

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

KIRKLARELİ'NDE YAŞAYAN BOŞNAKLARIN DİLİ

TANER ŞEN

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. REFIK SADIKOVIÇ

EDİRNE 2024

ÖZET

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların diline odaklanan bu çalışmada, saha araştırmasına katılan katılımcıların serbest konuşma ve diyaloglarının yer aldığı kayıtlardan derlenen veriler, ölçünlü dilin biçim bilgisi ve söz varlığı ile karşılaştırılmıştır. Bunun neticesinde, Türkiye’de yaşayan Boşnakların dilinin, lehçe bilimi açısından heterojen bir yapıya sahip olduğu varsayımı, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dili özelinde doğrulanmıştır. Ayrıca, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinde, özellikle Sancak lehçesinin, Boşnakçanın diğer lehçelerine nazaran daha baskın olduğu da tespit edilmiştir.

Çalışmamızın giriş kısmında Boşnakçanın dil ailesine, kısa tarihine ve lehçelerine yer verilmiştir. Birinci bölümünde, Osmanlının Balkanlardaki etkinliğini kaybetmesiyle günümüz Türkiye topraklarına gerçekleşen kitlesel göç hareketliliğinin önemli bir parçası olan Boşnak göçü ve çalışmanın evrenini oluşturan Kırklareli ili ele alınmıştır. Bu bölümü takiben ikinci bölümde, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dili ile ölçünlü dilin biçim bilgisi karşılaştırılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, katılımcılardan elde edilen metinler bağlamında ortaya çıkan söz varlığı, ölçünlü dil ve lehçeler bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Boşnakça, Kırklareli, Boşnak göçü, biçim bilgisi, söz varlığı*

ABSTRACT

In this study, which focuses on the language of the Bosniaks living in Kırklareli, the data collected from the recordings of the participants' spontaneous speech and dialogues during the field research have been compared with the standard language in terms of morphology and vocabulary. As a result, the hypothesis that the language of Bosniaks living in Turkey has a heterogeneous structure from a dialectological perspective has been confirmed specifically in the context of the language spoken by Bosniaks in Kırklareli. Furthermore, it has been determined that in the language of the Bosniaks in Kırklareli, the Sancak dialect, in particular, is more dominant than compared to other dialects of the Bosnian language.

In the introductory section of our study, we have provided information on the language family, brief history and dialects of the Bosnian language. The first chapter addresses the migration of Bosniaks, a significant component of the mass migration to present-day Turkey following the decline of the Ottoman Empire's influence in the Balkans, and focuses on the general characteristics of the study area, the province of Kırklareli. Following this section, the morphological structure of the language spoken by Bosniaks in Kırklareli has been compared with that of the standard language in the second chapter. In the third chapter of our study, the vocabulary emerging from the participants' texts has been examined in the context of standard Bosnian language and dialects.

Key Words: *Bosnian language, Kırklareli, Bosnian migration, morphology, vocabulary*

ÖN SÖZ

Güney Slav dillerinin Güneydoğu kolunda yer alan Boşnakça, başta Bosna Hersek olmak üzere Sancak bölgesinde ve Kosova'nın bazı bölgelerinde konuşurları olan bir dildir. Bunun yanı sıra, özellikle XIX. yüzyılda başlayan göç hareketleri neticesinde Boşnaklar dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmişler ve farklı coğrafyalarda beraberlerinde taşıdıkları ana dilleri ile iletişim kurmaya devam etmektedirler. Ayrıca, Türkiye'de de önemli bir Boşnak nüfusunun bulunduğu ve bu kişilerin kendi aralarında kurdukları iletişimde günümüzde halen Boşnakçayı yaygın biçimde kullandıkları bilinmektedir.

Sırp-Hırvat ya da Hırvat-Sırp dilinin (Boş. Srpskohrvatski ili Hrvatskosrpski, İng. Serbo-Croatian or Serbo-Croat) dört ölçünlü biçiminden biri olan Boşnakçanın, dördü Bosna Hersek topraklarında, biri ise Sancak bölgesinde olmak üzere beş lehçesi bulunmaktadır. Ayrıca göçler neticesinde, dünyanın farklı bölgelerinde Boşnakçanın konuşma havzaları da ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de, Boşnakların tarihi, edebiyatı, göçü, halk bilimi vb. birçok alanda çeşitli bilimsel çalışmalar ortaya çıkartılmıştır. Ancak son yıllarda her ne kadar Türkiye'deki Boşnakların dili üzerine değerli çalışmalar yayımlanmış olsa da, yapılan bu çalışmaların yeterli düzeyde olduğunu söylemek zordur.

Bu sebeple, Türkiye'de yeni bir alan olarak ele alınabilecek olan Boşnakçanın dil bilimi üzerine çalışmaya karar verdik. Çalışmamızı, Türkiye'nin farklı bölgelerinde Boşnak kökeli yurttaşların bulunması sebebiyle Kırklareli ili ile sınırlamayı uygun gördük. Çalışmanın evrenini oluşturan Boşnak köylerinde; 20.11.2021, 24.11.2021, 25.11.2021, 20.02.2022, 17.04.2022, 19.04.2022, 01.08.2022, 15.08.2022 ve son olarak 04.06.2023 tarihlerinde, dokuz ayrı zaman diliminde 54 katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirdik. Bu görüşmelerde gerek sıcak karşılamaları gerekse çalışmamızın omurgasını oluşturan verileri paylaşma konusunda gösterdikleri gönüllülük ve hoşgörü sebebiyle tüm katılımcılara şükran borçluyum.

Çalışmanın hayata geçirilmesinde yol göstericiliği özelliği ile yardımlarını esirgemeyen ve çalışmanın tüm aşamalarında derin bilgisiyle katkı sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Refik SADIKOVIĆ'e şükranlarımı sunarım. Bu çalışmanın

ortaya çıkmasında büyük destekleri ve yardımları bulunan Doç. Dr. Yasemin GÜRSOY ŞUMNULU'ya; böyle bir çalışmayı gerçekleştirmeyi mümkün kılan Boşnakça bilgisini edinmemi sağladıkları için değerli hocalarım Prof. Dr. Dževad JAHİĆ'e, Öğr. Gör. Mustafa TANDIR'e, Öğr. Gör. Selmana DEMİRBAŞ'a, Dr. Öğr. Üyesi Jahja FERHATOVIĆ'e ve Doç. Dr. Emina SADIKOVIĆ'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde birçok kişinin değerli katkıları olmuştur. Başta Kırklareli'ndeki Boşnak köylerinin muhtarları ve köy sakinleri olmak üzere Kırklareli İl Genel Meclis Üyesi ve Anadolu Yakası Bosna Sancak Derneği Kırklareli Temsilci Saffet ÜRESİN'e, çalışma evrenin belirlenmesi ve katılımcıların çalışmaya dahil edilmesi konusunda göstermiş oldukları özveri ve destek için şükranlarımı sunarım.

Son olarak, her koşulda karşılıksız desteklerinden dolayı aileme, sabrı için eşim Gülnur ŞEN'e ve bu çalışmayı bitirmeme izin verdiği için oğlum Uraz İlbey ŞEN'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Taner ŞEN

Edirne, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLoların LİSTESİ.....	xii
BOŞNAKÇA LATİN ALFABESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE SESLETİM VE HARF ÇEVİRİSİ	xiv
KISALTMALAR	xv
 GİRİŞ	 1
Sorun ve Hipotez	23
Amaç ve Önem.....	24
Konu ve Sınırlamalar.....	25
Konu İle İlgili Çalışmalar.....	26
Araştırmanın Yöntemi	37
Araştırmanın Evreni ve Örneklem	38
Plan ve Veri	39
 1. BÖLÜM: BOŞNAKLARIN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ VE KIRKLARELİ'NDE BOŞNAK YERLEŞİMLERİ	 42
1.1. BOŞNAKLARIN GÖÇÜ	42
1.1.1. Tarihi ve Siyasi Gelişmelerin Boşnak Göçüne Etkileri.....	45
1.1.1.1. XIX. yüzyılda Sırp İsyanlarının Göçe Etkileri	46
1.1.1.2. 93 Harbi ve Bosna Hersek'in İlhakının Göçe Etkileri	53
1.1.1.3. Balkan Savaşları'nın Göçe Etkileri	64
1.1.1.4. I. Dünya Savaşı ve Yugoslav Fikrinin Göçe Etkileri	70
1.1.1.5. II. Dünya Savaşı ve Sosyalist Yugoslavya'nın Göçe Etkileri	84
1.1.1.6. Sosyalist Yugoslavya'nın Dağılmasının Göçe Etkileri	96
1.2. KIRKLARELİ'NDE BOŞNAK YERLEŞİMLERİ	101
1.2.1. Kırklareli İli Hakkında Genel Bilgiler.....	101
1.2.2. Boşnakların Yoğun Olarak Yaşadığı Köyler.....	103
1.2.2.1. Aksicim Köyü.....	105
1.2.2.2. Balaban Köyü	106

1.2.2.3.Balkaya Köyü	109
1.2.2.4.Gökyaka Köyü.....	111
1.2.2.5.Hamdibey Köyü	114
1.2.2.6.Tastepe Köyü.....	116
1.3.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	118
 2. BÖLÜM: BİÇİM BİLGİSİ	 123
2.1. DİL BİLGİSİ KÜMELERİ	123
2.2.ADLAR	124
2.2.1.Adların Dil Bilgisel Özellikleri	124
2.2.1.1.Adlarda Cinslik.....	124
2.2.1.1.1.Eril Cins.....	127
2.2.1.1.1.1.-ø Eki Alan Eril Cins Adlar	127
2.2.1.1.1.2.-a Eki Alan Eril Adlar	128
2.2.1.1.1.3.-o Eki Alan Eril Adlar	129
2.2.1.1.1.4.-e Eki Alan Eril Adlar	130
2.2.1.1.1.5.-i ve -u Eki Alan Eril Adlar	130
2.2.1.1.2.Dişi Cins	131
2.2.1.1.2.1.-a Eki Alan Dişi Adlar.....	132
2.2.1.1.2.2.-ø Eki Alan Dişi Adlar.....	133
2.2.1.1.2.3.-e Eki Alan Dişi Adlar.....	134
2.2.1.1.2.4.-o Eki Alan Dişi Adlar.....	134
2.2.1.1.2.5.-i Eki Alan Dişi Adlar.....	135
2.2.1.1.3.Yansızsız Cins.....	136
2.2.1.1.3.1.-o Eki Alan Yansızsız Cins Adlar.....	136
2.2.1.1.3.2.-e Eki Alan Yansızsız Adlar	137
2.2.1.1.3.3.-ø Eki Alan Yansızsız Cins Adlar.....	138
2.2.1.1.3.4.Yansızsız Cins “doba” Adı	141
2.2.1.2.Adlarda Sayı	141
2.2.1.2.1.Kurallı Teklik ve Çokluk.....	142
2.2.1.2.1.1.Eril Cins Adlarda Çokluk	142
2.2.1.2.1.1.1.-ø Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk	142
2.2.1.2.1.1.2.-a Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk	148
2.2.1.2.1.1.3.-o, -e, -i, -u Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk.....	148
2.2.1.2.1.2.Dişi Cins Adlarda Çokluk	150

2.2.1.2.1.2.1.-a Eki Alan Dışı Cins Adlarda Çokluk.....	150
2.2.1.2.1.2.2.-ø Eki Alan Dışı Cins Adlarda Çokluk.....	150
2.2.1.2.1.2.3.-o ve -i Eki Alan Dışı Cins Adlarda Çokluk	151
2.2.1.2.1.3.Yansıız Cins Adlarda Çokluk	151
2.2.1.2.1.3.1.-o ve -e Eki Alan Yansıız Cins Adlarda Çokluk	152
2.2.1.2.1.3.2.-ø Eki Alan Yansıız Cins Adlarda Çokluk	152
2.2.1.2.2.Farklı Teklik ve Çokluk Biçimleri	153
2.2.1.3.Adlarda Durum Çekimleri.....	156
2.2.1.3.1.Yalın Durum.....	157
2.2.1.3.1.1.Yalın Durumun İşlevi	157
2.2.1.3.1.2.Yalın Durumun Çekimi	159
2.2.1.3.1.2.1.Yalın Durumda [a] Türü Ad Çekimi	159
2.2.1.3.1.2.2.Yalın Durumda [e] Türü Ad Çekimi	161
2.2.1.3.1.2.3.Yalın Durumda [i] Türü Ad Çekimi.....	162
2.2.1.3.2.İlgi Durumu	163
2.2.1.3.2.1.İlgi Durumunun İşlevi	163
2.2.1.3.2.2.İlgi Durumu Çekimi	170
2.2.1.3.2.2.1.İlgi Durumunda [a] Türü Ad Çekimi.....	171
2.2.1.3.2.2.2.İlgi Durumunda [e] Türü Ad Çekimi.....	172
2.2.1.3.2.2.3.İlgi Durumunda [i] Türü Ad Çekimi	173
2.2.1.3.3.Yönelme Durumu	173
2.2.1.3.3.1.Yönelme Durumunun İşlevi	174
2.2.1.3.3.2.Yönelme Durumu Çekimi	178
2.2.1.3.3.2.1.Yönelme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi	178
2.2.1.3.3.2.2.Yönelme Durumunda [e] Türü Ad Çekim	179
2.2.1.3.3.2.3.Yönelme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi	180
2.2.1.3.4.Belirtme Durumu.....	180
2.2.1.3.4.1.Belirtme Durumunun İşlevi.....	181
2.2.1.3.4.2.Belirtme Durumu Çekimi	184
2.2.1.3.4.2.1.Belirtme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi	184
2.2.1.3.4.2.2.Belirtme Durumunda [e] Türü Ad Çekimi	186
2.2.1.3.4.2.3.Belirtme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi.....	187
2.2.1.3.5.Seslenme Durumu	188
2.2.1.3.5.1.Seslenme Durumunun İşlevi	189
2.2.1.3.5.2.Seslenme Durumu Çekimi.....	190

2.2.1.3.5.2.1.Seslenme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi.....	190
2.2.1.3.5.2.2.Seslenme Durumunda [e] Türü Ad Çekimi.....	191
2.2.1.3.5.2.3.Seslenme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi	192
2.2.1.3.6.Araç Durumu	193
2.2.1.3.6.1.Araç Durumunun İşlevi	193
2.2.1.3.6.2.Araç Durumu Çekimi	196
2.2.1.3.6.2.1.Araç Durumunda [a] Türü Ad Çekimi	196
2.2.1.3.6.2.2.Araç Durumunda [e] Türü Ad Çekimi	197
2.2.1.3.6.2.3.Araç Durumunda [i] Türü Ad Çekimi	199
2.2.1.3.7.Bulunma Durumu	199
2.2.1.3.7.1.Bulunma Durumunun İşlevi	199
2.2.1.3.7.2.Bulunma Durumu Çekimi	202
2.2.1.3.7.2.1.Bulunma Durumunda [a] Türü Ad Çekimi	202
2.2.1.3.7.2.2.Bulunma Durumunda [e] Türü Ad Çekimi	203
2.2.1.3.7.2.3.Bulunma Durumunda [i] Türü Ad Çekimi	204
2.3.SIFATLAR	204
2.3.1.Sıfatların Dil Bilgisel Özellikleri	204
2.3.1.1.Sıfatların Dil Bilgisel Görünüşü	204
2.3.1.2.Sıfatlarında Dil Bilgisel Cins, Sayı ve Durum	208
2.3.1.3.Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme.....	210
2.3.1.4.Sıfatların Durum Çekimleri.....	214
2.4.ZAMİRLER.....	219
2.4.1.Zamirlerin Dil Bilgisel Özellikleri	219
2.4.1.1.Zamirlerin Durum Çekimleri.....	220
2.4.1.1.1.Adlarla Bağlantılı Zamirlerin Durum Çekimleri.....	220
2.4.1.1.2.Sıfatlarla Bağlantılı Zamirlerin Durum Çekimleri	224
2.5.SAYILAR.....	230
2.5.1.Sayıların Dil Bilgisel Özellikleri	230
2.5.1.1.Asıl Sayılar	230
2.5.1.2.Sıra Sayıları	236
2.5.1.3.Topluluk Sayıları	238
2.5.1.4.Sayı Bağlantılı Sıfatlar	239
2.5.1.5.Sayı Bağlantılı Adlar	241
2.5.1.6.Sayı Bağlantılı Zarflar	242
2.6.FİİLLER	243

2.6.1.Fiillerin Dil Bilgisel Özellikleri.....	243
2.6.1.1.Fiil Görünüşleri	243
2.6.1.2.Geçişlilik	247
2.6.1.3.Fiil Çatısı	249
2.6.1.4.Fiil Kişisi	251
2.6.1.5.Fiil Zamanı	252
2.6.1.6.Fiil Kipi	254
2.6.1.7.Fiillerde Dil Bilgisel Cins ve Sayı.....	256
2.6.2.Fiil Biçimleri	257
2.6.2.1.Fiil Kökleri	259
2.6.2.2.Fiillerin Çekim Türleri	260
2.6.2.2.1.Birinci Tür veya [a] Türü	260
2.6.2.2.2.İkinci Tür veya [e] Türü	262
2.6.2.2.3.Üçüncü Tür veya [i] Türü.....	265
2.6.2.2.4.Dördüncü Tür	266
2.6.2.2.4.1.Yardımcı Fiiller	266
2.6.2.2.4.2.Düzensiz Fiiller	271
2.6.2.3.Fiil Biçimlerinin Oluşumu ve Anlamları.....	275
2.6.2.3.1.Master.....	275
2.6.2.3.2.Şimdiki Zaman	276
2.6.2.3.3.Bitmiş Görünüşlü Geçmiş Zaman	282
2.6.2.3.4.Bitmemiş Görünüşlü Geçmiş Zaman	284
2.6.2.3.5.Genel Geçmiş Zaman	286
2.6.2.3.6.Önceki Geçmiş Zaman (Geçmiş Zamanın Hikayesi).....	289
2.6.2.3.7.Birinci Gelecek Zaman.....	292
2.6.2.3.8.İkinci Gelecek Zaman	294
2.6.2.3.9.Emir Kipi	295
2.6.2.3.10.Birinci Şart Kipi	297
2.6.2.3.11.İkinci Şart Kipi	298
2.6.2.3.12.Etken Çatılı Sıfat-Fiil	299
2.6.2.3.13.Edilgen Çatılı Sıfat-Fiil	301
2.6.2.3.14.Şimdiki Zaman Zarf-Fiil.....	303
2.6.2.3.15.Geçmiş Zaman Zarf-Fiil	304
2.6.2.3.16.Edilgen Çatı	304
2.7. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	305

3. BÖLÜM: SÖZ VARLIĞI	314
3.1.ADLAR	314
3.1.1.Adların Sözlük ve Anlam Özellikleri	314
3.1.1.1.Somut ve Soyut Adlar	316
3.1.1.2.Özel ve Genel Adlar	317
3.1.1.2.1.Özel Adlar	317
3.1.1.2.2.Genel Adlar	327
3.1.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Adlar	330
3.2.SIFATLAR	413
3.2.1.Sıfatların Sözlük ve Anlam Özellikleri	414
3.2.1.1.Nitelik Bildiren Sıfatlar	414
3.2.1.2.İlişki Bildiren Sıfatlar	415
3.2.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Sıfatlar	417
3.3.ZAMİRLER	434
3.3.1.Zamirlerin Sözlük ve Anlam Özellikleri	434
3.3.1.1.Adlarla Bağlantılı Zamirler	435
3.3.1.2.Sıfatlarla Bağlantılı Zamirler	438
3.3.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Zamirler	442
3.4.SAYILAR	452
3.4.1.Sayıların Sözlük ve Anlam Özellikleri	452
3.4.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Sayılar	453
3.5.FİİLLER	459
3.5.1.Fiillerin Sözlük ve Anlam Özellikleri	460
3.5.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Fiiller	465
3.6.ZARFLAR	522
3.6.1.Zarfların Sözlük ve Anlam Özellikleri	522
3.6.1.1.Yer Zarfları	522
3.6.1.2.Zaman Zarfları	524
3.6.1.3.Durum (veya Tarz) Zarfları	524
3.6.1.4.Nedensellik Zarfları	525
3.6.1.5.Miktar (veya Azlık-Çokluk) Zarfları	526
3.6.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Zarflar	526
3.7.EDATLAR	547
3.7.1.Edatların Sözlük ve Anlam Özellikleri	547

3.7.1.1.İlgi Durumunda Kullanılan Edatlar	547
3.7.1.2.Yönelme Durumunda Kullanılan Edatlar	549
3.7.1.3.Belirtme Durumunda Kullanılan Edatlar.....	549
3.7.1.4.Araç Durumunda Kullanılan Edatlar.....	550
3.7.1.5.Bulunma Durumunda Kullanılan Edatlar	552
3.7.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Edatlar	553
3.8.BAĞLAÇLAR.....	558
3.8.1.Bağlaçların Sözlük ve Anlam Özellikleri.....	558
3.8.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Bağlaçlar.....	564
3.9.PARÇACIKLAR.....	567
3.9.1.Parçacıkların Sözlük ve Anlam Özellikleri	567
3.9.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Parçacıklar	570
3.10.ÜNLEMLER	572
3.10.1.Ünlemlerin Sözlük ve Anlam Özellikleri	572
3.10.2.Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Ünlemler	575
3.11.ANLATI TÜRLERİ	578
3.12.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME	581
SONUÇ	587
KAYNAKÇA.....	591
EKLER.....	617

TABLoların LİSTESİ

- Tablo 01:** Köylere ve Cinsiyetlere göre Örneklemin Dağılımı
- Tablo 02:** Katılımcıların Atalarının Göç Ettikleri Yerler
- Tablo 03:** Yalın Durumda [a] Türü Ad Çekim Ekleri
- Tablo 04:** Yalın Durumda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 05:** Yalın Durumda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 06:** İlgi Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 07:** İlgi Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 08:** İlgi Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 09:** Yönelme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 10:** Yönelme Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 11:** Yönelme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 12:** Belirtme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 13:** Belirtme Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 14:** Belirtme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 15:** Seslenme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 16:** Seslenme Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 17:** Seslenme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 18:** Araç Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 19:** Araç Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 20:** Araç Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri
- Tablo 21:** Zeta-Güney Sancak Lehçesinde Ad Durumlarındaki Eşitlik
- Tablo 22:** Bulunma Durumunda [a] Türü Ad Çekim Ekleri
- Tablo 23:** Bulunma Durumunda [e] Türü Ad Çekim Ekleri
- Tablo 24:** Bulunma Durumunda [i] Türü Ad Çekimi Ekleri
- Tablo 25:** Belirsiz Sıfatların Durum Çekim Ekleri
- Tablo 26:** Belirli Sıfatların Durum Çekim Ekleri
- Tablo 27:** Eril Adı Niteleyen Belirli Sıfatların Durum Çekim Ekleri
- Tablo 28:** 1. ve 2. Teklik ve Çokluk Kişi Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 29:** 3. Teklik ve Çokluk Kişi Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 30:** “ko”, “šta/što” Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 31:** “moj” İyelik Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 32:** “njen” İyelik Zamirlerinin Durum Çekimleri

- Tablo 33:** “*ovaj*” İşaret Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 34:** “*koji*” Soru ve Bağlama Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 35:** “*neki*” Belirsizlik Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 36:** “*sav*” Belirsizlik Zamirlerinin Durum Çekimleri
- Tablo 37:** “*jedan*” Sayı Adının Durum Çekimi
- Tablo 38:** “*dva*”, “*tri*”, “*četiri*” Sayı Adlarının Durum Çekimleri
- Tablo 39:** “*drugi*” Sıra Sayısının Durum Çekimleri
- Tablo 40:** “*dvoje*” ve “*četvero*” Topluluk Sayılarının Durum Çekimleri
- Tablo 41:** “*dvoj-*” Sayı Bağıntılı Sıfatın Durum Çekimleri
- Tablo 42:** Şimdiki Zaman Kişi Ekleri
- Tablo 43:** Bitmiş Görünümlü Geçmiş Zaman Kişi Ekleri
- Tablo 44:** Genel Geçmiş Zaman Fiil Biçimleri “*čitati*” Örneği
- Tablo 45:** Önceki Geçmiş Zamanda Bitmemiş-Bitmiş Yardımcı fiil Çekimi ve “*čitati*” Örneği
- Tablo 46:** Birinci Gelecek Zaman Kişi Ekleri ve Fiil Çekimi
- Tablo 47:** İkinci Gelecek Zaman Çekimi ve “*čitati*” Örneği
- Tablo 48:** Emir Kipi Biçimleri ve Örnek Fiiller
- Tablo 49:** Birinci Şart Kipi ve “*čitati*” Örneği
- Tablo 50:** İkinci Şart Kipi ve “*čitati*” Örneği
- Tablo 51:** Etken Sıfat-Fiil Ekleri
- Tablo 52:** Edilgen Sıfat-Fiil Ekleri
- Tablo 53:** Kırklareli yer adının ölçünlü dilde durum çekimi

BOŞNAKÇA LATİN ALFABESİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE SESLETİM VE HARF ÇEVİRİSİ

Harf	IPA	Harf çev.	Sesletim çev.	Harf	IPA	Harf çev.	Sesletim çev.
a	/a/	a	a	l	/l/ (/ɫ/)	l	l ₁
b	/b/	b	b ₁	lj	/ɫj/	ly	ly ₁
c	/t͡s/	ts	ts ₁	m	/m/	m	m ₁
č	/t͡ʃ/ (/t͡ʃ̞/)	ç	ç ¹ (vurgulu)	n	/n/	n	n ₁
ć	/t͡ɕ/	ç	ç ₁	nj	/ɲj/	ny	ny ₁
d	/d/	d	d ₁	o	/o/	o	o
dž	/d͡ʒ/ (/d͡ʒ̞/)	c	c ₁ (vurgulu)	p	/p/	p	p ₁
đ	/d͡ʒ̞/	c	c ₁	r	/r/	r	r ₁
e	/e/	e	e	s	/s/	s	s ₁
f	/f/	f	f ₁	š	/ʃ/ (/ʃ̞/)	ş	ş ₁
g	/g/	g	g ₁	t	/t/	t	t ₁
h	/x/	h	h ₁	u	/u/	u	u
i	/i/	i	i	v	/v/	v	v ₁
j	/j/	y	y ₁	z	/z/	z	z ₁
k	/k/	k	k ₁	ž	/ʒ/ (/ʒ̞/)	j	j ₁

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
Alm.	Almanca
ar. d.	araç durumu
Ar.	Arapça
AVNOJ	“ <i>Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije</i> ” (Tr. Yugoslavya Halk Kurtuluş Antifaşist Konseyi)
bel. d.	belirtme durumu
bkz.	bakınız
Boş.	Boşnakça, Bosna dili
bul. d.	bulunma durumu
Bulg.	Bulgarca
C.	cilt
çev.	çeviren, çevirmen
çok.	çokluk
dş.	dişi cins
eds.	editörler
er.	eril cins
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
Gös. yer.	Gösterilen yer
hip.	küçültme biçimi
Hrv.	Hırvatça, Hırvat dili
HSS	“ <i>Hrvatska seljačka stranka</i> ” (Tr. Hırvat Köylü Partisi)
il. d.	ilgi durumu
İng.	İngilizce
İt.	İtalyanca
JMO	“ <i>Jugoslavenska muslimanska organizacija</i> ” (Tr. Yugoslav Müslüman Örgütü)
JNA	“ <i>Jugoslavenska narodna armija</i> ” (Tr. Yugoslav Halk Ordusu)
krş.	karşılaştırınız
Lat.	Latince
NDH	“ <i>Nezavisna Država Hrvatska</i> ” (Tr. Bağımsız Hırvatistan Devleti)
Pol.	Lehçe, Polonya dili
Rus.	Rusça
s.	sayfa
S.	sayı

SDA	“ <i>Stranka demokratske akcije</i> ” (Tr. Demokratik Hareket Partisi)
SDS	“ <i>Srpska demokratska stranka</i> ” (Tr. Sırp Demokratik Partisi)
SHS	“ <i>Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca</i> ” (Tr. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı) Država Slovenaca, Hrvata i Srba
Slo.	Slovenca
Srp.	Sırpça, Sırp dili
ss.	sayfa sayısı
tek.	teklik
top.	topluluk adı
Tr. t.	Türkçe telaffuz
Tr.	Türkçe
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Tür.	Türkizmler veya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcükler
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
ur.	“urednik” (Tr. editör)
vb.	ve benzer(ler)i, ve başkası, ve bunun gibi
vd.	ve diğerleri
yal. d.	yalın durum
yan.	yansız cins
yön. d.	yönelme durumu
Yun.	Yunanca
ZAVNO Sandžaka	(<i>Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Sandžaka</i>) Sancak Halk Kurtuluş Ulusal Antifaşist Konseyi
ZAVNOBiH	(<i>Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine</i>) Bosna Hersek Halk Kurtuluş Ulusal Antifaşist Konseyi

GİRİŞ

Dil ve toplum arasındaki ilişki, dil bilimciler, sosyologlar ve kültür üzerine çalışan araştırmacılar için günümüzde büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir. Dil, bir topluluğun kültürünü, değerlerini, normlarını ve sosyal ilişkilerini şekillendiren önemli bir araçtır. Aynı zamanda toplumun yapısını ve evrimini etkileyen bir güç olarak da görülür. Dil ve toplum arasındaki bu derin etkileşim, dilin sadece iletişim aracı olmanın ötesinde bir rol oynadığını gösterir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Boşnaklar için de kendi dilleri, kimliklerini ve kültürel özelliklerini yansıtan, toplumun bünyesindeki bireyler arasında bir bağ kuran en önemli unsurlardan biridir.

Boşnakların ve Bosna Hersekli diğer unsurların ana dili olan Boşnakça, Slav dilleri grubunun bir üyesidir. Hint-Avrupa Dil Ailesinin Baltık-Slav dil kolunun Baltık dilleri ve Slav dilleri olmak üzere ikiye ayrılmasının ardından,¹ Slav halkları² ve onların soyundan gelenler tarafından günümüzde yaygın bir şekilde konuşulan birçok çağdaş dilin altında toplandığı Slav dilleri³, dil içi ögelere bakılmaksızın coğrafi konum temelinde üç alt gruba ayrılır. Bunlar; Doğu, Batı ve Güney Slav dilleridir.

Doğu Slav dilleri *Rusça*, *Ukraynaca*, *Belarusça* olarak sıralanırken Batı Slav dilleri ise *Çekçe*, *Slovakça*, *Lehçe*, *Yukarı* ve *Aşağı Sorbca* (Lusatça) biçiminde sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte, *Kaşupça* (Kaşubça veya Keşupça olarak da adlandırılır) gibi bazı konuşma biçimleri ise lehçe ve dil arasındaki sınırda konumlandırılır.⁴ Ayrıca, günümüzde kullanımı bulunmayan ölü Slav dilleri de bulunmaktadır. Almanya'nın kuzey kesimlerinde (Elbe Nehri civarında) 1700'lere kadar kullanılan *Polapça* (Boş. polapski jezik), Pomeranya'daki Słupsk yakınlarındaki Gardno ve Łebsko gölleri arasında yaşayan Slovinler (Keşupların bir alt kolu) tarafından eskiden konuşulan *Slovince* (Boş. slovinački jezik) ve *Pomeranca* (Boş.

¹ Benjamin W. Fortson, *Indo-European Language and Culture: An Introduction*, 2nd Edition, (Blackwell textbooks in linguistics; 19), Blackwell Publishing, Oxford 2005, s. 364: Hint-Avrupa dil ailesinin dil soyağacı için bkz.: Roland Breton, *Dünya Dilleri Atlası*, (çev.) Orçun Türkay, NTV Yayınları, İstanbul 2007, s. 12.

² Slav halklarının coğrafi dağılımı için bkz.: EK 13.

³ Slav dillerinin coğrafi dağılımı için bkz.: EK 14.

⁴ Bernard Comrie, "Slavonic Languages", *The World's Major Languages*, 2nd Edition, (ed.) Bernard Comrie, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2009, s. 269.

pomoranski jezik ili dijalekt) adındaki ölü diller, Batı Slav dilleri kolunda yer alırken⁵ *Eski Kilise Slavcası* (Boş. Crkvenoslavenski jezik)⁶ olarak adlandırılan ölü dil ise Güney Slav dilleri grubuna dahil edilmektedir.⁷

Günümüzde Balkanlar'ın⁸ büyük bölümünü kaplayan Güney Slav dilleri, kendi içinde Güneydoğu ve Güneybatı olmak üzere tekrar iki kola ayrılır. Güneydoğu kolunun altında Bulgarca ve Makedonca yer alırken Güneybatı kolunu ise günümüzde Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpçanın temelini oluşturan ve dört ölçünlü biçimi bulunan çok merkezli⁹ Sırp-Hırvat ya da Hırvat-Sırp dili (Boş. *Srpskohrvatski ili Hrvatskosrpski*, İng. *Serbo-Croatian or Serbo-Croat*) ile Slovence oluşturmaktadır.¹⁰

Sırp-Hırvat ya da Hırvat-Sırp dili 1990'lı yıllara kadar kuzeybatıda, Hırvat-Sloven sınırı ile güneydoğuda, Sırp-Bulgar sınırı arasında kalan bölgede yaşayan halklar için ortak bir ölçünlü dil olarak kullanılmıştır.¹¹ Balkanlar'daki Sırpı ve Hırvatları bir arada tutmayı amaçlayan¹² Sırp-Hırvat dili terimi ilk kez *Jacob Grimm* tarafından 1824 yılında ortaya atılmış,¹³ XIX. yüzyılın ortalarında ise kabul görerek yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁴ Güneybatı Slav dilleri kolunda yer alan “Sırp-Hırvat” ya

⁵ Terence R. Carlton, *Introduction to the Phonological History of the Slavic Languages*, Slavica, Columbus (Ohio) 1991, s. 13.

⁶ Eski Kilise Slavcası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Benjamin W. Fortson, *a.g.e.*, s. 373-375.

⁷ Bernard Comrie, “Slavonic Languages...”, s. 269.

⁸ Balkanlar olarak adlandırılan bölgenin günümüzdeki siyasi dağılımı için bkz.: EK 30.

⁹ Çok merkezli standart/ölçünlü dil (Boş. policentrični standardni jezik; İng. polycentric standard language), farklı coğrafi bölgeler veya ülkeler arasında ölçünlü bir dilin farklı varyasyonlarını içeren bir dil türüdür. Ölçünlü dilin bu değişiklikleri belirgin farklılıklar içerse de bunlar değişikliklerin bağımsız diller olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Örneğin; Britanya, Amerika, Avustralya Standart/Ölçünlü İngilizcesi). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Snježana Kordić, “Policentrični standardni jezik”, *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, (ed.) Lada Badurina vd., Disput, Zagreb 2009, s. 85.

¹⁰ Greville Corbett-Wayles Browne, “Serbo-Croat; Bosnian, Croatian, Montenegrin, Serbian”, *The World's Major Languages*, 2nd Edition, (ed.) Bernard Comrie, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2009, s. 330.

¹¹ Emira Mešanović-Meša, *Kontrastivna analiza bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u zakonima Federacije Bosne i Hercegovine*, Slavistički komitet, Sarajevo 2011, s. 10.

¹² Roland Sussex - Paul Cubberley, *The Slavic Languages*, Cambridge University Press, Cambridge-New York et al. 2006, s. 4.

¹³ Rado Lenček, “A few remarks for the history of the term ‘Serbocroatian’ language”, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 19 (1), 1976, s. 46.

¹⁴ Alexander M. Schenker, Edward Stankiewicz, Micaela S. Iovine (ed.), *The Slavic Literary Languages: Formation and Development*, Yale Concilium on International and Area Studies ; Slavica Publishers, New Haven : Columbus, Ohio 1980, s. 65.

da “Hırvat-Sırp” terimi, 28 Mart 1850 tarihinde Viyana’da önde gelen Hırvat, Sloven ve Sırp dil bilimciler ile edebiyatçıların katıldığı “Viyana Edebi Anlaşması” (Boş. Bečki književni dogovor; İng. Vienna Literary Agreement) olarak adlandırılan toplantıda kabul edilmiştir.¹⁵ Sloven kanadını temsilen *Franc Miklošič*, Hırvatları temsilen *Ivan Kukuljević Sakcinski*, *Dimitrije Demeter*, *Ivan Mažuranić*, *Vinko Pacel* ve *Stjepan Pejaković*; Sırları temsilen *Vuk Karadžić* ve *Đuro Daničić*’in katıldıkları toplantı sonunda bu bölgede yaşayan halkların dili olarak “Sırp-Hırvat dili” terimi konusunda anlaşma sağlanmış ve farklı lehçeleri bir araya getirerek yeni bir lehçe oluşturmanın güç olduğu, bu sebeple lehçelerden birinin standart olarak kullanılmasının gerekliliği konusunda fikir birliğine varılmıştır. Sonuç olarak, Ştokav lehçe kümesindeki¹⁶ iyekav (Boş. ijekavski) sesletim biçimi, ortak edebi dil kabul edilmiştir.¹⁷

Sırp-Hırvat terimi ile birlikte, Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpça gibi dört ulusal-dilsel geleneği bir arada toplamak için geliştirilen Orta Güney Slav değişke dizgesi¹⁸ (Boş. Srednjojužnoslavenski dijasistem/ dijasustav) kavramı, *Dalibor Brozović* tarafından ortaya atılmış ve *Radoslav Katičić*, *Dževad Jahić* gibi dil bilimciler tarafından da desteklenmiştir. Diğer yandan, Güney Slav lehçe sürekliliğinin, Slovenya’dan Bulgaristan’a kadar uzanmasından dolayı *Stjepan Babić*, *Josip Silić*, *Miro Kačić* gibi dil bilimciler ise bu kavrama karşı çıkmışlardır. Orta Güney Slav değişke dizgesi kavramı, XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın sonuna kadar dört ulusal-dilsel geleneği kapsayan Sırp-Hırvat veya Hırvat-Sırp dili adlandırması ile birlikte gelişmişse de Sırp-Hırvat terimi kadar yaygınlaşmamıştır.

1981 yılında yapılan nüfus sayımına göre, 22.427.585¹⁹ kişinin yaşadığı Yugoslavya’da, 17 milyondan fazla konuşuru bulunan Sırp-Hırvat dili, Eski

¹⁵ Greville Corbett-Wayles Browne, *a.g.e.*, s. 331.

¹⁶ Ştokav lehçe kümesi için bkz.: EK 15.

¹⁷ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike bosanskog jezika: priručnik za osnovne i srednje škole*, Bosna leksika, Sarajevo 2004, s. 21.

¹⁸ Aksi belirtilmedikçe çalışma boyunca Boşnakçadan Türkiye Türkçesine olan tercümelemler yazar tarafından yapılmıştır.

¹⁹ Yugoslavya’nın 1981 yılındaki toplam nüfusu için bkz.: *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, knj. I; podaci po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1991, s. 11.

Yugoslavya'nın resmi dilidir.²⁰ Yugoslavya'nın dağılmasının ardından "Sırp-Hırvat dili" dil adlandırmasının kullanımı terk edilmiş olup bunun yerine ortaya çıkan yeni devletlerinin ulusal yapısını işaret eden Boşnakça, Hırvatça, Sırpça²¹ ve 2007 yılından bu yana Karadağlıca²² resmi dil olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca, Yugoslavya'nın topraklarının büyük bölümünü de konuşma alanları bulunan Ştokav lehçe kümesi, Sırp-Hırvat dilinin veya Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca, Sırpça olarak anılan dört ölçünlü biçiminin ana lehçesini oluşturmaktadır.²³

Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Kosova ve Karadağ topraklarında üç ana Slav lehçe kümesi konuşulmaktadır: *Ştokav lehçe kümesi* (Boş. Štokavsko narječje), *Çakav lehçe kümesi* (Boş. Čakavsko narječje) ve *Kaykav lehçe kümesi* (Boş. Kajkavsko narječje).²⁴ Bu lehçe kümeleri arasında Çakav ve Kaykav lehçe kümeleri sadece Hırvatistan'da konuşma alanlarına sahipken Ştokav lehçe kümesi ise yukarıda adı geçen tüm ülkelerde kullanılmaktadır. Lehçe kümelerinin adlandırılması ise lehçelerdeki "Ne?" soru zamiri bağlamında biçimlenmiştir. Zamir, Çakav lehçe kümesinde "Ča?" (Tr. t. ça) , Kaykav lehçe kümesinde "Ka?" ve Ştokav lehçe kümesinde "Što?" veya "Šta?" (Tr. t. šta veya što) biçimiyle yer almaktadır.²⁵ Ştokav lehçe kümesi, Osmanlıların bölgeye gelmesiyle birlikte ortaya çıkan bölgesel göçlerin etkisiyle genişleme imkanı bularak günümüzde diğer lehçe kümeleri arasında en geniş sınırlara ulaşmıştır.

Lehçe kümelerinin yanı sıra Slav dilleri açısından en önemli konulardan bir diğeri de yazılı dilin ortaya çıkışıdır. Slavların Balkanlar'a geldiklerinde kendi yazı dillerini ya da başka bir topluluğun yazı sistemini kullandıklarına dair herhangi bir veri

²⁰ Greville Corbett-Wayles Browne, *a.g.e.*, s. 333. Resmi nüfus sayısı ile ülkenin resmi dilini konuşanlar arasındaki sayısal fark, Yugoslavya'da Arnavut, Macar vb. farklı unsurların kendi anadillerini konuşmasından kaynaklanmaktadır.

²¹ Dževad Jahić vd., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica 2000, s. 21.

²² Karadağlıca, 2007 yılının Ekim ayında kabul edilen Karadağ Anayasası ile resmîyet kazanmıştır. Bkz.: Ustav Crne Gore, SU-SK broj 01-514/22, "Član 13: Jezik i pismo", Podgorica, 22. Oktobra 2007, s. 4.

²³ Greville Corbett-Wayles Browne, *a.g.e.*, s. 333: Ayrıca, Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzası için bkz.: EK 15.

²⁴ Zrinka Kolaković vd., *Clitics in the wild: Empirical studies on the microvariation of the pronominal, reflexive and verbal clitics in Bosnian, Croatian and Serbian (Open Slavic Linguistics 7)*, Language Science Press, Berlin 2022, s. 128.

²⁵ Greville Corbett-Wayles Browne, *a.g.e.*, s. 331.

bulunmamaktadır. Bu sebeple, IX. yüzyılda Selanikli Kiril ve Metodiy adlı papazların geliştirdikleri yazı sistemine²⁶ kadar Slavların, sadece sözlü bir dil geleneğine sahip oldukları kabul edilmektedir. Bilinen en eski Slav yazı dili, IX. yüzyılda Kiril ve Metodiy tarafından Slavlar arasında misyonerlik faaliyetlerinde kullanılmak üzere oluşturulmuştur.²⁷

Slavlar için geliştirilen yazı sistemi ile birlikte, Bosna Hersek devletinin günümüz topraklarında²⁸, X. veya XI. yüzyıllarda ortaya çıkan Bosna edebi dili²⁹, kendi tarihi boyunca, komşu toplulukların dilleriyle ve yazı biçimleriyle etkileşim içerisinde bulunmuştur. Bu etkileşim, Boşnakçanın gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.³⁰ Örneğin; Slavlara dini metinleri aktarabilmek için oluşturulan alfabe sayesinde Bosna Hum (günümüzde Hersek) bölgesinin sakinleri de diğer tüm Slavlar gibi, yazılı dile sahip olmuşlardır.

Bosna’da edebi (yazı veya yazılı) dilin, X. yüzyılın sonu XI. yüzyılın başında ortaya çıktığı düşünülmektedir.³¹ Dilin ilk dönemlerine ait en dikkat çekici kalıntıların başında Humak Yazıtı (Boş. Humačka ploča)³² gelmektedir. Humak Yazıtı, bazı kaynaklarda X. yüzyılın sonu XI. yüzyılın başına³³ tarihlendirilirken bazı kaynaklarda

²⁶ Roland Sussex-Paul Cubberley, *The Slavic Languages*, Cambridge University Press, Cambridge-New York et al. 2006, s. 64: 862 yılında Büyük Moravya Prensi Rastislav’ın (veya Rostislav) talebi üzerine Bizans İmparatoru tarafından görevlendirilen Kiril ve Metodiy ve Slav seslerine uygun ilk yazı sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Terence R. Carlton, *a.g.e.*, s. 34-37.

²⁷ Roland Marti, “Wirkungsgeschichte des Kirchenslavischen / The Impact of Church Slavonic and its History”, *Die slavischen Sprachen; Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung/ The Slavic Languages; An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*, (Eds.) Tilman Berger et al., Volume 2, De Gruyter Mouton, Berlin/Munich/Boston 2014, s. 1326.

²⁸ Bosna Hersek’in günümüz toprakları için bkz.: EK 29.

²⁹ Melahat Pars, “Bosna-Hersek’te Gelişen Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yahudi Edebiyatları”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt; Çağdaş Balkanlar*, 2. Baskı, (eds.) Bilgehan A. Gökdağ – Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 231.

³⁰ Roland Sussex-Paul Cubberley, *a.g.e.*, s. 76.

³¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 43-44.

³² “Humačka ploča” literatürde “Humak Tableti” olarak da yer almaktadır. Ancak, kalıntının oluşturulma amacı, yapı malzemesi, içeriği ve formu bağlamında Türkiye Türkçesine, “Humak Kitabesi” ya da “Humak Yazıtı” olarak aktarılmasının daha doğru olacağı kanısındayız. Humak Yazıtı için bkz.: EK 4.

³³ Vojislav Bogićević, *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevo 1975, s. 19: Dževad Jahić, *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo 1999, s. 9.

ise yazıtın XII. yüzyıldan kalma olduğu belirtilmektedir.³⁴ Günümüze kadar korunan az sayıdaki kalıntının gösterdiği üzere, Bosna ve Hum sakinleri tarafından dilin gelişimin ilk safhasında, Yunan alfabesi, Latin alfabesi, Glagol alfabesi (Boş. glagolica)³⁵ ve Kiril alfabesi (Boş. ćirilica)³⁶ kullanıldığı anlaşılmaktadır.³⁷ Yunan ve Latin alfabesinin aksine Eski Kilise Slavcasının ses bilgisi sistemine uyum sağlayan yazı sistemleri olan Glagol ve Kiril alfabeleri,³⁸ erken dönem yazılı kitabelerin bazılarında beraber kullanılmıştır. Örneğin; Erken dönem Kiril alfabesinin Bosna ve Hum bölgesine özgü biçimi olan Bosna Kiril alfabesi (Boş. bosančica)³⁹ ile oluşturulmuş olan Humak Yazıtı, Glagol alfabesine özgü bazı göstergeler de içermektedir.⁴⁰ Bu durum, Bosna’da yazı biçimleri açısından bir geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir.

Günümüze ulaşmayı başarmış en eski kitabelerden biri olan Humak Yazıtı ile başlayan süreç, benzer içerikteki diğer yazılı kitabeler ve el yazısı ile oluşturulan dini metinlerle devam etmiştir. 1189 yılına gelindiğinde ise günümüze kadar ulaşmayı başarmış Boşnakların en eski diplomatik belgesi olan Kulin’nin Beratı (Boş. Kulinova povelja) Bosna ve Hum bölgesinin halk dilinde, Bosna Kiril alfabesi ile yazılmıştır.⁴¹ Boşnakça ve Bosna Hersek için oldukça önemli olan bu ticari ve diplomatik belgenin yanı sıra, “*bosančica*” adı verilen Bosna Kiril alfabesi ile Bosna’da yazılı dilin ilk gelişim aşamasını biçimlendiren birçok yazılı eser üretilmiştir.⁴² XI. yüzyıldan XV.

³⁴ Jagoda Jurić-Kappel, “Književni jezik u srednjovjekovnoj Bosni”, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo 2005, s. 85.

³⁵ “Glagolica” adı verilen alfabenin göstergeleri için bkz.: Aleksandar Belić, *Istorija srpskog jezika; fonetika, reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom*, Budućnost, Novi Sad 1999, s. 34-38.

³⁶ Erken dönem Kiril alfabesinin göstergeleri için bkz.: Aleksandar Belić, *Istorija srpskog...*, s. 38-42.

³⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 44.

³⁸ Bernard Comrie, “Slavonic Languages...”, s. 269

³⁹ Bosna Kiril alfabesi için bkz.: EK 3.

⁴⁰ Jagoda Jurić Kappel, *a.g.m.*, s. 85.

⁴¹ Ekaterina Rogatchevskaia - Aleksandra B. Vraneš, “The History of the Book in the Balkans”, *The Book: A Global History*, (eds.) Michael F. Suarez - H. R. Woudhuysen, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 506: Ban Kulin’nin Beratı için bkz.: EK 5.

⁴² Refik Bulić, *Bosanski jezik; jezičko-pravopisni priručnik za učenike osnovnih i srednjih škola*, Bosanska riječ, Tuzla 2001, s. 50.

yüzyılın sonuna kadar olan bu dönem, Bosna’da edebi dilin gelişiminin ilk aşamasıdır.⁴³

Osmanlıların Balkanlar’a gelmesiyle birlikte ise dilin gelişimin ikinci safhası başlamaktadır. “*Tursko doba*” (Tr. Türk Dönemi) olarak adlandırılan bu dönem XV. yüzyılın sonundan XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmektedir.⁴⁴ Osmanlıların bölgeye gelişiyle birlikte Balkanlar’da yaşanan göç hareketliliği, Ştokav lehçe kümesinin, Balkanlar’ın batı ve kuzey kesimlerine doğru genişlemesini tetiklemiştir.⁴⁵ Bu göç hareketliliği öncesinde, Çakav ve Kaykav lehçe kümelerine oranla daha sınırlı bir konuşma havzasına sahip olan Ştokav lehçe kümesi, bu genişleme sonucunda diğer iki lehçe kümesine nazaran daha fazla bölgeyi kapsar hale gelmiştir.⁴⁶ Ayrıca bu dönemin bir başka özelliği ise Türkçenin üst katman etkisiyle “*turcizmi*” (Tr. Türkizm veya Türkçe unsurlar) olarak adlandırılan sözcüklerin Boşnakçaya girmeye başlamasıdır. Bununla birlikte, “*Boşnak halk dilinde Arap harfleri ile vücuda getirilmiş edebiyat geleneği*”⁴⁷ şeklinde tanımlanan Alhamiyado edebiyatının da bu dönemin karakteristik özelliklerinden olduğu ifade edilebilir. *Türk Dönemi* adı verilen Bosna’da yazı dilinin gelişimin ikinci dönemi, Osmanlıların bölgeden çekilmeye başlamasına kadar devam etmiştir.

Dilin gelişimin bir diğer safhası ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve XX. yüzyılın ilk dönemlerine kadar süren Avusturya-Macaristan egemenliği altında geçen dönemdir.⁴⁸ Bu dönemin en dikkat çeken gelişmelerinden biri, “*Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole; dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima*” (Tr. Ortaöğretim için Bosna Dilinin Grameri; Bölüm I ve II; Ses ve Biçimler Bilimi) adlı eserin Saraybosna’da 1890 yılında yayımlanması ile birlikte “*bosanski jezik*” (Tr.

⁴³ Bu kısımda kısaca değinilen Boşnakçanın ortaya çıkışı ve ilk gelişim aşaması, bu tez çalışması temel alınarak tez danışmanı ve yazarı tarafından ortak bir çalışmayla, 2022 yılında yayımlanan “Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları II” adlı eserde, “*Bosna’da Yazı Dilinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlıların Bosna Hersek’e Gelişine Kadar Olan Dönemdeki Gelişimi*” başlığıyla kitap bölümü olarak detaylı biçimde verilmiştir.

⁴⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 43.

⁴⁵ Milan Rešetar, *Der Štokavische Dialekt, Wien 1907 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung; VIII)*, Alfred Hölder, Wien 1907, s. 29-30.

⁴⁶ Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzası için bkz.: EK 15.

⁴⁷ Ömer Aksoy, *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı*, Bengü Yayınları, Ankara 2018, s. 15.

⁴⁸ Avusturya-Macaristan döneminde Bosna Hersek için bkz.: EK 22.

Bosna dili, Boşnakça) dil adının kullanılmaya başlanmasıdır.⁴⁹ Bunun dışında, alfabe ile ilgili bazı gelişmeler de ortaya çıkmıştır. XVII. yüzyılın ortasından XIX. yüzyılın sonuna kadar, Boşnak halk dilinde Arap yazı sistemi ile Alhamiyado adı verilen edebi türün gelişmesi ve mekteplerde Arap alfabesinin öğretilmesi neticesinde bu yazı sistemi Müslüman halk arasında oldukça yaygınlaşmıştır.⁵⁰ Diğer taraftan yeni yönetim resmi kurumlarda Latin alfabesi kullanımını zorunlu kılarak Latin alfabesini yaygınlaştırmayı amaçlarken ülkedeki Sırp nüfus ise Kiril alfabesini benimsemektedir. Yönetimin 22.11.1905 tarihli kararı ile Latin ve Kiril alfabelerinin tam eşitliği kabul edilmiş ve “*Ortodoks çocuklar için ders kitaplarının yalnızca Kiril alfabesi, Katolik ve Müslüman çocuklar için ise yalnızca Latin alfabesiyle*”⁵¹ hazırlanması karara bağlanmıştır.

Bu dönemin ardından, XX. yüzyılın son on yılına kadar devam edecek olan “*Jugoslavensko doba*” (Tr. Yugoslav Dönemi) olarak adlandırılan dilin gelişimin dördüncü dönemi başlamaktadır. 1890 yılından itibaren “*bosanski jezik*” şeklinde kullanılan dil adlandırması terk edilerek 1907 yılında, Bosna Hersek’in resmi ve eğitim dili “*srpsko-hrvatski jezik*” (Tr. Sırp-Hırvat dili) olarak değiştirilmiştir.⁵² İki savaş arasındaki dönemde Boşnakça, Sırp-Hırvat dili altında gelişimine devam etmiş,⁵³ daha doğrusu etmek zorunda kalmıştır.

XX. yüzyılın son on yılından itibaren ise günümüzde hala devam eden beşinci dönem başlamaktadır. Bu dönemde, tekrar “*bosanski jezik*” dil adına geri dönmüştür. 1998 yılının Eylül ayında Bihać’ta, “*Simpozij o bosanskome jeziku*” (Tr. Bosna Dili Sempozyumu) toplanmış ve Boşnakçanın gelişimi için kısa ve uzun vadede yapılacak çalışmalar görüşülmüştür.⁵⁴ Bu bağlamda, dil kodu ile uluslararası statü kazandırılması, üniversitelerde “Güney Slav Dilleri” bölümlerinin adlarının, “Boşnak,

⁴⁹ Gerd-Dieter Nehring, “Razvoj standardnog jezika za vrijeme austro-ugarske monarhije”, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo 2005, s. 310-313.

⁵⁰ Dževad Jahić, *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991, s. 20.

⁵¹ Gerd-Dieter Nehring, *a.g.m.*, s. 311.

⁵² Muhamed Šator, “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo 2005, s. 334.

⁵³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 63.

⁵⁴ 1998 yılının Eylül ayında Bihać’ta düzenlenen sempozyumda alınan kararlar için bkz.: EK 15.

Hırvat, Sırp Dili” olarak düzenlenmesi, kısa vadede ilk ve ortaöğretim için Boşnakçanın dil bilgisi, yazım kılavuzu ve sözlük gibi eğitim materyallerinin hazırlanması gibi birçok konu görüşülerek karara bağlanmıştır.

Bosna Hersek’in günümüz topraklarında, Sırbistan ile Karadağ’da bulunan Sancak bölgesinde, Kosova’nın bazı bölgelerinde ve elbette XIX. yüzyılda başlayan göç hareketleri sebebiyle başta Türkiye olmak üzere dünyanın birçok farklı bölgesinde yaşayan Boşnakların konuştuğu dil olan Boşnakçanın⁵⁵ beş lehçesi bulunmaktadır. Doğan Aksan tarafından lehçe biliminin araştırma alanı; “*Bir dil içinde, bir ülkede ya da dilin yayıldığı değişik yerlerde, çeşitli etkenlerle meydana gelen değişiklikler ve bir dilin farklı biçimleri*”⁵⁶ olarak ifade edilmiştir. Boşnakçanın lehçeleri, Bosna Hersek’teki Ştokav lehçe kümesinin dört lehçe bilimsel alt grubundan⁵⁷ ve günümüz Bosna Hersek toprakları dışından kalan Sancak lehçesinden oluşmaktadır. Boşnakçada adlandırıldığı biçimleriyle bu lehçeler; *Doğu Bosna* (Boş. istočnobosanski), *Batı Bosna* (Boş. zapadnobosanski), *Doğu Hersek* (Boş. istočnohercegovački), *Batı Hersek* (Boş. zapadnohercegovački) ve son olarak *Sancak* lehçeleridir (Boş. sandžački).⁵⁸

Boşnakçanın lehçeleri veya daha geniş kapsam alanıyla Ştokav lehçe kümesi söz konusu olduğunda, Güney Slav dilleri için üç lehçe bilimsel terim önem kazanmaktadır. Bunlar; */jat/ refleksi* (Boş. refleksi jata), *şçakavizm* (Boş. šćakavizam) ve *ştakavizm* (Boş. štakavizam) terimleridir. Lehçeler ile bağlatılı olan bu terimlerin neyi ifade ettiğini açıklamamız ve bu yapıların günümüz dillerine olan etkisinden bahsetmemiz yerinde olacaktır.

⁵⁵ Refik Sadiković-Taner Şen, “Bosna’da Yazı Dilinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlıların Bosna Hersek’e Gelişine Kadar Olan Dönemdeki Gelişimi”, *Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları II*, (ed.) İbrahim Kelağa Ahmet, T.Ü. Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 2022, s. 80-81; Dževad Jahić, *Bošnjački narod ...*, s. 13.

⁵⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 5. Baskı, I. Cilt (üç cilt bir arada), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 32.

⁵⁷ Naila Valjevac, “Akcenatske sličnosti i razlike između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika s posebnim osvrtom na jezik u BiH”, *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, (ur.) Branko Tošović-Arno Wonisch, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz - Institut za jezik Sarajevo, Graz-Sarajevo 2009, s. 308; Ayrıca, Bosna Hersek topraklarındaki lehçeler için bkz.: EK 16.

⁵⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 34.

Eski Slav dilinin Glagol alfabesindeki 33. “А” göstergesi, Kiril alfabesinde ise 32. “Ѣ” göstergesi, Latin alfabesinde “ě” ile gösterilir ve /jat/ olarak sesletilmektedir.⁵⁹ Günümüzdeki Güney Slav dillerinde bu sesin farklı telaffuz edilmesiyle lehçeler arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Sesin /e/ sesi ile verilmesiyle *ekav sesletimi* (Boş. ekavski izgovor), /je/ (Tr. t. ye) veya /ije/ (Tr. t. iye) ile verilmesiyle *yekav* veya *iyekav sesletimi* (Boş. jekavski ili ijekavski izgovor), /i/ sesi ile verilmesiyle de *ikav sesletimi* (Boş. ikavski izgovor) ortaya çıkmaktadır.⁶⁰ Bu farklı sesletimlere /jat/ refleksi diyoruz. İyekav sesletimine göre “*dijete*” (Tr. çocuk) ve “*djevojka*” (Tr. kız) olarak sesletilen sözcükler, ikav sesletimine göre “*dite*” ve “*divojka*”; ekav sesletimine göre ise “*dete*” ve “*devojka*” olarak sesletilir. Bazı bölgelerde ise uzun ve kısa /jat/ gereği iki sesletim beraber kullanılabilir: ekav-yekav sesletiminde “*dete*”, “*djevojka*”; ijekav-ikav sesletiminde “*dijete*”, “*divojka*”; ijekav-ekav sesletiminde “*dijete*”, “*devojka*” ve son olarak ikav-yekav sesletiminde “*dite*”, “*djevojka*”.⁶¹ Ayrıca bu biçimlerin dışında, özellikle Bulgarcanın doğu lehçelerinde /e/ sesinin yanı sıra /ja/ (Tr. t. ya) sesini veren dördüncü bir sesletim de bulunmaktadır: “*bjal*” (Tr. beyaz).⁶² Günümüzde iyekav sesletiminde eski /jat/ sesi /ije/ (Tr. t. iye) ses grubu ile karşılanırken bazı sözcüklerde /je/ (Tr. t. ye) ses grubu ile ortaya çıkmaktadır. Sözcüklerin /je/ ses grubu ile karşılandığı bu durum, *kısa /jat/* (Boş. kratki jat) terimi ile ifade edilmektedir.⁶³

Bir başka terim ise dilin erken dönemlerindeki ses dönüşümleri ile ilişkilidir. Slav dillerinin erken dönemlerindeki eski /t'/ ve /d'/ sesleri ile oluşturulan /št'/ ve /žd'/ ses grupları, zamanla /št/ ve /žd/ ses gruplarına dönüşmüştür: “*gušt*” (Tr. kertenkele), “*moždani*” (Tr. beyin, beyin dokusu).⁶⁴ Bu ses dönüşümünü ifade etmek için *štakavizm* (Boş. štakavizam) terimi, bu terime özgü yapıları ifade etmek için ise *štakav* (Boş. štakavski) sıfatı kullanılmaktadır. Ölçünlü dil için de temel olarak alınan bu yapı,

⁵⁹ Greville Corbett-Wayles Browne, *a.g.e.*, s. 334.

⁶⁰ Adı geçen sesletimlerin coğrafi dağılımı için bkz.: EK 32.

⁶¹ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 59.

⁶² Norde Muriel vd., *Language Contact: New perspectives*, John Benjamins Pub., Amsterdam - Philadelphia 2010, s. 133.

⁶³ Dalibor Brozović, “Govor u dolini rijeke Fojnice”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, (13), 2007, s. 43.

⁶⁴ Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski; srpski ili hrvatski*, Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb 1988, s. 11.

Ştokav lehçe kümesinin doğu ve güney kısımlarında kendine genişleme alanı bulmuştur. Bu eski seslerin dönüşümü ile özellikle Hersek'teki konuşma alanlarında ortaya çıkan /št/ ve /žd/ ses grupların kullanımı, ilgili konuşma alanının tipik bir özelliğini işaret etmektedir.⁶⁵

Ştokav lehçe kümesinin batı konuşma havzalarında ise çoğunlukla bu eski sesler ile /šč/ ve /žd/ ses grupları oluşturulur. Bu durum ise *şçakavizm* (Boş. šćakavizam) olarak adlandırılırken bu dönüşüme özgü yapıları ifade etmek için *şçakav* (Boş. šćakavski) sıfatı kullanılır: “*guščer*” (Tr. kertenkele), “*moždani*” (Tr. beyin, beyin dokusu).⁶⁶ Batı Güney Slav dillerindeki bu yeniliğin tam olarak dilin hangi döneminde ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak *Iva Lukežić* ve *Georg Holzer* gibi bazı dil bilimciler, Proto-Slavca döneminin ardından *Erken* veya *Daha Genç Genel Slavca* (Boş. mlađi općeslavenski) ya da *Genel Slavca* (Boş. općeslavenski) döneminde şçakavizm dönüşümünün gerçekleştiğini varsaymaktadır.⁶⁷ Diğer yandan, dilin bu erken dönemleri, Osmanlının bölgeye gelmesiyle tetiklenen ve lehçe kümelerinin sınırlarının değişmesine sebep olan göçlerin öncesini işaret etmektedir. Günümüzde şçakavizm ses dönüşümü ile biçimlenen konuşmalar, Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzaları arasında yer alan Slavonya, Baranya, Bosna Hersek, Hırvatistan'ın güneyi ve Dubrovnik gibi bölgelerde ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Bu ses değişimleri bağlamında Bosna Hersek topraklarında yer alan lehçelerin arasındaki sınırı, dikey olarak (kuzey-güney ekseninde) Neretva ve Bosna nehirleri oluşturmaktadır. Bu nehirlerin doğusunda iyekav sesletimi, batısında ise ikav sesletimi tipiktir. Lehçelerin sınır çizgisi yatay ekseninde ise Bosna ve Hum (günümüzde Hersek) olarak çizilmiştir. Bu yatay çizginin kuzeyinde *şçakav* veya *Bosna ağızları* (Boş. šćakavski ili bosanski govori) bulunurken güneyinde ise *ştakav* veya *Hum/Hersek ağızları* (Boş. štakavski ili humski/hercegovački govori) yer

⁶⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁶ Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 11.

⁶⁷ Georg Holzer, *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2011, s. 5-6.

⁶⁸ Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzası için bkz.: EK 15.

almaktadır.⁶⁹ Görüleceği üzere Boşnakçanın lehçeleri, yukarıda verilen terimlerin çerçevesinde birbirinden ayrılmaktadır.

Boşnakçanın Doğu Bosna lehçesi, yukarıda bahsedilen ses değişimleri bağlamında *iyekav-şçakav* (Boş. ijekavskoščakavski) olarak da adlandırılır. Bu adlandırma “iyekav” sesletimini ve eski /št’/ ses grubunun lehçe havzasında /šč/ ses grubu ile karşılandığını ifade etmektedir: {*kliješća*} > “*kliješta*” (Tr. pense, kerpeten vb.; kışkaç). Bunun yanı sıra lehçede, kısa /jat/ sesi sözcüklerde /je/ (Tr. t. ye) sesini verirken *ne-* ön eki sıklıkla *nje-* (Tr. t. nye-) biçimine dönüşür: {*njekada*} > “*nekada*” (Tr. bir zamanlar; kimi zaman). Bununla birlikte, /lj/ sesi bazı sözcüklerde sadece /j/ sesini verir: {*jubav*} > “*ljubav*” (Tr. aşk, sevgi; sevdâ). Bununla birlikte, *-ao* son eki *-o* biçimine dönüşür: {*poso*} > “*posao*” (Tr. iş). Benzer özelliklerle biçimlenen lehçenin kuzey ve güney olmak üzere iki alt lehçesi bulunmaktadır.⁷⁰ Doğu Bosna lehçesi ayrıca eski alçalan vurgu sistemine sahiptir.⁷¹ Bazen ise kısa alçalan vurgu ortaya çıkmaktadır.

Batı Bosna lehçesi, *ikav-şçakav* (Boş. ikavskoščakavski) olarak da adlandırılmaktadır. Bu adlandırma, ikav sesletimini ve eski /št’/ ses grubunun lehçe havzasında /šč/ ses grubu ile verildiğini işaret eder: {*klišća*} > “*kliješta*”. Lehçenin en tipik özellikleri ikav sesletimi, şçakav konuşma biçimi ve eski vurgu sistemidir. Lehçenin Batı Bosna ve Merkez Bosna alt lehçeleri bulunmaktadır.⁷²

Doğu Hersek lehçesi, *iyekav-ştakav* (Boş. ijekavskoštakavski) olarak da adlandırılır. Bu adlandırma ile konuşma biçimlerinde iyekav sesletiminin kullanıldığı ve eski /št’/ ses grubunun lehçe havzasında /št/ ses grubu ile verildiği işaret edilmektedir. Geniş bir konuşma havzası bulunan lehçenin, Güneydoğu Bosna, Doğu Hersek, Merkezi Hersek ve Kuzey Hersek olmak üzere dört alt lehçesi bulunmaktadır.⁷³

⁶⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 33.

⁷⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 34.

⁷¹ Barbara Oczkova, *Hrvati i njihov jezik; iz povijesti kodificiranja književnojezične norme*, (prijevod) Neda Pintarić, Školska knjiga, Zagreb 2010, s. 97.

⁷² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 35.

⁷³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 36.

Bosna Hersek topraklarında yer alan dördüncü lehçe ise Batı Hersek lehçesidir. Lehçe ayrıca *ikav-štakav* (Boş. ikavskoštakavski) olarak da ifade edilir. Bu adlandırma lehçede, ikav sesletimini ve štakav konuşma biçimini, daha açık bir ifadeyle eski /št'/ ses grubunun lehçe havzasında /št/ ses grubu ile verilmesinin tipik olduğunu işaret etmektedir: {*klišta*} > “*kliješta*”.⁷⁴

Bosna Hersek toprakları dışında kalan Boşnakçanın beşinci lehçesi ise Sancak lehçesidir.⁷⁵ Sancak lehçesi genel anlamda Kuzey ve Güney Sancak olarak incelenebilir. Kuzey Sancak, günümüzde Sırbistan’da yer alan *Novi Pazar*, *Sjenica* (Tr. t. Syenitsa), *Tutin*, *Nova Varoš* (Tr. t. Nova Varoš), *Prijepolje* (Tr. t. Priyepolye) ve *Priboj* (Tr. t. Priboy) şehirleri ve belediyelerini kapsamaktadır. Güney Sancak ise Karadağ’da bulunan *Rožaje* (Tr. t. Rojaye), *Berane*, *Petnjica* (Tr. t. Petnyitsa), *Plav*, *Gusinje* (Tr. t. Gusinye), *Bijelo Polje* (Tr. t. Biyelo Polye) ve *Pljevlja* (Tr. t. Plyevlya) şehirlerini ve belediyelerini içerir.⁷⁶ Sancak lehçesinin alt lehçeleri; *Kuzeydoğu* veya *Novi Pazar alt lehçesi* (Boş. sjeveroistočni ili novopazarski), *Yukarı Polimlje* (Tr. t. Polimlye) ya da *Plav-Gusinje alt lehçesi* (Boş. gornjopolimski ili plavsko-gusinjski), *Orta Polimlje* veya *Bijelo Polje-Rožaja alt lehçesi* (Boş. srednjopolimski ili bjelopoljsko-rožajski) ve *Aşağı Polimlje* ya da *Prijepolje-Pljevlja alt lehçesi* (Boş. donjopolimski ili prijepoljsko-pljevaljski) biçiminde sıralanabilir. Ayrıca, Sancak’ta yer alamayan Güney Zeta’da, Karadağ kıyı şeridindeki Bar ve çevresini kapsayan *Mrkovići* (Tr. t. Mrkovići) *alt lehçesi* (Boş. mrkovički poddijalekt) de Sancak lehçesinin beşinci alt lehçesi olarak kabul edilmektedir.⁷⁷

Çalışmamızın evrenini oluşturan Kırklareli ili ve köylerinde katılımcılara yöneltilen; “Atalarınızın nereden göç ettiğini biliyor musunuz?” sorusuna karşılık olarak katılımcıların önemli bir bölümü Sancak bölgesini işaret etmiştir. Bu sebeple,

⁷⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 37.

⁷⁵ Džavid Begović-Šefka Begović-Ličina, *Sandžački rječnik: prilog leksikografiji bosanskog jezika*, Autori (Dž. Begović, Š. Begović-Ličina), Sarajevo 2012, s. 21.

⁷⁶ Jahja Ferhatović, “Bosanski jezik u Sandžaku”, *Zbornik radova, Drugi simpozij o bosanskom jeziku; istraživanje, normiranje i učenje bosanskog jezika - dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive*, (Posebna izdanja) Knjiga: 24, (ed.) Alen Kalajdžija, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2016, s. 522.

⁷⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 38.

çalışmamızın evreni ve örneklemini bağlamında Sancak lehçesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Kırklareli’nde yaşayan Boşnak kökenli yurttaşların *grup* veya *topluluk diline*⁷⁸ (Boş. sociolekt; İng. sociolect, speech community) odaklanılmıştır. Boşnakçanın ölçünlü dili temel alınarak Kırklareli’ndeki Boşnakların –büyük oranda kendi aralarında- kurdukları Boşnakça iletişimde kullandıkları dilin biçim bilgisel özellikleri ile söz varlığı değerlendirilmiştir. Çalışmanın başlığını oluşturan “Kırklareli’nde Yaşayan Boşnakların Dili” ifadesi ile Kırklareli’nde yaşayan Boşnak kökenli yurttaşların konuştuğu Boşnakça işaret edilmektedir.

Trakya Üniversitesi bünyesindeki Balkan Dilleri ve Edebiyatları bölümüne bağlı bir anabilim dalı olarak 2007 yılında faaliyete geçen Boşnak Dili ve Edebiyatı programının⁷⁹ da etkisiye Türkiye’de Boşnakçaya olan ilgi son yıllarda artmıştır. Geçmiş dönemlerde Türkiye’de, Boşnaklar ile ilgili olarak birçok bilimsel çalışma yapılmış, ancak bu çalışmalar daha çok tarih, halk bilimi, göç, edebiyat, uluslararası ilişkiler vb. disiplinlerde verilmiş olup Türkiye’de Boşnakçanın dil bilimi ve lehçe bilimi alanındaki çalışmalar yeterli ölçüde değildir. Bosna Hersek’te ise doğal olarak Boşnakçanın dil bilgisi üzerine hazırlanmış çok sayıda değerli çalışma olmasına rağmen Türkiye’de yaşayan Boşnakların dili ile ilgili sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Türkiye’de yaşayan Boşnakların büyük çoğunlukla kendi aralarında konuştukları Boşnakça üzerine olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle Ştokav lehçe kümesinin kapsadığı alanların tespit edilmesinde Türkiye’deki Boşnaklar, gerek konuşur sayısı

⁷⁸ Topluluk dili terimi, “*bir sosyal grubun veya bir sosyal sınıfın kullandığı dil*” olarak tanımlanmaktadır. Bkz.: Günay Karaağaç, “topluluk dili”, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 801-802; Ayrıca terim “halk dili” olarak da ifade edilir. Bkz.: Roland Breton, *a.g.e.*, s. 15; Ranko Matasović, “sociolekt”, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 2010, s. 264. Çalışmamızda, Kırklareli’nde yaşayan Boşnak kökenli yurttaşların konuştukları dil için “topluluk dili” terimi kullanılacaktır. Zira 1970’li yıllardan bu yana Sırp-Hırvat dili üzerine yapılan çalışmalarda “*kişileri sınıflandırmaya yarayan özellikler ile birlikte, bölgeler arası farklı konuşma biçimlerini*” ifade etmek için bu terim yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uwe Hinrichs, “Soziolekte (serbisch/kroatisch/bosnisch) / Sociolects (Serbian/Croatian/Bosnian)”, *Die slavischen Sprachen; Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung/ The Slavic Languages; An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*, (Eds.) Tilman Berger et al., Volume 2, De Gruyter Mouton, Berlin/Munich/Boston 2014, s. 2171-2174.

⁷⁹ Boşnak Dili ve Edebiyatı programı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Ömer Aksoy, “Türkiye’de Balkanlara Artan Akademik İlginin Bir Sonucu Olarak Boşnak Dili Ve Edebiyatı Programı”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, C. III S.5, Nisan 2018, s.146-152.

gerekse konuşma biçimleri ile büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Kırklareli’nde ikamet eden Boşnakların dili ile Boşnakçanın ölçünlü dilinin kıyaslama yöntemi ile ele alındığı bu çalışmanın, Boşnakçanın dil bilgisi ve lehçe çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, göç olgusu ele alınmaktadır. Bu kapsamda özellikle XIX. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan siyasi gelişmeler incelenmiş, bu gelişmelerin Boşnakların göçü üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Bu gelişmelerden en önemlisi kuşkusuz Sırp isyanları olarak bilinen ayaklanmalardır. Osmanlının bölgede güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte, farklı inanç ve etnik aidiyeti olan unsurlar ayrılıkçı fikirlerle ayaklanmalar gerçekleştirmiştir. Bölgede yaşayan Müslümanlar, bu ayaklanmalardan en çok etkilenen gruplar arasında bulunmaktadır. XIX. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan bu gelişmelerin sonucunda, özellikle Sırpların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki Boşnaklarda göç hareketliliği başlamıştır. Ancak bu dönemin tipik özelliği, Boşnakların henüz Anadolu ve Trakya’ya değil, daha güvenli bir bölge olarak düşündükleri Bosna Eyaleti’ne doğru göç etmeleridir. Boşnakların Anadolu veya Osmanlı Devleti’nin Rumeli’deki topraklarına kitlesel göçü ise 1878 yılında Bosna Hersek’in Osmanlı egemenliğinden çıkması ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, yüzyıllardır Osmanlı idaresi altında yaşayan Boşnaklar, farklı kültürel ve idari dinamiklere sahip bir güç olan Avusturya-Macaristan’ın yönetimi altında yaşamayı reddederek Osmanlı topraklarına doğru kitlesel bir göç hareketine başlamışlardır. Bu göç hareketliliği neticesinde tam olarak kaç kişinin Osmanlı topraklarına göç ettiği ile ilgili farklı veriler bulunmaktadır. Ancak araştırmacıların ortak görüşüne göre bu dönemde 140.000 ila 180.000 Boşnak’ın Osmanlı topraklarına göç ettiği düşünülmektedir.⁸⁰

1912 yılında ortaya çıkan I. Balkan Savaşı ile başlayan süreç, bölgede yaşayan Müslümanlar için en yıkıcı dönemlerden biri olarak değerlendirilebilir. Bosna Hersek her ne kadar savaşın dışında kalsa da, bu kez Sancak bölgesinde yaşayan Boşnaklar Balkan Savaşları’ndan doğrudan etkilenmiştir. Sancak bölgesinin bu dönemde Osmanlıların elinden çıkması, Karadağ ve Sırbistan arasında paylaşılmasıyla

⁸⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 160.

burada yaşayan Müslümanlar Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Bosna Hersek'teki Müslümanların "Osmanlı Devleti'nin geri döneceğine" yönelik umutları da tükenmiştir.

Balkan Savaşları'nın yaraları henüz sarılmadan bu kez I. Dünya Savaşı başlamıştır. Tüm dünyayı etkileyen bu gelişme sebebiyle, bu dönemde göç eden kişilerin sayılarına ulaşmak oldukça güçtür. Göçün dışında, özellikle Bosna Hersek'teki Müslümanların, Avusturya-Macaristan askeri olarak cepheye sürülmeleri gerekçesiyle ciddi can kayıpları da yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle başlayan Avusturya-Macaristan döneminde artarak devam eden Müslümanlar üzerindeki baskı, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle kurulan Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı döneminde de etkinliğini yitirmemiştir. Özellikle Sırpların egemen olduğu yeni devletin görmezden geldiği olaylar sebebiyle birçok Müslüman önce Osmanlı daha sonra Türkiye topraklarına göç etmiştir. Yugoslavya Krallığı döneminde de durum farklı değildir. Resmi verilere göre, SHS ve daha sonra Yugoslavya Krallığı'ndan 1921-1939 yılları arasında Avrupa'nın dışındaki ülkelere 195.000'den fazla kişi göç etmiştir.⁸¹

II. Dünya Savaşı, tüm dünyayı olduğu gibi Balkanlar'ı da büyük ölçüde etkilemiştir. Bu karışık dönemi fırsat bilerek birçok grup kendi idealleri çerçevesinde örgütlenmeye başlamıştır. Bunlardan; Ustaşalar ve Çetnikler aşırı milliyetçi gruplar olup kendi aidiyetleri doğrultusunda mücadele verirken Partizanlar adındaki grup ise Yugoslavya'yı Alman işgalinden kurtarmaya yönelik eylemler gerçekleştirmektedir. Savaşın sona ermesiyle Tito önderliğindeki Partizanlar, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Yeni ülke idaresi tüm unsurlara eşit mesafede durduğunu iddia etse de Boşnaklar halen bir ulus olarak anılmamakta, Yugoslav Müslümanlar olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde yapılan nüfus sayımlarında "Boşnak" ifadesine yer verilmediği, farklı ifadelerle Boşnakların adlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Diğer taraftan yine bu dönemde, Bosna Hersek'ten Türkiye

⁸¹ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva Crne Gore u Tursku (1877-1940)*, Matica muslimanska Crne Gore, Podgorica 2011, s. 234.

topraklarına kitlesel göç hareketleri durma noktasına gelmiştir. Ancak Sancak bölgesinden göç, 1970’li yıllara kadar devam etmiştir.

Tito idaresinde belirli bir dönem kesintiye uğrayan etnik milliyetçi düşünceler ve bu idealler çerçevesinde birleşen gruplar, Tito’nun ölümünün ardından tekrar ortaya çıkmıştır. Özellikler Sırp, Yugoslavya Krallığı döneminde olduğu gibi diğer unsurlar üzerinde egemen güç olma arzusuyla baskılarını günden güne arttırmaktadır. Yugoslavya’yı oluşturan farklı unsurlar arasındaki gerilimin sonucunda önce Slovenya ve Hırvatistan, daha sonra Makedonya ve Bosna Hersek bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bağımsızlığa giden yolda yine en büyük baskıyı ve hatta katliamları Boşnaklar, Bosna Hersek’li Müslümanlar yaşamıştır. Sırp ve Karadağlılar tarafından Bosna Hersek’te gerçekleştirilen etnik temizlik ve soykırımın ardından özellikle savaşamayacak durumda olan çok sayıda Boşnak, vatanlarını bırakarak başta Türkiye olmak üzere çeşitli bölgelere göç etmişlerdir. Taraflar arasında imzalan Dayton Antlaşması ile sona eren Bosna Hersek Savaşı’nın ardından, bu dönemde Türkiye’ye sığınan Boşnakların büyük bölümü geri dönmüşlerdir.

Bosna Hersek’in 1878 yılında Avusturya-Macaristan yönetimi altına girmesiyle Bosna Hersekli birçok Müslümanın, Osmanlı topraklarına göç hareketliliğinin başladığına daha önce değinmiştik. Bu dönemden itibaren günümüz Türkiye topraklarına gelen Boşnaklar çeşitli bölgelere yerleştirilmiştir. Günümüzde Adapazarı, Afyon, Ankara, Bursa, Edirne, İstanbul, İzmir, İzmit, Kırklareli ve diğer şehirlerde gayri resmi verilere göre bir milyondan fazla Boşnak’ın bulunduğu ve bunların kendi aralarında Boşnakça konuştuğu tahmin edilmektedir.⁸² Bu, özellikle 2013 yılında yapılan nüfus sayımına göre 3.531.159⁸³ kişinin yaşadığı Bosna Hersek için oldukça önemli bir sayıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde ayrıca, Türkiye’de Boşnakların yaşadığı yerlerden olan Kırklareli ili ile ilgili genel bilgilere değinilmiştir. Çalışmanın evreni olarak belirlenen Kırklareli ilinin Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya; Demirköy

⁸² Jahja Ferhatović, *a.g.m.*, s. 524.

⁸³ Bosna Hersek’in 2013 yılındaki nüfus sayımı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini; Rezultati popisa*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2013, s. 25.

ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey; Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köyleri, nüfus, geçim kaynakları, eğitim vb. özellikleriyle bu kısımda verilmiştir. Bununla birlikte, adı geçen bu köylerden katılımcı olarak çalışmaya katkı sağlayan kişilere de değinilmiş, bu kişiler ile ilgili bilgiler çalışmanın ekler kısmında EK 1 başlığıyla çalışmaya dahil edilmiştir.

İkinci bölümde ise ölçünlü dilin biçim bilgisi ele alınmıştır. Bu bağlamda biçim birimleri ile değişime uğrayan adlar, sıfatlar, zamirler ve fiiller gibi değişen sözcük türleri ile kısmi değişen olarak ifade edilen sözcük türlerinden sayıların dil bilgisel kümelerine göre nasıl değişimlere uğradıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Boşnakçada değişen sözcükler ve kısmi değişen sayıların bir bölümü, dil bilgisel cins, sayı ve durumlar gibi dil bilgisel kümelerine göre farklı biçimlenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan konuların daha anlaşılır olabilmesini sağlamak adına bazı dil bilgisel özelliklere değinmenin faydalı olacağı kanısındayız. Boşnakçada adlar, *eril cins* (Boş. muški rod), *dişi cins* (Boş. ženski rod) ve *orta/yansız cins* (Boş. srednji rod)⁸⁴ olmak üzere üç dil bilgisel cins kümesinin altında sıralanırlar. Bu dil bilgisel cinsler, adları niteleyen sıfat, zamir ve sayı gibi diğer sözcük türlerinin de biçimlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin; bir adı niteleyen sıfatın, nitelediği adın eril, dişi veya yansız olmasına göre üç farklı biçimi bulunmaktadır. Eril adlar büyük oranda ünsüzlerle bitmesine rağmen eril bir varlığı ifade eden bazı adlar yal. d. teklikte /a/ sesi ile sonlanır: “*prozor*” (Tr. pencere); “*amidža*” (Tr. amca). Bununla birlikte sayıları fazla olmayan, yal. d. teklikte /e/, /o/, /i/ ve /u/ sesi ile sonlanan eril adlar da bulunmaktadır: “*metro*” (Tr. metro), “*taksi*” (Tr. taksi) vb. Bunun yanı sıra, dişi adlar ise yal. d. teklikte büyük oranda /a/ sesi ile sonlanırken bazı adlar ise ünsüzle bitmelerine rağmen dişi adlardandır: “*kuća*” (Tr. ev); “*noć*” (Tr. gece) vb. Son olarak yansız adlar yal. d. teklikte çoğunlukla /o/ ve /e/ sesleri ile sonlanır: “*selo*” (Tr. köy), “*more*” (Tr. deniz). Yansız adlardan “*doba*” (Tr. çağ, devir, dönem) yal. d. teklikte /a/ son sesi ile sonlanan yegane addır.

⁸⁴ Boşnakça yansız cins “*srednji rod*” olarak verilir. Terimin sözcüğü sözcüğüne Türkiye Türkçesine çevirisi “orta cins” biçimindedir. Uluslararası dil bilim çalışmalarında genellikle, İngilizce “*neuter gender*” terimi ile ifade edilen dil bilgisel cins kümesi, Türkiye’de ise “nötr cins”, “yansız cins”, “cinsiyetsiz” vb. terimler ile karşılanmaktadır. Bu çalışmada, eril ve dişi tarafa ait olmayan anlamı ile “yansız” terimini kullanmayı uygun gördük.

Boşnakçada adlar ayrıca, dil bilgisel sayı kümelerine göre de farklı biçimlenmektedir. Teklik ve çokluk olarak ifade edilen bu yapının oluşumunda bir önceki dil bilgisel küme olan cinsler de, biçim birimlerinin oluşmasında önemli görev üstlenir. Eril adlar kısa çokluk yapılırken -i yal. d. çok. eki alır: “*prozor*” (Tr. pencere); “*prozori*” (Tr. pencereler). Tek heceli eril adlar ise -ev- ve -ov- iç ekleri ile genişler ve daha sonra -i yal. d. er. çok. eki alarak uzun çokluk yapılır: “*most*” (Tr. köprü), “*most-ov-i > mostovi*” (Tr. köprüler); “*kralj*” (Tr. kral), “*kralj-ev-i > kraljevi*” (Tr. krallar) vb.

Yal. d. teklikte diş adların büyük çoğunluğunun /a/ son sesi sonlandığına daha önce değinmiştik. Yal. d. çoklukta ise bu ses /e/ sesine dönüşür: “*kuća*” (Tr. ev), “*kuće*” (Tr. evler) vb. Ünsüz ile sonlanan diş adlar ise sonuna -i yal. d. çok. eki alarak çokluk yapılır: “*noć*” (Tr. gece), “*noć-i > noći*” (Tr. geceler) vb.

Yansız adların son sesleri ise yal. d. çoklukta /a/ sesine dönüşmektedir: “*selo*” (Tr. köy), “*selā*” (Tr. köyler); “*more*” (Tr. deniz), “*morā*” (Tr. denizler) vb. Bazı yansız adlar ise -(e)n-, -(e)s-, -(e)t- ve -(e)v- iç ekleri ile genişler ve ardından /a/ sesi eklenir: “*ime*” (Tr. isim), “*ime-n-a > imena*” (Tr. isimler) vb.

Dil bilgisel cins ve sayı kümelerinin dışında adlar, durumlarda da farklı biçimlenmektedir. Boşnakçada yalın, ilgi, yönelme, belirtme, seslenme, araç ve bulunma durumu olmak üzere çekim ekleri ile biçimlenen yedi durum bulunmaktadır. Durumlardaki ad biçimleri oluşturulurken adların dil bilgisel cins ve sayıları önemli roller üstlenir. Örneğin; “*prozor*” (Tr. pencere) eril adı yal. d. çoklukta “*prozori*”; il. d. teklikte “*prozora*” ve çoklukta “*prozorā*”; yön. d. teklikte “*prozoru*” ve çoklukta “*prozorima*”; bel. d. teklikte “*prozor*” ve çoklukta “*prozore*”; ses. d. teklikte “*prozor*” ve çoklukta “*prozori*”; ar. d. teklikte “*prozorom*” ve çoklukta “*prozorima*”; bul. d. teklikte “*prozoru*” ve çoklukta “*prozorima*” olarak biçimlenmektedir. Yansız adlar da benzer eklerle biçimlenirken (yal. d. tek. ve çok. hariç) diş adlar ise farklı ek grubuyla biçimlenmektedir. Bu sebeple durum çekimlerinde, [a] türü ad çekimleri, [e] türü ad çekimleri ve [i] türü ad çekimleri ortaya çıkmaktadır. [a] türü ek grubunda ünsüz ile biten eril adlar ile /o/ ve /e/ ile biten yansız adlar durumlarda çekilmektedir. [e] türü ek grubu ile /a/ sesi ile sonlanan diş ve eril adlar durumlarda çekilirken [i] türü ek grubu ise ünsüz ile sonlanan diş adların durumlarda çekildiği biçim birilerini içermektedir.

Boşnakçada adları niteleyen sıfatlar da dil bilgisel cins, sayı ve durumlara göre farklı biçimlenmektedir. Örneğin; “*lijep*” [Tr. güzel (er., belirsiz)] sıfatının yal. d. teklikte, “*lijepi*” [Tr. güzel (er., belirli)], “*lijepa*” [Tr. güzel (dş.)] ve “*lijepo*” [Tr. güzel (yan.)] biçimleri de bulunmaktadır. Ayrıca yal. d. çoklukta, çokluk biçimindeki adları nitelerken “*lijepi*” [Tr. güzel (er., çok.)], “*lijepe*” [Tr. güzel (dş., çok.)] ve “*lijepa*” [Tr. güzel (yan., çok.)] biçimleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, sıfatların bu biçimleri yedi farklı durumda da çekim ekleriyle çekilerek farklı biçimlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra sıfatlar ikinci ve üçüncü derece sıfatları olarak da benzer biçimde değişimlere uğramaktadır: “*brz*” [Tr. hızlı (er., tek., birinci derece)], “*brži*” [Tr. daha hızlı (er., tek., ikinci derece)], “*najbrži*” [Tr. en hızlı (er., tek. üçüncü derece)] vb.

Zamirler ise Türkiye Türkçesinden farklı olarak “adlarla bağıntılı zamirler” ve “sıfatlarla bağıntılı zamirler” olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Adlarla bağıntılı zamirler, bir varlığın yerine kullanılırken sıfatlarla bağıntı zamirler adın yerine kullanılmakla birlikte, aynı bir sıfat gibi başka bir varlığı da nitelemektedir. Sıfatlarla bağıntılı zamirlerin, bu yapıları sebebiyle sıfatlar gibi niteledikleri adın dil bilgisel cins, sayı ve durum özelliklerine göre farklı biçimleri bulunmaktadır.

Boşnakçada sayılar ayrı bir sözcük türü olarak ele alınır. Asıl sayılardan 1 (bir) ve 2 (iki) sayı adları, özellikle sayısı belli çokluk yaparken niteledikleri adın dil bilgisel cinsine göre biçimlenir: “*jedan prozor*” (Tr. bir pencere), “*jedna kuća*” (Tr. bir ev), “*jedno selo*” (Tr. bir köy). 3 (üç), 4 (dört), 5 (beş) ve diğer sayı adlarının ise değişmeyen tek biçimleri bulunmaktadır. Sıra sayılar, aynı sıfatlar gibi niteledikleri adın cins, sayı ve durum kümelerine göre farklı biçim birimleri alırlar.

Biçim birimleriyle değişime uğrayan bir diğer sözcük türü ise fiillerdir. Fiiller, dil bilgisel cins ve sayı kümelerinin yanı sıra çatı, kişi, zaman, kip gibi diğer kümelerin etkisiyle de değişmektedir. Bununla birlikte, Boşnakçada fiiller mastar ve şimdiki zaman kökü olmak üzere iki kök temelinde biçimlenirler. Buna ek olarak, Boşnakçada fiillerin çoğunun, *tamamlanmış/bitmiş* (Boş. svršeni) ve *tamamlanmamış/bitmemiş* (Boş. nesvršeni) görünüşleri bulunmaktadır: “*doći*” [Tr. gelmek (bitmiş)], “*dolaziti*” [Tr. gelmek (bitmemiş)]. Boşnakçada fiiller şimdiki zamanda [a] türü, [e] türü ve [i] türü fiil çekim ekleriyle çekilmektedir. Bu çekim

türleri farklı lehçelerde ölçünlü dilden sapmaların tespitinde büyük önem arz etmektedir. Örneğin, ölçünlü dilde [i] türü fiiller 3. çok. kişiye göre -e eki ile çekilirken Sancak lehçesinde [i] türü fiiller şimdiki zaman 3. çok. kişiye göre -u biçim birimi ile çekilmektedir. Etken çatılı sıfat-fiillerde de lehçeleri işaret eden bazı durumlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ölçünlü dilde er. tek. şahıs ifade ederken kullanılan -ao biçim birimi bazı lehçelerde sadece -o biçim birimi ile çekilmektedir. Bunun yanı sıra, mastar -ti veya -ci eki bazı lehçelerde /i/ sesi olmaksızın verilmektedir. Buna benzer sapmalar, Kırklareli’nde elde edilen metinlerin, Boşnakçanın hangi lehçelerinin izlerini taşıdığını tespit etmek açısından büyük öneme sahiptir. Fiillerle ilgili bu konuların yanı sıra çalışmanın ikinci bölümünde ayrıca, fiillerin dil bilgisel özellikleri ve fiil biçimleri de tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise bölgeden elde edilen metinlerdeki söz varlığı ele alınmıştır. Bu bağlamda adlar, sıfatlar, zamirler, sayılar, fiiller, zarflar, edatlar, bağlaçlar, parçacıklar, ünlemler ve bazı elde edilen anlatı türleri çalışmaya dahil edilmiştir. Sözcük türleri ayrı ayrı başlıklar ile verilerek sözcüklerin, önce sözlük ve anlam özellikleri ele alınmış ardından da Kırklareli’nde elde edilen bu sözcükler, sözlük maddesi olarak alfabetik sıraya göre incelenmiştir.

Bu süreçte sözcükler önce ölçünlü dilin sözlüklerinde taranarak anlamları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından sözcüğün Türkiye Türkçesine nasıl aktarıldığı, Boşnakça Türkçe iki dilli sözlükler vasıtasıyla verilmiştir. Bazı sözcüklerde, gerek biçim gerekse sesletim olarak ölçünlü dilden sapmalar tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin farklı biçimleri veya farklı sesletimleri, Boşnakçanın konuşma biçimleri üzerine oluşturulan lehçe sözlüklerinde veya çalışmalarda taranmıştır.

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların büyük ölçüde ölçünlü dilin söz varlığını kullandıkları söylemek mümkündür. Ancak özellikle göç sonrası gelişen teknoloji ve yeni keşifler neticesinde dile giren birçok sözcüğe Kırklareli’ndeki Boşnakça konuşma biçiminde rastlamak oldukça güçtür. Bununla birlikte bölgede önemli ölçüde Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük kullanımı tespit edilmiştir: “*aga*”, “*alaj*”, “*amidža*”, “*bajrak*”, “*čalgija*” vb. Bunun yanı sıra, günümüz Boşnakçanın ölçünlü dilinde yer almayan bazı sözcüklerin de Boşnakçanın biçim bilgisel özellikleriyle konuşmalarda verildiği tespit edilmiştir: {*torun-čad*} > “*unučad*” (Tr. torunlar) vb.

Sıfatların ve zamirler, çoğunlukla ölçünlü dilin yapısına uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ancak nadiren de olsa niteledikleri adın dil bilgisel cins ve sayısına göre sapmalarda ortaya çıkmaktadır: {*moje babo*} > “*moj babo*” (Tr. Benim babam) vb.

Söz konusu zarflar olunca bölgede birçok ölçünlü dilden sapma tespit edilmiştir. Bu sapmalar farklı lehçe havzalarının izlerini taşımaktadır: {*de, gde, gdi*} > “*gdje*” (Tr. nerede, nereye); {*ovde, oğe, voğe, voj*} > “*ovdje*” (Tr. burada, buraya) vb.

Çalışmanın üçüncü bölümünde açıkça görüleceği üzere Kırklareli’ndeki Boşnakların konuşma biçimlerinde iyekav, iyekav-ekav ve ekav sesletimlerinin sıklıkla kullanıldığı, nadiren de ikav sesletiminin yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra lehçe özellikleri bağlamında Sancak lehçesi diğer lehçelere nazaran baskın durumdadır.

Boşnakça üzerine çalışmalar yürüten bazı dil bilimciler, Türkiye’de yaşayan Boşnakların konuşma biçimleri ile ilgili olarak lehçeler arası heterojen bir yapıyı işaret etmektedir. Bu durum Dževad Jahić tarafından, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Bosna Hersek, Sancak, Karadağ, Kosova gibi farklı bölgelerden Türkiye’ye göç eden kişilerin yaşadığı bölgelerde Müslüman-Slav dil havzalarının ortaya çıkması ve bu dil alanlarının lehçe bilimi açısından, farklı bileşenleri içeren “heterojen” yapıda olması⁸⁵ ile açıklanmaktadır. Lehçeler arası bu ayrışık yapı, ölçünlü dilden sapmaların da çeşitlenmesine neden olmaktadır. Günay Karaağaç’ın aktardığı gibi; “ölçünlü dilden sapmalar veya farklı kullanımlar kuralsız dil kullanımı olarak görülmekte”⁸⁶ olup dili ölçünlü dilin çizdiği çerçeveye göre edinen kişilerin bu farklı kullanımları anlamaları oldukça güçtür.

Dillerin lehçe haritaları hazırlanırken ses değişiklikleri, dil bilgisel özellikleri, söz dizimi ayrımları ve söz varlığı bağlamında ortaya çıkan farklar ölçüt olarak ele alınmaktadır.⁸⁷ Türkiye’de Boşnak kökenli yurttaşların yoğun olarak yaşadıkları

⁸⁵ Dževad Jahić, *Bošnjački narod ...*, s. 15.

⁸⁶ Günay Karaağaç, “ölçünlü söyleyiş”, *a.g.e.*, s. 616.

⁸⁷ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil...*, I. Cilt, s. 143.

bölgelerde oluşan konuşma havzalarında, Boşnakçanın farklı sesletim biçimlerinin ve yoğun olarak Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen saha araştırması öncesinde, ölçünlü dil ile temasın yüz yılı aşkın bir süre kesintiye uğramış olması sebebiyle, Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde ikamet eden bireylerin iletişimde kullandıkları dile ait biçim bilgisi ve söz varlığının, ölçünlü dilin göç öncesi döneminin biçim bilgisi ve söz varlığı ile sınırlı olduğu varsayılmıştır. Çalışma sonunda yapılan incelemeler sonunda bu yaklaşımın büyük oranda gerçeği yansıttığı anlaşılmıştır. Ayrıca Türkiye’ye göçün Eski Yugoslavya’nın çeşitli bölgelerinden farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmesi sebebiyle de -Dževad Jahić’in de belirttiği gibi- Kırklareli’nde konuşulan Boşnakçanın lehçe bilimi açısından benzeşmeyen, “heterojen” yapıda olduğu görülmektedir. Ancak, Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde elde edilen metinlerde açıkça görüleceği üzere, Sancak lehçesine özgü kullanımlar diğer lehçelere nazaran daha sık karşımıza çıkmaktadır.

Sorun ve Hipotez

Bu çalışmanın çıkış noktası, “Kendisini Boşnak kökenli olarak nitelendiren Kırklareli’ndeki yurttaşların, kendi atalarından veya aynı çevrede bulundukları kişilerden edindikleri ve günümüzde halen iletişimde kullandıkları (çoğunlukla kendi aralarında) Boşnakça ile ölçünlü dil arasında biçim bilgisi ve söz varlığı açısından benzerlik veya farklılıklar nelerdir?” sorusudur. Çalışma öncesinde bu sorunun belirlenmesi iki temel olguya dayanmaktadır. Bunlardan ilki Dževad Jahić’in ifade ettiği üzere, Türkiye’ye göç eden Boşnakların kendi aralarındaki iletişimde kullandıkları Boşnakçanın, lehçe bilimi açısından farklı bileşenlerden oluşan, ayrışık bir yapıya sahip olması sebebiyle birçok farklı lehçeyi işaret eden kullanımların bu konuşma alanında mevcut olduğu düşüncesidir. Bir diğer olgu ise Türkiye’de Boşnakçanın önce yükseköğretimde ardından da ortaöğretimde yabancı dil olarak öğretilmesiyle birlikte birçok kişi Boşnakçayı yabancı dil olarak öğrenme imkanına sahip olmuştur. Bu kişiler ile Türkiye’deki Boşnak göçmenleri arasında Boşnakça kurulan iletişimde kimi zaman aksamalar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, ölçünlü

dil ile Kırklareli’nde konuşulan Boşnakçanın karşılaştırılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların özellikle kendi aralarında kurulan iletişimde yaygın biçimde kullandıkları Boşnakçanın da, lehçe bilimi açısından ayrışık bir yapıya sahip olduğu varsayılmaktadır. Zira özellikle Avusturya-Macaristan’ın Bosna Hersek’i egemenliği altına aldığı dönem ile kitlesel bir kimliğe bürünen Boşnakların göçü, Eski Yugoslavya’nın farklı coğrafyalarından ve dolayısıyla farklı lehçe havzalarından gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Kırklareli’nde yapılacak görüşmelerde Boşnakçanın farklı lehçelerinin izlerinin tespit edilebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, özellikle Sancak lehçesine özgü biçim bilgisel özelliklerin ve söz varlığının diğer lehçelere oranla daha fazla tespit edilmesi muhtemeldir. Bunun başlıca sebebi, Bosna Hersek’in 1878 yılında Osmanlıların elinden çıkması ve buradaki Boşnakların, öncelikle kültürel bağları bulunan Sancak’a, daha sonra günümüz Türkiye topraklarına yerleşmeleri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte göç sonrasında, göç edilen bölge ile temasın kesintiye uğraması sebebiyle, Kırklareli’nde katılımcılardan elde edilecek metinlerde, Boşnakçanın bir asır önceki söz varlığını oluşturan sözcüklerin tespit edileceği öngörülmektedir.

Amaç ve Önem

Çalışmanın amacı, Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde konuşulan Boşnakçanın ağız özelliklerinin tespitiyle birlikte biçim bilgisi özelliklerini ve kelime birikimlerini tespit etmektir. Ayrıca bölgedeki kişilerin konuşma biçimlerinin ortaya konulmasıyla, mümkün olduğu ölçüde, Orta Güney Slav değişke dizgesinin lehçe haritasına katkı sağlamak, lehçe bilimi açısından ayrışık yapının varlığı ile ilgili varsayımları test etmek amaçlanmaktadır.

Konunun belirlenmesi sürecinde, özellikle Osmanlıların Balkanlar’dan çekilmesiyle başlayan göç hareketliliğinde, günümüz Türkiye topraklarına yerleşmiş Boşnak kökenli ailelerin, halen hayatta olan fertleri ile Boşnakçayı yabancı dil olarak öğrenen kişiler arasında, bir takım iletişim güçlüklerinin yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışma, bu iletişim güçlüklerinin kaynağının ortaya

çıkartılması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, Boşnakçanın biçim bilgisine ve söz varlığına odaklanarak dilin biçim bilgisel özelliklerini anlamak, kültürel ve tarihsel bağlamdaki gelişimini takip etmek açısından önemli olan bu çalışma, Boşnakça üzerine yapılmış olan dil bilimi araştırmalarına yeni bir boyut katmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de Boşnakçanın dil bilgisi üzerine yapılan çalışmaların sayısında, geçmiş dönemlere nazaran belirgin bir artış gözlemlenmesine rağmen halen hedeflenen düzeyde olmadığı ortadadır. Bu çalışma, gelecek dönemlerde Boşnakçanın dil bilgisi ve Türkiye’de yaşayan Boşnak kökenli yurttaşların konuştukları dil üzerine yapılacak çalışmalar için kaynak niteliğinde olması sebebiyle de önem arz etmektedir.

Konu ve Sınırlamalar

Çalışmanın konusunu, Kırklareli’nin Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey; Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya; Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köylerinde ikamet eden Boşnak kökenli bireylerin günlük yaşamlarında, daha çok kendi aralarında kurdukları iletişimde kullandıkları Boşnakça ile Boşnakçanın ölçünlü dilinin biçim bilgisi ve söz varlığı açısından ilişkisi oluşturmaktadır.

Türkiye’de kendini “Boşnak kökenli” olarak tanımlayan önemli bir nüfus bulunmaktadır. Türkiye genelindeki bu nüfusun konuşma biçimlerinin tek bir çalışma ile eksiksiz biçimde sunulması elbette mümkün değildir. Bu nedenle, bu çalışma özelinde Kırklareli iline ve özellikle halk arasında “Boşnak köyleri” olarak adlandırılan bölgelerde yaşayan Boşnak kökenli yurttaşların konuşma biçimlerine odaklanılmıştır. Ayrıca, ölçünlü dilin tüm biçim bilgisi ve söz varlığının kapsamlı bir biçimde ele alınması, tez hacmini aşacak ölçüdedir. Biçim bilgisi değişen sözcük türleri ile sınırlandırılırken ele alınan söz varlığı ise bahsi geçen Boşnak köylerinde yapılan saha araştırmalarında elde edilen metinlerin içeriğini kapsamaktadır.

Konu İle İlgili Çalışmalar

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinin yapısı ve bu dilin söz varlığı çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Daha önceki dönemlerde, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dili ve konuşma biçimleri üzerine benzer kapsamda bir araştırma yapılmadığı için bu çalışma, gerek konusu gerekse araştırma süreci bağlamında özgün bir değere sahiptir. Çalışmanın ana konusunun yanı sıra, ölçünlü dil ile birlikte Ştokav lehçe kümesinin kapladığı alandaki lehçeler ve ağızların biçim bilgisi ve söz varlığı (çalışmanın odaklandığı bölge ile kıyaslanması açısından), Boşnakların Türkiye’ye göçü çalışmadaki diğer konular olarak sıralanabilir.

Bu kısımda öncelikle Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzasındaki ağızlar ile ilgili yapılan araştırmalar, daha sonra ise Boşnakların Türkiye’ye göçünü konu edinen çalışmalar incelenecektir. Ayrıca Boşnakçanın, Sırp-Hırvat dilinin ölçünlü biçimlerinden biri olması ve Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların sadece Bosna Hersek ve Sancak’tan değil, Ştokav lehçe kümesinin kapladığı diğer alanlardan da gelmiş olması sebebiyle, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpça gibi diğer ölçünlü dilleri konu edinen lehçe, dil bilgisi ve söz varlığı ile ilgili araştırmalara da yer verilecektir. Bu kısımda kitap, kitap bölümü, derleme eserler, tezler vb. ele alınacak bilimsel makale, bildiri, ders notu vb. çalışmalardan ise söz edilmeyecektir.

Türkiye’deki Boşnakların veya daha geniş kapsamda Yugoslavya coğrafyasından gelen kişilerin dili ile ilgili yapılan bazı benzer çalışmalar bulunsa da bunlar oldukça az sayıdadır. Bunlardan en önemlisi, 1954 yılında *Pavle Ivić* tarafından hazırlanan “*O govoru galipoljskih Srba*” (Tr. Gelibolulu Sırpların Konuşması Üzerine) adlı doktora tezidir. Ivić bu çalışmasında, Gelibolu yarımadasında yaşayan Yugoslav göçmenlerinin konuşma biçimlerindeki vurguyu, ad ve ad soylu sözcüklerin çekimini, fiillerin çekimini, değişmeyen sözcükleri ve söz dizimini ele almıştır. Ayrıca Ivić, bölgedeki kişilerden elde ettiği dilsel verilere ve metinlere de çalışmasında yer vermiştir.

Söz konusu Boşnakçanın lehçeleri olduğunda ilk değinilmesi gereken çalışma, Saraybosna Üniversitesi Dil Enstitüsü (Boş. Institut za jezik Univerzitet u Sarajevu) tarafından yayımlanan “*Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*” (Tr.

Bosna Hersek'in Lehçe Bilimsel Koleksiyonu) adlı, Bosna Hersek'teki lehçe bilimi alanında hazırlanan eserlerin toplandığı derlemedir. İlk *Dalibor Brozović* ve *Dragomir Vujičić*'in editörlüğünde 1975 yılında yayımlanan eserlerin onbirincisi ise 2017 yılında *Naila Valjevac*'ın editörlüğünde okuyucu ile buluşmuştur. Bu koleksiyonlarda (alfabetik sırayla); *Asim Peco*, *Atif Hadžikadić*, *Dalibor Brozović*, *Dragomir Vujičić*, *Dževad Jahić*, *Ivan Brabec*, *Jasna Hadžimejlić*, *Josip Baotić*, *Muhamed Arnaut*, *Senahid Halilović*, *Snežana Čerić* gibi çok sayıda bilim insanının, Boşnakçanın lehçeleri, farklı bölgelerdeki konuşma biçimleri, lehçelerin tarihsel gelişimleri gibi birçok konudaki değerli çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu bilim insanlarının arasında *Senahid Halilović*'in 1990 yılında, Belgrad Üniversitesi'nde hazırlamış olduğu "*Hercegovački govorni tipovi u međuriječju Neretve i Dubrovačke rijeke*" (Tr. Neretva ve Dubrovnik Nehirlerinin Birleştiği Yerde Hersek Konuşma Türleri) adlı doktora tezi, işaret edilen bölgenin konuşma biçimlerinin anlaşılması açısından oldukça değerli bir çalışmadır. Ayrıca, Bosna Hersek'in Lehçe Bilimsel Koleksiyonu'nun 7. cildinde de yer alan çalışma 286 sayfadan oluşmaktadır.

Naila Valjevac'ın Novi Sad Üniversitesi'nde 1990 tarihinde 603 sayfadan oluşan "*Govor Lašve*" (Tr. Lašva Ağzı) adlı çalışması da konuşma biçimlerinin ortaya koyulması bağlamında önemli bir eserdir.

Benzer nitelikte bir çalışmayı *Refik Bulić*, 2004 yılında Saraybosna Üniversitesi'nde 402 sayfa olarak hazırlamıştır. Refik Bulić'in "*Ekavsko-jekavski govori tešanjско-maglajskog kraja*" (Tr. Tešanj-Magla Bölgesinin Ekav-Yekav Konuşma Biçimleri) adlı doktora tezi, özellikle ekav ve yekav sesletiminin incelenmesi açısından değerlidir. Refik Bulić'in daha sonraki çalışmalarına da temel oluşturan bu eser Boşnakçanın lehçe bilimi üzerine önemli veriler içermektedir.

Boşnakçanın lehçeleri ve ağızları bağlamında *Asim Peco*'nun çalışmaları büyük öneme sahiptir. Asim Peco'nun 2007 yılında "*Bosansko filološko društvo*" (Tr. Boşnak Filoloji Topluluğu) ve "*Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*" (Tr. Bosna Hersek Bilimler ve Sanat Akademisi) gibi kurumların katkılarıyla 6 cilt olarak yayımlanan eserleri, Boşnakçanın lehçeleri ile ilgili yapılan en kapsamlı

çalışmalardandır. Bu çalışmanın ilk cildi, “*Govori istočne i centralne Hercegovine*” (Tr. Doğu ve Merkez Hersek’in Ağızları) adlı eserdir. Peco bu eserinde, öncelikle bölgedeki ağızların ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz diziminin özelliklerini, bölgeden derlenen metinlerden elde edilen açıklayıcı örnekler ile ortaya koymuştur. Toplamda 436 sayfa olan eserde, Doğu ve Merkez Hersek’in konuşma biçimlerine detaylı bir biçimde değinilmiştir. Peco’nun aynı kapsamda hazırladığı çalışmasının ikinci cildi, “*Govori zapadne Hercegovine*” (Tr. Batı Hersek Ağızları) adı ve aynı kurumların desteği ile 2007 yılında 410 sayfa olarak yayımlanmıştır. Eserde Batı Hersek’in konuşma biçimleri, bu konuşma biçimlerinin ses bilgisi ve biçim bilgisi açısından değerlendirilerek yekav sesletim sisteminin kapsadığı konuşma havzası tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu eserde yine ilgili bölgelerden elde edilen metinler ile açıklayıcı örnekler verilmiştir. Peco’nun çalışmasının 3. ve 4. ciltleri ise Batı Bosna konuşma biçimlerini konu edinmektedir. Bunlar; “*Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne, Dio I; Uvod i Fonetika*” (Tr. Batı Bosna İkav-şçakav Ağızları, Bölüm I; Giriş ve Ses Bilgisi) ve “*Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne, Dio II; Akcenat, Oblici, Tekstovi*” (Tr. Batı Bosna İkav-Şçakav Ağızları, Bölüm II; Vurgu, Biçimler ve Metinler) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın 3. cildini oluşturan ilk bölümde genel bir giriş ve ağızların ses bilgisi detaylı biçimde ele alınırken 4. cildi oluşturan 2. bölümde ise ağızların vurgu sistemleri, değişen ve kısmi değişen sözcüklerin biçimleri ile konuşma havzasından toplanan metinlere yer verilmiştir.

Bir diğer değerli çalışma ise 2009 yılında Saraybosna’da “*Slavistički komitet*” (Tr. Slav komitesi) tarafından yayımlanan, *Senahid Halilović, Ilija Tanović ve Amela Šehović*’in ortak hazırlamış oldukları “*Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*” (Tr. Saraybosna Ağzı ve Boşnakçanın Konuşma Dili) adlı eserdir. Çalışmanın ilk bölümünde, XX. yüzyıla kadar Saraybosna ağzı tarihsel süreçleri ve dil bilimsel özellikleri ile ortaya konulmuştur. Ayrıca Saraybosna ağzının kültüre etkileri, dil ve kültür arasındaki ilişki de çalışmanın ikinci bölümünde tartışılmıştır. Toplamda 333 sayfa olan çalışmanın son bölümünde ise konuşma dilinin söz varlığına ve ağzın kapsadığı alandaki anlatı türlerine yer verilmiştir.

Refik Bulić'in 2009 yılında Tuzla'da yayımlanmış olduğu “*Iz bosanske dijalektologije*” (Tr. Bosna'nın Lehçe Biliminden) adlı toplamda 196 sayfalık eseri de lehçe çalışmaları için büyük öneme sahiptir.

Bosna Hersek'teki ağızlar ile ilgili olarak *Semra Mujanić*'in 2019 yılında Zadar Üniversitesi'nde hazırlanmış olduğu “*Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja*” (Tr. Bihać Bölgesi Ağzının Ses Bilgisi ve Biçim Bilgisi) adlı doktora tezi, özellikle ağızlarda biçim bilgisi incelemeleri açısından dikkat çekici niteliktedir.

Kırklareli'ndeki Boşnakların konuşma biçimlerine odaklanılan bu çalışma Boşnakçanın yanı sıra, Sırp-Hırvat dilinin diğer ölçünlü biçimleri ile de ilişki içerisindedir. Zira Kırklareli iline yerleştirilen Boşnaklar sadece Boşnakçanın lehçelerin kapsadığı alanlardan değil, daha geniş çerçevede Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzasını içeren bölgelerden de Türkiye'ye göç etmiştir. Bu bağlamda, diğer ölçünlü dillerden Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpçanın ilgili kaynakları da çalışmamıza dahil edilmiştir. Günümüzde “*Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*” (Tr. Hırvat Bilimler ve Sanat Akademisi) tarafından yayımlanmaya devam eden ve ilki 1956 yılında, sonuncusu ise 2022 yılında hazırlanan “*Hrvatski dijalektološki zbornik*” (Tr. Hırvatçanın Lehçe Bilimsel Koleksiyonu) adlı derleme eserlerde yer alan çalışmalardan yararlanılmıştır. Bunlar arasında en dikkat çekici eser *Dalibor Brozović*'in, Hırvatçanın Lehçe Bilimsel Koleksiyonu'nun 2007 yılına ait 13. sayısında yayımlanmış olduğu “*Govor u dolini rijeke Fojnice*” (Tr. Fojnica Nehri Vadisinin Ağzı/Konuşma Biçimi) adlı çalışmadır. Brozović'in 1956 yılında Zagreb Üniversitesi'nde hazırlanmış olduğu doktora tezinden oluşturulan eser, toplamda 185 sayfa olup bölgedeki konuşma biçimini ses bilgisi, vurgu, biçim bilgisi, söz dizimi ve sözcük türetme açısından değerlendirmeleri içermektedir.

Ayrıca, ilki 1905 yılında *Aleksandar Belić* tarafından hazırlanan ve Sırp Krallığı Akademisi tarafından yayımlanan “*Srpski dijalektološki zbornik*” (Tr. Sırpçanın Lehçe Bilimsel Koleksiyonu) adı altında toplanan çalışmalar günümüzde “*Srpska akademija nauka i umetnosti*” (Tr. Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi) tarafından yayımlanmaya devam etmektedir. Sırpçanın Lehçe Bilimsel Koleksiyonu'nun, 1966 yılına ait 16. sayısında yer alan “*Novopazarsko-sjenički govor*” (Tr. Novi Pazar-Sjenica Ağzı) adlı çalışma, *Danilo Barjaktarević*'in Novi Sad

Üniversitesi'nde 1958 yılında hazırlamış olduğu doktora tezinin yayımlanmış biçimidir. Toplamda 179 sayfa olan eser Novi Pazar ve Sjenica ağzını, bölgeden toplanan metinler yardımıyla ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi olarak incelemektedir.

Bunun yanı sıra, 2018 yılında *Bojana Veljović* tarafından 476 sayfa olarak hazırlanan ve Sırpçanın Lehçe Bilimsel Koleksiyonunun 65/1 sayısında yayımlanan “*Sintaksa glagolskih oblika u govoru Tutina, Novog Pazara i Sjenice*” (Tr. Tutin, Novi Pazar ve Sjenica Ağzındaki Fiil Biçimlerinin Söz Dizimi) adlı çalışma da özellikle Bosna Hersek dışındaki konuşma biçimlerinin ve fiillerin çekimlerinin anlaşılması açısından dikkat çekicidir.

Lehçe bilimi açısından önem arz eden çalışmalardan bir diğeri de 1988 yılında *Dalibor Brozović* ve *Pavle Ivić* tarafından hazırlanan “*Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*” (Tr. Sırp-Hırvat/Hırvat-Sırp Dili, Hırvatça ya da Sırpça) adlı eserdir. Toplamda 134 sayfadan oluşan bu çalışma genel olarak dilin tarihine odaklansa da özellikle lehçe kümeleri (Ştokav, Çakav ve Kaykav) ile ilgili kaynak eser niteliğindedir.

Yine kaynak niteliğinde olarak değerlendirebileceğimiz bir başka eser ise *Josip Lisac* tarafından hazırlanan ve 2003 yılında Zagreb’de “*Golden marketing-Tehnička knjiga*” tarafından 160 sayfa olarak yayımlanan “*Hrvatska dijalektologija 1; Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*” (Tr. Hırvatçanın Lehçe Bilimi 1; Hırvatçanın Lehçeleri ve Ştokav Lehçe Kümesinin Ağızları ile Hırvatçanın Torlak Lehçe Kümesinin Ağızları) adlı çalışmadır. Bu çalışma özellikle Ştokav lehçe kümesinin sınırları, dil bilgisel özellikleri ve kapsadığı lehçelerin ele alması bağlamında oldukça değerli bir eserdir.

Lehçeler ile ilgili bir başka eser ise *Miloš Okuka* tarafından hazırlanan ve 2008 yılında Zagreb’de yayımlanan “*Srpski dijalekti*” (Tr. Sırpçanın Lehçeleri) adlı çalışmadır. Eser her ne kadar Sırpçanın lehçelerine odaklanmış olsa da Ştokav lehçe kümesine ait olan lehçelerin ve alt lehçelerin ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi, sözcük türetme yolları ve söz varlığı gibi konularına temas etmektedir. Ayrıca, 162

sayfadan oluşan eserde ilgili lehçe veya alt lehçelerin konuşma alanlarından toplanan metinlere de yer verilmektedir.

Senahid Halilović'in proje yürütücülüğünü gerçekleştirdiği, Boşnakçanın lehçeleri ve lehçelerdeki söz varlıkları ile ilgili olarak hazırlanan “*Bosanskohercegovački lingvistički atlas*” (Tr. Bosna Hersek Dil Atlası) adlı proje sonucunda 2020 yılında yayımlanan “*Bosanskohercegovački lingvistički atlas I: Fonetika*” (Tr. Bosna Hersek Dil Atlası I: Ses Bilgisi) adlı eser, Boşnakçanın lehçelerindeki konuşma biçimleri açısından çok değerli bir çalışmadır. *Senahid Halilović, Mehmed Kardaš, Amela Ljevo-Ovčina, Emina Mešanović-Meša* gibi değerli dil bilimcilerin yazarlığını üstlendiği ve *Jusmira Agić, Elmedina Alić, Josip Baotić, Adisa Bećirović, Halid Bulić, Refik Bulić, Sanela Dumanjić, Sadžida Čelebić-Džuvic, Nina Fućec, Alma Genjac-Nakičević, Jasminka Ibrišimović, Niaza Imamović-Korjenić, Zenaida Karavdić, Edna Klimentić, Dragomir Kozomara, Sanja Ledić* vd. birçok önemli lehçe araştırmaları gerçekleştiren bilim insanlarının da katkı sunduğu ve 428 sayfa olarak düzenlenen çalışma, Saraybosna’da “*Slavistički komitet*” (Tr. Slav komitesi) tarafından yayımlanmıştır.

Boşnakların Türkiye’ye göçüne değindiğimiz birinci bölümde farklı bakış açıları sunmak adına başta Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpça olmak üzere Türkçe, İngilizce vd. dillerde hazırlanan eserler ele alınmıştır. Bu kısımda Boşnakların Türkiye’ye göçü ile ilgili yapılan çalışmalara kronolojik olarak yer verilecektir.

Boşnakların göç hareketleri konusunda *Safet Bandžović*’in çalışmaları dikkat çekmektedir. İlk eseri 1991 yılına ait olup “*Iseljavanje Muslimana iz Sandžaka*” (Tr. Müslümanların Sancak’tan Göçü) adı ile 151 sayfa olarak Saraybosna’da yayımlanmıştır.

Bir diğer çalışma ise Boşnakların tarihine odaklanmış olsa da ciddi ölçüde göç ile ilgili veriler içermektedir. *Mustafa Imamović*’in “*Historija Bošnjaka*” (Tr. Boşnakların Tarihi) adlı çalışması 1997 yılında Saraybosna’da 636 sayfa olarak yayımlanmıştır. Eser, genel olarak Boşnakların tarihine odaklanmıştır. Ancak Boşnakların göçü ile ilgili kıymetli verileri de içermektedir. Özellikle Avusturya Macaristan döneminde başlayan göç hareketliliğinden II. Dünya Savaşı’nın sonuna

kadar geçen süreçte göç eden kişilerin sayıları ile ilgili verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir. Ayrıca eser 2018 yılında Hüseyin Gül ve Cenita Özgüner tarafından Türkçeye çevrilmiş olup Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı ile Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından, “Boşnakların Tarihi” adıyla, 737 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Safet Bandžović’in bir başka çalışması ise Sırbistan ve Karadağ’dan gerçekleşen göçlere odaklanmıştır. “*Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srbije i Crne Gore tokom XIX stoljeća*” (Tr. XIX. yüzyılda Müslüman Nüfusun Sırbistan ve Karadağ’dan Göçü) adlı çalışma, Boşnakların göç hareketliliği ile ilgi önemli verileri içermektedir. 1998 yılında Saraybosna’da yayımlanan eser Sırbistan ve Karadağ’dan Boşnakların göçünü ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

Söz konusu Balkanlar’dan Türkiye’ye göç olduğundan Türkiye’de de çok kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda eser veren araştırmacılardan biri olan Nedim İpek’in “Rumeli’den Anadolu’ya Türk göçleri (1877-1890)” adlı doktora tezi, ilk basımı ile 1994’te, ikinci basımı ile 1999 yılında 260 sayfa olarak Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara’da yayımlanmıştır. Çalışma, Osmanlıların bölgeden çekilmeye başlamasıyla, Müslüman nüfusun günümüz Türkiye topraklarına gerçekleştirdikleri göçü konu edinen kaynak niteliğinde bir eserdir.

Yine Türkiye’de yapılan bir başka kıymetli çalışma, kendisi de Balkan kökenli bir aileden gelen Hasan Yıldırım Ağanoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Ağanoğlu’nun “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi; Göç” adlı eseri Balkanlar’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçler ile ilgili dikkat çekici bir eserdir. 2001 yılında Kum Saati yayımlarından çıkan eser, tarihi olayların ışığında göçleri ele alır. Ayrıca göçlerin nedenlerine de odaklanan Ağanoğlu, muhacirlerin Türkiye’ye ulaştıktan sonraki durumlarına da değinmektedir.

Boşnakların Türkiye’ye göçü konusunda kaynak niteliğinde olan bir başka eser yine Safet Bandžović’e aittir. “*Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*” (Tr. Boşnakların Türkiye’ye Göçü) adı ile 2006 yılında Saraybosna’da yayımlanan eser, 773 sayfa olarak hazırlanmıştır. Eser Boşnakların göç hareketliliğini tarihi dönemlere ayırarak incelemektedir. Son kısımda göçmenlerin Türkiye’deki durumuna da değinen

Bandžović, gerek konuyu işleyiş biçimi gerekse farklı kaynaklardan topladığı verilerle Boşnakların Türkiye’ye göçü konusunda oldukça kıymetli bir eser ortaya koymuştur.

Bandžović’in özellikle odaklandığı bir başka bölge Karadağ olmuştur. Bandžović, “*Iseljavanje muslimana Crne Gore u Tursku*” (Tr. Karadağ Müslümanlarının Türkiye’ye Göçü) adlı iki cilt olarak yayımlanan eserinde, Karadağ’daki Müslümanların göçünü detaylı bir biçimde araştırmıştır. Eser 2011 yılında 1. cilt 261 ve 2. cilt 221 sayfa olmak üzere Cetinje’de yayımlanmıştır.

Ayrıca, Justin McCarthy’nin “*Death and Exile: The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821-1922*” adıyla hazırladığı ve Türkçeye “Ölüm ve Sürgün; Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)” olarak Fatma Sarıkaya tarafından aktarılan eser konu ile ilgili olarak kaynan niteliğindedir. Eserin, Türk Tarih Kurumu tarafından 1. baskısı 2012 yılında, 2. baskısı ise 2014 yılında yapılmıştır. Eserin 2. baskısı 402 sayfadan oluşmakta olup Osmanlıların Balkanlar’dan çekilmesi ile bölgede kalan Müslümanların durumu işleyen eser göç olgusu ve bu bölgedeki Müslümanların yaşam koşullarını ortaya koyması açısından büyük öneme sahiptir.

Son olarak Bosna Hersek ve Boşnaklarla ilgili arşiv belgelerinin derlendiği, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından “Bosna-Hersek ile ilgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)” adıyla, Ankara’da 1992 yılında yayımlanan esere de değinmemiz faydalı olacaktır. Eserde Osmanlı döneminde Bosna ve Boşnaklar ile ilgili arşiv belgelerine yer verilmektedir. Eser, özellikle 1516 yılından 1919 yılına kadar Bosna Hersek’in siyasi tarihi, bölge sakinlerinin sosyal hayatı ve göçü gibi konularda kaynak niteliğinde olup 356 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Başta Boşnakçanın daha sonra Sırp-Hırvat dilinin diğer ölçünlü biçimlerinin dil bilgisine yönelik eserler, bu çalışmanın ana konusunu destekler niteliktedir.⁸⁸ Bu

⁸⁸ Dil bilgisine yönelik kitaplar, makaleler, tezler vb. bu çalışmaya doğrudan kaynaklık etmemekle birlikte özellikle ikinci ve üçüncü bölümlerde dolaylı yoldan çalışmanın konusuna hizmet etmektedir. Türkiye’de Boşnakçanın dil bilgisi üzerine hazırlanmış bilimsel nitelikte eser çok az sayıdadır. Ayrıca Türkiye dışında Boşnakça üzerine hazırlanmış eserler de ülkemizde bilinir değildir. Bu eserler, çalışmanın bu kısmında verilerek Türkiye’de Boşnakçanın dil bilgisi üzerine çalışmalar yürütecek araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

kısımda Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpça ayırt edilmeksizin eserler kronolojik sırayla verilecektir.

Dil bilgisi üzerine odaklanan çalışmalardan ilki *Ivan Brabec, Mate Hraste ve Sreten Živković* tarafından hazırlanan “*Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*” (Tr. Hırvat-Sırp Dilinin Grameri) adlı, 1968 yılında “*Školska knjiga*” yayınevi tarafından Zagreb’de yayımlanan eserdir. Eserde, Hırvat-Sırp dilinin ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi ve sözcük türetme yolları detaylı olarak verilmiştir.

Kaynak niteliğinde olan bir başka eser ise 1986 yılında De Gruyter Mouton tarafından yayımlanan *Edward Stankiewicz*’in “*The Slavic Languages; Unity in Diversity*” (Tr. Slav Dilleri; Çeşitlilik İçinde Birlik) adlı çalışmasıdır. Çalışma genel olarak Slav dilleri üzerine yoğunlaşsa da Sırp-Hırvat dilinin biçim bilgisel ve ses bilgisel gelişimi için değerli bilgiler barındırmaktadır.

Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić ve *Stjepko Težak* tarafından 1991 yılında 371 sayfa olarak hazırlanan “*Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskog književnog jezika*” (Tr. Hırvat Edebi Dilinin Tarihsel Görünüşü, Sesleri ve Biçimleri) adlı eser özellikle Hırvatçaya odaklanmış olsa da ses bilgisi ve biçim bilgisi açısından Boşnakçanın dil bilgisel özelliklerini de işaret eder niteliktedir.

Benzer biçimde Hırvatçanın dil bilgisi için hazırlanmış bir başka eser ise *Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević* ve *Marija Znika* tarafından 1997 yılında 2. baskısı 683 sayfa olarak hazırlanan “*Hrvatska gramatika*” (Tr. Hırvatçanın Grameri) adlı bir metod kitabıdır. Çalışma ses bilgisi, biçim bilgisi, sözcük türetme yolları ve söz dizimi konusunda detaylı bilgiler içermektedir.

1997 yılında kaleme alınan bir diğer eser ise *Snježana Kordić* tarafından “*Serbo-croatian*” (Tr. Sırp-Hırvat Dili) adı ile yayımlanmıştır. Eser dil bilgisi konularını özellikle açıklayıcı örnek cümleler vasıtasıyla incelemesinin yanı sıra Sırp-Hırvat dilinin yabancı dil olarak öğretilmesi açısından önemlidir.

Söz konusu Boşnakçanın dil bilgisi olduğunda en kapsamlı metod kitabı *Dževad Jahić, Senahid Halilović* ve *Ismail Palić*’in ortak hazırladıkları 2000 yılında

Zenica’da 476 sayfa olarak yayımlanan “*Gramatika bosanskoga jezika*” (Tr. Bosna Dilinin Grameri) adlı eserdir. Eser, Boşnakçanın tarihi gelişimi, ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi ve sözcük türetme yolları bağlamında kaynak niteliğinde olup özellikle ad ve ad soylu sözcüklerin çekimi, fiillerin çekimi gibi konulara odaklanmıştır.

Boşnakçanın dil bilgisini konu edinmiş bir başka eser ise *Ibrahim Ćedić* tarafından hazırlanan “*Osnovi gramatike bosanskog jezika; priručnik za osnove i srednje škole*” (Tr. Bosna Dilinin Gramerinin Temelleri; İlk ve Orta Dereceli Okullar İçin El Kitabı) adlı 2004 yılında 249 sayfa olarak hazırlanan çalışmadır. Eserde, Boşnakçanın ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi gibi dil bilgisi konuları açıklamalı olarak verilmiştir.

Bir başka metod kitabı ise Sırpçanın dil bilgisi ile ilgilidir. *Ivan Klajn* tarafından 2005 yılında 263 sayfa olarak hazırlanan “*Gramatika srpskog jezika*” (Tr. Sırp Dilinin Grameri) adlı eser ses bilgisi, biçim bilgisi, sözcük türleri, söz dizimi gibi konularda kaynak niteliğindedir.

Josip Silić ve *Ivo Pranjković* tarafından 2005 yılında 423 sayfa olarak hazırlanan “*Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*” (Tr. Orta ve Yüksek Öğretim İçin Hırvat Dilinin Grameri) adlı eser özellikle Hırvatçanın söz dizimi, biçim bilgisi ve ses bilgisine odaklanmaktadır.

Sırp-Hırvat dilinin üç ölçünlü biçimi olan Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçaya odaklanan *Ronelle Alexander*’ın “*Bosnian-Croatian-Serbian; A Grammar with Sociolinguistic Commentary*” (Tr. Boşnakça, Hırvatça, Sırpça; Toplum Dil Bilimsel Yorum ile Dil Bilgisi) adlı eseri 2006 yılında Winconsin Üniversitesi tarafından 464 sayfa olarak yayımlanmıştır. Eserde, ölçünlü biçimlerin dil bilimsel konuları detaylı biçimde incelenmektedir. Ayrıca, dil bilimsel konularla ilgili iki dilli açıklayıcı örnek verilmektedir. Bu özelliği ile dil bilgisi konularının anlaşılması açısından önemli bir eserdir.

Sırp-Hırvat dilinin dördüncü ölçünlü biçimi olan Karadağlıcanın dil bilgisine yönelik eser 2010 yılında *Adnan Ćirgić*, *Ivo Pranjković* ve *Josip Silić* tarafından hazırlanmıştır. “*Gramatika crnogorskoga jezika*” (Tr. Karadağ Dilinin Grameri) adlı

eserin editörlüğünü *Jelena Šušanj* üstlenmiştir. Diğer ölçünlü biçimlerin metod kitaplarında olduğu gibi bu eser de ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi ve sözcük türetme yolları bağlamında planlanmış olup 360 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Sırp-Hırvat dilinin Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça olmak üzere üç ölçünlü biçiminin dil bilgisini konu edinen *Branko Tošović*'in 2010 yılında yayımlanan “*Korelaciona gramatika bosanskog/bošnjačkog, hrvatskog i srpskog jezika*” (Bosna dili/Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçanın Korelasyon Grameri) adlı çalışması, 545 sayfa olarak hazırlanmış ve bu ölçünlü biçimlerin ses bilgisi ile ilgili olarak kaynak niteliğindedir.

Boşnakçanın biçim bilgisi ve söz dizimine odaklanan *Halid Bulić*'in 2011 yılında hazırladığı “*Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika*” (Tr. Çağdaş Bosna Dilinin Biçim Bilgisi ve Söz Diziminden) adlı eserin editörlüğünü *Senahid Halilović* üstlenmiştir. 143 sayfa olarak kaleme alınan eser, özellikle söz dizimi ve değişen sözcüklerin çekimleri konusunda kaynak niteliğindedir.

Boşnakçanın vurgu sistemi üzerine odaklanan *Elmedina Alić*'in “*Akcentat u standardnom bosanskom jeziku*” (Tr. Ölçünlü Bosna Dilinde Vurgu) adlı çalışma, 2017 yılında 179 sayfa olarak Saraybosna'da yayımlanmıştır. Eser ana konu olarak vurgu sistemine odaklanmış olsa da özellikle sözcük türleri ve sözcüklerin çekim biçimleri ile ilgili olarak detaylı bilgi vermektedir.

Boşnakçanın sözcük türleri üzerine kaleme alınan bir başka çalışma ise *Halid Bulić*'in eseridir. 2021 yılında 384 sayfa olarak oluşturulan “*Veznici u savremenom bosanskom jeziku*” (Tr. Çağdaş Bosna Dilinde Bağlaçlar) adlı eser özellikle bağlaçlara odaklanmış olup çalışmamız için kaynak niteliğindedir.

Dil bilgisi konularına odaklanan son metod kitabı ise 2022 yılında *Željko Vrabec* tarafından “*Bosnian, Croatian, Montenegrin and Serbian An Essential Grammar*” (Tr. Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca ve Sırpçanın Temel Dil Bilgisi) adıyla yayımlanan dört ölçünlü biçimi de içeren eserdir. 322 sayfa olarak hazırlanan eser, Routledge tarafından yayımlanmıştır. Eserde, sözcük türleri ile ilgili dil bilgisi konuları detaylı bir biçimde açıklayıcı örneklerle verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Kırklareli ilinde yaşayan Boşnakların topluluk dili ile Boşnakçanın ölçünlü dilinin, biçim bilgisi ve söz varlığı açısından ilişkisine odaklanılmıştır. Boşnakça ile birlikte, Sırp-Hırvat dilinden ortaya çıkan diğer ölçünlü dillerinin dil bilgisi üzerine hazırlanmış kitaplar, kitap bölümleri, derleme eserler, yabancı araştırma eserleri, makaleler, tezler vb. çalışmalardan faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmanın üçüncü bölümünde, bölgede konuşulan Boşnakçanın söz varlığını ortaya koymak için, Boşnakçanın ölçünlü dilinin sözlüklerinden, lehçe sözlüklerinden ve lehçelerdeki söz varlığını ile ilgili bilimsel makale, derleme eser ve tezlerden faydalanılmıştır. Ayrıca sözcüklerin Türkiye Türkçesine aktarımı için iki dilli sözlüklerden de yaygın biçimde yararlanılmıştır.

Araştırma; sorunun belirlenmesi, veri kaynaklarının belirlenmesi, veri toplama, veri analizi, verilerin değerlendirilmesi ve sonuçların paylaşılması süreçleri takip edilerek gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, “Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların, kendi atalarından veya aynı çevrede bulundukları kişilerden edindikleri ve günümüzde halen iletişimde kullandıkları topluluk dili ile Boşnakçanın ölçünlü dili arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?” soru ile başlayan sürecin ardından çalışmanın evreni belirlenmiştir. Kırklareli ilinde Boşnakların yoğun olarak yaşadıkları altı köy, ilgili köy muhtarları, Kırklareli İl Genel Meclis Üyesi, dernek yetkilileri, bölgede “Boşnak köyleri” olarak nitelendirilen köy sakinlerinin beyanları esas alınarak tespit edilmiştir. Bu süreçte, Kırklareli ilinde birçok bölgede kendini “Boşnak kökenli” olarak tanımlayan kişi olduğu anlaşılmıştır. Ancak çalışmanın evreni oluşturulurken köy nüfusunun en az yarısından fazlasının kendini “Boşnak kökenli” olarak tanımlamasına dikkat edilmiştir.

Çalışmanın evreni tespit edildikten sonra, veri toplama süreci için çalışmanın odaklandığı Boşnak köylerinde; 20.11.2021, 24.11.2021, 25.11.2021, 20.02.2022, 17.04.2022, 19.04.2022, 01.08.2022, 15.08.2022 ve son olarak 04.06.2023 tarihlerinde, dokuz ayrı zaman diliminde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma evreninde 54 katılımcı ile mülakat yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Doğal dil edinimlerine sadık kalarak katılımcıların Boşnakça kendilerini ifade etmesini sağlamak amacıyla, görüşmeler sırasında katılımcıların konuşmaları

düzeltilmemiş ve konuşmalara müdahale edilmemiştir. Sadece kurulan diyalogun sürekliliği açısından, konuşmanın konusu ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Toplamda 450 dakika ses kaydı yapılmış ve bu ses kayıtları daha sonra yazıya geçirilmiştir. Toplanan veriler analiz edildikten sonra, çalışmanın ilgili bölümlerinde, hangi katılımcıdan elde edildiğini gösteren katılımcı numarası ile kullanılmıştır. Bu verilerin ışığında, bölgede yaşayan Boşnakların konuşma biçimlerinin dil bilgisel özellikleri ve söz varlığı ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca, elde edilen verilere çalışmada açıklayıcı örnek olarak yer verilmiştir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Çalışmamızın evrenini, Kırklareli ilinin Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya; Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey; Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köyünde yaşayan ve kendilerini “Boşnak kökenli” olarak tanımlayan yurttaşlar oluşturmaktadır. Kırklareli’nde farklı bölgelerde yaşayan çok sayıda Boşnak kökenli yurttaş olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, “köyün toplam nüfusunun yarısından fazlasının Boşnak kökenli olması” ve bölge sakinleri tarafından köyün “Boşnak köyü” olarak adlandırılması, köyleri çalışma evrenine dahil ederken belirleyici koşullar olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini ise; 12’si kadın, 42’si erkek toplamda 54 katılımcı oluşturmaktadır. Bu katılımcıların 49 tanesi ile adı geçen köylerde, 5 tanesi ile farklı yerleşim yerlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 01: Köylere ve Cinsiyetlere Göre Örneklemin Dağılımı

	Kadın	Erkek	Toplam
Aksicim	2	4	6
Balaban	1	6	7
Balkaya	5	12	17
Gökyaka	2	5	7
Hamdibey	1	6	7
Tastepe	0	5	5

Diğer ⁸⁹	1	4	5
TOPLAM	12	42	54

Plan ve Veri

Bu çalışma, “I. Bölüm: Boşnakların Türkiye’ye Göçü ve Kırklareli’nde Boşnak Yerleşimleri”, “II. Bölüm: Biçim Bilgisi” ve “III. Bölüm: Söz Varlığı” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, önce Osmanlı daha sonra günümüz Türkiye topraklarına Boşnakların göçünü ve bu kişilerden bir kısmının daha sonraki dönemlerde yerleştirildiği Kırklareli’ndeki Boşnak köyleri hakkında genel bilgileri içermektedir. İkinci bölümde, örneklemelerden elde edilen metinlerin biçim bilgisi ile ölçünlü dilin biçim bilgisi karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde, yine örneklemelerden elde edilen metinlerde yer alan sözcükler ve anlatı türleri, ölçünlü dilin biçim, anlam ve sesletim gibi özellikleri ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde dilin adlar, sıfatlar, zamirler ve fiiller gibi değişen sözcük türleri ile kısmi değişen sözcük türlerinden sayıların dil bilgisel kümelerine göre nasıl biçimlendikleri gösterilerek Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde yapılan görüşmelerde elde edilen metinlerde yer alan ilgili ifadeler açıklayıcı örnek olarak sunulmuştur. Bölgeden elde edilen metinlerin içerdiği ifadeler arasında, ölçünlü dilden sapmalar veya farklı kullanımlar tespit edilmiş ve bu yapıların lehçe bağlantıları araştırılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, örneklemelerden elde edilen metinlerde yer alan sözcükler ve anlatı türleri ile Boşnakçanın Kırklareli’ndeki söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sözlük maddesi olarak ölçünlü dildeki biçimleriyle verilen sözcükler, önce ölçünlü dildeki anlamları ile tanımlanmış ardından da Türkçeye aktarımları verilmiştir. Ayrıca ölçünlü dilden farklı biçimlenen sözcüklerin,

⁸⁹ Tabloda yer alan “diğer” satırı, adı geçen köylerin sakinleri olmalarına rağmen iş, okul vb. sebeplerle köylerin dışında gerçekleştirilen mülakatları ifade etmektedir. Kırklareli merkezde 1 kadın, 2 erkek toplam 3 katılımcı ile, Demirköy’de 1 erkek katılımcı ile, Pınarhisar’da 1 erkek katılımcı ile görüşülmüştür.

lehçelerdeki izleri sürülmeye çalışılarak hangi lehçeye ait oldukları saptanmaya çalışılmıştır. Örneklemelerden elde edilmiş, ölçünlü dilden farklı biçimlenen sözcüklerin yer aldığı ifadeler, ilgili maddenin altında açıklayıcı örnek olarak verilmiştir. Ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılan sözcüklerin ise sadece hangi katılımcıdan elde edildiği belirtilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde sıkça kullanılan, bölgeden elde edilen metinler; ekler kısmında sıralandığı örnek numarası, ardından tırnak içinde italik biçimde katılımcıdan elde edilen metin ve son olarak ayraç içinde metnin elde edildiği katılımcıyı gösteren katılımcı numarası ile verilmiştir. Ayrıca ilgili dil bilgisi konusunu veya sözcüğü işaret eden ifade, biçim birim, ses, ses grubu vb. altı çizili olarak gösterilmiştir:

Örnek numarası + “*katılımcıdan elde edilen metin*” + (katılımcı numarası).

Örnek:

43. “*Zaplakala stara majka Džafer Begova.*” (19)

Örnek olarak verilen metin ile ilgili açıklama veya çeviri gereksinimi olduğunda bu açıklamalar ve çeviriler, kullanılan metnin örnek numarası ile hemen sonrasındaki paragrafta verilmiştir. Örneklemelerden elde edilen ifadeler, bazı durumlarda birden fazla dil bilgisi konusu ile ilgili olabileceğinden çalışmada birkaç defa kullanılmıştır. Çalışmamızda katılımcılardan elde edilen metinler ve katılımcılara ait bilgiler EKLER kısmında verilmiştir (Katılımcıların genel bilgileri için bkz.: EK 1, kullanılan metinler için bkz.: EK 2).

Çalışma genelinde çok sayıda Boşnakça sözcük ve bazı durumlarda da Boşnakça cümleler kullanılmıştır. Bunlar tırnak işareti ile italik biçimde verilmiş olup ilk geçtikleri yerde Türkiye Türkçesine aktarımı ayraç içinde verilmiştir: “*grad*” (Tr. şehir).

Biçim birimler, Boşnakçanın ek gösterme sistemi tercih edilerek ön ekler [ön ek + kısa çizgi: *po-*]; iç ekler [kısa çizgi + iç ek + kısa çizgi: *-ev-*]; son ekler [kısa çizgi + son ek: *-a*] biçiminde verilmiştir. Ayrıca ölçünlü dilden sapmalar “{ }” ayracı ile italik gösterilmiş ardından “>” çıkma işareti kullanılmıştır. Devamında ise ölçünlü biçimleri tırnak içinde italik verilerek hemen arkasından Türkiye Türkçesindeki

karşılıkları ayraç içerisinde Tr. kısaltması ile verilmiştir: {*đeca*} > “*djeca*” (Tr. çocuklar). Bunun dışında gerekli görüldüğü durumlarda ölçünlü dilin fiil çekimleri tırnak işareti içerisinde italik verilmiş ve çekilen fiilin mastar biçimi ise italik olarak ayraç içerisinde çıkma işaretinden sonra verilmiştir: “*gledam*” (>*gledati*); “*hoću*” (>*htjeti*) vb. Küçültme biçimleri de aynı şekilde gösterilmiştir: “*Ibro*” (>*Ibrahim*) vb.

Boşnakça göstergelerin, büyük oranda Türkçedeki göstergelerin sesletimi ile eş değer olmasından dolayı, çalışmada yer verilen Boşnakça sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki telaffuz biçimleri verilmemiştir. Bunun yerine, Boşnakçanın Latin alfabesinin göstergeleri ve bu göstergelerin IPA değerleri, Türkiye Türkçesine sesletim ve harf çevirisiyle birlikte çalışmanın, “Boşnakça Latin Alfabesinin Türkiye Türkçesine Sesletim ve Harf Çevirisi” kısmında verilmiştir (bkz.: s. xiv).

Çalışmada; *Saraybosna*, *Niş*, *Mostar* vb. Türkçeye geçmiş ve sıklıkla kullanılan yer adları dışında, Türkçede henüz yaygın biçimde kullanımı olmayan yer adları kaynak dildeki biçimleriyle verilmiştir. Telaffuzları Türkçeden farklı olan yer adlarının Türkçe telaffuzları ise ilk anıldıkları yerde (Tr. t.) kısaltması ile ayraç içerisinde verilmiştir. Kişi adları ise yapılacak araştırmalarda, araştırmacıların daha fazla kaynağa ulaşabilmesini mümkün kılmak için kaynak dildeki biçimleriyle verilmiştir.

1. BÖLÜM:

BOŞNAKLARIN TÜRKİYE'YE GÖÇÜ ve KIRKLARELİ'NDE BOŞNAK YERLEŞİMLERİ

1.1. BOŞNAKLARIN GÖÇÜ

Göç, insanların coğrafi konumlarını değiştirerek farklı yerlere yerleşme veya geçici olarak orada bulunma eylemi olarak tanımlanır. Antropoloji, tarih, sosyoloji, coğrafya ve demografi gibi birçok disiplinde incelenen önemli bir sosyal olgudur. Göç, insanoğlunun tarih boyunca karşılaştığı temel süreçlerden biri olmakla birlikte, insan topluluklarının kültürel, ekonomik, politik ve demografik yapılarını etkilemiştir. Safet Bandžović'in ifadesiyle göçler; “*insanlığın etnik, politik, kültürel, ekonomik evriminin fasılasız takipçileridir.*”⁹⁰ İnsanoğlunun gelişim evrelerinin ayrılmaz bir parçası olan göçün, coğrafi engellerin aşılmasına ve yeni bölgelere yerleşmeye yönelik ilk örneklerinin ise Afrika'dan diğer kıtalara doğru gerçekleştiği düşünülmektedir.

Göçün nedenleri söz konusu olduğunda, karşımıza büyük bir çeşitlilik çıkmaktadır. Coğrafi faktörler, iklim değişiklikleri, ekonomik fırsatlar, iş gücü talepleri, siyasi kargaşalar, etnik çatışmalar, doğal afetler, kaynakların yetersizliği, salgın hastalıklar vb. çeşitli durumlar, göçü tetikleyen temel faktörler arasında yer alır. Bununla birlikte insanlar, daha iyi yaşam koşullarına, daha iyi iş imkanlarına ve daha yüksek gelir fırsatlarına ulaşmak için de göç edebilirler. Bilindiği üzere, gelişmekte olan bölgelerden, ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelere doğru göçler yaygındır. Ayrıca insanların sebep olmadığı durumlar da göçü tetikleyebilir. Doğal afetler, iklim değişikliği ve çevresel faktörler, insanların ikamet ettikleri bölgelerin yaşanamaz hale gelmesine neden olabilir. Kuraklık, sel, kasırga gibi doğal afetler, insanları göç etmeye zorlayabilir. Diğer nedenlere oranla ölçeği daha az olsa da insanlar, daha iyi eğitim olanaklarına veya araştırma imkanlarına sahip olmak için ülkeler veya şehirler arasında göç edebilirler. Nüfus artışı, yaşlanan nüfus, iş gücü talebi ve nüfus dağılımındaki dengesizlikler de göçü tetikleyebilir. Bu insani göç nedenleri, özellikle

⁹⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2006, s. 1.

göç etmek zorunda kalan kişilerin zihninde “hüzünlü” bir imge oluştururken insani olmayan bazı göç nedenleri de bulunmaktadır. Göçü tetikleyen bazı unsurlar, “göç” imgesini daha sert sözcüklerle ifade etme gereksinimini ortaya çıkartır. Savaşlar, iç çatışmalar, siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları, insanların yaşadıkları ülkelerden ayrılarak daha güvenli bölgelere sığınmalarına neden olabilir. Bununla birlikte, baskı, zulüm, insan hakları ihlalleri ve siyasi bazı yaptırımlar da insanların ülkelerini terk etmelerini zorunlu hale getirebilir. Bu tür göçler genellikle, sığınmacıların ve siyasi mültecilerin ortaya çıkmasına yol açar.

Çalışmamızda yer vereceğimiz Boşnaklar, büyük ölçüde daha “karanlık”, insani olmayan nedenlerden dolayı yurtlarını bırakıp dünyanın çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmış insan topluluklarındandır.

Boşnakların Türkiye’ye göçünü konu alan kısma değinmeden önce göçlerin kaynak ve hedef ülkeye yönelik etkilerinden de kısaca bahsetmenin faydalı olacağı kanısındayız.

Göçün, kaynak ülkeler ve hedef ülkeler arasında farklı etkileri görülür. Göçün kaynak ülkeler üzerindeki etkileri, nüfusun azalması, beyin göçü ile nitelikli iş gücü kaybı, ekonomik büyüme dinamiklerinin değişmesi ve kültürel yapıda dönüşümler olarak sıralanabilir. Hedef ülkeler ise göçle yeni bir iş gücü potansiyeli kazanırken, sosyal dokularında çeşitlilik ve kültürel zenginlik de elde ederler. Bununla birlikte, göçün getirdiği demografik değişiklikler ve entegrasyon zorlukları, hedef ülkelerin politika ve toplumsal yapılarını da etkileyebilir. Aynı zamanda, göçler, kaynakların dağılımı, kültürel çeşitlilik, ekonomik kalkınma ve sosyal uyum gibi birçok sosyal ve ekonomik konu ile de bağlantılıdır.

Göç eden bireyler veya toplumlar, yeni yerleşim bölgelerine entegre olma sürecinde kendi kültürel özelliklerini koruyarak veya koruyamayarak etkileşimler sonucu bazı kültürel değişimlere maruz kalırlar.

Göçün kültüre, geleneklere ve dile etkileri oldukça çeşitlilik gösterebilir ve göçün niteliğine, göç eden toplulukların büyüklüğüne ve göç edilen bölgelerin özelliklerine bağlı olarak farklılaşabilir. Göç eden topluluklar, yeni bölgelerde kendi kültürel pratiklerini sürdürmeye çalışırken, aynı zamanda yeni kültürel öğeleri

benimseyebilirler. Bu, kültürel çeşitliliğin artmasına yol açabilir. Ancak bazı durumlarda, üst katman etkisiyle veya daha nadir görülen alt katman etkisiyle, daha az güçlü olan kültür unsurları zamanla ortadan kalkabilir ve nesilden nesile aktarımı durur. Bu durum dil konusunda sıkça görülmektedir. Göç edenlerin ana dillerini koruma çabalarının, yeni dil öğrenme ve dil karışımı sonucunda dil değişimini yaşadıkları çoğu toplumda gözlemlenebilir. Göç eden topluluklar, yerel dil ve lehçelerle etkileşime girerek yeni bir dil oluşturabilir veya dil değişikliği yaşayabilirler. Nesilden nesile ana dilin aktarımı azalır ve belirli bir süre sonra göç eden toplumun ana dili konuşurlar tarafından unutulabilir.

Göç, geleneklerin ve adetlerin yeni ortamlara uyum sağlamasını da gerektirebilir. Göç eden topluluklar, eski gelenekleri sürdürme çabaları ile yeni ortama uyum sağlamak için yeni gelenekler ve ritüeller geliştirebilirler. Ancak bazı durumlarda tam tersi etki de ortaya çıkabilir. Örneğin; göç edenler, geleneksel yemek tariflerini beraberlerinde taşıyıp yeni lezzetlerle etkileşime girerek yerel yemek kültürüne etki edebilirler. Bu durum, yerel mutfakın çeşitlenmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunabilir. Ayrıca göç, sanat ve el sanatlarında da etkiler yaratabilir. Göç edenler, kendi sanatsal geleneklerini taşıyarak ve yerel sanatla etkileşime girerek yeni sanatsal ifadeler ortaya çıkarabilirler. Benzer biçimde göç eden topluluklar, kendi giyim tarzlarını beraberlerinde taşıyabilir ve yeni yerel modayla etkileşime girerek giyim ve moda alanında farklılıklar yaratabilirler.

Bu etkiler, göç eden toplulukların özelliklerine ve karşılaştıkları toplumun tepkilerine bağlı olarak değişebilir. Göçün kültüre, geleneklere ve dile etkilerini anlamak, kültürel çeşitliliğini koruma ve toplumsal uyumu teşvik etmek için önemlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden (özellikle insani olmayanlar) dolayı yurtlarını terk ederek dünyanın başka coğrafyalarına göç etmek zorunda kalan Balkan halklarından birisi de Boşnaklardır. Boşnakların göçünü tetikleyen unsurlar, insani olan ekonomi, doğal afetler, nüfus artışı, yeni fırsatlar, eğitim vb. ile değil, genellikle savaş, çatışma, baskı, sürgün, soykırım vb. sözcüklerle açıklanabilir.

1.1.1. Tarihi ve Siyasi Gelişmelerin Boşnak Göçüne Etkileri

Balkanlar'daki Müslümanların tarihlerinin en tipik özelliklerinden biri kuşkusuz göçlerdir. Özellikle Osmanlıların Avrupa'dan çekilmeye başladığı süreçte, bölgedeki demografik yapılarda, etnik ve dini açıdan büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle XIX. ve XX. yüzyıllarda bölgede ortaya çıkan gelişmeler, göçleri tetiklemiş ve uzun yıllardır bu bölgenin asli unsuru olan topluluklar yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle bölgede farklı etnik ve inanç grupları arasında çatışmalar ve anlaşmazlıklar görülmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise yer değiştirmeler ve hatta sürgünler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yine bölgenin hakim gücü olan Osmanlıların güç kaybetmesiyle Balkanlar'daki bazı unsurlar bağımsızlık düşüncesiyle isyan etmişlerdir. Bu isyanlar neticesinde kazandıkları haklar ile de kendileri gibi olmayan "öteki" üzerinde baskı kurmaya başlamışlardır.

Osmanlı hakimiyetindeki Balkan topraklarında, XV. yüzyıldan itibaren isyanlar görülmeye başlamıştır. Ancak özellikle XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyılın hemen başında ortaya çıkan Sırp isyanları, bölgede yaşayan Müslümanlar açısından sürgün ve göç döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Esasen, Semendire Sancağı'ndaki Müslümanların göçü, 1737-1738 Avusturya-Osmanlı Savaşları'ndan sonra başlamıştır.⁹¹ Ancak bu göç hareketleri Sırp isyanları sürecinde yaşananlar kadar yoğun gerçekleşmemiştir. İsyanların dışında XIX. yüzyılda, bölgede hakimiyet kurmak isteyen devletlerle Osmanlılar arasındaki savaşlar ve bu savaşlar neticesinde yapılan antlaşmalar da Balkanlar'daki göç hareketliliğine etki eden gelişmelerdendir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Balkanlar'da patlak veren Balkan Savaşları, daha sonra I. Dünya Savaşı ve bu savaşın ardından kurulan yeni devletler, Balkanlar'da hayatta kalma mücadelesi veren bazı unsurların başka coğrafyalara göç etmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve ardından Yugoslavya Krallığı'nda Boşnaklar, diğer unsurlara nazaran yok sayılmışlardır. Bu süreç devam ederken, II. Dünya Savaşı patlak vermiş ve sadece Balkanlar'ı değil tüm dünyayı ilgilendiren bir yıkım süreci başlamıştır. II. Dünya Savaşı'nın ardından bölgede kurulan Sosyalist

⁹¹ Safet Bandžović, "Bošnjaci i balkanski muhadžirski pokreti", *Godišnjak "Preporod"*, Godina VI, Sarajevo 2006, s. 332.

Yugoslavya’da da Boşnaklar görmezden gelinmiş ve Yugoslavya’nın parçalanmasına kadar bu süreç devam etmiştir. Yugoslavya’nın dağılmasından da en çok etkilenen yine başta Boşnaklar olmak üzere Müslüman halk olmuştur.

XIX. yüzyılın başından günümüze kadar geçen süreçte Boşnaklar defalarca göçe zorlanmış ve kendi öz yurtlarını bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu kısımda, Osmanlıların bölgeden çekilmesiyle ortaya çıkan Boşnaklarda göç sürekliliğini vurgulamak ve Boşnakları göçe iten nedenlerin daha iyi anlamak maksadıyla tarihi ve siyasi gelişmelerle birlikte ortaya çıkan göçün kısa bir tarihi tartışılacaktır.

1.1.1.1. XIX. Yüzyılda Sırp İsyanlarının Göçe Etkileri

Bölge yaşayan Müslümanların göçe zorlanma süreçlerinin en dikkat çekenlerinden biri XIX. yüzyılda Semendire Sancağı’nda görülmektedir. Balkanlar’da “ulusal uyanış dönemi” olarak nitelendirilen XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başında Belgrad Paşalığı’nın nüfusunun (özellikle şehirlerdeki nüfusun) önemli bir kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Semendire Sancağı’nın bu dönemde 40-50 bin Müslüman-Türk nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir.⁹² Bu Müslüman nüfusun sadece küçük bir bölümü “etnik” olarak Türk’tür. Belgrad’da ve Batı Sırbistan’daki şehirlerde “Türkler” olarak adlandırılan nüfusun neredeyse tamamını, Güney Slav kökenli Müslümanlar, yani 1791 yılından sonra buraya yerşelen Boşnaklar⁹³ oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, az sayıda Türk ve Arnavut gibi farklı etnik gruptan Müslüman olan halk da bölgede yerleşik durumdadır. Bölgedeki Müslüman unsurların tümü “Türk” adı ile anılmaktadır. Zira “Türk” adlandırması bölgede etnik bir adlandırma değil, tüm Müslümanları kapsayan dini bir ifade olarak

⁹²Serap Toprak, *XIX Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih; Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2011, s. 72.

⁹³ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srbije i Crne Gore tokom XIX stoljeća*, El-Kalem, Sarajevo 1998, s. 6.

kullanılmaktadır.⁹⁴ Boşnaklar da bölgede “Türk” olarak anılagelmiş en kalabalık Müslüman grubu oluşturmaktadır.

XIX. yüzyılın başında, özellikle *Belgrad*, *Šabac* (Tr. t. Šabats) ve *Užice* (Tr. t. Ujitse) gibi şehirlerde yoğun bir nüfusa sahip olan Müslümanlar, Semendire Sancağı’nın (ya da Belgrad Paşalığı’nın) 11 nahiyesinin toplam nüfusunun %58’ini teşkil etmekteydi.⁹⁵ Belgrad’da Müslümanlar diğer nüfusun beşte dördünü, Užice’de şehrin toplam nüfusunun %96,7’sini, *Pomoravlje*’de (Tr. t. Pomoravlye) ise %65’ni oluşturmaktaydı. Sokol ve çevredeki sekiz köyde 1.600 Müslüman bulunurken, Šabac’ta yaklaşık 1.000 Müslüman vardı.⁹⁶ Ayrıca *Safet Bandžović*, XIX. yüzyıldaki seyyahların eserlerinden Užice’deki binaların sayılarına yer verdiği çalışmasında; “*Joakim Vujić eserinde, 1826’da Užice’de 1.200 Müslüman evi, 20 cami ve 80 Sırp evi olduğunu; Andrew Archibald Paton 1834’te Užice’de 3.500 Müslüman ve 600 Sırp evi olduğunu; Vladimir Karić 1844’te ise Užice’de 3697 Türk ve sadece 707 Sırp evi*”⁹⁷ olduğunu ifade etmektedir.

Bu dönemde Bosna Eyaleti’nde ise salgın hastalıklar sebebi ile göç hareketliliği ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Bosna veba salgınıyla yüzleşmektedir. 1813-1818 yılları arası sadece Mostar’da 3.000 kişi salgın yüzünden yaşamını yitirmiştir. Birçok kişi de salgın hastalık ve ekonomik sebeplerden dolayı daha iyi bir yaşam arayarak Bosna’dan ayrılmıştır.⁹⁸ Bu ve benzeri sebeplerle ortaya çıkan göçlere insanlık tarihinde sıklıkla rastlanmaktadır. Ancak söz konusu Balkanlar ve burada yaşayan Müslümanlar olunca, savaş, çatışma, isyan, soykırım, etnik temizlik, dini baskı vb. birçok farklı göç sebepleri de ortaya çıkmaktadır.

⁹⁴ N. Filipovic, “O problemima društvenog i etnickog razvitka u doba osmanske vlasti, diskusija: Problemi etnickog razvitka u Bosni i Hercegovini”, *Prilozi*, br. 11-12, god. XI-XII, Sarajevo 1975.-1976., s. 278.

⁹⁵ Safet Bandžović, “Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije u Bosanski vilajet (1862-1867)”, *Znakovi vremena*, Vol. 4, broj 12, Naučnoistraživački institut “IBN SINA”, Sarajevo 2001, s. 150.

⁹⁶ Safet Bandžović, “Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine ...”, s. 151.

⁹⁷ Safet Bandžović, “Muslimani u Smederevskom sandžaku: Progoni i Pribježišta (1804.-1862.)”, *Novi Muallim*, god. XVI, br. 62, ljeto 2015, s. 73

⁹⁸ Safet Bandžović, “*Bošnjaci i balkanski ...*”, s. 332.

XIX. yüzyılın başında ortaya çıkan gelişmelerden en önemlisi, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Sırp topraklarında gerçekleşen ayaklanma ve isyan hareketleridir. Daha önceki dönemlerde aynı bölgede benzerleri görünen bu isyanların en önemlileri XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmıştır. 1804 yılındaki isyan, bir köylü ve sınır tüccarı olmanın yanı sıra 1788-1791 yıllarında gerçekleşen seferde Habsburg subayları tarafından eğitilen Sırp gönüllülerinden oluşan askeri alayda görev alarak tecrübe ve deneyim kazanmış, Türkçe kaynaklarda “Kara Yorgi” olarak anılan “*Crni Dorđe / Karađorđe Petrović*” (Tr. t. Tsirni Corc/Karacorc Petroviç) önderliğinde gerçekleşmiştir.⁹⁹ Bu isyan hareketi başlangıçta, doğrudan Osmanlı Devleti'ne karşı değil bölge halkı üzerinde baskı kuran ve Babıali'yi yok sayan yeniçerilere karşı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ Sırlar, bölgedeki (Bosna ve Karadağ'daki Hristiyanlar da dahil) diğer Hristiyanların, Avusturya ve Rusya'nın desteğini alma girişiminde bulunmuşlardır. Sultan Selim, Sırların bu hareketinin ve taleplerinin imparatorluk bünyesindeki diğer Hristiyan unsurları da harekete geçirmesinden endişelenmiş ve 1805 yılının yaz aylarında, Niş Valisi Hafız Paşa'ya Sırlar üzerine sefer emri vermiştir. Ancak Sırlar, beklenmedik bir zafer kazanmıştır.¹⁰¹ Bu galibiyet ile birlikte Sırp isyancıların gücü ve kendine güvenleri artmıştır. 1806 yılında Rusya ile Osmanlı arasında ortaya çıkan savaş ile birlikte,¹⁰² iki cephede birden savaşma tehlikesinin ortaya çıkması üzerine, Sırlara geniş mali ve idari unsurları içeren imtiyazlar tanınmıştır.¹⁰³

Bu ilk isyanın bölgedeki Boşnakların göç hareketliliği üzerinde büyük etkileri olmuştur. Sırbistan ve Karadağ gibi bölgelerden birçok Müslüman, güvenlikleri için Bosna'ya (Bosna Eyaleti'ne) göç etmiştir.¹⁰⁴ Safet Bandžović 1804 yılında; “*Bati*

⁹⁹ John R. Lampe, *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 48.

¹⁰⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1; 18. ve 19. Yüzyıllar*, 3. Baskı, (çev.) İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 221.

¹⁰¹ Misha Glenny, *The Balkans; Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*, New and Updated Edition, House of Anansi Press, Toronto 2012, s. 13.

¹⁰² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I ...*, s. 223.

¹⁰³ Selim Aslantaş, “Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar 2009, s. 121.

¹⁰⁴ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 7, Ankara 1992, s. 12: Bosna Eyaleti sınırları için bkz.: EK 20.

*Sırbistan'daki Müslüman köyleri: Aluga, Bačevci (Tr. t. Bačevtsi), Besarovina, Bulje (Tr. t. Bulye), Bučje (Tr. t. Bučye), Bučinje (Tr. t. Bučinye), Vabljak (Tr. t. Vablyak), Veleš (Tr. t. Veleš), Velika Rijeka (Tr. t. Velika Riyeka), Vrnčić (Tr. t. Vrnčić), Gaočić (Tr. t. Gaočić), Dona, Drliče (Tr. t. Drliče), Duboko, Zakućani (Tr. t. Zakućani), Petrac (Tr. t. Petrats), İpek, Pljeskovo (Tr. t. Plyeskovo), Postanje (Tr. t. Postanye), Požanj (Tr. t. Pojany), Sakar, Treješnica (Tr. t. Treješnitsa), Uzavnica (Tr. t. Uzavnitsa) ve Šipari'nin (Tr. t. Šipari) boşaltıldığını”¹⁰⁵ aktarmaktadır. 1804 yılında başlayan ve *Karađorđe Petrović*'in 1813 yılında Avusturya'ya kaçmasına kadar devam eden süreç bir sonraki Sırp isyanının oluşmasına zemin hazırlamıştır. 1814 yılında *Čačak* (Tr. t. Çaçak) yerleşiminde, *Hadži Prodan Gligorijević* (Tr. t. Hacı Prodan Gligorijević) öncülüğünde küçük çapta bir Sırp ayaklanması daha yaşanmıştır. Ancak bu ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır.¹⁰⁶ 1815 yılında ise *Miloš Obrenović* (Tr. t. Miloş Obrenović) önderliğinde bir başka Sırp isyanı patlak vermiştir.¹⁰⁷ İsyanın başından beri Miloş, Sultan'a karşı ayaklanmadığını, Belgrad'ın yeni paşası, Boşnak asıllı Süleyman Paşa'ya ve onun politikalarına karşı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁸*

Yirmi bir yıl süren bu isyandan Sırp lar büyük kazanımlar elde etmiştir. Sırp lar XIX. yüzyılda da artarak devam eden isyan hareketleriyle ulusal bağımsızlık anlamında özgüven ve güç kazanmışlardır. Ayrıca Sırp ların giderek güçlenmesinden dolayı, bölgedeki Müslüman halk kendilerini korumasız ve güvensiz hissetmeye başlamıştır. Zira Sırp lar, idare ettikleri bölgede farklı inanç ve etnik unsurların bulunması taraftarı değildir. Bölgede “Türk” olarak anılan başta Boşnaklar olmak üzere tüm Müslümanlar, Karađorđe Petrović'in isyanından itibaren baskı görmeye başlamış ve yurtlarını bırakıp göç etmeye zorlanmışlardır. 1809 yılında Sırp lar ve Karadağlılar, Bosna Hersek ve Sancak bölgesindeki Müslümanlar üzerine taaruza geçmişlerdir.¹⁰⁹ Karađorđe isyanı esnasında, Karađorđe'un adamları tarafından 1809 yılında *Sjenica* (Tr. t. Syenitsa) yerleşiminde, şehrin nüfusunun yarısından fazlası,

¹⁰⁵ Safet Bandžović, “Muslimani u Smederevskom sandžaku...”, s. 62.

¹⁰⁶ Veljko Blagojević-Igor Pejić, “Od ustanka do međunarodnog priznanja - vojska u stvaranju državnog identiteta kneževine Srbije”, *Vojno Delo* 70 (4), January 2018, s. 546-547.

¹⁰⁷ Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 19.

¹⁰⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I ...*, s. 228.

¹⁰⁹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 40.

yaklaşık 2500 kişi katledilmiştir.¹¹⁰ Aynı şekilde Miloš Obrenović isyanında ve isyanın sonrasında da bu süreç devam etmiştir.¹¹¹ Sırp isyanları süresince bölgedeki Müslüman halk, bu ve bunun gibi çok sayıda katliam ile karşı karşıya kalmıştır. Sırp, bir taraftan Müslüman halk üzerinde baskı kurarken bir yandan da dönemin siyasi olaylarını kendi aleyhlerinde kullanarak çeşitli imtiyazlar elde ediyor ve bu sayede bağımsızlıklarına giden yolu inşa ediyordu.

1821 yılına gelindiğinde bu kez önce Boğdan, daha sonra da Mora'da Yunanlar Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmıştır.¹¹² Böylece sadece Sırp'ların yaşadığı topraklarda değil Balkanlar'ın diğer bölgelerinde yaşayan Müslümanların üzerlerinde de baskı giderek artmıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve 26 Nisan 1828'de Rusların, Yunan isyanını bahane ederek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi¹¹³ Osmanlıların elini iyice zayıflatmıştır. 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı olarak bilinen savaş neticesinde 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması imzalanmıştır.¹¹⁴ Edirne Antlaşması'nın ardından altı nahiyenin Sırp'lara bırakılması ve Müslümanlara ait emlakların Sırp'lara satılması veya kiralanması meseleleri ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Bu meselelere başta Boşnaklar olmak üzere Müslüman unsurlar tepki göstermiş olsa da sonuç alınamamıştır. 14 Kasım 1833 tarihine ait bir fermanda, bahsi geçen altı nahiyenin Sırp topraklarına geçmesiyle, Osmanlı Devleti'nin vasal bir devleti olan Sırp Knezliği'nin sınırları çizilmiştir.¹¹⁶ Sırp Knezliği'nin sınırlarının belirlenmesinden sonra da Miloš'un ve Sırp toplumunun, Müslümanları bölgeden çıkarma girişimleri hız kazanmıştır. Sırp Knezliği'ne yeni katılan toprakların yanı sıra diğer tüm bölgelerde Boşnakların sürülmesi hadiseleri gerçekleşmeye devam etmiştir. Özellikle Alacahisar Sancağı'nın *Aleksinac* (Tr. t. Aleksinats) ve *Paraćin* (Tr. t.

¹¹⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srbije ...*, s. 11.

¹¹¹ Safet Bandžović, "Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije...", s. 150.

¹¹² Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 1951, s. 111.

¹¹³ Ayşe Özkan, "Sırbistan'ın Bağımsızlığı Kazanması (1830-1878)", (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 18.

¹¹⁴ Şerafettin Turan, *a.g.m.*, s. 134.

¹¹⁵ Ayşe Özkan, *a.g.t.*, s. 20-22.

¹¹⁶ Tanja Čerevicki, "1835-1838 Yılları Arasında Sırp Knezliği'nde Anayasa Hareketleri", *OTAM*, 53 /Bahar 2023, s. 5.

Paraçin) gibi nahiyyelerinde Hristiyan halk ayaklanmış ve Müslüman halkı yerlerinden sürmüştür.¹¹⁷

Osmanlı döneminde 1836-1850 yılları arasında bölgede yapılan resmi nüfus sayımına göre Müslüman erkeklerin sayısı, *Saraybosna*'da (Boş. Sarajevo) 24.482, *Travnik*'te 24.170, *Bihać*'ta (Tr. t. Bihaç) 34.979, *Banja Luka*'da (Tr. t. Banja luka) 13.381, *Zvornik*'te 40.047, Yenipazar'da (Boş. Novi Pazar) 24.440 olarak tespit edilmiştir.¹¹⁸ Fransız *Ami Bove* ise toplam kişileri ifade ettiği düşünülen 1836 yılına ait nüfus bilgilerini, 700.000 Müslüman, 300.000 Hristiyan olarak vermektedir.¹¹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, 1863 tarihinde görevli olduğu döneme ilişkin nüfusu; 472.000 Müslüman, 184.000 Katolik ve 488.000 Ortodoks olarak aktarmaktadır.¹²⁰ Özellikle Müslüman halk ile Ortodoks halkın nüfus oranlarının birbirine yakın olması, bu iki unsur arasında anlaşmazlıkların daha sık yaşanmasını da tetikliyordu. 1862 yılında Çukur Çeşme'de halk arasında çıkan anlaşmazlık, Sırp ve Müslüman halkın birbiri ile çatışmasına neden olmuştur. Bu olay, Sırp-Türk ilişkilerinde derin bir iz bıraktığı gibi, Sırbistan'ı resmi bağımsızlığa götüren yolda büyük öneme sahiptir.¹²¹ Taraflar arasındaki anlaşmazlığı çözüme kavuşturmak için Kanlıca Uluslararası Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans, bölgede ortaya çıkan Sırp-Osmanlı ihtilaflarının çözümü vesilesiyle 22 Temmuz 1862'de başlayan ve 4 Eylül 1862 tarihinde İstanbul Kanlıca'da tarafların ilgili protokolü imzalanmasıyla sonuçlanan konferanstır.¹²² Protokolün maddelerine göre (özellikle I. ve VI. madde), Müslümanlar olabildiğince erken Sırplarla birlikte yaşadıkları bölgelerden göç edecek ve sahip oldukları taşınmazları, karşılığının ödenmesi koşuluyla, Sırlara devredeceklerdi. *Senaid Hadžić*'in aktardığına göre; “Bölgedeki Müslüman nüfus konferansın sonucunu

¹¹⁷ Ayşe Özkan, *a.g.t.*, s. 35-38.

¹¹⁸ Fahriye Emgili, *Osmanlı Yedigârı Bosna (Avusturya-Macaristan İşgalinde Bosna 1878-1918)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 42.

¹¹⁹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 4.

¹²⁰ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 4-5.

¹²¹ Nebojša Randelović-Aleksandar Đorđević, “Protokol konferencije u Kanlidži”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LV, 2010, s. 112

¹²² Fikret Karčić, “Protokol konferencije u Kanlidži 1862.: Pravno-historijska analiza odredaba o Muslimanskom stanovništvu”, *Zbornik radova sa Naučnog simpozijuma: 150 godina od protjerivanja Muslimana iz Kneževine Srbije*, (ed.) Mirsad Amautalić, 07.08. 09. 2012. god., Orašje Medžlis islamske zajednice-Muftijstvo tuzlansko, Tuzla 2013, s. 74.

beklemeden, 1862 yılının ortalarında Drina Nehri'ni geçerek Bosna eyaletine göç etmeye başlamıştı. 10.000'den fazla aile Belgrad'ı terk edip buradaki mallarını Sırlara bırakmıştır."¹²³ Sırlar bu konferans ile kendi konumlarına göre büyük başarılar elde etmişlerdir. Kanlıca Konferansı'nda elde ettikleri bu başarının, bağımsızlık için yakın gelecekte ne kadar önemli olduğu anlaşılabacaktır.¹²⁴

1862 ile 1867 yılları arasında Sırların yoğun olarak yaşadığı topraklardan daha güvenli bölgelere Müslüman göçü başlamıştır. Semendire, Kladovo ve Belgrad'dan Müslümanların bir bölümü Rumeli'ye, Vidin'e ve Niş'e, bir kısmı ise İstanbul Boğazı'nı geçerek Anadolu kasabalarına yerleşmişlerdir.¹²⁵ Belgrad'dan bazı aileler İstanbul civarına taşınarak orada aynı adı taşıyan bir köy kurmuşlardır.¹²⁶

XIX. yüzyılın başından, son çeyreğine kadar devam eden siyasi olaylar sonucu, Belgrad, Šabac, Semendire, Užice ve daha birçok yerden Boşnaklar, bölgedeki diğer güvenli nahiyelere (Vidin, Niş, Pulmiye vb.) ve Bosna Eyaleti'ne göç etmek zorunda kalmışlardır.¹²⁷ Özellikle 1867 yılında Osmanlıların günümüz Sırbistan topraklarındaki kalelerden askeri güçlerini çekmesiyle birlikte,¹²⁸ buradaki Müslüman halkı koruyacak askeri bir unsur kalmamıştır. Saraybosna'daki Rus konsolosluğunun verilerine göre sadece 1867-1868 yıllarında yaklaşık 30.000 Müslüman Semendire Sancağı'ndan Bosna'ya göç etmiştir.¹²⁹ Semendire Sancağı'ndan 1862-1867 yılları arasında göç etmek zorunda bırakılan göçmenler; *Bijeljina* (Tr. t. Biyelyina), *Janja* (Tr. t. Yanya), *Kozluk*, *Zvornik*, *Srebrenica* (Tr. t. Srebrenitsa), *Vlasenica* (Tr. t. Vlasenitsa), *Brčko* (Tr. t. Brčko), *Kladnje* (Tr. t. Kladnye), *Tuzla*, *Gračanica* (Tr. t. Gračanitsa) bölgelerine yerleşmişlerdir. Bunun yanı sıra Bosna'da, *Brezovačko Polje* (Tr. t. Brezovačko Polye), *Gornja Azizija - Bosanski Šamac* (Tr. t. Gornya Aziziya -

¹²³ Senaid Hadžić, "Prosvjetitelj Kneževine Srbije i njihova uloga u progonu muslimanskog stanovništva od Početka 19. stoljeća do Konferencije u Kanlidži 1862.", *Zbornik radova sa Naučnog simpozijuma: 150 godina od protjerivanja Muslimana iz Kneževine Srbije*, (ed.) Mirsad Amautalić, 07.08. 09. 2012. god., Orašje Medžlis islamske zajednice-Muftijstvo tuzlansko, Tuzla 2013, s. 182.

¹²⁴ Nebojša Randelović-Aleksandar Đorđević, *a.g.m.*, s. 127.

¹²⁵ Safet Bandžović, "Bošnjaci i balkanski ...", s. 335.

¹²⁶ Safet Bandžović, "Bošnjaci i balkanski ...", s. 334.

¹²⁷ Safet Bandžović, "Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije ...", s. 155.

¹²⁸ Yuluğ Tekin Kurat, "1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri", *TTK Belleten*, XXVI/103, 1962, s. 568.

¹²⁹ Safet Bandžović, "Bošnjaci i balkanski ...", s. 333.

Bosanski Šamats), *Donja Azizija - Orašje* (Tr. t. Donya Aziziya - Oraşye) gibi göçmenler için yeni yerleşim yerleri de kurulmuştur.¹³⁰ Müslümanlar üzerinde baskı kurarak göç hareketliliğinin yaşanmasına sebep olan Sırların, şeklen de olsa, 1878 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldığını¹³¹ da ifade etmek yerinde olacaktır.

Sırp isyanları, diğer Balkan uluslarının milli hareketlerine ve bağımsızlık mücadelelerine de ilham vermiştir. Bu dönem, Balkanlar'da etnik ve milli kimliklerin güçlendiği ve Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı bir dönemdir. Sonuç olarak, Sırp isyanları Balkanlar'daki siyasi ve toplumsal yapıyı derinden etkileyerek Müslüman halkın yer değiştirmesine sebep olmuştur. Sırların baskılarından kurtularak hayatta kalmayı başaran Müslümanların bir kısmı (özellikle Boşnaklar) Bosna Eyaleti'ne bir kısmı da Rumeli'deki güvenli bölgelere göç etmiştir.¹³²

1.1.1.2. 93 Harbi ve Bosna Hersek'in İlhakının Göçe Etkileri

1877-1878 yıllarında gerçekleşen 93 Harbi, Osmanlı Devleti ile Rus İmparatorluğu arasındaki savaşa verilen isimdir. Bu savaş, Balkanlar'da Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki uzun süreli toprak ve siyasi çekişmelerin doruğa ulaştığı bir dönemde meydana gelmiştir. Yine bu dönemde, Osmanlıların elinden çıkan topraklarda büyük göç hareketleri başlamıştır.¹³³ Bu göç hareketlerinden kuşkusuz en çok etkilenen toplulukların başında yine Boşnaklar gelmektedir.

1875 yılında Hersek'te başlayan ve daha sonra Batı ve Doğu Bosna'ya, Sancak'a, Makedonya'ya ve nihayet Bulgaristan'a yayılan isyan,¹³⁴ 93 Harbi'nin ilk

¹³⁰ Safet Bandzović, "Bošnjaci i balkanski ...", s. 335.

¹³¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 223.

¹³² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 2.

¹³³ Mesut Karakulak, "93 Harbi'nde Esir Olmak: Rusya'daki Osmanlı Savaş Esirleri ve Gündelik Hayatları", *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) -Vatan Neresi?*, Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1-2 Kasım 2018, İstanbul, s. 231: Osmanlı Devleti'nin 1877 yılındaki toprakları için bkz.: EK 21.

¹³⁴ Ibrahim Tepić, "Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, s. 208.

kıvılcımı olarak değerlendirilir.¹³⁵ Ayrıca Osmanlı topraklarında ayaklanmalar ve savaşlarla geçen 1875-1878 arası dönem, “Şark Buhranı”, “Büyük Doğu Buhranı” veya “1875-1878 Krizi” olarak da bilinir.

93 Harbi’nin temel nedenleri arasında, Balkanlar’daki etnik grupların milliyetçilik hareketleri, Osmanlı Devleti’nden bağımsızlık arzusunda olan Sırbistan, Romanya ve Karadağ gibi bölgelerdeki unsurların ayaklanmaları, Rusya’nın Balkanlar’daki Slav halkları panslavizm¹³⁶ düşüncesiyle yönetme isteği ve stratejik çıkarların çatışması yer almaktadır.¹³⁷ Savaşın sonucunda Osmanlı Devleti ağır bir şekilde yenilgiye uğramış ve Balkanlar’daki topraklarını büyük ölçüde kaybetmiştir. 1878 yılında, Rusya’nın üstünlüğü nedeniyle Osmanlı Devleti ile Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır.¹³⁸ Bu antlaşma, Osmanlı Devleti’ni büyük ölçüde zayıflatarak Rusya’nın çıkarlarıyla tamamen örtüşen daha büyük bir Bulgaristan’ın ortaya çıkmasına,¹³⁹ daha geniş anlamda Balkanlar’da bağımsız devletlerin kurulmasına yol açmıştır.¹⁴⁰ Ancak Ayastefanos Antlaşması, diğer büyük Avrupa devletleri arasında endişeye neden olmuş,¹⁴¹ özellikle Rusya’nın Balkanlar’daki genişlemesine karşı olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bölgedeki güç dengelerini korumak istemiştir. Bu nedenle, Berlin Kongresi’nde (13 Haziran - 13 Temmuz 1878) Ayastefanos Antlaşması yeniden müzakere edilmiş ve bazı değişiklikler yapılarak Berlin Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴² Antlaşmanın, özellikle Boşnakların yaşadıkları bölgeleri ilgilendiren topraklar kapsamında Osmanlılar için ağır maddeleri bulunmaktadır. Antlaşma, Osmanlı Devleti’nin Sırbistan ve Karadağ’ın

¹³⁵ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 567.

¹³⁶ XIX. yüzyılın başlarında orta çıkan ve bütün Slav topluluklarını bir siyasi birlik bünyesinde toplamayı amaçlayan akım, Balkanlarda özellikle Avusturya-Macaristan idaresi altındaki Slavlar arasında da kendine genişleme sahası bulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nedim İpek, *a.g.e.*, s. 6.

¹³⁷ Derya Derin Paşaoğlu, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İşkânı”, *History Studies, A Tribute to Prof. Dr. Halil İnalcık*, Volume 5/2, 2013, s. 348-349.

¹³⁸ Serap Toprak, *a.g.t.*, s. 346.

¹³⁹ Sabina Paçariz, *The Migrations of Bosniaks to Turkey from 1945 to 1974; The Case of Sandžak*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2016, s. 49.

¹⁴⁰ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 17. Cilt, (çev.) Mehmed Ata Bey, Üçdal Neşriyat, Ankara 1983, s. 446-447.

¹⁴¹ Serap Toprak, *a.g.t.*, s. 347-348.

¹⁴² Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 351-353.

tam bağımsızlığını tanımasını sağlamıştır.¹⁴³ Bu ülkeler, artık fiili olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaktan çıkmışlar ve bağımsız bir yapı haline gelmişlerdir. Ayrıca, Bosna Hersek'in Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması, ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilip yönetilmesi karara bağlanmıştır.¹⁴⁴ Bunun yanı sıra Avusturya, Yeni Pazar'da da asker bulundurma hakkı elde etmiştir.¹⁴⁵ Bu gelişmelerin kuşkusuz en ağır sonuçlarını, bölgede yaşayan Müslüman halk hissetmiştir. Zira bölgede farklı inanç mensubu komşu unsurlar ile zaten mücadele halinde olan Müslümanlar, bu kez idari anlamda da farklı bir yapı ile karşı karşıya kalmıştır.

İsyanlar ile çeşitli kazanımlar sağlayan bölgedeki Sırp ve Karadağlı unsurlar, Berlin Antlaşması ile bağımsızlıklarını elde etmiştir. Bu halkların (özellikle Sırpların) ulusal kimlik anlayışları öncelikle inanca, daha sonra dil ve tarihi olgulara dayanmaktadır.¹⁴⁶ Bu sebeple Sırpların, belirli bir güce ulaşınca kendi inancından olmayan kişilere karşı saldırgan bir tavır sergilemeleri, ulusal kimliklerini inanç üzerine kurlmaları ile açıklanabilir. Kendi ulusal kimliklerini Hristiyan-Ortodoks temeli bağlamında inşa eden Sırp ve Karadağlıların dışında Boşnaklar, 1878 Berlin Antlaşması ile Bosna Hersek'i yönetme hakkı elde eden Avusturya-Macaristan idaresine maruz kalmışlardır.

Berlin Kongresi'nde imzalanan antlaşma ile Sırbistan ve Karadağ'a tahsis edilen bölgelerdeki Müslüman halk buralardan göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle 1876 yılına kadar nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu *Vranje* (Tr. t. Vranje), *Niş*, *Pirot* ve *Toplice* (Tr. t. Toplitse) gibi yerlerden Boşnaklar, Arnavutlar, Türkler ve Çerkezler büyük ölçüde tahliye edilmiştir.¹⁴⁷ Buna ek olarak, artık Osmanlı

¹⁴³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997, s. 526-527; 1878 yılından 1913 yılına kadar Balkanlardaki sınırlar için bkz.: EK 23.

¹⁴⁴ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 353; Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilen Bosna Hersek toprakları için bkz.: EK 22.

¹⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 526.

¹⁴⁶ Sima M. Ćirković, *Rabotnici, vojnici, duhovnici: Društva srednjovekovnog Balkana*, Equilibrium, Beograd 1997, s. 184.

¹⁴⁷ Safet Bandžović, "Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srbije ...", s. 29.

kontrolünde olmayan Sırbistan'ın diğer yerlerinden de Osmanlıların idaresinde olan bölgelere yoğun göç hareketleri yaşanmaktadır.¹⁴⁸

Karadağ'da da durum farklı değildir. 93 Harbi'nin ardından Berlin Kongresi'de alınan kararlar gereği Karadağ'a bırakılan şehirlerden Müslümanlar kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır.¹⁴⁹ Karadağ'a bırakılan şehirlerden göç eden Müslümanların ana göç yönlerinin başlangıçta, Bosna Hersek ve Arnavutluk olduğu görülmektedir. 1879 yılına kadar, yani Berlin Kongresi'nin ardından hemen bir yıl içinde *Nikšić*'ten (Tr. t. Nikşiç) sadece Arnavutluk'a göç eden aile sayısının 283 olduğu kayıtlara geçmiştir.¹⁵⁰ Bununla birlikte, *Nikšić* ve *Kolašin* (Tr. t. Kolaşin) gibi şehirlerden Müslümanların bir kısmı da Bosna'ya göç etmiştir.¹⁵¹ 1881 yılının sonuna gelindiğinde ise Nikšić ve çevresinden yaklaşık 600 aile yer değiştirmek zorunda kalmıştır.¹⁵² *Podgorica*'da (Tr. t. Podgoritsa) ise göç açısından, diğer şehirlere göre daha sakin bir süreç yaşanmaktadır. 1881 verilerine göre, Podgorica'da halen 933 Müslüman, 216 Ortodoks ve 13 Katolik aile kayıtlı bulunmaktadır. Benzer biçimde Kolašin'de de Müslüman nüfus diğer unsurlara nazaran fazladır. 1896-97 nüfus sayımına göre, Kolašin belediyesinde 4.067 Müslüman ve 2.270 Ortodoks Hristiyan şehir sakininin yaşadığı tespit edilmiştir.¹⁵³ Ayrıca Bijelo Polje'de de 1890 yılına ait veriler 1.000 Müslüman ve 200 Ortodoks Hristiyan hanenin bulunduğunu işaret etmektedir.¹⁵⁴

Berlin Kongresi'nin ardından ise Karadağ'da Müslüman nüfusun ciddi ölçüde azaldığı görülmektedir. 1879 yılına ait veriler Pljevlja, Bijelo Polje, Kolašin, Rožaje ve Berane gibi bölgelerde toplam 49.484 Müslüman ve 31.115 Hristiyan olduğunu ortaya koyarken 31 Aralık 1909 yılında yapılan resmi nüfus sayımında tüm

¹⁴⁸ Sabina Pačariž, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁴⁹ Veselin Konjević, "Iseljavanje Muslimana Crne Gore", *Matica*, br. 74, ljeto 2018, s. 392.

¹⁵⁰ Zvezdan Folić, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455-1918; Knjiga I*, (ed) Osman Grgurević, *Matica muslimanska Crne Gore*, Podgorica 2013, s. 235

¹⁵¹ Safet Bandzović, "Bošnjaci i balkanski ...", s. 337.

¹⁵² Zvezdan Folić, *a.g.e.*, s. 335.

¹⁵³ Veselin Konjević, *a.g.m.*, s. 401-403

¹⁵⁴ Veselin Konjević, *a.g.m.*, s. 410

Karadağ'da toplam 10.569 Müslümanın yaşadığı kayda geçmiştir.¹⁵⁵ Bu veriler, otuz yılda Karadağ'dan başka bölgelere yapılan göçün boyutunu ortaya koymaktadır.

Bosna Hersek'te ise Berlin Konferansı'nın ardından büyük değişimler, ayaklanmalar ve göçler ortaya çıkmıştır. Bosna Hersek'te, Bosnalı Müslümanlar ve Sırlar, Avusturya-Macaristan'ın işgaline belirli süre direnmiştir.¹⁵⁶ Ancak 19 Ağustos 1878 yılında Saraybosna'nın, Avusturya-Macaristan ordusu tarafından ele geçirilmesiyle¹⁵⁷ bu direniş bastırılmıştır.

Bosna Hersek, özellikle XIX. yüzyılın başında ortaya çıkan halk ayaklanmaları sonucu başta Boşnaklar olmak üzere baskı gören Müslümanların sığındığı bir Osmanlı Eyaleti olarak önem arz etmektedir. Ancak 13 Temmuz 1878 yılındaki Berlin Konferansı'nda¹⁵⁸ alınan karar gereği gerçekleşen Avusturya-Macaristan egemenliği, Balkanlar'daki Müslümanlar için bir nevi "güvenli liman" olan Bosna Hersek'te Müslüman halk arasında rahatsızlık ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁹ Bu rahatsızlık başta, Bosnalı Müslümanların, Müslüman bir devlet olmayan Avusturya-Macaristan yönetimi altında yaşamak istememeleri¹⁶⁰ ile ilgili olsa da Avusturya-Macaristan'ın yeni düzenlemeleri de rahatsızlığın derinleşmesine neden olmaktadır. Yeni yönetim hızlı bir biçimde, özellikle işgale karşı direnenlerin listesini çıkartarak farklı inanç grubundan olan halkı birbirinden ayıştırmaktadır. Avusturya-Macaristan idaresinden Bosnalı Sırlar da hoşnut değildir. Müslümanlarla beraber onlar da yönetime direnç sergilemektedir. Avusturya-Macaristan idaresi ise Bosna Hersek topraklarından Müslüman ve Ortodoks Hristiyan halkı sürerek boşalan bölgelere kendi imparatorluğunun farklı bölgelerinden getireceği kolonistleri yerleştirmeyi planlamaktadır. Bosna Hersek işgalinin ardında yeni yönetim *Bosna Krajina* (Tr. t. Bosna Krayina) bölgesinde yerleşik durumdaki halkın topraklarına el koyup buraya

¹⁵⁵ Veselin Konjević, *a.g.m.*, s. 411-412.

¹⁵⁶ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2; 20. Yüzyıl*, 2. Baskı, (çev.) Zehra Savan-Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 62-63.

¹⁵⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 123.

¹⁵⁸ Safvet Beg Bašagić-Redžepasić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463.-1850.)*, Vlastita Naklada, Sarajevo 1900, s. 174.

¹⁵⁹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 122-123.

¹⁶⁰ Saša Mrduljaš, "Broj Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine u Turskoj", *Mostariensia*, 22 (2), 2018, s. 153.

12.000 Katolik (Hırvat) köylü yerleştirmiştir.¹⁶¹ Bunun yanı sıra, devletin bir çok bölgesinden maden, demiryolu, orman işçilerini getirilerek toplamda 30.000 kolonistin Bosna'ya yerleştirildiği düşünülmektedir.¹⁶² Yeni idare, kolonistlere toprak sağlamak için Müslüman halk arasında göçü teşvik etmeye yönelik bir takım girişimlerde de bulunmakta, göçmek isteyenlere ulaşım ve mali yardımlar sağlamaktadır.¹⁶³ Bu durum Osmanlı kayıtlarında şu şekilde yer almaktadır;

*“Bundan başka buradan hicret edenlerin emlâk ve akârâtını yok bahasına mübâya'a eden ve Avusturya'dan buraya hicret eden kolonların tekessürüne Katolik unsurunun adeden ve mâddeten tezâyüdünü ve unsur-ı İslâmın o nisbetde tenâkus-ı mâddiyye ve ma'neviyyesini mûcib olduğundan bu kıt'alardaki Müslümânların bekâ ve terakkîsi bu cihetden de tehlikeye ilkâ olunuyor. Hicretlerinden istifâde me'mûl olunan Bosna muhâcirleri terk etdikleri vatani ızrâr etdikleri gibi tavattun eyledikleri memlekete de o nisbette muzırr olduklarını umûr-ı bedîhiyyeden iken ba'zı nâfîzû'l-kelim zevât tarafından Osmanlı Hükûmeti'nin Bosna muhâceretini tahsîn u tesvîk etdigine dâ'ir isâ'a olunan haberlerin bu taraflarda son derecede sû'-i te'sîri müsâhede olunuyor.”*¹⁶⁴

Bununla birlikte, Bosna Hersek'teki yeni yönetim sıklıkla Müslüman halkın değişen şartlarla baş edemeyip psikolojik sebeplerle göç ettiğini ileri sürmektedir.¹⁶⁵ Avusturya-Macaristan yönetimindeki Boşnakların Bosna Hersek'ten göç etmesine neden olan sebeplerden biri kuşkusuz dünyanın geri kalanının, özellikle Batı Avrupa'nın, İslam dünyasına karşı sömürgeci bakış açısıdır. Zira Bosna Hersek'teki Müslüman halk, daha önce Hristiyan yönetimine geçen bazı bölgelerdeki Müslümanların başına gelenleri bilmekte ve kendi akıbetlerinin de benzer biçimde olacağı kaygısına kapılmaktadır. Bu psikolojik baskının yanı sıra, Avusturya-Macaristan yönetiminin kalıcı olmayacağı, Osmanlıların geri geleceği umudu da Müslüman halk arasında hala yaygındır. Hatta göçmenlerin bir kısmının Sancak'ta

¹⁶¹ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod-Matični odbor, Sarajevo 1997, s. 370.

¹⁶² Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 139.

¹⁶³ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 370.

¹⁶⁴ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 326-327.

¹⁶⁵ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 337.

iskan edilmesinin temel sebeplerinden biri de bu düşüncedir. Bosnalı göçmenler ile Sancak'taki halk etnik, dini ve dilsel anlamda yakın topluluklardır. Bosnalı göçmeler de Osmanlıların, toprakları tekrar geri aldığında kendi yurtlarına dönecekleri umuduyla Sancak gibi Bosna Hersek'e yakın yerlerde kalmayı tercih etmişlerdir.¹⁶⁶ Halkın bu umudu, 7 Ekim 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakına¹⁶⁷ kadar devam etmiştir.

Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i egemenliği altına alması, buradaki halk için birçok açıdan alışması zor bir süreç olmuştur. Yeni idare ve onunla birlikte gelen ekonomik, siyasi, dini ve kültürel değişimler, özellikle Müslüman halk tarafından hoş karşılanmamıştır. Avusturya-Macaristan yönetimi, özellikle Benjamin Kalay döneminde Bosnalı Müslümanların ileri gelenlerinin çocuklarını Batılı tarzda yetiştirmek için onlara Batı'nın önde gelen eğitim kurumlarında eğitim fırsatları tanımakta, Bosnalı Müslümanları Batı'ya yakınlaştırmaya çalışmaktadır.¹⁶⁸ Bosna Hersek'ten Avusturya-Macaristan döneminde gerçekleşen göçlerin bir diğer sebebi de muhtemelen bu medeniyet şokudur. Zira halk, 400 yıllık Osmanlı idaresinden sonra bu kez Avusturya-Macaristan yönetimi ile karşı karşıya kalmıştır. Bununla birlikte halk, İslam dininin bölgedeki üstünlüğünü kaybedeceğini düşünmektedir.¹⁶⁹ Bu ruh halinin de Bosna Hersek'teki Müslümanları göçe teşvik ettiği düşünülebilir.

Ayrıca Avusturya-Macaristan yönetiminin getirmiş olduğu “askerlik yasa tasarısı”, eğitim programlarına müdahalesi, Katolik halkı destekleyerek farklı unsurlar arasında eşitsizliğe sebep olması ve hatta din değiştirmeye yönelik yaptırımlar ile Boşnaklar üzerinde baskı kurması,¹⁷⁰ Avusturya-Macaristan döneminde Boşnak göçünü tetikleyen diğer nedenlerdir.

1878 ile 1918 yılları arasında Müslümanların Bosna Hersek'ten göçü birkaç dalga halinde gerçekleşmiştir. Bu göç dalgaları Bosna Hersek'in demografik yapısına büyük zarar vermiştir. 1879 yılında yapılan sayımda Boşnaklar toplam nüfusun

¹⁶⁶ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 170.

¹⁶⁷ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 424.

¹⁶⁸ Fahriye Emgili, *a.g.e.*, s. 141-143.

¹⁶⁹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 126-127.

¹⁷⁰ Musa Gürbüz-Ayşe Özkan, “Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 2, Yıl: 2006, s. 168.

%38.73'ünü (448.613),¹⁷¹ şehirlerdeki nüfusun ise %70.70'ini oluştururken 1910 yılındaki sayımda toplam nüfusun %32.25'ini, şehirlerdeki nüfusun ise %50.75'ini teşkil ettiği görülmektedir.¹⁷² Avusturya-Macaristan yönetimi Müslüman nüfustaki bu azalmayı, “işgal öncesi Bosna’dan kaçan Hristiyan nüfusun geri gelmesi ve Müslümalarda kız çocuklarının sayım memurlarına bildirilmemesi”¹⁷³ gibi nedenlerle açıklamaya çalışmıştır.

Bu göç dalgalarını tetikleyen gelişmelerin ardından Boşnaklar başlarda Osmanlı Devleti’nin Rumeli’deki sınır bölgelerine yerleşmişlerdir. Zira halen Osmanlının geri döneceği ve kendi topraklarına kavuşacakları umudu göçmenlerde hakimdir.

Birçok araştırmacı, Bosna Hersek’ten göçün en yoğun döneminin, Avusturya-Macaristan’ın işgalinden sonra gerçekleştiğini düşünmektedir.¹⁷⁴ İngiliz kaynakları 1878 yılında, Bosna’dan İstanbul’a göç etmek için yola çıkan 50.000 kişinin Makedonya’da konakladığını belirtirken Fransız kaynakları ise aynı güzergah ile 1879 yılında İstanbul’a gitmek üzere olan 50.000 - 60.000 göçmenin Makedonya’da olduğundan bahsetmektedir.¹⁷⁵ Ancak Imamović, işgalin hemen ardından gerçekleşen göçün bu denli büyük olmadığını, bu süreçte sadece üst düzey yetkililer ve yeni idare tarafından tehlikeli olarak görülen bazı saygın Boşnakların göç ettiğini belirtmektedir.¹⁷⁶

1878 yılından sonra Osmanlı topraklarına ulaşan Boşnaklar için bazı yerleşim birimleri oluşturulmuştur. Bu ilk yerleşim yerleri; İzmir’den Eskişehir’e kadar olan bölgede, Bursa ve çevresinde, Yenişehir’de, Ankara ve çevresinde, Karamürsel’de, İnegöl’de, Biga’da, Afyonkarahisar’da, İzmit’te ve elbette İstanbul’da kurulmuştur.¹⁷⁷ Bunun yanı sıra, birçok göçmen daha uzaklara Arap vilayetlerine de gönderilmiştir.

¹⁷¹ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* ..., s. 371.

¹⁷² Safet Bandžović, “*Bošnjaci i balkanski* ...”, s. 340; Musa Gürbüz-Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 172.

¹⁷³ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* ..., s. 371-372.

¹⁷⁴ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*..., s. 128.

¹⁷⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*..., s. 132.

¹⁷⁶ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* ..., s. 367.

¹⁷⁷ Safet Bandžović, “*Bošnjaci i balkanski* ...”, s. 339.

Ancak bunlar daha sonra çeşitli gerekçelerle (iklim ve kültür farklılığı gibi) Anadolu topraklarına geri dönmüşlerdir.

Safet Bandžović, ilk büyük göç dalgasının 1881 yılında, Avusturya-Macaristan yönetiminin, Bosna halkını “Bosna için askeri yasa tasarısı” (Alm. Entwurf eines Wehrgesetzes für Bosnien 1881)¹⁷⁸ kapsamında geçici askere almaya tabi tutması sonucu yaşandığını belirtmektedir.¹⁷⁹ Ayrıca askerlik kanunu, Müslüman erkeklerin yanı sıra Bosnalı Sırp erkekleri de kapsamaktadır.¹⁸⁰ 1870’li yıllarda Müslümanlar, Balkanlar’ın toplam nüfusunun neredeyse yarısını oluşturmaktadır.¹⁸¹ Avusturya-Macaristan da bu nüfusu (en azından Bosna’daki kısmını), devletin menfaatleri doğrultusunda asker olarak değerlendirmeyi planlamıştır.

Askere alma tasarısının kabul edildiğine dair haberlerin halk arasında yayılmasının ardından, Banja Luka, *Prijedor* (Tr. t. Priyedor), *Kotor*, *Prnjavor* (Tr. t. Prnyavor), *Konjuhovac* (Tr. t. Konyuhovats), *Foča* (Tr. t. Foça), *Doğu Hersek*, *Bihać* ve *Travnik* gibi bölgelerden birçok Müslümanın, göç etmeye yönelik taleplerinin arttığı ve bu talepleri yeni yönetime ilettikleri bilinmektedir.¹⁸² Boşnakların, Avusturya-Macaristan’ın Bosna Hersek’i işgalinden dolayı duydukları rahatsızlık, 1882 yılındaki Hersek Ayaklanması’yla bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır.¹⁸³ Boşnakların yanı sıra, 1881-1882 yıllarında Doğu Hersek ve Güneydoğu Bosna’daki ayaklanmalara Bosna Hersekli Sırlar da katılmıştır. Zira ayaklanmanın sebebi olarak gösterilen ekonomi ve 4 Kasım 1881 tarihli askere alma yasası, Boşnaklarla birlikte Bosna Hersekli diğer yurttaşları, özellikle Sırları da etkilemektedir.¹⁸⁴

Avusturya-Macaristan yönetimi, 1878-1883 yılları arasında gerçekleşen göç ile ilgili kayıt tutmamış ancak daha sonraki dönemde bu tarihler arasında en fazla 8.000 kişinin Bosna Hersek’ten göç etmiş olabileceğini açıklamıştır.¹⁸⁵ 1893-1899 yılları

¹⁷⁸ Dževada Šuško, “Bosniaks & Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Hercegovina 1881/82”, *Hungarian Historical Review* 3, No. 3, 2014, s. 534.

¹⁷⁹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 137.

¹⁸⁰ Musa Gürbüz-Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 169.

¹⁸¹ Safet Bandžović, “*Bošnjaci i balkanski* ...”, s. 341.

¹⁸² Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 137-138.

¹⁸³ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* ..., s. 367.

¹⁸⁴ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo 2001, s. 132.

¹⁸⁵ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* ..., s. 367.

arası, daha önceki dönemlere nazaran göç hareketliliği bağlamında daha sakin geçmiştir. Ancak 1900 yılına gelindiğinde göçler en yüksek seviye ulaşmıştır.¹⁸⁶

1900-1901 yılında başlayan ikinci göç dalgası ise daha çok inanç ve kültürel değişimin sonucunda gerçekleşmiştir. Bosna Hersekli Müslüman halk, Osmanlı Devleti'nin yönetim biçimine, eğitimine ve ticari sistemine alışmış olduğundan, Batı tarzındaki yeni sistemin koşullarına uyum sağlamak yerine Osmanlı Devleti'nin topraklarına göç etmeyi tercih etmiştir. Tüm bu sebeplerin yanı sıra, ekonomik koşullar, tanıdıklarının göçü gibi unsurlar da bu göç dalgasında etkili olmuştur.¹⁸⁷

Göç sebebiyle boşalan topraklara Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından, daha önce de bahsettiğimiz gibi, yeni kolonistler yerleştirilmiştir.¹⁸⁸ Kolonistler için daha fazla alan açmak amacıyla yeni yönetim, Bosna'ya geri dönen bazı kişiler vasıtasıyla; "*Türkiye'de hayatın ne kadar güzel olduğu, Sultan'ın tüm muhacirlere bedava ev ve arazi verdiği*"¹⁸⁹ söylentilerini yaymakta, Müslüman halkı Bosna Hersek'ten Osmanlı topraklarına göçe teşvik etmektedir. Bu bağlamda, 15 yaşından büyük ve askerlik için uygun olan kişiler dışında kalanlar göç için yönetimden kolayca izin alabiliyordu. Yeni yönetim tarafından sağlanan bu kolaylıklar ile boşalan arazilere özellikle Katolik kolonistler yerleştiriliyordu.¹⁹⁰ Avusturya-Macaristan'ın Bosna'da, Müslüman nüfusu azaltmaya yönelik bu girişimlerine karşı bir hamle olarak Osmanlıların, Bosnalı Müslümanların Bosna Hersek'ten göç etmelerinin siyaseten uygun olmadığını ifade etmesine¹⁹¹ rağmen göçler artarak devam ediyordu.

Üçüncü büyük göç dalgası ise 1908 yılında Bosna Hersek'in ilhakı sonrasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde bölgedeki Müslümanların, Osmanlıların geri döneceğine dair umutları tükenmiştir. Zira bu dönemde Enver Paşa önderliğindeki 1908 Jön Türk İhtilali sebebiyle Osmanlılar bazı iç meselelerle uğraşmaktadır. Ayrıca, Bulgaristan'ın

¹⁸⁶ Hasan Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihî; Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s. 37.

¹⁸⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 141-142.

¹⁸⁸ Mehmedalija Bojić, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁸⁹ Mina Kujović, "O bosanskim muhadžirima, povratnicima iz Turske u vrijeme austrougarske uprave (Prilog historiji migracija u sjeveroistočnoj Bosni)", *Gračanički glasnik br. 22*, 2006, s. 73.

¹⁹⁰ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 367-368.

¹⁹¹ *Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gelen Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no:101, İstanbul 2009, s. 109

bağımsızlığını ilan etmesi ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhakı¹⁹² gibi gelişmelerin ardından Balkanlar'daki Müslüman halk bu dönemde kendilerini “terk edilmiş” ve “kuşatılmış” hissetmeye başlamışlardır. “Bosna Krizi” olarak adlandırılan 1908'deki Bosna'nın Avusturya-Macaristan tarafından ilhakının ardından¹⁹³ Avusturya-Macaristan, bölgede etkinliğini arttırmayı amaçlayan Rusya ve diğer büyük güçlerle birlikte Karadağ ve Sırbistan'ın protestolarıyla da yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Tüm bu gelişmeler Bosna Hersek'ten göç etmeyi düşünen Müslümanları göç konusunda cesaretlendirmiştir. Sadece 1910 yılında 17.044 Müslüman Bosna Hersek'ten göç etmiştir.¹⁹⁴ Avusturya-Macaristan kayıtlarında, 1911 yılına kadar toplamda 57.119 Boşnak'ın, Bosna Hersek'ten göç ettiği yer almaktadır.¹⁹⁵ Ancak bu veriler, 1883 yılından önceki göçlerin kayda geçirilmemesinden dolayı gerçek sayıyı ifade etmekten uzaktır. Ayrıca, Avusturya-Macaristan verilerine göre 1909-1912 yılları arasında, 5.255 aile ve 30.000 kişi¹⁹⁶ Bosna Hersek'ten göç etmiştir. Bandžović, Smail Balić'ten alıntılarla; “1910-1915 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'ne 100.000 Boşnak'ın göç ettiğini”¹⁹⁷ ifade etmektedir. M. Imamović, bu dönemde gerçekleşen göç ile ilgili olarak literatürde 300.000 kişinin göç ettiğine dair görüşlerin bulunduğunu ancak bu sayının abartılı olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte M. Imamović, Avusturya-Macaristan resmi makamlarının 1878-1914 tarihleri arasında Bosna Hersek'ten sadece 61.114 Boşnak'ın göç ettiğine yönelik açıklamasının da güvenilir olmadığını belirtmektedir.¹⁹⁸ Benzer biçimde Bandžović de, konuyla ilgili literatür taramasının ardından Avusturya-Macaristan yönetiminin, 1878-1918 yılları arasında Bosna Hersek'ten göç edenlerin resmi sayısını yaklaşık 63.000 olarak açıklamasının gerçeği yansıtmadığını iddia etmektedir. Bandžović, konu ile ilgili

¹⁹² Bilgin Çelik vd., “Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasisinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri”, *Balkan Tarihi; Birinci Cilt*, (ed.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, UBTAS; Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016, s. 313.

¹⁹³ Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913; Prelude to the First World War*, Routledge, London-New York 2000, s. 7.

¹⁹⁴ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 143-145.

¹⁹⁵ Saša Mrduljaš, *a.g.m.*, s. 153.

¹⁹⁶ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 149.

¹⁹⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 157.

¹⁹⁸ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 371.

çalışmalar yapan *Đ. Pejanović, V. Bogićević, S. Smlatić, M. Imamović* gibi bazı araştırmacıların verilerini destekler nitelikte göçmen sayısının 140.000 ile 180.000 arasında olabileceğini ifade etmektedir.¹⁹⁹ Tüm bu ifadelere ek olarak, Osmanlı arşiv belgeleri, sadece 1882-1900 yılları arasında 120.000 Boşnak'ın,²⁰⁰ Osmanlı topraklarına göç ettiğini ortaya koymaktadır. İlgili metin şu şekildedir;

“Ma'lûm olduğu gibi 1882 târîh-i efrencîsinden 1900'e kadar buradan memâlik-i sâ'ire-i Osmaniyye'ye hicret edenlerin mikdârı yüz yirmi bini mütecâviz olup mahâll-i muhtelifede ve husûsiyle Ankara ve Burusa vilayetleri dâhilinde iskân ve îvâları için Hükûmet-i Osmaniyye'nin sarf ve istihlâk ettiği milyonlara mukâbil me'mûl eylediği fâ'ide yerine zarar görmüştür.”²⁰¹

93 Harbi sonrası ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle Bosna Hersek'ten göç eden Müslümanların bazıları göç ettikleri topraklara geri dönmüşlerdir. Ancak bu geri dönen kişilerin sayısı, göç edenlerin sayısına oranla oldukça azdır. M. Imamović'e göre, 1883-1905 arasında göç eden Boşnaklardan sadece 2.027'si Bosna Hersek'e geri dönmüştür.²⁰²

93 Harbi sonrasında ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle Bosna Hersek'ten önce Rumeli'deki Osmanlı topraklarına, daha sonra Anadolu'nun çeşitli bölgeleri kitleler halinde Boşnak göçü gerçekleşmiştir. Boşnakların Osmanlı topraklarına daha sonrasında Türkiye'ye göçlerinin süreçleri dikkate alınırsa, göçmen sayısı bağlamında en yoğun sürecin, Balkan Savaşları'na kadar olan bu dönemde gerçekleştiği söylenebilir.

1.1.1.3. Balkan Savaşları'nın Göçe Etkileri

Balkanlar, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başları arasında önemli siyasi değişimler ve çatışmalara sahne olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünün

¹⁹⁹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 160.

²⁰⁰ Tuğça Poyraz Tacoğlu vd., “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, s. 1943.

²⁰¹ *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s. 326.

²⁰² Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka...*, s. 371.

azalması, Balkan ulusları arasında milliyetçilik ve yeni ulusal hedeflerin inşasının güçlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde, bölgedeki etnik gruplar, ulusal bilinçlerinin artmasıyla bağımsızlık arayışlarına yönelmişlerdir. Yaşanan siyasi gelişmeler sonrasında bazı Balkan ulusları bağımsızlık mücadelesi vererek kendi ulusal devletlerini kurmayı başarmışlardır. Ancak, bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletleri arasında toprak ve sınır anlaşmazlıkları da ortaya çıkmıştır. Örneğin; I. Balkan Savaşı'ndan önce 19.436 hektar ekilebilir alana sahip olan Karadağ, bu toprak varlığıyla yaklaşık 240.000 kişiyi bulan nüfusunu beslemekte zorlanmaktadır.²⁰³ Bu sebeple, Sancak ve Arnavutluk'u da ele geçirerek topraklarını genişletmek istemektedir. Benzer sebeplerle Sırp'lar ise Kosova ve Makedonya topraklarını da kendi topraklarına katmayı amaç edinmişlerdir.²⁰⁴ Yunanistan ve Bulgaristan'ın toprak talepleri nedeniyle sınır düzenlemeleri konusundaki anlaşmazlıklar, barışçıl çözümler yerine savaşın tercih edilmesine yol açmıştır. Bu çatışmaların temel nedenleri arasında, bölgedeki etnik ve dini farklılıklar, rekabet eden milliyetçi iddialar ve yeni toprak kazanımı hedefleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, Balkanlar üzerindeki büyük güçlerin etkisi, bölge unsurlarını çatışmaya sürüklemekte önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Avusturya-Macaristan ve Rusya, kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki ulusları etkilemeyi amaçlamışlardır. Ayrıca, 1912 yılındaki gizli anlaşmaların sonucunda Rusya, Fransa ve daha sonra İtalya, Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan devletlerini desteklemeyi kabul etmişlerdir.²⁰⁵ Büyük güçlerin bölgeye sağladığı destek, bölgedeki istikrarsızlığı artırmış ve çatışmaları daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan Krallığı'ndan oluşan Balkan Birliği, özellikle Rus diplomatların teşvikiyle Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki topraklarını paylaşarak kendi topraklarını genişletmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, 8 Ekim 1912'de önce Karadağ, ardından diğer Balkan ülkeleri Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler.²⁰⁶ Özellikle Bulgarlar, Osmanlı ordusuna karşı bir dizi zafer elde

²⁰³ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 245.

²⁰⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 47.

²⁰⁵ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 59-60.

²⁰⁶ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün; Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014, s. 143.

ederek Çatalca'ya kadar ilerlediler. Ancak Çatalca hattında Osmanlı ordusu önemli bir zafer kazandı ve Bulgar ilerleyişi durduruldu.²⁰⁷ I. Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913 tarihine kadar devam etmiş ve sonucunda Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Savaşın ardından imzalanan Londra Antlaşması'na göre; Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit Adası Yunanistan'a verilmiş ve Osmanlı Devleti'nin Trakya sınırı Midye-Enez hattı olarak belirlenmiştir.²⁰⁸ Herhangi bir topografik özelliğe bağlı kalınsızın belirlenen Enez-Midye sınırı, Osmanlılar için adeta savunması imkansız bir sınır haline getirilmiştir. Ayrıca, Osmanlılar, Edirne ve Lozengrad (Kırklareli) gibi yerlerin kaybedilmesiyle başkenti korumak için sadece Çatalca hattına güvenmek zorunda kalmıştır.²⁰⁹

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle birlikte, bu bölgedeki toprakları paylaşma telaşı içerisine giren yeni devletler arasında anlaşmazlıklar, I. Balkan Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkmıştır. 1913 yılında, Sırbistan ve Yunanistan'ın, Bulgaristan'ın kazanımlarından rahatsız oldukları açıkça görülmektedir. Aslında Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlar arasındaki temel mesele, özellikle Makedonya'nın paylaşımıyla ilgilidir. Bu bağlamda, Bulgaristan, 29-30 Haziran gecesi Sırp mevzilerine saldırı başlatmıştır.²¹⁰ Daha sonra, Karadağ, Osmanlı ve daha önceki Balkan Savaşı'na katılmayan Romanya birlikleri de Bulgaristan'a karşı girişilen savaşa dahil olmuşlardır. Savaş, 31 Temmuz'da imzalanan ateşkes ve ardından Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması ile sona ermiştir. II. Balkan Savaşı'nın ardından Sırbistan ve Karadağ, Yeni Pazar Sancağı'nı paylaşmışlardır. Sırbistan, Makedonya'dan aldığı toprakları neredeyse iki katına çıkartarak sınırlarını önemli ölçüde genişletmiştir. Yunanistan ise Güney Makedonya, Yanya ve Epir'in bir bölümünü elde etmiştir.²¹¹ Osmanlı Devleti, Edirne'yi geri almış ardından, 1913 yılındaki İstanbul Anlaşması ile Kırklareli ve Dimetoka da Osmanlılara iade edilmiştir. II. Balkan Savaşı'nın ardından Enez-Midye sınır hattının ortadan kalkması ve Edirne

²⁰⁷ Richard C. Hall, *The Balkan...*, s. 43-44.

²⁰⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 104.

²⁰⁹ Richard C. Hall, *The Balkan...*, s. 101-102.

²¹⁰ Richard C. Hall, *The Balkan...*, s. 107.

²¹¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2 ...*, s. 104-105.

ile Kırklareli'nin geri alınması²¹² sebebiyle Trakya bir kez daha Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçmiştir.²¹³ Bu durum özellikle başkentin savunulması açısından oldukça önemlidir.²¹⁴ Ancak, Yunanistan ile yapılan Atina Antlaşması ile Girit ve Ege Adaları Yunanistan'a bırakılmıştır.

Balkan Savaşları'nın ardından, Balkan ulusları topraklarını genişletme hedeflerine ulaştılar. Savaşın en çok kazanım elde eden ülkeleri olan Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan, yüz ölçümlerini neredeyse iki katına çıkardılar.²¹⁵ Diğer taraftan, savaşın mağlupları arasında Avusturyalılar, Bulgarlar, Türkler²¹⁶ ve kazanan ülkelerin kontrolüne geçen topraklarda yaşayan Müslümanlar bulunmaktadır.

Balkan Savaşları'nın ardından, Balkan devletlerine geçen bu topraklarda yaşayan Müslüman halk için durum, yapılan antlaşmalarda görüşülmüş olmasına rağmen bölgeden Osmanlı topraklarına göçler devam etmiştir. 1860 ile 1914 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden nüfusun 5 ile 7 milyon arasında olduğu düşünülmektedir.²¹⁷ Balkan Savaşları'ndan sonra gerçekleşen göçlerin daha çok Balkanlar'da "etnik" anlamda Türk kökenli kişilerle ilgili olduğu söylenebilir. Justin McCarthy'e göre; "*Balkan Savaşlarının başlangıcında, Osmanlı'nın Avrupa'da kalan topraklarındaki nüfusun %50'nin biraz üzerindeki kısmı Müslümandı.*"²¹⁸ Ancak bunun yanı sıra özellikle Sırbistan, Karadağ ve Bosna'da halen Müslüman nüfus yerleşik durumdadır. Örneğin, M. Imamović, 1910 yılındaki nüfus sayımı verilerine dayanarak tüm göç ve sürgünlere rağmen Bosna Hersek'te halen 612.137 Boşnak'ın bulunduğunu ortaya koymaktadır.²¹⁹

1878 yılındaki Berlin Konferansı'ndan sonra kurulan Hristiyan devletleri, 1912 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan edebilecek duruma gelmiştir. I.

²¹² Edirne ve Kırklareli (Kırkkilise) yerleşimlerinin geri alınması ile ilgili telgraf için bkz.: *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2013, s. 88-89.

²¹³ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 60.

²¹⁴ Richard C. Hall, *The Balkan...*, s. 128-129.

²¹⁵ Leften Stavros Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, Rinehart, New York 1958, s. 540.

²¹⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ...*, s. 58.

²¹⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 265.

²¹⁸ Justin McCarthy, *a.g.e.*, s. 398.

²¹⁹ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka ...*, s. 371.

Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan eden devletlere ait topraklarda yaşayan Müslüman halk üzerinde baskılar da halen devam etmektedir. Bu devletler arasında Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan bulunmaktadır.²²⁰ Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesi, bölgede ikamet eden Müslüman halkın tüm bu baskılara tek başına karşı koymak veya göç etmek zorunda kalması anlamına gelmektedir. Özellikle Sırların ve Karadağlıların elde ettikleri bölgelerde yaşayan Müslümanlara yönelik gerçekleştirdikleri “etnik temizlik” bağlamında yapılan katliam ve baskılar, bu döneme yönelik olan çalışmalarda sıklıkla ortaya konmaktadır. Örneğin, Sırlar Üsküp'te 2.000 ve Prizren civarında 5.000 Arnavut'u katletmişler, geçiş yolları üzerindeki köyleri de yakıp yağmalamışlardır.²²¹ Verilen örneğe benzer şekilde, çok sayıda katliam yaşanmıştır. Hristiyan unsurlardan oluşan çetelerin saldırıları, yağmaları, köy baskınları ve masum insanları öldürmeleri, aynı zamanda Hristiyan devletlerin bu eylemlere sessiz kalması, Balkanlar'daki diğer Müslümanlar gibi Sancak ve Bosna'da yaşayanları da tedirgin etmiştir.²²² Balkan Savaşları'nın en değerli paylaşımı konumunda olan Makedonya'da sadece Türkler değil Arnavut, Boşnak, Torbeş ve Pomak gibi diğer Müslüman halklar da katliama uğramıştır.²²³ Kendilerini savunmak için oluşturdukları güçlerle karşılık vermeye çalışan Müslüman halk, yeni kurulan devletlerden yardım alan Hristiyan çeteler karşısında etkisiz kalmıştır. Bu sebeple etkin bir biçimde karşılık verecek durumda değillerdir. Ayrıca, Avrupalı büyük güçler, Balkanlar'da Müslüman bir devletin varlığına yanaşmayıp sadece dini inançlarını yaşamalarına izin verecek ölçüde Müslümanların Balkanlar'daki varlıklarını sürdürmelerini planlamaktadır.²²⁴ Ancak bu “özgürlük” dahi bölgenin yeni kurulan Hristiyan devletlerinin kabul edebileceği bir yaklaşım değildir.

Balkan Savaşları'nın yaşandığı 1912-1913 yıllarında da Balkanlar'dan Müslüman halkın, Osmanlı topraklarına kitlesel göç hareketleri devam etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan göçün en büyük sebeplerinden biri, Rusya'nın Panslavizm

²²⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 157.

²²¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 81-82.

²²² Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 206-207.

²²³ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 82.

²²⁴ Safet Bandžović, *Bošnjaci i balkanski ...*, s. 342.

düşüncesiyle Slav Hristiyan devletlerini Türklere ve Müslümanlara karşı kışkırtması olarak gösterilebilir.²²⁵ Özellikle Sancak, Kosova ve Makedonya gibi Balkan Savaşları'nın doğrudan etkilediği bölgelerdeki Müslümanlar, Balkan Savaşları'nın galibi ülkelerin etnik ve dinsel açıdan tek tip bir millet yaratma çabalarından etkilenerak göç etmek zorunda kalmışlardır. İlk Balkan Savaşı, özellikle Sancak'taki Boşnakların Osmanlı ve daha sonra Türkiye topraklarına 1970'li yıllara kadar sürecek olan göç dalgalarının başlangıcı olarak değerlendirilebilir.²²⁶ Boşnakların yanı sıra, Kosova, Makedonya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'daki Müslümanların da ileriki dönemlerde artarak devam eden göç hareketliliği, Balkan Savaşları neticesinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan kalıcı olarak çekilmesiyle bağlantılıdır.

1912-1913 yıllarındaki Balkan Savaşları sürecinde Hristiyan devletlerinde ulusal-şovenist tavırlar ve aşırı hoşgörüsüzlük sonucu Müslümanlar öldürülmüş, evleri yakılmış, yağmalanmış ve göç etmek zorunda bırakılmıştır.²²⁷ 1911 yılına ait Osmanlı Devleti'nin verilerine bakıldığında Rumeli'deki Müslüman nüfusun 2.315.293 olduğu görülmektedir.²²⁸ Balkan Savaşları'nın sonrasında Yunan, Bulgar ve Yugoslav resmi kaynaklarına göre, Balkan Savaşları'nda bu ülkelere geçen topraklardaki Müslüman nüfusun 870.114 olduğu, 1.445.179 kişinin yani nüfusun %62'sinin eksildiği görülmektedir.²²⁹ Elbette bu eksik nüfusun ne kadarının katliamlar sonucu hayatını kaybettiği veya ne kadarının göç ile Osmanlı topraklarına geçtiğini tespit etmek güçtür.

Balkan Savaşları sürecinde ortaya çıkan göçlerin, savaşın büyük oranda etkilediği Kosova, Sancak ve Makedonya'da yoğun bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle çalışmamıza konu olan Boşnaklar, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk on yılında Sancak'taki nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Osmanlıların kayda geçtiği verilere göre; XX. yüzyılın ilk on yılında Hristiyanlar Novi Pazar'da (Tr. Yenipazar) toplam nüfusun sadece %11'ini, Sjenica'da %16.1'ini, Prijepolje'de %19.3'ünü, Pljevlja'da 18.1'ini, Berane'de %24.8'ini ve Nova Varoš'ta

²²⁵ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 61.

²²⁶ Safet Bandžović, *Bošnjaci i balkanski...*, s. 342.

²²⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 223.

²²⁸ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 93-94.

²²⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 94.

(Tr. Yenivaros) %31.8'ini teşkil etmektedir.²³⁰ Sancak'taki Boşnakların Anadolu'ya ve Bosna Hersek'e göç etmesiyle Sırlar, kalan nüfusa göre bazı yerlerde çoğunluğu ele geçirmiştir. Balkan Savaşları'ndaki göç hareketleri, Sancak'taki Boşnak nüfusunu neredeyse yarı yarıya azaltmıştır. Örneğin, 1910 nüfus sayımına göre 14.300 Müslüman ve 1.700 Ortodoks olmak üzere toplamda 16.000 kişi bulunan Pljevlja şehri, 1913 yılında sadece 5.770 Müslüman nüfusa sahiptir.²³¹ Ayrıca Sancak'ın Karadağ'da kalan kısmından da kitleler halinde Boşnaklar göç etmektedir.²³² Bazı kaynaklar 1912'den 1921'e kadar 97.000 kişinin Sancak'tan Osmanlı topraklarına göç ettiğini göstermektedir.²³³

Balkan Savaşları'nın ardından bölgedeki gerilim devam etmiştir. Osmanlılara karşı kazanılan zaferin verdiği özgüvenle, Sırlar gözünü Avusturya-Macaristan'a çevirmiştir. Bosna Hersek'te Sırp Gavrilo Princip tarafından, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahtının öldürülmesiyle²³⁴ I. Dünya Savaşı patlak vermiştir.

1.1.1.4. I. Dünya Savaşı ve Yugoslav Fikrinin Göçe Etkileri

28 Haziran 1914 tarihinde, Sırların ulusal ve dini Aziz Vitus Günü'nde (Boş. Vidovdan)²³⁵ Saraybosna'da Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip tarafından Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın öldürülmesiyle patlak veren I. Dünya Savaşı,²³⁶ sadece Balkanlar'ı değil tüm dünyayı etkilemiştir.

Gavrilo Princip'in de dahil olduğu Bosnalı Sırp gençlerden oluşan grup, Güney Slavların bağımsızlığı ve birliği hedefine karşı en büyük engelin Habsburg yönetimi olduğuna inanmaktadır.²³⁷ Kosova, Bosna Hersek, Sancak (özellikle Novi Pazar) üzerinde egemenlik kurma arzusunda olan Sırbistan'a, bu bölgeleri ele geçirme

²³⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 202.

²³¹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 270-271.

²³² Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 266-267.

²³³ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 289.

²³⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 58.

²³⁵ Peter H. Liotta, *Dismembering the State; The Death of Yugoslavia and Why it Matters*, Lexington Books, New York 2001, s. 26.

²³⁶ Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 186.

²³⁷ Leften Stavros Stavrianos, *a.g.e.*, s. 545.

hakkının tanınmaması nedeniyle patlak veren suikastın ardından²³⁸ Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a 23 Temmuz'da 10 maddeden oluşan bir ulti-matom vermesi²³⁹ ve 28 Temmuz 1914'te Belgrad'ı bombalamasıyla iki ülke arasındaki savaş başlamıştır.²⁴⁰

Franz Ferdinand'ın, Güney Slavların milliyetçi özlemlerini tatmin etmeye yönelik eğilimi ve Belgrad'dan yayılan Pan-Sırp propagandasını etkisiz hale getirilerek Hırvatlar, Slovenler ve Sırp-ların yaşadığı topraklarda üçüncü bir devletin kurulmasından yana olduğu bilinmektedir. Ancak, ironik bir şekilde, onun bu düşüncesine en sert muhalefet edenler Güney Slav milliyetçileridir.²⁴¹ Bunun muhtemel sebebi, milliyetçi Sırp-ların, Güney Slav birliğinin Habsburg idaresi altında değil, mutlak Sırp egemenliğinde kurulmasına yönelik arzularıdır.

1909 yılında Bosna Hersek'in ilhakıyla birlikte örgütlenen “*Narodna odbrana*” (Tr. Ulusal Savunma) cemiyeti,²⁴² Avusturya-Macaristan'ın Güney Slav topraklarındaki varlığına karşı kurulmuş, Güney Slavları bir devlet altında toplamayı amaçlayan bir örgüttür. Franz Ferdinand'ın öldürülmesinin hemen ardından olayı araştıran Avusturya-Macaristan makamları suikastin sorumlusunun Ulusal Savunma Cemiyeti olduğu sonucuna varmıştır. Ancak daha sonra “*Crna Ruka*” (Tr. Kara El) veya bilinen diğer adıyla “*Ujedinjenje ili smrt*” (Tr. Birlik ya da Ölüm) adlı gizli bir Sırp örgütünün sorumlu olduğu anlaşılmıştır.²⁴³

Suikastın ardından, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Sırbistan arasındaki çatışmalardan yine bölgedeki Boşnaklar yoğun bir biçimde etkilenmiştir. 1914 yılının Nisan ve Temmuz ayları arasında sadece Bar şehrinden Osmanlı topraklarına 16.500 Müslüman göç etmiştir.²⁴⁴ Özellikle 18 Ekim 1914 ile 30 Ekim

²³⁸ Mark Biondich, *The Balkans; Revolution, War, and Political Violence since 1878*, Oxford University Press, Oxford-New York et al. 2011, s. 46-47.

²³⁹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*, (çev.) Hüseyin Gül-Cenita Özgüner, Bosna-Sancak Akademik Kül. ve Tar. Vakfı - Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2018, s. 578.

²⁴⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 121.

²⁴¹ Leften Stavros Stavrianos, *a.g.e.*, s. 546-547.

²⁴² Ayşe Özkan, “I. Dünya Savaşı'nda Sırbistan'ın Müslümanlara Karşı Tutumu”, *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, s. 50.

²⁴³ Leften Stavros Stavrianos, *a.g.e.*, s. 546-547.

²⁴⁴ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 272.

1914 tarihleri arasında Karadağ ve Sırp saldırıları sırasında Doğu Bosna ve Hersek'te, Foča, *Čajniče* (Tr. t. Çayniçe), *Višegrad* (Tr. t. Vişegrad), *Rogatica* (Tr. t. Rogatitsa), *Semberija* (Tr. t. Semberiye), *Bijeljina*, *Gacko* (Tr. t. Gatsko), *Bileća* (Tr. t. Bileça) ve *Trebinje* (Tr. t. Trebinye) gibi yerleşim yerlerinde çok sayıda katliam gerçekleşmiştir. Bu saldırılar neticesinde bu bölgelerden 37.294, Sancak'tan 7.102 kişi Bosna'nın başka bölgelerine göç ederek²⁴⁵ yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra, Sırbistan, savaşın ilerleyen aşamalarında görülen gereklilik üzerine topraklarında yaşayan Müslümanları askere almaya başlamıştır.²⁴⁶ Bandžović'in aktardığına göre, 1914 yılının Nisan ayında Sırbistan'ın ele geçirdiği bölgelerden yaklaşık 40.000 Müslüman göç etmiştir.²⁴⁷ 1915 yılının Ekim ayında, Sırbistan ve Karadağ'ın gerilemesiyle Bosna Hersek ve sınırlarında devam eden çatışmalar bir nebze azalmıştır.

Savaşın farklı bölgelere sıçramasının ardından yeni cephele ortaya çıkmıştır. Avusturya-Macaristan ordusunda yer alan Boşnak birlikleri de farklı cephelerde büyük kayıplar vermiştir. İnsan kaybının yanı sıra, savaşın Bosna Hersek topraklarına bir başka yükü de sefalet ve yoksulluk olmuştur.²⁴⁸

1915 yılının Mayıs ayında İtalya'nın Avusturya-Macaristan'a savaş ilan ederek²⁴⁹ İtilaf Devletleri'nin tarafında savaşa girmesiyle bir müddet Sırp cephesindeki çatışmalar azalmıştır.²⁵⁰ Savaşa girmesine karşılık olarak Rusya'nın İtalya'ya, özellikle *Gorica* (Tr. t. Goritsa; Slo. Gorica; İt. Gorizia), *Gradišče* (Tr. t. Gradišça; Slo. Gradišče ob Soči; İt. Gradisca d'Isonzo), *Trst* (Tr. t. Trieste; Slo. Trst; İt. Trieste), *Istra* (Tr. t. İstirya; Hrv. Istra; İt. Istria) ve Dalmaçya'nın bir kısmı gibi bölgeleri vermeyi vaat etmesi, bu topraklarda egemenlik kurma arzusunda olan Sırp'ları rahatsız etmiştir.

²⁴⁵ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 580.

²⁴⁶ Ayşe Özkan, *a.g.m.*, s. 58.

²⁴⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 289.

²⁴⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 582-583.

²⁴⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 125.

²⁵⁰ Dennis P. Hupchick, *The Balkans: from Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, New York 2002, s. 325.

Ekim 1915'te Bulgaristan'ın İttifak Devletleri'ne katılarak savaşa girmesiyle Sırp, Kuzey Arnavutluk'tan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Zira Sırp, kuzeyden Avusturya-Macaristan ve güneyden Bulgaristan orduları tarafından sıkıştırılmıştır. Karadağ'ın kaderi de benzer biçimde gelişmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Ocak 1916'dan itibaren İttifak Devletleri Balkanlar'da hakim duruma geçmiştir.²⁵¹

1917 yılında Rusya'da meydana gelen devrim, savaşın sürecini de büyük ölçüde etkilemiştir.²⁵² Miladi takvime göre, ilki Mart diğeri ise Kasım ayında gerçekleşen 1917'deki Bolşevik Devrimi'nin²⁵³ ardından Rusya savaştan çekilmiştir.²⁵⁴ Rusya gibi büyük bir gücün savaştan çekilmesine rağmen İtilaf Devletleri açısından Kuzey Fransa'da savaşın sonucunu belirleyen gelişmeler yaşanmaktadır. Giderek artan sayılarda askerin Amerika'dan buraya gelmesi ve Almanya'nın 1918 yazında bu güce karşı büyük bir taarruz gerçekleştirip başarı elde edememesi sonucunda savaşın seyri değişmiştir. Ayrıca Selanik'te tutulan İtilaf Devletleri ordusunun da Eylül 1918'de harekete geçmesiyle birlikte bir mukavemetle karşılaşmaması, savaşın sonuna gelindiğini göstermektedir.²⁵⁵ 29 Eylül'de Bulgaristan teslim olmuş, Kasım ayında ise Belgrad'ı geri alan Sırp, Bosna Hersek ve *Vojvodina*'yı (Tr. t. *Voyvodina*) işgal etmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle 1 Aralık 1918 tarihinde Belgrad'da Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ilan edilmiştir.²⁵⁶

I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiği 1917 ile 1918 yılları arasında, Müslümanların yaşadığı bölgelerde, özellikle Sancak'ta, Ortodoks çeteler tarafından Müslüman halk üzerine yönelik yağma, yıkıp-yakma ve öldürme eylemleri artmıştır.²⁵⁷ Zira bölgede, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın resmi olarak kurulmasına

²⁵¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 125-126.

²⁵² Dennis P. Hupchick, *a.g.e.*, s. 327.

²⁵³ Jülyen takvime göre, 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan devrimlerin ilki Şubat ayında ikincisi ise Ekim ayında gerçekleşmiştir. Bu sebeple 1917 yılındaki bu devrimler "Şubat Devrimi" ve "Ekim Devrimi" olarak da bilinir.

²⁵⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 127.

²⁵⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 128.

²⁵⁶ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina in the Second Word War*, (çev.) Aida Vidan, Frank Cass, London-New York 2005, s. 4.

²⁵⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 304.

kadar herhangi bir idare bulunmamaktadır. Ancak yeni devletin kurulmasıyla da bu katliamların son bulmayacağı, yakın zamanda görülecektir.

Balkan Savaşları'nda Osmanlılara karşı, I. Dünya Savaşı'nda da başta Avusturya-Macaristan'a karşı alınan zaferler Sırların elini oldukça güçlendirmiştir. Slavların Balkanlar'da, Güney Slavları (Yugoslavlari) bir çatı altında toplayan ve Sırlar tarafından idare edilen devleti oluşturmalarını engelleyecek büyük güçler birer birer bölgeden çıkartılmıştır. Ancak Yugoslav devletinin inşası için bir başka engel, Hırvat ve Slovenlerin Sırlara karşı olan bakış açılarıdır. Ortodoks Güney Slavlarından olan Sırlar ile Katolik Güney Slavları olan Sloven ve Hırvatları, büyük güçlerin kendi çıkarları için attıkları adımlar birbirine yakınlaştırmıştır. Örneğin, Rusya, Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek için Makedonya meselesinde Vardar'ın Bulgaristan'a bırakılması için Sırbistan'a baskı yapmış, Rusya'nın bu tavrı da Sırbistan'ı Batı'ya yakınlaştırmıştır. Aynı zamanda İtilaf Devletleri, İtalya'ya, kendilerinin yanında savaşa girmeleri karşılığında Gorica, Gradišće, Trst, Istra ve Dalmaçya'nın bir kısmını vermeyi teklif etmiştir. İtalya'ya yapılan bu teklif, Hırvat ve Sloven siyasetçilerini zorunlu bir biçimde Sırbistan'a yakınlaştırmıştır.²⁵⁸ Sloven, Hırvat ve Dalmaçyalı Güney Slavlarının temsilcileri Ekim ayında Zagreb'te bir araya gelerek İtalya'nın Adriyatik kıyılarındaki hak iddaalarına direnecek bir birleşmenin gerekliliği konusunda anlaşma sağlamışlardır.²⁵⁹

Güney Slavları arasında ortak bir devlet kurma düşüncesinin kökeni XIX. yüzyıla dayanmaktadır. Hırvatların 1830-1843 yılları arasındaki “İlirya Hareketi”²⁶⁰ adı verilen öğretinin etkisiyle gelişen, tüm Güney Slavlarını kapsayan “Yugoslav” fikri ortaya çıkmıştır. İlk ortaya çıktığında, bir kesim entelektüel aydının fikri iken özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra Karadağ ve Sırbistan'ın ortak hareket etmesi ve Sloven siyasilerle Hırvat düşünce önderlerinin Habsburg egemenliğine karşı beraber tavır almaları Güney Slav, yani Yugoslav fikrinin yaygınlaşmasına ve kabul görmesine

²⁵⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 588.

²⁵⁹ Dennis P. Hupchick, *a.g.e.*, s. 329.

²⁶⁰ İlirya Hareketi, Hırvatların ulusal kimlik inşa sürecinde ortaya çıkan bir harekettir. XIX. yüzyılda Hırvat ulusunun oluşumunu ve gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Hareket, Slovak Jan Kollár'ın “Slav Birliği” ya da “Panslavizm” üzerine yapmış olduğu çalışmaların etkisiyle gelişmiş, bir süre sonra kadim İlirya'nın coğrafyasında yaşayan “tüm Slavların” birleşmesi fikrine dönüşmüştür.

yardımcı olmuştur. Güney Slavları kapsayan bir Yugoslav devletinin kurulması kuşkusuz I. Dünya Savaşı'nın sonucunda kazanan tarafın kim olacağı ile yakından ilgilidir. Avusturya-Macaristan'ın 1918 Ekim ayında dağılması²⁶¹ bu fikrin takipçilerinin harekete geçmesini sağlamıştır. Üstelik Sırbistan tarafı henüz savaşın başında, Sırp Halk Meclisi aracılığıyla 7 Aralık 1914 tarihinde bir bildiri ile, “Avusturya-Macaristan’a karşı verdiği mücadelenin sadece kendi bağımsızlıklarını kazanmak için değil, henüz özgürlüklerine kavuşmamış diğer Sırp, Hırvat ve Sloven kardeşlerinin de bağımsızlığı için verildiğini” ilan etmiştir.²⁶² Ayrıca, 30 Nisan 1915 tarihinde Paris’te, birçok Hırvat, Sırp, Sloven siyasetçi ve halk temsilcisinin yer aldığı Yugoslav Komitesi (Boş. Jugoslavenski odbor) resmen kurulmuş, komitenin merkezi Londra, başkanı ise *Ante Trumbić* olarak seçilmiştir.²⁶³ Bu tarihte yapılan görüşmelerin başlıca gündemi, İtalya’ya vadedilen topraklar ve buna karşı alınacak önlemleri içermektedir.

İlerleyen dönemde, Viyana Meclisi’nde temsil edilen tüm Yugoslav siyasi gruplar, Yugoslav Kulübü’ne katılarak 30 Mayıs 1917 tarihinde İmparatorluk Konseyi’ne, Habsburg-Loren Hanedanı’nın himayesi altında bir Yugoslav Devleti’nin kurulmasına ilişkin taleplerini sunmuşlardır.²⁶⁴ Ancak çok geçmeden Sırp Hükümeti ve Yugoslav Komitesi 1917 yaz aylarında Korfu’da yürüttükleri müzakerelerin sonunda, devam eden savaşın sonlanmasıyla ulusal ve bağımsız bir “Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti” kuracaklarını, yayımladıkları Korfu Deklarasyonu ile ilan etmişlerdir.²⁶⁵ Bu deklarasyon temel olarak, Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin “üç isim ve üç kabileden oluşan tek millet” olarak ulusal birlik ilkesine ve bu halkın kendi kaderini tayin etme ilkesine dayanmaktadır.²⁶⁶

²⁶¹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 507

²⁶² Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 588: 1914-1918 yılları arasında Balkanlar için bkz.: EK 25.

²⁶³ Norka Machiedo Mladinić, “Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru”, *Časopis za suvremenu povijest*, 39 (1), 2007, s. 138.

²⁶⁴ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 593.

²⁶⁵ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 88.

²⁶⁶ Iljas Hadžibegović-Mustafa Imamović, “Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske vladavine”, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, 2. izdanje, (ed.) Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, s. 290.

I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, Yugoslav siyasiler 8 Ekim 1918 tarihinde Zagreb'de, "*Hırvatistan, Slavonya, Rijeka, Dalmaçya, Bosna Hersek, İstria, Trieste, Kranjska, Gorička, Štajerska, Koruška, Bačka, Banat, Baranja ve Međimurje'de yaşayan tüm Sloven, Hırvat ve Sırp'ların siyasi temsilcisi olarak Sloven, Hırvat ve Sırp Halk Konseyi'ni*"²⁶⁷ diğer bir deyişle Halk Meclisi'ni ilan etmişlerdir. Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya Üçlü Krallığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile tüm anayasal ilişkilerini sonlandırarak 29 Ekim 1918 tarihinde Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti'ne katıldığını duyurmuştur.²⁶⁸ Tarihsel süreç içinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda Güney Slav halklarının yerleşik olduğu bölgelerde, 29 Ekim 1918 tarihinde resmi olarak Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti kurulmuştur.²⁶⁹ Bunun ardından, Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'teki üst yöneticisi *Stjepan Sarkotić*'in de, 1 Kasım 1918 tarihinde ülkenin idaresini Sırp, Hırvat ve Sloven Halk Meclisi'nin Bosna Hersek Genel Kurulu'na teslim etmesiyle²⁷⁰ Bosna Hersek'in idaresi de resmi olarak Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti'ne geçmiştir.²⁷¹ 25 Kasım 1918'de Vojvodina Büyük Millet Meclisi, Vojvodina'nın Sırbistan Krallığı ile birleştiğini ilan etmiştir. Hemen bir gün sonra, Karadağ Büyük Millet Meclisi de Podgorica'da Sırbistan Krallığı'na katıldığını duyurmuştur. Bu olayların akabinde, 1 Aralık 1918 tarihinde Sırbistan Krallığı ile Sırp, Hırvat ve Sloven Devleti birleşerek Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı resmîyet kazanmıştır.²⁷²

20 Aralık 1918 tarihinde Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın ilk hükümeti kurulmuş ve Sırp siyasetçi *Stojan Protić*, ilk hükümet başkanlığı görevini üstlenmiştir. Hükümetin ardından, Geçici Halk Temsilciliği'ne Slovenya'dan 32, Hırvatistan, Slavonya, Rijeka ve Mura Nehrinin sınır bölgesinden 62, İstria'dan 4, Dalmaçya'dan 12, Vojvodina'dan 24, Sırbistan'dan 84, Karadağ'dan 12, Bosna Hersek'ten 11'i Boşnak olmak üzere toplam 42 temsilci vekil katılmıştır.²⁷³

²⁶⁷ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi ...*, s. 595.

²⁶⁸ Noel Malcolm, *Bosnia; A Short History*, New York University Press, New York 1994, s. 161-162.

²⁶⁹ Božena Vranješ-Šoljan, "Tranzicija hrvatske upravne elite u Kraljevini SHS", *Historijski zbornik*, Vol. 74 No. 1, 2021, s. 91.

²⁷⁰ Iljas Hadžibegović-Mustafa Imamović, *a.g.m.*, s. 292.

²⁷¹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 597.

²⁷² Božena Vranješ-Šoljan, *a.g.m.*, s. 91.

²⁷³ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 603.

Bosna Hersek'in, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na katılmasıyla birlikte, bölgedeki Müslümanlar üzerindeki baskılar artarak devam etmiştir. Özellikle Sancak, Kosova ve Bosna Hersek'teki Müslüman Boşnaklara yönelik soykırım politikaları daha da sertleşerek uygulanmıştır. Doğu Hersek'te birleşmenin hemen ardından, 3.000'den fazla Müslüman, Hristiyan çeteleri tarafından öldürülmüştür.²⁷⁴ Bunun yanı sıra, 1919 yılına kadar Bosna Hersek'te 400.072 hektar; Sancak, Kosova ve Makedonya'da 231.099 hektar Müslümanlara ait olan araziye devlet tarafından el konulmuş ve bu arazilerden 48.261 hektarı, topraksız Sırp ailelere tahsis edilmiştir.²⁷⁵

28 Haziran 1919'da Versay Barış Antlaşması ve 10 Eylül 1919 tarihindeki Saint-Germain Antlaşması²⁷⁶ ile SHS (Sırp-Hırvat-Sloven) Krallığı, "*Müslümanların kişisel veya ailevi durumları söz konusu olduğunda onların geleneklerine göre düzenlemeler veya yasalar çıkarmayı*" kabul ederek Müslümanlara bazı özel haklar tanımayı kabul etmiştir.²⁷⁷ Ancak tüm bu haklar kağıt üzerinde kalmış ve uygulamaya geçmemiştir. 1 Ağustos 1919'da Sancak'ın güneyinde SHS Krallığı'nın kurulmasından itibaren 194 Müslüman köyünün yağmalandığı, 1.300 Müslümanın öldürüldüğü ifade edilmektedir. Ayrıca 1919'un ikinci yarısında 1.200 Müslümanın öldürüldüğü, sağ kalanların göçe zorlandığı ve boşalan bölgelere Karadağlı kolonistlerin yerleştirildiği kayda geçmiştir.²⁷⁸

1920 yılına gelindiğinde de Boşnaklar üzerine baskılar devam etmektedir. Bu baskılar sebebiyle binlerce Boşnak aile, Türkiye'ye göç etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, SHS Krallığı'nda 1921 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımına göre, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na bağlı Bosna Hersek'in toplam nüfusu 1.890.440 olarak kaydedilmiştir.²⁷⁹ Aynı verilere göre, toplam nüfusun 829.360'ı Ortodoks, 444.309'u Roma-Katolik, 9.308'i Yunan-Katolik, 6.627'si

²⁷⁴ MustafaI, *Boşnakların Tarihi*..., s. 606.

²⁷⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*..., s. 326.

²⁷⁶ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 510-511.

²⁷⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*..., s. 310.

²⁷⁸ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*..., s. 375-376.

²⁷⁹ Tomislav Išek, "Bosna i Hercegovina od stvaranja do propasti prve zajedničke države (1918-1941)", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1998, s. 305.

Evanjelic, 588.173'ü Müslüman, 12.031'i Yahudi ve 538'i diğer inanç mensupları olarak listelenmiştir.²⁸⁰ 1921 yılına ait bu veriler bir önceki, 1910 yılında Avusturya-Macaristan tarafından yapılan nüfus sayımı ile karşılaştırıldığında Bosna Hersek'te Müslüman nüfusun azaldığı görülmektedir. 1910 yılında yapılan nüfus sayımında: 431.206'sı erkek, 394.212'si kadın olmak üzere toplam Ortodoks nüfusu 825.418; 327.421'si erkek, 284.716'sı kadın olmak üzere toplam Müslüman nüfusu 612.137; 222.350'si erkek, 211.711'i kadın olmak üzere toplam Roma-Katolik nüfusu 434.061; 4.725'i erkek, 3.411'i kadın olmak üzere toplam Yunan-Katolik nüfusu 8.136; 3.191'i erkek, 3.151'i kadın olmak üzere toplam Evanjelic nüfusu 6.342; 5.913'ü erkek, 5.955'i kadın olmak üzere toplam Yahudi nüfusu 11.868 ve son olarak diğer inançlara mensup 46 erkek ve 36 kadın kayda geçirilmiştir.²⁸¹ Yukarıdaki verilerde açıkça görüleceği üzere 1910 yılında Bosna Hersek'te toplam Müslüman sayısı 612.137 iken 1921 yılında bu sayı 588.173'e gerilemiştir. Aradan geçen 11 yılda (1910 yılından 1921 yılına kadar) Müslüman nüfusun 23.964 kişi azaldığı görülmektedir.²⁸² Sancak'ta da durum farklı değildir. 1921 yılındaki nüfus sayımına göre Sancak'ta 56.091'i Müslüman, 64.447'si Ortodoks olmak üzere 123.587'i kişi; 1931 nüfus sayımında ise 87.939'u Müslüman 116.260'ı Ortodoks olmak üzere 205.070 kişi bulunmaktadır. 1921 nüfus sayımında Ortodokslar toplam nüfusun %54.57'sini, Müslümanlar ise %45.38'ini; 1931 yılındaki sayımda Ortodokslar %56.69'unu, Müslümanlar ise %42.88'ini oluşturmaktadır. Oysa 1911 yılındaki Osmanlı verilerine göre, Sancak'ta Müslümanlar, toplam nüfusun %60'ını teşkil etmektedir. 1918 sonrası kitlesel göçten sonra Müslümanların sayısı hızla azalmıştır.²⁸³

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın kurulmasıyla geçen bu süreçte, Boşnakların nüfusunun azalmasını etkileyen bir çok sebepten söz edilebilir. Ancak bu nedenlerden en önemlileri kuşkusuz savaşlar, katliamlar ve göçtür. Osmanlı topraklarına gerçekleştirilen kitlesel göçün

²⁸⁰ Kraljevina Jugoslavija opšta državna statistika, *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Januara 1921 god.*, Država štamparija, Sarajevo 1932, s. 2.

²⁸¹ Statistički odsjek zemaljske vlade, *Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. Oktobra 1910*, Tafel 15 (Tablo 15), Izdala zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1912, s. XXVI.

²⁸² Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 609.

²⁸³ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 337-338.

yanı sıra, I. Dünya Savaşı'nda yaklaşık 69.000 Boşnak hayatını kaybetmiştir.²⁸⁴ Bosna Hersek'teki Boşnakların, Avusturya-Macaristan tarafından askere alındığına daha önce değinmiştik. Benzer biçimde, Sırbistan Krallığı'nda yaşayan Boşnaklar da Sırp hükümeti tarafından askere alınarak savaş alanlarına sürülmüştür. Bosna Hersekli askerler, 1881 askerlik yasasının ardından Avusturya-Macaristan ordusuna katılmaya başlamışlar ve bu askerlerin birimlere, taburlara ve alaylara dönüştürülmesi, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etmiştir.²⁸⁵

Ayrıca, bölgenin savaş alanına dönüşmesi, yaşanan yoksulluk ve diğer zorluklar, Müslümanlara uygulanan baskılar, Boşnakları bu bölgelerden göç etmeye zorlamıştır. Bosna Hersek'te 1910 ile 1921 yılları arasında savaş veya tifüs gibi hastalıklar sonucu toplamda kaç kişinin öldüğünü tespit etmek oldukça zordur. Noel Malcolm, bu dönemde 300.000'den fazla nüfus kaybının olduğunu iddia etmektedir. Ancak Malcolm, bu sayının sadece savaş ve hastalıklarla açıklanamayacağını, özellikle 1918 yılından sonra gerçekleşen Türkiye'ye göçlerle azalan nüfusun da dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.²⁸⁶

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın kurulması ve Bosna Hersek'in bu yeni devlete dahil olmasıyla birlikte, Müslümanlar üzerinde kurulan baskı etkisini kaybetmemiş, aksine artarak devam etmiştir. 1918 yılından sonra Bosna Hersek ve Sancak'ta birçok Müslüman, zulme, yağmalara ve çeşitli baskılara maruz kalmıştır.²⁸⁷ Elbette, yeni kurulan devlet içinde bazı yapılar, bu baskıyı bir derece hafifletmek için çaba harcamıştır. Bu gruplardan biri Yugoslav Müslüman Örgütü (Boş. JMO: Jugoslavenska muslimanska organizacija) adıyla ortaya çıkmıştır. Yugoslav Müslüman Örgütü, Boşnaklar üzerindeki baskıların sona ermesi amacıyla Vidovdan Anayasası'na destek vermesi karşılığında, merkezi hükümetten Boşnaklarla ilgili bazı düzenlemelerin yapılması konusunda söz alsa da, hükümet bu sözleri tutmamıştır.²⁸⁸ Yine de yeni devletin bir parçası olan Bosna Hersek'te, 3 Ocak 1919 yılında kurulan Sırp, Hırvat ve Müslüman Ulusal Konsey hükümeti ile rejimin geçici bir dönem Bosna

²⁸⁴ Safet Bandžović, *Bošnjaci i balkanski...*, s. 343.

²⁸⁵ Iljas Hadžibegović-Mustafa Imamović, *a.g.m.*, s. 246

²⁸⁶ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 162-163.

²⁸⁷ Tomislav Išek, *a.g.m.*, s. 311.

²⁸⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 617-618.

Hersek'in toprak ve siyasi bütünlüğüne saygı gösterdiğini²⁸⁹ ifade etmemiz gerekmektedir. 1922 yılı itibarıyla Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO) temsilcileri, parlamentoda, Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i işgalinden sonra Anadolu'ya göç eden Boşnaklara da seçme hakkı verilmesini teklif etmişlerdir.²⁹⁰ Ancak, bu teklif diğer unsurların oylarıyla reddedilmiştir. Boşnakların SHS Krallığı'nda hak arayışı, 1924 yılına kadar sürmüştü, ancak bu sürecin ardından bölgesel hükümetin kaldırılmasıyla birlikte baskılar ve katliamlar artarak devam etmiştir. Bu katliamlardan en ağırı 9-10 Kasım 1924'de *Šahovići*²⁹¹ (Tr. t. Şahoviçi) ve Aşağı Kološin'in yakın köylerinde, bölgedeki yerel Ortodoks Karadağlılardan oluşan 2.000 kişilik bir çete tarafından gerçekleştirilen "*Šahovići*" (Tr. t. Şahoviçi) katliamıdır.²⁹² *Šahovići* ve *Pavino Polje* (Tr. t. Pavino Polye) köylerinde Boşnaklara yönelik gerçekleştirilen bu katliamda yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş, hayatta kalanların bazıları Pljevlja ve Saraybosna'ya bir kısmı da Türkiye'ye göç etmiştir.²⁹³

1925 yılında Saraybosna'daki o dönemin "*Pravda*" (Tr. Adalet) gazetesi, I. Balkan Savaşı sonrasında Sırbistan Krallığı'ndan 60.000 kişinin Türkiye'ye göç ettiğini, göçmenlerin geri dönüşüyle ilgili Türkiye ile resmi bir anlaşmanın olmadığını belirterek ülkeyi terk etmemeleri konusunda tavsiyede bulunmaktadır.²⁹⁴ Bu ve benzeri haberlerin, halkı göçten vazgeçirmeye yönelik olduğu düşünülmektedir. Zira Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO) de Bosna Hersek'te benzer bir biçimde "Türkiye'ye göçü durdurma" politikası gütmektedir.²⁹⁵ Bandžović, 1919-1929 yılları arasında SHS Krallığı'ndan yaklaşık 240.000 kişinin, 1930-1938 yılları arasında ise Yugoslavya Krallığı'ndan 127.300 kişinin göç ettiğine yönelik bazı iddiaların olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁶

²⁸⁹ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina...*, s. 4.

²⁹⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 327-328.

²⁹¹ Šahovići katliamının gerçekleştiği "Šahovići" köyü günümüzde Karadağ'ın Bijelo Polje şehrine bağlı Tomaševo yerleşimidir.

²⁹² Adib Dozić, "Genocid kao društvena i pravna činjenica bošnjačke historije", *Zbornik radova: Naučni skup Ustavno-pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910-2010.)*, Tuzla 2011, s. 297.

²⁹³ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 607-608.

²⁹⁴ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 70.

²⁹⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 403-405.

²⁹⁶ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva Crne Gore...*, s. 234.

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nda çok sayıda siyasi görüş, etnik unsur ve dini inanç ekseninde etrafında politika yürütmeye çalışan siyasi partiler arasındaki mücadele ve çatışmalardan faydalanan Kral *Aleksandar Karađorđević* (Tr. t. Aleksandar Karacorcević), 6 Ocak 1929'da Vidovdan Anayasası'nı²⁹⁷ yürürlükten kaldırarak Meclisi kapatmış ve diktatörlüğünü ilan etmiştir.²⁹⁸ Bu durumdan en çok etkilenen bölgelerden biri yine Bosna Hersek olmuştur. Çünkü ülkede idari yapıları değiştiren yasaların kabul edilmesiyle birlikte, Bosna Hersek'in toprak ve siyasi bütünlüğü de ortadan kalkmıştır.²⁹⁹ 3 Ekim 1929 tarihinde, "Yugoslavcılık" milli ideolojisinin halkta karşılık bulması amacıyla oluşturulan ve ülkenin idari yapısını tamamen değiştiren yasa gereği ülkenin adı "Yugoslavya Krallığı" olarak değiştirilmiştir.³⁰⁰ Ayrıca daha önce 33 olan idari birimler; "*Ljubljana merkezli Drava, Zagreb merkezli Sava, Banja Luka merkezli Vrbas, Split merkezli Primorje, Saraybosna merkezli Drina, Cetinje merkezli Zeta, Novi Sad merkezli Dunav, Niş merkezli Morava ve Üsküp merkezli Vardar*"³⁰¹ olmak üzere 9 banlığa (idari birim)³⁰² bölünmüştür. Başkent Belgrad ise bu banlıklara dahil edilmemiştir. Yugoslavya Krallığı'nın yeni idari yapısı, Bosna Hersek'in tarihsel bütünlüğünü de ayırtmıştır. Boşnaklar ve Bosna Hersek'in tarihi coğrafyası, Bosna dışında Hırvat, Karadağ ve Sırp anayasal ve etnik bölgelerini içeren Drina, Vrbas, Primorje ve Zeta banlıkları arasında paylaştırılmıştır.³⁰³ Bölgedeki nehirlerin adlarını taşıyan banlıklarla Bosna, 400 yılı aşkın bir sürenin ardından ilk kez bölünmüştür. Bu banlıklar şunlardır: Hırvatların yaşadığı bölgeleri içeren Vrbas, büyük çoğunluğu Sırbistan topraklarında bulunan

²⁹⁷ Vidovdan Anayasası (Boş. Vidovdanski ustav), SHS Krallığı'nın 1921 yılında 161 temsilcinin katılmadığı, 223 kabul, 35 red oyu olarak onaylanan ilk anayasasıdır. Kabul oyu verenler arasında Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO) de yer almaktadır.

²⁹⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*..., s. 622-623.; Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 103.

²⁹⁹ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina*..., s. 4.

³⁰⁰ Yugoslavya Krallığı'nın sınırları için bkz.: EK 26.

³⁰¹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*..., s. 625.

³⁰² "*Banovina*" (Tr. Banlık) sözcüğü "*ban*" sözcüğünden türetilmiştir. "*Ban*" sözcüğünün ise Avarca "*bayan*" sözcüğünden Güney Slav dillerine "*ordunun yöneticisi, başı*" anlamında geçtiği düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika; Knjiga prva A-J*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971, s. 104-105. Tarih boyunca "*banovina*" sözcüğü, Ban'ın yönettiği bölge anlamında kullanılmış, Türkiye Türkçesine de "*banlık*" olarak geçmiştir: "*Bosanska banovina*" (Tr. Bosna Banlığı).

³⁰³ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi*..., s. 626.

Drina, ağırlıklı olarak Karadağ topraklarından oluşan Zeta ve Dalmaçya kıyılarına uzanan Primorje.³⁰⁴

M. Imamović, banlıklara ayrılan Bosna Hersek'in 1931 yılındaki nüfus dağılımını aşağıdaki gibi kayda geçirmiştir;

*“1931 yılında yapılan nüfus sayımına göre Bosna Hersek'te toplam 2.323.555 kişi yaşamaktadır. Banlıklara paylaştırıldığında bu nüfusun 1.010.803 kişi veya nüfusun %43,52'i Vrbas Banlığı sınırları içerisinde, toplam nüfustan 850.934 kişi veya nüfusun %36,5'i Drina Banlığı'nda, 322.364 kişi veya %14'ü Primorje Banlığı'nda, 139.154 kişi veya nüfusun %6'sı Zeta Banlığı'nda kalmış ve Vidovdan Anayasası'nın 135. maddesine göre korunmuş olan “Boşnak Halkının Coğrafi Birliği” dağılmış ve Boşnaklar her banlıkta azınlık konumuna düşmüşlerdir.”*³⁰⁵

1909 yılında Boşnakların yoğun mücadeleleri sonucu elde etmiş oldukları dini haklar ve İslam Birliği kurumu, Altı Ocak Rejimi ile tehlikeye girmiştir. Daha önce Bosna Müslümanları için ayrı, Makedonya ve Kosova Müslümanları için Üsküp merkezli ayrı bir dini organizasyon bulunmaktayken Yugoslavya Kralı, Yugoslavya'daki Müslümanların, Belgrad merkezli tek bir Reis ul-ulema ve tek bir konseye tabi olmasına karar vermiştir.³⁰⁶ Boşnakların sahip olduğu din, vakıf ve eğitim işlerindeki özerkliği sona erdirerek ülke çapında Adalet Bakanlığı'nın denetiminde İslam Din Birliği'ni 31 Ocak 1930 tarihinde kabul edilen yasa ile yürürlüğe sokmuştur.³⁰⁷

Ancak ilan edilen diktatörlükten olumsuz etkilenen kesim sadece Müslümanlar değildir. Hırvat milliyetçileri de gelişmelerden oldukça rahatsızdır. Hırvat milliyetçilerinin önde gelen ismi Ante Pavelić, İtalya'ya geçerek Mussolini'nin

³⁰⁴ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 169.

³⁰⁵ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 626.

³⁰⁶ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 170.

³⁰⁷ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 628.

desteği ile “Ustaşa-Hırvat Devrimci Organizasyonu”nu kurmuştur.³⁰⁸ Bu hareket, Ustaşa ilkelerine uygun bağımsız bir Hırvat devleti kurmayı amaç edinmiştir.³⁰⁹ Ustaşaların en büyük eylemlerinden biri 1934 yılında gerçekleştirilmiştir. 9 Ekim 1934 tarihinde Yugoslav Kralı Aleksandar, resmi ziyaretler için gittiği Fransa’da, İç Makedon Devrimci Örgütü ile Ustaşaların³¹⁰ birlikte gerçekleştirdiği bir saldırı sonucu öldürülmüştür.³¹¹ Aleksandar’ın ölümünün ardından Yugoslavya Krallığı’nın rejiminde açık bir yumuşama eğilimi gözlenmiştir. Vladko (Vladimir) Maček gibi siyasi suçlular hapisten çıkartılırken, 1935 yılında yeni seçimlerin yapılması için adımlar atılmıştır.³¹²

Bu siyasi gelişmeler yaşanırken bölgeden göçlerde devam etmektedir. Zagreb’deki “Göçmenler Komiserliği” tarafından kaydedilen verilere göre; önce SHS ve daha sonra Yugoslavya Krallığı’ndan 1921-1939 yılları arasında Avrupa’nın dışındaki ülkelere toplamda 195.938 kişi göç etmiştir.³¹³ Ayrıca Yugoslavya Krallığı’nın resmi verilerine göre; 1927 ile 1939 yılları arasında Türkiye’ye 19.379, Arnavutluk’a 4.322 Yugoslav vatandaşı yerleşmiştir.³¹⁴

1936 yılına gelindiğinde, Avrupa’da bütün dünyayı etkileyecek önemli gelişmeler yaşanmaktadır. 25 Ekim’de Almanya ve İtalya arasında imzalanan Mihver Antlaşması, 25 Kasım’da Almanya ve Japonya arasında Anti-Komintern Paketi’nin imzalanması, 1937 yılında İtalya’nın da Anti-Komintern Paketi’ne katılması³¹⁵ ve Milletler Cemiyetinden ayrılması gibi birçok gelişme yeni bir savaşın habercisidir.

Bu sırada Yugoslavya Krallığı’nda Başbakan Dragiša Cvetković ile Hırvat Köylü Partisi (Boş. HSS: Hrvatska seljačka stranka) lideri Vladko Maček arasında, 26

³⁰⁸ Orijinal dilde “*Ustaša - Hrvatska revolucionarna organizacija*” olarak anılan yapı 1929-1945 yılları arasında faaliyet göstermiş, Hırvat aşırı milliyetçi, faşist bir örgüt olup özellikle II. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda siyasi muhalifi katletmiştir.

³⁰⁹ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 169.

³¹⁰ Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945; Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, California 2001, s. 33.

³¹¹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 637.

³¹² Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 170-171.

³¹³ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva Crne Gore...*, s. 234.

³¹⁴ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 422.

³¹⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 209.

Ağustos 1939 tarihinde, Cvetković-Maček Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Ayrıca, Hırvatistan Banlığının kurulmasına yönelik maddeleri içeren bir anlaşma imzalanmıştır.³¹⁶ Bu anlaşmanın hemen ardından, Bosna Hersek'teki sivil siyaset, Bosna Hersek'in Yugoslavya'daki özerk konumunu savunarak Sırp ve Hırvatların Bosna Hersek'i ikiye ayırmaya yönelik girişimlerine karşı çıkmaktadır.³¹⁷ Ancak Hırvatistan Banlığının kurulmasıyla birlikte, Bosna Hersek'in önemli bir kısmı Hırvatistan Banlığına geçmiş ve Bosna Hersek fiilen bölünmüştür.³¹⁸ Bunun üzerine Yugoslav Müslüman Örgütü (JMO) adına *Džafer Kulenović*, Hırvatistan, Sırp ve Sloven Banlıklarının yanı sıra Bosna Hersek'in de tarihi sınırları kapsamında Bosna Banlığı olarak oluşturulmasını talep etmiştir. Aslında bu yeni bir fikir değildir. Bosna Hersek için özerklik fikri henüz Osmanlı idaresi altında başlamıştır.³¹⁹ Ancak Sırlar, Bosna Hersek'in özerkliği ile ilgili tüm fikirlere derhal karşı çıkmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, Sırların yaşadıkları tüm coğrafyaları kendi topraklarına katma düşüncelerine aykırı düşmektedir. Sırların hakimiyet sahasını genişletmesinden endişe duyan Hırvatlar ise Sırp ülkeleri ve Slovenya Banlıklarının kurulması durumunda Bosna Hersek ve Vojvodina'nın da özerkliğinin verilmesini önermişlerdir.³²⁰ Yugoslavya Krallığı'ndaki farklı unsurların kendi çıkarları için yürüttükleri bu siyasi oyunlar devam ederken, dünyada daha büyük gelişmeler yaşanmaktadır.

1.1.1.5. II. Dünya Savaşı ve Sosyalist Yugoslavya'nın Göçe Etkileri

Alman ordusunun 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgaliyle, I. Dünya Savaşı'ndan daha yıkıcı ve Balkanlar'ı derinden şekillendirecek olan II. Dünya Savaşı sürecine girilmiştir.³²¹ 1940 yılının baharına gelindiğinde ise Alman ordusu

³¹⁶ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 642.

³¹⁷ Enver Redžić, *Muslimansko autonomaštvo I 133. SS Divizija, Autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov Treći Rajh*, Svjetlost, Sarajevo 1987, s. 9.

³¹⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 644.

³¹⁹ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina...*, s. 175.

³²⁰ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 645.

³²¹ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 130.

Danimarka ve Norveç'i alarak Fransa'ya büyük bir taarruz başlatmış,³²² 1940 yılının yaz aylarında Balkan ülkeleri ile hem Sovyetler hem de Almanya'nın baskısı altında kalmış Yugoslavya, Mihver Devletleri'ne bağlı kalmayı tercih etmiştir.³²³ Zira Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ın da Mihver Devletleri'ne katılmasıyla Yugoslavya, tamamen Mihver Devletleri ile kuşatılmış bir konumda kalmıştır.

25 Mart 1941 tarihinde Cvetković-Maček hükümeti Viyana'da, Mihver Devletleri'ne katılma protokolünü imzalamıştır.³²⁴ Ancak iki gün sonra Yugoslav generaller, askeri bir darbeyle Kral vekilini ve hükümeti görevden uzaklaştırmıştır. II. Petar kral ilan edilerek general Dušan Simović başkanlığında, bazı eski siyasilerin de dahil olduğu yeni bir hükümet kurulmuştur.³²⁵ Yeni hükümet her ne kadar Almanya ile uzlaşmacı bir politika izlese de, 6 Nisan 1941 tarihinde Belgrad'da³²⁶ Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan güçlerinden oluşan Mihver Devletleri'nin Yugoslavya'ya saldırısı gerçekleşmiştir.³²⁷ Bu saldırıyı fırsat bilen Ustaşa lideri Slavko Kvaternik 10 Nisan 1941 tarihinde Alman himayesi altında Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin (Boş. NDH: Nezavisna Država Hrvatska) kuruluşunu ilan edip Bosna Hersek'in topraklarını da kurulan yeni devlete dahil etmiştir.³²⁸ Mihver güçlerine direnmekten yoksun olan Yugoslav ordusu kısa süre içinde teslim olmuştur.

Bu dönemde, Mihver güçlerinin hedefindeki etnik gruplar arasında özellikle Yahudiler öne çıkmaktadır. Bağımsız Hırvatistan Devleti ve Yugoslavya'nın diğer bölgelerindeki Yahudiler ya katledilmiş ya da toplama kamplarına gönderilmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Bosna'daki 14.000 Yahudi nüfusun yaklaşık 12.000'i öldürülmüştür.³²⁹

³²² Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 235.

³²³ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 130.

³²⁴ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 173.

³²⁵ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 653.

³²⁶ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 60.

³²⁷ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 130.

³²⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 654: Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin sınırları için bkz.: EK 27.

³²⁹ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 175-176.

Bu dönemde Boşnaklar, Ustaşa hareketi tarafından sözde “Hırvat halkının çiçeği” (Boş. Cvijet hrvatskog naroda)³³⁰ olarak anılmış ve *Ante Starčević*’in³³¹ ifadesiyle; “*Hırvat milletinin en saf parçası veya çiçeği*”³³² olarak kabul edilmiştir.³³³ Gerçekte ise Bağımsız Hırvatistan Devleti Hükümeti tarafından Müslümanlara yönelik saldırılara karşı herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır.³³⁴ Bunun yanı sıra, Bağımsız Hırvatistan Devleti; “*Avusturya-Macaristan ve Yugoslavya Krallığı dönemlerindeki zorlayıcı koşullar nedeniyle 400.000’den fazla Boşnak bireyin etkilendiğini ve çoğunluğunun Türkiye’ye göç ettiğini, geriye kalanların ise diğer ülkelere yönlendiğini sıkça vurgulanarak*”³³⁵ Müslümanları kendilerine sadık bir gruba dönüştürmeyi amaçlamıştır.

Başlangıçta Müslümanlara karşı daha yumuşak bir yaklaşım sergileyen Ustaşa hareketi, özellikle Sırlar, Yahudiler ve Çingeneleri hedef alarak etnik temizlik eğilimini benimsemiştir.³³⁶ Ustaşalar, Hırvatistan ve Bosna Hersek’teki Sırları bu bölgelerden çıkartarak “Sırp Ülkeleri” veya “Büyük Sırbistan”³³⁷ fikrini tarihe gömmek istemişlerdir. Bunun yanı sıra Ustaşalar, Müslümanları Hırvat ulusunun bir parçası olarak görüp onları sistematik olarak Katolikleştirmeyi planlamaktadır.³³⁸

³³⁰ Bu politik söylem, özellikle Bağımsız Hırvatistan Devleti ile birlikte sıklıkla Hırvat milliyetçiler tarafından Bosnalı Müslümanlar için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ronelle Alexander, “Language and Identity: The Fate of Serbo-Croatian”, *Entangled History of the Balkans; Volume One: National Ideologies and Language Policies*, (eds.) Roumen Daskalov-Tchavdar Marinov, Brill, Leiden-Boston 2013, s. 379-380. Söylem, 1823-1896 yılları arasında yaşayan Hırvat siyasetçi ve yazar Ante Starčević’in “*Bosnalı Müslümanların, Hırvat kanının bir parçası olarak en saf Hırvatlar olduğuna*” yönelik düşüncelerinden ortaya çıkmıştır. Starčević’e göre Boşnaklar, Müslümanlığı seçmiş Hırvatlardır. Bkz.: Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, ART 7, Sarajevo 1998, s. 29; Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 127.

³³¹ Hırvat milliyetçi fikir önderi Ante Starčević ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Aleksa Đilas, *Osporavana zemlja; Jugoslovenstvo i revolucija*, (prevela) Vera Vukelić, Izdavačka kuća “Književne novine”, Beograd 1990, ss. 149-154.

³³² Jozo Tomasevich, *a.g.e.*, s. 335.

³³³ Seka Brkljača vd., “Bosna i Hercegovina u toku Drugog svjetskog rata”, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, s. 346.

³³⁴ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 656.

³³⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimana iz Sanzdzaka*, Biblioteka Kjljučanin, Sarajevo 1991, s. 75.

³³⁶ Seka Brkljača vd., *a.g.m.*, s. 348.

³³⁷ “*Velika Srbija*” (Tr. Büyük Sırbistan), Slovenya ve Hırvatistan’ın bir kısmı hariç, Yugoslavya’nın tüm topraklarını (Bosna Hersek, Karadağ, Makedonya ve Kosova) kapsayan, Sırların yaşadığı tüm bölgelerde kurulacak bir Sırp devleti fikrini temel alan Sırp milliyetçilerin takip ettiği bir ideolojidir. Çetniklere göre “Büyük Sırbistan”ın sınırları için bkz.: EK 24.

³³⁸ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 454.

Ayrıca, Sırlar ile Boşnaklar arasındaki düşmanlığı körüklemek amacıyla da bazı girişimlerde bulunmaktadır. Ustaşalar, Müslüman fesi giyerek, birbirlerine Müslüman adlarıyla seslenerek ve Müslümanlar gibi davranarak Sırlara soykırım uygulamışlar, böylece Sırlardan gelecek olası misillemelerin, Hırvatlar üzerine değil Boşnaklar üzerine yapılmasını planlamışlardır.³³⁹ Ancak, Ustaşa eylemlerinin etkisi olmaksızın, Sırların Müslümanlara yönelik saldırıları zaten uzun bir süredir devam etmektedir.

II. Dünya Savaşı boyunca da Sırların Boşnaklar üzerine soykırıma devam ettiği görülmüştür. 1941 Haziran ayından 1942 Şubat ayına kadar, Sırp aşırı milliyetçileri özellikle Doğu Bosna'da yaklaşık 5.000 kişiyi katletmiştir. 1942 Ağustos ayında ise Bosna Hersek'in güneydoğusunda yer alan Foča'da 2.500'den fazla Boşnak öldürülmüş ve çok sayıda Boşnak köyü yakılmıştır.³⁴⁰ 1943 yılında bu soykırım faaliyetleri Pljevlja ve Čajniče'ye de yayılarak devam etmiştir. Bandžović'in aktardığına göre, Sırp aşırı milliyetçilerinin bu bölgelerde gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda 1.200 yetişkin Müslüman ile 8.000 kadın, çocuk ve yaşlı öldürülmüştür.³⁴¹

Bu dönemde, Mihver Devletleri'nin Yugoslavya'daki temsilcilerine karşı örgütlenen direniş hareketleri de görülmeye başlanmıştır. Bunlar Çetnikler ve Partizanlar adı verilen gruplardır. Çetnikler, Alman işgali sırasında Bosna'da faaliyet gösteren ve gerilla savaşı konusunda uzmanlaşmış Albay Draža Mihailović tarafından kurulmuştur. Büyük Sırbistan ideali doğrultusunda faaliyetlerde bulunan Çetnikler,³⁴² Mihver Devletleri'nin temsilcisi olarak kabul edilen Hırvatlara ve aynı zamanda komünizme karşı bir tutum sergilemişlerdir.³⁴³ Ayrıca, tarih boyunca süregelen düşmanlık ilişkilerine sahip oldukları Müslümanlara karşı katliamlardan da kaçınmamışlardır. Çetniklerin Boşnaklara karşı besledikleri soykırım düzeydeki nefretin kökleri, iki toplum arasındaki vuku bulan tarihi gelişmelere dayanmaktadır. Aşırı milliyetçi Sırların Boşnaklara karşı düşmanca tutumu, yıllar ilerledikçe artarak devam etmiştir. Bu tutum, sıklıkla dini önyargı ve hoşgörüsüzlükten beslenerek yeni

³³⁹ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina...*, s. 188.

³⁴⁰ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 455-458.

³⁴¹ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimana iz Sanzdzaka...*, s. 85.

³⁴² Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 176-177.

³⁴³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 281.

nesillere aşılanmıştır. Bununla birlikte, Sırp düşünürlerinin ve siyasetçilerinin etnik olarak “homojen Sırbistan”³⁴⁴ coğrafyası oluşturma hedefi³⁴⁵ de Sırp lar arasında Çetniklerin destekçilerin artmasına sebep olmuştur. Homojen Sırbistan hedefi doğrultusunda, II. Dünya Savaşı’nın öncesinde Sırp milliyetçileri tarafından defalarca gerçekleştirilen soykırım eylemleri, 1941 yılında da artarak devam etmiştir.³⁴⁶ Çetnikler, 1941 yılının Kasım ve Aralık aylarında sadece Novi Pazar’a üç kez saldırı gerçekleştirerek çok sayıda insanı katletmişlerdir.³⁴⁷ Büyük Sırbistan bölgesini, etnik olarak homojen bir yapıya dönüştürmek için Çetniklerin stratejik planlarının arasında Sancak ve Bosna Hersek’in, Boşnak ve Hırvatlardan temizlenmesi yer almaktadır. Aşırı milliyetçi grup, baskılar ve katliamlarla bölgede yaşayan halkın direncini kırarak Müslümanların bu bölgelerden göç etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.³⁴⁸ Bu stratejisi ile Sırp aşırı milliyetçiler, XIX. yüzyılın başlarındaki Sırp isyanlarında, 1912-1913 Balkan Savaşları’nda ve I. Dünya Savaşı’nda başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Bir diğer direniş örgütü ise Yugoslav Komünist Partisi’nin genel sekreteri Josip Broz Tito’nun liderliğindeki komünist Partizanlardır.³⁴⁹ II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve faşist işbirlikçi Yugoslavya hükümetine karşı savaşan direniş hareketi olan Partizanlar, çeşitli etnik gruplardan ve ideolojilerden gelen savaşçıları bir araya getirmiştir. Partizanların lideri Tito, direniş hareketini koordine ederek bu süreçte Almanya ve müttefiklerine karşı önemli zaferler kazanmıştır. II. Dünya Savaşı’nın sonunda Tito, Yugoslavya’yı sosyalist bir federasyon olarak yeniden yapılandırıp 1945’te kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

³⁴⁴ Çetnik ideolojisi, özellikle aşırı Sırp milliyetçilerin desteklediği homojen, tektip bir Sırbistan’ın oluşturulması fikri etrafında gelişmiştir. Bu ideoloji, “Büyük Sırbistan” topraklarında yaşayan farklı etnik ve dini unsurların temizlenmesini içermektedir. Planlanan bu politika kapsamında, yaklaşık 2.675.000 kişinin Büyük Sırbistan topraklarından çıkartılması hedeflenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 75-76. Çetniklere göre “Büyük Sırbistan”ın kapsadığı bölgeler için bkz.: EK 24.

³⁴⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 444.

³⁴⁶ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 662-663.

³⁴⁷ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 79-80.

³⁴⁸ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 446.

³⁴⁹ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 177.

Mihver Devletleri'ne karşı yürütülen direniş hareketi bağlamında, “işgalcileri ülkeden atma” fikri etrafında iki direnişçi grubun bir araya gelmesi beklenirken, Çetnikler ve Partizanlar arasında böyle bir birleşme gerçekleşmemiştir. Çetnikler, Mihver Devletleri'ne karşı bir direniş grubu olarak ortaya çıkmış olsalar da Partizanları, işgal sonrası ülkenin yönetimi konusunda başlıca rakipleri görmüşlerdir. Bu nedenle Çetnikler, Partizanlarla birlikte işgalcilere karşı direnmek yerine, Mihver Devletleri ile işbirliği içine girmişlerdir.³⁵⁰ Çetniklerin bu tavırları, ülkenin içinden ve dışından Partizanlara olan desteğin artmasına sebep olmuştur.

İtalyanların Yugoslavya'dan çekilmesinin ardından, 1943 yılının Eylül ayında, çok sayıda mühimmat Partizanların eline geçmiştir. Bu dönemde Yugoslavya'daki unsurlar, işgalcilere karşı direnişin bir parçası olmak için Partizanlara katılmıştır. Özellikle Posavina, Tuzla ve Bosanska Krajina bölgelerindeki Boşnaklar, 1943 yazından itibaren Halk Kurtuluş Ordusu'na kitleler halinde katılmaya başlamışlardır.³⁵¹ Ek olarak, Sancak'tan, Plav bölgesinden Boşnaklar da Partizanlara katılmış, hatta *Cazin*'de (Tr. t. Tsazin) Müslüman Partizan Birliği kurulmuştur.

Partizanlar, sadece gerilla savaşı becerileriyle işgalcilere karşı koymakla kalmamış, aynı zamanda işgalden kurtardıkları bölgelerde derhal idari sistemi çalışır hale getirmişlerdir. Partizan kontrolü altına geçen bölgelerin idaresi için 24 Kasım 1942'de Yugoslavya Halk Kurtuluş Antifaşist Konseyi (AVNOJ)³⁵² kurulmuştur.³⁵³ Bu konsey daha sonra *Jajce*'de (Tr. t. Yaytse)³⁵⁴, Yugoslav Hükümeti olarak ilan edilmiş ve *Ivan Ribar* hükümetin başkanı olmuştur. Partizanlar, 1913 yılının sonbaharına kadar Bosna Hersek'in neredeyse tamamını kontrol altına almışlardır. Bu koşullar altında Bosna Hersek'te geçerli olacak Partizan anayasasını hazırlamak için Bosna Hersek Halk Kurtuluş Ulusal Antifaşist Konseyi (ZAVNOBiH)³⁵⁵ kurulmuş ve

³⁵⁰ Jozo Tomasevich, *a.g.e.*, s. 224.

³⁵¹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 668.

³⁵² “AVNOJ: Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije” (Tr. Yugoslavya Halk Kurtuluş Antifaşist Konseyi)

³⁵³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 285.

³⁵⁴ Orijinal dilde “*Jajce*” olarak yer alan toponimin Türkçe telaffuzu “Yaytse” biçimindedir. Ancak Türkçede “Yayçe” olarak kullanımı da mevcuttur.

³⁵⁵ “ZAVNOBiH: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine” (Tr. Bosna Hersek Halk Kurtuluş Ulusal Antifaşist Konseyi)

ilk toplantısı 25/26 Kasım 1943 tarihinde gerçekleştirilmiştir.³⁵⁶ Bu ilk toplantıda; “Yugoslavya’nın federal yapıda düzenlenmesi, Bosna Hersek’in de onun içinde eşit bir federal birim olarak yer alması, Boşnakların Sırlar ve Hırvatlar ile beraber, onun içinde özgür ve eşitlik temelinde yaşaması yönünde”³⁵⁷ irade beyan edilmiştir. ZAVNOBİH oluşumu, Bosna Hersek ve Boşnaklar için önemli bir dönemin başlangıcını temsil etmektedir. Bu konsey, Bosna Hersek’in devlet olma sürecinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. 1946 yılında Bosna Hersek Halk Cumhuriyeti’nin ilk anayasasının kabul edilmesiyle Boşnaklara kapsamlı ekonomik, siyasi ve kültürel gelişim olanakları sağlamıştır.³⁵⁸

1944 yazında Almanya’nın Balkanlar’dan geri çekilmeye başlamasıyla 1945 yılında işgal orduları Yugoslavya’yı tamamen terk etmişlerdir. Bu dönemde Partizanlar, Almanların içerideki temsilcileri olan Ustaşa ve Çetniklerle mücadele etmeye devam etmektedir. Yugoslavya’nın kuruluşu ise, II. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru gerçekleşen bu mücadelelerle şekillenmiştir.³⁵⁹

1945 yılında Bosna Hersek’te II. Dünya Savaşı’nın ağır bilançosu ortaya çıkmıştır. İşgalcilerin, Çetniklerin ve Ustaşaların etnik temizlik amaçlı gerçekleştirdikleri katliamlar, buna karşı verilen mücadeleler ve savaşın genel etkisiyle 500.000’den fazla Bosna Hersek yurttaşının hayatını kaybettiği düşünülmektedir.³⁶⁰ Dönemin şartlarından dolayı kayıtların tutulamaması sebebiyle bu sayının ne kadarının Müslüman olduğunu belirlemek oldukça zordur. Yine de, II. Dünya Savaşı’nda, Yugoslavya’da 86.000 ila 103.000 arasında Boşnak’ın yaşamını yitirdiği söylenebilir.³⁶¹ Ülkedeki nüfusun doğal artışı göz önüne alındığında, Bosna Hersek’teki Müslüman nüfusun %8,1’inin savaş sebebiyle yok olduğu³⁶² ortaya

³⁵⁶ Enver Redžić, *Bosnia and Hercegovina...*, s. 196.

³⁵⁷ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 668.

³⁵⁸ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi ...*, s. 670.

³⁵⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 286-287.

³⁶⁰ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 673.

³⁶¹ Safet Bandzović, “*Bošnjaci i balkanski...*”, s. 343.

³⁶² Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 674.

çıkılmaktadır. Ayrıca Bijelo Polje, Sjenica, Pljevlja vb. Sancak yerleşimlerinde de binlerce kişi hayatını kaybetmiştir.³⁶³

Öte yandan, II. Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya'da komünist rejimin kurulması için gerekli tüm koşullar sağlanmıştır. İşgale karşı direnen Yugoslav Komünist Partisi, Partizanlar olarak bilinen yaklaşık 800.000 kişiden oluşan silahlı bir orduyu bünyesinde barındırmaktadır. Üstelik, Partizanlar işgale karşı direniş gösterdikleri dönemde ele geçirdikleri bölgelerde AVNOJ adı verilen bir idari yapıyı da oluşturmuşlardır.³⁶⁴ Bu sayede, bu bölgelerde kolayca örgütlenme imkanı bulan Partizanlar, bölge halkının günlük sorunlarını çözmeye yönelik idari faaliyetleri başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Halk nezdinde büyük destek bulan Partizanlar ve Komünist Parti, savaş sonrasında 1945 yılının Kasım ayında gerçekleşecek seçimlere hazırlanmaktadır. Yapılan seçimlerde halk, "Federal Meclis" ve "Halkların Meclisi" için oy kullanacaktır. Seçimlerde Yugoslav Halk Cephesi ile resmi bir adı olmayan, ancak halk arasında "Kutija bez liste" (Tr. Listesiz Kutu) olarak anılan isimsiz muhalifler arasında bir yarış söz konusudur. Yugoslav Halk Cephesi, Federal Meclis seçiminde oyların %90.48'ini, Halkların Meclisi seçiminde ise %88.69'unu alarak zafer elde etmiştir. Seçimi takip eden bir ay içinde monarşi kaldırılmış ve Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ilan edilmiştir.³⁶⁵

Yugoslavya, II. Dünya Savaşı sırasında büyük bir insan kaybına uğramıştır. Diğer can kayıplarının yanı sıra, Bosna Hersek ve Sancak'ta 100.000'den fazla Boşnak hayatını kaybetmiştir.³⁶⁶ Bunun yanı sıra, ülke tamamen harap bir durumdadır. Örneğin, sadece Sancak bölgesindeki, ZAVNO Sandžaka³⁶⁷ verilerine göre 1943 ile 1945 yılları arasında 22.246 ev yakılarak kullanılamaz hale getirilmiştir.³⁶⁸ Savaş sonrasında ekonomik olarak da harap olan ülkenin kalkınması için 1945 ile 1949 yılları arasında endüstriyel gelişime odaklanılmıştır. Bosna Hersek, Makedonya ve Karadağ,

³⁶³ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 458-461.

³⁶⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 312.

³⁶⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 314-315: 1945 yılında Yugoslavya sınırları için bkz.: EK 28.

³⁶⁶ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 466.

³⁶⁷ "ZAVNO Sandžaka: Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka" (Tr. Sancak Halk Kurtuluş Ulusal Antifaşist Konseyi)

³⁶⁸ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimana iz Sandžaka...*, s. 93.

yeni endüstrilerin merkezi olarak planlanmıştır.³⁶⁹ Hem bu bölgeleri kalkındırmak hem de burada yaşayan halk için istihdam yaratılması amaçlanmaktadır.

Savaşın tüm yıkıcılığına rağmen, II. Dünya Savaşı'nın ardından Balkan devletleri arasında Yugoslavya'nın en güçlü devlet olarak varlığını sürdürdüğü ifade edilebilir. Ülkenin kuzey sınırları büyük güçler tarafından belirlenirken, diğer sınırlar ise Balkan devletleriyle gerçekleştirilen komünist partiler arası görüşmelerle çözüme kavuşturulmuştur. İç meselelerde ise rejim, barındırdığı tüm etnik unsurlara veya inanç mensuplarına eşit mesafede durduğunu iddia etse de, Boşnaklar hala Hırvatlar, Karadağlılar, Makedonlar, Slovenler, Sırp, Sırp, Sırp gibi ulus olarak tanınmış değildir. Bu dönemde Boşnaklar, "Yugoslav Müslümanlar" olarak kabul edilmektedir. Üstelik, Boşnakların ulusal bilinç inşa etme süreçleri okullarda ve sosyal hayatta devlet kontrolü altında engellenmektedir. Örneğin, 28 Eylül 1950 yılında başlatılan "peçe ve feracenin çıkartılması" kampanyası³⁷⁰ ile Müslüman halkın yaşam tarzı üzerinde bir düzenleme amaçlanmıştır. Ayrıca, "Boşnak" ulusal aidiyetinin rejim tarafından geçersiz sayılması nedeniyle savaş sonrasında yapılan ilk nüfus sayımında Boşnaklara, daha geniş anlamıyla Müslümanlara "ulusal kimliklerini seçme" veya "kararsız kalma" seçenekleri sunulmuştur. Bu durum, "Boşnak" ulusal kimliğinin devlet tarafından tanınmadığı, Müslümanların Sırp, Hırvat, Karadağ vb. kimliklerden birini seçmeye zorlandığı anlamına gelmektedir. 1948 yılındaki nüfus sayımında Hırvat, Sırp, Karadağlı vb. etnik adlandırmalarından birini seçmeyen Boşnaklar, "*musliman - neopredijeljen*" (Tr. Müslüman - kararsız) olarak sınıflandırılmıştır. 1953'teki sayımda ise bu kez "*Jugoslaven - neopredijeljen*" (Tr. Yugoslav - kararsız) ifadesiyle tanımlanmışlardır.³⁷¹ 1961 yılındaki sayımda ise "*Musliman u etničkom smislu*" (Tr. etnik anlamda Müslüman) kategorisi seçimlere eklenmiştir.³⁷² Bu dönemde rejim halen "Boşnak" ifadesini kabul etmemekte, bunun yerine dini aidiyet ifade eden "*musliman*" sözcüğünün büyük "M" harfi ile "*Musliman*" biçiminde yazılmasıyla³⁷³

³⁶⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 413.

³⁷⁰ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 688.

³⁷¹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 520-521.

³⁷² Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 688.

³⁷³ Xavier Bougarel, "Od 'Muslimana' do 'Bošnjaka': Pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana", *Rasprave o nacionalnom identitetu Bosnjaka*, (ed.) Husnija Kamberović, Institut za Istoriju, Sarajevo 2009, s. 117.

Bosna Hersek'teki Boşnaklar ile ilgili etnik kimlik sorununa çözüm üretmeye çalışmaktadır. Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde (Boşnakça, Hırvatça, Karadağlıca, Sırpça), etnik bir gruba aidiyet gösteren halk ve ulus adları büyük harf ile yazılır: “*Turčin*” (Tr. Türk), “*Bošnjak*” (Tr. Boşnak), “*Hrvat*” (Tr. Hırvat), “*Bugarin*” (Tr. Bulgar) vb.³⁷⁴ Bir öğretiyeye veya dine aidiyet gösteren, bir öğretiyeyi veya dini takip eden kişileri ifade eden sözcükler ise küçük harf ile yazılır: “*musliman*” (Tr. Müslüman), “*kršćanin*” (Tr. Hristiyan) vb.³⁷⁵ Bu bağlamda Yugoslavya’da “*Musliman*” sözcüğünün büyük harf ile yazılmasıyla, sözcüğe “etnik” bir aidiyet manası vermek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, küçük harfle yazılan “*musliman*” ise “İslam dinine mensup kişi” anlamıyla kullanılmaya devam etmiştir. M. Imamović’e göre büyük “M” harfi ile “Musliman” söylemi: “*Bosna Hersek’in karmaşık siyasal tarihinin yanı sıra, Güney Slavların coğrafyasında yaşayan Müslümanların etnik, dini, daha doğrusu ulusal aidiyetleri ile Bosna Hersek ve dışarıdaki değişik çıkar gruplarının ve politikaların kasıtlı manipülasyonu ile ortaya çıkmıştır.*”³⁷⁶ Yine de, 1992 yılına kadar bilim, basın ve günlük konuşmalarda, Bosna Krallığı ve Bosna Paşalığı’nın siyasi ve coğrafi sınırlarında yaşayan Boşnakları ifade etmek için “*Bosanski Muslimani*” (Tr. Bosnalı Müslümanlar) ifadesi daha sık kullanılmıştır.

1960’lardan sonra, bilim dünyası ve siyasi çevrelerde “Boşnak” etnik kimliğini kabul eden düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, “Boşnak” etnik kimliğinin Bosna Hersek’te diğer etnik unsurlarla birlikte tam anlamıyla kabul görmesi için otuz yıl daha geçmesi gerekmektedir.³⁷⁷ 1971 yılında yapılan nüfus sayımında “Boşnak” ifadesinin yerine bu kez “*Muslimani u smislu narodnosti*” (Tr. Etnik grup veya ulusal aidiyet anlamında Müslümanlar) ifadesi kullanılmıştır.³⁷⁸ Bu tarihteki nüfus sayımında Yugoslavya’da 20.522.972 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sayının 508.843’ünü Karadağlılar (Boş. Crnogorci), 4.526.782’sini Hırvatlar (Boş.

³⁷⁴ Stjepan Babić, vd., *Hrvatski pravopis*, 5. Izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2000, s. 10-11; Hasnija Murtagić-Tuna, *Bosanski, hrvatski, srpski aktuelni pravopisi; sličnosti i razlike*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2005, s. 54.

³⁷⁵ Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod; Kulturno društvo Bošnjaka, Sarajevo 1996, s. 20.

³⁷⁶ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 14.

³⁷⁷ Xavier Bougarel, *a.g.m.*, s. 117.

³⁷⁸ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988; Treća Knjiga; Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, Nolit, Beograd 1988, s. 313.

Hrvati), 1.194.784'ünü Makedonlar (Boş. Makedonci), 1.729.932'sini Müslümanlar (Boş. Muslimani), 1.678.032'sini Slovenler (Boş. Slovenci), 8.143.246'sını Sırlar (Boş. Srbi), 1.309.523'ünü Arnavutlar (Boş. Albanci), 477.374'ünü Macarlar (Boş. Mağari), 78.785'ini Çingeneler (Boş. Romi) ve 273.077'sini kendini Yugoslav (Boş. Jugosloveni)³⁷⁹ olarak tanımlayanlar teşkil etmektedir. Yapılan sayıma göre Yugoslavya'da, üçüncü büyük topluluk olarak toplam nüfusun %8,4 oluşturan, 1.729.932 Müslümanın yaşadığı görülmektedir.³⁸⁰ Yukarıda verilen sayılardan da anlaşılacağı üzere nüfusun büyük bölümünü Sırlar oluşturmaktadır. Sırlar birçok devlet kurumunda olduğu gibi ordu, polis ve güvenlik güçleri gibi devlet organlarında da yoğun bir biçimde kadrolaşırken bu durum, diğer unsurlar arasında tedirginliğe sebep olmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında göç ile ilgili sağlıklı verilere ulaşmak oldukça zordur. Zira savaş esnasında kaybolan kişilerin akıbetini gösteren resmi veriler bulunmamaktadır. Ancak savaş sonrasındaki dönemlerde tekrar tutulmaya başlanan resmi kayıtlara göre, Yugoslavya'dan diğer ülkelere 1953 ile 1961 yılları arasında 291.298 kişi göç etmiş ve bu kişilerin önemli bir bölümü Türkiye'ye gelmiştir.³⁸¹ Ağanoğlu, 1950-1967 tarihleri arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye 175.392 kişinin geldiğini ifade etmektedir.³⁸² 1961 yılından sonra Yugoslavya'dan başka ülkelere gerçekleşen göçün giderek azaldığı görülmektedir.³⁸³ Bandžović'in aktardığı resmi bilgilere göre: 1961 yılında 11.418 kişi, 1962 yılında 7.891, 1963 yılında 8.661, 1964 yılında 7.107, 1965 yılında 9.071, 1966 yılında 10.684, 1967 yılında 8.774, 1968 yılında 9.205, 1969 yılında 6.665, 1970 yılında 3.804 kişi³⁸⁴ Yugoslavya'dan göç etmiştir. 1970 yılından Yugoslavya'nın dağılmasına kadar geçen süre içinde, ülkedeki olumlu gelişmeler nedeniyle kitlesel göçler durma noktasına gelmiştir. Ancak, Yugoslavya'dan Batı Avrupa'ya ekonomik nedenlerle göç eden gençlerin sayısı

³⁷⁹ *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1971. godini, knjiga II: Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije – podaci po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku Republike Jugoslavije, Beograd 1994, s. 11.*

³⁸⁰ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 691.

³⁸¹ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 537.

³⁸² H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e...*, s. 328.

³⁸³ Sabina Pačarić, *a.g.e.*, s. 159.

³⁸⁴ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 537-538.

artmıştır. 1973 yılına gelindiğinde, bir milyondan fazla Yugoslav yurt dışında çalışmaktadır.³⁸⁵

Yukarıda verilen sayılar içinde, Sancak'tan göç edenlerin sayısı önemli bir yer tutmaktadır. Zira II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bosna Hersek'in aksine, 1970'li yıllara kadar Sancak'tan Türkiye'ye göç devam etmiştir. Elbette Sancak bölgesinin geneli düşünüldüğünde tam sayılara ulaşmak mümkün değildir. Yine de, 1954 ile 1968 yılları arasında sadece Novi Pazar'dan 12.212 kişinin göç ettiği kayıtlara geçmiştir.³⁸⁶ II. Dünya Savaşı'nın ardından Sancak'tan gerçekleşen göçlerin başlıca nedenleri arasında, Müslümanların asimile edilmesi gibi belirli bir zümreyi ilgilendiren durumların yanı sıra ekonomik koşullar, salgın hastalıklar, kötü yaşam koşulları vb. tüm toplumu ilgilendiren sorunlar da gösterilebilir. Bu koşullar, Sırp'ların dahi Sırbistan'ın farklı bölgelerine göç etmelerine sebep olmuştur. Müslüman halk ise göç hedefi olarak Türkiye'yi tercih etmiştir.³⁸⁷ Ayrıca, Sancak'taki Boşnaklar ile Bosna Hersek'teki Boşnaklar arasındaki eğitim, inanç ve kültür açısından gelişen bağlar, bu dönemde rejim tarafından bilinçli bir biçimde engellenmektedir. Komşu Müslüman kültürle arasına örülen bu duvarlar, Sancak'taki Boşnakların Türkiye'ye göç etmelerinin nedenleri arasında gösterilebilir. II. Dünya Savaşı sırasında ve savaşın hemen sonrasında bir kısım Boşnak'ın Sancak'tan, Bosna Hersek'e göç ettiğini ifade etmemiz gerekmektedir. Bandžović'in aktardığına göre; 1948 ile 1991 yılları arasında Yugoslavya'nın farklı bölgelerinden yaklaşık 25.589 Boşnak, Bosna Hersek'e göç etmiştir.³⁸⁸

1971 yılındaki anayasal düzenleme ile Tito, Yugoslavya'nın ömür boyu Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir.³⁸⁹ Tito'nun ölümünden sonra, çok farklı unsurlardan meydana gelen Yugoslavya'nın idaresi ve işleyişi için "kolektif yönetim" başkanlığı oluşturulmuştur. Altı cumhuriyeti, iki özerk eyaleti ve "savez"i (Tr. birlik) temsilen seçilen toplam 9 temsilci, Tito'nun ölümünün ardından yıllık dönüşümlü devlet

³⁸⁵ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 421.

³⁸⁶ Safet Bandžović, *Iseljavanje muslimana iz Sanzđžaka...*, s. 121.

³⁸⁷ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 499.

³⁸⁸ Safet Bandžović, *"Bošnjaci i balkanski..."*, s. 343.

³⁸⁹ Branko Petranović, *a.g.e.*, s. 459.

liderliğini paylaşacaktır.³⁹⁰ 4 Mayıs 1980 tarihinde Tito'nun ölümünün³⁹¹ ardından kolektif yönetim idaresine, yani “Dönüşümlü Devlet Başkanlığı”³⁹² sistemine geçilmiştir.

1980’li yıllarda Yugoslavya’da iki temel mesele vardır. Bunlardan ilki, günden güne ağırlaşan ekonomik koşullar; diğeri ise farklı unsurlar arasında yükselen “milliyetçilik” tartışmalarıdır. Bu milliyetçilik fikirleri, Sırlarda “hegemonyacılık” ekseninde gelişirken Sloven ve Hırvatlarda “ayrılıkçı” bir yönde biçimlenmektedir.³⁹³ Sırp milliyetçiliğini ve hatta Çetnikleri öven, Sırp hegemonyasının gerekliliği üzerine yapılan çalışmalar, Tito’nun ölümünden önce Sırbistan’da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak özellikle Tito’nun ölümünün ardından, Sırp entelektüel çevreleri de Yugoslavya’nın diğer unsurlarına karşı Sırp hegemonik milliyetçi fikrini yüceltme çalışmalarına katılmışlardır.

1.1.1.6. Sosyalist Yugoslavya’nın Dağılmasının Göçe Etkileri

Yugoslavya’daki etnik rekabete dayalı çatışmalar, ülkenin federal yapısını oluşturan altı halk cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmaktadır. 1989 yılına gelindiğinde, özellikle Slobodan Milošević liderliğindeki Sırbistan’da, daha sonra diğer Yugoslav halk cumhuriyetlerinde milliyetçilik fikirleri yükselişe geçmiş ve değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Aynı dönemde, 1989 yılındaki ekonomik ve siyasi bunalım da, 1990 yılında çok partili düzene geçilmesiyle birlikte Yugoslavya’nın dağılmasına neden olan gelişmeler arasında yer almaktadır.³⁹⁴ Bu süreçte, etnik gruplar arasında ortaya çıkan çatışmalar, federal hükümetin zayıflamasına ve ülkedeki bütünlük ideallerinin sarsılmasına yol açmıştır. Özellikle

³⁹⁰ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 2...*, s. 433.

³⁹¹ Branko Petranović, *a.g.e.*, s. 444.

³⁹² İlker Alp, “1990’larda Yugoslavya ve Bosna Hersek”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 2.

³⁹³ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 197.

³⁹⁴ Giray Saynur Bozkurt, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2, Kış, 2010, s. 54.

Sırbistan'daki liderlik değişiklikleri ve milliyetçilik hareketleri, bu gerilimi artırmış ve federal yapının çöküşüne zemin hazırlamıştır.

Milošević'in hegemonik milliyetçi tutumu, federal hükümetteki Vojvodina, Kosova ve Karadağ'ın oylarını kontrol etmesi³⁹⁵ ve 1989 yılında yaşanan devlet başkanlığı kriziyle birlikte gerginlikler daha da artmıştır. Bu durum, Sosyalist Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'nin dağılmasına giden süreci hızlandırmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Milošević'in liderliğindeki Sırbistan'ın, diğer halk cumhuriyetlerini etkileme ve kontrol etme çabaları, federal yapının zayıflamasına ve sonunda çökmesine yol açan önemli etkenlerden biri olmuştur. 1989'daki devlet başkanlığı krizi, ülkedeki siyasi gerilimleri artırmış ve Yugoslavya'nın bütünlüğünü daha da zayıflatmıştır.

Bu halk cumhuriyetlerinden biri olan Bosna Hersek'te 1990 yılının Mayıs ayında, 1983 yılında devlete karşı faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla tutuklanan *Alija Izetbegović* tarafından, ileriki dönemde Bosna Hersek'in siyasi arenasında önemli bir aktör haline gelecek olan Demokratik Hareket Partisi (Boş. SDA: Stranka demokratske akcije) kurulmuştur.³⁹⁶ Demokratik Hareket Partisi ve kurucusu, Müslümanların, Sırpların ve Hırvatların birlikte yaşayacağı üniter bir Bosna Hersek inşa etme amacı doğrultusunda çalışmaktadır. Buna karşılık Temmuz 1990'da ise *Radovan Karadžić* ve arkadaşları tarafından, Bosna Hersek'teki Sırp toplumunu birleştirerek ileride kurulacak olan III. Yugoslavya'nın, Sırbistan ve Karadağ ile birlikte bir parçasını oluşturmayı amaçlayan Sırp Demokratik Partisi (Boş. SDS: Srpska demokratska stranka) kurulmuştur. Bu doğrultuda Radovan Karadžić, Büyük Sırp Hareketi'nin lideri konumunda olan Slobodan Milošević'ten aldığı emirleri yerine getirmekte,³⁹⁷ Sırp milliyetçilerinin Büyük Sırbistan fikrine hizmet etmektedir.

Sırbistan'ın hegemonik milliyetçiliğinin sonucunda 1991 yılının Haziran ayında (25 Haziran 1991) Slovenya ve Hırvatistan, bağımsızlıklarını ilan ederek

³⁹⁵ Noel Malcolm, *a.g.e.*, s. 213

³⁹⁶ Mark Biondich, *a.g.e.*, s. 203.

³⁹⁷ Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu; planiranje, priprema, izvođenje, Knj. I-II*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo 2004, s. 494.

Yugoslavya'dan ayrılmışlardır.³⁹⁸ Sırp lar ise her iki ülkeye de savaş ilan etmiş ancak sonrasında gelecek ayrılıklara engel olamamıştır. Yugoslavya'nın bir başka federe devleti Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, 8 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir.³⁹⁹ Bunun ardından, Bosna Hersek 28 Şubat ve 1 Mart 1992'de Yugoslavya'dan ayrılmaya yönelik yaptığı referandum ile 3 Mart 1992'de bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁰⁰ Bağımsızlık ilanından sonra Avrupa Topluluğu, ABD ve nihayet 21 Mayıs 1992'de de Birleşmiş Milletler Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanımıştır.⁴⁰¹ Titoist “*bratstvo i jedinstvo*” (Tr. kardeşlik ve birlik) sloganı⁴⁰² ile farklı unsurları bir arada tutmaya çalışan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Hersek Sosyalist Cumhuriyeti'nin federasyondan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle dağılmıştır.⁴⁰³

Bu arada, daha önce bahsettiğimiz “Boşnak” ifadesi, Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etmesinin ardından halkın arasında kullanılmaya başlamıştır. İfade özellikle 1993 Saraybosna'da gerçekleştirilen “*Sabor*” (Tr. Meclis)'in ikinci kongresinde alınan kararla, tüm Bosnalı Müslüman kurumların resmi adı olarak kabul edilmiştir.⁴⁰⁴

Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan ettiği tarihin ardından, Bosna Hersekli Sırp lar tek taraflı bir kararla “Sırp Cumhuriyeti”ni ilan etmişlerdir.⁴⁰⁵ Yugoslavya'yı oluşturan tüm etnik yapılardan oluşan ve antifaşist bir ideolojiden doğan Yugoslav Halk Ordusu (Boş. JNA: Jugoslavska narodna armija), Büyük Sırbistan'ın ordusuna dönüştürülmüştür.⁴⁰⁶ Ülke içindeki unsurların birbiri ile olan çatışmaları Avrupalı

³⁹⁸ Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 637: Fahriye Emgili, “Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği, Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21, Yıl: 2012, s. 58.

³⁹⁹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 811.

⁴⁰⁰ İlker Alp, *a.g.m.*, s. 14.

⁴⁰¹ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 695.

⁴⁰² P. H. Liotta, *a.g.e.*, s. 22.

⁴⁰³ Misha Glenny, *a.g.e.*, s. 638.

⁴⁰⁴ Mustafa Imamović, *Boşnakların Tarihi...*, s. 696.

⁴⁰⁵ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s. 812.

⁴⁰⁶ Smail Čekić, *a.g.e.*, s. 1120.

devletlerin Bosna Hersek'i tanımasının ardından artmış ve sonunda Bosna Hersek'e yönelik Sırp-Karadağlı saldırısıyla (1992-1995) Bosna Hersek Savaşı başlamıştır.⁴⁰⁷

Bosna Hersek Savaşı süresince Sırp aşırı milliyetçileri tarafından özellikle Bosna Hersekli Müslümanlara yönelik etnik temizlik ve soykırımlar yapılmış binlerce insan katledilmiştir. Smail Čekić'in aktardığına göre; 1991-1995 yılları arasında Bosna Hersek'te yaşanan bu saldırılar sonucunda çoğunluğu Boşnak olmak üzere yaklaşık 200.000 kişi hayatını kaybetmiş ve çok daha fazla kişi de yaralanmıştır. Bunun yanı sıra, 200.000'den fazla erkek, kadın ve çocuk, sayıları yüzü geçen toplama kampı ve hapisanelerde tutulmuştur. Bu kamplarda 20.000'den fazla sivil hayatını kaybetmiş ve çok sayıda kadın tecavüze uğramıştır.⁴⁰⁸ Uluslararası Kızılhaç verilerine göre, 6 Nisan 1992 ile 14 Eylül 1995 tarihleri arasında 312.000 kişi hayatını kaybetmiş, yaklaşık 2 milyon kişi ise yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁹ Bosna Hersek, daha doğrusu Boşnaklar üzerine gerçekleştirilen bu saldırılar, bağımsızlık ilanından önce başlamıştır. Boşnaklar üzerine, 1991 yılının Eylül ayından 1995 yılının sonuna kadar Sırbistan ve Karadağ saldırıları, 1991'in sonundan 18 Mart 1994'e kadar da Hırvatistan saldırıları gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁰ Bosna Hersek'te yaşananlarla ilgili olarak, Hırvatlar tarafından Mostar Köprüsü'nün yıkılması ve Sırp'lar tarafından *Srebrenica*'da (Tr. t. Srebrenitsa) yapılan soykırım, uluslararası toplum tarafından en çok bilinen olaylardır. Ancak Srebrenica'nın yanı sıra, Bosna Hersek'in diğer şehirlerinde, kasabalarında, köylerinde ve hatta sokaklarında onlarca soykırım, etnik temizlik ve katliam gerçekleştirilmiştir.

Yaşanan soykırım ve katliamların ardından 1995 yılında ABD, Avrupa Birliği ve NATO'nun devreye girmesiyle, 28 Ağustos 1995 tarihinde Sırp mevzileri

⁴⁰⁷ Fahriye Emgili, *a.g.m.*, s. 58.

⁴⁰⁸ Smail Čekić, *a.g.e.*, s. 1132: Bosna Hersek topraklarında 1991-1995 yılları arasında Boşnaklara yapılan soykırım ve katliamların gerçekleştirildiği yerler için bkz.: EK 31.

⁴⁰⁹ Fahriye Emgili, *a.g.m.*, s. 59.

⁴¹⁰ Smail Čekić, *a.g.e.*, s. 1122.

bombalanmış ve savaş durma noktasına gelmiştir.⁴¹¹ 1995'in sonbaharında imzalan Dayton Anlaşması ile Bosna Hersek Savaşı'na sona ermiştir.⁴¹²

Uluslararası Adalet Divanı (UAD) 26 Şubat 2007'de verdiği kararda, Bosna Hersek'in bütününde "soykırım" suçunun işlenmediğine, ancak "etnik temizlik", "işkence" ve "tecavüz" suçlarının tüm Bosna Hersek'te gerçekleştirildiğine, sadece Srebrenica'da 7.000 masum insanın öldürülmesinin "soykırım" olduğuna hükmetmiştir.⁴¹³ Elbette bu karar oldukça tartışmalıdır.

Bu dönemde yaşanan can kayıplarının yanı sıra çok sayıda Boşnak yurtlarından ayrılmak zorunda kalarak çeşitli bölgelere göç etmişlerdir. Sırpların, Karadağlıların ve Hırvatların bu dönemdeki katliamları sonucunda ülkelerini terk etmek zorunda kalan yaklaşık 20.000 Boşnak Türkiye'ye sığınmıştır.⁴¹⁴

Boşnakların Türkiye'ye gerçekleşen göçlerini ele aldığımız bu bölümde göçün, 100 yılı aşkın bir süreçte gerçekleştiği ve göç hareketlerini tetikleyen birçok siyasi veya tarihi gelişmenin olduğu anlaşılmıştır. Bandžović bu gelişmelere ek olarak; zor ekonomik koşulların, işsizliğin, yoksulluğun, umut eksikliğinin, dini saiklerin, aile bağlarının, hükümetlerin veya idarecilerin çeşitli politikalarının, mezhepçiliğin, dini faaliyetlerin icrasının da göçü tetikleyebilecek olgular olduğunu vurgulamaktadır.⁴¹⁵ Bu bağlamda, göçün çok farklı nedenlerinin olabileceği ortaya çıkmaktadır. Ancak özellikle 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek Savaşı nedeniyle yaşanan göç, yukarıda bahsedilen olgular ile değil savaşıyor durumda olmayan (kadın, çocuk, yaşlı vb.) kişilerin "hayatta kalabilmesi" ile ilgili olarak gerçekleştirilmiştir. Bosna Hersek Savaşı nedeniyle Türkiye'ye gelen Boşnak göçmenlerin büyük kısmını, savaş koşullarında hayatta kalmaları zor olan kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktadır. Göçmenlerin önemli bir oranı, daha önce Türkiye'ye göç eden İstanbul'daki

⁴¹¹ Cemile Tekin, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna Hersek Federasyonu'nun Kurulması*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011, s. 23

⁴¹² Fahriye Emgili, *a.g.m.*, s. 63.

⁴¹³ Cemile Tekin, *a.g.t.*, s. 32.

⁴¹⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu Olarak Balkanlardan Türkiye'ye Göçler (1923-2004)*, Kızılay Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2023, s. 240.

⁴¹⁵ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku...*, s. 540-541.

akrabalarının yanına sığınırken geri kalanlar Kırklareli’nde kurulan göçmen kampına yerleştirilmiştir.⁴¹⁶ Dayton Barış Antlaşması ile 1996 yılına gelindiğinde, barış kısmen sağlanmış ve Türkiye’ye göç eden Boşnakların önemli bir bölümü Bosna Hersek’e geri dönmüştür.⁴¹⁷

Eski Yugoslavya coğrafyasından çeşitli sebeplerle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Boşnaklar, Anadolu’da ve Trakya’da çok farklı yerlere yerleştirilmiştir. Bu sebeple günümüzde Türkiye’nin çok farklı bölgelerinde Boşnaklara rastlamak mümkündür. Türkiye’ye göç eden Boşnakların yerleştirildiği yerleşim yerlerinden biri de Kırklareli ilidir.

1.2. KIRKLARELİ’NDE BOŞNAK YERLEŞİMLERİ

1.2.1. Kırklareli İli Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye’nin kuzeybatısında Trakya bölgesinde yer alan Kırklareli, batısında Edirne, kuzeyinde Bulgaristan, kuzeydoğusunda Karadeniz ve güneyinde ise Tekirdağ ile çevrili olup⁴¹⁸ coğrafi olarak önemli bir konumda bulunmaktadır. Topografik olarak incelendiğinde, ilin doğu kısmı daha engebeli ve tepelik bir yapıya sahipken batı kısmı daha düz ve verimli arazilerle çevrilidir. İl genelinde karasal iklim etkilidir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kaynak gösterilerek Kırklareli Valiliği, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus” raporunda, 2022 yılında ilin toplam nüfusu 369.347 olarak verilmiştir. Aynı raporda, ilin merkez nüfusunu 108.550 kişinin oluşturduğu tespit edilmiştir. İlçeler ise; Babaeski 46.357, Demirköy 8.961, Kofçaz 2.125, Lüleburgaz 153.903, Pehlivanköy 3.380, Pınarhisar 17.402 ve Vize 28.669 kişi olarak verilmiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁶ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün...*, s. 240.

⁴¹⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e...*, s. 331: Günümüzdeki Bosna Hersek toprakları için bkz.: EK 29.

⁴¹⁸ Mehmet Köse, “Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *RumeliDE: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Nisan 2018, s. 274.

⁴¹⁹ Kırklareli Valiliği, Kırklareli İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, *Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus*, 2023, s. 21.

Kırklareli'nin ekonomisi tarım, hayvancılık, sanayi ve ticarete dayalıdır. Tarımsal üretim içinde buğday, ayçiçeği, meyve ve sebzeler önemli yer tutar. Ayrıca hayvancılık da il ekonomisine katkı sağlayan bir başka geçim kaynağıdır. Sanayi alanında ise tekstil, gıda işleme, mobilya üretimi vb. sektörler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle son dönemlerde Bulgaristan sınırına paralel uzanan orman bölgesinde ormancılık ve kereste üretimi de bölge halkının geçim kaynaklarından biri haline dönüşmüştür.

Kırklareli ili tarih boyunca farklı adlarla anılmıştır. Şehre, Bizanslılar “*Σαράντα Εκκλησιές (Saranta Ekklesies)*” (Tr. Kırkkilise),⁴²⁰ Bulgarlar ise “*Лозенград (Lozensgrad)*” (Tr. Üzüm Bağları Şehri) demiştir.⁴²¹ Osmanlılar ise Bizanslıların adlandırmasını Kırkkilise olarak Türkçeye aktarmış ve salnâmelerde kent, “Nefs-i Kırkkilise” veya “Kırkkilise Kasabası” olarak anılmıştır.⁴²²

Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan işgaline uğrayan şehir 10 Kasım 1922 yılında geri alınmış, 1924 yılında Trakya Umumi Valiliğine bağlı olmaktan çıkarılarak il merkezi yapılmıştır. Ayrıca 20 Aralık 1924 tarihinde de Kırkkilise olan adı Kırklareli'ne dönüştürülmüştür.⁴²³

Kırklareli iline bağlı, Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivanköy, Pınarhisar ve Vize olmak üzere yedi ilçe bulunmaktadır. Kırklareli şehir merkezinde, yedi ilçesinde ve bu ilçelere bağlı köylerde, kendini Boşnak kökenli olarak tanımlayan yurttaşların sayısı ise azımsanamayacak ölçüdedir.⁴²⁴

⁴²⁰ Tahir Sezen, “Kırklareli”, *Osmanlı Yer Adları*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 462.

⁴²¹ V. Türkan Doğruöz vd., “1880 Tarihli Kırkkilise Sancağı'nın Tarihi ve Coğrafi Açından Tasviri (Perigrafi İstoriogeografiki Tis Eparhias Ton Saranta Ekklesion) Adlı Eser Tercümesinin Kırklareli Tarihi Açısından Yorumlanması”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 2020, s. 73; Richard C. Hall, *The Balkan...*, s. 26.

⁴²² Hümmet Kanal, “II. Abdülhamid Döneminde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağında Eğitim ve Öğretim”, *OTAM*, 41, 2017, s. 108.

⁴²³ Metin Tuncel, “Kırklareli”, *İSAM*, Cilt: 25, Yıl: 2022, s. 479.

⁴²⁴ Kırklareli'nin ilçeleri ve Boşnak köyleri için bkz.: EK 17.

1.2.2. Boşnakların Yoğun Olarak Yaşadığı Köyler

Türkiye’de yapılan nüfus sayımlarında köken ile ilgili sorgulama yapılmadığı için Kırklareli ilinde ikamet eden Boşnak kökenli yurttaşların tam sayısına ulaşmak mümkün değildir. Çalışmamız kapsamında Kırklareli’nin Demirköy ilçesine bağlı Hamdibey köyünde 17.04.2022 tarihinde, Kırklareli İl Genel Meclis Üyesi ve Anadolu Yakası Bosna Sancak Derneği Kırklareli Temsilci Saffet Üresin ile gerçekleştirmiş olduğumuz mülakatta, Kırklareli ilinin toplam nüfusunun %10’nunu Boşnak kökenli yurttaşların oluşturduğu beyan edilmiştir:

1. “(...) (Kırklareli’nde) 360-370 bin nüfus var. (...) yüzde on civarında da Boşnak var. Dernekler bana görev vermişti, ben de onu araştırıyordum. (...) veriler şeyde, İstanbul’da dernekte. Anadolu yakası Bosna Sancak, (...) (Kırklareli’nde) 37 bin civari, tabi net olmaksızın...” (33)

Yukarıda verilen oran ve sayılar, kesin bir sayı belirlemek açısından olmasa da, Kırklareli’nde Boşnak nüfusunun tahmini yoğunluğunun değerlendirilmesi açısından kıymetlidir.

Bunun dışında, Boşnakların yoğun olarak yaşadığı köylerin tespit edilebilmesi için bazı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcılardan elde edilen bazı veriler şu şekildedir:

2. “(...) En çok göç veren Pomak köyleri, tabiki bu arada Balaban, Hamdibey, Gökyaka bunlar Boşnak köyü. (...) Malum Tastepe, o dönem yüzde 30 civarında Pomak da var. (...) Ama esas Boşnak Balaban’la burası bir de Gökyaka. (...) Sonradan bu dışardan gelmeler var ama Balkaya, Aksicim onlar sade (Boşnak). Yani Trakya’da 5 veya 6 köy var. Bir de Edirne’de Yeniköy, bizim buralarda Trakya’da başka Boşnak köyü yok.” (33)
3. “Yani yüzde yüze yakın olanlar tabi birkaç hane olan başka köyler de var ama çoğunluğu yüzde doksanı Boşnak olan başta Balkaya, Aksicim ve Velika dediğimiz Balaban, Hamdibey onda da ciddi Boşnak nüfusu var bir de Maglovit var Gökyaka.” (15)

Yukarıdaki metinlerde de açıkça görüleceği üzere Demirköy’e bağlı Balaban, Hamdibey ve Gökyaka köyleri ile Vize ilçesine bağlı Balkaya ve Aksicim köyleri, son

olarak Kofçaz ilçesine bağlı Tastape köyü, halk arasında “Boşnak köyü” olarak nitelendirilmektedir. Ancak diğerlerine nazaran Tastepe’de Boşnakların yanı sıra ciddi oranda Pomak yurttaşın olduğu da vurgulanmaktadır.

4. “(...) çevrede burada Boşnak köyü olarak Gökyaka köyü var bir de Hamdibey var. İki tane köy var, yani Boşnak köyü olarak, tam Boşnak köyü. (...) bazı yerlerde var birkaç aile ama bizim burada onlar yani bir de Balaban bizim Velika yani.” (08)

Verilen bu metinde de Demirköy ilçesine bağlı Boşnak köylerinden bahsedilmektedir. Gökyaka, Hamdibey ve katılımcının yaşadığı Balaban, Boşnak köyü olarak nitelendirilmektedir. Katılımcılardan elde edilen benzer veriler ile bahsi geçen yedi ilçeye bağlı köylerde yapılan saha araştırması sonucu, nüfusun %50’sinden fazlasının Boşnak kökenli olduğunu beyan ettiği altı köy tespit edilmiş ve çalışmanın evreni bu köyler ile sınırlandırılmıştır. Bunlar; Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya; Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey; Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köyüdür.⁴²⁵ Dahası, Tastepe köyünün haricinde diğer köylerde, Boşnak kökenli olduğunu beyan edenlerin oranı %80’leri aşmaktadır. Resmi olarak olmasa da, yerel halk kendi arasında bu köyleri, “Boşnak köyleri” olarak adlandırmaktadır. Bu “Boşnak köyleri”, yani çalışmamızda yaptığımız mülakatlarda kendini Boşnak kökenli olarak açıklayan ve ailesinin Yugoslavya’nın farklı bölgelerinden, farklı tarihlerde Türkiye’ye göç ettiğini beyan eden nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kırklareli’ndeki bu köylerde, farklı tarihlerde köy sakinleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ekonomik koşullar, eğitim vb. sebeplerle çalışmamız evreninde yer alan altı köyün sakinlerinden olup Kırklareli merkez, Demirköy merkez ve Pınarhisar merkezde yaşayan beş katılımcımız da bulunmaktadır.⁴²⁶

Aşağıdaki köylerle ilgi verilen bilgiler, gerçekleştirilen mülakatlarda muhtarlardan ve katılımcılardan elde edilen bilgiler ile adı geçen köylerle ilgili yapılan literatür taraması sonucu elde edilen verilerden oluşmaktadır.

⁴²⁵ Adı geçen köylerin coğrafi konumları için bkz.: EK 17.

⁴²⁶ Tüm katılımcıların listesi için bkz. EK 1.

1.2.2.1. Aksicim Köyü

Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı Aksicim köyünün⁴²⁷ 2020 nüfusu 252 kişi, 2021 nüfusu 254 kişi ve 2022 nüfusu 263 kişi olarak kayda geçmiştir.⁴²⁸ Köyün muhtarı Suat AYDIN ile 19.04.2022 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeye göre, köyün nüfusunun yaklaşık 245 kişi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yine köyün muhtarından elde edilen verilere göre, köyün nüfusunun çok büyük bir bölümünün Boşnak kökenli olduğu, bu kişilerin atalarının %60 veya %70'inin Bosna Hersek'ten, geri kalan kısmının ise Novi Pazar, Sjenica gibi Sancak Bölgesi'ndeki şehirlerden 1908 ile 1912 yılları arasında göç ettiği bilgisine ulaşılmıştır.

Köyün başlıca geçim kaynakları ormancılık ve hayvancılıktır. Tarım ise eskiye nazaran oldukça azalmıştır. Bunun yanı sıra, son zamanlarda Aksicim ve çevresinde “ekoturizm” girişimleri başlamıştır. Karadeniz kıyısındaki Kıyıköy'e yakınlığı ve Boşnak köylerinin adeta ortak bir özelliği olarak ormanlarla çevrili olması ekoturizm açısından Aksicim köyünün önemini artırmaktadır.⁴²⁹ Köy muhtarının köye geri göç ile ilgili ifadesi şu şekildedir:

5. “Başladılar gençler gelmeye. aynen devlet katkılı projelerden kapan geliyor köye yani (...) yani turizm tarzında her şey” (09)

Köydeki ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler eğitimlerine, taşınmalı sistem ile Vize ilçesindeki eğitim kurumlarında devam etmektedir.

Köyde, günlük hayatta köyün sakinleri tarafından Boşnakça konuşulmaktadır. Özellikle köy sakinleri kendi aralarında mümkün olduğunca Boşnakça iletişim kurmaktadır.

6. “Herkes biliyor bizde, anadilini hala devam ettiriyor, konuşuluyor.” (09)

Aksicim köyü, Alman coğrafyacı Johann Samuel Heinrich Kiepert'in derlemiş olduğu 1877 tarihli “Special-Karte vom Oestlichen Rumelien” (Tr. Doğu Rumeli Özel Haritası)'da, “Midia” Midye (günümüzde Kıyıköy) yerleşimine yakın bir

⁴²⁷ Aksicim köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴²⁸ Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023, s. 52.

⁴²⁹ Aksicim köyünün fotoğrafları için bkz. EK 7.

konumunda “*Aksidjim*” adlandırması ile yer almaktadır.⁴³⁰ Bu bağlamda yerleşimin tarihinin 1877 yılına kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Aksicim’de yapılan görüşmelerde “Atalarınız nereden göç etti?” sorusuna yanıt olarak; 3 katılımcı Bosna Hersek’ten, 1 katılımcı Sancak bölgesinden, 2 katılımcı Yugoslavya’dan cevabını verirken 1 katılımcı ise bilmediğini ifade etmiştir. Bazı katılımcıların anne ve baba tarafları ayrı bölgelerden göç etmiş olduğu için bunlar iki farklı aile olarak ele alınmıştır.

Çalışmamız kapsamında 19.04.2022 tarihinde Aksicim köyünde gerçekleştirdiğimiz saha çalışmasına, başta köy muhtarı Suat AYDIN olmak üzere, köy sakinlerinden Ferit GÜL, Nizamettin YÜREK, Nihal DURAN, Seren DURAN ve Mustafa AKSOY katılımcı olarak yer alarak katkı sağlamışlardır.

1.2.2.2. Balaban Köyü

Kırklareli’nin Demirköy ilçesine bağlı Balaban köyünün⁴³¹ 2020 nüfusu 394 kişi, 2021 nüfusu 398 kişi ve 2022 nüfusu 403 kişi olarak ölçülmüştür.⁴³² Köy muhtarı Cavit YALÇINDAĞ ile 17.04.2022 tarihinde gerçekleştirilen görüşmede, köy muhtarının beyanına göre 120 haneden oluşan köyün nüfusu 350 ile 400 kişi arasındadır. Yine muhtarın beyanına göre köy nüfusunu, çok büyük oranda Boşnak kökenli yurttaşlar oluşturmaktadır. Muhtardan elde edilen veriye göre köy sakinlerinin ataları, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında Novi Pazar’dan Türkiye’ye göç etmiştir.

Köyün başlıca geçim kaynağı hayvancılık ve ormancılıktır. Tarım diğer iki sektöre göre daha sınırlıdır. Özellikle ormancılık son yıllarda oldukça revaçtadır. Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinin ortak özelliklerinden biri olarak köy ormanlarla çevrilidir.⁴³³

⁴³⁰ Aksicim köyünün 1877 tarihli haritadaki adlandırması için bkz.: EK 18.

⁴³¹ Balaban köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴³² *Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023*, s. 50.

⁴³³ Balaban köyü ile ilgili fotoğraflar için bkz.: EK 8.

Köydeki ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler taşınmalı sistem ile ilçeye giderek eğitimlerine burada devam etmektedir. Köyün diğer sakinleri günlük hayatta, evlerinde Boşnakça ile olan bağlantılarını koparmamıştır. Kendi aralarında sıklıkla Boşnakça iletişim kurmaktadır. Bunun yanı sıra Boşnak kültürünü, geleneklerini mümkün olduğunca yaşatmaya çalışmaktadır. Aşağıda (02) numaralı katılımcıdan elde edilen ifade bunu doğrular niteliktedir.

7. “*Ama şimdi bir Balaban köyüne gitsen, beş yaşındaki çocuk bile orada sürekli Boşnakça konuşuyor.*” (02)

Diğer tüm köylerde olduğu gibi, Balaban köyünde de büyük yerleşim yerlerine genç nüfus göçü yaşanmaktadır. Bu nedenle köyde daha çok belirli bir yaşın üzerindeki kişiler ikamet etmektedir.

Balaban köyü bölgede “*Velika*” adı ile anılmaktadır. Köy nüfusunun büyük bölümünün Boşnak kökenli yurttaşlar tarafından oluşturulduğu dikkate alınırsa “*Velika*” adı ile anılır olmasının sıra dışı bir durum olmadığı düşünülebilir. Zira konuştuğumuz köy sakinleri dahi bu adlandırmanın Boşnakça “*velik/velika/veliko*” (Tr. büyük) sıfatından geldiğini düşünmektedir.

8. “*Balaban köyü, Demirköy, Kırklareli. Valla biz eskiler hep Velika derdi. Nüfus kağıdında Velika yazıyor, yazmıyor Balaban.*” (06)

Katılımcıların beyanını esas alındığında, Boşnak kökenli yurttaşların atalarının buraya 1920’li yıllarda yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

9. “*Yeni Pazar, Novi Pazar. Cumhuriyetin ilk yılları*” (05)

Yukarıda verilen 9 numaralı metin, Balaban köy muhtarının “Ne zaman göç ettiklerini biliyor musunuz?” sorusuna verdiği cevap olarak kaydedilmiştir. Ancak 1920’den önceki tarihlerde düzenlenen haritalarda da köyün “*Velika*” adı ile anıldığı tespit edilmiştir.⁴³⁴ Bu bağlamda, “*Velika*” adlandırmasının da Boşnak yerleşimcilerden değil köyün eski sakinleri Bulgarlardan kalma olduğu anlaşılmıştır. Zira Alman coğrafyacı Heinrich Kiepert’in 1877 tarihli Doğu Rumeli haritasında “*Velika*” yerleşimi, “*Trulia*” (günümüzde Hamdibey köyü) yerleşimine komşu bir

⁴³⁴ Balaban köyünün 1877 tarihli haritadaki adlandırması için bkz.: EK 18; 1914 tarihli haritadaki adlandırması için bkz.: EK 19.

yerleşim yeri olarak Doğu Rumeli’de gösterilmiştir. Ayrıca, Viyana’daki “İmparatorluk ve Kraliyet Askeri Coğrafya Enstitüsü” tarafından 1914 yılında yayımlanan “Orta Avrupa’nın Genel Haritası” içerisinde yer alan “Constantinopol, Sumla, Adrianopol, Dimotika” sayfasında da yerleşim, “*Velika*” adı ile gösterilmiştir. Sonuç olarak, Boşnakların buraya yerleşmesinden önce, 1877 ve 1914 yıllarına ait iki haritada da görüleceği üzere, yerleşim “*Velika*” olarak anılmaktadır. Bunu destekler nitelikte, *Sevan Nişanyan*’ın, “Adını Unutan Ülke; Türkiye’de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü” adlı çalışmasında da “*Velika*” adının Bulgarcadan geldiği ifade edilmektedir.⁴³⁵ Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi kayıtlarında ise köy, 1928 yılında “*Velika*”⁴³⁶ ve 1933 yılında yine aynı şekilde “*Velika*”⁴³⁷ olarak anılmaktadır. 1946 yılında muhtemelen kayıtlara sehven “*Belika*”⁴³⁸ olarak geçmiştir. Nihayet 1968 yılına ait İçişleri Bakanlığı kayıtlarında, günümüzde kullanıldığı biçimi ile “Balaban”⁴³⁹ olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Atalarının nereden göç ettiği sorusuna, Balaban köyündeki katılımcılardan 1 tanesi Bosna Hersek, 5 tanesi Sancak bölgesi cevabını vermiş olup 1 katılımcı ise bilmediğini ifade etmiştir.

Çalışmamız kapsamında 17.04.2022 ve 04.06.2023 tarihlerinde Balaban köyünde gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde, başta köy muhtarı Cavit YALÇINDAĞ olmak üzere, köy sakinlerinden Fetanet YAŞAR, İsa YAŞAR, Ayhan YILDIZ, Şükrü VARIM, Muharrem YALÇINKAYA ve Cevat YAŞA katılımcı olarak yer alarak katkı sağlamışlardır.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Sevan Nişanyan, “Balaban”, *Adını Unutan Ülke; Türkiye’de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü*, Everest Yayınları, İstanbul 2010, s. 199.

⁴³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 777.

⁴³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933, s. 757.

⁴³⁸ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt I, Ankara 1946, s. 147: Belgede, “Balaban” adı ile yerleşim yerleri bulunmakta olup hiçbiri Kırklareli ili, Demirköy ilçesine bağlı değildir. Ancak “Belika” biçiminde verilen yerleşim yeri, Kırklareli ilinin Demirköy ilçesine bağlı olarak verilmiştir.

⁴³⁹ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz* (1 Mart 1968 gününe kadar), Başbakanlık Basımevi D.S. İ, Ankara 1968, s. 777.

⁴⁴⁰ Balaban köyünde çekilen fotoğraflar için bkz. EK 8; katılımcıların listesi için bkz. EK1.

1.2.2.3.Balkaya Köyü

Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı Balkaya köyünün⁴⁴¹ 2020 nüfusu 313 kişi, 2021 nüfusu 308 kişi ve 2022 nüfusu 305 kişi olarak tespit edilmiştir.⁴⁴² Köy muhtarı Kenan ERDEN ile 19.04.2022 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeye göre, köyün dört mevsim kalıcı nüfusunun 210 veya 220 kişi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ancak yaz aylarında dışarıdan gelenlerle birlikte nüfusun 400'ü aştığı belirtilmiştir. Köy muhtarı Kenan ERDEN, nüfusun büyük bir çoğunluğunun Boşnak kökenli olduğunu, atalarının tam yüz yıl önce Bosna Hersek'ten Türkiye'ye göç ettiği ifade etmiştir.

10. *“Yüzde yüzü Boşnak yerleşimi, daha sonra bizim nesiller işte komşu köylerden yaptığımız evliliklerle biraz daha farklılıklar olmaya başladı.” (15)*

Köyün başlıca geçim kaynağı tarım, hayvancılık ve ormancılıktır. Diğer Boşnak köylerinde olduğu gibi Balkaya da ormanlarla çevrili bir bölgede yer almasından dolayı ormancılık, geçim kaynakları arasında ilk sıradadır.⁴⁴³

Köydeki ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler taşınmalı sistem ile Vize ilçesine giderek eğitimlerine burada devam etmektedir. Ayrıca köy genelinde yaygın bir şekilde günlük hayatta Boşnakça konuşulmaktadır. Bunun yanı sıra, Boşnak gelenek görenekleri mümkün olduğunca yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ancak diğer tüm köylerde olduğu gibi ekonomik koşullar sebebiyle köyden daha büyük yerleşimlere genç göçü bulunmaktadır. Bu sebeple köyde ikamet eden sakinler belli bir yaşın üzerindedir.

Köyde gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda köyün eski adının “Apirtos” veya “Apartos” olduğu ayrıca kayıtlarda da “Apartos”⁴⁴⁴ olarak geçtiği anlaşılmıştır. Nişanyan'ın da kayda geçtiği üzere “Apartos” adı, 1946 yılından sonra Balkaya olarak değiştirilmiştir.⁴⁴⁵ Köy sakinleri de bu adlandırmayı zaman zaman kullanmaktadır.

⁴⁴¹ Balkaya köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴⁴² Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023, s. 52.

⁴⁴³ Balkaya köyünün fotoğrafları için bkz.: EK 9

⁴⁴⁴ Klaus Kreiser, *Die Ortsnamen der europäischen Türkei nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1975, s. 20.

⁴⁴⁵ Sevan Nişanyan, “Balkaya”, *a.g.e.*, s. 200.

11. “(...) *prije bilo Aprtos, sad je Balkaja köyü* (...)” (28)
12. “(...) *pa u Kasimpašu jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo yani Balkaja köyünde.*” (36)
13. “*De živiš? (...) U Aprtos.*” (21)

Heinrich Kiepert’in 1877 yılında derlemiş olduğu “Doğu Rumeli” haritası ile Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Askeri Coğrafya Enstitüsü’nün “Orta Avrupa’nın Genel Haritası; Constantinopel, Sumla, Adrianopel, Dimotika” adıyla 1914 yılında yayımladığı haritada, Balkaya köy sakinlerinin ifadesiyle “*Aprtos*” veya “*Aprtos*” ya da Nişanyan’ın sözlüğünde yer verdiği biçimiyle “*Apartos*” yerleşim yeri bulunmamaktadır. Balkaya’nın komşu yerleşimi Aksicim, bahsi geçen harita “*Aksidjim*” olarak, Kömürköy “*Pinaka*”⁴⁴⁶ olarak, Vize ise “*Viza*” olarak yer alırken “*Aprtos*” yani Balkaya’nın Heinrich Kiepert’in haritasında yer almaması bu tarihte (1877) henüz bu yerleşim yerinin kurulmadığını düşündürmektedir. Ayrıca köyde gerçekleştirilen mülakatlarda da köyün 1877 yılından daha sonraki bir tarihte, Boşnakların buraya yerleştirilmesiyle kurulduğu anlaşılmaktadır.

14. “(...) *Daha sonra bizimkiler daha rahat etmek için, orada (Vize’de) Bulgarlarla Yunanlarla çok takışıyorlar düşüncesiyle işte 15-20 hane, ne kadar varsa toplanıyorlar. Bir kısmı orada kalıyor, (...) bir kısmı da buraya geliyor. Buraya sade geliyorlar yani ve yakın tarihimize kadar hep sadeydi, şimdi karıştık. (...) ilk ismi Aprtos’tu (...) Boşnak köyü olarak bizim dedeler gelme burada hiçbir şey yokmuş. (...) Öyle. Hiç kimse yokmuş, yani birkaç ev varmış sanki şey gibi, mezra gibi, Bulgarların, Yunanların, Rumların... hayvancılık yaptığı yermiş gibi burası. Birkaç tane ev samandan, samanla örtülü falan kulübe şeklinde. Köye geliyor yerleşiyorlar (Boşnaklar) ondan sonra burada kalıyorlar. (...) tabi tabi onlarla köyleşiyor.*” (16)

Türkiye Cumhuriyeti’nin 1928 yılına ait resmi kayıtlarında köyün adının “*Apartos*”⁴⁴⁷ olarak kaydedildiği görülmektedir. 1933 yılına ait kayıtlarda ise

⁴⁴⁶ Sevan Nişanyan, “Kömür”, *a.g.e.*, s. 201.

⁴⁴⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 779.

günümüzde kullanılan “Balkaya”⁴⁴⁸ adı ile anılmaya başlandığı kayıtlara geçmiştir. Köyün günümüzde kullanılan adının ise nereden geldiğine dair söylenceyi köy muhtarı şu şekilde ifade etmektedir:

15. “İlk kurulduğunda Apırtos ismi verilmiş, daha sonra işte bu Türkçeleşme mevzusuna geçince Balkaya diye, Balkaya köyü de yaklaşık bir iki kilometre ileride güzel bir dere boyunda, güzel bir kayalık var, yüksek yaklaşık bir 15-20 metre gibi herhalde bir yükseklik var. İlkel şartlarda orada arılar bal yaptığı için (...) tabi, taşın içinde orada. İşte deriz ya, asma ağaçlar onlarla dedelerden biri giriyor tabi o zaman genç, dede derken, o balı alıyor. O süreçten sonra, işte köyler de isim değişeceği zaman ne koyalım köyün adını, ne koyalım ‘Balkaya’ olsun diye oradan kalıyor.” (15)

Balkaya köyünde gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcılardan 13 tanesi ailesinin Bosna Hersek’ten, 2 tanesi Sancak bölgesinden, 1 tanesi Beograd’tan göç ettiğini ifade etmiştir. İki katılımcı ise bilmediklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca anne ve baba tarafları iki ayrı bölgeden olan katılımcıların cevapları iki farklı aile olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamız kapsamında 19.04.2022 ve 01.08.2022 tarihlerinde Balkaya köyünde gerçekleştirdiğimiz saha çalışmasına, başta köy muhtarı Kenan ERDEN olmak üzere, köy sakinlerinden Halil ÖZDEMİR, Necip YILMAZ, Hüseyin ERDEN, Halil ÇETİN, Hamdi BAYRAKTAR, Hasan ÖZDEMİR, Münevver ÇETİN, Şaban YILMAZ, Fatih URAL, Mehmet ÖZDEMİR, Sebahattin BAYRAKTAR, Hafize URAL, Kadriye YILMAZ, İsmail ÖZDEMİR ve Naze BAYRAKTAR çalışmamıza önemli katkılar sağlamışlardır.

1.2.2.4. Gökyaka Köyü

Kırklareli’nin Demirköy ilçesine bağlı Gökyaka köyünün⁴⁴⁹ 2020 nüfusu 74 kişi, 2021 nüfusu 81 kişi ve 2022 nüfusu 74 kişi olarak ölçülmüştür.⁴⁵⁰ Köy muhtarı

⁴⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933, s. 84.

⁴⁴⁹ Gökyaka köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴⁵⁰ *Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus*, 2023, s. 50.

Rafet BÜYÜKBÜCE ile 04.06.2023 tarihinde gerçekleştirilen görüşmede köy muhtarı, köyde 61 seçmenin olduğunu ve yaklaşık 100 kişinin yaşadığını beyan etmiştir.

16. “61 tane seçmen var. (...) geri kalan birkaç tane 100 küsur (nüfus), tabi on beş yirmi hane. İma dolazu sad yeni, ispole. (...) dolazu izpole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık (...) leti ovde žimi tabi gidiyo memleketine, tabi” (49)

Köyün nüfusunun büyük bölümünün Boşnak kökenli olduğu ve atalarının 1925 yılında Novi Pazar, Sancak’tan geldiği katılımcıların beyanları doğrultusunda anlaşılmıştır.

17. “(...) evet Boşnak kökenli (...), Novi Pazar, Sancak’tan. Novi Pazar’dan bizimkiler. (...) Bu taraf değil, bizim köy Novi Pazar’dan öbür taraflar Bosna’dan.(...) ya dağıtılmışlar bizim rahmetli dede ilk Adana’ya oradan Kırklareli’ne oradan Üsküp’e, Üsküp’ten buraya.” (51)

18. “(...) 25’te bizimkiler buraya gelmiş. (...) tabi kesin biliyoruz. (...) yok parça parça gelip yerleşmişler.” (50)

Yine köy muhtarından elde edilen bilgilere göre köyün başlıca geçim kaynaklarının hayvancılık ve ormancılık olduğu görülmektedir. Tarım ise eski yıllara nazaran daha az oranda yapılmaktadır.⁴⁵¹

Köydeki ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler taşınmalı sistem ile Demirköy’e giderek eğitimlerini burada sürdürmektedir. Ayrıca köy sakinleri örf ve adetleri yaşatmaya devam etmekte, yeni nesillere Boşnakçayı aktararak kendi aralarında Boşnakça konuşmaktadır.

19. “Var. Benim mesela bu çocuklar biliyor, iki tane oğlanda var onlar da biliyor. Bak bak, torun o da çat pat biliyor.” (50)

⁴⁵¹ Gökyaka köyünün fotoğrafları için bkz.: EK 10.

Yapılan görüşmelerde bölge halkının Gökyaka köyü yerine sıklıkla “*Maglovit*”, “*Maglovita*” ve “*Maglovito*” adlandırmalarını kullandıkları görülmektedir.

20. “*Maglovita şimdi diyorlar Gökyaka, Velika şimdi diyorlar Balaban, tabi tabi*”
(34)

Nişanyan, “*Mağlavit*” olarak verdiği eski adın Bulgarcadan geldiğini ifade etmektedir. Ancak Boşnakçada da “*magla*” (Tr. sis, duman) ve “*maglovit/maglovita/maglovito*” (Tr. sisli, dumanlı) sıfatı yer almaktadır. Viyana’daki “İmparatorluk ve Kraliyet Askeri Coğrafya Enstitüsü” tarafından 1914 yılında yayımlanan “Orta Avrupa’nın Genel Haritası” içerisinde yer alan “Constantinopol, Sumla, Adrianopol, Dimotika” adı verilen haritada yerleşim, “*Maglaik*” olarak gösterilmiştir.⁴⁵² Köy sakinleri görüşmelerde, atalarının buraya 1920’li yıllarda (çoğunlukla 1925 yılında) geldiğini beyan etmişlerdir. Bu sebeple 1925 yılı öncesinde bu yerleşimin Bulgar yeleşimi olup 1914 yılına ait haritada yer alan “*Maglaik*” adlandırmasının da Bulgarca “*мъгла (măglá)*” (Tr. sis, duman)⁴⁵³ adından türetilmiş bir yer adı olduğu düşünülebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1928 yılına ait resmi kayıtlarında köy, “*Maghalavith*”⁴⁵⁴ olarak anılırken 1933 yılında “*Mağlavit*”⁴⁵⁵ ve 1946 yılında da aynı şekilde “*Mağlavit*”⁴⁵⁶ ifadesiyle kayıtlara geçmiştir. Nihayet 1968 yılındaki resmi kayıtlarda günümüzde kullanıldığı biçimi ile “*Gökyaka*”⁴⁵⁷ olarak verilmektedir.

Gökyaka köyünde gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcıların tamamı atalarının Sancak bölgesinden göç ettiklerini ifade etmişlerdir.

⁴⁵² 1914 yılına ait harita için bkz.: EK 19.

⁴⁵³ Konstantin Stefanov, “*мъгла*”, *Complete Bulgarian-English Dictionary*, Iv. H. Nikolov International Library Pub., Sofia 1914, s. 293.

⁴⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 777.

⁴⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933, s. 534.

⁴⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt II, Ankara 1946, s. 796.

⁴⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*, Başbakanlık Basımevi D.S. İ, Ankara 1968, s. 235.

Çalışmamız kapsamında 04.06.2023 tarihinde Gökyaka köyünde gerçekleştirdiğimiz saha çalışmasına, başta köy muhtarı Rafet BÜYÜKBÜCE olmak üzere, köy sakinlerinden Galip KIRTALMA, Sami KIRTALMA, Leyla ÖZKOL, Latif KIRTALMA, Vezire KIRTALMA ve Burak Şerif KIRTALMA önemli katkılar sağlamışlardır.

1.2.2.5. Hamdibey Köyü

Kırklareli'nin Demirköy ilçesine bağlı Hamdibey köyünün⁴⁵⁸ 2020 nüfusu 336 kişi, 2021 nüfusu 340 kişi ve 2022 nüfusu ise 328 kişi olarak ölçülmüştür.⁴⁵⁹ Köy muhtarı Turan ÜSTÜNDAĞ ile gerçekleştirilen 17.04.2022 tarihli görüşmeye göre köyün tahmini nüfusu ise 345 kişi civarındadır.

21. “(...) şu an 345, 350 civarı. 125 hane var. (...) büyük çoğunluğu Boşnak birkaç hane Bulgaristan göçmeni ve Romanya göçmeni var. (...) 23-25 arası gelenler.” (32)

Köyün nüfusunun büyük bölümünü, Boşnak kökenli yurttaşlar oluşturmaktadır. Kırklareli İl Genel Meclis Üyesi Saffet ÜRESİN, bu yurttaşların Yugoslavya'nın hangi bölgesinden Türkiye'ye göç ettiğini şu şekilde ifade ediyor:

22. “1925. Biz 25, onlar (diğer göçmenler) sonra. Bizim buradakiler hepsi Sancak'tan (...)” (33)

Köy muhtarından elde edilen bilgilere göre, Hamdibey köyünün başlıca geçim kaynakları hayvancılık ve ormancılıktır. Tarım eski dönemlere nazaran daha azdır. Ayrıca bölgede yapılan mülakatlar esnasında köyde, “ekoturizm” girişimlerinin yaygınlaştığı tespit edilmiştir.

Köyde ikamet eden ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler, taşınmalı sistem ile Demirköy'e giderek eğitimlerine burada devam etmektedir. Köy sakinleri kendi aralarında sıklıkla Boşnakça ile iletişim kurmaktadır. Ancak yeni

⁴⁵⁸ Hamdibey köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴⁵⁹ Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023, s. 50.

nesillerin Boşnakçaya olan ilgisinin günden güne azalması sebebiyle köyde Boşnakça kullanımı önceki yıllara nazaran daha azdır.

Köyün adı, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1928 yılına ait resmi kayıtlarında “*Touroulya*”⁴⁶⁰ olarak yer alırken 1933 yılında “*Turulya*”⁴⁶¹ biçiminde kayıtlara geçmiştir. 1946 yılına ait başka bir kayıta yine “*Turulya*”⁴⁶² adlandırmasının halen kullanıldığı görülmektedir. 1968 yılına gelindiğinde ise günümüzdeki “*Hamdibey*”⁴⁶³ adı kullanılmaya başlanmıştır.

Köyde gerçekleştirilen görüşmelerde, köyün eski adının “*Turulya*” olduğuna ve Boşnaklardan önce köyde Rumların yaşadığına da sıklıkla değinilmiştir:

23. “*Buranın temeli aslında, eski bir Rum köyü burası. (...) tabi eski bir Rum köyü. Buranın eski adı Turulya. (...) Turulya demek güzel kız demek. Burası Rum döneminde bir ticarethaneymiş, bir merkezmiş. Rumların döneminde burası bin hane küsurmuş yani. Ondan sonra, en ünlü şeyi burada şarap falan yapılmış çok, buradan Fransa'ya, bağlar tabi, Fransa'ya, İngiltere'ye buradan hep şaraplar gidermiş. Çok büyükmüş Rum döneminde, ondan sonra işte dediğim gibi, işte Rumlar burayı terk ettiğinde mübadele döneminde, bizimkilere yer gösteriyorlar, bizimkiler de burayı beğeniyorlar (...)*” (34)

Hamdibey köyünde gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcıların tamamı atalarının Sancak bölgesinden göç ettiğini ifade etmişlerdir.

Hamdibey köyünde 17.04.2022 ve 04.06.2023 tarihlerinde gerçekleştirilen mülakatlarda başta köy muhtarı Turan ÜSTÜNDAĞ ile birlikte Kırklareli İl Genel Meclis Üyesi ve Anadolu Yakası Bosna Sancak Derneği Kırklareli Temsilci Saffet ÜRESİN olmak üzere köy sakinlerinden Cihan ZİLAYAZ, Şaziye ZİLAYAZ, Nazım

⁴⁶⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928, s. 777.

⁴⁶¹ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933, s. 735.

⁴⁶² Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt II, Ankara 1946, s. 1080.

⁴⁶³ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz (1 Mart 1968 gününe kadar)*, Başbakanlık Basımevi D.S. I, Ankara 1968, s. 265.

ORAK, Kemal URİ ve Şaban ÜRKÜT çalışmamıza değerli bilgi ve görüşleriyle katkıda bulunmuşlardır.⁴⁶⁴

1.2.2.6. Tastepe Köyü

Kırklareli'nin Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köyünün⁴⁶⁵ (Tastepe olarak da bilinir) 2020 nüfusu 80 kişi, 2021 nüfusu 79 kişi ve 2022 nüfusu 73 kişi olarak ölçülmüştür.⁴⁶⁶ Veriler ışığında üç yıllık period dikkate alındığında köyün nüfusunun azalmakta olduğu görülmektedir.

Köyde, Boşnak kökenli yurttaşların yanı sıra, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın farklı bölgelerinden göçen Pomaklar da mevcuttur. Boşnak kökenli yurttaşlar nüfusun %50'sinden biraz fazladır. Ancak Tastepe'yi ilginç kılan özelliği, buraya yerleşen Boşnakların birlikte değil, farklı zaman dilimlerinde, Yugoslavya'nın farklı bölgelerinden gelmesidir. 93 Harbi sonrasında köye yerleşen Boşnak göçmenleri mevcut iken 1992-1995 yılındaki Bosna Hersek Savaşı'nda gelen Boşnak kökenli yurttaşlar da mevcuttur.

24. “(...) *Tabi Cumhuriyetten önce, o Balkan Savaşları'nda falan buralardaymışlar. Tabi Balkan Savaşları'nda hatta, onlar buradan köylerden göç etmişler öte, herkes çiftini sürememiş rahmetli dedem demiş nereye gidiyorsunuz demiş. Bu ülke kimin, bizim, hiçbir yere gitmeycez sürün tarlaları. (...)*” (41)

25. “*Bosna Savaşı'ndan sonra gelenlerden bir kişi kaldı, ailece kaldılar. Ben hatırlıyom hiç konuşamadan öldü kadın.*” (41)

Köyde tarım ve hayvancılık başlıca geçim kaynaklarıdır. Ancak diğer Boşnak köylerine nazaran ormancılık nadiren yapılmaktadır. Zira köyün bulunduğu bölge daha bodur ağaçlardan oluşan bitki örtüsüne sahiptir.⁴⁶⁷ Muhtemelen bu sebeple daha önceki yıllarda köyden diğer Boşnak köylerine göçler olmuştur.

⁴⁶⁴ Hamdibey köyünde bazı katılımcılarla çekilen fotoğraflar için bkz.: EK 11.

⁴⁶⁵ Tastepe köyünün konumu için bkz.: EK 17.

⁴⁶⁶ *Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023*, s. 51.

⁴⁶⁷ Tastepe köyünün fotoğrafları için bkz.: EK 12.

26. “(...) Bundan gelmişler. O zaman da ovalara gitmişler ovalarda odun yok, gelmişler Kocayazı 'ya odun var. Başka yerlere gitmişler ama odun yok diye gelmişler buralara (...), bizim orada Edirne'de ev bile vermişler.” (41)

27. “(...) Fakat bataklık şeylik, kızanlar sıtma oluyor bilmem ne oluyor ölüyorlar ya, sonra bizimkiler ustaymış, bu işleri çok yaparlarmış inşaat işlerini (...) sonra buraya çıkıyorlar, herkes kendi iklimine uygun yakın yere gidiyor.” (40)

Köyde ikamet eden ilköğretim ve ortaöğretim düzeyindeki öğrenciler, taşınmalı sistem ile Kofçaz ilçesine giderek eğitimlerine burada devam etmekte ya da eğitim için Kırklareli merkeze taşınmaktadır. Köy sakinleri kendi aralarında Türkçe iletişim kurmaktadır. Bunun başlıca sebebi köyün Boşnak, Pomak ve diğer yerli unsurlardan meydana gelmesidir. Nüfusun farklı unsurlardan meydana gelmesi, zaman geçtikçe Boşnakçanın iletişimde terk edilmesine sebep olmuştur.

Köyün adı, *Heinrich Kiepert*'in 1877 tarihli haritasında “*Taschtepe*” (Tr. t. Taştepe) olarak yer almaktadır.⁴⁶⁸ 1914 tarihli Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Askeri Coğrafya Enstitüsü'nün, “Orta Avrupa'nın Genel Haritası; Constantinopel, Sumla, Adrianopel, Dimotika” kısmında ise yerleşim, “Tastepe” adı ile verilmiştir.⁴⁶⁹ Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1933 yılına ait resmi kayıtlarında köy, “Taştepe” adlandırmasıyla yer almaktadır.⁴⁷⁰

Tastepe köyünde gerçekleştirilen mülakatlarda katılımcılardan 2 tanesi atalarının Bosna Hersek'ten, 1 tanesi Sancak bölgesinden göç ettiğini ifade ederken 2 tanesi ise bilmediklerini aktarmışlardır.

Tastape köyünde 20.11.2021 ve 20.02.2022 tarihlerinde gerçekleştirilen görüşmelerde köy sakinlerinden Hikmet BALLI, Ahmet ÇETİN, İbrahim TÜRKKAN, Sabri KAHRAMAN ve Hakan DEMİRTAŞ vermiş oldukları bilgilerle çalışmamıza önemli katkı sağlamışlardır.

⁴⁶⁸ 1877 yılına ait harita için bkz.: EK 18.

⁴⁶⁹ 1914 yılına ait harita için bkz.: EK 19.

⁴⁷⁰ Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933, s. 713.

1.3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Uzun yıllar bölgede hakim olan Osmanlıların Balkanlar'daki otoritesini yitirmesiyle, özellikle XIX. yüzyılın başlarında, devletin bünyesindeki bazı unsurlar ayaklanmaya başlamıştır. İleriki dönemlerde bağımsızlık mücadelesine dönüşecek bu ayaklanmalar, Balkanlar'daki Müslüman halk üzerine baskıyı da beraberinde getirmiştir. Balkanlar'da, XIX. yüzyılın henüz başında Müslüman halk arasında diğer dini ve etnik grupların baskıları sebebiyle göç hareketleri ortaya çıkmıştır. 1878 yılı öncesinde, Sırp ve Karadağlı unsurların baskılarından kurtulmak için Müslüman halk güvenli olduğunu düşündükleri Bosna Eyaleti'ne göç etmiştir.

1878 yılında gerçekleşen Berlin Kongresi'nin ardından Sırp ve Karadağlı unsurlar bağımsızlıklarını ilan etmiş, Bosna Hersek ise Avusturya-Macaristan'a bırakılmıştır. Bu süreç beraberinde, Boşnakların önce Rumeli'deki güvenli bölgelere ardından da Anadolu'ya göçünü tetiklemiştir. Bu dönemde özellikle Bosna Hersek'teki Boşnakların, Avusturya-Macaristan yönetimi tarafından göçe zorlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, 1882 yılında kurulan Sırp Krallığı bünyesinde yaşayan Müslüman halkın da çeşitli baskı ve katliamlar sebebiyle göçe etmeye mecbur kaldıkları görülmektedir.

Avusturya Macaristan yönetimi Boşnakları göçe zorlayarak Bosna Hersek'in demografik yapısını değiştirmeye çalışmıştır. Avusturya-Macaristan yönetimi, Bosna Hersek topraklarındaki Müslümanları göç etmesiyle boşalan bölgelere Katolik kolonistleri yerleştirmiştir. Bu durum, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde, "Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)" adlı çalışmada dönemin belgeleri ile ortaya konmaktadır. Ayrıca Boşnakların Türkiye'ye göçü konusunda detaylı çalışmaları bulunan Safet Bandžović de yaklaşık 30.000 Katolik kolonistin Müslümanlardan boşalan topraklara yerleştirildiğini ileri sürmektedir.

Avusturya-Macaristan döneminde Bosna Hersek'ten kaç kişinin göç ettiğine dair farklı sayıların ifade edildiği tespit edilmiştir. Avusturya-Macaristan kaynakları 1878-1918 tarihleri arasında Bosna Hersek'ten göç edenlerin 63.000 kişi olduğunu ifade ederken Bandžović, Pejanović, Smlatić ve Imamović gibi araştırmacılar ve tarihçiler, konu ile ilgili farklı tarafların kayıtlarına göre bu sayının gerçeği yansıtmadığını, bahsi geçen dönemde bu sayının 140.000 ile 180.000 arasında olması

gerektiğini vurgulamaktadır. Bu araştırmacıları doğrular nitelikte, Osmanlı Arşiv Belgelerinde sadece 1882-1900 tarihleri arasında, 120.000 Boşnak'ın Osmanlı Devleti'ne göç ettiğini ifade eden verilere ulaşmak mümkündür.

Balkan Savaşları sırasında Bosna Hersek'in savaşa fiilen dahil olmamasından dolayı daha çok Sancak bölgesinde yaşayan Boşnakların göç hareketliliği dikkat çekmektedir. 1912 yılına kadar halen Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Sancak bölgesi, Karadağ ve Sırp Krallığı tarafından ele geçirilmiştir. Bunun sonucunda da 1970'li yıllara kadar devam edecek olan göç hareketliliğinin başladığı tespit edilmiştir. Safet Bandžović'in, "*Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*" (Tr. Boşnakların Türkiye'ye Göçü) adlı eserinde belirttiği üzere 1912'den 1921 yılına kadar Sancak bölgesinden 97.000 kişinin Osmanlı topraklarına göç ettiği ifade edilmektedir.

Kırklareli ilinde Boşnakların yaşadığı bölgelerde yaptığımız saha araştırmasında, atalarının Sancak bölgesinden göç ettiğini ifade eden katılımcılar göç tarihini Balkan Savaşları ile başlatmaktadır. Özellikle Aksicim köyünde yapılan görüşmelerde Sancak'tan gelenlerin 1908-1912 yılları arasında göç ettikleri vurgulanmıştır. Ancak Tastepe köyünde yapılan mülakatta Balkan Savaşları öncesinde de bu köyde Boşnak yerleşimcilerin yaşadığına dair beyanlara ulaşılmıştır. Balaban, Gökyaka ve Hamdibey gibi Sancak bölgesinden gelenlerin yaşadığı köylerde ise 1920'li yıllar işaret edilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) devleti bölgedeki Güney Slav unsurları tek bir çatı altında toplamayı amaçlamıştır. Ancak bu dönemde de göçlerin devam ettiği anlaşılmıştır. SHS devleti, 1929 yılında Yugoslavya Krallığı'na dönüşümüne kadar büyük oranda göç vermiştir. 1919-1929 yılları arasından SHS Devleti'nden 240.000 kişi, 1930-1938 yılları arasında ise Yugoslavya Krallığı'ndan 127.300 kişinin göç ettiği resmi kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca Zagreb Göçmenler Komserliğinin aktardığı verilere göre, önce SHS Devleti ve daha sonra Yugoslavya Krallığı'ndan 1921-1939 yılları arasında 195.938 kişinin Avrupa'nın dışında kalan ülkelere göç ettiği ifade edilmiştir.

Kırklareli'nde yapmış olduğumuz saha araştırmalarında katılımcılar tarafından büyük oranda, atalarının 1920-1940 yılları arasında Türkiye'ye göç ettiği

bilgisi paylaşılmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların atalarının büyük bölümün SHS Devleti veya Yugoslavya Krallığı döneminde Türkiye’ye göç ettiği düşünülebilir. Bununla birlikte, daha önceki dönemlerde göç edip farklı bölgelere yerleştirilmiş ve daha sonra Kırklareli’ne gelmiş ailelerden de olabileceklerini ifade etmek yerinde olacaktır.

II. Dünya Savaşı ile birlikte Yugoslavya’da ciddi bir oranda nüfus kaybının ortaya çıktığı görülmektedir. Bandžović bu dönemde Yugoslavya’da, 86.000 ila 103.000 arasında Boşnak’ın yaşamını yitirdiği ifade ederken Imamović ise Bosna Hersek’te 500.000 kişinin (tüm etnik unsurlar dahil) hayatını kaybettiğini aktarmaktadır.

Yapılan saha araştırmasında başta Kırklareli ilinin merkezi olmak üzere 7 ilçesinde ve bu ilçeler ile merkeze bağlı birçok köyde, yerleşimlerin toplam nüfusuna göre değişen yoğunluklarla Boşnak yurttaşların yaşadığı anlaşılmıştır. Ancak bu köylerden özellikle 6 tanesi, kendilerini “Boşnak kökenli” olarak tanımlayan yurttaşların nüfus yoğunluğu ile diğerlerinden ayrılmaktadır. Bunlar, Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya köyleri; Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey köyleri ve son olarak Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köyüdür. Bu köyler arasında Tastepe köyünün toplam nüfusunun %50’sinden fazlasının Boşnak kökenli olduğu, köyde yapılan mülakatlar neticesinde anlaşılmıştır. Aksicim, Balaban, Balkaya, Gökyaka ve Hamdibey’de ise bu oran %80’lere ve hatta %90’lara çıkmaktadır. Adı geçen bu köylerin dışında kalan köylerde de yine kendini Boşnak kökenli olarak tanımlayan yurttaşlar bulunsa da bunların oranı %50’nin altında kalmakta, bazı köylerde ise Boşnak kökenli yurttaş bulunmamaktadır. Bölgede yapılan saha araştırmasında elde edilen verilere göre, Kırklareli’nde özellikle halk arasında, Aksicim, Balaban, Balkaya, Gökyaka ve Hamdibey köylerinin “Boşnak köyleri” olarak anıldığı, Tastepe köyünün ise çoğunlukla Boşnakların yaşadığı köy olarak ifade edildiği saptanmıştır.

Yapılan saha araştırmasında Demirköy ilçesine bağlı Boşnak köylerinde Boşnaklardan önce Bulgar veya Rumların ikamet ettiği görülmüştür. Balaban köyü bölge sakinleri tarafından yaygın biçimde “*Velika*” olarak adlandırılmakta ve Boşnakçadan geçtiği varsayılmaktadır. Ancak, köy sakinlerinin ifadesi doğrultusunda

1920’li yıllarda Boşnakların buraya yerleşmesinden önce, Alman coğrafyacı Heinrich Kiepert’in 1877 tarihli Doğu Rumeli haritasında yerleşim “*Velika*” olarak yer almaktadır. Ayrıca Boşnakça gibi bir başka Güney Slav dili olan Bulgarcada da “*Velika*” sözcüğüne ulaşılmaktadır. Bununla birlikte, köy sakinleri tarafından kendi atalarından önce Bulgarların bahsi geçen köyde yaşadıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda köyün eski adının Boşnakçadan değil Bulgarcadan geldiği düşünülmektedir. Ek olarak, Sevan Nişanyan gibi araştırmacılar da “*Velika*” adlandırmasının Bulgarcadan geldiğini ifade etmektedir.

Günümüzde Hamdibey olarak adlandırılan Boşnak köyünde ise Boşnaklardan önce Rumların ikamet ettiği bilgisine köy sakinleri ile yapılan görüşmelerde ulaşılmıştır. Köyün eski adının, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1928 yılına ait resmi kayıtlarında “*Touroulya*”, 1933 yılına ait kayıtlarında ise “*Turulya*” olarak geçtiği görülmüştür. Günümüzdeki adının ise 1968 yılına ait kayıtlarda ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

Demirköy ilçesine bağlı bir başka Boşnak köyü olan Gökyaka köyünün de halk arasında “*Maglovit*” olarak anıldığı tespit edilmiştir. Sözcük, Boşnakçadaki “*maglovit*” (Tr. sisli, dumanlı) eril sıfat biçimi ile benzer sesletim ve biçime sahiptir. Köyün sakinlerinden elde edilen verilere göre ataları buraya 1920’li yıllarda yerleşmiştir. Ancak yerleşim, 1914 yılında Viyana İmparatorluk ve Kraliyet Askeri Coğrafya Enstitüsü tarafından hazırlanan “Orta Avrupa’nın Genel Haritası; Constantinopel, Sumla, Adrianopel, Dimotika” adlı haritada “*Maglaik*” olarak yer almaktadır. Boşnakça ve Bulgarca arasındaki sözcük benzerlikleri göz önünde bulundurularak Balaban köyüne benzer durumun Gökyaka köyü içinde geçerli olduğu düşünülebilir. Ayrıca Sevan Nişanyan da eserinde yer verdiği biçimi ile “*Mağlavit*” adının Bulgarcadan geldiğini ileri sürmektedir.

Kırklareli’ndeki Boşnakların yoğun olarak yaşadıkları bu köylerin sakinleri, eski Yugoslavya coğrafyasının farklı bölgelerinden göç etmişlerdir. Bu dağılım aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 02: Katılımcıların Atalarının Göç Ettikleri Yerler

	Bosna Hersek	Sancak Bölgesi	Yugoslavya'nın Diğer Bölgeleri	Bilinmiyor
Aksicim	3	1	2	1
Balaban	1	5	-	1
Balkaya	13	2	1	2
Gökyaka	-	7	-	-
Hamdibey	-	7	-	-
Tastepe	2	1	-	2
Diğer	4	1	-	-

Yukarıda verilen tabloda açıkça görüleceği üzere Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey köylerinde yoğun biçimde Sancak bölgesinden göçen Boşnaklar ikamet ederken Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya’da ise daha çok Bosna Hersek’ten göçen Boşnaklar yaşamaktadır. Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe’de ise her iki bölgeden göçen Boşnaklar bulunmaktadır. Ayrıca ekonomik ve eğitim gibi sebeplerden dolayı, bu köylerin sakinleri olmalarına rağmen Kırklareli’nin farklı yerlerinde yaşayan 5 katılımcıya ise tabloda “diğer” satırında yer verilmiştir. Kırklareli merkez ilçesinde 3 kişi Bosna Hersek’ten, Demirköy ilçesinde 1 kişi Bosna Hersek’ten ve son olarak Pınarhisar’da 1 kişi Sancak bölgesinden göç ettiklerini ifade etmiştir.

Son olarak saha araştırması kapsamında ziyaret edilen köylerin genellikle ormanların yoğun olduğu bölgelerde konumlanmış olması dikkat çekicidir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde atalarının, ormanlarla çevrili olması sebebiyle bu köylere yerleşmeyi tercih ettikleri sıklıkla vurgulanmaktadır. Ayrıca köylerde genellikle ilk ve orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin, köylerin bağlı bulundukları ilçelerde eğitimlerine devam ettiği görülmüştür. Tastepe haricindeki diğer tüm köylerde, köy sakinleri kendi aralarında Boşnakça konuşmaktadır. Ancak tüm katılımcıların vurguladığı üzere, eski dönemlere oranla günümüzde Boşnakça kurulan iletişimin oranı oldukça azalmıştır. Katılımcılar tarafından bu durum, Boşnakçayı iletişimde daha yaygın kullanan atalarının vefat etmesi, yeni kuşakların ise Boşnakçaya karşı olan ilgisinin günden güne azalmasıyla açıklanmaktadır.

2. BÖLÜM: BİÇİM BİLGİSİ

2.1. DİL BİLGİSİ KÜMELERİ

Boşnakçada dil bilgisi kümeleri; *tür* veya *cins* (Boş. rod), *sayı* (Boş. broj), *kişi* (Boş. lice), *hal* veya *durum* (Boş. padež), *kıyaslama* (Boş. poreğenje ili komparacija), *fiil görünüşü* (Boş. glagolski vid), *zaman* (Boş. vrijeme), *kip* (Boş. način), *çatı* (Boş. stanje) olarak verilmiştir.⁴⁷¹ Dilde, değişen ve kısmi değişen sözcükler bu dil bilgisi kümelerine göre değişime uğramaktadır.

Adlar, sıfatlar, zamirler ve fiiller Boşnakçada *değişen sözcükler* (Boş. promjenljive riječi) olarak sınıflandırılırken sayılar ve zarflar ise *yarı* veya *kısmi değişen sözcükler* (Boş. polupromjenljive riječi) ifadesi ile verilmektedir. Ayrıca, edatlar, bağlaçlar, parçacıklar ve ünlemler *sabit* ya da *değişmeyen sözcükler* (Boş. nepromjenljive riječi) olarak sınıflandırılmıştır.⁴⁷² Refik Bulić ise, bu genel yapıdan farklı biçimde, sayılara değişen sözcüklerin arasında zarflara ise değişmeyen sözcükler arasındayarak vererek sözcük türlerini değişen ve değişmeyen sözcükler olarak iki grup altında incelemektedir.⁴⁷³

Çalışmamızın bu bölümünde, biçim birimler ile değişime uğramalarından dolayı değişen sözcük türlerine (adlar, sıfatlar, zamirler, fiiller) ve kısmi değişen sözcüklerden sayılara yer verilecektir.

⁴⁷¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 182-183.

⁴⁷² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 186.

⁴⁷³ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 129.

2.2. ADLAR

2.2.1. Adların Dil Bilgisel Özellikleri

Adlar; dil bilgisel cins, sayı ve durum kümelerine göre değişime uğrayan sözcüklerdendir.⁴⁷⁴ Adlara getirilen ekler adın dil bilgisel cinsi, teklik veya çokluk biçimi ve hangi durumda çekime uğradığının bilgisini vermektedir. Örneğin; “*grad*” (Tr. şehir) adına eklenen *-a* biçim birimi ile “*grad-a*” olarak biçimlenen sözcüğün, “*ilgi durumunda çekilmiş, teklik, eril bir ad*”⁴⁷⁵ olduğu bilgisi verilmektedir.

2.2.1.1. Adlarda Cinslik

Boşnakçada, az sayıda istisna olmakla birlikte hemen hemen tüm adların, *eril cins* (Boş. muški rod), *dişi cins* (Boş. ženski rod) ve *yansız/orta cins* (Boş. srednji rod) olarak adlandırılan üç dil bilgisel cinsten birine ait olduğu bilinmektedir.⁴⁷⁶ Türkiye Türkçesinde bulunmayan dil bilgisel cins kümesi,⁴⁷⁷ Boşnakça gibi diller için oldukça önemli bir dil bilgisi konusudur. Adların dil bilgisel cinsleri, nitelendirme ve ilişkilendirme öbeklerinde adların olası üç farklı (eril, dişi ve yansız) sıfat veya zamir biçimlerinden hangisiyle kullanılacağını da belirler: “*Konj je brz.*” (Tr. At hızlıdır.); “*Kobila je brza.*” (Tr. Kısarak (dişi at) hızlıdır.); “*Ždrijebe nije brzo.*” (Tr. Tay hızlı değildir).⁴⁷⁸ Bu örnek cümleler ışığında açıkça görüleceği üzere, dil bilgisel cins ile doğal cinsiyet arasında, canlı varlıkları (insan, hayvan) ifade eden adlar bağlamında bir eş değerlik ortaya çıkmaktadır.

Doğal cinsiyeti eril olan varlıkları ifade eden adların dil bilgisel cinsleri de erildir.⁴⁷⁹ “*babo*” (Tr. baba), “*djed*” (Tr. dede), “*Muhamed*” (erkek kişi ismi); “*horoz*” (Tr. horoz), “*mačak*” (Tr. erkek kedi) vb.⁴⁸⁰

⁴⁷⁴ Adnan Čirgić vd., *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica 2010, s. 68.

⁴⁷⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 181.

⁴⁷⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

⁴⁷⁷ Doğan Aksan, *Hey Yönüyle Dil...*, II. Cilt, s. 87.

⁴⁷⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska gramatika*, 2. Izdanje, školska knjiga, Zagreb 1997, s. 101.

⁴⁷⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 101.

⁴⁸⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

28. “*Ime je dedo Halil. Dedo nam došao voje, a je mlad bio.*” (30)

Verilen örnek cümlede yer alan “*dedo*” (Tr. dede) adının, kişi ismi, sıfat ve fiil zaman çekimi gibi cümledeki diğer bileşenlerin de işaret ettiği üzere eril olduğu, bununla birlikte, doğal cinsiyeti eril olan canlı bir varlığı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Doğal cinsiyetleri dişi olan varlıkları ifade eden adların dil bilgisel cinsleri de dişidir:⁴⁸¹ “*žena*” (Tr. kadın), “*majka*” (Tr. anne), “*sestra*” (Tr. kız kardeş), “*Amina*” (kadın kişi ismi); “*kokoš*” (Tr. tavuk), “*mačka*” (Tr. dişi kedi) vb.⁴⁸²

29. “*Zaplakala stara majka Džafer Begova.*” (19)

Verilen 29 numaralı örnekte altı çizili “*majka*” (Tr. anne) adının, cümledeki sıfat ve fiil zaman çekimi yardımıyla dişi bir ad olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ad, doğal cinsiyeti dişi olan bir varlığı ifade etmektedir.

Anlaşılabileceği üzere canlı varlıkların eril veya dişi doğal cinsiyetleri, dil bilgisel cinslerinin belirlenmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Ancak çalışmamızda daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi, Boşnakçada eril ve dişi dil bilgisel cinsin dışında yansız cins adı verilen (Boşnakçada “*srednji*” orta cins olarak adlandırılır) üçüncü bir dil bilgisel cins de mevcuttur. Canlı varlıkların yansız (veya orta) doğal cinsiyetleri bulunmamasına rağmen dil bilgisel yansız cins kümesi altında canlı varlıkları ifade eden adlar da yer almaktadır. Bu adların ifade ettikleri varlığın; “*cinsiyetinin önemli olmadığı veya gözle görülür cinsiyet özelliklerine sahip olmadığı*”⁴⁸³ düşünülmektedir. Bunlar; “*dijete*” (Tr. çocuk), “*janje*” (Tr. kuzu), “*mače*” (Tr. kedi yavrusu), “*pače*” (Tr. ördek yavrusu) vb. yansız adlardır.

30. “*(...) jedno petnaest godina, drugo deteta (...) sedam godina (...)*” (50)

Verilen örnekte “*dijete*” (Tr. çocuk) adının {*dete*} ekav sesletim biçiminin bel. d. veya il. d. tek. biçimine yer verilmiştir. Adı niteleyen “*drugi/druga/drugo*” (Tr. ikinci; diğeri) sıra sayı niteleyicisinin de yansız biçimi olan “*drugo*” biçimi tercih edilmiştir.

⁴⁸¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 101.

⁴⁸² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

⁴⁸³ Gös. yer.

Bunun yanı sıra cinsiyetleri bilinmeyen ya da önemli olmayan canlı varlıkları ifade eden bazı adlar, biçim bilgisel özelliklerine göre, daha açık bir ifadeyle adın son sesine veya ekine göre uygun dil bilgisel cins kümesinde yer alırlar.

Yal. d. tek. çekiminde, sonu ünsüz harfle biten ve canlı bir varlığı ifade eden adlar büyük oranda eril dil bilgisel cinslere dahil edilir. Ancak az sayıda da olsa sonu ünsüz harf ile biten dişi adlar da mevcuttur. Ayrıca, yal. d. tek. çekiminde dişi adlar ise büyük oranda /a/ sesi ile bitmektedir. Bununla birlikte, az sayıda da olsa “*tata*” (Tr. baba), “*voğa*” (Tr. önder, lider) gibi /a/ sesi ile biten ancak eril bir varlığı ifade ettikleri için dil bilgisel eril cins kümesine dahil olan adlar da mevcuttur. Yal. d. teklikte, yansız adlar büyük oranda /o/ veya /e/ sesleri ile sonlanır: “*selo*” (Tr. köy), “*more*” (Tr. deniz). Ancak “*Marko*” (erkek kişi ismi), “*Pavle*” (erkek kişi ismi) gibi bazı eril doğal cinsiyete sahip varlıkları ifade eden adlar, dil bilgisel cins olarak da erildir.⁴⁸⁴

Adların cinslerinin belirlenmesinde iki dil bilgisel özellik öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki; yal. d. tek. çekimindeki biçim birimleridir. İkinci özellik ise adın, nitelendirme ve ilişkilendirme öbeklerinde ortaya çıkan, sıfat veya zamirin üç biçiminden (eril, dişi, yansız) hangisi ile dil bilgisel bir ilişkiye girdiğidir.⁴⁸⁵ Cinsler belirlenirken bu iki özellik birbirinden ayrı düşünülemez. Zira sadece biri ile yapılan değerlendirmeler hatalı olacaktır. Örneğin; “*tata*” (Tr. baba) eril adı ve “*majka*” (Tr. anne) dişi adı, yal. d. teklikte -a biçim birimi ile oluşturulmaktadır. Ancak “*tata*” eril, “*majka*” ise dişi dil bilgisel cins kümesine ait sözcüklerdir. Bu durumda nitelendirme ve ilişkilendirme öbeklerinde, ad ile birlikte kullanılan sıfat veya zamirlerin biçimi, dil bilgisel cinslerin belirlenmesinde önem kazanmaktadır: “*moj tata*” (Tr. benim babam); “*moja majka*” (Tr. benim annem).

Yukarıda verilen açıklamalarda da görüleceği üzere dil bilgisel cinsleri belirlenmesi sürecinde adın farklı özelliklerinin bilgisi gerekmektedir. Bu sebeple çalışmamızda cinsleri ayrı başlıklar altında incelemenin uygun olacağı kanısındayız.

⁴⁸⁴ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 101.

⁴⁸⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 189.

2.2.1.1.1. Eril Cins

Boşnakçadaki dil bilgisel cins kümelerinden biri, *eril cins* (Boş. muški rod) olarak adlandırılan cinstir. Bu grupta; doğal cinsiyeti eril olan varlıkları ifade eden veya herhangi bir doğal cinsiyeti bulunmayan, daha açık bir ifadeyle canlı olmayan varlıkları ya da kavramları ifade eden adlar yer almaktadır. Adların dil bilgisel cinsleri, yal. d. teklikteki biçimleriyle (ayrıca sözlüklerde de bu biçimleri ile verilirler) ayırt edilebilirler. Bu kısımda, adların yal. d. tek. biçimleri üzerinden dil bilgisel cinsler tartışılacaktır.

2.2.1.1.1.1. -ø Eki Alan Eril Cins Adlar

Eril adların büyük bölümü yal. d. tek. çekiminde -ø eki alırlar.⁴⁸⁶ Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse bu adlar ünsüz harflerle sonlanırlar.⁴⁸⁷ Bunlar; “*otac*” (Tr. baba), “*brat*” (Tr. erkek kardeş), “*čovjek*” (Tr. insan, insanoğlu), “*profesor*” (Tr. profesör); “*ovan*” (Tr. koç), “*mačak*” (Tr. erkek kedi); “*papir*” (Tr. kağıt), “*prozor*” (Tr. pencere) vb. eril adlardır.

45. “*bik*, (...) *patak*, (...) *sir*, (...) *grah*” (10)

46. “(...) *ovde mnogo lijep adet* (...)” (48)

Bölgede gerçekleştirilen saha çalışmasında -ø eki alan çok sayıda eril ada ulaşılmıştır. Yukarıda 45 numaralı örnek cümlede “*bik*” (Tr. boğa), “*patak*” (Tr. erkek ördek), “*sir*” (Tr. peynir) ve “*grah*” (Tr. fasulye) gibi yal. d. teklikte -ø biçim birimi ile biçimlenen adlara yer verilmiştir. 46 numaralı örnekte ise “*lijep adet*” (Tr. güzel adet) niteleme öbeğinde, “*adet*” (Tr. âdet, görenek) adı, kullanılan sıfatın eril biçimi “*lijep*” ile nitelenmiştir. Böylece, yal. d. teklikte -ø biçim birimi ile biçimlenen eril adlar açısından ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

⁴⁸⁶ Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled, glasovi, i oblici, hrvatskoga književnost jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1991. s. 490.

⁴⁸⁷ Ivan Brabec vd., *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1968, s. 39.

2.2.1.1.1.2. -a Eki Alan Eril Adlar

Boşnakçada bazı eril adlar yal. d. tek. çekiminde -a eki ile biçimlenirler. Bu ek yaygın olarak dişi cins adlar ile ilgili olsa da az sayıda eril ad da bu biçimde oluşturulmaktadır. Bu adların büyük bölümünü doğal cinsiyeti eril olan canlı varlıkları ifade eden adlar oluşturur. Bunlar; “*Alija*” (erkek kişi ismi), “*Mustafa*” (erkek kişi ismi), “*Jahja*” (erkek kişi ismi); “*tata*” (Tr. baba), “*amidža*” (Tr. amca), “*daidža*” (Tr. dayı), “*hodža*” (Tr. hoca), “*hadžija*” (Tr. hacı), “*gazija*” (Tr. gazı), “*sudija*” (Tr. yargıç), “*kadija*” (Tr. kadı), “*sluga*” (Tr. hizmetçi), “*aga*” (Tr. ağa, varlıklı adam), “*gazda*” (Tr. sahip, patron, zengin adam), “*zanatlija*” (Tr. zanaatkar), “*harambaša*” (Tr. çete lideri, zalim kişi), “*paša*” (Tr. paşa), “*starješina*” (Tr. amir, şef, reis), “*vođa*” (Tr. önder, lider; rehber), “*vojvoda*” (Tr. voyvoda, dük)⁴⁸⁸ vb. adlardır.

Bölgede yapılan çalışmada -a eki ile biten eril adlara örnek niteliğinde “*amidža*”, “*Avdija*” adları tespit edilmiştir.

31. “(...) ‘*amidža*, nema onde lanac, nema onde’ diyorum.” (08)

32. “(...) Dig se *Avdija*, klanjaj dok si mlad (...)” (27)

Yukarıdaki 31 numaralı cümlede yer alan “*amidža*” (Tr. amca)⁴⁸⁹ adı Türkçe vasıtasıyla Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillere geçmiş bir sözcüktür.⁴⁹⁰ 32 numaralı örnekte ise “*Avdija*”⁴⁹¹ küçültme biçimine yer verilmiştir. Örnekteki “*klanjaj dok si mlad*” ifadesinde yer alan “*mlad*” sıfatı ile, “*Avdija*” adının dil bilgisel cinsinin eril olduğu anlaşılmaktadır. Bölgeden elde edilen verilerde yer alan “*amidža*” ve “*Avdija*” adları, yal. d. teklikte -a eki ile biçimlenen eril adlar açısından ölçünlü dile uygun olarak biçimlenmişlerdir.

⁴⁸⁸ Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled...*, s. 582.

⁴⁸⁹ Abdulah Škaljić, *Turcizmi u sprskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1966, s. 94.

⁴⁹⁰ Bu tür sözcüklere Boşnakçada “*turcizam*” (Tr. Türkçe kökenli ya da doğu dilleri kökenli olup Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük) diyoruz.

⁴⁹¹ Metinde verilen “*Avdija*”, Boşnakça “*Abdulah*” (Tr. Abdullah) eril kişi adının küçültme biçimidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ismet Smailović, “*avdija*”, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Monografije I, Sarajevo 1977, s. 152.

2.2.1.1.1.3. -o Eki Alan Eril Adlar

Boşnakçada bazı eril adlar yal. d. tek. çekimde -o eki alabilirler.⁴⁹² Bu biçim birimi yaygın olarak yansız adlar ile ilgili olsa da bazı eril adlar da yal. d. teklikte -o eki ile biçimlenmektedir.⁴⁹³ Bunlar; “*Branko*”, “*Dubravko*”, “*Marko*” gibi erkek kişi isimleri; “*Mujo*” (>*Mustafa*), “*Ibro*” (>*Ibrahim*), “*Ivo*” (>*Ivan*) gibi küçültme biçimleri; “*Maroko*” (Tr. Fas), “*Meksiko*” (Tr. Meksika), “*Monako*” gibi ülke adları; “*Kairo*” (Tr. Kahire), “*Tokio*” (Tr. Tokyo)⁴⁹⁴ gibi şehir adları; “*babo*” (Tr. baba), “*dedo/djedo*” (Tr. dede), “*dečko/dječko*” (Tr. delikanlı, genç erkek) gibi insanları ifade eden adlar ve “*metro*” (Tr. metro), “*biro*” (Tr. büro), “*tango*” (Tr. tango) gibi başka dillerden geçen adlardır.⁴⁹⁵

Yapılan araştırmada bölgede yal. d. tek. çekiminde -o eki alan bazı adlar tespit edilmiştir. Bunlar; “*babo*” (Tr. baba), “*dedo*” (Tr. dede) gibi günlük konuşmalarda sıkça tekrarlanan ve eril canlı varlıkları ifade eden adlardır.

33. “*Moj babo kad je voj došo (...)*” (27)

34. “*Moje babo u bešiki došao.*” (19)

Yukarıda verilen iki örnekte de yal. d. teklikte -o eki alan “*babo*” eril adına yer verilmiştir. 33 numaralı örnekteki “*moj babo*” (Tr. benim babam) iyelik öbeği, “*moj*” eril iyelik zamiri ve “*babo*” adının birleşimi ile oluşmuştur. Öbekte kullanılan iyelik zamiri, “*babo*” adının dil bilgisel cinsine uygun olarak eril biçimde kullanılmıştır. Bu bağlamda ifade, ölçünlü dilin yapısına uygundur. Ancak bölgede yapılan araştırmalarda iyelik zahirinin “*moje*” yansız biçiminin kullanıldığı 34 numaralı örnek de tespit edilmiştir. Yine de, 34 numaralı cümlemin yüklemine bakıldığında “*doći*” (Tr. gelmek) fiilinin etken çatılı sıfat-fiil “*došao*” er. tek. biçiminde çekildiği görülmektedir. Bu sebeple katılımcının, her ne kadar yansız

⁴⁹² Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled...*, s. 490.

⁴⁹³ Edward Stankiewicz, *The Slavic Languages; Unity in Diversity*, De Gruyter Mouton, Berlin-New York-Amsterdam 1986, s. 215.

⁴⁹⁴ Sanda Lucija Udier vd., “Gramatičko-semantički pristup obradi padeža”, *Lahor*, Vol. 1 No. 1, 2006, s. 40.

⁴⁹⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 190.

“moje” iyelik zamirini kullanmış olsa da “babo” adının dil bilgisel cinsinin eril olduğunu bildiği anlaşılmaktadır.

Bölgeden elde edilen veriler arasında sıkça yer alan, yal. d. teklikte -o eki ile biçimlenen bir diğer ad ise “dedo” (Tr. dede) adıdır.

35. “(...) dedo mi kad je došao, ne znam” (31)

Yukarıda 35 numaralı örnekte yer alan “dedo” (Tr. dede) adının dil bilgisel cinsine yönelik bilgi, “doći” (Tr. gelmek) fiilinin genel geçmiş zaman 3. tek. er. kişiye göre “(...) je došao,” olarak oluşturulan yüklem ile verilmiştir. Bu bağlamda ölçünlü dile uygun bir yapı ortaya çıkmıştır.

2.2.1.1.1.4. -e Eki Alan Eril Adlar

Boşnakçada bazı eril adlar yal. d. tek. çekimde -e eki alabilirler.⁴⁹⁶ Bunlar; “Pavle”, “Hrvoje” gibi erkek kişi isimleri; “Ante” (>Antun), “Mare” (>Marija) gibi küçültme biçimleri; “Čile” (Tr. Şili) gibi ülke adları; “ataše” (Tr. ataşe, elçilik görevlisi), “bife” (Tr. büfe), “kupe” (Tr. kapalı at arabası; kompartıman) gibi genel adlardır.⁴⁹⁷

Kırklareli’nde yapılan saha araştırmasında -e eki alan eril adlara örnek gösterilebilecek verilere ulaşılamamıştır.

2.2.1.1.1.5. -i ve -u Eki Alan Eril Adlar

Boşnakçada yal. d. tek. çekiminde bazı adlar -i ve -u eki alabilirler. Az sayıda olan bu adlar genellikle başka dillerden Boşnakçaya geçmiştir. Bunlar; “Mali”, “Fidži” (Tr. Fiji), “Haiti”, “Džibuti” (Tr. Cibuti); “Peru” gibi ülke adları; “Kırklareli”, “Delhi”, “Helsinki”, “Nairobi” gibi şehir adları ve “kivi” (Tr. kivi), “hobi” (Tr. hobi), “taksi” (Tr. taksi), “žiri” (Tr. jüri); “intervju” (Tr. mülakat, görüşme), “iglu” (Tr. iglo/iglu; kubbe biçiminde Eskimo kulübesi), “emu” (Tr. emu

⁴⁹⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 205.

⁴⁹⁷ Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled....*, s. 490.

kuşu), “*tabu*” (Tr. tabu)⁴⁹⁸ gibi adlardır.⁴⁹⁹ Verilen örneklerde açıkça görüleceği üzere yal. d. tek. çekiminde *-i* ve *-u* ekleri alan bu adlar, başka dillerden Orta Güney Slav değişke dizgesine giren adlardır.

Bölgede yapılan araştırmada bu adların yer aldığı verilere nadiren ulaşılmıştır. Bu bağlamda, “*taksi*” (Tr. taksi) adı örnek olarak aşağıda verilmiştir.

36. “*Taksi yani, kola.*” (49)

Örnek cümlede yer alan “*taksi*” adı hem Boşnakçada hem de Türkiye Türkçesinde benzer biçime sahiptir. Bu sebeple katılımcının metni oluştururken hangi dili tercih ettiğini tespit etmek zordur.

Bununla birlikte, yal. d. teklikte *-i* eki ile biçimlenen adlara örnek niteliğinde olan “*Krklareli*” (Tr. Kırklareli) yer adı, bölgeden elde edilen metinlerde sıklıkla yer almaktadır. “*Krklareli*” yer adı ilgili detaylı bilgiler çalışmamızda, “Yer Adları” başlığı altında ve Tablo 53’te verilmiştir.

2.2.1.1.2. Dişi Cins

Dil bilgisel cins kümelerinden bir diğeri de *dişi cins* (Boş. ženski rod) olarak adlandırılan cinstir. Dişi adların grubunda, doğal cinsiyeti dişi olan varlıkları dilde ifade eden adlar ve herhangi bir doğal cinsiyeti bulunmayan, cansız varlıkları veya kavramları ifade eden adlar yer alır. Boşnakçanın dişi dil bilgisel cins kümesinde yer alan adların büyük bölümünü, yal. d. teklikte *-a* eki alan dişi adlar oluşturur. Bununla birlikte, yine önemli sayılabilecek oranda yal. d. teklikte *-ø* eki alan dişi adlar da bulunmaktadır. Ayrıca, yal. d. teklikte *-o* ve *-e* ekleri ile biçimlenen küçültme biçimleri; sadece çoğulu bulunan bazı adlar; bazı topluluk adları ve “*mati*” (Tr. anne) gibi farklı biçimleri bulunan adlar, dişi cins kümesi altında yer almaktadır.

⁴⁹⁸ Sanda Lucija Udier vd., *a.g.m.*, s. 40.

⁴⁹⁹ Ivan Klajn, *Gramatika srpskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005, s. 53; Branko Tošović, *Korelaciona morfologija srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika; imenice*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens, Universität Graz, Graz 2016, ss. 158-161.; Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled....*, s. 490.

2.2.1.1.2.1. -a Eki Alan Dişi Adlar

Boşnakçada dişi adların büyük bir bölümü yal. d. teklikte -a eki almaktadır.⁵⁰⁰ Bunlar; “Amina”, “Lejla”, “Emina” gibi kadın isimleri; “Turska” (Tr. Türkiye), “Bosna i Hercegovina” (Tr. Bosna Hersek), “Bugarska” (Tr. Bulgaristan) gibi ülke adları; “majka” (Tr. anne), “sestra” (Tr. kız kardeş) gibi canlı dişi varlıkları ifade adlar; “učiteljica” (Tr. kadın öğretmen), “profesorica” (Tr. kadın profesör) gibi dişi canlı varlığı işaret eden meslek adları; “baka” (>baba) (Tr. büyükanne, nine; yaşlı kadın), “seja/seka” (>sestra) (Tr. kız kardeş), “koka” (>kokoš) (Tr. tavuk) gibi küçültme biçimleri ve “šuma” (Tr. orman), “planina” (Tr. dağ), “kuća” (Tr. ev), “knjiga” (Tr. kitap), “voda” (Tr. su) vb. genel adlardır.

Kırklareli’nde yapılan araştırmada, yal. d. teklikte -a eki ile biçimlenen çok sayıda ada ulaşılmıştır. Bunlar, sıklıkla tekrarlanan “voda” (Tr. su), “majka” (Tr. anne), “sestra” (Tr. kız kardeş), “kruška” (Tr. armut), “jabuka” (Tr. elma), “šuma” (Tr. orman), “kuća” (Tr. ev) vb. adlardır. Ayrıca katılımcılar tarafından bu adların dil bilgisel cinsine uygun niteleyici ve fiil çekimi kullanıldığı da tespit edilmiştir.

37. “Zaplakala stara majka Džafer Begova.”⁵⁰¹ (19)

38. “A druga sestra još ne zna turski” (28)

Yukarıda 37 numaralı örnekte yer alan “majka” adı ve “stara” (Tr. yaşlı; eski) niteleyicisi ile niteleme öbeği oluşturulmuştur. Boşnakçada “star” (er.), “stara” (dş.) ve “staro” (yan.) biçimleri bulunan niteleyicinin, “majka” adının dil bilgisel cinsine uygun olarak dişi biçimi seçilerek niteleme öbeği yapılmıştır. Bunun yanı sıra, “zaplakati” (Tr. ağlamaya başlamak) fiili, genel geçmiş zaman 3. tek. dş. kişiye göre çekilerek yüklem oluşturulmuştur. Bu iki durum dikkate alındığında ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygun bir durum ortaya çıkmıştır. İfadenin, Bosna halk şarkısı olduğunu, katılımcının “Bildiğiniz Boşnakça şarkı var mı?” sorusuna cevaben bu cümleyi söylediğini ifade etmenin faydalı olacağı kanısındayız. Yine de, 38 numaralı örnekte yer alan “druga sestra” (Tr. diğer kız kardeş) öbeği de aynı şekilde “drugi”

⁵⁰⁰ Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled....*, s. 569-570.

⁵⁰¹ “Zaplakala stara majka Džafer Begova” Bosna halk şarkısıdır. Katılımcı, “Bildiğiniz Boşnakça şarkı var mı?” sorusuna cevap olarak ifade etmiştir.

(er.), “*druga*” (dış.), “*drugo*” (yan.) (Tr. diğer, öbür; başka; ikinci) sıfat biçimlerinden, “*sestra*” adının dil bilgisel cinsine uygun olan dışı biçimi seçilerek oluşturulmuştur. Böylece, ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

Yal. d. teklikte -a eki alan dışı adlarla ilgili olarak bölgede elde edilen veriler arasında dikkat çeken bir diğer örnek ise küçültme biçimleriyle alakalıdır.

39. “*Hafize Ural. Ama mi čumi Hafa.*” (28)

Yukarıda verilen örnekte altı çizili olarak verilen sözcüğe benzer biçimde, Boşnaklarda özel kişi adların yanı sıra, bu adlardan türetilen küçültme biçimlerinin kullanımı da oldukça yaygındır. 39 numaralı örnek cümlede, “Hafize” özel kişi adına sahip katılımcının ifadesine göre, “Hafize” kişi adının yerine adın küçültme biçimi olan “*Hafa*” tercih edilmektedir. “*Hafa*” sözcüğü ölçünlü dilde sıklıkla “*Hafeta*”, “*Hafi*” ve “*Hafija*” özel kişi adlarının küçültme biçimi olarak kullanılır. “*Hafiza*” adının küçültme biçimi ise “*Fiza*”⁵⁰² sözcüğü ile karşılanmaktadır.

2.2.1.1.2.2. -ø Eki Alan Dışı Adlar

Boşnakçada bazı dışı cins adlar yal. d. tek. çekiminde -ø ile bitmektedir.⁵⁰³ Bunlar; “*mladost*” (Tr. gençlik), “*radost*” (Tr. neşe, sevinç), “*budućnost*” (Tr. gelecek), “*prošlost*” (Tr. geçmiş), “*starost*” (Tr. yaşlılık), “*kost*” (Tr. kemik), “*savjest*” (Tr. vicdan), “*vijest*” (Tr. haber), “*svijest*” (Tr. bilinç, bilinçlilik, şuur), “*čast*” (Tr. onur, şeref), “*jesen*” (Tr. sonbahar), “*dob*” (Tr. çağ), “*zob*” (Tr. yulaf), “*riječ*” (Tr. sözcük), “*moć*” (Tr. güç, kudret), “*noć*” (Tr. gece), “*pomoć*” (Tr. yardım, imdat), “*glad*” (Tr. açlık), “*zapovijed*” (Tr. emir), “*čad*” (Tr. is), “*bol*” (Tr. acı), “*plijesan*” (Tr. küf), “*ravan*” (Tr. düzlem), “*narav*” (Tr. mizaç), “*kap*” (Tr. damla), “*stvar*” (Tr. eşya), “*zvijer*” (Tr. canavar), “*kokoš*” (Tr. tavuk), “*pamet*” (Tr. akıl), “*smrt*” (Tr. ölüm), “*ljubav*” (Tr. aşk, sevgi), “*krv*” (Tr. kan) gibi ünsüz harflerle biten dışı adlardır.⁵⁰⁴

⁵⁰² Ismet Smailović, “Hafiza”, *Muslimanska imena...*, s. 261.

⁵⁰³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167.

⁵⁰⁴ Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 164; Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled...*, s. 600-601; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 191.

Kırklareli’nde yapılan araştırmada, yal. d. teklikte -ø biçim birimi ile biten az sayıda dişi ada ulaşılmıştır. Bu adlar; “*kokoš*” (Tr. tavuk) “*starost*” (Tr. yaşlılık), “*mladež*” (Tr. gençlik, gençler) vb. adlardır.

40. “(...) *Sbeg toga mecbur mladež pobjeđi.*” (52)

41. “(...) *starost je veliki smrad (...)*” (27)

Yukarıda verilen 40 numaralı örnekte yer alan “*mladež*” (Tr. gençlik, gençler) adı, yal. d. teklikte -ø biçim birimi ile oluşturulan dişi adlara örnek niteliğindedir. Verilen örnekte, adın dil bilgisel cinsini işaret eden bir öge yer almamaktadır. Aynı biçimde 41 numaralı örnekteki “*starost*” (Tr. yaşlılık) adı da -ø biçim birimi ile oluşturulan dişi adlardandır. Ayrıca genel geçmiş zaman, nitelendirme veya ilişkilendirme öbeği gibi verilen sözcüklerin dil bilgisel cinsleri hakkında bilgi veren herhangi bir dil unsuru cümlede bulunmamaktadır.

2.2.1.1.2.3. -e Eki Alan Dişi Adlar

Bazı dişi adlar yal. d. teklikte -e eki ile biçimlenir. Bunlar, doğal cinsiyeti dişi olan varlıkların dildeki karşılıklarının küçültme biçimidir: “*Kate*” (>*Katerina*), “*Mate*” (>*Matija*), “*Mare*” (>*Marija*).⁵⁰⁵

Bölgede yapılan saha araştırmasında, yal. d. teklikte -e biçim birimi ile biten dişi adlara örnek gösterilebilecek verilere ulaşılamamıştır.

2.2.1.1.2.4. -o Eki Alan Dişi Adlar

Dilde bazı dişi adlar, yal. d. teklikte -o biçim birimi ile biçimlenmektedir. Bunlar; “*misao*” (Tr. düşünce, fikir), “*so*” (<*sol*)⁵⁰⁶ (Tr. tuz)⁵⁰⁷ gibi dişi adlardır. Bölgede yapılan çalışmada “*so*” (Tr. tuz) adının eski kullanım biçimi olan “*sol*”⁵⁰⁸ sözcüğü tespit edilmiştir.

⁵⁰⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 329.

⁵⁰⁶ Ranko Matasović, *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica Hrvatska, Zagreb 2008, s. 89.

⁵⁰⁷ Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 288; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁰⁸ XIV. yüzyılın ikinci yarısından XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Štokav lehçe kümesinin kapladığı alanlarda, hece sonundaki /l/ sesinin /o/ sesine dönüşümünü içeren ses değişimi sebebiyle “*sol*” sözcüğü

42. “*Hoćeš li sol?*” (29)

43. “*Malo sol mi, gospina kukuruz*” (28)

Yukarıda 42 ve 43 numaralı örneklerde açıkça görüleceği üzere “so” adının eski biçimi olan “sol”⁵⁰⁹ ifadesi verilmiştir. Eski Kilise Slav dilinde “solb” olarak yer alan sözcük, günümüzde bazı Slav dillerinde halen “sol” olarak kullanılmaktadır (Pol. sol; Hrv. sol).⁵¹⁰ Ölçünlü Boşnakçada yal. d. tek. çekiminde “so” olarak yer alan sözcüğe, diğer ad durumu çekim eklerinden önce (bel. d. tek. hariç) tekrar /l/ sesi eklenir ve daha sonra çekim eki getirilir. Yukarıda 42 numaralı örnekteki biçim, ölçünlü Boşnakça ve Sırpçaya uygun olmasa da Hırvatçaya uygundur. 43 numaralı örnekte ise miktar belirten “malo” (Tr. biraz) zarfından sonra sayılamaz “so” adının ölçünlü dilin biçim bilgisine göre, il. d. tek. [i] türü çekim eki olan -i alarak “malo soli” biçiminde çekilmesi beklenmektedir.

2.2.1.1.2.5. -i Eki Alan Dişi Adlar

Bazı dişi adlar yal. d. teklikte -i biçim birimi ile oluşturulurlar. Bunlar; “*kći*” (Tr. kız evlat), “*mati*” (Tr. anne)⁵¹¹ gibi dişi adlardır. Bölgede yapılan çalışmada örnek niteliği taşıyan nadir adlara ulaşılmıştır.

44. “*Moj babo kad je voj došo našoju tetinu kćer.*” (27)

Verilen örnekte altı çizili sözcük ile “*kći*” adının, “*kćer*” bel. d. tek. biçimine yer verilmiştir. Adın içinde bulunduğu öbekte yer alan “*tetinu*” ifadesi, “*tetka*” (Tr. teyze, hala) sözcüğünün -in(a/o) iyelik eki alarak “*tetin/tetina/tetino*” iyelik sıfatını oluşturmasının ardından, bel. d. teklikte çekilmiş biçimidir. İyelik sıfatı biçiminin yardımıyla, cümlede geçen “*kćer*” ifadesinin, “*kći*” dişi adının bel. d. tek. çekimi olduğu anlaşılmaktadır.

günümüzde “so” sözcüğüne dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Indira Šabić, “Fonološki razvoj ličnih imena u srednjovjekovnoj Bosni”, *Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli*, br. 3, Tuzla 2017, s. 36.

⁵⁰⁹ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 66.

⁵¹⁰ Ranko Matasović, *Poredbeno povijesna...*, s. 89.

⁵¹¹ Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 288.

2.2.1.1.3. Yansız Cins

Boşnakçanın dil bilgisel cins kümelerinden bir diğeri de *yansız* veya *orta cins* (Boş. srednji rod) olarak adlandırılan cinstir. Yansız adların kümesinde, doğal cinsiyeti önemli olmayan yahut belirgin bir doğal cinsiyet özelliği bulunmayan canlı varlıkları ifade eden,⁵¹² cansız varlıkları ifade eden ve kavramları ifade eden adlar yer alır. Yansız dil bilgisel cins kümesinde bulunan adların büyük bölümünü -o, -e ve -ø biçim birimleri ile oluşturulur.⁵¹³ Bununla birlikte, -a biçim birimi ile oluşturulan sadece “doba” (Tr. çağ; zaman dilimi; mevsim, sezon) adı bulunmaktadır.⁵¹⁴ Yansız adlar, diğ dil bilgisel cinslerden farklı olarak kendi içinde *tek heceli kökü olan adlar* (Boş. imenice jednakosložne osnove) ve *tek heceli kökü olmayan ya da genişleyen kökü olan adlar* (Boş. imenice nejednakosložne osnove / imenice proširene osnove) biçiminde ikiye ayrılır.⁵¹⁵ Yansız adların bu sınıflandırılmasına, adların sayıları ve ad durumları bölümlerinde detaylı biçimde yer verilecektir.

2.2.1.1.3.1. -o Eki Alan Yansız Cins Adlar

Yal. d. tek. biçiminde -o eki alan yansız adlar; “selo” (Tr. köy), “pismo” (Tr. yazı; mektup), “jelo” (Tr. yemek, aş), “meso” (Tr. et), “mjesto” (Tr. yer), “jutro” (Tr. sabah) gibi sözcüklerdir.⁵¹⁶

Cansız varlıkları ifade eden ve günlük konuşma dilinde sıkça kullanılan bu adlar ile ilgili olarak, bölgede yapılan araştırmada önemli sayıda veriye ulaşılmıştır. Özellikle “selo”, “meso”, “jelo”, “mjesto”, “pismo” vb. adlarının yanı sıra Sarajevo (Tr. Saraybosna) yer adının da bölgede Boşnaklar tarafından yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

45. “Jelo? Jelo isprijen sve sa kazanima (...)” (48)

46. “(...) meso (...) verenika, lijepo ajran (...)” (10)

⁵¹² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

⁵¹³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 140.

⁵¹⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 191.

⁵¹⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 205.

⁵¹⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 140.

Verilen 45 numaralı cümledeki “jelo” (Tr. yemek, aş) ve 46 numaralı örnekteki “meso” (Tr. et) sözcüklerinin dil bilgisel cinslerini işaret eden herhangi bir dil unsuru örnek cümlelerde yer almamaktadır.

Aşağıda verilen örneklerde ise dil bilgisel cinsi işaret eden sıfat, zamir vb. unsurlar ile oluşturulan öbekler yer almaktadır.

47. “Došao je jedan öğretmen na naše selo.” (28)

48. “Najljepše selo, lijepo selo, havadar mesto, zdravo (...)” (49)

Verilen 47 numaralı örnekte altı çizili “selo” (Tr. köy) adı ve “naše” (Tr. bizim) yansız iyelik zamirleri ile kurulan ilişkilendirme öbeği bel. d. tek. çekiminde verilmiştir. Boşnakçada, “naš” (er.), “naša” (dş.) ve “naše” (yan.) biçimleri bulunan “bizim” iyelik zamirinin, yansız biçiminin tercih edilmesi “selo” adının dil bilgisel cinsini işaret etmektedir. 48 numaralı örnekte ise bu kez “selo” adı ve sıfatlarla niteleme öbekleri oluşturulmuştur: “najljepše selo” (Tr. en güzel köy), “lijepo selo” (Tr. güzel köy). Bu iki öbekte yer alan sıfat biçimleri “selo” adının dil bilgisel cinsine uygundur. Verilen 47 ve 48 numaralı örneklerde kullanılan öbekler, ölçünlü dil açısından yal. d. teklikte -o ile çekilen yansız adlara uygun biçimde verilmiştir.

2.2.1.1.3.2. -e Eki Alan Yansız Adlar

Yansız adların oluşturulmasında en önemli biçim birimlerinden biri de -e son ekidir.⁵¹⁷ Boşnakçada -e eki ile oluşturulan çok sayıda yansız dil bilgisel cins kümesine ait ad bulunmaktadır. Bunlar; “polje” (Tr. ova, düzlük yer, tarla; alan, saha), “more” (Tr. deniz), “proljeće” (Tr. ilkbahar), “lice” (Tr. yüz, çehre; kişi, şahıs), “srce” (Tr. kalp, yürek), “sunce” (Tr. güneş) gibi yansız adlardır.⁵¹⁸

49. “Svi smo mi bili u pole” (04)

50. “(...) peši srce šta te nema. Evo mene na zeleno pole (...)” (45)

⁵¹⁷ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 47.

⁵¹⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 191.

Yukarıda verilen 49 numaralı örnekte yer alan “*pole*” ifadesi, “*polje*” (Tr. ova, tarla; alan, saha) adının ekav biçimidir. Sözcüğün, dil bilgisel cins kümesini işaret edecek veriler, 49 numaralı örnekte yer almamaktadır. 50 numaralı örnekte ise aynı sözcük “*pole*” tekrardan verilmiştir. Bu defa sözcük bir sıfat tarafından nitelenmekte olduğundan dolayı dil bilgisel cinsine ilişkin bir çıkarım yapmak mümkündür. Bel. d. teklikte çekime uğramış öbekte “*pole*” adını, “*zelen*” (er.), “*zelena*” (dş.) ve “*zeleno*” (yan.) biçimleri bulunan “yeşil” sıfatının yansız biçimi olan “*zeleno*” ile nitelemektedir. Bu bağlamda “*pole*” adının yansız dil bilgisel cinse ait olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.1.1.3.3. -ø Eki Alan Yansız Cins Adlar

Boşnakçada -ø biçim birimi ile oluşturulan yansız adlarla -e veya -o biçim birimi ile oluşturulan yansız adlar, görünüş olarak birbirine oldukça benzemektedir. Zira yal. d. tek. çekiminde -ø eki alan yansız adlar da yal. d. tek. çekiminde /e/ veya /o/ sesleri ile sonlanırlar. Bu benzerliği yal. d. teklikte tespit etmek oldukça güçtür. Bu adların farklılıkları yal. d. çok. ve diğer durumların çekimlerinde (belirtme ve seslenme durumu tek. hariç) ortaya çıkmaktadır. Kökün genişlemesiyle biçimlenen bu adlara *tek heceli kökü olmayan* ya da *genişleyen kökü olan* (Boş. imenice nejednakosložne osnove / imenice proširene osnove) adlar diyoruz. Bu adların kökleri, -(e)n-, -(e)s-, -(e)t- ve -(e)v- iç ekleri ile genişletilir.⁵¹⁹

a) **-(e)n- iç eki ile genişleyenler:** Yal. d. teklikte “*ime*” (Tr. ad, isim) adı -ø eki alır. Ancak çok. biçiminde “*ime*” söz kökü, -(e)n- iç eki ile genişletilir ve daha sonra yal. d. yansız çok. eki -a eklenir: “*ime-n-a > imena*” (Tr. adlar, isimler). Bunlar; “*vrijeme*” (Tr. zaman; hava), “*pleme*” (Tr. kabile, boy), “*rame*” (Tr. omuz) gibi adlardır.⁵²⁰

b) **-(e)s- iç eki ile genişleyenler:** Yal. d. tek. çekiminde -ø eki ile alan bazı yansız adların hem genişleyen hem de genişlemeyen kökleri vardır. Bu adlar

⁵¹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 206-207.

⁵²⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 207-208.

köklerinin genişlemesi *-(e)s-* ve *-(e)t-* iç ekleri ile yapılır. Örneğin; “*nebo*” (Tr. gök, gökyüzü; cennet) adı genişlemeyen kök biçiminde, *-a* yal. d. çok. eki olarak “*neb-a*” (Tr. gökler) biçiminde olabileceği gibi genişleyen kök ile önce *-(e)s-* iç ekini daha sonra yal. d. yansız ad çok. eki *-a* olarak “*neb-es-a > nebesa*” (Tr. gökler) biçiminde de çekilebilir. Ayrıca, “*čudo*” (Tr. mucize, keramet), “*tijelo*” (Tr. vücut) gibi adlar⁵²¹ da benzer biçimde çekimlenir.

c) ***-(e)t-* iç eki ile genişleyenler:** Yal. d. tek. çekiminde *-ø* eki ile alan bazı yansız adların hem genişleyen hem de genişlemeyen köke sahip olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu adlarda çokluk yapılırken kökün genişlemesi *-(e)t-* iç eki ile oluşturulmaktadır.⁵²² Yal. d. tek. çekiminde “*dijete*” (Tr. çocuk) adının kökü, il. d. tek., yön. d. tek., bul. d. tek. ve ar. d. tek. çekimlerinde *-(e)t-* iç eki ile genişledikten sonra, il. d. çekim ekini alırlar. Örneğin; yal. d. tek. çekiminde “*dijete*” olan ad, il. d. tek. çekiminde “*djet-et-a > djeteta*” biçimine dönüşür. Teklik biçimlerinde kökü *-(e)t-* iç eki ile genişleyen bu adların çokluk biçimleri genellikle topluluk adıdır ve *-ad* biçim birimini alırlar: “*tele*” (Tr. dana), “*tel-ad > telad*” (Tr. danalar); “*janje*” (Tr. kuzu), “*janj-ad > janjad*” (Tr. kuzular); “*mače*” (Tr. yavru kedi), “*mač-ad > mačad*” (Tr. yavru kediler); “*uže*” (Tr. urgan, halat), “*už-ad > užad*” (Tr. halatlar) vb.⁵²³ Ancak, “*dijete*” adının çokluk biçimi olan topluluk adı *-ad* eki ile yapılmaz: “*dijete*” (Tr. çocuk), “*djeca*” (Tr. çocuklar). Bunun yanı sıra, “*jaje*” (Tr. yumurta) adının kökü de tek. durum çekimlerinde (il., yön., bul. ve ar. d.) *-(e)t-* iç eki ile genişlemekte olup çokluk biçimi, kökü genişlemeyen adlarda olduğu gibi biçimlenmektedir.

Son olarak, “*drvo*” (Tr. ağaç; ahşap; yakacak odun; kütük) adına da değinmemiz gerekmektedir. Ad, “yakacak odun, ahşap malzeme” anlamlarıyla kullanıldığında kökünde genişleme olmaz ve yal. d. çok. çekiminde *-a* yansız çok. ekini alır: “*drv-a > drva*” (Tr. yakacak odunlar, ahşap malzemeler). Ancak diğer anlamı olan; “yaşayan, canlı ağaç” anlamı ile kullanıldığında adın kökü genişler: “*drv-et-a > drveta*” (Tr. ağaçlar).⁵²⁴

⁵²¹ Adların çekimi için bkz.: Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled...*, s. 566.

⁵²² Edward Stankiewicz, *a.g.e.*, s. 404.

⁵²³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 207.

⁵²⁴ Gös. yer.

d) **-(e)v- iç eki ile genişleyenler:** Bazı yansıız adların kökü **-(e)v-** iç eki ile genişlemektedir: “*podne*” (Tr. öğle, gün ortası), “*podn-ev-a > podneva*” (Tr. öğleler). Ayrıca, “*popodne*” (Tr. öğleden sonra, ikindi) adı da benzer biçimde değişir.⁵²⁵

Kırkclareli’nde yapılan araştırmada genişleyen köke sahip bazı adlar tespit edilmiştir. Bunlar; “*drvo*”, “*dijete*”, “*ime*”, “*prezime*”, “*tele*”, “*jagnje/janje*”, *jare* vb. adlardır. Bu adlarda iç ekler vasıtasıyla ortaya çıkan genişleme çokluk biçimlerinde belirgindir. Yapılan çalışmalarda elde edilen metinlerde nadiren genişlemenin izlerine rastlanmıştır.

51. “*Zengin čovjek prodava drva u selo*” (36)

52. “*Idem u maktu da šečem drva*” (10)

Yukarıdaki örnekleri ele aldığımızda, kullanılan fiillere getirilen nesneler bağlamında, “*drvo*” adının bel. d. çok. biçiminde verildiği görülmektedir. Her iki örnekte yer alan adlar genişleyen kök ile değil, genişlemeyen kök biçimi ile oluşturulmuştur. Genişleyen kök ile biçimlenen adlarla ilgili aşağıdaki metinlere de ulaşılmıştır.

53. “*Tele (...), jagnje (...), jare (...)*” (39)

54. “*Mesela, moje ime je Ferit.*” (10)

Yukarıda 53 numaralı örnekte altı çizili olarak verilen adlar, yal. d. tek. biçiminde ve herhangi bir dil unsuru ile ilişki olmadan verilmiştir. Bu sebeple, adların gerek genişleme biçimlerini gerekse dil bilgisel cinslerini işaret eden bir öge bulunmamaktadır. Ancak 54 numaralı örnekte yer alan “*ime*” adı, “*moje*” (benim) iyelik zamiri ile birlikte kullanılmıştır. Boşnakçada “*moj*” (er.), “*moja*” (dş.) ve “*moje*” (yan.) biçimleri bulunan “benim” iyelik zahirinin, “*ime*” adı ile iyelik ilişkisi kurması için yansıız “*moje*” biçiminin tercih edilmesi, altı çizili sözcüğün dil bilgisel cinsini işaret etmektedir. Yine de bu ifade, kökün genişlemesine örnek niteliğinde değildir.

55. “*(...) a jedan stari rekoh detetu (...)*” (48)

⁵²⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 207-208.

Verilen 55 numaralı örnekte “*detetu*” ifadesi, yön. d. teklikte çekime uğramıştır. Örnek cümlede ekav sesletimi ile {*dete*} (Tr. çocuk) olarak yer alan sözcük, iyekav sesletimine göre “*dijete*” (Tr. çocuk) olarak biçimlenmektedir. Sözcük, yön. d. tek. [a] türü çekim eki -*u* almadan önce, -(*e*)*t*- iç eki ile genişlemiştir: “*det-et-u* > *detetu*” (Tr. çocuğa). Örnekte, ekav {*dete*} biçimi ile yer alan sözcük, hem genişleyen kök bağlamına hem de yal. d. teklikte -*ø* biçim birimi ile oluşturulan yansız adların ölçünlü dildeki değişimlerine uygun bir yapıdadır.

2.2.1.1.3.4. Yansız Cins “*doba*” Adı

Boşnakçanın yal. d. tek. çekiminde, -*a* eki ile çekilen yegane yansız ad “*doba*” (Tr. çağ; zaman dilimi; mevsim, sezon) sözcüğüdür. Ad, yön. ve bul. d. tek. çekiminde “*dobu*” biçiminde çekilirken ar. d. teklikte ise “*dobom*” olarak biçimlenmektedir. Yön., bul. ve ar. d. çok. biçimlerinde ise “*dobima*” biçiminde oluşturulur. Ad, diğer tüm durum çekimlerinin tek. ve çok. biçimlerinde ise “*doba*” olarak değişmeden kalmaktadır.⁵²⁶ Yapılan saha çalışmasında “*doba*” adı ile ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

2.2.1.2. Adlarda Sayı

Boşnakçanın önemli dil bilgisi konularından olan sayılar için Corbett; “*çeşitli yanlış yaklaşımlar sebebiyle sayıların, dil bilgisi kategorileri arasında daha az önemsenen kategorilerden biri olduğunu*”⁵²⁷ ifade etmektedir. Oysa dil mekanizmasının işleyişinde sayıların diğer dil bilgisel unsurlarla olan ilişkisi ve bu ilişki gereği yüklendikleri görevler göz ardı edilemez. Bu dilsel unsurlardan biri de adlardır. Adların; varlık, nesne ve kavramların dildeki karşılığı olduğuna daha önce değinmiştik. Bunun yanı sıra adlar, varlık, nesne ve kavramların sayı ve miktarlarını da bildirmektedirler.⁵²⁸ Adlar, ifade ettikleri varlıkların, nesnelerin ve kavramların miktarını bildirme eylemi sırasında sayılarla ilişki kurarlar.

⁵²⁶ Adın çekimleri için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 208; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 144.

⁵²⁷ Greville G. Corbett, *Number*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 1-3.

⁵²⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri; Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 255.

Boşnakçada adlar, ifade ettikleri varlığın miktarını gösterirken dilbilgisel sayıların dışında, diğer bazı dil bilgisel kümelerle de bağlantı kurarlar. Bunlardan ilki dil bilgisel cins kümesidir. Gerek çokluk biçimi oluştururken gerekse sayı adı ve çekim ekiyle miktar veya adet gösterirken Boşnakça dil bilgisel cins kümesi belirleyici konumdadır. Sayı adı ve çekim ekleriyle yapılan çokluk biçimine çalışmamızın sayılar bölümünde detaylı biçimde yer verilecektir. Bu kısımda ise Boşnakçanın kurallı teklik ve çokluk biçimleri ile farklı teklik çokluk biçimleri incelenecektir.

2.2.1.2.1. Kurallı Teklik ve Çokluk

Türkiye Türkçesinde {-lar} çokluk eki ile oluşturulan yapı, Boşnakçada adların yüklendiği dil bilgisel cinslerden dolayı daha karmaşıktır. Bu sebeple adların çokluk biçimlerini dil bilgisel cinslere göre incelemenin daha faydalı olacağı kanısındayız.

2.2.1.2.1.1. Eril Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada eril adlar, değişim bağlamında birkaç farklı grup altında incelenebilir. Bunlar; yal. d. tek. çekiminde sonu -ø ile biten eril adlar, yine aynı durum çekiminde sonu -o, -e, -i ve -u ile biten eril adlar⁵²⁹ ve son olarak -a ile biten eril adlar olarak sıralanabilir.

2.2.1.2.1.1.1. -ø Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada -ø ile biten adlar, çok heceli ve tek heceli olmalarına göre farklı biçimlenmekte olup bu durum adların çokluk biçimlerinin kısa veya uzun olması ile açıklanabilir. Sadece -i çokluk eki getirilerek yapılan biçim Boşnakçada *kısa çokluk* (Boş. kratka množina) olarak ifade edilirken -ov- ve -ev- iç eklerinin, -i çokluk ekinden önce eril ada eklenmesiyle yapılan çokluk biçimi ise *uzun çokluk* (Boş. duga množina)

⁵²⁹ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 197.

ifadesiyle adlandırılmaktadır.⁵³⁰ Tek heceli adların uzun çokluk olarak biçimlenmesi sürecinde -ov- veya -ev- iç eklerinin, adın hangi özelliğine göre ada eklendiği sorusu önem taşımaktadır. Eril adın son sesi *damaksıl olmayan ünsüz* (Boş. nenepčani/nepalatalni suglasnik) ise -ov- iç eki, *damaksıl ünsüz* (Boş. nepčani/palatalni suglasnik) ise -ev- iç eki eklenir.⁵³¹ Bu bağlamda Boşnakçada damaksıl ve damaksıl olmayan ünsüzleri ifade etmemiz faydalı olacaktır. Boşnakçada damaksıl olmayan ünsüzler; /v/, /r/, /l/, /m/, /n/, /p/, /b/, /f/, /t/, /d/, /e/, /s/, /z/, /k/, /g/, /h/⁵³² olarak sıralanırken damaksıl ünsüzler ise; /j/, /lj/, /nj/, /č/, /ć/, /đž/, /đ/, /š/, /ž/⁵³³ olarak dilde yer almaktadır.

a) Yal. d. tek. biçiminde -ø eki ile biten çok heceli eril adların büyük bölümü kısa çokluk ile, yani adın sonuna -i yal. d. er. çok. ekinin getirilmesiyle yapılır: “*prozor*” (Tr. pencere), “*prozor-i > prozori*” (Tr. pencereler); “*šešir*” (Tr. şapka), “*šešir-i > šeširi*” (Tr. şapkalar) vb.

56. “*Toruni ne znaju.*” (06)

57. “(...) *Dobro od Allaha, sine! Ali bogami ušli majstori, pokvariju (...)*”
(06)

Yukarıda verilen 56 numaralı örnekte, ölçünlü Boşnakçanın sözlüklerinde yer almayan “torun” adına yer verilmiştir. Ölçünlü Boşnakçada yer almamasına rağmen ad, dilin kısa çokluk yapma biçimine göre -i yal. d. er. çok. eki alarak biçimlenmiştir. 57 numaralı örnekte ise altı çizili “*majstori*” sözcüğü ölçünlü Boşnakçaya uygun bir biçimde çokluk yapılmıştır: “*majstor*” (Tr. usta), “*majstor-i > majstori*” (Tr. ustalar).

Bazı çok heceli eril adların ise hem uzun hem de kısa çoklukları bulunmaktadır. Bunlar; “*paun*” (Tr. tavus kuşu), “*paunovi/pauni*” (Tr. tavus kuşları), “*orao*” (Tr. kartal), “*orlovi/orli*” (Tr. kartallar) vb. adlardır. Elde edilen veriler arasında, bu kullanıma örnek gösterilebilecek herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

⁵³⁰ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 46; Stjepko Težak - Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika; priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 16. izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2013, s. 102.

⁵³¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 201.

⁵³² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 50.

⁵³³ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 30.

b) Yal. d. tek. biçiminde -ø eki ile biten tek heceli eril adların büyük bölümü uzun çokluk ile biçimlenir. Damaksıl olmayan ünlülerle biten tek heceli eril adlar çok. ekinden önce -ov- iç eki alırlar. Bunlar; “*slon*” (Tr. fil), “*slon-ov-i > slonovi*” (Tr. filler); “*most*” (Tr. köprü), “*most-ov-i > mostovi*” (Tr. köprüler); “*grad*” (Tr. şehir), “*grad-ov-i > gradovi*” (Tr. şehirler) gibi adlardır. Damaksıl ünlülerle biten tek heceli eril adlar ise çokluk ekinden önce -ev- iç eki alırlar. Bunlar; “*kralj*” (Tr. kral), “*kralj-ev-i > kraljevi*” (Tr. krallar); “*broj*” (Tr. sayı), “*broj-ev-i > brojevi*” (Tr. sayılar) gibi adlardır.

58. “(...) *Kurtuluş Savaşı’ndan sonra pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli.*” (16)

Yukarıda verilen 58 numaralı örnek cümlede altı çizili {*Rumovi*} sözcüğü, ifadenin bağlamı dikkate alındığında; “1. Müslüman ülkelerinde oturan Yunan asıllı kimse. 2. Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan, Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk. 3. Anadolu.”⁵³⁴ anlamlarıyla Türkiye Türkçesindeki “Rum” sözcüğünü işaret etmektedir. Bununla birlikte, ölçünlü Boşnakçada çokluk biçimi “*rumovi*” olan “*rum*” sözcüğü ise; “*Şeker kamışının öz suyunun mayalanması ile elde edilen alkollü ürün, sert içki, rom*”⁵³⁵ olarak tanımlanmaktadır. 56 numaralı örnekteki {*toruni*} ifadesinde olduğu gibi, sözcüğün Türkiye Türkçesindeki biçiminin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Yine de, tek heceli olan “Rum” sözcüğünün çokluk biçimi -ov- iç eki ve -i çok. eki kullanılarak uzun çokluk ile ölçünlü Boşnakçaya uygun bir biçimde çokluk yapılması dikkat çekicidir.

Bazı tek heceli eril adlar ise kısa çokluk biçimine göre çokluk yapılır. Bunlar; “*konj*” (Tr. at), “*konj-i > konji*” (Tr. atlar); “*mrav*” (Tr. karınca), “*mrav-i > mravi*” (Tr. karıncalar); “*dan*” (Tr. gün), “*dan-i > dani*” (Tr. günler) gibi tek heceli eril adlardır.⁵³⁶

59. “*Konji su bili ka taksa.*” (45)

⁵³⁴ Şükrü Haluk Akalın vd., “Rum”, *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, TDK, Ankara 2011, s. 1988.

⁵³⁵ Ibrahim Čedić, “rum”, *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo 2007, s. 1005.

⁵³⁶ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 46.

Verilen cümlede yer alan yüklem dikkate alındığında “*konji*” ifadesinin “*konj*” (Tr. at) sözcüğünün çokluk biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kullanımı ile ölçünlü dile uygun bir yapı ortaya çıkmıştır.

Boşnakçada -ø ile biten bazı tek heceli eril adların ise hem kısa hem de uzun çokluk biçimi bulunmaktadır: “*vuk*” (Tr. kurt), “*vukovi*” veya “*vuci*” (Tr. kurtlar) vb.⁵³⁷ Kırklareli’nde yapılan görüşmelerde bu konu ile ilgili örnek niteliğinde veri elde edilememiştir. Ancak Türkiye’deki Güney Slav konuşma havzasında bu biçimdeki çoklukların varlığı bilinmektedir. Zira Pavle Ivić’in çalışmasında, genişleyen kök ile yapılan uzun çokluğun Gelibolu’daki Sırpların konuşma biçimlerinde ölçünlü dile uygun biçimde verildiği görülmektedir: “*vuk-ov-i > vukovi*”.⁵³⁸

c) Yal. d. tek. biçiminde bazı eril adlar /in/ ses grubu ile bitmektedir: “*Bugarin*” (Tr. Bulgar), “*Srbin*” (Tr. Sırp) vb. Bu adların çokluk biçimleri oluşturulurken /in/ ses grubu düşer ve daha sonra -i çokluk eki eklenir: “*Bugarin*” (Tr. Bulgar), “*Bugari*” (Tr. Bulgarlar); “*Srbin*” (Tr. Sırp), “*Srbi*” (Tr. Sırplar); “*paganin*” (Tr. pagan), “*pagani*” (Tr. paganlar) vb.⁵³⁹

Yapılan saha araştırmasında, yal. d. teklikte /in/ ses grubu ile biten birkaç ada ulaşılmıştır.

60. “(...) *došli Cigani pa uzeli joj to dijete (...)*” (27)

61. “*Ja razumem kad doğu Bugari (...)*” (04)

Yukarıda 60 numaralı örnek cümlede yer alan “*Cigani*” ifadesi, “*Ciganin*” (Tr. Çingene) adının çokluk biçimidir. Sözcük, ölçünlü Boşnakçanın çokluk kurallarına uygun bir biçimde, /in/ ses grubunun sözcükten düşmesinin ardından köke -i ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. 61 numaralı cümlede, “*Bugari*” ifadesi, “*Bugarin*” (Tr. Bulgar) adının çokluk biçimi olarak verilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, {*Bulgari*} biçiminde de kullanılmıştır (bkz. 58 numaralı örnek

⁵³⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 202.

⁵³⁸ Pavle Ivić, “O govoru galipoljskih Srba”, *Srpski Dijalektološki zbornik, knj. 12*, (ur.) Aleksandar Belić, Naučna knjiga, Beograd 1957, s. 176.

⁵³⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 202; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 103.

cümle). Ölçünlü dilde de “*Bugari*” (Tr. Bulgarlar) olarak biçimlenen sözcük, (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilin kurallarına uygun biçimde oluşturulmuştur.

Ayrıca Türkiye’deki Güney Slav konuşma havzası ile ilgili olarak yapılan bir başka çalışmada, Pavle Ivić tarafından /in/ ses grubu ile biten adların çokluk biçimlerinin ölçünlü dile uygun çokluk yapıldığı ifade edilmiştir: “*Bugar-i > Bugari*” (Tr. Bulgarlar).⁵⁴⁰

Yal. d. tek. /in/ ses grubu ile biten bazı adlar ise asıl biçimin kısalmasından etkilenmez: “*domaćin*” (Tr. ev sahibi), “*domaćini*” (Tr. ev sahipleri)⁵⁴¹ vb.

Boşnakçada “*Turčin*” (Tr. Türk) adının çokluk biçimi, *asıl biçimin kısalması* (Boş. skraćivanje osnova) ya da başka bir ifadeyle *kısaltılmış çokluk* (Tr. skraćina množina) yapısına göre oluşturulur. Ancak bu ad özelinde, *birinci ön damaksıllaşma* (Boş. prva palatalizacija)⁵⁴² ses olayının da etkisi görülmektedir. “*Turčin*” adı, “*Turk-*” köküne /in/ ses grubunun eklenmesiyle biçimlenir. Kökün son sesi /k/, köke /in/ ses grubu eklenmeden önce ön damaksıllaşarak /č/ sesine dönüşür: /k/ > /č/. Böylece ad, yal. d. teklikte “*Turč-in > Turčin*” olarak biçimlenir. Çokluk biçiminde ise daha önce bahsettiğimiz gibi, /in/ ses grubu kökten düşer. Ayrıca, *-i* çokluk eki eklenmeden önce kökteki /k/ sesi, ikinci ön damaksıllaşma ya da ıslıklılaşma gereği, /c/ sesine dönüşür ve sözcük “*Turc-i > Turci*” (Tr. Türkler)⁵⁴³ olarak çokluk yapılır.

Kırklareli’ndeki Boşnak halk ağzında “Türk” adının çokluk biçimi konusunda farklı bir durum tespit edilmiştir.

62. “*Nema. I mi ayni i Turkovi živimo voje*” (30)

⁵⁴⁰ Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 175.

⁵⁴¹ Ibrahim Čedić, “domaćin”, *Rječnik ...*, s. 111.

⁵⁴² “*palatalizacija*” (Tr. ön damaksıllaşma) ses olayının, “*prva palatalizacija*” (Tr. birinci ön damaksıllaşma), “*druga palatalizacija*” ya da “*sibilarizacija*” (Tr. ikinci ön damaksıllaşma ya da ıslıklılaşma) ve “*treća palatalizacija*” (Tr. üçüncü ön damaksıllaşma) olarak üç farklı biçimi bulunmaktadır. Aralarında en eskisi olan birinci ön damaksıllaşma; /k/, /g/ ve /z/ ünsüzleri ile biten bir sözcüğün /e/ veya /i/ sesi ile başlayan bir ek alması durumunda ünsüzlerin /č/, /ž/ ve /š/ seslerine dönüşmesini ifade etmektedir: “*vojniki-e > vojniče*” vb. İkinci ön damaksıllaşma veya ıslıklılaşma ise; /k/, /g/ ve /h/ seslerinin, /i/ sesi etkisiyle /c/, /z/ ve /s/ sesine dönüşmesini ifade etmektedir: “*vuk-i > vuci*” vb. Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 125.

⁵⁴³ Ronelle Alexander, *Bosnian-Croatian-Serbian; A Grammar with Sociolinguistic Commentary*, The University of Wisconsin Press, Madison 2006, s. 129.

63. “*Kad su nam braća se počeli da se žene onda i od drugih od Turkova se ženili (...)*” (28)

Verilen 62 numaralı örnekte açıkça görüleceği üzere, sözcüğün kökü durumunda olan “*Turk-*” biçimi, herhangi bir ses olayından etkilenmeksizin, önce -ov- genişleme eki (tek heceli olduğu için) daha sonra -i çokluk eki getirilerek uzun çokluk biçiminde oluşturulmuş ve ölçünlü Boşnakçadan farklı bir kullanım ortaya çıkmıştır: {*Turk-ov-i*}. 63 numaralı örnekte de benzer kullanım dikkat çekmektedir. Ancak bu defa sözcük ilgi durumunda yer aldığı için, yal. d. çokluk eki -i yerine il. d. çokluk eki -a almıştır: {*Turk-ov-a*}. Çokluk biçimi, ölçünlü dilin tek heceli eril adların çok biçimine uygun bir biçimde verilse de, daha önce bahsettiğimiz gibi Boşnakçada “Türk” adı “*Turčin*” adı ile karşılanmakta olup (62) ve (63) numaralı katılımcılardan elde edilen {*Turk-ov-i*} ve {*Turk-ov-a*} biçimleri ölçünlü dilden sapmalar biçiminde değerlendirilebilir.

d) Sonu -ø ile biten eril adların çoklukları ile ilgili farklı biçimlerin ortaya çıkmasına sebep olan bir başka durum ise Boşnakçada “*nepostojano /a/*” olarak bilinen *sabit olmayan /a/* ses olayıdır.⁵⁴⁴ Bu ses olayından, “*borac*” (Tr. savaşçı), “*borc-i > borci*” (Tr. savaşçılar); “*momak*” (Tr. genç erkek, delikanlı, erkek arkadaş), “*momc-i > momci*” (Tr. genç erkekler, delikanlılar) vb. adlar etkilenmektedir.

64. “*Svi su Bosanci.*” (04)

65. “*Makedonci kad doğu, (...)*” (04)

Sabit olmayan /a/ etkisiyle ortaya çıkan farklı biçimlenmeye, bölgeden elde edilen 64 ve 65 numaralı cümlelerde yer alan “*Bosanac*” (Tr. Bosnalı), “*Bosanci*” (Tr. Bosnalılar) ve “*Makedonac*” (Tr. K. Makedonyalı), “*Makedonci*” (Tr. K.

⁵⁴⁴ Boşnakçada “*nepostojano a*” olarak adlandırılan ses değişimi; ilgili sözcüklerin son hecesindeki /a/ sesinin, bazı durum çekimlerinde sözcükten düşmesi, diğer durum çekimlerinde tekrar geri gelerek durum çekimini etkilemesi ile ilgilidir. “Sabit olmayan /a/; XIV. ve XV. yüzyıllarda /ɐ/ ve /ɛ/ yarı seslerinin ünlüleşerek kaybolmasının sonucu ortaya çıkmış bir ses değişimidir.” Ayrıntılı bilgi için bkz.: Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 45: “Ses değişiminde, son yarı ünlü düşer ve önceki yarı ünlü ise kapalı hecede kalır ve ünlüleşir: “*lovčeb*” > “*lovčec*” > “*lovac*” (Tr. avcı). Ses değişimi için ayrıca bkz.: Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 79; Bu ses değişimi adlarda, sıfatlarda, zamirlerde ve fiil çekimlerinde ortaya çıkabilir. Adların teklik ve çokluk biçimlerinde “*lovac*” (Tr. avcı) > “*lovci*” (Tr. avcılar); belirli ve belirsiz sıfatlarda “*dobar*” [Tr. iyi (belirsiz)] - “*dobri*” [Tr. iyi (belirli)]; cinslere göre değişen zamirlerde “*Kakav?*” [Tr. Nasıl? (eril)], “*Kakva?*” [Tr. Nasıl? (dişi)], “*Kakvo?*” [Tr. Nasıl? (yansı)]]; fiil çekimlerinde “*Došao je.*” [Tr. Geldi (eril)] - “*Došla je.*” [Tr. Geldi. (dişi)] ortaya çıkmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 138-139.

Makedonyalılar) ifadeleri örnek olarak gösterilebilir. Her iki çokluk biçimi de ölçünlü Boşnakçaya uygun biçimde oluşturulmuştur.

Bazı eril adlar ise uzun çokluk biçimi ve sabit olmayan /a/ kuralına göre (-ac ve -ak ekleriyle bitenler hariç) biçimlenirler. Bunlar; “*dojam*” (Tr. izlenim, intiba), “*dojm-ov-i > dojmovi*” (Tr. izlenimler); “*češalj*” (Tr. tarak), “*češlj-ev-i > češljevi*” (Tr. taraklar) gibi adlardır.⁵⁴⁵

Bölgede yapılan görüşmelerde, bu yapıya uygun örnek niteliği taşıyan veri elde edilememiştir.

2.2.1.2.1.1.2. -a Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada bazı eril adlar yal. d. tek. çekiminde -a eki ile biçimlenir. Bu adların çoklukları diğer eril adlardan farklı bir biçimde yapılır. Bu eril adların sonundaki /a/ sesi çokluk biçiminde /e/ sesine dönüşür: “*tata*” (Tr. baba), “*tate*” (Tr. babalar); “*vođa*” (Tr. lider, önder), “*vođe*” (Tr. liderler, önderler); “*amidža*” (Tr. amca), “*amidže*” (Tr. amcalar); “*gaziya*” (Tr. gazi), “*gaziye*” (Tr. gaziler) vb.

Yapılan araştırmada her ne kadar -a eki ile biten “*amidža*” gibi sözcüklere ulaşılmış olsa da bunların çokluk biçimlerine dair veriler elde edilememiştir.

2.2.1.2.1.1.3. -o, -e, -i, -u Eki Alan Eril Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada bazı eril adlar yal. d. tek. çekiminde -o, -e, -i ve -u ekleri ile biçimlenmektedir. Bunlar içinde en yaygın olanı sonu -o ile biten eril adlardır. Bu adların sonuna -i veya -(j)i çokluk eki eklenir. Bunlar; “*rašćupanko*” (Tr. uzun dağınık saçlı erkek), “*rašćupanci*” (Tr. uzun dağınık saçlı erkekler); “*radio*” (Tr. radyo), “*radiji*” (Tr. radyolar);⁵⁴⁶ “*metro*” (Tr. metro), “*metroi*” (Tr. metrolar) vb. Sonu -o ile biten bazı eril adların çoklukları ise farklı yapılır. Adın sonundaki /o/ sonsesi, /e/

⁵⁴⁵ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁴⁶ Elmedina Alić, *Akcentat u standardnom bosanskom jeziku*, Slavistički komitet, Sarajevo 2017, s. 31.

sesine dönüşür: “*babo*” (Tr. baba), “*babe*” (Tr. babalar); “*dedo/djedo*” (Tr. dede) > “*dede/djede*” (Tr. dedeler) vb.

66. “(...) *kad su vako došli babovi, nikako ne znaju turski.*” (28)

Bölgeden yapılan çalışmada “*babo*”, “*dedo*” gibi yal. d. teklikte -o ile biçimlenen örnekler ulaşılmıştır. Ancak bu örnekler büyük oranda teklik biçimindedir. Çokluk biçimde olan bazı adlar ise 66 numaralı örnekte olduğu gibi ölçünlü dilden farklı biçimlenmektedir. 66 numaralı cümlede, ölçünlü Boşnakçadan farklı {*bab-ov-i*} olarak uzun çokluk ile oluşturulduğu görülmektedir.

Yal. d. teklikte -e eki ile biçimlenen eril adlar, genellikle başka dillerden Boşnakçaya giren sözcüklerdir. Bu adların çokluk biçimleri oluşturulurken sözcüğün sonuna -i çokluk eki eklenir: “*bife*” (Tr. büfe), “*bifei*” (Tr. büfeler); “*ataše*” (Tr. ataşe, elçilik görevlisi), “*atašei*” (Tr. ataşeler); “*dosje*” (Tr. dosya), “*dosjei*” (Tr. dosyalar)⁵⁴⁷ vb. Bölgede yapılan çalışmada bu yapıya örnek niteliğinde herhangi bir veri elde edilememiştir.

Boşnakçada bazı eril adlar -i ile biter. Bu eril adlar çokluk yapılırken sözcüğün sonuna -ji çokluk eki eklenir: “*kivi*” (Tr. kivi), “*kiviji*” (Tr. kiviler); “*hobi*” (Tr. hobi), “*hobiji*” (Tr. hobiler); “*taksi*” (Tr. taksi), “*taksiji*” (Tr. taksiler); “*žiri*” (Tr. jüri), “*žiriji*” (Tr. jüriler)⁵⁴⁸ vb. Bu tarz sözcükler de aynı -e eki ile biçimlenen eril adlar gibi, genellikle başka dillerden Boşnakçaya geçmiş sözcüklerdir. Sayıları fazla olmayan bu sözcüklere örnek teşkil edebilecek verilere, bölgede yapılan çalışmada tespit edilememiştir.

Sonu -i veya -e ile biten eril adlarda olduğu gibi sonu -u ile biten eril adlar da az sayıda olan başka dillerden geçen, alıntı sözcüklerdir. Bu adlar sonuna -i çokluk eki alarak çokluk biçimine dönüştürülür: “*intervju*” (Tr. mülakat, görüşme), “*intervjui*” (Tr. mülakatlar, görüşmeler); “*tabu*” (Tr. tabu), “*tabui*” (Tr. tabular) vb. Bölgede yapılan çalışmada, yal. d. teklikte sonu -u ile biter adlara ulaşılamamıştır.

⁵⁴⁷ Ante Bičanić vd., *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, Zagreb 2013, s. 588.

⁵⁴⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatski jezični savjetnik*, (eds.) Miro Kačić vd., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena-Školske novine, Zagreb 1999, s. 1642.

2.2.1.2.1.2. Dişi Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada dişi adlar yal. d. tek. çekiminde büyük oranda *-a* eki ile biçimlenmektedir. Bu ekin dışında, yine oldukça önemli sayıda dişi ad, yal. d. teklikte *-ø* eki ile çekilirken az sayıda dişi ad ise *-o*, *-e* ve *-i* ekleri ile oluşturulur.

2.2.1.2.1.2.1. *-a* Eki Alan Dişi Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada yal. d. tek. çekiminde *-a* eki ile biçimlenen dişi adların çoklukları, sondaki /a/ sesinin /e/ sesine dönüşmesiyle yapılır: “*žena*” (Tr. kadın), “*žene*” (Tr. kadınlar); “*škola*” (Tr. okul), “*škole*” (Tr. okullar); “*ptica*” (Tr. kuş), “*ptice*” (Tr. kuşlar); “*jabuka*” (Tr. elma), “*jabuke*” (Tr. elmalar) vb.

67. “Ama sestre su mnogo zorluk čekti sade (...)” (28)

68. “Kad smo došli, kako smo prije živjeli? Svadbe kako su bivale?” (25)

Bölgede yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilere göre yal. d. teklikte *-a* ile biten dişi adların çokluk biçimlerinde dair birkaç örneğe ulaşılmıştır. Yukarıda verilen 67 numaralı örnekte altı çizili “*sestre*” ifadesi, “*sestra*” (Tr. kız kardeş) adının çokluk biçimidir. Aynı biçimde 68 numaralı örnekte yer alan “*svadbe*” ifadesi ise “*svadba*” (Tr. düğün) adının çokluk biçimidir. Her iki ifade de ölçünlü dilin, yal. d. teklikte *-a* eki ile biçimlenen dişi adların çokluk yapısına uygundur.

2.2.1.2.1.2.2. *-ø* Eki Alan Dişi Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada bazı dişi adlar yal. d. tek. çekiminde *-ø* ile biçimlenir.⁵⁴⁹ Bu dişi adlara *-i* eki eklenerek çokluk biçimleri oluşturulur: “*smrt*” (Tr. ölüm), “*smrti*” (Tr. ölümler); “*riječ*” (Tr. sözcük), “*riječi*” (Tr. sözcükler); “*noć*” (Tr. gece), “*noći*” (Tr. geceler) vb.

Bölgede yapılan çalışmada yal. d. tek. çekiminde *-ø* ile biçimlenen dişi adların çokluk biçimine örnek olarak gösterilecek veriye ulaşılamamıştır.

⁵⁴⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatski jezični...*, s. 132

2.2.1.2.1.2.3. -o ve -i Eki Alan Dışı Cins Adlarda Çokluk

Bazı dışı adlar yal. d. tek. çekiminde -o ve -i ekleriyle oluşturulabilir. Bu dışı adların sayıları fazla değildir.

a) Sonu -o ile biten dışı adlardan olan “*misao*” (Tr. düşünce) adı (ve bu addan türeyen dışı adlar), Ştokav lehçe kümesinde XII. ve XV. yüzyıllar arasında yaşanan ses değişimi ile ortaya çıkmışlardır. Bu değişim, hece sonundaki /l/ sesin /o/ sesine dönüşümü ile ilgilidir.⁵⁵⁰ Son hecedeki /l/ sesi yal. ve bel. d. tek. biçimlerinde her ne kadar addan düşse de yal. d. çok. ve diğer durum çekimlerde tekrar ada eklenir: “*misao*” (Tr. düşünce), “*misli*” (Tr. düşünceler).⁵⁵¹

Ştokav lehçe kümesinde /l/ sesinin /o/ sesine dönüşümünden etkilenen bir diğer dışı ad ise sonu -o ile biten “*so < soo < sol*”⁵⁵² (Tr. tuz) adıdır. Bölgede yapılan çalışmada “*sol*” ifadesine rastlanılmış olsa da bu sözcüğün çokluk biçimine dair veri elde edilememiştir.

b) Boşnakça az sayıda dışı adın sonu -i ile biter. Bunlar “*mati*” (Tr. anne), “*kći*” (Tr. kız evlat) gibi adlardır.⁵⁵³ Bu adların köküne önce -er eki eklenerek adlar “*kčer*” ve “*mater*” biçimine dönüşür. Çokluk yapılırken ise “*mati*” > “*mat-er*” adına -e; “*kći*” > “*kć-er*” adına ise -i eklenir: “*mati*”, “*mat-er-e > matere*” (Tr. anneler)⁵⁵⁴; “*kći*”, “*kć-er-i > kćeri*” (Tr. kız evlatlar).⁵⁵⁵ Yapılan çalışmada “*kčer*” adına ulaşılmış olsa da bu sözcüğün çokluk biçimini içeren verilere ulaşılamamıştır.

2.2.1.2.1.3. Yansız Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada yansız adlar yal. d. tek. çekiminde -o, -e ve -ø biçim birimleri ile oluşturulur. Bu biçim birimleri ile oluşan adların dışında istisna olarak kabul edilebilecek “*doba*” (Tr. dönem, çağ) adı da yer almaktadır. Tüm çekimlerde, aynı

⁵⁵⁰ Indira Šabić, *a.g.m.*, s. 35-36.

⁵⁵¹ Elmedina Alić, *a.g.e.*, s. 53.

⁵⁵² Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁵³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁵⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 212; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁵⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 213.

veya farklı hece sayısına sahip olup olmamaları bağlamında yansız adlar iki sınıfa ayrılabilir:

a) Tek heceli kökü olan yansız adlar; “selo” (Tr. köy), “sel-a > sela” (Tr. köyler); “polje” (Tr. tarla, ova), “polj-a > polja” (Tr. tarlalar, ovalar) vb.

b) Tek heceli kökü olmayan yansız adlar: “ime-ø” (Tr. isim), “ime-n-a > imena” (Tr. isimler) vb.⁵⁵⁶ Bunun dışında “oko” (Tr. göz) ve “uho” (Tr. kulak) gibi yansız adlar, diğer yansız adlardan farklı biçimde çokluk yapılır.

2.2.1.2.1.3.1. -o ve -e Eki Alan Yansız Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada sonu -o ile biten ve tek heceli kökü olan yansız adlar çokluk yapılırken -o biçim birimi düşer ve yerine -a yal. d. çok. yansız ad eki eklenir: “selo” (Tr. köy), “sel-a > sela” (Tr. köyler);⁵⁵⁷ “krilo” (Tr. kanat), “kril-a > krila” (Tr. kanatlar) vb.

Sonu -e ile biten ve tek heceli kökü olan yansız adlar çokluk yapılırken -e teklik eki kaybolur ve köke -a çokluk eki eklenir: “more” (Tr. deniz), “mor-a > mora” (Tr. denizler) vb.

Yapılan saha incelemesinde yal. d. teklikte -o ve -e ekleriyle oluşturulan yansız adların başka ad durumları biçimlerine ulaşılmış ancak yal. d. çok. biçimleri tespit edilememiştir.

2.2.1.2.1.3.2. -ø Eki Alan Yansız Cins Adlarda Çokluk

Boşnakçada bazı yansız adlar yal. d. tek. biçiminde -ø biçim birimi ile oluşturulur. Bu adların çokluk biçimi yapılırken adın kökü, -(e)n-, -(e)s-, -(e)t-, -(e)v- iç ekleri ile genişletilir ve daha sonra -a çokluk eki eklenir: “ime” (Tr. isim), “im-en-a > imena” (Tr. isimler); “podne” (Tr. öğle, gün ortası), “podn-ev-a/podn-ev-i”⁵⁵⁸ (Tr. öğleler); “nebo” (Tr. gök, gökyüzü), “neb-es-a” (Tr. gökler) vb. Bölgede yapılan

⁵⁵⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 205.

⁵⁵⁷ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 109.

⁵⁵⁸ Elmedina Alić, *a.g.e.*, s. 36.

çalışmada bu yapıdaki adların yal. d. çokluk biçimlerine dair veriler elde edilememiştir.

2.2.1.2.2. Farklı Teklik ve Çokluk Biçimleri

Boşnakçada adların çokluk biçimleri oluşturulurken kurallı teklik ve çokluk biçimin yanı sıra, farklı biçimlenen teklik ve çokluk yapıları da bulunmaktadır. Bunlar; teklik ve çokluk biçimleri farklı olan adlar, sadece teklik biçimi bulunan adlar ve sadece çokluk biçimi bulunan adlar olarak ifade edilebilir.

Bazı adların teklik ve çokluk biçimleri farklıdır. Bu yapılara *değişik biçimli yapılar* (Boş. suplativni oblik) diyoruz: “*čovjek*” (Tr. insan), “*ljudi*”⁵⁵⁹ (Tr. insanlar). Bunun dışında, “*brat*” (Tr. erkek kardeş) adının çokluk biçimi, “*braća*” (Tr. erkek kardeşler) topluluk adı ile karşılanır. Benzer biçimde, “*dijete*” (Tr. çocuk) adının çokluk biçimi ise “*djeca*” (Tr. çocuklar) topluluk adıdır. Bu topluluk adları anlam olarak bir kümenin bilgisini vermesine rağmen dil bilgisel biçim olarak tekliktir ve teklik adlar gibi değişime uğramaktadır.⁵⁶⁰

Bölgede yapılan incelemelerde çokluk biçimi farklı olan adların sayısı az olsa da yaygın bir biçimde kullanıldıkları görülmüştür. Bunlar; “*čovjek*”, “*brat*” ve “*dijete*” gibi adlardır.

69. “*Ludi, koliko su, ne znam (...)*” (04)

70. “*(...) kad su nam braća se počeli (...)*” (28)

71. “*Mi kad smo djeca bili (...)*” (30)

Yukarıda verilen örneklerde; {*ljudi*} ifadesi, “*čovjek*” adının çokluk biçimi olan “*ljudi*” adını işaret etmektedir. Bunun dışında 70 numaralı örnekteki “*braća*” ifadesi, “*brat*” sözcüğünün çokluk biçimidir. 71 numaralı cümlede verilen {*djeca*} ifadesi ise “*djeca*” adını işaret ederek “*dijete*” adının çokluk biçimi olarak kullanılmıştır. Tüm bu çokluk biçimleri, ölçünlü dilin çokluk yapma kurallarına uygundur. Ancak 71 numaralı cümledeki {*djeca*} ifadesi, ekav sesletimine göre

⁵⁵⁹ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 374.

⁵⁶⁰ Edward Stankiewicz, *a.g.e.*, s. 156.

“*deca*”, iyekav veya yekav sesletimine göre “*djeca*” ve ikav sesletimine göre “*dica*” olarak biçimlenmektedir. Ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilen {*deca*} biçimi, Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde günümüzde /je/ sesi ile karşılanan kısa /jat/ refleksinin, başta Karadağ olmak üzere Ştokav lehçe kümesinin yekav sesletiminin hakim olduğu konuşma havzalarında, /j/ sesinin kendisinden önce gelen ses ile birleşerek değişime uğramasıyla ilgilidir. Bahsedilen değişim bağlamında, “*djeca*” adının başlangıç konumundaki /d/ sesi, arkasından gelen /j/ sesi sebebiyle iyotasyona⁵⁶¹ uğramış ve sözcük {*deca*} biçiminde oluşmuştur: “*d+j > d̃*”. Kısa /jat/ refleksi ile ortaya çıkan ve *yekav iyotasyonu* (Boş. jekavsko jotovanje, jekavska jotacija)⁵⁶² olarak adlandırılan bu durum, Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçayla karşılaştırıldığında Karadağ ölçünlü dilinin en önemli ses bilimsel ayırt edici unsurlarını temsil etmektedir.⁵⁶³ Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçaya göre tutarsız bir yapı olarak kabul edilen bu durum, Karadağlıcada kabul görmekte ve Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer dillerden farklı olarak Karadağlıcanın Latin alfabesinde “*š*” ve “*ž*” göstergelerinin⁵⁶⁴ ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Yukarıdaki 69 numaralı örnek cümlede çokluk biçimine yer verilen “*čovjek*” adının kendi kökünden ek ile türetilen bir çokluk biçimi bulunmamaktadır. Bu sebeple, “*ljudi*” (Tr. insanlar) adı, “*čovjek*” adının çokluk biçimi olarak kullanılır. Ayrıca, “*ljudi*” adının da kendi kökünden oluşturulmuş bir teklik biçimi yoktur. Bunun yanı sıra, “*brat*” (Tr. erkek kardeş), “*dijete*” (Tr. çocuk) vb. adların ise kurallı çokluk

⁵⁶¹ Güney Slav değişke dizgesindeki ölçünlü dillerin ses bilgisinde, “*jotacija*” veya “*jotovanje*” olarak adlandırılan iyotasyon, damaksız olmayan bir ünsüzün ardından /j/ sesinin geldiği durumlarda, /j/ sesi ünsüz ile birleşerek yeni bir sese dönüşmesi durumudur. Boşnakçada damaksız olmayan ünsüzler, ardından /j/ sesi aldıklarında şu biçimde değişir: /c/ + /j/ > /č/, /d/ + /j/ > /đ/, /g/ + /j/ > /ž/, /h/ + /j/ > /š/, /k/ + /j/ > /č/, /l/ + /j/ > /lj/, /n/ + /j/ > /nj/, /s/ + /j/ > /š/, /t/ + /j/ > /ć/, /z/ + /j/ > /ž/, /st/ + /j/ > /šč/, /zd/ + /j/ > /žđ/, /ht/ + /j/ > /šč/. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ivan Marković, *Hrvatska morfonologija*, Disput, Zagreb 2013, s. 141-143; Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 49; Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁶² İfade ayrıca “*drugo novo jotovanje*” (Tr. ikinci yeni iyotasyon) veya “*najnovije jotovanje*” (Tr. en yeni iyotasyon) olarak da adlandırılır. Bu ses değişimi sonucunda, {*čerati*} > “*tjerati*”, {*devojka*} > “*djevojka*”, {*ded*} > “*djed*” vb. sözcük biçimleri ortaya çıkar. Ancak bu biçimler ölçünlü değildir. Ölçünlü Boşnakçada, yalnızca “-n” ve “-l” ile oluşturulmuş biçimler kabul edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 124-125.

⁵⁶³ Adnan Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost - Matica crnogorska, Podgorica 2011, s. 143.

⁵⁶⁴ Josip Silić vd., *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*, 2. izmijenjeno izdanje, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica 2010, s. 8.

bulunmamaktadır. Bu adların çokluk biçimleri, “*braća*” (Tr. erkek kardeşler), “*djeca*” (Tr. çocuklar) gibi topluluk adlarından oluşturulur.⁵⁶⁵

72. “*Sad deca neće da se nauču bošnjački*” (28)

Yukarıda 72 numaralı örnekte verilen {*deca*} sözcüğü ölçünlü dilin yekav sesletiminde “*djeca*” olarak yer almaktadır. Sözcük bir topluluk adı olmasının yanı sıra, “*dijete*” (Tr. çocuk) adının çokluk biçimi olarak da kullanılmaktadır. Bununla birlikte, bölgede yapılan çalışmada sözcüğün; {*deca*} ve {*deca*} vb. farklı telaffuz biçimlerine ulaşılmıştır.

Değişik biçimlenen “*uho*” (Tr. kulak) ve “*oko*” (Tr. göz) yansız adları ise [i] çekim türüne göre çokluk yapılır. Bu adların çokluk biçimlerinde ön damaksıllaşma ses olayının etkisi görülür ve -i çokluk ekinde önce adın “*uh-*” kökündeki son ses olan /h/ sesi /š/ sesine, “*oko*” adının “*ok-*” kökündeki /k/ sesi ise /č/ sesine dönüşür. Adların çokluk biçimi şu şekildedir: “*uho*” (Tr. kulak), “*uši*” (Tr. kulaklar); “*oko*” (Tr. göz), “*oči*” (Tr. gözler).⁵⁶⁶ Bölgede yapılan çalışmada bu biçimdeki adlara örnek gösterilebilecek verilere ulaşılamamıştır.

Boşnakçada bazı adların sadece teklik biçimleri bulunmaktadır. Bu adların büyük çoğunluğunu doğal olarak özel adlar oluşturur: “*Bosna*”, “*Sarajevo*”, “*Alija*” vb. Bu özel adların yanı sıra, sayılamayan adlarında da sadece teklik biçimleri bulunmaktadır. Sayılamayan bu adlar topluluk adları ve yapı malzemesi bildiren adlardır. Topluluk adları, sayılamayacak kadar fazla unsurdan meydana gelen bir bütünü veya birçok ögeden oluşan bir kümeyi ifade eden adlardır. Bu adlar teklik biçiminde olup anlam olarak çokluk ifade ederler: “*šećer*” (Tr. şeker), “*djeca*” (Tr. çocuklar)⁵⁶⁷, “*lišće*” (Tr. yapraklar), “*janjad*” (Tr. kuzular), “*braća*” (Tr. erkek kardeşler)⁵⁶⁸ vb. Yapı malzemesi ifade eden adlarda ise durum farklıdır. Bu adların çokluk biçimleri de mevcuttur. Lakin bunlar adın ifade ettiği varlığın miktarını değil

⁵⁶⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁶⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 206.

⁵⁶⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁶⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatski jezični ...*, s. 133-134.

farklı zaman ve yerdeki bir başka çeşidini ifade etmektedir: “voda” (Tr. su), “ljekovite vode” (Tr. şifalı sular).⁵⁶⁹

Boşnakçada, “*plural tantum*” olarak adlandırılan bazı adların sadece çokluk biçimleri bulunmaktadır. Bunlar: “Alpe” (Tr. Alpler), “Filipini” (Tr. Filipinler) vb. çokluk anlamına sahip özel adlar; birden fazla parçadan oluşan “makaze” (Tr. makas), “naočari” (Tr. gözlük), “novine” (Tr. gazete)⁵⁷⁰, “usta” (Tr. ağız), “leđa” (Tr. sırt) vb. adlardır.⁵⁷¹ Bölgede yapılan çalışmada bu yapıdaki sözcüklere örnek teşkil edebilecek verilere ulaşılamamıştır.

2.2.1.3. Adlarda Durum Çekimleri

Adlarla ilgili olarak Schenker’in de ifade ettiği gibi, dilde tüm adların bir durumda yer almaları zorunludur.⁵⁷² Boşnakçada “*padeži*” olarak ifade edilen durumlar ya da *ad durumları*, cümlelerin içeriğine göre sözcüğün (veya söz öbeklerinin) ne anlama geldiğini, hangi işlevde olduğunu gösteren bir biçim bilgisi kümesidir.⁵⁷³ Boşnakçada çekim eki alan, hem teklik hem de çokluk biçimi olan yedi durum bulunmaktadır.⁵⁷⁴ Bu durumlar, sözcüğün cümledeki diğer sözcüklerle olan ilişkisi göz önüne alındığında, *bağlı* (Boş. zavisni) ve *bağlı olmayan* (Boş. nezavisni) olmak üzere iki ana gruba ayrılır.⁵⁷⁵ *Yalın durum* (Boş. nominativ) ve *seslenme durumu* (Boş. vokativ) bağlı olmayan durumlardır. Bağlı durumlar ise; *ilgi durumu* (Boş. genitiv), *yönelme durumu* (Boş. dativ), *belirtme durumu* (Boş. akuzativ), *araç durumu* (Boş. instrumental) ve *bulunma durumu* (Boş. lokativ) olarak kabul edilmektedir.

Boşnakçada adlar durumlarda kullanılan çekim eklerine göre üç gruba ayrılır. Birinci tür, *[a] türü* (Boş. vrsta a) dediğimiz türdür. [a] türüne giren adlar, il. d. tek çekiminde -a eki ile çekilir. İkinci tür ise *[e] türü* (Boş. vrsta e) dediğimiz türdür. [e]

⁵⁶⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁷⁰ Ibrahim Čedić, “novine”, *Rječnik...*, s. 499.

⁵⁷¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 193.

⁵⁷² Alexander M. Schenker, *The Dawn of Slavic; An Introduction to Slavic Philology*, Yale University Press, New Haven-London 1995, s. 104.

⁵⁷³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 101.

⁵⁷⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 194.

⁵⁷⁵ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 130.

türüne giren adlar il. d. tek. çekiminde -e eki ile biçimlenir. Son olarak üçüncü tür ise *[i] türü* (Boş. vrsta i) dediğimiz türdür. *[i]* türüne giren adlar da yine il. d. tek. çekiminde -i eki ile çekilir.⁵⁷⁶ Anlaşılabacağı üzere, Boşnakçada sözcüklerin il. d. tek. çekim ekleri, çekim türlerine adını vermektedir.

2.2.1.3.1. Yalın Durum

Yalın durum (Boş. nominativ), adın karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan ad dışında hiçbir ilişki ifade etmeyen⁵⁷⁷ durumdur. Bu durumun Boşnakçadaki karşılığı olan “*nominativ*” terimi, adlandırma anlamındaki Latince “*nominativus*” sözünden gelmektedir.⁵⁷⁸ Bir adın, zamirin veya sıfatın temel biçimi, daha açık bir ifadeyle sözlüklerdeki biçimi, bu sözün yalın durumda olduğunu gösterir. Sözcüğün bu biçimi, cümlede doğrudan veya dolaylı olarak ona bağlı diğer tüm sözlerden bağımsızdır.⁵⁷⁹ Bu sebeple yalın durum, Boşnakçada bağımsız durumlar arasında yer alır. Türkiye Türkçesinde ise Zeynep Korkmaz yalın durumun bağımsız olmasını; “*adın cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir kelimeye bağlı olmayan yalın durumu*” biçiminde ifade etmektedir.⁵⁸⁰

2.2.1.3.1.1. Yalın Durumun İşlevi

Yalın durum, Boşnakçadaki “*Ko?*” (Tr. Kim?) veya “*Šta/Što?*” (Tr. Ne?) sorularına yanıt verir.⁵⁸¹ Bu sorulara verilen yanıtların yer aldığı yalın durum, öznenin ya da cümle dışında kullanılan adların durumudur.⁵⁸² Bu tanımlama dahi yalın durumun dildeki görevi hakkında bilgi vermektedir.

⁵⁷⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 99.

⁵⁷⁷ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, 2. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 2013, s. 227.

⁵⁷⁸ Barry J. Blake, *Case*, II. Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 30.

⁵⁷⁹ Lila Hammond, *Serbian; An Essential Grammar*, Routledge, London-New York 2005, s. 115.

⁵⁸⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 267.

⁵⁸¹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 88.

⁵⁸² Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 47.

Yalın durum, cümlelerin öznesini oluşturmak için kullanılır.⁵⁸³ Bu amaç doğrultusunda adlar, ad soylu sözcükler, niteleme öbekleri vb. birçok dilsel öge yalın durumda yer alır.

73. “*Pada kiša.*” (21)

74. “*Majka nam priča.*” (30)

Bölgede yapılan çalışmalarda özne görevinde kullanılan çok sayıda ifadeye ulaşılmıştır. Yukarıda örnek niteliğinde olan iki tanesine yer verilmiştir. 73 numaralı örnekte “*kiša*” (Tr. yağmur) adı yal. d. tek. biçiminde olup cümlelerin öznesidir. Benzer biçimde 74 numaralı örnekte de “*majka*” (Tr. anne) adı ve ona iyelik anlamı yükleyen 1. çok. kişi zamirinin yönelme durumunda çekilmiş biçimi olan “*nam*” (>*nama*) zamiri ile birlikte oluşturdukları öbek cümlelerin öznesi görevindedir. Her iki cümle de gerek özne kullanımı, gerek yal. d. tek. çekimi bağlamında ölçünlü dile uygun yapıdadır.

Ayrıca yalın durum, özneyi oluşturan ifadenin açıklama maksadı ile tekrarlanmasında da kullanılmaktadır.⁵⁸⁴ Yalın durumdan, unvan, eser adı vb. ifadelerden oluşan özneleri daha açık bir şekilde ifade etmek için de yararlanılmaktadır.

Yalın durumun bir diğer kullanımı ise ad cümlelerinde ortaya çıkmaktadır.

75. “*Kafić je ovde.*” (04)

76. “*Aksidžim je bio veliko selo.*” (16)

Yukarıda 75 ve 76 numaralı örneklerde verilen cümleler ad cümleleridir. 75 numaralı örnekteki “*kafić*” (Tr. kafe, kahvehane) ifadesi yal. d. tek. biçiminde verilmiş olup cümlelerin öznesi konumundadır. Aynı şekilde 76 numaralı örnekte, cümlelerin öznesi konumundaki “*Aksidžim*” yer adı ve “*veliko selo*” (Tr. büyük köy) niteleme öbeği yalın durumdadır. 75 numaralı cümle “Kafe buradadır.” biçiminde, 76 numaralı cümle ise “Aksicim, büyük bir köydü.” olarak Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Her iki ad cümlesi de ölçünlü dile uygun yapıdadır. Ancak 75 numaralı cümlede, “*ovdje*”

⁵⁸³ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 116.

⁵⁸⁴ Gös. yer.

(Tr. burada, buraya, burası) zarfının ekav sesletimine göre {ovde} biçimi tercih edilmiştir.

2.2.1.3.1.2. Yalın Durumun Çekimi

Boşnakçada adların çekim eklerine göre; [a], [e] ve [i] türü olarak sınıflandırıldığından daha önce bahsetmiştik. Bu çekim türleri sadece yalın durum ile ilgili olmayıp çekim eki bulunan tüm durumları kapsamaktadır.

2.2.1.3.1.2.1. Yalın Durumda [a] Türü Ad Çekimi

Yal. d. tek. biçiminde sonu -ø, -e ve -o ile biten eril ve yansız adlar [a] çekim türüne girmektedir.⁵⁸⁵ [a] türü çekim eklerinin yalın durum teklik ve çokluk biçimleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 03: Yalın Durumda [a] Türü Ad Çekim Ekleri⁵⁸⁶

	Eril adlara gelen ekler	Yansız adlara gelen ekler
yal. d. tek.	-ø, -o/-e	-ø, -o/-e
yal. d. çok.	-i	-a

Kırklareli’nde yapılan çalışmada, yalın durumda [a] türü çekim ekleriyle biçimlenen çok sayıda örneğe ulaşılmıştır. Yal. d. tek. ve çok. ile ilgili olan bu örneklerin büyük bölümü daha önce çalışmamızın “Adlarda Sayı” kısmında, yalın durumdaki biçimleri ile verilmiştir. Bu sebeple, [a] türü eklerin yalın durumdaki görünüşleri için bu kısımda birkaç örneğe yer verilecektir.

77. “*Ja razumem kad dodu Bugari (...)*” (04)

Yukarıda verilen 77 numaralı cümledeki altı çizili sözcük, /in/ ses grubu ile biten eril adların yal. d. çok. biçimine örnek niteliğindedir. Görüleceği üzere sözcük,

⁵⁸⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

⁵⁸⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103.

yal. d. çok. biçiminde, ölçünlü dilin yapısına uygun olarak /in/ ses grubunun düşmesi ve ardından -i çokluk ekinin eklenmesiyle değişime uğramıştır.

78. “*Mesela, moje ime je Ferit.*” (10)

Elde edilen veriler arasında hem [a] türü ekleriyle biçimlenen yansız adlara hem de iyelik zamiri ile kurulan öbeğe örnek teşkil edebilecek 78 numaralı metinde altı çizili “*moje ime*” (Tr. benim ismim) öbeği,⁵⁸⁷ ölçünlü Boşnakçanın biçim bilgisine uygun olarak verilmiştir.

Boşnakçada diğer çekim türlerinde olduğu gibi [a] türü çekim ekleriyle biçimlenen adların da yal. d. tek. ve çok. biçimlerinden, eylem cümlesi ve ad cümlesi kurulurken sıklıkla faydalanılır. Aşağıda verilen iki cümle, hem iki farklı yapıdaki cümle türü hem de yalın durumda [a] türü çekim eklerinin kullanımı açısından örnek niteliğindedir.

79. “*On je bošnački pjevač.*” (25)

80. “*Snijeg pada.*” (21)

Yukarıda 79 numaralı örnek cümlede yer alan ad cümlesinde “*on*” 3. tek. er. kişi zamiri ve {*bošnački pjevač*} > “*bošnjački pjevač*” (Tr. Boşnak şarkıcı) niteleme öbeği yalın durumda bulunmaktadır. 80 numaralı örnekte verilen cümle ise eylem bildiren bir cümledir. Bu cümlede yal. d. tek. biçimi ile yer alan “*snijeg*” (Tr. kar) sözcüğü, cümlede özne görevindedir. Her iki örnek cümlede verilen ifadeler, ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygundur.

⁵⁸⁷ İyelik öbeğinde kullanılan iyelik zamininin “*moj*” (er.), “*moja*” (dş.) ve “*moje*” (yan.) olmak üzere yal. d. teklikte üç biçimi bulunmaktadır. Bu üç farklı biçim, iyelik ilişkisi kurulan adın dil bilgisel cinsi sebebiyle ortaya çıkmakta olup anlam açısından bir farklılık göstermemektedir. İyelik zamininin her üç biçimi de Türkiye Türkçesinde “benim” olarak karşılanmaktadır. Örnek cümlede verilen “*ime*” adı, yansız bir ad olduğundan dolayı onunla ilişki kuran iyelik zamininin de yansız biçimi kullanılmıştır. “*moj/moja/moje*” (Tr. benim) iyelik zamiri için bkz.: Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 85-86.

2.2.1.3.1.2.2. Yalın Durumda [e] Türü Ad Çekimi

Yal. d. tek. biçiminde sonu *-a*, *-e* ve *-o* ile biten bazı adlar [e] çekim türüne girmektedir.⁵⁸⁸ [e] türü çekim eklerinin yalın durum teklik ve çokluk biçimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 04: Yalın Durumda [e] Türü Çekim Ekleri⁵⁸⁹

	Ekler
yal. d. tek.	<i>-a</i> , <i>-o</i> , <i>-e</i>
yal. d. çok.	<i>-e</i>

Bölgede yapılan saha araştırmasında elde edilen veriler ışığında, yal. d. tek. biçiminde *-a* eki ile sonlanan ve [e] türü çekim ekleriyle biçimlenen adlara örnek olarak aşağıdaki ifadeler seçilmiştir:

81. “(...) *svadbe mnogo lijepo biva ovde.*” (48)

82. “Ama *sestre su mnogo zorluk çekti sade.*” (28)

83. “(...) *bošnjačke pite, bošnjačke mantije, bošnjačke slatke, dudove naše su slatke (...)*” (48)

Verilen 81 numaralı cümlede yer alan “*svadbe*” (Tr. düğünler) sözcüğü, [e] türü çekim ekleriyle değişime uğrayan diş adların yal. d. çok. biçimine örnek olarak verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygundur. 82 numaralı örnekte de ölçünlü dile uygun bir kullanım söz konusudur. Yal. d. teklikte “*sestra*” (Tr. kız kardeş) olarak biçimlenen sözcük, yal. d. çok. [e] türü çekim ekleri ile çekilerek “*sestre*” (Tr. kız kardeşler) biçiminde verilmiştir. 83 numaralı cümlede ise niteleme öbeği ile kullanılan “*pite*” (Tr. börekler) ve “*mantije*” (Tr. mantı yemeği; papaz cübbeleri) sözcükleri de ölçünlü dilin yal. d. [e] türü çokluk eklerine uygun biçimde oluşturulmuştur.

84. “*Mustafa ide (...)*” (14)

⁵⁸⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152.

⁵⁸⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Bölgeden elde edilen cümlelerden olan 84 numaralı örnekte yer alan “*Mustafa*” eril özel adı, yal. d. teklikte cümlelerin öznesi konumundadır. Hem Boşnakça hem de Türkiye Türkçesinde aynı biçime sahip olan sözcük, eril bir varlığı işaret etmekte olup Boşnakçada [e] türü çekim ekleriyle değişime uğramaktadır. Verilen adın özel ad olması sebebiyle yal. d. çok. biçimi bulunmamaktadır. Yal. d. tek. biçimi ile cümlede yer alan sözcük eylem cümlelerine de örnek teşkil edebilecek yapıdadır. Bölgedeki görüşmelerde elde edilen bu ifade, hem [e] türü çekim ekleriyle çekilen eril adlar hem de eylem bildiren cümleler açısından ölçünlü Boşnakçanın biçim bilgisine uygun bir yapıdadır.

2.2.1.3.1.2.3. Yalın Durumda [i] Türü Ad Çekimi

Yal. d. tek. biçiminde sonu - $\emptyset$ ile biten bazı adlar [i] çekim türü ekleriyle biçimlenmektedir.⁵⁹⁰ [i] türü çekim eklerinin yal. d. tek. ve çok. biçimleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 05: Yalın Durumda [e] Türü Çekim Ekleri⁵⁹¹

	Ekler
yal. d. tek.	- $\emptyset$
yal. d. çok.	-i

Bölgede elde edilen veriler arasında [i] türü çekim ekleriyle çekilen adların yal. d. çok. biçimlerine örnek gösterilebilecek yapıda ifadeler ulaşılabilmiştir. Yine de, [i] türü çekim eklerine göre çekilen adların yal. d. tek. biçimlerine örnek gösterilebilecek veriler tespit edilmiştir.

85. “*Kokoš, büyük yani yumurtlayan tavuk kokoška (...)*” (26)

Yukarıdaki metinde katılımcı “bildiği hayvan adlarının Boşnakçalarını” ifade ederken “*kokoš*” (Tr. tavuk) adını telaffuz etmektedir. Bağımsız bir yapıda verilen

⁵⁹⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

⁵⁹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167.

ifade, [i] türü çekim ekleriyle yal. d. tek. biçiminde oluşturulan sözcüklere örnek niteliğindedir.

86. “(...) *starost* je veliki smrad.” (27)

87. “(...) *mi živimo a mladež* jok, *mladež* u Krklisu.” (52)

Verilen 86 numaralı cümlede katılımcı, bir deyişi ifade ederken “*starost*” (Tr. yaşlılık, ihtiyarlık) sözcüğünü kullanmıştır. Katılımcının ifadesinde yer alan [i] türü çekim ekleriyle biçimlenen “*starost*” sözcüğü yal. d. teklikte özne görevinde verilmiştir. Benzer biçimde 87 numaralı örnekte de iki kez “*mladež*” (Tr. gençlik, gençler) adı kullanılmış olup sözcük, 86 numaralı örnekte olduğu gibi, yal. d. teklikte ölçünlü dile uygun biçimde oluşturulmuştur.

2.2.1.3.2. İlgi Durumu

İlgi durumu (Boş. genitiv); “*adın başka bir adla ilişkisi olduğunu ifade eden durumdur.*”⁵⁹² İlgi durumundaki ad veya ad soylu sözcüklerin diğer sözcüklerle ilişki halinde olması, ilgi durumunun bağlı (Boş. zavisni) durumlardan olduğunu göstermektedir.⁵⁹³

2.2.1.3.2.1. İlgi Durumunun İşlevi

Boşnakçada ilgi durumu, adlar arasındaki ilişkiyi gösterirken birçok dilsel kullanıma hizmet etmektedir. İlgi durumu, “(od) Koga?” [Tr. Kim(den)?] veya “(od) Čega?” [Tr. Ney(den)?] sorularına cevap verir.⁵⁹⁴ İlgi durumunda öbekler, cümledeki sözcüğün anlam gereksinimlerine bağlı olarak edatlı veya edat olmadan

⁵⁹² Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 494; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

⁵⁹³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 102.

⁵⁹⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 88. Yukarıdaki metinde soru zamirleri Boşnakça “od” (Tr. - dAn) edatı ile verilmiştir. Bu ve benzer anlamda edatların kullanımı ile Boşnakçada çekim eki bulunmayan “*ablativ*” (Tr. çıkma durumu), ilgili edat + il. durumu ile karşılanmaktadır. Soru zamirleri öncesinde farklı edatların kullanılması ile öbeğin kapsadığı anlam da farklılaşır: “*Pored koga?*” (Tr. Kimin yanında), “*Pored čega?*” (Tr. Neyin yanında?) vb.

oluşturulabilir.⁵⁹⁵ Bu edatlı ve edat olmadan kullanımlar sayesinde Boşnakçada çekim eki olmayan (çıkma, sınırlama, parçacıl, aidiyet, yokluk vb.) birçok durum, ilgi durumu ekleri ile karşılanır. Boşnakçada edatların değişime uğramayan adlardan olması sebebiyle, çalışmamızın III. bölümünde edatların hangi durumlarla kullanıldığına ve kapsadıkları anlamlara değineceğiz. Bu kısımda ise ilgi durumunun sadece edat olmadan oluşturulan biçimlerini ve işlevlerini inceleyeceğiz.

İlgi durumu, Boşnakçanın diğer durumlarına göre oldukça fazla işleve sahiptir. İlgi durumunun edat olmadan kullanımları birkaç farklı kaynak karşılaştırılarak verilmiştir.⁵⁹⁶

İlgi durumunun en yaygın işlevlerinden biri tamlama oluşturmak için kullanımıdır. Boşnakçada “*subjektivni genitiv*” öznel ilgi durumu olarak yer alan yapı, özneyi oluşturan bir tamlamada, tamlayan görevindeki sözün ilgi durumunda çekilmesini ifade eder. Türkiye Türkçesinin söz diziminden farklı olarak Boşnakçada tamlanan önce, tamlayan ise sonra yazılır. Tamlayan (ad + il. d.) olabileceği gibi [ad soylu sözcük (il. d.) + ad (il. d.)] biçiminde de olabilir: “*povratak ratnika*” (Tr. savaşçının dönüşü), *sjećanje moga djeda* (Tr. benim dedemin hatırası)⁵⁹⁷ vb.

Ayrıca “*posesivni/prisvojni genitiv*” olarak ifade edilen aidiyet bildiren yapı da il. d. ile karşılanabilir. Kurulan öbekte, tamlayan (ad + il. d.) olabileceği gibi [zamir (il. d.) + ad (il. d.)] biçiminde de oluşturulabilir:⁵⁹⁸ “*sestra moga prijatelja*” (Tr. benim arkadaşımın kız kardeşi).⁵⁹⁹ Yukarıda verilen örnekte yer alan “*moga prijatelja*” (Tr. benim arkadaşımın) öbeği yalın durumda “*moj prijatelj*” (Tr. benim arkadaşım) biçimdedir.

⁵⁹⁵ Vesna Krajišnik, *Naučimo padeže; priručnik za srpski jezik kao strani*, Foto futura, Beograd 1998, s. 10.

⁵⁹⁶ İlgi durumunun işlevleri ile ilgili olarak farklı çalışmalarda farklı açıklamalar olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili olarak bu açıklamalar karşılaştırılarak ortak bir sonuç elde edilmeye çalışılmıştır. Karşılaştırmaya dahil edilen eserlerde ilgi durumunun işlevleri için bkz.: Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 581; Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 88-89; Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 184-186; Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 47-48; Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 117-122; Ronelle Alexander, *Bosnian ...*, s. 55-58.

⁵⁹⁷ Josip Silić-Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb 2005, s. 201.

⁵⁹⁸ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 118.

⁵⁹⁹ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 201.

88. “*Zaplakala stara majka Džafer Begova.*” (19)

Verilen 88 numaralı örnekte görüleceği üzere “*stara majka Džafer Begova*” (Tr. Cafer Beyin yaşlı annesi) söylemi, ilgi durumunda aidiyet bildiren ifadelere örnek niteliğinde olup tamlayanın çekimine göre ölçünlü Boşnakçanın yapısına uygun biçimde kullanılmıştır.

Boşnakçada tamlayanı oluşturan niteleme öbeğinin ilgi durumunda yer almasıyla, tamlanan ada ait özellik veya nitelik ifade edilmektedir.⁶⁰⁰ Bu bağlamda, “*djevojka plavih očiju*” (Tr. mavi gözlü kız) örneğinde açıkça görüleceği üzere “*plavih očiju*” (Tr. mavi gözlü + il. d. çok.) öbeği ilgi durumunda olup tamlayan görevindedir. Bu örnekte, tamlayan [sıfat (il. d. çok.) + ad (il. d. çok.)] biçiminde oluşmaktadır. Bölgede yapılan saha araştırmasında, bu kullanıma örnek gösterilebilecek veriye ulaşılamamıştır.

Boşnakçada “Ne zaman?” sorusuna cevap veren bazı ifadeler ilgi durumunda oluşturulur. Bunlar; “*iduća godina*” (yal. d. tek.) > “*iduće godine*” (il. d. tek.) (Tr. gelecek yıl), “*prošli petak*” (yal. d. tek.) > “*prošlog petka*” (il. d. tek.) (Tr. geçen Cuma) vb. ifadelerdir.⁶⁰¹ Yapılan çalışmada bu yapıya uygun bir örnek elde edilememiştir. Yine de, benzer bir kullanıma işaret etmesi açısından en yakın örnek aşağıda verilmiştir.

89. “(...) *hadi bakalim druge godine. Oba dvojica odoše (...)*” (28)

Verilen 89 numaralı örnekte altı çizili ifade {*druge godine*} (Tr. diğer yıl; ikinci yıl) anlamında verilebilir. Metinde, “Bosna’ya yapılacak olan ve sürekli ertelenen bir yolculuktan” bahsedilmektedir. Bu bağlamda, katılımcının “*bu yıl olmadı bir sonraki yıl*” anlamında {*druge godine*} ifadesini kullandığı düşünülmektedir. Yine de, ölçünlü dilde “gelecek yıl” ifadesi için “*iduće godine*”, “*sljedeće godine*” vb. ifadelerin yaygın olarak tercih edildiğini ifade etmemiz gerekmektedir.

Miktar zarflarından sonra ilgi durumu kullanımı da oldukça yaygındır. Dilde, “*malo*” (Tr. biraz, az miktarda, bir parça; bir süre), “*mnogo*” (Tr. çok, pek çok, bir

⁶⁰⁰ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 202-203.

⁶⁰¹ Wayles Brown-Theresa Alt, *A Handbook of Bosnian, Serbian and Croatian*, Slavic and East European Language Research Center (SEELRC), Duke University, 2004, s. 24.

sürü), “*puno*” (Tr. çok, bol, çok sayıda, bir sürü, aşırı, çok daha), “*dosta*” (Tr. yeterince, yeteri kadar), “*nekoliko*” (Tr. birkaç) vb. zarflardan sonra gelen adlar ilgi durumunda çekilir. Eğer miktar belirten bu zarflardan sonra sayılabilir bir ad geliyorsa bu ad il. d. çok. ekleri ile çekilir: “*nekoliko gradova*” (Tr. birkaç şehir), “*mnogo djevojaka*” (Tr. pek çok kız) vb. Ancak zarftan sonra gelen ad sayılamayan bir ad ise il. d. tek. çekim ekleri ile çekilir: “*malo vode*” (Tr. biraz su), “*mnogo snijega*” (Tr. çok fazla kar) vb.⁶⁰²

90. “*Valla, mnogo godina.*” (04)

91. “ (...) *došli ovde, poseno ostali. Malo boš mesta, poseni iskan im dali.*” (50)

92. “*Isprije malo ovdje hajvana (...)*” (46)

Yukarıda verilen 90 numaralı örnekte “*godina*” (Tr. yıl) adı “*mnogo*” (Tr. çok, pek çok, bir sürü) zarfindan sonra gelmekte ve il. d. çok. biçiminde yer almaktadır. Aynı biçimde 91 numaralı örnekte ise “*malo*” miktar zarfının ardından, “*mjesto*” (Tr. yer, mevki) adının, ilgi durumunda çekime uğramış ekav {*mesta*} sesletim biçimi kullanılmıştır. Verilen metinlerde “*malo*” miktar zarfı ile ilgili bir diğer kullanım ise 92 numaralı cümlede bulunmaktadır. Zarfın ardından “*hajvan*” (Tr. hayvan) sözcüğü ilgi durumunda çekime uğrayarak “*hajvana*” biçiminde çekilmiştir. Verilen üç örnekte de ölçünlü dile uygun yapılar ortaya çıkmıştır.

Ancak elde edilen verilerde bu yapının her zaman ölçünlü Boşnakçaya uygun verilmediği, bazen sapmaların ortaya çıktığı da tespit edilmiştir. Örneğin; 93 numaralı cümlede, {*sol*} > “*so*” (Tr. tuz) sayılamayan adı ile oluşturulan ifadede, il. d. tek. biçimin kullanılmadığı görülmektedir.

93. “*Malo sol mi, gospina kukuruz.*” (28)

Verilen 93 numaralı örnekte yer alan {*malo sol*} ifadesi ölçünlü dile göre “*malo soli*” (Tr. biraz tuz) biçiminde olması gerekirken katılımcıdan elde edilen veride il. d. tek. çekimi olmaksızın ifade edildiği görülmektedir.

⁶⁰² Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 77.

Boşnakçada, duygu, nida, ünlem gibi bazı ifadelerde vurguyu arttırmak için ilgi durumu kullanılabilir. Bunlara *vurgulu ilgi durumu* (Boş. *emfatični genitiv*) diyoruz:⁶⁰³ “*Evo ih, dolaze.*” [Tr. (İşte) onlar buradalar, geliyorlar.] ifadesinde “*evo*” parçacığından sonra gelen “*ih*” (>*njih*) 3. çok. kişi zamiri ilgi durumunda çekilmiştir.

94. “(...) *evo mene na zeleno pole* (...)” (45)

95. “*Evo ja ću sad gradim torunu sunet* (...)” (48)

Bölgede elde edilen metinler arasından 94 ve 95 numaralı cümleler vurgulu ilgi durumunun kullanımına örnek olarak seçilmiştir. 94 numaralı metinde yer alan “*evo mene*” ifadesinde “*evo*” parçacığından sonra “*mene*” (>*ja*) 1. tek. kişi zamirinin il. d. çekimine yer verilmiştir. Bu biçimi ile kullanımı ölçünlü dile uygundur. Ancak, 95 numaralı örnekte bu kez “*evo*” parçacığından sonra “*ja*” (Tr. ben) 1. teklik kişi zamirinin yal. d. biçimi verilmiştir. Zamirin yalın durumda yer almasından dolayı 95 numaralı metindeki ifade ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilmektedir.

Boşnakçada bazı dönüşlü fiillere getirilen dolaylı nesneler, ilgi durumunda çekilir. Dokunma ile ilgili bazı dönüşlü fiillere “*uhvatiti se*” (Tr. tutmak, yakalamak), “*prihvatiti se*” (Tr. kabul etmek, almak; tutmak, yakalamak) vb.; hatırlama ile ilgili bazı dönüşlü fiillere “*sjećati se*” (Tr. hatırlamak, anımsamak), “*spomenuti se*” (Tr. anılmak, hatırlanmak) vb.; ayrılma ile ilgili bazı dönüşlü fiillere “*osloboditi se*” (Tr. özgür kalmak, azat olmak), “*čuvati se*” (Tr. korunmak, kendini korumak, kendine dikkat etmek) vb.; hoş olmayan duygularla ilgili bazı dönüşlü fiillere “*bojati se*” (Tr. korkmak, korku duymak), “*plašiti se*” (Tr. korkmak, korkuya kapılmak, ürkmek) vb.; gerçekleşme ile ilgili bazı dönüşlü ve geçişsiz fiillere “*napuniti se*” (Tr. dolmak, dolu hale gelmek), “*vrijediti*” (Tr. değerinde olmak, para etmek; tedavülde olmak) vb.; *na-* ön eki ile oluşturulan ve memnuniyet ifade eden dönüşlü fiillere “*najesti se*” (Tr. doymak, doyasıya yemek), “*nagledati se*” (Tr. seyrine doymak, bakmaya doymak) vb.; “*igrati se*” (Tr. oyun oynamak, birlikte oynamak; eğlenmek, oynamak) dönüşlü

⁶⁰³ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 203.

fiiline gelen dolaylı nesneler ilgi durumunda çekilir. Ayrıca “*žao mi je (...)*”⁶⁰⁴ [Tr. (...) üzgünüm, -diğİ için üzgünüm] ifadesine gelen nesne de ilgi durumunda çekilir.⁶⁰⁵

Son olarak, bazı sıfatlar ve ünlemler de nesnenin ilgi durumunda çekilmesine sebep olur. Bunlar; “*pun*” (Tr. dolu, dolmuş), “*sit*” (Tr. tok, doymuş), “*gladan*” (Tr. aç, acıkmış), “*žedan*” (Tr. susamış, susayan), “*željan*” (Tr. hevesli, istekli, düşkün), “*dostojan*” (Tr. uygun, layık, müstahak), “*vrijedan*” (Tr. değerli, layık, çalışkan, gayretli), “*potreban*” (Tr. gerekli), “*svjestan*” (Tr. bilinçli, kasıtlı) gibi sıfatlar ve “*evo*” [Tr. (işte) burada], “*eto*” [Tr. (işte) şurada], “*eno*” [Tr. (işte) orada] gibi ünlemlerdir.⁶⁰⁶

Boşnakçada sayı adı ile yapılan çokluklarda, iki (2) ve üzeri sayı adlarından sonra gelen ad, ilgi durumunda çekilir. Çokluk bildiren “iki” (2), “üç” (3), “dört” (4) sayı adlarından sonra gelen adlar ilgi durumu teklik çekim ekleriyle çekilir.⁶⁰⁷ “*dva čovjeka*” (Tr. iki insan), “*dvije žene*” (Tr. iki kadın); “*tri čovjeka*” (Tr. üç insan), “*tri žene*” (Tr. üç kadın) vb.⁶⁰⁸ Bu çokluk biçimi, birleşik sayı adlarında da tekrarlanır: “*Dvadeset dvije žene*” (Tr. yirmi iki kadın), “*dvadeset tri žene*” (Tr. yirmi üç kadın) vb.

96. “(...) bir asırlırlardı Boşnakça ‘*tri livade, tri livade*’ diye” (06)

97. “(...) govodi blizu oko *tri hiljade*.” (46)

Bölgede elde edilen veriler arasında sayı adından sonra il. d. çekimi ile ilgili örneklerden biri 96 numaralı metinde verilmiştir. Cümlede yer alan “*livada*” (Tr. çayır) adı, öncesinde gelen “*tri*” (Tr. üç) sayı adı sebebiyle il. d. tek. çekim ekleriyle çekime uğramış ve ölçünlü dile uygun bir öbek oluşturulmuştur. Aynı biçimde, 97 numaralı örnekte yer alan “*hiljada*” (Tr. bin) sayı adı, “*tri*” (Tr. üç) sayısı ile niteleme öbeği oluşturmuş ve il. d. teklikte -e eki alarak “*hiljade*” biçiminde çekilmiştir.

⁶⁰⁴ Bazı dil bilimcilere göre; “*žao*”, “*svejedno*”, “*kvit*” vb. sözcükler, bu yapıda kullanıldıklarında değişime uğramadıkları için, değişen sıfat veya kısmi değişen zarf olarak değerlendirilemezler. Halid Bulić, *Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo 2011, s. 32.

⁶⁰⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 436-437.

⁶⁰⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 437.

⁶⁰⁷ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 97.

⁶⁰⁸ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 99.

Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan diğer dillerde de olduğu gibi Boşnakçada da “beş” (5) ve sonrasındaki diğer sayı adları biçimlenirken sayı adının arkasından gelen ad il. d. çok. eklerine göre çekilir: “*pet žena*” (Tr. beş kadın), “*šest žena*” (Tr. altı kadın), “*sedam žena*” (Tr. yedi kadın) vb.⁶⁰⁹

98. “*Ima sto godina i više.*” (28)

99. “*(...) malo stoka, ovaca, oko sedam, osam hiljada*” (46)

Verilen 98 numaralı cümlede “*sto*” (Tr. yüz) sayı adı kullanılmıştır. Ardından gelen “*godina*” (Tr. yıl) adı da il. d. çok. biçiminde oluşturulmuştur. Benzer biçimde 99 numaralı örnek ifadede “*sedam*” (Tr. yedi) ve “*osam*” (Tr. sekiz) sayı adlarına yer verilmiş ardından gelen “*hiljada*” (Tr. bin) adı ise il. d. çok. biçiminde çekilmiştir. Her iki örnekte yer alan öbekler, ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygundur.

Bir başka kullanım ise dolaysız nesne oluşturma ile ilgilidir. İlgi durumunda dolaysız nesne iki farklı işlevde meydana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, Boşnakçada “*partitivni genitiv*” olarak adlandırılan parça-bütün ilişkisinin vurgulanmasıyla ortaya çıkar. Bu durum, tüm Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer almaktadır.⁶¹⁰ Bütünü ifade eden ad, ilgi durumunda verilir. “*Komad hljeba*” (Tr. bir parça ekmek ya da ekmeğin bir parçası) ifadesinde bütünü ifade eden ad, ilgi durumunda çekilmiştir. İkinci kullanım ise *Slavlara özgü ilgi durumu* (Boş. slavenski genitiv) olarak adlandırılan yapıdır. Bu yapı, geçişli fiilin yüklemine olumsuz olduğu durumlarda, belirtme durumundaki dolaysız nesnenin, ilgi durumuna geçmesi ile ortaya çıkmaktadır. Slav dillerinin tipik bir özelliği olan bu değişim,⁶¹¹ nesnenin anlamını değiştirmez. İlgi durumundaki nesne, belirtme durumundaki biçimiyle eş anlamlı olup⁶¹² ilgi durumuna geçişi, sadece cümlelerin yüklemi olumsuz olduğunda mümkün olur.⁶¹³ Bu yapı en yaygın şekilde, “*ne biti*” > “*nije bilo*” (Tr. yoktu), “*nemati*” > “*nema*” (Tr. yok) yüklemeleri ile oluşturulan olumsuz, yokluk bildiren durumlarda

⁶⁰⁹ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 97.

⁶¹⁰ Edna Klimentić, “Nestandardna upotreba genitiva umjesto akuzativa u bosanskom jeziku”, *Drugi simpozij o bosanskom jeziku*, (ed.) Alen Kalajdžija, Institut za jezik, Sarajevo 2016, s. 337.

⁶¹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 446.

⁶¹² Diana Stolac, “Genitive of negation in the Croatian language”, *Jezikoslovlje*, 18.1, 2017, s. 106.

⁶¹³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 378.

karşımıza çıkmaktadır: “*U sobi nema Marije.*” (Tr. Marija odada yok.).⁶¹⁴ Verilen cümlede “*Marija*” dişi kişi adı, il. d. tek. çekim eki ile “*Marije*” biçimine dönüşmüştür.

100. “(...) *nema dece.*” (28)

101. “*Kod nine, nina nema dijete.*” (29)

Yukarıda 100 ve 101 numaralı örnekte “*nema*” fiil çekimine yer verilmiştir. 100 numaralı örnekte nesne konumunda olan {*dece*} ifadesi ise “*djeca*” (Tr. çocuklar) adının ilgi durumunda çekilmiş farklı biçimidir. 101 numaralı örnekte ise “*dijete*” adı belirtme durumunda yer almaktadır. 100 numaralı cümledeki “*nema*” fiil çekimi ve {*dece*} ifadesi ile Slavlara özgü il. d. işaret edilirken 101 numaralı örnekte ise “*nema*” fiil çekimi, öznesi olan cümlede “sahip olmamak” anlamında kullanılmıştır. Her iki kullanım da ölçünlü dile kendi görevleri bağlamında uygundur.

102. “(...) *mene nije bilo kao dečko (...)*” (04)

Yukarıda 102 numaralı örnekte “*nije bilo*” ifadesine yer verilmiştir. 102 numaralı örnekte “*mene*” (>*ja*) kişi zamiri il. d. çekime uğramıştır. Slavlara özgü ilgi durumu bağlamında ifade, ölçünlü dilin biçim bilgisine uygundur.

2.2.1.3.2.2. İlgi Durumu Çekimi

Boşnakçada bağlı durumlardan olan ilgi durumunda da çekim ekleri [a], [e] ve [i] türlerine göre değişmektedir. Hatta bu çekim türleri, ilgi durumu teklik biçiminde adların aldıkları eklere göre adlandırılır.

⁶¹⁴ Bernard Comrie-Greville G. Corbett, *The Slavonic Languages*, Routledge, London-New York 1993, s. 363.

2.2.1.3.2.2.1. İlgi Durumunda [a] Türev Ad Çekimi

Yalın durum teklikte sonu -ø, -e, -o, ile biten eril ve -ø, -e, -o ile biten yansız adlar, ilgi durumu teklikte -a, çoklukta ise -ā⁶¹⁵, -ī, -ijū ve -ū çekim ekleri ile çekilir.⁶¹⁶

Tablo 06: İlgi Durumunda [a] Türev Çekim Ekleri⁶¹⁷

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-ø, -o/-e,	-ø, -o/-e	-i	-a
il. d.	-a	-a	-ā, -ī, -ijū	-ā

103. “Midžo kako si? dobro od Allaha, sine (...)” (08)

104. “(...) od Turske, mnogo naša čorba se od mesa.” (04)

Verilen 103 numaralı cümlede “od Allaha” (Tr. Allah’tan) öbeğinde açık bir biçimde il. d. çekimi görülmektedir. Boşnakçada “od” (Tr. -dAn) edatının sadece ilgi durumunda kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra, /h/ sesi ile biten “Allah” adına -a eki eklenerek ölçünlü dile uygun bir biçimde il. d. tek. çekimi gerçekleştirilmiştir. 104 numaralı örnekte ise yansız adlara örnek niteliğinde olan bir kullanım yer almaktadır. Cümlede, “od mesa” (Tr. etten) öbeğinde yer alan “meso” (Tr. et) adı -a eki ile ilgi durumunda çekime uğramıştır. Verilen iki örnek cümlede yer alan “Allah” eril adı ve “meso” yansız adı [a] türev çekim ekleriyle biçimlenen adlar olup ölçünlü dilde ilgi durumu teklikte -a, çoklukta ise -ā eki alırlar.

⁶¹⁵ Tabloda yer alan /a/ sesinin üzerindeki (ˇ) işareti ile oluşturulan -ā ekinin biçimi, telaffuz ile ilgili bir kullanımdır. *Uzun vurgusuz ünlü* (Boş. dug nenaglašen samoglasnik) olarak ifade edilen ekin bu biçimi, il. d. çok. biçimindeki -a ekinin uzun vurgusuz telaffuz edilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Stjepan Babić vd., *Hrvatski pravopis*, 5. izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2000, s. 132; Terence R. Carlton, *a.g.e.*, s. 30. Bu kullanım, dil bilgisi vb. bilimsel alanlar ile ilgili yapılan çalışmalar dışında Boşnakçada yazılı metinlerde yer almaz. İlgi durumu çokluk ekinin teklik ekinden farklı olduğunu, farklı telaffuz edildiğini ifade etmek amacıyla bu çalışmanın bu kısmında ekin bu biçimine (-ā) yer verilmiştir.

⁶¹⁶ Edward Stankiewicz, *a.g.e.*, s. 218.

⁶¹⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103.; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

2.2.1.3.2.2. İlgi Durumunda [e] TÜRÜ Ad Çekimi

Boşnakçada durum çekimlerinde [e] türü çekim ekleriyle çekilen adların büyük bölümü yal. d. teklikte *-a* ile biçimlenen dişî adlardır. Biçim olarak benzer olan bazı eril adlarda [e] türü çekim ekleriyle çekilir. Ayrıca, yal. d. teklikte *-o* ve *-e* ekleriyle biten bazı adlar da [e] türü çekim ekleriyle biçimlenir.

Tablo 07: İlgi Durumunda [e] TÜRÜ Çekim Ekleri⁶¹⁸

	Teklik	Çokluk
yal. d.	<i>-a, -o, -e,</i>	<i>-e</i>
il. d.	<i>-ē</i>	<i>-ā, -ī, -ū</i>

Kırklareli’nde yapılan çalışmada [e] türü çekim ekleriyle ilgi durumunda çekime uğramış oldukça fazla örneğe ulaşılmıştır. Bu örneklerden birkaç tanesi aşağıda verilmiştir.

105. “*Kod kuće sa ženama samo pričamo, sve*” (17)

106. “*Kad smo bili mlađarija majka hoće da ide kod komšije na sijelu*” (28)

107. “*(...) a majko đe okleste vi došli iz Bosne.*” (28)

108. “*(...) iz rijeke studene vode uzmu (...)*” (48)

Verilen 105 numaralı örnekte altı çizili “*kod kuće*” (Tr. evde), 106 numaralı örnekte “*kod komšije*”, 107 numaralı örnekte “*iz Bosne*” (Tr. Bosna’dan) ve 108 numaralı örnekte “*iz rijeke*” (Tr. nehirden) öbeklerinde yal. d. tek. çekiminde *-a* eki ile biten dişî adların, il. d. teklikte *-e* eki ile çekildiği ve ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun bir durumun ortaya çıktığı görülmüştür.

Bunun yanı sıra, bazı eril adlar hem [a] hem de [e] türü çekim ekleriyle biçimlendiği bilinmektedir.

109. “*(...) babo mi nisam ni šamar inšallah od baba (...)*” (28)

⁶¹⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Yukarıda verilen 109 numaralı örnekteki “*od baba*” (Tr. babadan) öbeğinde yer alan “*babo*” (Tr. baba) adı il. d. tek. biçiminde, hem [e] türü çekim eklerine göre “*babe*” biçiminde hem de [a] türü çekim ekleriyle “*baba*”⁶¹⁹ olarak çekilebilir. Bu cümlede adın [a] türü çekim eklerine göre çekildiği görülmüştür. Her iki durumda da ölçünlü dile uygun bir öbeğin oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

2.2.1.3.2.2.3. İlgi Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle biçimlenmektedir. Üçüncü tür adı da verilen bu çekim türü ile genellikle yal. d. teklikte - $\emptyset$ eki ile biçimlenen dişi adlar çekilir. Bu adlar il. d. teklikte -i eki alırken çoklukta ise - $\bar{i}$, -*ijū* çekim ekleriyle biçimlenmektedir.

Tablo 08: İlgi Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri⁶²⁰

	Teklik	Çokluk
yal. d.	- $\emptyset$	-i
il. d.	-i	- $\bar{i}$, - <i>ijū</i>

Kırklareli’nde yapılan çalışmada [i] türü çekim ekleriyle değişime uğrayan sözcüklere nadiren rastlanılmıştır. Bunlardan biri daha önce örneklerde yer verdiğimiz {*sol*} > “so” sözcüğüdür.

110. “*Malo sol mi, gospina kukuruz.*” (28)

Verilen bu örnekte “*malo*” zarfından dolayı {*sol*} > “so” (Tr. tuz) adının ölçünlü dilin [i] türü çekim kuralı gereği il. d. çekiminde -i eki alarak “*malo soli*” (Tr. biraz tuz) biçiminde oluşturulması gerekmektedir.

2.2.1.3.3. Yönelme Durumu

Türkiye Türkçesinde “yaklaşma durumu” olarak da adlandırılan yönelme durumu (Boş. dativ); “*söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin yöneldiği veya yaklaştığı*

⁶¹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 233.

⁶²⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

varlığın adının girdiği çekim”⁶²¹ olarak açıklanabilir. Yönelme durumu bir şeyin, kime veya neye yönlendirildiği ile eylemin amacını işaret eden durumdur.⁶²²

2.2.1.3.3.1. Yönelme Durumunun İşlevi

Boşnakçada bağlı durumlardan olan yönelme durumu, “*Kome?*” (Tr. Kime?) ve “*Čemu?*” (Tr. Neye?) sorularına cevap verir.⁶²³ Ayrıca yönelme durumu, söz öbeklerinde ya da cümlelerde, sözcüğün anlamsal gereksinimleri bağlamında edatlı veya edat olmadan kullanılabilir.⁶²⁴ Yönelme durumunun edatlı kullanımlarına çalışmamızdaki “edatlar” konu başlığı altında ayrıntılı bir şekilde yer vereceğiz. Bu kısımda sadece edat olmadan kullanımlarına değineceğiz.

Boşnakçada yönelme durumu genel olarak eylemin yönünü, amacını, niyetini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, iyelik bildirirken sıfat tamlamalarında ve birçok fiil ile birlikte kullanılır.

Yönelme durumunun temel görevlerinden biri yön ifade etmesidir (Boş. dativ smjera).⁶²⁵ Yönelme durumunda nesne görevinde olan sözcükler, eylemin yönlendiği yerin bilgisini gösterirler.⁶²⁶ Örneğin; “*okrenuti se prozoru*” (Tr. pencereye dönmek)⁶²⁷ ifadesinde “*prozor*” (Tr. pencere) adının yön. d. çekimi ile yön bilgisi verilmiştir.

111. “*Idem kući*” (21)

Verilen örnekte, “*kuća*” (Tr. ev) dışı adı, yön. d. teklikte “*kući*” olarak çekilmiştir. Elde edilen örnekteki biçim, ölçünlü dilin yön. d. tek. çekimine uygundur.

Çift nesne alan fiillerin (Boş. dvovalentni glagoli) bulunduğu yapılarda, eylemin amacı, hedefi veya gerçekleşecek eylemden fayda sağlayan nesne yönelme

⁶²¹ Günay Karaağaç, “yaklaşma durumu”, *a.g.e.*, s. 847; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

⁶²² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 194.

⁶²³ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

⁶²⁴ Vesna Krajišnik, *a.g.e.*, s. 23.

⁶²⁵ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 219.

⁶²⁶ Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 24-25.

⁶²⁷ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 219.

durumunda yer alır.⁶²⁸ Yönelme durumunda çekilen sözcükler amaç, niyet, hareket yönü, yer veya zaman ifade ederler.⁶²⁹ Eylemin amacını belirtmek için kullanıldığında bu kullanım, amaçlık yönelme veya yaklaşma durumu⁶³⁰ (Boş. dativ namjene) olarak adlandırılır. Örneğin; “*pokloniti haljinu sestri*”⁶³¹ (Tr. kız kardeşine elbise hediye etmek) ifadesinde “*sestra*” (Tr. kız kardeş) adı, yön. d. teklikte “*sestri*” (Tr. kız kardeşine) biçiminde çekilmiştir.

112. “(...) *u mejtef kad smo išli, džeza nam davalı*” (31)

Bölgedeki çalışmada elde edilen metinlerden olan 112 numaralı örnekte çift nesne alabilen “*davati*” (Tr. vermek) fiili kullanılmıştır. Cümlede yer alan “*nam*” (>*nama*) zamiri, 1. çok. kişi zahirinin yön. d. çekimi olup Türkiye Türkçesinde “bize” olarak karşılanmaktadır.

Ad cümlelerinde ise yönelme durumunda yer alan adlar, sıfat veya zarflarla birlikte kullanılabilir. Bu kullanımda, sıfat veya zarf tarafından belirtilen özellik ile ilişkisi olan ad, yönelme durumunda çekilir.⁶³² “*biti odan prijatelju*” (Tr. bir arkadaşına sadık olmak).⁶³³

Amaçlık ifade eden yönelme durumunun bir başka türü ise fayda veya zarar ifade eden durumudur (Boş. dativ korsiti ili štete).⁶³⁴ Bu tür yönelme durumu, eylemin gerçekleşmesinden dolayı kazanç sağlayan veya zarara uğrayan, zarar gören kişi ya da varlığı ifade eder.⁶³⁵ “*oteti slabima*” (Tr. zayıfları gasbetmek). Bölgedeki çalışmada bu kullanıma örnek niteliği taşıyan veriye ulaşılamamıştır.

Yönelme durumda yaygın kullanımlardan bir diğeri ise iyelik bildiren yönelme durumudur (Boş. posvojni dativ). Bu kullanımda genellikle, yönelme durumunda çekilen kişi zamirlerinin kısa biçimleri kullanılır: “*Djeca su joj dobro.*” (Tr. Onun çocukları iyi.) cümlesinde yer alan “*joj*” (>*njoj*) kişi zamiri, “*ona*” (Tr. o)

⁶²⁸ Kylie R. Richardson, *Case and Aspect in Slavic*, Oxford University Press, New York 2007, s. 34.

⁶²⁹ Branko Tošović, *Korelaciona morfologija...*, s. 24.

⁶³⁰ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 848.

⁶³¹ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 219.

⁶³² Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 848.

⁶³³ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 219-220.

⁶³⁴ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 220.

⁶³⁵ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 848.

3. tek. dişi kişi zamirinin yönelme durumunda çekilmiş biçimidir. Bu ifade Boşnakçada ayrıca, yönelme durumu olmaksızın “*Njena su djeca dobro.*” (Tr. Onun çocukları iyi.) biçiminde, iyelik zamiri ile de oluşturulabilir.⁶³⁶

Bölgede yapılan araştırmada yön. d. ile iyelik kullanımına dair oldukça fazla örneğe ulaşılmıştır. Bunlar, biçim olarak birbirine benzer yapıda oldukları için aralarından iki tanesine yer verilmiştir.

113. “*Babo mi je, majka mi je Bošnjak ama ne znaju da govori.*” (28)

114. “*Kako ti je ime?*” (10)

Yukarıda verilen 113 numaralı örnekte, “*babo mi*” (Tr. babam) ve “*majka mi*” (Tr. annem) ifadeleri, yönelme durumunun yaygın bir kullanımı olan iyelik bildirmeye örnek niteliğindedir. Boşnakçada “*ja*” (Tr. ben) 1. tek. kişi zamirinin yönelme durumundaki “*meni*” (Tr. bana) çekiminin kısa biçimi “*mi*”, cümlede yer alan “*babo*” ve “*majka*” adları ile iyelik öbeği oluşturarak bu adların kime ait olduğu bilgisini verir. Aynı şekilde 114 numaralı örnekte yer alan “*ti*” ise yal. d. 2. tek. “*ti*” (Tr. sen) kişi zamirinin yön. d. “*tebi*” çekiminin kısa biçimidir. Zamirin 2. tek. kişi zamirinin yön. durum çekiminin kısa biçimi ve “*ime*” (Tr. ad, isim) adı iyelik öbeği oluşturur. Her iki cümlede yer alan kullanımlar ölçünlü dilin biçim bilgisine uygundur.

Yönelme durumunun bir diğer kullanım biçimi; ilgi, alaka veya yakınlık ifade eden yönelme durumudur (Boş. dativ interesa ili etički dativ).⁶³⁷ Yönelme durumunun bu biçimi, belirtilen kişinin hissettiği belirli bir ilgiyi göstermek için kullanılır. Bu özel kullanım, konuşmacı ile dinleyici arasındaki yakınlığı ifade eder:⁶³⁸ “*Kako si mi?*” (Tr. Nasılsın?).⁶³⁹ Soru cümlesinde altı çizili “*mi*” (>*meni*) (Tr. bana) kişi zamirinin dil bilgisel bir görevi bulunmamaktadır. Ancak anlamsal olarak konuşmacılar arasındaki yakınlığı vurgular. Bölgede elde edilen veriler arasında bu kullanıma uygun örnek tespit edilememiştir.

⁶³⁶ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 220.

⁶³⁷ Gös. yer.

⁶³⁸ Adam Werle, *Word, phrase, and clitic prosody in Bosnian, Serbian, and Croatian*, (South College University of Massachusetts, Department of Linguistics, Yayınlanmamış doktora tezi), Massachusetts 2009, s. 198.

⁶³⁹ Snježana Kordić, *Serbo-Croatian*, Lincom Europa, München-Newcastle 1997, s. 17.

Yönelme durumunun bir diğer işlevi, daha çok dilin önceki dönemlerinde yaygın bir şekilde kullanılan eylem adı veya mastar biçimi ile yönelme durumu (Boş. dativ s infinitivom) olarak ifade edilen yapıdır: “*Valja nam krenuti.*” (Tr. Harekete geçmeliyiz).⁶⁴⁰ Günümüzde nadiren bu işleve rastlanılmakta olup bölgede, bu kullanıma örnek niteliğinde veriye ulaşılamamıştır.

Bir başka işlev ise *vurgulu yönelme durumu* (Boş. emfatični dativ) adı verilen kullanım biçimidir. Bu işlev genellikle iyelik bildiren yönelme durumuna benzer. Ancak bu kullanım, daha çok yemin, ant ifadelerini içerir:⁶⁴¹ “*Tako mi Boga!*” (Tr. Vallahi! Yemin ederim ki!)⁶⁴²

115. “(...) *ali bogami ušli majstori pokvariju.*” (08)

Bölgeden elde edilen 115 numaralı örnekte yer verilen “*bogami*” (Tr. vallahi!)⁶⁴³ ifadesi genellikle birleşik olarak kullanılsa da “*Bog*” (Tr. Tanrı) adı ve “*mi*” (>*meni*) (Tr. bana) kişi zamirinden oluşur. Ölçünlü dile uygun bir kullanım söz konusudur.

Yönelme durumu psikofizyolojik bir süreci, duyguyu veya ruh halini ifade edebilir: “*Teško joj je da stalno ponavlja iste stvari.*” (Tr. Sürekli aynı şeyleri tekrar etmek ona zor geliyor).⁶⁴⁴ Bu yapılarda psikofizyolojik süreçten veya duygudan etkilenen varlık yön. d. ile verilir. Bunun dışında bazı fiiller, yönelme durumunda çekilen bir nesneyi talep ederler. Bunlar, “*pripadati*” (Tr. ait olmak), “*smijati se*” (Tr. gülmek), “*odgovarati*” (Tr. cevap vermek; uymak, uygun olmak), “*pomagati*” (Tr. yardım etmek), “*vjerovati*” (Tr. güvenmek; inanmak)⁶⁴⁵ vb. fiillerdir. “*Ova knjiga pripada učitelju.*” (Tr. Bu kitap öğretmene aittir.)⁶⁴⁶ Bununla birlikte, Boşnakçada yönelme durumunda nesne alan diğer fiiller ise “*svidati se*” (Tr. beğenilmek, hoş

⁶⁴⁰ Josip Silić-Ivo Pranjković, *a.g.e.*, s. 220.

⁶⁴¹ Göş. yer.

⁶⁴² Şakir Bayhan, “tako”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2015, s. 1350.

⁶⁴³ Ibrahim Čedić, “bogami”, *Rječnik ...*, s. 42.

⁶⁴⁴ Ivana H. Antonić, “Sintaksa i semantika dativa”, *Južnoslovenski filolog*, br: LX, 2004, s. 71-72.

⁶⁴⁵ Fiil ayrıca “inanmak” anlamında da kullanılır. Ancak “inanmak” anlamı ile kullanıldığında “*u*” veya “*na*” edatı ile belirtme durumunda çekime uğrayan bir ifade alır: “*Vjeruje u Boga.*” (Tr. Tanrı’ya inanıyor.). “Güvenmek” anlamında kullanıldığında ise yön. d. ile kullanılır: “*Vjeruješ li mu?*” ya da “*Da li mu vjeruješ*” (Tr. Ona güveniyor musun?).

⁶⁴⁶ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 98.

gitmek), “*činiti se*” (Tr. gibi gelmek, gözükmek), “*izgledati*” (Tr. gibi gözükmek; gibi gelmek), “*dešavati se*” (Tr. olmak, olup bitmek) gibi fiillerdir: “*Sviđa mi se ova haljina.*” (Tr. Bu elbise hoşuma gidiyor./ Bu elbiseyi beğeniyorum.); “*Čini mi se da će padati kiša.*” (Tr. Bana, yağmur yağacakmış gibi geliyor./ Bana öyle geliyor ki yağmur yağacak).⁶⁴⁷ Dönüşlülük zamiri “*se*” (>*sebe*) ile oluşturulan bazı dönüşlü fiiller ile birlikte yönelme durumunda çekilmiş sözcükler, “bir şey yapma arzusunu, isteğini” ifade etmek için kullanılır: “*Ne spava joj se sada.*” (Tr. Şu an uyumak istemiyor).⁶⁴⁸ Yönelme durumunda yaygın kullanımlardan bir diğeri ise öznesiz cümlelerdir. Boşnakçada eylemden etkilenen kişi yönelme durumunda verilir: “*Drago mi je da vas vidim.*” (Tr. Sizi gördüğüme memnun oldum).⁶⁴⁹ Benzer yapıda olan bir diğeri ifade ise “*Dosadno mi je*” (Tr. Sıkıldım) ifadesidir.⁶⁵⁰ Boşnakçada yine eylemden etkilenen varlık yönelme durumunda yer alırken Türkiye Türkçesinde ise yalın durumdadır. Boşnakçadaki bu yapının daha iyi anlaşılması için bu ifade “Bana sıkıcı geliyor.” olarak da Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Yapılan saha çalışmasında bu kullanıma uygun örnek tespit edilememiştir.

2.2.1.3.3.2. Yönelme Durumu Çekimi

Boşnakçada bağlı durumlardan olan yönelme durumu, diğeri durumlarda da olduğu gibi [a], [e] ve [i] türü çekim ekleriyle çekilir.

2.2.1.3.3.2.1. Yönelme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi

Yalın durum teklikte -*ø*, -*e*, -*o* ile biten eril ve yansız adlar [a] çekim türünün ekleri ile çekildiğine daha önce değinmiştik. Bu eril ve yansız adlar yön. d. teklikte -*u*, çoklukta ise -*ima* yönelme durumu çekim ekleri ile çekilirler.

⁶⁴⁷ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 128.

⁶⁴⁸ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 129.

⁶⁴⁹ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 102.

⁶⁵⁰ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 129.

Tablo 09: Yönelme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri⁶⁵¹

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-ø, -o/-e,	-ø, -o/-e	-i	-a
yön. d.	-u	-u	-ima	-ima

116. “(...) *ovde a jedan stari rekoh detetu (...)*” (48)

Yapılan saha araştırmasından [a] türü çekim ekleriyle yönelme durumunda çekilen er. ve yan. adların yer aldığı az sayıda veriye ulaşılmıştır. Yukarıda verilen 116 numaralı örnek cümlede altı çizili {*detetu*} ifadesi, “*dijete*” (Tr. çocuk) adının ekav biçiminin yön. d. teklikte çekilmesiyle ortaya çıkmıştır. Ekav {*dete*} biçimiyle verilen ad, -(e)t- genişleme ekinin köke eklenmesinin ardından -u yön. d. tek. eki alarak, biçim bilgisi açısından ölçünlü dile uygun bir çekime uğramıştır.

2.2.1.3.3.2.2. Yönelme Durumunda [e] Türü Ad Çekim

Bu tür çekim ekleriyle çekilen adların büyük bölümünü, yal. d. teklikte -a ile biçimlenen dişî adlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, biçim olarak eş değer olan bazı eril adlar da [e] türü çekim ekleriyle çekilir. Ayrıca, yal. d. teklikte -o ve -e ekleriyle biten bazı adlar yine [e] türü çekim ekleriyle çekilir.

Tablo 10: Yönelme Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri⁶⁵²

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-a, -o, -e,	-e	-e	-e
yön. d.	-i	-i	-ama	-ama

117. “*Yok, ‘idem kući’ diyoruz, tekli*” (21)

Verilen 117. Numaralı örnekte, yal. d. teklikte -a eki ile biçimlenen “*kuća*” (Tr. ev) adının yön. d. teklikte “*kući*” olarak çekildiği görülmektedir. Örnek cümlede

⁶⁵¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

⁶⁵² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152;

verilen bu biçim bölgeden elde edilen metinlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bölgede [e] türü çekim ekleriyle çekilen adların yönelme durumunda ölçünlü dile uygun biçimlendiği anlaşılmaktadır.

2.2.1.3.3.2.3. Yönelme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bu çekim türü ile genellikle yal. d. teklikte - $\emptyset$ eki ile biçimlenen dışı adlar biçimlenmektedir. Bu adlar yön. d. teklikte -i eki alırken çoklukta ise -ima çekim ekiyle çekilir.

Tablo 11: Yönelme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri⁶⁵³

	Teklik	Çokluk
yal. d.	- $\emptyset$	-i
yön. d.	-i	-ima

Bölgeden elde edilen metinlerde yönelme durumu kullanımı, diğer ad durumlarına göre daha nadir olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de, özellikle iyelik bildirirken yönelme durumunun yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak [i] türü çekim ekleriyle değişime uğrayan örnek veriler elde edilememiştir.

2.2.1.3.4. Belirtme Durumu

Belirtme durumu (Boş. akuzativ), geçişli bir fiil taşıyan cümlede, fiil tarafından doğrudan etkilenen adın yer aldığı durum⁶⁵⁴ olarak ifade edilebilir. Belirtme durumu, Türkiye Türkçesinde “yükleme”⁶⁵⁵ veya “yapma”⁶⁵⁶ durumu olarak da adlandırılmaktadır.

Boşnakçada belirtme durumu; “*eylem bildiren yüklem in etkilediği, kimi veya neyi sorularına karşılık gelen, daha açık bir ifadeyle gerçekleştirilen eylemin*

⁶⁵³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

⁶⁵⁴ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 277; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 231.

⁶⁵⁵ Emine Gürsoy Naskali, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1997, s. 85; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 277.

⁶⁵⁶ Günay Karaağaç, “yapma durumu”, *a.g.e.*, s. 856; Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

konusunun kim ya da ne olduğunu gösteren ad ve ad soylu sözcüklerin biçimi”⁶⁵⁷ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca belirtme durumu, diğer dilsel ögelerle girdiği ilişki sebebiyle Boşnakçada bağlı durumlar arasında yer alır.

Boşnakçada belirtme durumunda eril adların canlı veya cansız bir varlığı ifade ediyor oluşları önemli bir farklılığı da beraberinde getirmektedir. Eğer eril adlar canlı bir varlığı ifade ediyorsa bel. d. tek. çekiminde ad, il. d. teklik gibi; eğer cansız bir varlığı ifade ediyorsa yal. d. teklik gibi çekilir.⁶⁵⁸ Adların canlı veya cansız varlıkları ifade etmeleri ile ilgili çıkan bu farklı biçimlenmeye durum çekimleri bölümünde detaylı olarak yer vereceğiz.

2.2.1.3.4.1. Belirtme Durumunun İşlevi

Belirtme durumu Boşnakçada, “*Koga?*” (Tr. Kimi?) veya “*Što/Šta?*” (Tr. Neyi?) sorularına cevap veren adın yer aldığı bağlı durumdur.⁶⁵⁹ Bu sorulara cevap veren belirtme durumu, genel olarak dolaysız nesnenin oluşturulmasında, öznesiz cümlelerde, tamlamalarda ve zarf görevindeki yapıların oluşturulmasında kullanılır.

Boşnakçada belirtme durumunun edatlı veya edat olmadan kullanımları mevcuttur.⁶⁶⁰ Edatları III. bölümde ayrı bir başlık altında inceleyeceğimiz için bu bölümde belirtme durumunun sadece edat olmadan kullanımlarına değineceğiz.

Belirtme durumu; “*geçişli eylem adlarının önündeki nesnellik durumudur.*”⁶⁶¹ Dolaysız nesnenin belirtme durumunda yer aldığı bu yapılar Boşnakçada yaygın olarak kullanılır: “*Čitam knjigu.*”⁶⁶² (Tr. Kitabı okuyorum.) cümlesinde yer alan “*knjiga*” (Tr. kitap) adı belirtme durumunda çekilmiştir. Benzer biçimde; “*Vidim Azru i Mehmeda.*”⁶⁶³ (Tr. Azra’yı ve Mehmet’i görüyorum.)

⁶⁵⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 194.

⁶⁵⁸ Stela Manova, *Understanding Morphological Rules; With Special Emphasis on Conversion and Subtraction in Bulgarian, Russian and Serbo-Croatian*, Vol. 1, Springer, Dordrecht 2011, s. 19.

⁶⁵⁹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

⁶⁶⁰ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 10.

⁶⁶¹ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 857.

⁶⁶² Dragutin Subotić-Nevill Forbes, *Serbian Grammar*, Clarendon Press, Oxford 1918, s. 41.

⁶⁶³ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 25.

cümlesinde “*vidjeti*” (Tr. görmek) geçişli fiilinin etkisiyle “*Azra*” (Tr. dişi kişi adı) ve “*Mehmed*” (Tr. eril kişi adı) belirtme durumuda çekime uğramıştır.

118. “*Ona ostavila dijete, ostavila i devam (...)*” (27)

119. “*Nisu nas učili, babo i majka nisu nas naučili, ne znamo.*” (31)

120. “*Jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos (...)*” (36)

121. “*Pismo pišem, ovce čuvom (...)*” (45)

Verilen 118 numaralı cümlede “*dijete*” (Tr. çocuk) adının bel. d. ve yal. d. tek. biçimlerinin aynı olduğu bilinmektedir. Ancak verilen cümlelerin yüklemi “*ostavila*” (>*ostaviti*) (Tr. bırakmak) ve cümlelerin öznesi “*ona*” [Tr. o (3. teklik dişi kişi zamiri)] sayesinde, altı çizili “*dijete*” adının bel. d. teklikte yer aldığı anlaşılmaktadır. 119 numaralı örnekte iki defa yer alan “*nas*” zamiri, 1. çokluk “*mi*” (Tr. biz) kişi zamirinin belirtme veya ilgi durumundaki biçimidir. Ancak cümlelerin bağlamı ve kullanılan fiiller dikkate alındığında zamirin belirtme durumunda olduğu anlaşılmaktadır. 120 numaralı örnekte de bel. d. kullanımı mevcuttur. Örnekte, “*drva*” (>*drvo*) adına, bel. d. çok. biçimi ile yer verilmiştir. Son olarak 121 numaralı cümlede “*pismo*” (Tr. mektup) adı ve “*ovca*” (Tr. koyun) adının bel. d. çok. biçimi “*ovce*” (Tr. koyunları) ifadeleri de ölçünlü dile uygun bir yapıda verilmiştir.

Boşnakçada öznesi bilinmeyen yapılar, genellikle bir varlığın bir durumu deneyimlemesi ile ortaya çıkar. Durumu deneyimleyen varlık belirtme durumunda yer alır. Ayrıca cümlelerin yüklemi, “*biti*” (Tr. olmak) fiilinin 3. tek. yan. kişi zamirine göre çekimi ile oluşturulur:⁶⁶⁴ “*Anu boli glava.*”⁶⁶⁵ (Tr. Ana’nın başı ağrıyor.) cümlesinde “*Ana*” (Tr. dişi kişi adı) durumu deneyimleyen varlık olarak belirtme durumunda çekilmiştir. Daha açık biçimde ifade etmek gerekirse, bir kişinin baş, diş veya vücudunun başka bir bölgesinin ağrması durumlarında, bu yapı sıklıkla kullanılmakta olup ağrıdan etkilenen kişi belirtme durumunda yer alır.⁶⁶⁶ Bölgede, bu kullanıma uygun örnek tespit edilememiştir.

⁶⁶⁴ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 163-164.

⁶⁶⁵ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 10.

⁶⁶⁶ Željko Vrabec, *Bosnian, Croatian, Montenegrin and Serbian; An Essential Grammar*, Routledge, London-New York 2022, s. 47.

Belirtme durumun bir başka yaygın kullanımı ise cümlede zaman zarflarının oluşturulmasıyla ilgilidir. Belirtme durumunda edat olmadan kurulan ve zaman ifade eden yapılar genellikle eylemin gerçekleştiği süreyi belirtmektedir. Bununla birlikte, zaman içinde birbirleri ile bağlantılı olan noktaları da ifade edebilir:⁶⁶⁷ “*Ovaj tečaj traje mjesec dana.*”⁶⁶⁸ (Tr. Bu kurs, bir ay sürer.) cümlesinde “*mjesec*” (Tr. zaman birimi; ay) adı belirtme durumunda yer almaktadır.

122. “(...) *isprije ja kad sam bila došla, heftu mene su džumbuš gradili, heftu.*” (48)

Bölgede elde edilen veriler arasında belirtme durumunda zaman ifadelerine nadiren rastlanılmıştır. 122 numaralı örnekte verilen “*heftu*” ifadesi yal. d. teklikte “*hefta*” (Tr. hafta) olarak kullanılan sözcüğün bel. d. teklikte çekime uğramış biçimidir. Sözcüğün belirtme durumundaki biçimi, ölçünlü dile uygun yapıdadır. Belirtme durumunda bazı zaman ifadeleri ise edat ile kurulan yapılarda ortaya çıkmaktadır.

Belirtme durumunda edat kullanımı III. bölümde detaylı biçimde verilecektir. Ancak bu kısımda yönelme durumundaki “yönelme” anlamı ile belirtme durumundaki “yönelme” anlamının farkını vurgulamak için birkaç örnek verilmiştir.

123. “*A otišli pošle u Bosnu ama (...)*”(28)

124. “*Bosna'ya nisam išla.*” (31)

125. “(...) *kad su najprva došli u Amasiju (...)*” (27)

Yukarıda verilen örneklerde bel. d. ile yönelme anlamının karşılanması işaret edilmektedir. 123 numaralı örnekte altı çizili “*u Bosnu*” ifadesi ve cümleinin bağlamı açıkça yönelme anlamını göstermektedir. Ayrıca, yal. d. teklikte “*Bosna*” biçiminde verilen adın bel. d. teklikte “*Bosnu*” olarak biçimlenmesi ve bel. d. teklikte çekime uğramış addan önce “*u*” (Tr. içine; içinde; -yA; -dA) edatının kullanılması ölçünlü dile uygun bir kullanımı işaret etmektedir. 124 numaralı örnekte ise aynı bağlama rastlanılmaktadır. Ancak bu defa katılımcının Boşnakçadaki biçim yerine Türkiye Türkçesindeki biçimi tercih ettiği görülmektedir. Son olarak 125 numaralı cümlede yer

⁶⁶⁷ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 305.

⁶⁶⁸ Željko Vrabec, *a.g.e.*, s. 46.

alan “*u Amasiju*” ifadesi hem ölçünlü dilin belirtme durumunda yönelme anlamının verilmesine hem de Türkçe yer adlarının Boşnakçaya aktarılmasına örnek niteliğindedir.

2.2.1.3.4.2. Belirtme Durumu Çekimi

Boşnakçada belirtme durumunda adlar, [a], [e] ve [i] türlerinin ekleriyle çekilir. Ancak özellikle [a] türü çekim ekleri ile çekilen eril cins adların canlı veya cansız varlıkları ifade etmesi bel. d. çekim eklerinin farklılaşmasına sebep olmaktadır.

2.2.1.3.4.2.1. Belirtme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi

Bu türe göre çekilen adlar büyük oranda eril ve yansız adlardır. Ancak eril ve yansız adların bir kısmı (-a eki ile biten eril adlar vb.), diğer çekim ekleriyle biçimlenir. Ayrıca belirtme durumunda, diğer durum çekimlerinden farklı olarak eril adlar bağlamında farklı bir özellik ortaya çıkmaktadır. Eril adlar belirtme durumunda canlı ve cansız varlıkları ifade etmelerine göre farklı çekim ekleriyle çekilir.

Tablo 12: Belirtme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri⁶⁶⁹

		Teklik		Çokluk	
		Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.		-ø, -o, -e,	-ø, -o, -e	- i	-a
bel. d.	Canlı	-a	-ø, -o, -e	-e	-a
	Cansız	-ø, -o, -e,			

Yukarıdaki tabloda açıkça görüleceği üzere bel. d. teklikte eril canlı adlar, il. d. teklikteki gibi -a eki ile çekilirken eril cansız adlar ise yal. d. teklikteki biçimleriyle eş değerdir. Bununla birlikte, eril adların bel. d. çoklukta -e eki ile biçimlendiği görülmektedir. Söz konusu yansız adlar olduğunda, bel. d. teklikte ve çoklukta yalnız

⁶⁶⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

durumla ek bağlamında bir eş değerlilikten bahsedilebilir.⁶⁷⁰ Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapmış olduğumuz araştırmada, [a] türü çekim ekleriyle çekilen ve belirtme durumunda yer alan adlarla ilgili birçok örneğe ulaşılmıştır. Bu örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir.

126. “*Idem u lov zec.*” (21)

127. “*Ja idem u put.*” (10)

128. “*Došao je jedan öğretmen na naše selo.*” (28)

129. “*Drvo sečimo.*” (45)

Yukarıda verilen cümlelerde altı çizili sözcükler bel. d. teklikte yer almaktadır. 126 numaralı cümledeki “lov” (Tr. av) sözcüğü “u” edatı olarak “u lov” (Tr. ava) biçiminde verilmiştir. “lov” sözcüğü cansız eril ad olduğundan dolayı bel. d. teklikteki biçimi, yal. d. teklikteki biçimiyle aynıdır. Benzer şekilde, 127 numaralı örnekteki “put” (Tr. yol) sözcüğü de “u” edatı olarak “u put” (Tr. yola, yolun içine) öbeğiyle belirtme durumunda oluşturulmuştur. 127 numaralı cümlede “u put” öbeği yerine “na put” öbeği ölçünlü dil açısından daha yaygın bir kullanımdır. Yine de, gerek eril “lov” ve “put” adlarının bel. d. tek. biçimleri (cansız oldukları için yal. d. tek. biçimleriyle aynı) gerekse verilen cümlelerin bağlamı ölçünlü dile yakın bir yapıyı ortaya koymaktadır. 128 numaralı cümlede ise “selo” (Tr. köy) yansız adının bel. d. tek. kullanımına yer verilmiştir. Yansız adların hem teklik hem de çokluk biçimlerinin bel. d. tek. ve çok. ile eş değer olduğuna daha önce değinmiştik. Ayrıca 129 numaralı örnekte yer alan “drvo” (Tr. ağaç; ağaç malzeme, kereste vb.) adı da bel. d. teklikte, yal. d. teklikte yer aldığı biçimiyle kullanılmıştır. Bu sebeple, her dört cümlede verilen ve [a] türü çekim ekleriyle biçimlenen sözcükler, ölçünlü dildeki bel. d. biçimlerini karşılar niteliktedir.

130. “*Idemo u šumu, sečemo hrastove.*” (46)

Verilen 130 numaralı cümlede ise eril adları uzun çokluk biçimlerinin bel. d. çok. çekiminde nasıl değişime uğradığına dair örnek niteliğindedir. Görüleceği üzere “hrast” (Tr. meşe) adı -ov- iç eki ve ardından -e bel. d. eril çok. eki olarak “hrast-ov-

⁶⁷⁰ Cellia Hawkesworth, *Colloquial Croatian and Serbian; The complete course for Beginners*, Routledge, London-New York 1998, s. 41.

e > hrastove” biçiminde çekilmiş ve ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun bir yapı ortaya çıkmıştır.

2.2.1.3.4.2.2. Belirtme Durumunda [e] Türlü Ad Çekimi

Boşnakçadaki durum çekimlerinde [e] türlü çekim ekleriyle çekilen adların büyük bölümünün yal. d. teklikte *-a* ile biçimlenen dişil adlar olduğundan daha önce bahsetmiştik. Ayrıca, biçim olarak benzer olan, yal. d. teklikte *-a* eki ile biçimlenen eril adlar, yine yal. d. teklikte *-o* ve *-e* ekleriyle biten bazı adlar da [e] türlü çekim ekleriyle çekilir.

Tablo 13: Belirtme Durumunda [e] Türlü Çekim Ekleri⁶⁷¹

	Teklik	Çokluk
yal. d.	<i>-a, -o, -e,</i>	<i>-e</i>
bel. d.	<i>-u</i>	<i>-e</i>

Bölgede yapılan çalışmada [e] türlü çekim ekleriyle belirtme durumunda çekilmiş birçok sözcüğe ulaşılmıştır. Bu örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir.

131. “*Ja sam sve slušala pjesme, televizore, (...)*” (04)

132. “*Idem u šumu, u šumu idem.*” (10)

133. “*Uzeli jednu turkušku snahu, došla ne zna.*” (28)

134. “*Jedem krušku armut yiyorum.*” (21)

135. “*(...) ovce čuvom (...) krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)*” (45)

Bölgeden elde edilen veriler ışığında, [e] türlü çekim ekleriyle biçimlenen yukarıda verilen sözcüklerin belirtme durumda çekimlerinin, biçim bilgisi açısından ölçünlü Boşnakçaya uygun olduğu tespit edilmiştir. 131 numaralı örnek cümlede yer alan “*pjesme*” sözcüğü, “*pjesma*” (Tr. şarkı, türkü) adının bel. d. çok. çekimidir. 132 numaralı örnekte yer alan “*šumu*” biçimi ise “*šuma*” (Tr. orman) adının bel. d. tek. çekimi ile elde edilmiştir. 133 numaralı örnekteki “*snahu*” biçimi, “*snaha*” (Tr. gelin)

⁶⁷¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

adının bel. d. tek. çekimidir. 134 numaralı örnekte ise “*kruška*” (Tr. armut) adı, bel. d. tek. çekimine göre “*krušku*” olarak biçimlenmiştir. Son olarak, 135 numaralı cümlede yer alan altı çizili “*ovce*” ifadesi, “*ovca*” (Tr. koyun) adının bel. d. çok. çekimi ve “*borovnice*” ifadesi, “*borovnica*” (Tr. yaban mersini) adının bel. d. çok. biçimidir. Tüm bu örneklerde verilen çekimler biçim bilgisi açısından ölçünlü Boşnakçaya uygundur. Ancak 133 numaralı örnekte yer verilen {*turkušku*} farklı sıfat yerine ölçünlü dilde “*turski, turska, tursko*”⁶⁷² biçimlerinin tercih edildiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Sıfat bağlamında ortaya çıkan bu sapma, çalışmanın III. bölümünde sıfatlar kısmında detaylı bir biçimde tartışılacaktır.

2.2.1.3.4.2.3. Belirtme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bunlar genellikle, yal. d. teklikte - $\emptyset$ eki ile biçimlenen dişil adlardır. Bu tür çekim ekleriyle çekilen adlar bel. d. tek. ve çoklukta aynı yal. d. tek. ve çok. gibi çekilir.

Tablo 14: Belirtme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri⁶⁷³

	Teklik	Çokluk
yal. d.	- $\emptyset$	-i
bel. d.	- $\emptyset$	-i

Bölgeden elde edilen metinlerde [i] türü çekim ekleriyle biçimlenen adların bel. d. tek. ve çok. biçimlerine örnek niteliğinde olan çok fazla veri elde edilememiştir.

136. “*U Velikog ja imam čer udatu ama tašındi Čerkezköy’de.*” (35)

Verilen 136 numaralı örnekte cümlemin bağlamından anlaşılacağı üzere, {*čer*} ifadesi “*kčer*” (Tr. kız evlat, kız çocuk) adının katılımcı tarafından farklı sesletilmiş biçimidir. Bu sesletim biçimi Ştokav lehçe kümesinin bazı konuşma havzalarında ortaya çıkmaktadır. Bu sapma, sesletim olarak çalışmanın III. bölümünde detaylı biçimde incelenecektir. Biçim bilgisi açısından ise [i] türü çekim ekleriyle

⁶⁷² Ibrahim Čedić, “*turski*”, *Rječnik ...*, s. 1155.

⁶⁷³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska ...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

biçimlenen ad, ölçünlü dilin bel. d. tek. biçimine uygun bir biçimde değişime uğramıştır.

2.2.1.3.5. Seslenme Durumu

Seslenme durumu (Boş. vokativ), Türkiye Türkçesinde “çağırma durumu”⁶⁷⁴ olarak da yer almaktadır. Seslenme durumundaki yer alan adlar iletişimde, uyarıcı veya dikkat çekici olarak görev yüklenebilirler.⁶⁷⁵ Ayrıca seslenme durumunda; “çağırmaya, haber vermeye ve cümledeki seslenmeyi kuvvetlendirmeye yarayan”⁶⁷⁶ Boşnakçadaki “hej”, “ej”, “oj”⁶⁷⁷ vb. seslenme ünlemleri de yaygın olarak kullanılabilir. Seslenme durumu, Boşnakçada temel olarak hitabı bildirir: “čovječe!” (Tr. adam!); “hej, ljepoto!” (Tr. Hey, güzellik!) vb.⁶⁷⁸

Türkiye Türkçesinde söz dizimi düzleminde yapılan seslenme veya çağırma,⁶⁷⁹ Boşnakçada seslenme durumu ekleriyle yapılır. Seslenme durumu Boşnakçada, belirli bir yapının dışında veya yapının içinde gömülü bir konumda yer aldığından dolayı⁶⁸⁰ bağlı olmayan ad durumlarından, daha açık bir ifade ile cümle dışı öğelerdendir. Türkiye Türkçesinde; “insan veya hayvanlara seslemelerden oluşan dil kullanımı”⁶⁸¹ olarak ifade edilse de Boşnakçada cansız nesneleri ifade eden adlar da seslenme durumunda çekilirler.

⁶⁷⁴ Günay Karaağaç, “çağırma durumu”, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁷⁵ Bahadır Güneş, *Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Ağzı (İnceleme - Metinler - Sözlük)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2013, s. 200.

⁶⁷⁶ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992, s. 130.

⁶⁷⁷ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 225.

⁶⁷⁸ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

⁶⁷⁹ Günay Karaağaç, “çağırma durumu”, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁸⁰ Barry J. Blake, *a.g.e.*, s. 8.

⁶⁸¹ Günay Karaağaç, “çağırma durumu”, *a.g.e.*, s. 239.

2.2.1.3.5.1. Seslenme Durumunun İşlevi

Seslenme durumu Boşnakçada, seslenen ve seslenilen arasındaki iletişimde seslenilene hitap etmek için kullanılır.⁶⁸² Genellikle insan ve hayvan gibi canlı varlıklara hitap sürecinde ortaya çıksa da cansız nesneler de seslenme durumunda çekime uğrayabilir; “*Dobar dan, gospodine Antiću*” (Tr. İyi günler, Antić Bey)⁶⁸³ cümlesinde “*gospodin*” (Tr. bey, efendi; sahip) adı ve “*Antić*” eril kişi adı seslenme durumunda çekime uğramış olup bir hitabı işaret etmektedir.

Seslenme durumu, çağırma amacıyla da kullanılmaktadır: “*Dragane!*” (Tr. Dragan!).⁶⁸⁴ Bu yapılarda seslenme durumu, seslenilen kişinin dikkatini çekmek için kullanılır.

Seslenme durumunda sıklıkla “*oj!*”, “*hej!*” vb. seslenme ünlemlerine yer verilmektedir.⁶⁸⁵ Ayrıca yine yaygın bir biçimde seslenme durumunda çekime uğrayan adlar, cümle içi öğelerden ayrı durur ve genellikle seslenme durumunda çekilen addan sonra virgöl konur. Benzer bir biçimde, seslenme durumundaki yazılı hitap ifadelerinde kişi adı, unvan, rütbe vb. adlardan sonra da virgöl kullanılır: “*Dragi prijatelju, ...*” (Tr. Sevgili arkadaşım, ...).⁶⁸⁶

Seslenme durumu ile şaşkınlık, kızgınlık, sevgi, yakınlık, küçümseme vb. duygular ve tutumlar da ifade edilebilir: “*dušo moja!*” (Tr. canım benim!). Seslenme durumu edebi anlatım için de sıklıkla kullanılır: “*o zvijezdo svijetla!*” (Tr. oh, parlayan yıldız!).⁶⁸⁷

Kırklareli’nde yapılan çalışmada seslenme durumuna ilişkin örnek niteliğinde verilere ulaşılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

137. “(...) istemiyor çocukları götürsün; *De ideš, majko?*” (28)

138. “*Kapıyı açıyorum ‘majko’ diyorum, sesleniyorum.*” (34)

⁶⁸² Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 183.

⁶⁸³ Celia Hawkesworth, *a.g.e.*, s. 40.

⁶⁸⁴ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 140.

⁶⁸⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 194.

⁶⁸⁶ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 140.

⁶⁸⁷ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 304.

139. “*He kaže be, majko!*” (34)

Yukarıda verilen ses. d. kullanımına dair örneklerde “*majka*” (Tr. anne) adının ses. d. tek. “*majko*” biçiminin ölçünlü dile uygun olarak çekildiği görülmektedir.

2.2.1.3.5.2. Seslenme Durumu Çekimi

Diğer ad durumlarında olduğu gibi seslenme durumunda da adlar [a], [e] ve [i] türü çekim ekleriyle çekilir.

2.2.1.3.5.2.1. Seslenme Durumunda [a] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada [a] türü çekim ekleriyle çekilen adlar büyük oranda yal. d. teklikte -ø, -o, -e ekleriyle biçimlenen eril adlar ve -ø, -o, -e ekleriyle biçimlenen yansız adlardır.

Tablo 15: Seslenme Durumunda [a] Türü Çekim Ekleri⁶⁸⁸

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-ø, -o/-e,	-ø, -o/-e	-i	-a
ses. d.	-e/-u, =yal. d.	=yal. d.	=yal. d.	=yal. d.

Yukarıdaki tabloda açıkça görüleceği üzere seslenme durumunda adlar büyük ölçüde yalın durumdaki biçimleriyle benzerlik göstermektedir. Ancak bazı eril adların -e/-u eki aldığını ifade etmek yerinde olacaktır.

Bölge yapılan çalışmada [a] türü çekim ekleriyle çekilen eril ve yansız adların seslenme durumundaki biçimlerine örnek niteliğinde birçok veri elde edilmiştir.

140. “*Šta je, dijete? diyor ‘noldu çocuk’ diyor.*” (34)

141. “*Vallahi svako jako šinko! İhtiyarlık var.*” (35)

⁶⁸⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

142. “*Değil mi, evet. Tako sine!*” (48)

Verilen 140 numaralı örnek cümlede yer alan “*dijete*” yan. adı bağlamdan anlaşılacağı üzere seslenme durumundadır. Yansıız adların ses. d. teklikte, yal. d. teklikteki biçimleriyle yer almasından dolayı ifade ölçünlü dile uygun biçime sahiptir. 141 numaralı örnekte yer verilen “*sinko*” ifadesi, “*sin*” (Tr. erkek evlat, oğul) adından türetilen “*sinak*” küçültme biçiminin (Boş. hipokoristik, odmilica) seslenme durumunda çekilmiş biçimidir.⁶⁸⁹ Sözcük, yal. d. tek. çekiminde “*sinak*” olarak yer alırken ses. d. teklikte “*sinko*” olarak biçimlenir. 142 numaralı örnekte ise bu defa, “*sin*” adının kendisi, -e eki alarak ses. d. teklikte çekime uğramış ve “*sine*” biçiminde verilmiştir. Tüm bu veriler ışığında her üç cümlede yer alan adlar, ölçünlü dilin ses. d. biçimine uygundur.

2.2.1.3.5.2.2. Seslenme Durumunda [e] Türü Ad Çekimi

Yal. d. teklikte -a ile biçimlenen dişî adlar ve bazı eril adlar ile -o ve -e ekleriyle biten bazı adlar da [e] türü çekim ekleriyle çekilir. Bu adlar ses. d. teklikte -e, -o ve -a ekleriyle biçimlenirken çoklukta ise -e ekiyle çekilirler.

Tablo 16: Seslenme Durumunda [e] Türü Çekim Ekleri⁶⁹⁰

	Teklik	Çokluk
yal. d.	-a, -o, -e,	-e
ses. d.	-o, -e, -a	-e

Seslenme durumunda [e] türü çekim ekleriyle biçimlenen adların seslenme durumundaki biçimlerine örnek niteliği taşıyan bir takım verilere, bölgede yapılan görüşmelerde ulaşılmıştır. Bu örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir.

143. “*Bitti se, majko!*” (34)

144. “*(...) ‘majko’ diyorlar anneye, ‘majko’ demeleri lazım (...)*” (40)

145. “*Midžo, je li ovo? Pa jest. (...)*” (06)

⁶⁸⁹ Ibrahim Čedić, “sinak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1030.

⁶⁹⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Elde edilen verilerde açıkça görüleceği üzere “*majko*” ifadesi seslenme durumunda sıklıkla karşımıza çıkan bir örnektir. [e] türü çekim ekleriyle biçimlenen adlardan olan “*majka*” (Tr. anne) adının ses. d. tek. biçimi olan “*majko*”, bölgede gerçekleştirilen görüşmelerin büyük çoğunluğunda katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Hatta 144 numaralı cümlede görüleceği üzere sözcüğün ses. d. biçimi sıklıkla telaffuz edildiği için bazı katılımcılar sözcüğün bu biçiminin yalın durumdaki, çekime uğramamış biçimi olduğunu düşünmektedir. 145 numaralı örnekte ise farklı bir durum söz konusudur. Cümlede verilen {*midžo*}⁶⁹¹ ifadesi, yal. d. teklikte “*amidža*” (Tr. amca) olarak yer alan adın ses. d. teklik biçimi olarak verilmiştir. Sözcüğün ilk sesi /a/ söylem esnasında kullanılmamıştır. Ancak ölçünlü dilde “*amidža*” sözcüğünün ses. d. tek. biçimi “*amidžo*” (Tr. t. amico) biçimindedir.

2.2.1.3.5.2.3. Seslenme Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bunlar genellikle, yal. d. teklikte -ø eki ile biçimlenen dişil adlardır. Bu tür çekim ekleriyle çekilen adlar ses. d. teklikte ve çoklukta -i eki alırlar.

Tablo 17: Seslenme Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri⁶⁹²

	Teklik	Çokluk
yal. d.	-ø	-i
ses. d.	-i	-i

Bölgede yapılan görüşmelerde [i] türü ile biten adların ses. d. tek. ve çok. biçimlerine örnek niteliği taşıyan veriye ulaşılamamıştır.

⁶⁹¹ Petar Skok’a göre “*amidža*” (Tr. amca) sözcüğü, Bosnalı Müslümanlar arasında ve bazı Hristiyan Sırp lar arasında yaşlı Müslüman kişiler için kullanılmaktadır. Ayrıca sözcüğün {*midžo*} biçimi ise Arnavutçada da yer almaktadır. Sözcüğün kökeni için bkz.: Petar Skok, “*amidza/amidža*”, *a.g.e.*, s. 35.

⁶⁹² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

2.2.1.3.6. Araç Durumu

Araç durumu (Boş. instrumental); “söz öbeklerinde ve cümlelerde eylemin bir varlığın aracılığı ile yapıldığını göstermek için adın”⁶⁹³ girdiği çekime denir. Muharrem Ergin’in; “ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği hal”⁶⁹⁴ olarak tanımladığı araç durumu Zeynep Korkmaz’a göre; “adın belirttiği varlık veya nesnenin fiillerdeki harekette ‘aracı’ olarak kullanıldığı yahut ‘birliktelik’ bildirdiğini gösteren durumdur.”⁶⁹⁵ Bu tanım, hem “araç” hem de “birliktelik” işlevlerine yaptığı vurguyla Boşnakçadaki araç durumu tanımına daha yakın bir açıklamadır.

Boşnakçada araç durumu, cümlede veya öbeklerde eylemin gerçekleşmesinde yararlanılan aracı ifade eden, edatlı veya edat olmadan kullanılabilen, ayrıca birliktelik, zaman ve yer ifade edebilen bağlı bir durumdur.⁶⁹⁶

2.2.1.3.6.1. Araç Durumunun İşlevi

Araç durumu Boşnakçada, yükleme yöneltilen “(S) kim?” (Tr. Kim ile?) veya “Çim(e)?” (Tr. Ne ile?) sorularına cevap veren ögenin yer aldığı durumdur. Bu sorunun cevabı cümlemin veya öbeğin bağlamına göre “araç” veya “birliktelik” bildiren bir ifade olabilir. Bunun yanı sıra araç durumu, zaman ve yer bildiren ifadelerin oluşturulmasında da kullanılabilir.

146. “Otišli su đecom u šumu.” (28)

147. “Pokrije araba sa čergom, mi čerga diyoruz haliya.” (49)

Verilen 146 numaralı örnekte “djeca” (Tr. çocuklar) topluluk adı, ar. d. teklikte {đecom} > “djecom” biçiminde çekilmiştir. Bununla birlikte, “s(a)” edatının {su} olarak telaffuz edilmesi bu örnek cümlede karşımıza çıkmaktadır. Cümlede {su} biçimi, her ne kadar 3. çok. kişi zamiri için kullanılan yardımcı fiil “su” (>jesu) olarak değerlendirilebilecek olsa da cümlemin bağlamı dikkate alındığında “s(a)” (Tr. ile)

⁶⁹³ Günay Karaağaç, “araç durumu”, *a.g.e.*, s. 146.

⁶⁹⁴ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 228.

⁶⁹⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 25.

⁶⁹⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

edatının farklı telaffuz edilen bir biçimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu cümlelerin dışında elde edilen başka örnek cümlelerde de {su} ifadesinin “s(a)” edatının yerine kullanıldığı görülmüştür. Son olarak sözcük ölçünlü dilde her ne kadar “*djeca*” biçiminde yer alsa da bölgenin Boşnakça halk ağzında {*đeca*} kullanımı da yaygındır. 147 numaralı cümlede ise “*čerga*” (Tr. çerge; Çingene çadırı; küçük çadır)⁶⁹⁷ sözcüğünün ar. d. tek. “*čergom*” çekimine yer verilmiştir. Yal. d. teklikte -a eki ile biçimlenen dişî adlardan olan “*čerga*” adı, ar. d. tek. ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun biçimde değişime uğramıştır.

Araç durumunun asıl görevlerinden biri dolaylı nesnenin oluşturulmasıdır: “*On se bavi tenisom.*”⁶⁹⁸ (Tr. O, tenis ile uğraşıyor/meşgul oluyor/ilgileniyor.) cümlesinde “*tenis*” (Tr. tenis) adı -om eki alarak araç durumunda çekime uğramış ve cümlede dolaylı nesne görevi yüklenmiştir. Ayrıca, cümlelerin eylemin gerçekleşmesinde “araç” veya “vasıta” görevleri yüklenen ad, araç durumunda çekilir. Örneğin; “*Radnici su putovali vozom.*”⁶⁹⁹ (Tr. İşçiler, trenle seyahat ettiler.) cümlesinde “*voz*” (Tr. tren) adı, -om eki alarak araç durumunda çekilmiş olup “seyahat etmek” eyleminin gerçekleşmesinde bir araç, vasıta bildirmektedir.

148. “*S motorom sečemo hrastove (...) idemo s volovima i išceremo, šimdi idemo traktorima (...)*” (46)

149. “*Evet atla, arabaylan yani ‘sa arabom,’ (...)*” (52)

Bölgeden elde edilen 148 numaralı cümlede birden fazla ar. d. kullanımı tespit edilmiştir. Öncelikle, “*motor*” sözcüğü ar. d. tek. biçiminde -om eki alarak ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun çekim ile çekilmiştir. Ancak sözcüğün, cümlelerin bağlamı düşünüldüğünde ve bölgedeki halk ağzı dikkate alındığında; “*Bıçkı: motorla çalışan bir tür güçlü testere*”⁷⁰⁰ anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Boşnakçada; “*makine; çeşitli yakıtlardan elde edilen enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren makine; motosiklet*”⁷⁰¹ olarak verilen sözcük, bölgenin halk ağzındaki “*bıçkı*” anlamı ile

⁶⁹⁷ Ibrahim Čedić, “*čerga*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 71.

⁶⁹⁸ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 17.

⁶⁹⁹ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 142.

⁷⁰⁰ Şükrü Haluk Akalın vd., “*bıçkı*”, *a.g.e.*, s. 327.

⁷⁰¹ Ana Diklić vd., “*motor*”, *Rječnik hrvatskoga jezika*, (ed.) Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb 2000, s. 615; Ibrahim Čedić, “*motor*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 391.

kullanılmasına rağmen biçim olarak ölçünlü dile uygundur. Aynı cümledeki bir başka örnek ifade ise “vo” (Tr. öküz) adı ile oluşturulan “s volovima” (Tr. öküzlerle) ifadesidir. 148 numaralı cümlede kullanılan “vo” sözcüğü ar. d. çekiminde birkaç farklı süreçten geçmektedir. Sözcük, Boşnakçada ad durumu çekimlerinde farklı çekim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olan /l/ ünlüleşmesi ya da /l/ > /o/ ses değişimi (Boş. vokalizacija ili promjena l u o)⁷⁰² nedeniyle değişime uğramaktadır. Bir sözcüğün ya da hecenin son sesi konumunda olan /l/ sesinin /o/ sesine dönüşmesi ile gerçekleşen ses değişimi⁷⁰³ sebebiyle yal. d. teklikte, eski biçimi “vol” olan sözcük önce “voo”⁷⁰⁴ daha sonra “vo” biçimine dönüşür. Ancak, yal. d. tek. dışındaki diğer ad durumu çekimlerinde /l/ ünlüsü tekrar geri gelir ve daha sonra durum çekim ekleri eklenir. Ayrıca, “vo” sözcüğü tek heceli eril adlardan olup uzun çokluk iç eki olan -ov- ekini alır. Ardından ar. d. çok. eki -ima sözcüğe eklenir ve “vol-ov-ima > volovima” biçimi oluşturulur. Son olarak aynı cümlede yer alan “traktor” adı da -ima eki ile ar. d. çoklukta “traktorima” (Tr. traktörlerle) biçiminde oluşturulmuştur. Cümlede yer alan ar. d. ilişkin her üç ifade de ölçünlü dile uygun biçimde değişime uğramıştır. 149 numaralı örnek cümlede, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen “araba” sözcüğünün, ar. d. tek. eki -om ile çekimine yer verilmiştir. Bu kullanımda Boşnakçanın yapısına uygundur.

Araç durumu “biti” (Tr. olmak, var olmak, mevcut olmak vb.), “postati” (Tr. olmak, oluşmak, meydana gelmek, oluşmaya başlamak) vb. fiillerle birlikte yüklemcil araç durumu olarak kullanılır: “Postao je pametnijim.”⁷⁰⁵ (Tr. Daha akıllı olmaya başladı.) cümlesinde “pametnji” (Tr. daha akıllı) eril kıyaslama sıfatı araç durumunda çekilmiştir.

⁷⁰² XIV. yüzyılda Boşnakçanın Novoštokav konuşma havzasında da yaşanan bu ses değişimi, zayıf konumdaki /b/ yarım sesinin düşmesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır: “čitalb” > “čital” > “čitao” (Tr. ‘okumak’ fiilinin geçmiş zaman eril çekimi). /l/ ünlüleşmesi, adların biçimlerinin yanı sıra birçok dil bilgisi kümesinde de etkili olan bir ses olayıdır.

⁷⁰³ Branko Tošović, *Korrelative Grammatik des Bosni(aki)schen, Kroatischen und Serbischen*, Teil 1: Phonetik - Phonologie - Prosodie, Slawische Sprachkorrelationen, Bd. 4, LIT, Münster 2009, s. 171.

⁷⁰⁴ Eğer sözcük sonundaki /l/ sesinin /o/ sesine dönüşmesiyle iki özdeş ünlü yan yana bir konumda kalırsa *eksiltme* (Boş. sažimanje) gerçekleşir: “stol” > “*stoo” > “sto” (Tr. masa). Ayrıntılı bilgi için bkz.: Damir Mustabašić, *Fonetsko-fonološka i morfološka uporedba ekavsko-jekavskih govora tešanjско-maglajskog kraja i govora u slivu Lašve*, (Karl-Franzens-Universität Graz, Institut für Slawistik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Graz 2015, s. 117.

⁷⁰⁵ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 18.

Boşnakçada zaman zarfı görevindeki bazı ifadeler araç durumunda yer alabilir. Zaman bildiren bu ifadeleri anlamsal olarak iki farklı gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki, eylemin gerçekleştiği süreci, zaman aralığını bildiren zamansal ifadelerdir:⁷⁰⁶ “*Danima su ga čekali.*” (Tr. Günlerce onu beklediler.) cümlesinde “*dan*” (Tr. gün) adı -*ima* ekini alarak ar. d. çoklukta çekilerek bir eylemin gerçekleştiği süreci işaret etmektedir. Bir diğer zaman bildiren ifade ise eylemin belirli bir zaman diliminde düzenli olarak gerçekleştiğini anlatmaktadır: “*Subotom idemo u kupovinu.*”⁷⁰⁷ (Tr. Cumartesi günleri alışverişe gideriz) cümlesinde “*subota*” (Tr. cumartesi) adı ar. d. çekilmiştir. Ad, ar. d. tek. çekim ekleriyle biçimlenmesine rağmen devamlılık bildirdiği için Türkiye Türkçesine çokluk anlamıyla aktarılmaktadır.

Yer bildiren bazı ifadeler de araç durumunda çekilebilir. Bunlar eylemin gerçekleştiği yerin bilgisini verir. Araç durumunda yer bildiren ifadeler dinamik olup “boyunca”, “baştan sona” vb. anlamlarını karşılamaktadır:⁷⁰⁸ “*Djeca trče ulicom.*”⁷⁰⁹ (Tr. Çocuklar cadde boyunca koşuyorlar.) cümlesinde “*ulica*” (Tr. cadde, sokak) adı araç durumunda çekilmiş olup bu durumun etkisiyle herhangi bir edat olmaksızın “boyunca”, “başından sonuna kadar” anlamları yüklenmiştir.

2.2.1.3.6.2. Araç Durumu Çekimi

Araç durumunda da adlar, diğer durumlarda olduğu gibi, [a], [e] ve [i] türleri olarak sınıflandırılan biçim birimler ile çekilir.

2.2.1.3.6.2.1. Araç Durumunda [a] Türü Ad Çekimi

Araç durumunda [a] türüne göre çekilen adlar eril ve yansızsız adlardır. Bu adlar araç durumu teklikte -*om* veya -*em*, çoklukta ise -*ima* ekini alırlar.

⁷⁰⁶ Milka Ivić, *Značenja srpskohrvatskog instrumental a i njihov razvoj*, Srpska Akademija nauka i umetnost (SANU), Beograd 2005, s. 126.

⁷⁰⁷ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 142.

⁷⁰⁸ Milka Ivić, *a.g.e.*, s. 121.

⁷⁰⁹ Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 142.

Tablo 18: Araç Durumunda [a] Türlü Çekim Ekleri⁷¹⁰

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-ø, -o/-e,	-ø, -o/-e	-i	-a
ar. d.	-om/-em	-om/-em	-ima	-ima

150. “(...) *ja će i ona pancu bebu su djetetom (...)*” (27)

151. “*Idem u maktu, siječem s motorom*” (21)

152. “*Düğünlerde, na svadbu bišli sve s konjima, beygir beyaz s arabom, (...)*” (45)

Yukarıda verilen 150 numaralı örnekte, [a] türü çekim ekleriyle biçimlenen “*dijete*” (Tr. çocuk) yan. adı ölçünlü dilin ar. d. tek. biçimine uygun biçimde “*djetetom*” olarak değişime uğramıştır. Ayrıca verilen örnekte “*sa*” edatı {*su*} biçimiyle kullanılmış olup 146 numaralı örnekte olduğu gibi {*su*} > “*sa*” (Tr. ile, birlikte; -dAn) kullanımı tekrarlanmıştır. 151 numaralı örnekte ise “*motor*” adı, ar. d. teklikte “*motorom*” biçiminde çekilmiş ve 148 numaralı örnek cümlede verilen ifade ile aynı kullanım ortaya çıkmıştır. 150 ve 151 numaralı cümlelerde yer alan ar. d. tek. kullanımları ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir. 152 numaralı cümlede ise “*konjima*” ifadesi ile ar. d. çok. kullanımına uygun bir çekim gerçekleştirilmiştir. Daha önceki ad durumu çekimlerinde “*konj*” (Tr. at) adının tek heceli olmasına rağmen kısa çokluk biçiminde çekime uğradığından bahsetmiştik. Bu ad durumunda da adın bu özelliği devam etmektedir.

2.2.1.3.6.2.2. Araç Durumunda [e] Türlü Ad Çekimi

Boşnakçada durum çekimlerinde [e] türü çekim ekleriyle çekilen adlar, ar. d. teklikte -om eki alırken çoklukta -ama çekim eklerini alırlar.

⁷¹⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Tablo 19: Araç Durumunda [e] Türlü Çekim Ekleri⁷¹¹

	Teklik	Çokluk
yal. d.	-a, -o, -e,	-e
ar. d.	-om	-ama

153. “Kod kuće sa ženama samo pričamo.” (17)

154. “Mi kad smo deca bili, su halinom decima babo mi čemo (...)” (30)

155. “(...), pa deca spavaju ya, pa razbudim s koprivama (...)” (48)

Yukarıda verilen 153 numaralı cümlede yer alan “*ženama*” ifadesi, “*žena*” (Tr. kadın) adının [e] türü çekim ekleriyle ar. d. çok. çekimine örnek niteliğindedir. Yal. d. teklikte -a ile biten adın, ar. d. çoklukta -ama eki ile çekilmesi ölçünlü dile uygun bir kullanım olduğunu göstermektedir. Ancak 154 numaralı örnekte ortaya çıkan {*decima*} ifadesinin, cümlelerin bağlamı dikkate alındığında “*djeca*” (Tr. çocuklar) adının ar. d. çok. biçimini işaret ettiği düşünülmektedir. Sözcük, yalın durumda {*deca*} farklı biçimi ile daha önceki örneklerde yer almıştır. Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzalarında “*djeca*” (Tr. çocuklar) adının farklı biçimi olarak yer alan {*deca*}, bir topluluk adı olup sadece teklik görünüşe sahiptir ve ad durumlarının sadece teklik biçimlerine göre çekime uğrar. Bu sebeple adın, ar. d. çok. [a] türü çekim eki -ima eki ile biçimlenmesi, ölçünlü dilin biçim bilgisinden bir sapmayı veya kural dışı kullanımı işaret etmektedir. Son olarak 155 numaralı cümlede, “*kopriva*” (Tr. ısırgan otu) adı, ar. d. dişî çokluk eki -ama alarak “*koprivama*” biçiminde çekilmiştir. Bu bağlamda, [e] türü çekim ekleri ile biçimlenen dişî adların, ar. d. çok. biçimlerine uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

156. “Ha kad hoću da govorim su kćerkom (...)” (28)

Yukarıda verilen 156 numaralı örnek cümlede yer alan “*kćerkom*” ifadesi ar. d. teklikte verilmiştir. Sözcük, yal. d. teklikte “*kćerka*”, “*kći*” veya “*kćer*” (Tr. kız çocuk, kız evlat) olarak oluşturulur. “*kći*” veya “*kćer*” biçimleri [i] türü çekim ekleriyle çekime uğrarken “*kćerka*” biçimi ise, [e] türü çekim ekleriyle değişmektedir.

⁷¹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Bu bağlamda “*kćerka*” adının ar. d. teklikte *-om* eki alarak “*kćerkom*” biçiminde çekilmesi ölçünlü dile uygun bir yapıyı işaret etmektedir.

2.2.1.3.6.2.3. Araç Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bunlar genellikle, yal. d. teklikte *-ø* eki ile biçimlenen dişil adlardır. Bu tür çekim ekleriyle çekilen adlar ar. d. tek. *-i*, *-u* veya *-ju*, çoklukta ise *-ima* eki alırlar.

Tablo 20: Araç Durumunda [i] Türü Çekim Ekleri⁷¹²

	Teklik	Çokluk
yal. d.	<i>-ø</i>	<i>-i</i>
ar. d.	<i>-i</i> , <i>-(j)u</i>	<i>-ima</i>

Yapılan çalışmada [i] türü çekim ekleriyle biçimlenen örnek niteliğinde verilere ulaşılamamıştır.

2.2.1.3.7. Bulunma Durumu

Bulunma durumu (Boş. Lokativ); “*eylem cümlelerinde, eylemin gösterdiği olma veya yapmanın yerini, ad cümlelerinde de varlığın bulunduğu yeri bildiren ad çekimidir.*”⁷¹³ Boşnakçada yedinci durum olarak ifade edilen bulunma durumu bağlı durumlardan olup⁷¹⁴ cümledeki diğer cümle içi öğelerle ilişki halindedir. Bu ilişki neticesinde cümlede gerçekleştirilen eylemin yeri veya alanının bilgisi verilmektedir.⁷¹⁵

2.2.1.3.7.1. Bulunma Durumunun İşlevi

Boşnakçada bağlı durumlardan olan bulunma durumu, “(o) *Kome?*” [Tr. Kim (hakkında)?] ve “(o) *Čemu?*” [Tr. Ne (hakkında)?] soruları ile birlikte cümlelerin

⁷¹² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

⁷¹³ Günay Karaağaç, “bulunma durumu”, *a.g.e.*, s. 214.

⁷¹⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

⁷¹⁵ Vesna Krajišnik, *a.g.e.*, s. 49.

bağlamına göre “*Gdje?*” (Tr. Nerede?) sorusuna cevap verir.⁷¹⁶ Bulunma durumunu diğer durumlardan ayıran en dikkat çekici özelliği sadece edatlarla birlikte kullanımının olmasıdır.⁷¹⁷ Bu özelliği sebebiyle, bulunma durumunun işlevine, çalışmamızın III. bölümünde edatların incelendiği kısımda daha detaylı olarak tartışılacaktır. Yine de bu kısımda durumun işlevi ile ilgili birkaç örneğe yer verilecektir.

157. “*Ya yolda, oni na putu mnogo s mukvom proši mesela (...)*” (50)

158. “*U Maglovitu živimo.*” (50)

Yukarıdaki örneklerde bul. d. tek. biçimlerine örnek niteliğinde ifadelere yer verilmiştir. 157 numaralı örnek cümlede “*put*” (Tr. yol; sefer, kere) sözcüğü bul. d. teklikte “*putu*” biçiminde çekime uğrayarak “*na putu*” (Tr. yolda) öbeği oluşturulmuştur. Diğer örnek cümlede ise “*Maglovit*”⁷¹⁸ yer adı, “*u Maglovitu*” (Tr. Maglovit’te) öbeğinde -*u* bul. d. tek. eki alarak çekime uğramıştır. Her iki cümledeki bul. d. tek. kullanımları ölçünlü dile uygundur.

Yukarıdaki örnek cümlelerde ölçünlü dile uygun bul. d. çekimlerine yer verilmesine rağmen bölgede elde edilen metinlerde bulunma durumuna örnek niteliğinde olan çok fazla ifadeye ulaşılamamıştır. Bunun sebeplerinden biri Ştokav lehçe kümesinde yer alan “*stariji štokavski ijekavski dijalekt*” ya da “*zetsko-južnosandžački dijalekt*” (Tr. Daha eski Ştokav iyekav lehçesi ya da Zeta-Güney Sancak lehçesi) olabilir. Zira bu lehçenin kapsadığı konuşma havzasında çekim eki bağlamında bulunma ve belirtme durumunda eşitlik söz konusudur.⁷¹⁹ Bu lehçedeki ifade biçimleri ile ölçünlü dil karşılaştırılması aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 21: Zeta-Güney Sancak Lehçesinde Ad Durumlarındaki Eşitlik

	Zeta-Güney Sancak	Ölçünlü dil	Türkçe
bel. d.	<i>Idem na <u>Cetinje</u></i>	<i>Idem na <u>Cetinje</u></i>	<i>Cetinje’ye gidiyorum.</i>
bul. d.	<i>Živi na <u>Cetinje</u></i>	<i>Živi na <u>Cetinju</u></i>	<i>Cetinje’de yaşıyor.</i>

⁷¹⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 89.

⁷¹⁷ Vesna Krajišnik, *a.g.e.*, s. 49.

⁷¹⁸ “Maglovit” günümüzde Gökyaka olarak bilinen köyün eski adıdır.

⁷¹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 29.

Zeta-Güney Sancak lehçesindeki belirtme ve bulunma durumlarındaki çekim eki bağlamında ortaya çıkan eşitlik, Kırklareli’nde yapılan çalışmada sıkça karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda bu duruma örnek niteliğinde olan bazı cümlelere yer verilmiştir.

159. “(...) ‘U Veliku živimo’, yani ‘Velika’da yaşıyoruz’ anlamında.” (08)

160. “De živiš? (...) u Aprtos.” (21)

Yukarıda verilen iki örnek “Nerede yaşıyorsun(uz)?” sorusuna verilen cevaplardır. 159 numaralı örnekte “*u Veliku*” ifadesinin biçim olarak belirtme durumunu işaret etmesine rağmen Türkçe ifade edilen kısımdan cümlelerin bul. d. anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. 160 numaralı örnekte ise katılımcının “*De živiš?*” (Tr. Nerede yaşıyorsun?) sorusuna tekrar kendinin vermiş olduğu “*u Aprtos*” cevabı, biçim olarak belirtme durumunu işaret etmektedir. Ancak ifade, “Nerede yaşıyorsun?” sorusuna cevap niteliğinde olduğundan bul. d. anlamında kullanılmıştır.

161. “(...) *Jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo* yani *Balkaja köyünde*.” (36)

Verilen 161 numaralı örnekte de bel. d. tek. biçiminde olan “*u Aprtos, u selo*” ifadesinde katılımcının bulunma durumunu işaret ettiği cümlelerin sonunda yer alan “*yani Balkaja köyünde*” söyleminden anlaşılmaktadır.

162. “U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene.” (26)

Yukarıda verilen 162 numaralı örnekte “*u nas selo*” (>*u naše selo*) öbeği Türkiye Türkçesine “bizim köye” olarak çevrilebilir. Ancak yukarıda bahsedilen Zeta-Güney Sancak lehçesinin özelliği dikkate alındığında öbeğin, “bizim köyde” olarak da oluşturulmak istendiği düşünülebilir. Örnek cümlelerin geri kalan kısmında yer alan “*herkes oruçlu, kahvehaneler kapalı*” açıklaması bağlamında “*u nas selo*” öbeği ile katılımcının “*bizim köyde*” demek istediği anlaşılmaktadır. Buna benzer ifadelerin bölgede sıkça tekrarlandığını, bir kez daha vurgulamanın faydalı olacağı kanısındayız.

2.2.1.3.7.2. Bulunma Durumu Çekimi

Boşnakçada bağlı durumlardan olan bulunma durumu, diğer durumlarda da olduğu gibi [a], [e] ve [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bununla birlikte, bulunma durumu ekleri ile yönelme durumu ekleri arasında bir eş değerlik söz konusudur. Yönelme durumu ve bulunma durumu arasındaki bu eşitlik sadece çekim eki bağlamında olup anlamsal bir eşitlik söz konusu değildir.

Ayrıca yönelme durumunda edat olmadan durum çekimi mümkün iken bulunma durumunda edat olmadan bir yapı oluşturulamamaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde bul. d. tek. ve çok. ile ilgili örnekler nadiren elde edilmiştir.

2.2.1.3.7.2.1. Bulunma Durumunda [a] Türü Ad Çekimi

Yalın durum teklikte -ø, -e, -o, ile biten eril ve yansız adlar [a] çekim türünün ekleri ile çekilir. Bu eril ve yansız adlar bulunma durumu teklikte -u çoklukta ise -ima bulunma durumu çekim ekleri ile çekilirler.

Tablo 22: Bulunma Durumunda [a] Türü Ad Çekim Ekleri⁷²⁰

	Teklik		Çokluk	
	Eril	Yansız	Eril	Yansız
yal. d.	-ø, -o/-e,	-ø, -o/-e	-i	-a
bul. d.	-u	-u	-ima	-ima

163. “Šta ima po Stanbolu, šta nema?” (14)

Verilen 163 numaralı örnekte “*Stambol*” adı Boşnakçada yaygın bir biçimde “İstanbul” yer adının yerine kullanılmaktadır. [a] çekim ekleriyle çekime uğrayan ad, bulunma durumunda yaygın bir biçimde kullanılan “*po*” edatını almıştır. Durum çekimi bağlamda öbek ölçünlü dile uygundur.

164. “*Na selu.*” (14)

⁷²⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 103; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

Yukarıda verilen “*na selu*” öbeği ölçünlü dilin [a] türü çekim ekleriyle çekilen yansız adlara örnek niteliğinde olan “*selo*” adının bul. d. tek. çekimini içermektedir. Hem ek hem de edat tercihi ile bu yapı da ölçünlü dile uygundur.

2.2.1.3.7.2.2. Bulunma Durumunda [e] Türü Ad Çekimi

Bu tür çekim ekleriyle çekilen adların büyük bölümünü, yal. d. teklikte *-a* ile biçimlenen dişî adlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, biçim olarak eş değer olan bazı eril adlarda [e] türü çekim ekleriyle çekilir. Ayrıca, yal. d. teklikte *-o* ve *-e* ekleriyle biten bazı adlar da yine [e] türü çekim ekleriyle çekilir.

Tablo 23: Bulunma Durumunda [e] Türü Ad Çekim Ekleri⁷²¹

	Teklik	Çokluk
yal. d.	<i>-a, -o, -e,</i>	<i>-e</i>
bul. d.	<i>-i</i>	<i>-ama</i>

165. “*U Bosni je de.*” (17)

166. “*Moje babo u bešiki došao (...)*” (19)

Verilen 165 numaralı cümlede yer alan “*Bosni*” ifadesi yal. d. teklikte “*Bosna*” olarak biçimlenen dişî cins bir addır. Bulunma durumunda [e] türü çekim ekleriyle “*Bosni*” olarak çekilen ad ile kurulan “*u Bosni*” (Tr. Bosna’da) öbeği, hem ek hem de edat kullanımı bağlamında ölçünlü dilin yapısına uygundur. Aynı biçimde 166 numaralı örnekte verilen “*bešiki*” ifadesi ile ilgili olarak farklı bir durum söz konusudur. Ölçünlü Boşnakçada “*bešika*” (Tr. beşik) adı bul. d. teklikte çekiminde *-i* eki sebebiyle *ıslıklılaşıma* (Boş. sibilizacija) ses olayından etkilenir. Adın kökünün son sesi /k/ ıslıklılışarak /c/ sesine dönüşür ve bul. d. tek. biçimi “*bešici*” biçiminde oluşturulur.

⁷²¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 152; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 196.

2.2.1.3.7.2.3. Bulunma Durumunda [i] Türü Ad Çekimi

Boşnakçada bazı adlar [i] türü çekim ekleriyle çekilir. Bu çekim türü ile genellikle yal. d. teklikte - $\emptyset$ eki ile biçimlenen diş adlar çekilir. Bu adlar bul. d. teklikte -i eki alırken çoklukta ise -ima çekim ekiyle çekilir.

Tablo 24: Bulunma Durumunda [i] Türü Ad Çekimi Ekleri⁷²²

	Teklik	Çokluk
yal. d.	- $\emptyset$	-i
bul. d.	-i	-ima

Kırklareli’nde yapılan saha çalışmasında [i] türü çekim ekleriyle çekime uğrayan adların bel. d. tek. veya çok. biçimlerine örnek teşkil edecek verilere ulaşılamamıştır.

2.3. SIFATLAR

2.3.1. Sıfatların Dil Bilgisel Özellikleri

Boşnakçada sıfatlar, değişen sözcük türleri arasında yer alırlar.⁷²³ Sıfatların dil bilgisel özellikleri *görünüş* (Boş. vid), *cins* (Boş. rod), *sayı* (Boş. broj), *durum* (Tr. padež) ve *karşılaştırma* (Boş. komparacija) olarak ele alınır.⁷²⁴

2.3.1.1. Sıfatların Dil Bilgisel Görünüşü

Sıfatların dil bilgisel özelliklerinden olan görünüş, iletişime katılan katılımcılar tarafından adın ifade ettiği varlığın bilinir olup olmamasıyla ilgilidir. Boşnakçada adın ifade ettiği varlığın, bilinir olup olmama durumu varlığı ifade eden ad ile değil, varlığı ifade eden adı niteleyen sıfat ile gösterilir. Bu durumda sıfatların

⁷²² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 167; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 197.

⁷²³ Halid Bulić, *Iz morfologije i sintakse...*, s. 57.

⁷²⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 237.

görünümlerini *belirsiz görünüş* (Boş. neodreğeni vid) ve *belirli görünüş* (Boş. odreğeni vid) olarak ikiye ayırıyoruz.

Belirsiz görünüş, varlıkları ifade eden adların anlamlarının değişken özelliklerini gösterir ve “*Kakav?*” (Tr. Nasıl?) sorusuna cevap verir: “*lijep dan*” (Tr. güzel gün), “*oštar nož*” (Tr. keskin bıçak) vb.⁷²⁵ Sıfatın bu belirsiz biçimi, nitelediği adın genelliğini, belirsizliğini, bilinmezliğini ifade eder.⁷²⁶

Belirli görünüme sahip sıfatlar ise nitelediği adın sabit, kalıcı bir özelliğini belirtirler. Daha açık bir ifadeyle, farklı özelliklere sahip birkaç nesne arasında söz konusu olan, bilinen özelliği işaret etmektedir. Sıfatın bu belirli biçimi “*Koji?*” (Tr. Hangi?) sorusuna cevap vermektedir.⁷²⁷ Sıfatın belirli biçimi belirlilik, bilinirlik ifade etmektedir.⁷²⁸

Boşnakçada biçim olarak sıfatın belirli veya belirsiz görünüşte olup olmadığının belirlenmesi eril cinsten mümkündür.⁷²⁹ Eril adları niteleyen belirli sıfat yalın durum teklikte *-ī* biçim birimi ile gösterilirken belirsiz görünüş ise *-ø* biçim birimi ile gösterilmektedir: “*visok-ø*” (Tr. uzun, yüksek), “*visok-ī*” (Tr. yüksek, uzun olan).⁷³⁰

167. “*Ti si pravi yerli gacal.*” (33)

168. “*(...) starost je veliki smrad*” (27)

Yukarıdaki cümlelerde eril sıfatların *-i* eki ile biçimlenmesi sonucu sıfatların belirli biçimlerine yer verilmiştir. Ayrıca 167 numaralı örnekte sıfatın nitelediği adın Türkiye Türkçesindeki biçiminin kullanılışı görülmektedir.

Dişi ve yansız adları niteleyen sıfatlarda ise biçim olarak bir farklılıktan söz edilemez. Dişi ve yansız adları niteleyen sıfatlarda belirli ve belirsiz görünüş, sıfatın son sesinin kısa veya uzun telaffuz edilmesi bağlamında belirlenebilir. Belirsiz görünüşteki sıfatın son hecesi her zaman kısa, belirli görünüştekinin ise uzundur:

⁷²⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 174.

⁷²⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 237.

⁷²⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 174.

⁷²⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 237.

⁷²⁹ İbrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 104.

⁷³⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 237.

“*čista kuća*” (Tr. temiz ev), “*čistā*⁷³¹ *kuća*” (Tr. temiz olan ev); “*crveno svjetlo*” (Tr. kırmızı ışık), “*crvenō svjetlo*” (Tr. kırmızı olan ışık).⁷³²

Bazı durumlarda sıfatın sadece belirli biçimi kullanılır. Bunlardan ilki, sıfatın nitelediği ad ile birlikte bir işaret zamirinin de kullanıldığı durumlarda ortaya çıkar: “*ovaj vrijedni učenik*” (Tr. bu çalışkan öğrenci). Ayrıca, bir tabirin veya terimin parçası olduğu durumlarda da sıfatın belirli biçimi kullanılır: “*brzi voz*” (Tr. hızlı tren). Eğer sıfat özel bir adın bir kısmını oluşturuyorsa yine sıfatın belirli biçimi kullanılır: “*Novi Pazar*” (Tr. Yeni Pazar), “*Sulejman Veličanstveni*” (Tr. Muhteşem Süleyman, Kanûnî Sultan Süleyman).⁷³³ Bunun yanı sıra, betimleyici ve materyal bilgisi veren sıfatlarda ise her iki sıfat görünüşü de kullanılmaktadır: “*zlatan*” veya “*zlatni prsten*” (Tr. altın yüzük).⁷³⁴

169. “*Kayınpederim Novi Pazarlı, onlar tam Boşnak.*” (22)

170. “*Babamın babası Novi Pazar, Prijepolje'den gelmiş (...)*” (03)

Yukarıda verilen cümlelerde “*Novi Pazar*” yer adı kullanılmıştır. “*Novi Pazar*” yer adı, Slav kökenli “*nov/nova/novo*” (Tr. yeni) sıfatı ve Türkçe vasıtasıyla dile geçen “*Pazar*” adından oluşmaktadır. Bölgede yapılan araştırmada, birçok yer adının (Saraybosna, Akova vb.) Türkçeleştirildiği ya da Türkçedeki biçimlerinin tercih edildiği görülmüştür. 169 ve 170 numaralı cümlelerde verilen yer adının “Yeni Pazar” biçimi nadiren ifade edilse de kaynak dildeki “*Novi Pazar*” yer adı sıklıkla kullanılmaktadır. Türkçeden geçen “*Pazar*” sözcüğü eril olduğu için onu niteleyen sıfatın da eril biçimi “*nov*” tercih edilir ve özel ad olduğundan dolayı -i eki eklenerek belirli görünüşte oluşturulur.

Bazı sıfatların ise sadece belirli biçimleri bulunmaktadır. Bunlar; *süreç bildiren sıfatlar* (Boş. procesualni pridjevi), *iyelik bildiren sıfatlar* (Boş. prisvojni pridjevi), *zaman bildiren sıfatlar* (Boş. vremenski pridjevi) ve *yer bildiren sıfatlar* (Boş. mjesni pridjevi) olarak sıralanabilir.

⁷³¹ Son ünlü üzerinde yer alan (ˇ) işareti, sesin uzun telaffuz edildiğini göstermektedir: “*čistā*” ve “*crvenō*”.

⁷³² İbrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 104.

⁷³³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 237.

⁷³⁴ İbrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 104.

Süreç bildirirken “*iduci*” (Tr. ertesi, önümüzdeki), “*buduci*” (Tr. gelecek, müstakbel), “*sljedeći*” (Tr. bir sonraki, bundan sonraki), “*vodeći*” (Tr. öncü, başta gelen, önde gelen) vb. sıfatlar kullanılmaktadır.

İyelik bildiren sıfatlar ise birkaç farklı ek grubu ile biçimlenebilir. Boşnakçada *-ij̄* eki ile biçimlenen “*čovječiji*” (Tr. insanla ilgili, insana ait), “*mačiji*” (Tr. kedilere özgü, kedi gibi) vb. sıfatlar iyelik bildiren sıfatlardandır ve sadece belirli biçimleri bulunmaktadır. Ayrıca, *-sk̄*, *-čk̄*, *-šk̄*, *-nj̄*, *-n̄*, *-k̄* ekleriyle biçimlenen “*gradski*” (Tr. şehre ait, kentsel), “*vojnički*” (Tr. askere ait, askeri, askere özgü), “*skijaški*” (Tr. kayak ve kayakçılara özgü), “*narodni*” (Tr. ulusal, halka ait, halka özgü)⁷³⁵ vb. iyelik, aidiyet bildiren sıfatların da sadece belirli sıfat görünüşleri bulunmaktadır. Ancak *-ov*, *-ev*, *-in* ve *-ljev* ekleri ile biçimlenen iyelik sıfatlarının, bel. d. tek. ve yal. d. tek. çekimlerinde sadece belirsiz sıfat biçimleri bulunmaktadır:⁷³⁶ “*očev* > *očev*” (Tr. babanın, babaya ait olan), “*Mehmed-ov* > *Mehmedov*” (Tr. Mehmed’e ait) vb.

171. “*Vallahi, muški ovan, ovan*” (10)

Verilen cümlede nitelenen “*ovan*” (Tr. koç) adının erilliğini vurgulamak için “*muški*” (Tr. eril, erkeğe ait, erkeğe özgü) sıfatı kullanılmıştır. Sıfatın ölçünlü dilde nitelediği adın cinsine göre “*muški*” (er.), “*muska*” (dş.), “*muško*” (yan.) olarak ifade edildiği bilinmektedir: “*muški rod*” (Tr. eril cins); “*muška nošnja*” (Tr. erkek yöresel giysisi); “*muško nasilje*” (Tr. erkek şiddeti) vb.

172. “*(...) jedan turski bajrak bi uzeli (...)*” (52)

173. “*Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim.*” (51)

Yukarıdaki örnek cümlelerde ise “Türlere ait, Türlere özgü” anlamında “*turski*” (er.), “*turska*” (dş.), “*tursko*” (yan.) sıfatı kullanılmıştır. 172 numaralı örnekte “*turski bajrak*” (Tr. Türk bayrağı) öbeği ile ölçünlü dile uygun bir yapı kurulmuş olmasına rağmen 173 numaralı örnekte, cümlemin bağlamından anlaşılacağı

⁷³⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 238.

⁷³⁶ İbrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 104.

üzere, “*turči*” ifadesiyle “*turski*” veya “*turski jezik*” (Tr. Türkçe, Türk dili) dil adı ifade edilmeye çalışılmıştır.

174. “He, *majkin* sülale je Efendić, tabi Kadriye.” (28)

Bölgede elde edilen 174 numaralı örnek cümlede yer alan “*majkin*” (Tr. anneye ait, annenin) sıfatı *-in(a/o)* eki ile biçimlenen iyelik bildiren sıfatlara örnek niteliğindedir. Sıfatın nitelediği sözcük olarak ise “*sülale*” Türkçe adı tercih edilmiştir. Nitelenen sözcük dikkate alınmaksızın sıfatın, ölçünlü dile uygun bir biçimde oluşturulduğu söylenebilir.

Zaman bildiren sıfatlar da belirli sıfat görünüşüne sahiptir: “*dnevni*” (Tr. günlük, gündelik, gündüz yapılan), “*ljetni*” (Tr. yaza ait, yazlık), “*noćni*” (Tr. geceye özgü, geceki, gece yapılan) vb. Aynı biçimde yer bildiren sıfatların da tümü belirli sıfat görünüşüne sahiptir: “*desni*” (Tr. sağ, sağda bulunan), “*gornji*” (Tr. yukarı, üsteki, üstte bulunan, üst), “*južni*” (Tr. güney ile ilgili, güneye özgü) vb. Son olarak, tüm kıyaslama ve en üst derece sıfatları eril biçimleri de belirli sıfat görünüşündedir: “*brži*” (Tr. daha hızlı) > “*najbrži*” (Tr. en hızlı).⁷³⁷

2.3.1.2. Sıfatlarda Dil Bilgisel Cins, Sayı ve Durum

Boşnakçada sıfatlar bağımsız sözcükler olarak niteledikleri adların dil bilgisel cinslerine, sayılarına ve yer aldıkları duruma göre biçimlenirler. Boşnakçada sıfatların bu özellikleri Türkiye Türkçesine göre oldukça farklı bir durumdur.

Sıfatlar eril bir adı nitelediklerinde eril, dişi bir adı nitelediklerinde dişi ve yansız bir adı nitelediklerinde ise yansız olarak biçimlenirler. Daha açık bir ifadeyle, Boşnakçada sıfatların üç dil bilgisel cins içinde özel biçimleri olduğunu söyleyebiliriz.⁷³⁸ “*velik/veliki*” [Tr. büyük (er.)], “*velika*” [Tr. büyük (dş.)], “*veliko*” [Tr. büyük (yan.)].

175. “Aksicim je bio *veliko* selo” (16)

⁷³⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 238.

⁷³⁸ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 104.

176. “Ovde je bilo, ovde bugarsko selo bilo.” (50)

177. “Najljepše selo, lijepo selo, havadar mesto, zdravo” (49)

Örnek cümlelerde “selo” (Tr. köy) yansız adını niteleyen üç farklı sifata yer verilmiştir. 175 numaralı örnekte “velik” (er.), “velika” (dş.), “veliko” (yan.) sıfatı Türkiye Türkçesine “büyük” anlamı ile aktarılmaktadır. 176 numaralı cümlede “bugarski” (er.), “bugarska” (dş.), “bugarsko” (yan.) sıfatı ise Türkiye Türkçesinde “Bulgarlara ait; Bulgarlara özgü” anlamı ile karşılanmaktadır. 177 numaralı cümlede ise “lijep” (er.), “lijepa” (dş.), “lijepo” (yan.) sıfatı ise Türkiye Türkçesine “güzel” anlamı ile çevrililmektedir. Her üç cümlede de verilen “selo” yansız adını nitelemek için, sıfatların yansız biçimleri tercih edilmiştir. Bu bağlamda ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

178. “Dedo nam došao voje, a je mlad bio (...)” (30)

Yukarıda 178 numaralı örnekte ise altı çizili “mlad” (Tr. genç) sıfatı cümlelerin öznesi konumunda olan “dedo” eril adını nitelemekte ve bu sebeple eril görünüşte yer almaktadır. Sıfatın “dedo” adını nitelediği gerek cümlelerin bağlamından gerekse yüklemelerin çekim biçimlerinden ortaya çıkmaktadır.

179. “(...) ovde smo živeli, onda dole mali starog kuću, (...)” (52)

Bölgeden elde edilen metinlerin bazıları ise ölçünlü dile uygun bir yapıda değildir. Örneğin; 179 numaralı örnekte verilen “mali starog kuću” öbeğinde yer alan “mali” ve “starog” (>star) eril biçimdeki sıfatlar, “kuću” (>kuća) dişi cins adı nitelemektedir. Verilen “kuća” (Tr. ev) adının çekimi dikkate alındığında bel. d. teklikte olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, ölçünlü dilin bel. d. teklik dişi cins çekimine göre sıfat öbeğinin “malu staru kuću” biçiminde çekilmesi beklenmektedir.

Sıfatlar ayrıca, niteledikleri adların teklik ve çokluk oluşlarına göre dil bilgisel sayı yüklenirler. Bu biçim birimler ile ilgili detaylı açıklamalara, sıfatların durum çekimleri ile ilgili kısımda yer verilecektir. Yine de, bu kısımda sayı bilgisi yüklenen sıfatlara örnek niteliğinde aşağıdaki cümleler ele alınmıştır.

180. “(...) klanjaj dok si mlad (...)” (28)

181. “Svi su mladi otišu (...)” 04)

Verilen 180 numaralı örnekte “*mlad*” (er.), “*mlada*” (dş.), “*mlado*” (yan.) sıfatı Türkiye Türkçesinde “genç” anlamı ile karşılanmaktadır. Verilen örnek cümlede sıfatının er. tek. biçimi “*mlad*” yer almaktadır. Kullanılan sıfat biçimi, “*si*” (>*jesi*) 2. tek. er. kişi yardımcı fiili ile birlikte tek. durumda eril varlığı işaret etmektedir. 181 numaralı örnekte ise “*mlad*” sıfatının eril çokluk biçimi olan “*mladi*” ifadesine yer verilmiştir. Cümledeki “*mladi*” sıfat biçimi ile “*su*” (>*jesu*) 3. çok. yardımcı fiil biçimi ise çokluk durumdaki varlıkları işaret etmektedir. Her iki örnek cümlede yer alan ifadeler ölçünlü dile uygundur.

Son olarak yine Türkiye Türkçesinden farklı olarak Boşnakçada sıfatlar durum çekimlerinde, çekim ekleriyle biçimlenirler. Sıfatlar niteledikleri adın cümle içinde bulunduğu ad durumuna göre farklı biçim alırlar. Örneğin; bel. d. teklikte yer alan diş bir adı niteleyen sıfat, bel. d. tek. diş sıfat çekim ekleriyle çekilir. Sıfatların durum çekim ekleri ayrı bir başlık altında incelenecektir.

2.3.1.3. Sıfatlarda Karşılaştırma ve Derecelendirme

Boşnakçada karşılaştırma veya derecelendirme sistemi üç dereceden oluşmaktadır. Bunlar, *birinci derece* ya da *pozitif biçim* (Boş. pozitif); *ikinci derece*, *karşılaştırma* ya da *üstünlük derecesi* (Boş. komparativ); *üçüncü derece* ya da *en üstünlük derecesi* (Boş. superlativ) olarak sıralanabilir.⁷³⁹

Birinci derece ya da pozitif biçim, karşılaştırma veya en üstünlük derecesine göre çekilmemiş, sadece niteledikleri adın özelliğini ifade eden sıfatların yer aldığı derecedir. Bu derece aynı zamanda sıfatın temel biçimidir.⁷⁴⁰ “*brz*” [Tr. hızlı (er.)], “*brza*” [Tr. hızlı (dş.)], “*brzo*” [Tr. hızlı (yan.)]. Daha önce vermiş olduğumuz niteleme görevi üstlenen sıfatlar, birinci derece sıfatlar için örnek gösterilebilir.

İkinci derece (karşılaştırma ya da üstünlük), bir varlığın sıfat ile nitelenen özelliğinin diğer varlıkların benzer özelliklerinden daha üstün, daha düşük, daha çok veya daha az olduğunu gösteren derecedir.⁷⁴¹ Üstünlük derecesi, birinci derecedeki

⁷³⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 181; Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 105.

⁷⁴⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 239.

⁷⁴¹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi ...*, s. 373.

sıfatların temel biçimleri ve *-ši*, *-ji*, *-iji* biçim birimleriyle oluşturulur. Bu biçim birimlerinin eril, diş, yansız gibi farklı dil bilgisel cinslere ve teklik/çokluk gibi dil bilgisel kümelere göre farklı değişimleri bulunmaktadır. Üstünlük derecesinde *-ši* biçim birimi ile sadece üç karşılaştırma sıfatı oluşturulur: “*lijep*” (Tr. güzel) > “*ljep-ši*” (Tr. daha güzel), “*lahak*” (Tr. hafif; kolay) > “*lak-ši*” (Tr. daha kolay; daha hafif), “*mehak*” (Tr. yumuşak) > “*mek-ši*” (Tr. daha yumuşak).⁷⁴² Bunun dışında, *-ji* biçim birimi ile karşılaştırma genellikle uzun alçalan vurgulu tek heceli sıfatlarda ve bazı kısa alçalan vurgulu sıfatlarda ortaya çıkar: “*crn*” (Tr. siyah) > “*crn-jī > crnji*” (Tr. daha siyah).⁷⁴³ Ayrıca üstünlük derecesinde *-ji* biçim birimi ile oluşturulan sıfatlarda /j/ sesinin etkisiyle iyotasyon (Boş. jotovanje) ses olayı sıklıkla meydana gelmektedir: “*mlad*” (Tr. genç) > “*mlad-jī > mladi*” (Tr. daha genç). Üstünlük derecesinde son olarak *-iji* biçim birimi ile karşılaştırma sıfatları oluşturulmaktadır. Bunlar temel biçimdeki bazı tek heceli sıfatlar ve çok heceli sıfatlardır: “*star*” (Tr. yaşlı; eski) > “*star-iji > stariji*” (Tr. daha yaşlı), “*ružan*” (Tr. çirkin) > “*ružn-iji > ružniji*” (Tr. daha çirkin)⁷⁴⁴ vb. İkinci derece sıfatlarının biçimlenmesinde kullanılan *-ši*, *-ji* ve *-iji* biçim birimlerinden eril sıfatların oluşturulmasında faydalanılmaktadır. Bununla birlikte, bu biçim birimlerin diş ve yansız biçimleri de bulunmaktadır: *-ši* (yal. d. er. tek.), *-ša* (yal. d. dş. tek.), *-še* (yal. d. yan. tek.); *-ši* (yal. d. er. çok.), *-še* (yal. d. dş. çok.), *-ša* (yal. d. yan. çok.) vd.

Yapılan saha çalışmasında ikinci derece sıfatlara az sayıda rastlanmıştır. Elde edilen bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

182. “*Stariji naši pjevaju ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo.*” (30)

Verilen 182 numaralı örnekte “*stariji*” (Tr. daha yaşlı) sıfatı, “*star*” (Tr. yaşlı; eski) sıfatının ikinci derecesindeki eril biçimidir. Sıfat, *-iji* eki ile biçimlenmiş olup ölçünlü dilin ikinci derece sıfatlarının biçimlenmesine uygun yapıdadır.

Ayrıca temel derecede *-ek*, *-ok*, *-ak* ve *-el* (veya *-ao*) ekleri ile biçimlenen bazı çok heceli sıfatlar da *-ji* eki alarak ikinci derece yani karşılaştırma sıfatı olarak

⁷⁴² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 105.

⁷⁴³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 240.

⁷⁴⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 106.

biçimlenirler.⁷⁴⁵ Ancak bu sıfatlarda karşılaştırma biçim birimi eklenmeden önce *-ek*, *-ok*, *-ak* ve *-el* ekleri sıfat kökünden düşer: “*dalek*” (Tr. uzak) > “*dalji*” (Tr. daha uzak), “*visok*” (Tr. yüksek; uzun) > “*viši*” (Tr. daha yüksek; daha uzun) vb.⁷⁴⁶

183. “*Ja imam i od mene viši jedan aga (...)*” (30)

Bölgede yapılan çalışmalarda elde edilen 183 numaralı örnekte yer alan “*viši*” (Tr. daha yüksek; daha uzun) sıfat biçimi, “*visok*” (Tr. yüksek; uzun) birinci derece eril sıfat biçiminin, eril teklik durumdaki ikinci derecesidir. Görüleceği üzere ikinci derece biçimi oluşturulurken sondaki *-ok* eki sıfatın eril biçiminden düşmüş olup sıfat kökü *-ji* eki ile çekilmiştir. Sıfat kökünün son sesi konumundaki /s/ sesi ile getirilen ekin ilk sesi /j/, yan yana gelerek iyotasyona yol açmıştır. Bunun sonucunda /s/ sesi ve /j/ sesi ile birleşerek /š/ sesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bu sürecin ardından sıfat, “*vis-ok*” > “*vis-ji*” > “*viši*” biçiminde ölçünlü dilin yapısına uygun olarak ikinci derece eril biçime dönüşmüştür.

Birkaç sıfat ise tüm bu kurallı sistemin dışında kalarak ikinci derecede farklı biçimlenirler: “*dobar*” (Tr. iyi) > “*bolji*” (Tr. daha iyi), “*malen/malehan*” (Tr. küçük) > “*manji*” (Tr. daha küçük), “*velik*” (Tr. büyük) > “*veći*” (Tr. daha büyük), “*zao*” (Tr. kötü) > “*gori*” (Tr. daha kötü).⁷⁴⁷

184. “*Stare zamane se bole.*” (46)

Verilen örnekte katılımcı “Eski zamanlar daha iyiydi.” söylemini Boşnakça ifade etmek istemektedir. Bu bağlamda, “*bolji*” [Tr. daha iyi (er.)], “*bolja*” [Tr. daha iyi (dş.)], “*bolje*” [Tr. daha iyi (yan.)] ikinci derece sıfatı kullanmıştır. Katılımcı, özne olarak “*stare zamane*” (Tr. eski zamanlar) yapısını oluştururken Türkçe “zaman” sözcüğünü {*zamana*} olarak Boşnakça dışı bir ad gibi türetmiştir. Oysa bu sözcük Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya “*zeman*” olarak geçmiştir.⁷⁴⁸ Katılımcı {*zamana*} olarak kullandığı sözcüğün biçimi gereği dışı ad olduğunu düşünerek çokluk biçimini “*zamane*” olarak oluşturmuş ve bu adı niteleyen “*star*” sıfatının dışı çokluk “*stare*” biçimi ile “*stare zamane*” öbeğini türetmiştir. Ardından {*se*} yardımcı fiilini

⁷⁴⁵ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁴⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 240.

⁷⁴⁷ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 106.

⁷⁴⁸ Abdulah Škaljić, “*zeman*”, *a.g.e.*, s. 651.

kullanmıştır. Cümledeki {se} farklı biçimi, ölçünlü dilde “su” (>jesu) yardımcı fiili olarak biçimlenmektedir. Tüm bu çokluk bildiren kullanımların ardından, düzensiz biçimlenen “dobar” (Tr. iyi) > “bolji” [Tr. daha iyi (er., tek.)], “bolja” [Tr. daha iyi (dş., tek.)], “bolje” [Tr. daha iyi (yan., tek.)]; “bolji” [Tr. daha iyi (er., çok.)], “bolje” [Tr. daha iyi (dş., çok.)], “bolja” [Tr. daha iyi (yan., çok.)] ikinci derece sıfatının çokluk dışı biçimi olan “bolje”, örnek cümlede ekav {bole} sesletimi ile ifade edilmiştir.

Üçüncü derece ya da en üstünlük derecesi ise ikinci derecedeki sıfat biçimine *naj-* ön ekinin eklenmesiyle oluşur: “*lijep*” (Tr. güzel) > “*ljepši*” (Tr. daha güzel) > “*naj-ljepši* > *najljepši*” (Tr. en güzel).⁷⁴⁹

185. “*To je najbolje.*” (04)

Bölgede yapılan çalışmalarda elde edilen metinlerde üçüncü derece sıfatları içeren çok fazla veriye ulaşılamamıştır. Bu veriler genellikle “*najprije*” (Tr. ilk önce, evvela) vb. zarf biçimleridir. Ancak bilindiği üzere bu biçimdeki zarflar, üçüncü derece sıfatların yansız biçimleri ile elde edilir. Yukarıda yer alan “*najbolje*” (Tr. en iyi) ifadesi örnek olarak ele alınabilir. Bunun dışında sıfat biçimleri ile yer alan bazı biçimler aşağıdaki cümlelerde verilmiştir.

186. “*Najveći problem je to (...).*” (52)

187. “*Ovo je selo najbolje selo.*” (50)

Verilen 186 numaralı örnek cümlede “*najveći*” (Tr. en büyük) üçüncü derece sıfatı ile “*problem*” (Tr. problem) adı nitelenmektedir. Boşnakçada eril bir ad olan “*problem*”, üçüncü derece sıfatın eril biçimi ile nitelenerek ölçünlü dile uygun bir öbek oluşturulmuştur. 187 numaralı örnekte ise bu defa yansız “*selo*” adı, “*najbolji*” [Tr. en iyi (er., tek.)], “*najbolja*” [Tr. en iyi (dş., tek.)], “*najbolje*” [Tr. en iyi (yan., tek.)] üçüncü derece sıfatının yansız “*najbolje*” biçimi ile nitelenmiş ve yine ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

Boşnakçada tüm sıfatların ikinci ve üçüncü dereceleri mevcut değildir. Bir özelliği veya niteliği ifade ettikleri için sadece betimleyici ve nitelik bildiren sıfatların

⁷⁴⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 240.

üstünlük ve en üstünlük derecede biçimleri bulunmaktadır. Yine de bazı ilgi bildiren materyal sıfatları, birinci derecedeki sıfatlarda olduğu gibi ikinci ve üçüncü derece sıfatlarda da niteledikleri adın dil bilgisel cinsine, sayısına ve durumuna göre değişime uğrayabilirler.

2.3.1.4. Sıfatların Durum Çekimleri

Boşnakçada sıfatların niteledikleri adın cinsine, sayısına ve durum çekimine göre değiştiğinden bahsetmiştik. Bu değişimler esnasında sıfatların belirli ve belirsiz görünüşte olmaları çekim eki bağlamında önemli değişiklikler içermektedir.

Tablo 25: Belirsiz Sıfatların Durum Çekim Ekleri⁷⁵⁰

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	-ø	-o/-e	-a	-i	-a	-e
il. d.	-a	-a	-ē	-īh	-īh	-īh
yön. d.	-u	-u	-ōj	-īm(a)	-īm(a)	-īm(a)
bel. d.	-ø/-a	-o/-e	-u	-e	-a	-e
ses. d.	-ø	-o/-e	-a	-i	-a	-e
ar. d.	-īm	-īm	-ōm	-īm(a)	-īm(a)	-īm(a)
bul. d.	-u	-u	-ōj	-īm(a)	-īm(a)	-īm(a)

Tablo 26: Belirli Sıfatların Durum Çekim Ekleri⁷⁵¹

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	-ī, -ø	-ō, -ē	-ā	-ī	-ā	-ē
il. d.	-ōg(a), -ēg(a)	-ōg(a), -ēg(a)	-ē	-īh	-īh	-īh
yön. d.	-ōm(u/e), -ēm(u)	-ōm(u/e), -ēm(u)	-ōj	-īm(a)	-īm(a)	-īm(a)

⁷⁵⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 175.

⁷⁵¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 241.

bel. d.	=yal. d., il. d.	=yal. d.	- <i>ū</i>	- <i>ē</i>	- <i>ā</i>	- <i>ē</i>
ses. d.	- <i>ī</i>	- <i>ō</i> , - <i>ē</i>	- <i>ā</i>	- <i>ī</i>	- <i>ā</i>	- <i>ē</i>
ar. d.	- <i>īm</i>	- <i>īm</i>	- <i>ōm</i>	- <i>īm(a)</i>	- <i>īm(a)</i>	- <i>īm(a)</i>
bul. d.	- <i>ōm(u/e)</i> , - <i>ēm(u)</i>	- <i>ōm(u/e)</i> , - <i>ēm(u)</i>	- <i>ōj</i>	- <i>īm(a)</i>	- <i>īm(a)</i>	- <i>īm(a)</i>

Yukarıda verilen tablolar karşılaştırıldığında, belirli ve belirsiz sıfatların durum çekimlerinde farklı biçimlendikleri açıkça görülecektir. Ayrıca yal. d. teklikte sadece eril adları niteleyen sıfatların biçim birimi olarak değiştiği, yansız ve dişi adları niteleyen sıfatların ise ekteki uzun vurguyla belirli görünüş bilgisi verdiği açıktır. Bunun yanı sıra, belirli görünüşteki sıfatlarda tüm durum çekimlerinde ve tüm dil bilgisel cinslerde, ekteki uzun vurgunun devam ettiği anlaşılmaktadır. Eril biçimin yanı sıra il. d., yön. d. ve bul. durumlarında yansız adların uzun vurgulu biçim birimleri ile birlikte çekildiği de görülmektedir.

Aşağıda bölgede yapılan çalışmada elde edilen bazı sıfat biçimlerinin ad durumlarında nasıl farklılaştığını içeren örneklere verilmiştir.

188. “*U Velikog ja imam ćer udatu ama tašındi Čerkezköy’de*” (35)

189. “*(...) iz rijeke studene vode uzmu (...)*” (48)

Yukarıda verilen 188 numaralı örnek cümlede yer alan “*udata*” (Tr. evli, evlenmiş kadın) sıfatı, bel. d. tek. biçimindeki {*ćer*} > “*kćer*” (Tr. kız evlat) adını nitelemek için -*u* eki ile çekime uğramıştır. 189 numaralı örnekte ise “*uzeti*” (Tr. almak) fiilinin nesnesi konumundaki “*studene vode*” (Tr. soğuk suları) ifadesi “*studena voda*” (Tr. soğuk su) sıfat öbeğinin (ölçünlü dilde “*hladna voda*” kullanımı daha yaygındır), bel. d. çoklukta çekilmiş biçimidir. Anlamdan bağımsız olarak, sıfatın nitelediği adın çekim biçimine uygun ad durumunda biçimlenmesi ölçünlü dile biçim bilgisi bağlamında uygunluğu işaret etmektedir.

190. “*A on je aksi, on ne zna bošnjački đeca ne znaju turski.*” (28)

Verilen örnekte “*znati*” (Tr. bilmek) fiilinin nesnesi konumunda bulunan “*bošnjački*” (Tr. Boşnaklara özgü, Boşnaklara ait) ve “*turski*” (Tr. Türklere özgü, Türklere ait) sıfatları, dil adı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Cümlede, “*znati*”

fiilinin nesnesi konumunda olan sıfatlar bel. d. teklikte biçimlenmiş olup ölçünlü dile biçim bilgisi bağlamında uygun durumdadır.

191. “*Mi kad smo đeca bili, su halinom decima (...)*” (30)

Verilen 191 numaralı örnekte Türkçe vasıtasıyla geçen “*hala*” adına, Boşnakça iyelik eki *-in* getirilerek “*halin*” (Tr. halanın, halaya ait) sıfatı oluşturulmuştur. Sıfat daha sonra, ar. d. tek. sıfat dışı çekim eki *-om* ile biçimlenmiştir. Sıfatın biçimlenmesinde her ne kadar ölçünlü dile aykırı bir durum olmasa da nitelediği adın ar. d. çekiminde {*decima*} biçiminde değişime uğraması ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilmektedir. Zira {*đeca*} > “*djeca*” (Tr. çocuklar) adı teklik biçime sahip topluluk adıdır ve araç durumunda “*djecom*” biçiminde çekilir.

192. “*Kad ona mi donese zelenoga graha.*” (27)

Bölgede yapılan çalışmada elde edilen metinlerde karşımıza çıkan ilginç durumlardan biri 192 numaralı örnekte yer almaktadır. Cümlede verilen {*zelenoga graha*} sıfat öbeğinin çekim biçimi, sıfata getirilen *-og* ve ada getirilen *-a* ekleriyle il. d. tekliği işaret etmektedir. Ancak cümlemin yüklemine oluşturan “*donijeti*” (Tr. getirmek, yanında getirmek vb.) fiili belirtme durumunda çekilmiş bir nesne olarak “yanında/beraberinde bir şeyi veya birini getirmek” anlamına gelmektedir. Bu sebeple fiilin ardından belirtme durumunda çekilmiş bir adın veya ad soylu sözcüğün kullanılması beklenir. Bunun yanı sıra, eril canlı varlıkları ifade eden adların bel. d. tek. ve il. d. tek. çekim ekleri bağlamında eş değer olduğu bilinmektedir.⁷⁵² Ancak “*zelen(i) grah*” (Tr. yeşil fasulye) öbeğinde yer alan varlık, Boşnakçanın dil bilgisine göre canlı olarak nitelendirilen varlık adlarından değildir. Zira eril kişileri ve hayvanları ifade eden adlar dil bilgisi açısından canlı kabul edilip bitkileri ifade eden adlar ise cansız olarak değerlendirilir.⁷⁵³ Bu sebeple “*zelenoga graha*” öbeği, bel. d. teklikte, yal. d. teklikteki “*zelen(i) grah*” biçimi ile çekilmelidir.

Belirli ve belirsiz görünüşün yanı sıra, sıfatların damaksıl ünsüz veya damaksıl olmayan ünsüz ile bitmesi de sıfata eklenencek çekim ekinin belirlenmesini sağlamaktadır. Damaksıl ünsüz veya damaksıl olmayan ünsüz ile

⁷⁵² Stela Manova, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁵³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 199.

sonlanan yansız adları niteleyen belirsiz görünüşteki sıfatların, yalın ve belirtme durumunda -o veya -e çekim eki alarak biçimlendiği görülmektedir. Sıfatın son sesinin damaksıl olup olmaması, belirli görünüşteki sıfatların farklı ek grubuyla biçimlenmesine yol açmaktadır. Aşağıdaki tabloda, /ć/ damaksıl ünsüzü ile sonlanan “*vruć*” (Tr. sıcak) sıfatını eril biçimi ile /d/ damaksıl olmayan sesi ile sonlanan “*mlad*” (Tr. genç) sıfatının eril biçimin belirli görünüşünün durum çekimleri örnek olarak verilmiştir.

Tablo 27: Eril Adı Niteleyen Belirli Sıfatların Durum Çekim Ekleri⁷⁵⁴

		Damaksıl ünsüz ile		Damaksıl olmayan ünsüz ile	
		Teklik	Çokluk	Teklik	Çokluk
yal. d.		<i>vruć-ī</i>	<i>vruć-ī</i>	<i>mlad-ī</i>	<i>mlad-ī</i>
il. d.		<i>vruć-ēg(a)</i>	<i>vruć-īh</i>	<i>mlad-ōg(a)</i>	<i>mlad-īh</i>
yön. d.		<i>vruć-ēm(u)</i>	<i>vruć-īm(a)</i>	<i>mlad-ōm(e)</i>	<i>mlad-īm(a)</i>
bel. d.	cansız	<i>vruć-ī</i>	<i>vruć-ē</i>	<i>mlad-ī</i>	<i>mlad-ē</i>
	canlı	<i>vruć-ēg(a)</i>		<i>mlad-ōg(a)</i>	
ses. d.		<i>vruć-ī</i>	<i>vruć-ī</i>	<i>mlad-ī</i>	<i>mlad-ī</i>
ar. d.		<i>vruć-īm</i>	<i>vruć-īm(a)</i>	<i>mlad-īm</i>	<i>mlad-īm(a)</i>
bul. d.		<i>vruć-ēm(u)</i>	<i>vruć-īm(a)</i>	<i>mlad-ōm(e)</i>	<i>mlad-īm(a)</i>

Belirli gönüşüne sahip eril adı niteleyen sıfatlarda son sesin damaksıl olup olmamasından kaynaklanan farklılık, il. d. tek. ile bel. d. canlı teklikte -ōg(a) veya -eg(a), yön. d. ve bul. d. teklikte -ōm(u/e) veya -ēm(u) eklerin kullanılmasında açıkça görülmektedir. Ek bağlamında ortaya çıkan bu farklılık, yansız adları niteleyen sıfatlar için de geçerlidir.

Bölgede yapılan araştırmada damaksıl ve damaksıl olmayan ünsüz ile biten sıfatların ad durumu çekimlerine örnek niteliğinde çok fazla veriye ulaşılamamıştır. Yine de, yukarıda 192 numaralı örnek cümlede yer alan “*zelenog*” ifadesi damaksıl olmayan /n/ sesi ile biten “*zelen*” sıfatına -og eklenmesiyle oluşturulmuştur.

⁷⁵⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 242-243.

Sıfat çekimlerinde sabit olmayan /a/ ve /l/ > /o/ ünlüleşmesi ses olaylarının da etkisi görülmektedir. Örneğin; “*važan*” (Tr. önemli) sıfatı yal. d. teklikte belirsiz eril sıfat görünüşündedir. Sıfatın, yal. d. teklikte belirsiz dişî biçimi “*važn-a*”, yansız biçimi ise “*važn-o*” biçiminde oluşturulur. Yal. d. tek. ve bel. d. tek. cansız belirsiz sıfat çekimleri dışında diğer tüm durum çekimlerinde sıfatın son hecesindeki /a/ sesi düşer ve daha sonra çekim eki eklenir. Ayrıca, “*mehak*” (Tr. yumuşak), “*tanak*” (Tr. ince) vb. sıfatlar da benzer durumda çekime uğrar. Bununla birlikte, /l/ ünlüleşmesi olarak tanımladığımız ses olayının da sıfat çekimlerinde etkisi görülmektedir. Örneğin; “*topao*” < “*topal*” (Tr. sıcak) belirsiz eril sıfatı, dişî biçimde “*topl-a*” ve yansız biçimde ise “*topl-o*” biçiminde oluşur. Yal. d. tek. eril ve bel. d. tek. eril cansız belirsiz sıfat çekimleri dışında diğer tüm durum çekimlerinde /l/ sesi geri gelir ve daha sonra sıfat çekim eki eklenir.

Bir başka ses olayı ise ötümlü ünsüzlerin, ötümsüz ünsüzlere dönüşmesiyle ilgilidir. Bu değişimlerde sabit olmayan /a/ ses olayının etkisi de görülmektedir. Örneğin; “*sladak*” (Tr. tatlı, şekerli) sıfatı dişî biçime dönüştürülürken önce sabit olmayan /a/ sebebi ile son heceki /a/ düşer ve sonra sıfat kökündeki /d/ ötümlü sesi /t/ ötümlü sesine dönüşür. Eril belirsiz görünüşteki sıfat yal. d. teklikte “*sladak*” olarak biçimlenirken sıfatının dişî biçimi “*slatka*”, yansız biçimi ise “*slatko*” biçiminde oluşturulur.

Son olarak, kökünde /st/ ses grubu bulunan sıfatların durum çekimlerinde de sabit olmayan /a/ ve /t/ ses biriminin düşmesi görülmektedir. Örneğin; belirsiz görünüşte yal. d. tek. eril “*radostan*” (Tr. sevinçli, neşeli) sıfatı dişî sıfat biçiminde “*radosn-a*”, yansız sıfat biçiminde ise “*radosn-o*” olarak biçimlenir.⁷⁵⁵ Sabit olmayan /a/ sesinin düşmesinin ardından çekim ekleri eklenmeden önce kökteki /t/ sesi de düşer.

Bu ses olaylarının etkilediği sıfatlara örnek niteliğinde olan verilere, bölgede yapılan çalışmada ulaşılamamıştır.

⁷⁵⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 244.

2.4. ZAMİRLER

Boşnakçada zamirler; kişileri, nesneleri, olayları ifade eden ve bu varlıkların özellikleri hakkında bilgi veren sözcükler olup işlevlerine göre ikiye ayrılmaktadır.⁷⁵⁶ Bunlardan ilki, Türkiye Türkçesinde de aşına olduğumuz, adın yerine kullanılan, varlık belirtme görevi yüklenen, *adlarla bağıntılı zamirler* (Boş. imeničke zamjenice) biçiminde adlandırılmaktadır. Bir diğer grup ise; niteleme görevi yüklenerek cümlede veya öbekte sıfat yapısında olan *sıfatlarla bağıntılı zamirler* (Boş. pridjevske zamjenice)⁷⁵⁷ olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu iki grup kendi içlerinde anlamlarına göre tekrar farklı dallara ayrılmaktadır.

2.4.1. Zamirlerin Dil Bilgisel Özellikleri

Boşnakçada yapılarına ve işlevlerine göre, adlarla ve sıfatlarla bağıntılı olarak iki gruba ayrılan zamirler, anlamsal ve sözlüksel özelliklerinin yanı sıra, dil bilgisel özellikleri bağlamında da önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Öncelikle zamirlerin, dil bilgisel cins, sayı ve durum çekimi kümelerine göre değişimlere uğradıklarını ifade etmemiz gerekmektedir. Ancak bu değişimler iki grup arasında eşit düzeyde gerçekleşmez. Örneğin; adlarla bağıntılı olan “*Ko?*” (Tr. Kim?) soru zamiri sayı ve dil bilgisel cins olarak herhangi bir bilgi vermemektedir: “*Ko je on?*” [Tr. O (eril), kimdir?], “*Ko je ona?*” [Tr. O (dişi), kimdir?]. “*Ko*” zamiri hem eril hem de dişi varlıkları ifade ederken aynı biçimde kullanılmıştır. Yine de, zamir ad durumlarında farklı biçimlenir. Ancak sıfatlarla bağıntılı olan soru zamirlerinde ise durum daha farklıdır. Sıfatlarla bağıntılı zamirler, niteledikleri adın cinsine, sayısına ve durum çekimine göre değişirler: “*Čiji je šešir?*” (Tr. Kimin şapkası?), “*Čija je knjiga?*” (Tr. Kimin kitabı?). İlk ifadede eril bir varlığı sorgularken zamirin eril “*čiji*” biçimi, diğer ifade de ise dişi bir varlığı işaret eden “*čija*” biçimi verilmiştir.

Bununla birlikte, zamirlerle ilgili en önemli özelliklerden biri ad durum çekimlerinde çeşitli eklerle biçimlenmeleridir.

⁷⁵⁶ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 133.

⁷⁵⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 245.

2.4.1.1. Zamirlerin Durum Çekimleri

Boşnakçada durum çekimleri, sadece adları etkileyen bir dil bilgisi kümesi değildir. Sıfatlar gibi zamirler de durum çekimlerinde çekim ekleri ile biçimlenen sözcüklerdendir. Ancak bu çekimler sürecinde zaminin ait olduğu grup büyük öneme sahiptir. Adlarla veya sıfatlarla bağıntılı zamirler olarak ayrılan grupların kapsama alanları, durum çekimlerindeki zamirlerin aldığı eklerle belirlenmektedir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, adlarla bağıntılı olan zamirlerin kendilerine özel değişim biçimleri mevcut iken sıfatlarla bağıntılı zamirler, sıfatlara benzer biçimde değişime uğrarlar.

2.4.1.1.1. Adlarla Bağıntılı Zamirlerin Durum Çekimleri

Cümlede, yerine kullanıldıkları adı temsil eden zamirler anlamlarına göre kişi zamirleri ve kişisiz zamirler olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu iki gruba dahil olan zamirlerin, durum çekimlerinde kendine özgü biçimleri mevcuttur.

a) Kişi zamirleri Boşnakça yalın durumda; “*ja*” (Tr. ben), “*ti*” (Tr. sen), “*on*” [Tr. o (er.)], “*ona*” [Tr. o (dş.)], “*ono*” [Tr. o (yan.)], “*mi*” (Tr. biz), “*vi*” (Tr. siz), “*oni*” [Tr. onlar (er. ve karma)], “*one*” [Tr. onlar (dş.)] ve “*ona*” [Tr. onlar (yan.)] olarak biçimlenir.

Boşnakçada, kişi zamirlerinin durum çekimlerinde, edatlı veya edatsız kullanıma göre değişen kısa ve uzun biçimleri bulunmaktadır.

Tablo 28: 1. ve 2. Teklik ve Çokluk Kişi Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁵⁸

	Teklik		Çokluk	
	1. kişi	2. kişi	1. kişi	2. kişi
yal. d.	<i>ja</i>	<i>ti</i>	<i>mi</i>	<i>vi</i>
il. d.	<i>mene, me</i>	<i>tebe, te</i>	<i>nas</i>	<i>vas</i>
yön. d.	<i>meni, mi</i>	<i>tebi, ti</i>	<i>nama, nam</i>	<i>vama, vam</i>
bel. d.	<i>mene, me</i>	<i>tebe, te</i>	<i>nas</i>	<i>vas</i>
ses. d.	--	<i>ti</i>	--	<i>vi</i>

⁷⁵⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 249: Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 126.

ar. d.	<i>mnom/mnome</i>	<i>tobom</i>	<i>nama</i>	<i>vama</i>
bul. d.	<i>meni, mi</i>	<i>tebi</i>	<i>nama</i>	<i>vama</i>

Bölgede yapılan çalışmada kişi zamirlerinin ad durumlarında çekimine yönelik çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Bu zamirlere ilişkin birkaç örnek aşağıda verilmiştir.

193. “*Dobro, ti kako si?*” (54)

194. “*Kako ti je familija?, Koliko ti je godine?*” (11)

195. “*Ako ću nešto za tebe vikat, tebi ću reći, turski ću reći.*” (28)

Verilen örneklerde altı çizili ifadelerle “*ti*” (Tr. sen) 2. tek. kişi zamirinin farklı ad durumlarında çekimlerine yer verilmiştir. 193 numaralı örnekte “*ti*” kişi zamiri, 2. tek. kişi zamiri (Tr. sen) göreviyle yalın durumda, cümleinin öznesi olarak kullanılmıştır. Cümleinin yüklemine inşa eden “*si*” (>*jesi*) fiili, “*ti*” (Tr. sen) zamirinin yalın durumda olduğunu göstermektedir. 194 numaralı örnekte ise “*ti*” ifadesi “*tebi*” (Tr. sana) kişi zamirinin kısa biçimi olup yönelme durumunda iyelik görevindedir. 195 numaralı cümlede, “*za tebe*” öbeğinde yer aldığı biçim ile belirtme durumunda, “*tebi ću reći*” ifadesinde ise yönelme durumunda çekime uğramıştır. Yukarıda, “*ti*” kişi zamirinin verildiği üç cümlede de ölçünlü dile uygun kullanım söz konusudur.

196. “*Bunlar şeyli, de ste vi?*” (53)

197. “*Ako ću nešto vama kazat (...)*” (28)

Verilen 196 ve 197 numaralı cümlelerde “*vi*” (Tr. siz) 2. çok. kişi zamirinin farklı ad durumlarında çekildiği görülmektedir. 196 numaralı cümlede yalın durumda “*vi*” olarak biçimlenen zamir, 197 numaralı cümlede “*vama*” olarak yönelme durumunda ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

Söz konusu 3. kişi olduğunda dil bilgisel cinse göre farklı biçimlenme ortaya çıkmaktadır. Bu farklı biçimlenme özellikle dışı cins ile eril ve yansızsız cins arasında gerçekleşmektedir. Ancak yal. d. çok. dışında kalan diğer durum çekimlerinde, 3. çok. kişi zamirleri konusunda dil bilgisel cins açısından bir eş değeri olmamasından söz edilebilir. Ayrıca, kişi zamirlerinin durum çekimlerinde, edatlı veya edatsız kullanıma göre değişen kısa ve uzun biçimlenme 3. çok. kişi zamirleri için de devam etmektedir.

Tablo 29: 3. Teklik ve Çokluk Kişi Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁵⁹

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>on</i>	<i>ono</i>	<i>ona</i>	<i>oni</i>	<i>ona</i>	<i>one</i>
il. d.	<i>njega, ga</i>		<i>nje, je</i>	<i>njih, ih</i>		
yön. d.	<i>njemu, mu</i>		<i>njoj, joj</i>	<i>njima, im</i>		
bel. d.	<i>njega, ga, nj</i>		<i>nju, je, ju</i>	<i>njih, ih</i>		
ses. d.	--	--	--	--	--	--
ar. d.	<i>njim/njime</i>		<i>njom/njome</i>	<i>njima</i>		
bul. d.	<i>njem/njemu</i>		<i>njoj</i>	<i>njima</i>		

198. “(...) *došli Cigani, pa uzeli joj to dijete, oni ga podnivali.*” (27)

199. “*On ne zna bošnjački, deca ne znaju turski.*” (28)

Verilen 198 numaralı cümlelerde altı çizili “*ga*” (>*njega*) kişi zamiri belirtme durumunda çekilmiştir. Cümlelerin bağlamı dikkate alındığında zamirin “*dijete*” (Tr. çocuk) yansız adının yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. 199 numaralı örnekte ise “*on*” (Tr. o) 3. tek. er. kişi zamirine yer verilmiştir. Her iki cümlede de kişi zamirleri ölçünlü dile uygundur.

200. “*Mi ih učimo bošnjački.*” (28)

201. “*Ako nešto hoću da sakrijem od njih odmah sakrijem, (...)*” (28)

Yukarıda verilen örneklerde “*njih/ih*” (>*oni, one, ona*) 3. çok. kişi zamirinin, belirtme ve ilgi durumunda, kısa ve uzun kullanımlarına yer verilmiştir. 200 numaralı cümlede “*ih*” olarak kısa biçimi kullanılan zamir, belirtme durumunda yer alırken edat kullanılmadığı için kısa biçimi tercih edilmiştir. 201 numaralı örnekte ise ilgi durumunda görev üstlenen “*od*” (Tr. -dAn) edatı sebebiyle kişi zamirinin “*njih*” uzun biçimi kullanılmıştır. Cümlede, “*oni*”, “*one*”, “*ona*” (Tr. onlar) 3. çok. kişi zamirlerinin ad durumlarında uzun ve kısa kullanımları yönelme durumunda da devam etmektedir.

⁷⁵⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 250; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 126.

202. “(...) *moja hala rekla je: ‘Ja ću im kazat’.*” (28)

Verilen 202 numaralı örnek cümlede “*im*” ifadesi “*njima*” kişi zamirinin kısa biçimidir. “*Njima/im*” zamiri, “*oni, one, ona*” (Tr. onlar) 3. çok. kişi zamirlerinin yönelme durumunda çekilmiş biçimidir. Yukarıda verilen “*oni, one, ona*” kişi zamirlerinin farklı ad durumlarında çekilmiş biçimleri ölçünlü dile uygun kullanımlardır.

Ayrıca tüm eylem kişileri için geçerli olan ve yalın durumda biçimi bulunmayan “*sebe/se*” (Tr. kendi) dönüşlülük zamirinin de diğer durum çekimlerinde farklı biçimleri mevcuttur. Zamir, ilgi ve belirtme durumunda “*sebe, se*”; yönelme durumunda “*sebi, si*”; araç durumunda “*sobom*” ve bulunma durumunda “*sebi*” olarak biçimlenir.⁷⁶⁰

203. “*Kad smo među se, turski ne pričamo.*” (16)

Yukarıdaki 203 numaralı örnekteki {*meğu se*} öbeğinde “*sebe/se*” (Tr. kendi) dönüşlülük zamirinin kısa biçimine yer verilmiştir. Ölçünlü dil açısından edatlı kullanımda zamirin uzun biçimi daha yaygın olarak tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra, “*meğu*” (Tr. arasında, arasına) edatının kullanıldığı yapılarda edatın ardından gelen zamirin araç durumunda çekime uğraması ve öbeğin “*meğu sobom*” (Tr. kendi aramızda) olarak biçimlenmesi daha yaygındır.

b) Kişisiz zamirler de durum çekimlerinde kendine özel eklerle biçimlenirler. Soru veya bağlama zamiri olarak kullanılan “*ko*” ve “*šta/što*” zamirlerinin durum çekimleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 30: “*ko*”, “*šta/što*” Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶¹

yal. d.	<i>ko</i>	<i>šta, što</i>
il. d.	<i>koga, kog</i>	<i>čega, čeg</i>
yön. d.	<i>kome, komu, kom</i>	<i>čemu, čem</i>
bel. d.	<i>koga, kog</i>	<i>šta, što</i>
ses. d.	--	--
ar. d.	<i>kime, kim</i>	<i>čime, čim</i>
bul. d.	<i>kome, komu, kom</i>	<i>čemu, čem</i>

⁷⁶⁰ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 127.

⁷⁶¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 250.

204. “(...) *mi smo od malen učili, znam šta je voda.*” (04)

205. “*Mi je dobar, zbog čega*” (17)

Yukarıdaki örnek cümlelerde, “*šta/što*” (Tr. ne) kişisiz zamirinin farklı ad durumlarında çekimine yer verilmiştir. Zamir, 204 numaralı cümlede yalın ve belirtme durumundaki biçimi “*šta*” ile yer alırken 205 numaralı cümlede ise ilgi durumundaki “*čega*” biçimiyle kullanılmıştır.

Kişisiz zamirlerden olan ve *ni-* ön eki ile biçimlenen olumsuzluk zamirleri de benzer biçimde değişime uğrarlar: “*ni-ko > niko*”, “*ni-koga > nikoga*”, “*ni-kome > nikome*” vb.⁷⁶²

206. “*Ovde kod nas karışık nema nikoga, sve je svoj millete.*” (50)

Yukarıdaki 206 numaralı cümlede “*ko*” (Tr. kim) zamirinden türetilen “*niko*” (Tr. hiç kimse) zamirinin belirtme ve ilgi durumundaki biçimi verilmiştir. Tüm bu kişisiz zamirlerin kullanımı ölçünlü dilin biçim bilgisine uygundur.

2.4.1.1.2. Sıfatlarla Bağlantılı Zamirlerin Durum Çekimleri

Sıfatlarla bağlantılı zamirler biçim olarak sıfatlara benzemektedir. Bu biçim benzerliği durum çekimlerini de etkileyerek bu zamirlerin çekimine, sıfat çekim eklerinin de dahil olmasına yol açar. Sıfat biçiminde olan bu zamirler büyük oranda belirli sıfat çekim ekleriyle çekilseler de bazı zamirlerde belirsiz sıfat ekleri gibi farklı çekim biçimleri de bulunmaktadır.

Bazı zamirlerin çekimlerinde son ses konumundaki ünsüzün damaksıl olup olmamasına göre farklı biçimlenmeler ortaya çıkar. Aşağıda 1. tek. “*ja*” (Tr. ben) kişi zamirine aitlik bildiren “*moj*” [Tr. benim (er.)] iyelik zamirinin durum çekimlerine yer verilmiştir. Ayrıca, “*tvoj*” [Tr. senin (er.)], “*naš*” [Tr. bizim (er.)], “*vaš*” [Tr. sizin (er.)], “*svoj*” [Tr. kendi (er.)] iyelik zamirleri de verilen “*moj*” iyelik zamirine benzer biçimde çekilir.

⁷⁶² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 112.

Tablo 31: “*moj*” İyelik Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶³

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>moj-ø</i>	<i>moj-e</i>	<i>moj-a</i>	<i>moj-i</i>	<i>moj-a</i>	<i>moj-e</i>
il. d.	<i>moj-eg(a), mo-g(a)</i>		<i>moj-ē</i>	<i>moj-īh</i>		
yön. d.	<i>moj-em(u), mo-m(e)</i>		<i>moj-ōj</i>	<i>moj-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>moj-ø;</i> <i>moj-eg(a),</i> <i>mo-g(a)</i>	<i>moj-e</i>	<i>moj-u</i>	<i>moj-e</i>	<i>moj-a</i>	<i>moj-e</i>
ses. d.	<i>moj-ø</i>	<i>moj-e</i>	<i>moj-a</i>	<i>moj-i</i>	<i>moj-a</i>	<i>moj-e</i>
ar. d.	<i>moj-īm</i>		<i>moj-ōm</i>	<i>moj-īm(a)</i>		
bul. d.	<i>moj-em(u), mo-m(e)</i>		<i>moj-ōj</i>	<i>moj-īm(a)</i>		

207. “(...) *moj se babo voj rodio.*” (30)

208. “*Ima jedan çiftlik mojem sinom (...)*” (48)

Verilen 207 numaralı cümlede “*moj*” iyelik sıfatı eril “*babo*” adını nitelediği için eril biçimi ile kullanılmıştır. Ayrıca öbek olarak ele alındığında “*moj babo*” (Tr. benim babam) öbeği, yalın durumda verilmiştir. 208 numaralı örnekte ise “*moj*” iyelik zamirinin, yön. d. veya bul. d. “*mojem*” biçiminde kullanılmıştır. Ancak nitelediği “*sin*” adı, “*sinom*” biçimiyle araç durumunda çekilmiştir. Cümlemin bağlamı dikkate alındığında katılımcı, “çiftliğin sahibini” işaret etmek amacıyla yön. d. biçimini kullanmak istemiş olabilir. Ancak bu durumda öbeğin, “*mojem sinu*” biçimiyle yönelme durumunda biçimlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra katılımcının “birliktelik” anlamı ifade etmek istediği düşünülürse bu defa da öbeğin “*mojim sinom*” biçimiyle araç durumunda biçimlenmesi beklenmektedir. Örnek cümledeki iyelik zamirinin biçim olarak yön. d. veya bul. d. çekimine uygun biçimlenmesine rağmen öbek olarak, yön. d., bul. d. ve ar. d. çekimlerinden hiç birine uygun bir yapı kurulamamıştır.

209. “(...) *okle ste našle kukuruz, je li iz vašeg niveje?*” (28)

⁷⁶³ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 85-86; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 128.

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında {*niveje*} ifadesi muhtemel “*njiva*” (Tr. tarla) adının katılımcı tarafından farklı tellafuz edilmiş biçimidir. kullanılan {*niveje*} > “*njiva*” adı dışı cins bir ad olup il. d. teklikte “*njive*” biçiminde değişmektedir. Bu sebeple, cümlede verilen “*njiva*” dışı adını niteleyen “*vaš*” [Tr. sizin (er.)], “*vaša*” [Tr. sizin (dş.)], “*vaše*” [Tr. sizin (yan.)] iyelik zamirinin de il. d. dş. tek. “*vaše*” biçiminin kullanılması ve kurulan iyelik zamiri öbeğinin “*iz vaše njive*” (Tr. sizin tarladan) olarak verilmesi gerekmektedir.

210. “*Došao je jedan učitelj na naše selo.*” (28)

Yukarıdaki örnekte “*naš*” [Tr. bizim (er.)], “*naša*” [Tr. bizim (dş.)], “*naše*” [Tr. bizim (yan.)] iyelik zamirinin belirtme durumunda çekilmiş biçimine yer verilmiştir. Cümlede “*selo*” (Tr. köy) yansız adı ve onu niteleyen iyelik zamiri ile birlikte “*na naše selo*” (Tr. bizim köye) öbeği kurulmuştur. Kullanılan iyelik zamiri biçimi ve bel. d. tek. çekimi ölçünlü dil açısından uygun bir yapıyı işaret etmektedir.

Bazı zamirler ise damaksıl olmayan ünsüz ile biterler. Bu sebeple durum çekimlerinde farklı bir biçimlenme ortaya çıkar. Ayrıca bu zamirlerin iki farklı çekim biçimi bulunmaktadır. Bunların ilki belirli sıfatların diğeri ise belirsiz sıfatların çekimine benzetilebilir. Aşağıda, 3. tek. dışı “*ona*” [Tr. o (dş.)] kişi zamirine göre aidiyet bildiren “*njen*” [Tr. onun (er.)] iyelik zamirinin çekimi örnek olarak verilmiştir. Bununla birlikte, “*njegov*” [Tr. onun (er. ve yan.)], “*njihov*” [Tr. onların (er., dş., yan.)] iyelik zamirleri; “*ovakav*” [Tr. böyle (er.)], “*takav*” [Tr. şöyle (er.)] vb. betimleyici zamirleri; “*nikakav*” [Tr. hiç, hiçbir (er.)] olumsuzluk zamiri de benzer biçimde çekilir.

Tablo 32: “*njen*” İyelik Zamirlerinin Durum Çekimleri

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dışi	Eril	Yansız	Dışi
yal. d.	<i>njen-ø</i>	<i>njen-o</i>	<i>njen-a</i>	<i>njen-i</i>	<i>njen-a</i>	<i>njen-e</i>
il. d.	<i>njen-a, njen-ōg(a)</i>		<i>njen-ē</i>	<i>njen-īh</i>		
yön. d.	<i>njen-u, njen-ōm(e)</i>		<i>njen-ōj</i>	<i>njen-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>njen-ø; njen-a, njen-og(a)</i>	<i>njen-o</i>	<i>njen-u</i>	<i>njen-e</i>	<i>njen-a</i>	<i>njen-e</i>
ses. d.	<i>njen-ø</i>	<i>njen-o</i>	<i>njen-a</i>	<i>njen-i</i>	<i>njen-a</i>	<i>njen-e</i>

ar. d.	<i>njen-īm</i>	<i>njen-ōm</i>	<i>njen-īm(a)</i>
bul. d.	<i>njen-u, njen-ōm(e)</i>	<i>njen-ōj</i>	<i>njen-īm(a)</i>

Bazı zamirler yal. d. er. teklikte *-aj* eki ile biçimlenir. Bu yapı, Türkiye Türkçesinde işaret sıfatı⁷⁶⁴ olarak adlandırılırken Boşnakçada işaret zamiri ifadesiyle verilir. Boşnakçada, “*ovaj*” [Tr. bu (er.)], “*taj*” [Tr. şu (er.)] ve “*onaj*” [Tr. o (er.)] işaret edilen varlığın konuşmacıya olan uzaklığına göre değişen üç farklı işaret zamiri bulunmaktadır. Aşağıda “*ovaj*” işaret zamiri örnek olarak verilmiştir. Ayrıca, “*taj*” ve “*onaj*” işaret zamirleri de örneğe benzer biçimde çekilmektedir.

Tablo 33: “*ovaj*” İşaret Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶⁵

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>ov-āj</i>	<i>ov-ō</i>	<i>ov-ā</i>	<i>ov-ī</i>	<i>ov-ā</i>	<i>ov-ē</i>
il. d.	<i>ov-og(a)</i>		<i>ov-ē</i>	<i>ov-īh</i>		
yön. d.	<i>ov-om(e)</i>		<i>ov-ōj</i>	<i>ov-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>ov-āj, ov-og(a)</i>	<i>ov-ō</i>	<i>ov-ū</i>	<i>ov-ē</i>	<i>ov-ā</i>	<i>ov-ē</i>
ses. d.	--	--	--	--	--	--
ar. d.	<i>ov-īm</i>		<i>ov-ōm</i>	<i>ov-īm(a)</i>		
bul. d.	<i>ov-om(e)</i>		<i>ov-ōj</i>	<i>ov-īm(a)</i>		

211. “*Još se viđamo su onima.*” (27)

Yukarıdaki örnekte adın yerine kullanılan “*onaj*” [Tr. o (er.)], “*ona*” [Tr. o (dş.)], “*ono*” [Tr. o (yan.)] işaret zahirinin ar. d. çok. “*onima*” biçimine yer verilmiştir. Bölgede, ar. d. kullanımlarında sıklıkla karşımıza çıkan “*s(a)*” (Tr. ile; -dAn) edatının {*su*} olarak telaffuz edilmesinin dışında kullanım biçim olarak ölçünlü dile uygundur.

Bazı zamirler ise yal. d. er. teklikte *-ī* eki ile biçimlenir. Bu zamirler çekim ekleri bağlamında iki farklı grupta incelenebilir. Bu grupların oluşmasında *-ī* ekinden

⁷⁶⁴ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 248.

⁷⁶⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 251; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 130.

önce gelen ünsüzün damaksıl olup olmaması etkilidir. İlk grup; “*koji*” [Tr. hangi (er.)], “*čiji*” [Tr. kimin (er.)] soru ve bağlama zamirleri ile bu zamirlerden türetilen “*nekoji*” [Tr. bazı, kimi (er.)] gibi belirsizlik, “*ničiji*” [Tr. hiç kimsenin, kimsesiz, sahipsiz (er.)] gibi olumsuzluk ve “*svačiji*” [Tr. herkese ait, herkesin (er.)] gibi genellik bildiren zamirlerin çekimidir. Aşağıda “*koji*” zamiri örnek olarak verilmiştir.

Tablo 34: “*koji*” Soru ve Bağlama Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶⁶

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>koj-ī</i>	<i>koj-ē</i>	<i>koj-ā</i>	<i>koj-ī</i>	<i>koj-ā</i>	<i>koj-ē</i>
il. d.	<i>koj-ēg(a)</i>		<i>koj-ē</i>	<i>koj-īh</i>		
yön. d.	<i>koj-ēm(u)</i>		<i>koj-ōj</i>	<i>koj-īma, koj-īm</i>		
bel. d.	<i>koj-ī, koj-ēg(a)</i>	<i>koj-ē</i>	<i>koj-ū</i>	<i>koj-ē</i>	<i>koj-ā</i>	<i>koj-ē</i>
ses. d.	--	--	--	--	--	--
ar. d.	<i>koj-īm</i>		<i>koj-ōm</i>	<i>koj-īma, koj-īm</i>		
bul. d.	<i>koj-ēm(u)</i>		<i>koj-ōj</i>	<i>koj-īma, koj-īm</i>		

İkinci grup ise yal. d. er. teklikteki *-ī* ekinden önce damaksıl olmayan ünsüze sahip zamirlerdir. Bu biçim için “*neki*” [Tr. bazı, kimi, birileri (er.)] belirsizlik zamiri, çekimi örnek olarak aşağıda verilmiştir. Ayrıca “*svaki*” [Tr. her, her biri (er.)] genellik zamiri ve “*ovolik*” [Tr. bu kadar, bunun kadar (er.)], “*tolik*” [Tr. şu kadar, şunun kadar (er.)], “*onolik*” [Tr. o kadar, onun kadar (er.)] gibi nicel zamirler de benzer biçimde çekilir.

Tablo 35: “*neki*” Belirsizlik Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶⁷

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>nek-ī</i>	<i>nek-ō</i>	<i>nek-ā</i>	<i>nek-ī</i>	<i>nek-ā</i>	<i>nek-ē</i>
il. d.	<i>nek-ōg(a)</i>		<i>nek-ē</i>	<i>nek-īh</i>		
yön. d.	<i>nek-ōm(e)</i>		<i>nek-ōj</i>	<i>nek-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>nek-ī, nek-ōg(a)</i>	<i>nek-ō</i>	<i>nek-ū</i>	<i>nek-ē</i>	<i>nek-ā</i>	<i>nek-ē</i>

⁷⁶⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 212; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 131.

⁷⁶⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 251.

ses. d.	<i>nek-ī</i>	<i>nek-ō</i>	<i>nek-ā</i>	<i>nek-ī</i>	<i>nek-ā</i>	<i>nek-ē</i>
ar. d.	<i>nek-īm</i>		<i>nek-ōm</i>	<i>nek-īm(a)</i>		
bul. d.	<i>nek-ōm(e)</i>		<i>nek-ōj</i>	<i>nek-īm(a)</i>		

212. “(...) *ja moram dijete ostavit, ama zna da ima neku i (...)*” (27)

Verilen cümlede “*neki*” [Tr. bazı, kimi, birileri (er.)], “*neka*” [Tr. bazı, kimi, birileri (dş.)], “*neko*” [Tr. bazı, kimi, birileri (yan.)] belirsizlik zamirinin bel. d. tek. dışı biçimi “*neku*”, ölçünlü dile uygun bir biçimde kullanılmıştır. Bu örneğin dışında ilgili zamiri içeren metinler, büyük ölçüde yalın durumda yer almaktadır.

Son olarak, “*sav*” [Tr. bütün, tüm (er.)] zamirinin çekim biçiminde de bir takım farklılıklar mevcuttur. Aşağıda bu zamirin durum çekim tablosu verilmiştir.

Tablo 36: “*sav*” Belirsizlik Zamirlerinin Durum Çekimleri⁷⁶⁸

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dış	Eril	Yansız	Dış
yal. d.	<i>sav</i>	<i>sve</i>	<i>sva</i>	<i>svi</i>	<i>sva</i>	<i>sve</i>
il. d.	<i>sv-ega, sv-eg</i>		<i>sv-e</i>	<i>sv-ih</i> ⁷⁶⁹		
yön. d.	<i>sv-emu, sv-em</i>		<i>sv-oj</i>	<i>sv-ima, sv-im</i>		
bel. d.	<i>sav; sv-ega, sv-eg</i>	<i>sve</i>	<i>sv-u</i>	<i>sv-e</i>	<i>sv-a</i>	<i>sv-e</i>
ses. d.	<i>sav</i>	<i>sve</i>	<i>sv-a</i>	<i>svi</i>	<i>sva</i>	<i>sve</i>
ar. d.	<i>sv-im, sv-ime</i>		<i>sv-om</i>	<i>sv-ima, sv-im</i>		
bul. d.	<i>sv-emu, sv-em</i>		<i>sv-oj</i>	<i>sv-ima, sv-im</i>		

213. “*Svi ujedno da šedimo yani ujedno (...)*” (26)

214. “*Svi se igraju topaji (...)*”(36)

Verilen cümlelerde “*sav*” [Tr. bütün, tüm (er.)], “*sva*” [Tr. bütün, tüm (dş.)], “*sve*” [Tr. bütün, tüm (yan.)] belirsizlik zamirinin er. çok. “*svi*” biçimi kullanılmıştır. 213 numaralı cümlelerin bağlamı ve fiil çekimi dikkate alındığında yalın durumda özne

⁷⁶⁸ Elmedina Alić, *a.g.e.*, s. 87-88.

⁷⁶⁹ Hırvatçada, “*sav*” zamirinin il. d. çoklukta ayrıca “*sv-iju*” biçiminde çekimi de mevcuttur. Zamirin farklı biçimi için bkz.: Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 213.

görevinde verilen “svi” zamiri, “mi” (Tr. biz) kişi zamirinin anlamsal görevini yüklenerek “biz hepimiz, tümümüz” anlamını karşılamaktadır. 214 numaralı cümledeki fiil çekimi dikkate alındığında ise “svi” zamirinin bu kez “onların hepsi, tümü” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

2.5. SAYILAR

2.5.1. Sayıların Dil Bilgisel Özellikleri

Boşnakçada sayıların (Boş. brojevi) dil bilgisel özellikleri, sayıların ait oldukları gruba göre değişkenlik gösterir. Boşnakçada sayılar niteledikleri adın, miktarını, kaç birimi olduğunu ifade eder: “*tri ribe*” (Tr. üç balık), “*deset sati*” (Tr. on saat) vb. Asıl sayıların dışında, “*Treći put ćeš uspjeti.*” (Tr. Üçüncü kez başaracaksın.)⁷⁷⁰ cümlesinde olduğu gibi sıra sayıları da yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca sayılar topluluk adlarını nitelediklerinde, topluluk sayı biçimleri ile verilir: “*troje janjadi*” (Tr. üç kuzu) vb.⁷⁷¹

2.5.1.1. Asıl Sayılar

Asıl sayılar genellikle varlıkların miktarını bildirmek, kaç adet olduğunu göstermek için sayısı belirli çokluk oluşturulurken kullanılır. Türkiye Türkçesinde sayı adı, sıfat tamlaması ve sayı öbeği olarak ifade edilen sayı adları⁷⁷² Boşnakçada farklı biçimde sınıflandırılır. Boşnakçada “*jedan*” [Tr. bir (er.)], “*jedna*” [Tr. bir (dş.)], “*jedno*” [Tr. bir (yan.)]; “*dva*” [Tr. iki (er. ve yan.)], “*dviije*” [Tr. iki (dş.)]; “*tri*” (Tr. üç); “*četiri*” (Tr. dört); “*pet*” (Tr. beş); “*šest*” (Tr. altı); “*sedam*” (Tr. yedi); “*osam*” (Tr. sekiz); “*devet*” (Tr. dokuz); “*deset*” (Tr. on); “*sto*” ya da “*stotina*” (Tr. yüz);⁷⁷³ “*hiljada*” (Tr. bin); “*milion*” (Tr. milyon) vb. türememiş sayı adları ile; “*jedanaest*”

⁷⁷⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 214.

⁷⁷¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 253.

⁷⁷² Günay Karaağaç, “sayı adı”, *a.g.e.*, s. 644.

⁷⁷³ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 135.

(Tr. on bir);⁷⁷⁴ “*dvanaest*” (Tr. on iki); “*trinaest*” (Tr. on üç); “*četnaest*” (Tr. on dört); “*petnaest*” (Tr. on beş); “*šesnaest*” (Tr. on altı); “*sedamnaest*” (Tr. on yedi); “*osamnaest*” (Tr. on sekiz); “*devetnaest*” (Tr. on dokuz); “*dvadeset*” (Tr. yirmi); “*trideset*” (Tr. otuz); “*četrideset*” (Tr. kırk); “*pedeset*” (Tr. elli); “*šezdeset*” (Tr. altmış); “*sedamdeset*” (Tr. yetmiş); “*osamdeset*” (Tr. seksen) ve “*devedeset*” (Tr. doksan) türemiş sayı adları⁷⁷⁵ *tek sözlü* ya da *tek üyeli* (Boş. jednočlani) sayılar olarak adlandırılır.⁷⁷⁶

Bölgede yapılan çalışmada asıl sayıların biçimlerine dair bazı verilere ulaşılmıştır. Bu verilere örnek olması açısından aşağıdaki cümleler verilmiştir.

215. “*Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset, jedanaest, dvanaest, trinaest yani böyle (...)*” (21)

216. “*Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset, yüze kadar sayarım.*” (39)

Verilen örnek cümlelerde katılımcıların bir (1) asıl sayı adından başlayarak *tek sözlü* veya *tek heceli* asıl sayıları (en az on sayı adına kadar) ifade edebildiği görülmektedir. Ölçünlü dile uygun bu sayı biçimleri özellikle sayısı belli çokluk yapımı esnasında yaygın biçimde karşımıza çıkmaktadır.

Boşnakçada ara sayı adları ise *çok sözlü* veya *çok üyeli* (Boş. višočlani) olarak ifade edilmektedir. Bu adlandırma, ara sayı adlarının birden fazla sözden, sayı adından oluşmasından kaynaklanır: “*dvadeset (i) jedan*” (Tr. yirmi bir), “*pedeset (i) sedam*” (Tr. elli yedi), “*osamsto (i) dvanaest*” (Tr. sekiz yüz on iki) vb.⁷⁷⁷ Bölgede yapılan çalışmada ara sayılarla ilgili bir takım örneklerle ulaşılmıştır.

217. “*dvadeset i pet, (...) ha sedamdeset i pet*” (25)

218. “*(...) oko dvadeset i pet tepsija pite (...)*” (48)

⁷⁷⁴ Boşnakçadaki 11 ile 19 arasındaki sayı adları, *tek sözlü sayılar* olmalarına rağmen türemiş sayılardandır. Örneğin; “*jedanaest*” (Tr. on bir) sayı adı “*jedan-na-deset*” öbeğinden “*jedanaest*” biçiminde türetilir. Benzer biçimde, “*dvanaest*” (dva na deset), “*trinaest*” (tri na deset), “*četnaest*” (četiri na deset) vb. sayı adları oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ibrahim Ćedić, *Osnovi gramatike...*, s. 117.

⁷⁷⁵ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 194.

⁷⁷⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 214-215.

⁷⁷⁷ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 194.

Yukarıda verilen örneklerde, “*dvadeset i pet*” (Tr. yirmi iki) ve “*sedamdeset i pet*” (Tr. yetmiş beş) ifadeleriyle ölçünlü dile uygun ara sayılara yer verilmiştir. Ancak bölgede sayılar ile ilgili elde edilen verilerde her zaman dile uygun biçimlere ulaşılamamıştır.

219. “*Pet i deset i dva*” (28)

Verilen 219 numaralı cümlede {*pet i deset i dva*} ifadesiyle katılımcının “*pedeset i dva*” demek istediği düşünülmektedir. Özellikle, on sayı adının katlarındaki ara sayılarda bölgede ölçünlü dilden sapmalara rastlanmıştır. Ancak günlük dilde daha sık kullanılan bir (1) ile on (10) arası asıl sayıların genellikle ölçünlü dile uygun biçimde verildiği görülmektedir.

Bazı sayı adlarının ise hem tek sözlü hem de çok sözlü biçimleri bulunmaktadır. Bunlar iki yüz (200) sayı adı ile dokuz yüz (900) sayı adı arasında kalan sayı adlarıdır. Örneğin, “*dvjesto/dvjesta*” (Tr. iki yüz) tek sözlü sayı adının “*dvije stotine*” (Tr. iki yüz) olarak çok sözlü biçimi de bulunmaktadır.⁷⁷⁸ Benzer biçimde “*tristo*” veya “*trista*” tek sözlü sayı adı “*tri stotine*” (Tr. üç yüz), “*četiristo*” sayı adı “*četiri stotine*” (Tr. dört yüz), “*petsto*” tek sözlü sayı adı “*pet stotina*” (Tr. beş yüz), “*šeststo*” tek sözlü sayı adı “*šest stotina*” (Tr. altı yüz), “*sedamsto*” tek sözlü sayı adı “*sedam stotina*” (Tr. yedi yüz), “*osamsto*” tek sözlü sayı adı “*osam stotina*” (Tr. sekiz yüz) ve son olarak “*devetsto*” tek sözlü sayı adı “*devet stotina*” (Tr. dokuz yüz) biçiminde çok sözlü ifade edilebilir.⁷⁷⁹

Boşnakçada “*jedan*” [Tr. bir (er.)] sayı adı ve bu sayı adı ile türetilen diğer adlar (yirmi bir, elli bir, yüz bir vb.) niteledikleri adın dil bilgisel cinsine göre biçimlenirler: “*jedan šešir*” (Tr. bir şapka), “*jedna kuća*” (Tr. bir ev), “*jedno selo*” (Tr. bir köy). Ayrıca “*jedan*” sayı adının teklik ve çokluk biçimi de bulunmaktadır. Sayı adının çokluk biçimi “sadece çokluk biçimi” olan adların sayılarını ifade etmek için kullanılır: “*jedni nogari*” (Tr. bir sehpa, kaide) vb. Bunun yanı sıra, durum çekimlerinde “*jedan*” sayı adı çekime uğramaktadır.

⁷⁷⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 255.

⁷⁷⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 215

Tablo 37: “jedan” Sayı Adının Durum Çekimi⁷⁸⁰

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>jedan-ø</i>	<i>jedn-o</i>	<i>jedn-a</i>	<i>jedn-i</i>	<i>jedn-a</i>	<i>jedn-e</i>
il. d.	<i>jedn-ōg(a)</i>		<i>jedn-ē</i>	<i>jedn-īh</i>		
yön. d.	<i>jedn-ōm(e)</i>		<i>jedn-ōj</i>	<i>jedn-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>jedan-ø,</i> <i>jedn-ōg(a)</i>	<i>jedn-o</i>	<i>jedn-u</i>	<i>jedn-e</i>	<i>jedn-a</i>	<i>jedn-e</i>
ses. d.	<i>jedan-ø</i>	<i>jedn-o</i>	<i>jedn-a</i>	<i>jedn-i</i>	<i>jedn-a</i>	<i>jedn-e</i>
ar. d.	<i>jedn-īm</i>		<i>jedn-ōm</i>	<i>jedn-īm(a)</i>		
bul. d.	<i>jedn-ōm(e)</i>		<i>jedn-ōj</i>	<i>jedn-īm(a)</i>		

Boşnakçada “jedan” (Tr. bir) sayı adı gibi “dva” (Tr. iki), “tri” (Tr. üç) ve “četiri” (Tr. dört) sayı adları da durum çekimlerinde değişime uğrar. “Dva” ve “oba” (Tr. her ikisi, ikisi) sayı adları eril ve yansız bir ismi nitelediklerinde eş değer biçimde değişime uğrarken dişi bir adı nitelediklerinde farklı biçimlenirler. “Tri” (Tr. üç) ve “četiri” (Tr. dört) sayı adları ise dil bilgisel cinslere göre farklı biçimlenmeden durum çekimlerinde çekime uğrarlar.

Tablo 38: “dva”, “tri”, “četiri” Sayı Adlarının Durum Çekimleri⁷⁸¹

	“dva” sayı adı		“tri” sayı adı	“četiri” sayı adı
	eril- yansız	dişi	eril-yansız-dişi	eril-yansız-dişi
yal. d.	<i>dv-a</i>	<i>dv-ije</i>	<i>tr-i</i>	<i>četir-i</i>
il. d.	<i>dv-aju</i>	<i>dv-iju</i>	<i>tr-iju</i>	<i>četir-iju</i>
yön. d.	<i>dv-ama</i>	<i>dv-jema</i>	<i>tr-ima</i>	<i>četir-ima</i>
bel. d.	<i>dv-a</i>	<i>dv-ije</i>	<i>tr-i</i>	<i>četir-i</i>
ses. d.	<i>dv-a</i>	<i>dv-ije</i>	<i>tr-i</i>	<i>četir-i</i>
ar. d.	<i>dv-ama</i>	<i>dv-jema</i>	<i>tr-ima</i>	<i>četir-ima</i>
bul. d.	<i>dv-ama</i>	<i>dv-jema</i>	<i>tr-ima</i>	<i>četir-ima</i>

⁷⁸⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 253.

⁷⁸¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 216; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 134.

Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerde “*dva/dvije*” (Tr. iki), “*oba/obje*” (Tr. ikisi, her ikisi), “*tri*” (Tr. üç) ve “*četiri*” (Tr. dört) sayı adları ile ilgili ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Örneğin, “*Došli smo iz dva grada.*” (Tr. İki şehirden geldik.) cümlesi yukarıdaki tabloya göre; “*Došli smo iz dvaju gradova.*” (Tr. iki şehirden geldik.) biçiminde olmalıdır. Bu durum edat sonrasında sayı adı kullanımı ile ilgilidir.⁷⁸² Boşnakçada “*dva/dvije*” (Tr. iki), “*oba/obje*” (Tr. ikisi, her ikisi), “*tri*” (Tr. üç) ve “*četiri*” (Tr. dört) sayı adlarının durum çekimleri olmasına rağmen değişmeden kullanımları daha yaygındır.⁷⁸³ Bu sayıların, fosilleşmiş⁷⁸⁴ “*dva*”, “*oba*”, “*tri*” ve “*četiri*” belirtme durumu biçimleri özellikle bir edattan sonra kullanıldıklarında uygun durum çekimi biçiminin yerini alır. Örneğin, yukarıdaki durum çekim tablosunda gösterildiği üzere, ilgi durumunda bu sayı adları farklı biçimlenirler. Bu bağlamda ilgi durumunda, “*izmeğu dvaju gradova*” (Tr. iki şehrin arasında) öbeği oluşturulabilir. Ancak bu öbeğin yerine “*izmeğu dva grada*” (Tr. iki şehrin arasında) ifadesi kullanımı daha yaygındır. Aynı şekilde araç durumunda “*s trima sestrama*” (Tr. üç kız kardeş ile) biçiminde oluşturulabilecek öbeğin yerine “*s tri sestre*” (Tr. üç kız kardeş ile) kullanımı daha yaygındır.⁷⁸⁵

Asıl sayı adları ile oluşturulan bir diğer farklı yapı ise “*stotina*” (Tr. yüz), “*hiljada*” (Tr. bin) vb. sayı adlarında ortaya çıkmaktadır. Bu sayı adları -a eki ile sonlandığı için dişil adlara benzer ve ayrıca durum çekimlerinde [e] türü çekim ekleriyle çekilir.⁷⁸⁶

Boşnakçadaki “*pet*” (Tr. beş) ve sonrasında gelen sayı adları ise ne durum çekimlerinin eklerine göre ne de dil bilgisel cinslere göre farklı biçimlenmezler: “*Došao je sa sedam drugova.*” (Tr. Yedi arkadaşıyla beraber geldi.).⁷⁸⁷

⁷⁸² Vinko Grubišić, “Mijenjaju li se brojevi dva, tri i četiri kad su s prijedlozima”, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Vol. 42, No. 3, 1994, s. 78.

⁷⁸³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 254.

⁷⁸⁴ Terim Boşnakçada “*okameniti*” (Tr. taş haline gelmek) fiilinden türeyen “*okamenjen*” (Tr. taşlaşmış, fosilleşmiş) sıfatı ile ifade edilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, kalıplaşmış anlamını karşılamaktadır

⁷⁸⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 254.

⁷⁸⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 217.

⁷⁸⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 218.

Yukarıda incelenen sayı adlarından türetilen ara sayılarda da tam sayı adlarının kuralları geçerlidir. Daha açık bir ifadeyle sayı öbeğinin son sözü belirleyici konumdadır.⁷⁸⁸ “*dvije kuće*” (Tr. iki ev), “*dvadeset dvije kuće*” (Tr. yirmi iki ev) ya da “*dva šešira*” (Tr. iki şapka), “*dvadeset dva šešira*” (Tr. yirmi iki şapka) vb.

Bölgeden elde edilen metinlerde asıl sayıların kullanımına dair verilere ulaşılmıştır. Örnek niteliğinde olan cümlelerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

220. “*Bošnjakča tri livade, tri livade dije.*” (06)

221. “*(...) blizu oko tri hiljade.*” (46)

222. “*Ja sam otišo dvije godine (...)*” (51)

Verilen cümleler, iki (2) ve üç (3) gibi asıl sayılara ve bu sayılardan sonra gelen adların aldıkları biçimlere örnek niteliğindedir. 220 numaralı cümlede verilen “*tri*” (Tr. üç) sayı adından sonra, yal. d. teklikte “*livada*” (Tr. çayır, mera) olarak biçimlenen ad, il. d. tek. “*livade*” biçiminde verilmiştir. Aynı şekilde, 221 numaralı cümlede de “*tri*” sayı adından sonra, yal. d. tek. biçimi “*hiljada*” (Tr. bin) olan dışı ad, il. d. teklikte “*hiljade*” biçiminde kullanılmıştır. 222 numaralı örnekte ise bu kez “*dvije*” (Tr. iki) sayı adından sonra “*godina*” (Tr. yıl) adı, il. d. teklikte “*godine*” biçimiyle verilmiştir. Ayrıca aynı örnekte dışı bir adı nitelediği için sayı adının dışı biçimi olan “*dvije*” tercih edilmiştir. Bilindiği üzere eril ve yansız adları nitelerken iki sayı adının “*dva*” (Tr. iki) biçimi kullanılmaktadır. Tüm bu üç örnek cümlede, iki ve üç sayıları ve bu sayıların ardından gelen adlar ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun yapıdadır.

223. “*Ima sto godina i više.*” (28)

224. “*Devetsto i pedeset kuća imalo ovde.*” (45)

225. “*(...) oko dvadeset i pet tepsija pite (...)*” (48)

Yukarıda verilen örneklerde, “*sto*” (Tr. yüz), “*devetsto i pedeset*” (Tr. dokuz yüz elli) ve “*dvadeset i pet*” (Tr. yirmi beş) sayılarına yer verilmiştir. 223 numaralı cümlede “*sto*” sayı adından sonra gelen “*godina*” (Tr. yıl) adı, il. d. çok. biçiminde kullanılmıştır. 224 numaralı cümlede ise “*devetsto i pedeset*” sayı adından sonra

⁷⁸⁸ Sježana Kordić, a.g.e., s. 31.

“*kuća*” (Tr. ev) adı il. d. çoklukta biçimlenmiştir. Son olarak 225 numaralı örnekte “*dvadeset i pet*” ara sayısından sonra gelen “*tepsija*” (Tr. tepsi) adı da il. d. çoklukta çekilmiştir. Tüm bu sayı adları ve ardından gelen adların çekimi ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun yapılardır.

2.5.1.2. Sıra Sayıları

Niteledikleri varlığın sırasını ifade eden sıra sayıları biçim olarak belirli sıfat görünüşündedirler ve sıfat değişimlerine göre durum çekimlerinde değişime uğrarlar.⁷⁸⁹ Sıra sayılar, belirli sıfatlar gibi niteledikleri adın dil bilgisel cinsine, sayısına ve durum çekimine göre biçimlenirler.⁷⁹⁰ Boşnakçada, *birinci*, *ikinci*, *üçüncü* ve *dördüncü* sıra sayılarının özel biçimleri bulunmaktadır: “*prvi*” [Tr. birinci (er.)], “*prva*” [Tr. birinci (dş.)], “*prvo*” [Tr. birinci (yan.)]; “*drugi*” [Tr. ikinci (er.)]⁷⁹¹, “*druga*” [Tr. ikinci (dş.)], “*drugo*” [Tr. ikinci (yan.)]; “*treći*” [Tr. üçüncü (er.)], “*treća*” [Tr. üçüncü (dş.)], “*treće*” [Tr. üçüncü (yan.)]; “*četvrti*” [Tr. dördüncü (er.)], “*četvrta*” [Tr. dördüncü (dş.)], “*četvrto*” [Tr. dördüncü (yan.)].⁷⁹²

Tablo 39: “*drugi*” Sıra Sayısının Durum Çekimleri⁷⁹³

	Teklik			Çokluk		
	Eril	Yansız	Dişi	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>drug-ī</i>	<i>drug-ō</i>	<i>drug-ā</i>	<i>drug-ī</i>	<i>drug-ā</i>	<i>drug-ē</i>
il. d.	<i>drug-ōg(a)</i>		<i>drug-ē</i>	<i>drug-īh</i>		
yön. d.	<i>drug-ōm(e)</i>		<i>drug-ōj</i>	<i>drug-īm(a)</i>		
bel. d.	<i>drug-ī,</i> <i>drug-ōg(a)</i>	<i>drug-ō</i>	<i>drug-ū</i>	<i>drug-ē</i>	<i>drug-ā</i>	<i>drug-ē</i>

⁷⁸⁹ Ibrahim Čedić, *a.g.e.*, s. 116.

⁷⁹⁰ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 99.

⁷⁹¹ Boşnakça “*drugi*” sıra sayısı ve “*jedan*” asıl sayısı sıklıkla sıfat görevinde de kullanılmaktadır. Örneğin, “*Jedni učenici otišli su u školu, a drugi su još uvijek na igralištu.*” (Tr. Bazı öğrenciler okula gitti, diğerleri ise hala oyun alanındalar). Verilen bu cümlede, “*drugi*” ifadesinin, “ikinci” sıra sayısı olarak değil “diğerleri, kalanlar” anlamında verildiği açıkça görülmektedir. Ayrıca ilk kısımda “*jedni*” ifadesinin de bir (1) sayı adının çokluk biçimi olarak değil, *bazı* sözcüğünü karşılar nitelikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 257.

⁷⁹² Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁹³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 255.

ses. d.	<i>drug-ī</i>	<i>drug-ō</i>	<i>drug-ā</i>	<i>drug-ī</i>	<i>drug-ā</i>	<i>drug-ē</i>
ar. d.	<i>drug-īm</i>		<i>drug-ōm</i>	<i>drug-īm(a)</i>		
bul. d.	<i>drug-ōm(e)</i>		<i>drug-ōj</i>	<i>drug-īm(a)</i>		

226. “A *druga* sestra još ne zna turski.” (28)

Yukarıdaki cümlede “*druga*” [Tr. ikinci (dş.)] sıra sayısına yer verilmiştir. Ancak cümlede ifade edilen “*drugi*” [Tr. ikinci (er.)], “*druga*” [Tr. ikinci (dş.)], “*drugo*” [Tr. ikinci (yan.)] sıra sayısı sıklıkla “diğer” anlamı ile de kullanılabilir. Ayrıca ardından gelen “*sestra*” (Tr. kız kardeş) adını nitelemek için dışı biçimde kullanılmış olmasından dolayı ölçünlü dilin biçim bilgisine de uygundur.

Beş (5) sayı adından doksan dokuz (99) sayı adına kadar olan sıra sayıları ise asıl sayı köküne -i, -a, -o eklerinin eklenmesiyle oluşturulur: “*pet*” (Tr. beş) > “*pet-i*” [Tr. beşinci (er.)], “*pet-a*” [Tr. beşinci (dş.)], “*pet-o*” [Tr. beşinci (yan.)]⁷⁹⁴ Bu sıra sayıları arasında bazıları ise sabit olmayan /a/ kuralından etkilenecek değişime uğrar: “*sedam*” (Tr. yedi) > “*sedm-i*” [Tr. yedinci (er.)], “*sedm-a*” [Tr. yedinci (dş.)], “*sedm-o*” [Tr. yedinci (yan.)]; “*osam*” (Tr. sekiz) > “*osm-i*” [Tr. sekizinci (er.)], “*osm-a*” [Tr. sekizinci (dş.)], “*osm-o*” [Tr. sekizinci (yan.)].⁷⁹⁵

Boşnakçada “*sto*” veya “*stotina*” (Tr. yüz) asıl sayısının sıra sayısı biçimi “*stoti*” [Tr. yüzüncü (er.)], “*stota*” [Tr. yüzüncü (dş.)] ve “*stoto*” [Tr. yüzüncü (yan.)] biçiminde oluşturulur. Benzer biçimde; “*tisuća*” (Tr. bin) sayı adından “*tisući*” [Tr. bininci (er.)], “*hiljada*” (Tr. bin) sayı adından “*hiljaditi*” [Tr. bininci (er.)], “*milion*” (Tr. milyon) sayı adından “*milioniti*” [Tr. milyonuncu (er.)] sıra sayıları türetilir.⁷⁹⁶

Ara sayı adlarının sıra sayı biçimlerinde ise Türkiye Türkçesine benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Ara sayılarda sadece sayının son sözcüğü sıra sayısına dönüşür: “*pedeset deveti*” [Tr. elli dokuzuncu (er.)], “*sto sedamdeset prvi*” [Tr. yüz yetmiş birinci (er.)].⁷⁹⁷

⁷⁹⁴ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁹⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 218.

⁷⁹⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 255.

⁷⁹⁷ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 99.

Bölgede yapılan çalışmada sıra sayıları ilgili olarak çok fazla veri elde edilememiştir. Elde edilen veriler daha çok “*prvi/prva/prvo*” (Tr. birinci) sıra sayısının “ilk” ve “*drugi/druga/drugo*” (Tr. ikinci) sıra sayısının “diğer, öbür” anlamlarını taşıyan sıfat ve zarf biçimleridir.

2.5.1.3. Topluluk Sayıları

Bazı durumlarda asıl sayıların yerine topluluk sayıları tercih edilir. Topluluk sayıları; farklı cinsiyet veya yaştaki varlıkların sayısını ifade etmek, genel miktar veya bütünlük belirtmek ve topluluk adlarını nitelemek için kullanılır.⁷⁹⁸ Topluluk sayıları, bir grup eril veya dişi kişiyi, kişilerin ve hayvanların yavrularını veya farklı türden varlıkların belirli sayısını gösterir:⁷⁹⁹ “*nas dvoje*” (Tr. ikimiz), “*četvero djece*” (Tr. dört çocuk) vb.

Topluluk sayıları, (*četvero* sayısı hariç) asıl sayıların köküne *-oje*, *-ero/-oro* eklerinin eklenmesiyle türetilir.⁸⁰⁰ Topluluk sayılarının zamirlere benzer durum çekim biçimleri mevcuttur. Ancak il., yön. ve bul. durumları hariç nadiren durum çekimlerinde değışirler. Diğer bağı durumların yerine, özellikle edatla birlikte kullanıldıklarında, “fosilleşmiş” belirtme durumu biçimi alırlar: “*Živi s četvero maloljetne djece.*” (Tr. Dört küçük çocuk ile birlikte yaşıyor).⁸⁰¹ Topluluk sayıları durum çekimlerinde aşağıdaki gibi çekilir.

Tablo 40: “*dvoje*” ve “*četvero*” Topluluk Sayılarının Durum Çekimleri⁸⁰²

yal. d.	<i>dvoj-e</i>	<i>četver-o</i>
il. d.	<i>dvo-g(a)</i> , <i>dvoj-eg(a)</i>	<i>četver-oga</i> , <i>četver-ga</i>
yön. d.	<i>dvo-m(a)</i> , <i>dvo-m(u/e)</i> , <i>dvoj-em(u)</i>	<i>četver-oma</i> , <i>četver-ma</i> , <i>četver-om(u/e)</i>
bel. d.	<i>dvoj-e</i>	<i>četver-o</i>
ses. d.	<i>dvoj-e</i>	<i>četver-o</i>

⁷⁹⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 219.

⁷⁹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 255.

⁸⁰⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 218.

⁸⁰¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 255.

⁸⁰² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 256.

ar. d.	<i>dvo-ma</i>	<i>četver-ma, četver-oma</i>
bul. d.	<i>dvo-m(a), dvo-m(u/e), dvoj-em(u)</i>	<i>četver-oma, četver-ma, četver-om(u/e)</i>

“Oboje” ve “troje” topluluk sayıları da yukarıda verilen tabloda yer alan “dvoje” topluluk sayısı gibi durum çekimlerinde değişirler.

Bölgede yapılan çalışmada topluluk sayılarını içeren az sayıda metin elde edilmiştir. Topluluk sayıları ile ilgili örnek niteliğinde olan ifadeyi içeren cümle aşağıda verilmiştir.

227. “*Petero torunčadi imam beš tane torunum var. (...) četero torunčadi imam.*” (50)

Verilen cümlede altı çizli “*petero*” (Tr. beş) ve {*četero*} (>*četvero*) (Tr. dört) topluluk adlarına örnek niteliğindedir. Topluluk sayıları, ardından gelen topluluk adlarını, sayısı belli çokluk bağlamında nitelemektedir. Cümlede -*ad* topluluk adı yapma eki ile türetilen {*torunčad*} ifadesi Boşnakçada bulunmamasına rağmen biçim olarak Boşnakçadaki topluluk adları gibi biçimlenmiştir. Boşnakçada {*torunčad*} ifadesinin yerine “*unučad*” (Tr. torunlar) sözcüğü bulunmaktadır. Katılımcı, sözcüğün Türkçe biçimini Boşnakça topluluk adı yapma eki ile çekerek melez bir ifade oluşturmuştur. Yine de, nitelenen sözcükten bağımsız olarak, ifade ettiği “*petero*” ve {*četero*} (>*četvero*) topluluk sayılarının biçimleri ölçünlü dile uygundur.

2.5.1.4. Sayı Bağıntılı Sıfatlar

Sayı bağıntılı sıfatlar (Boş. brojni pridjevi), Türkiye Türkçesinde bulunmayan bir yapıdır. Sayı bağıntılı sıfatlar, asıl sayıların işlevini yüklenerek topluluk adlarını nitelerler.⁸⁰³ Topluluk sayı adlarının biçim olarak zamirlere benzer olduğunu ve topluluk adlarını nitelediğini daha önceki konuda tartışmıştık. Topluluk adlarını niteleyen sayı bağıntılı sıfatlar ise biçim ve görev olarak sıfatlara benzemektedir. Daha açık bir ifadeyle niteledikleri adların sayı, dil bilgisel cins ve ad durum çekimlerine

⁸⁰³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 220.

göre biçimlenmektedirler. Sayı bağıntılı sıfatların nitelediği adların teklik biçimleri bulunmamaktadır: “*dvoja vrata*” (Tr. iki kapı).⁸⁰⁴ Sayı bağıntılı sıfatlar -oj- ve -er- iç ekleri ile türetilir: “*dv-oj-i > dvoji*” [Tr. iki (er.)], “*dv-oj-a > dvoja*” [Tr. iki (yan.)], “*dv-oj-e > dvoje*” [Tr. iki (dş.)]; “*četr-er-i > četveri*” [Tr. dört (er.)], “*četr-er-a > četvera*” [Tr. dört (yan.)], “*četr-er-e > četvere*” [Tr. dört (dş.)]. Sayı bağıntılı sıfatların, her dil bilgisel cins için ayrı biçimi ve sıfat bağıntılı zamirlere benzer durum çekimleri bulunmaktadır.⁸⁰⁵

Tablo 41: “*dvoj-*” Sayı Bağıntılı Sıfatın Durum Çekimleri⁸⁰⁶

	Eril	Yansız	Dişi
yal. d.	<i>dvoj-i</i>	<i>dvoj-a</i>	<i>dvoj-e</i>
il. d.	<i>dvoj-ih</i>		
yön. d.	<i>dvoj- ĩm(a)</i>		
bel. d.	<i>dvoj-e</i>	<i>dvoj-a</i>	<i>dvoj-e</i>
ses. d.	--	--	--
ar. d.	<i>dvoj- ĩm(a)</i>		
bul. d.	<i>dvoj- ĩm(a)</i>		

228. “*Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna.*” (28)

Yukarıdaki örnekte “*dvoje*” sayı biçimine yer verilmiştir. Sayı bağıntılı sıfatların teklik biçimlerinin bulunmadığına daha önce değinmiştik. Bu bağlamda verilen örnekteki “*dvoje*” (Tr. iki) sayı bağıntılı sıfat ölçünlü dile göre, teklik biçimi bulunan “*sin*” (Tr. erkek evlat, oğul) adını niteleme görevi yüklenemez. Ancak ardından gelen sözcükten bağımsız olarak “*dvoje*” sayı bağıntılı sıfatı, “*imati*” (Tr. sahip olmak) fiilinin nesnesi konumunda belirtme durumunda verilmiştir. Bu biçimi ile dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

⁸⁰⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 256.

⁸⁰⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 220.

⁸⁰⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 257.

2.5.1.5. Sayı Bağıntılı Adlar

Sayı bağıntılı adlar (Boş. brojne imenice), Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerin yabancı dil olarak öğretilmesinde ortaya çıkan problemlerden biridir. Bu problemlerin ortaya çıkmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlar; doğal cinsiyet ve dil bilgisel cins arasındaki ilişki, adların türetilmesi ve durum çekimlerindeki biçimleri, anlam ve dil bilgisel sayı arasındaki ilişki olarak sıralanabilir.⁸⁰⁷ Bu sebeple, sayı bağıntılı adları *-ica* eki ile türetilenler, *-ak* eki ile türetilenler ve *-ina/-nina/-inka* ekleri ile türetilenler olarak ayrı ayrı incelemenin daha faydalı olacağı kanısındayız.

a) Boşnakçada, iki (2) asıl sayı adından doksandokuz (99) asıl sayı adına kadar olan asıl sayıların (bir ve bir ile türetilen asıl sayı adları hariç) yerine tam erkek sayısını belirtmek (nadiren eril cinsiyetteki hayvanları belirtmek için de olabilir)⁸⁰⁸ için topluluk sayılarından *-ica* eki ile türetilen adlar kullanılır: “*dvojica*” (Tr. iki erkek), “*trojica*” (Tr. üç erkek) vb. Bunlara *-ica* son eki ile oluşturulan sayı bağıntılı adlar diyoruz.⁸⁰⁹ Bu adların ifade ettiği varlıklar genellikle il. d. çok. biçimleriyle kurulan öbeğe dahil olurlar: “*trojica dječaka*” (Tr. üç erkek çocuk); “*jedanaestorica igrača*” (Tr. on bir erkek oyuncu) vb.⁸¹⁰

229. “(...) *Hadi bakalim druge godine. Oba dvojica odoše.*” (28)

Verilen cümlede “*dvojica*” (Tr. iki erkek) sayı bağıntılı ada yer verilmiştir. Cümlelerin bağlamı ve sayı bağıntılı addan önce gelen “*oba*” (Tr. her ikisi, ikisi) sayı adı dikkate alındığında ölçünlü dile uygun bir kullanımdan söz edilebilir.

b) Sayı bağıntılı adlardan bir diğeri ise *-ak* son eki ile türetilen adlardır. Bunlar, “*deset*” (Tr. on), “*petnaest*” (Tr. on beş), “*dvadeset*” (Tr. yirmi) ve on sayı adının katları şeklinde devam eden yaklaşık miktarı,⁸¹¹ adet sayı ifade eden adlardır:

⁸⁰⁷ Jelena Cvitanušić Tvico-Milvia Gulešić Machata, “Opis brojevnih imenica u hrvatskome kao inom jeziku”, *Lahor*, Vol. 2, No. 14, 2012, s. 183-184.

⁸⁰⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 221.

⁸⁰⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 257.

⁸¹⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 221.

⁸¹¹ Jelena C. Tvico-Milvia G. Machata, *a.g.m.*, s. 185.

“tridesetak učenika” [Tr. (yaklaşık, aşağı yukarı) otuz öğrenci].⁸¹² Sayı bağıntılı bu adlar ile kurulan öbeklerde yer alan varlık isimleri her üç dil bilgisel cinse de mensup olabilirler. Ayrıca bu varlık adlarını il. d. çok. biçimleri ile öbeklerde yer alırlar: “pedesetak koraka” (Tr. elli adım).⁸¹³ Bölgede yapılan çalışmada -ak eki ile sonlanan sayı bağıntılı adlara ulaşamamıştır.

c) Sayı bağıntılı adlardan bir diğeri de kesir bildiren⁸¹⁴ adlardır. Boşnakçada -ina, -nina, -inka son ekleriyle türetilen bu adlar, bir bütünün kaç parçaya bölündüğünün bilgisini verir: “jedna trećina” (Tr. üç bölü bir, üçte bir).⁸¹⁵ Kesir bildiren bu ifadelerde, payı gösteren bir (1) sayı adından oluştuğunda dolayı, paydayı gösteren sayı bağıntılı ad, yalın durum teklikte çekilir: “jedna stotnina” (Tr. yüzde bir, yüz bölü bir). Payı gösteren sayı iki (2), üç (3) ve dört (4) sayı adları olduğu durumlarda ise payda görevindeki sayı bağıntılı ad, yal. d. çok. veya il. d. tek. biçimindedir: “dvije stotnine” (Tr. yüzde iki, yüz bölü iki). Payı gösteren sayı beş ve üzeri bir sayı adı ise bu defa payda görevindeki sayı bağıntılı ad, il. d. çok. biçiminde oluşturulur: “šest stotninā” (Tr. yüzde altı, yüz bölü altı).⁸¹⁶ Bölgede yapılan çalışmalarda -ina, -nina, -inka son ekleriyle türetilen sayı bağıntılı adlara ulaşamamıştır.

2.5.1.6. Sayı Bağıntılı Zarflar

Boşnakçada bazı zarflar sayılardan oluşturulur. Bu biçimdeki sayılara *sayı bağıntılı zarflar* (Boş. brojni prilozi) denir. Bu sayı biçimleri “Kaç defa?” (Boş. Koliko puta?) sorusuna cevap verir: “jedanput” (Tr. bir kere, bir defa), “dvaput” (Tr. iki kere, iki defa) vb. Bu sayı biçimlerine benzer yapılar sıra sayılarından da türetilmektedir.

⁸¹² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 257.

⁸¹³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 221.

⁸¹⁴ Jelena C.Tvico-Milvia G. Machata, *a.g.m.*, s. 188.

⁸¹⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 257.

⁸¹⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 221.

Ancak bunlar daha çok “Hangi defa/ Kaçınıcı kez?” (Boş. Koji put?) sorusuna cevap vermektedir: *prvi put* (Tr. ilk kez, ilk defa) vb.⁸¹⁷

230. “*Tri puta, maşallah.*” (18)

Yukarıdaki 230 numaralı cümlede yer alan “*tri puta*” (Tr. üç defa, üç kez) öbeği Boşnakçada “*triput*” biçiminde zarf olarak da verilebilir. Sayısı belli çokluk yapısına örnek olarak verilen cümlede, “*tri*” sayı adı ve “*put*” (Tr. yol; sefer, defa, kere) adının il. d. tek. “*puta*” çekimi kullanılmıştır. Bu biçimde kullanıldığında, ilgili sayı adı ile “*put*” adının ayrı yazılmasına ve “*put*” adının ilgi durumunda çekim biçimine dikkat etmek gerekmektedir. Hem sayı adı ile kurulan öbek hem de zarf olarak kullanımı ölçünlü dile uygundur.

2.6. FİİLLER

2.6.1. Fiillerin Dil Bilgisel Özellikleri

Boşnakçada fiiller dil bilgisel özelliklerine göre; *görünüş* (Boş. vid ili aspekt), *geçişlilik* (Boş. prijelaznost ili tranzitivnost), *çatı* (Boş. stanje ili dijateza), *kişi* (Boş. lice), *zaman* (Boş. vrijeme), *kip* (Boş. način), *dil bilgisel cins* (Boş. rod) ve *sayı* (Boş. broj) özellikleri bağlamında incelenebilir. Bunlardan görünüş ve geçişlilik hem dil bilgisel hem de sözlük ve anlamsal özelliklerdendir.⁸¹⁸

2.6.1.1. Fiil Görünüşleri

Slav dillerinde fiil görünüşü (Boş. glagolski vid ili aspekt), *tamamlanmış* veya *bitmiş* (Boş. svršeni) ve *tamamlanmamış* veya *bitmemiş* (Boş. nesvršeni) fiillerin paradigmalarından oluşan bir dil bilgisi kümesidir.⁸¹⁹ Diğer Slav dillerinde olduğu gibi Boşnakçada da eylemin sürecini ifade etmek için *tamamlanmış* veya *bitmiş* ve

⁸¹⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 258.

⁸¹⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

⁸¹⁹ Volkmar Lehmann, “Aspekt und Tempus im Slavischen”, *Slavische Sprachen/Slavic Languages, (Handbücher zur Sprach-und Kommunikationswissenschaft)*, (eds.) Tilman Berger et al., Bd. 1., Berlin-New York, 2008, s. 526.

tamamlanmamış veya *bitmemiş* fiil görünüşleri bulunmaktadır.⁸²⁰ Bunun yanı sıra bazı fiiller hem bitmiş hem de bitmemiş görünüşe sahip olabilirler: “*telefonirati*” (Tr. telefonda konuşmak, telefonla aramak) vb.⁸²¹ Her ne kadar fiillerin büyük çoğunluğunun bitmiş ve bitmemiş olmak üzere iki görünüş biçimleri olsa da az sayıda fiilin sadece bitmiş veya sadece bitmemiş görünüşleri bulunmaktadır.

Bitmiş ve bitmemiş görünüşteki fiiller kümesi, Boşnakçayı yabancı dil olarak öğrenen kişiler için anlaşılması güç bir konudur. Zira çok dilli sözlüklerde genellikle bitmiş ve bitmemiş görünüşteki fiillerin karşısında aynı anlam yazmaktadır. Örneğin; “*kupiti*” ile “*kupovati*” fiili çok dilli sözlüklerde “satın almak” olarak ifade edilir.⁸²² Anadili Boşnakça olan bir kişi, bu iki sözcük arasında fiil görünüşünden kaynaklanan farkı kolayca ayırt edebilirken yabancı dil olarak Boşnakça öğrenen kişi için bu söz konusu değildir. Bitmiş fiil görünüşündeki “*kupiti*” fiili, çoktan tamamlanmış olan veya konuşmacı tarafından tamamlanacağı ön görülen tek bir satın alma eylemini ifade ederken bitmemiş görünüşteki “*kupovati*” fiili ise henüz tamamlanmamış ya da tekrarlanan satın alma eylemini işaret etmektedir.⁸²³ Bitmiş görünüşteki fiiller, eylemin gerçekleştirildiğini (veya gerçekleştirileceğini), sona erdiğini (veya sona ereceğini) bildirirken bitmemiş fiiller sınırlandırılmamış, süreli bir eylemi ifade ederler.⁸²⁴

231. “(...) *dedo mi kad je došao* (...)” (31)

232. “(...) *sad dolazi iz pole* (...)” (48)

Yukarıda bitmiş ve bitmemiş fiil çiftlerine örnek olarak “*doći*” ve “*dolaziti*”⁸²⁵ fiillerini içeren iki örnek cümle verilmiştir. Bu fiil çiftinin ilk anlamı Türkiye Türkçesine “gelmek, varmak, ulaşmak vb.” olarak aktarılabilir. Yukarıdaki 231 numaralı örnekte bitmiş görünüşteki “*doći*” fiili, genel geçmiş zaman 3. tek. eril kişiye göre çekilmiş ve cümlede “(...) *dedo mi kad je došao* (...)” (Tr. Dedem

⁸²⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 120.

⁸²¹ Snježana Kordić, *a.g.e.*, s. 41.

⁸²² Şakir Bayhan, “*kupiti, kupovati*”, *a.g.e.*, s. 586; Ismet Smailović, “*kupiti, kupovati*”, *Bosansko-turski rječnik*, El-kalem, Sarajevo 2003, s. 230.

⁸²³ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 31-32.

⁸²⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

⁸²⁵ Şakir Bayhan, “*doći, dolaziti*”, *a.g.e.*, s. 217.

geldiğinde ...)” olarak ifade edilmiştir. 232 numaralı cümlede ise bu kez “*dolaziti*” bitmemiş fiiline yer verilmiştir. Verilen cümlede “(...) *sad dolazi iz pole* (...)” (Tr. ... şimdi dışarıdan geliyor ...) biçiminde oluşturulan ifadede “*dolaziti*” fiili şimdiki zamanda 3. tek. kişiye göre çekime uğrayarak “*dolazi*” biçiminde kullanılmıştır. Bu örneklerin, gerek fiilin bitmiş-bitmemiş görünüşü açısından gerekse fiillerin zamanlara ve kişi zamirlerine göre çekimi açısından ölçünlü dile uygun olduğu ifade edilebilir.

Fiillerin bitmiş ve bitmemiş görünüşlerini ayırt etmeye yarayacak kabul gören bir dil bilimsel belirleyici yoktur.⁸²⁶ Yine de bu iki görünüş biçimini birbirinden ayırt etmek için bir takım anlamsal ve biçimsel özelliklerden faydalanılabilir. Bitmiş fiiller anlam olarak “tamamlanmış veya tamamlanacağı öngörülen”, bir sonucu olan⁸²⁷ ve eylemin tek bir seferlik olduğu bilgisini veren fiillerdir. Bitmemiş fiiller ise “henüz tamamlanmamış, devam eden”, tekrarlanabilen ve eylemin bir sonuca ulaşım ulaşmayacağı bilgisi taşımayan fiillerdir.⁸²⁸

Bitmiş fiillerde zamansal bir sınır söz konusu iken bitmemiş fiillerde ise sınırsız bir devam etme eğilimi mevcuttur.⁸²⁹ Bunun yanı sıra bitmiş fiiller, doğası gereği geçmiş ve gelecek zamanda daha sık kullanılır.⁸³⁰ Ancak, potansiyel sona erme düşüncesi dil bilgisel olarak ifade edilebildiğinde, mastar olarak veya “*da*” bağlacından sonra şimdiki zamanda bitmiş fiillerin kullanımları da ortaya çıkmaktadır.⁸³¹

Bitmiş fiiller birkaç alt gruba sahiptir. Bunlardan ilki anlık-bitmiş fiiller (Boş. trenutnosvršeni glagoli) olarak ifade edilen ve bir anda gerçekleşen eylemleri işaret eden fiillerdir: “*dati*” (Tr. vermek), “*pasti*” (Tr. düşmek) vb. Bir diğeri ise eylemin başlangıcını ifade eden bitmiş fiillerdir (Boş. početnosvršeni glagoli): “*zapjevati*” (Tr. şarkı söylemeye başlamak), “*progovoriti*” (Tr. konuşmaya başlamak) vb. Üçüncü alt

⁸²⁶ Lidija Cvikić-Zirinka Jelaska, “Ovladavanje glagolskim vidom u inojezičnome hrvatskome”, *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, Vol. 2 No. 4, 2007, s. 192.

⁸²⁷ Bernard Comrie, *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press, Cambridge 1998, s. 20.

⁸²⁸ Željko Vrabec, *a.g.e.*, s. 143; Lila Hammond, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁸²⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 260.

⁸³⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 120.

⁸³¹ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 32.

grup ise eylemin sona erdiğini gösteren fiillerdir (Boş. završnosvršeni glagoli): “*pročitati*” (Tr. baştan sona okumak, okuyup bitirmek), “*popiti*” (Tr. içip bitirmek, hepsini içmek) vb.⁸³²

Bitmemiş fiiller ise; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda, herhangi bir zaman sınırlaması olmaksızın belirli bir süre devam eden eylemleri ifade etmek için kullanılır.⁸³³ Bu eylemlerin neredeyse tamamı yinelemeli (Boş. iterativni/učestali) eylemdir. Bunlar; kesintili ve belirli aralıklarla tekrarlanan bir eylemi işaret eder. bitmemiş fiillerin bir diğer alt grubu ise süreklilik görünüşünde (Boş. durativni/trajni) olan fiillerdir: “*imati*” (Tr. sahip olmak), “*hodati*” (Tr. yürümek) vb.⁸³⁴

Boşnakçada, fiil görünüşlerinin ayırt edilebilmesinde bazı biçimsel farklılıklar da katkı sağlamaktadır. Bu biçimsel farklılıklar genellikle ön ek ve son eklerde kendisini gösterirler. Son eklerine göre bazı bitmiş fiiller [i] fiil çekim türüne göre çekilirken bu fiillerin bitmemiş çiftleri ise [a] fiil çekim türüne göre değişime uğrarlar: “*odgovoriti*” (Tr. cevap vermek) bitmiş fiili şimdiki zaman 1. tek. kişi için “*odgovorim*” biçiminde çekilirken fiilin bitmemiş çifti “*odgovarati*”, 1. tek. kişi için “*odgovaram*” biçiminde çekilir.⁸³⁵ Bazı fiiller ise ön ekler yardımıyla bitmiş ve bitmemiş görünüşü işaret ederler. Bu fiillere gelen ön ekler sadece fiilin asıl biçiminde değil, anlamında da bazı değişikliklere neden olur: “*čitati*” (Tr. okumak) bitmemiş fiillinin bitmiş çifti *pro-* ön eki alarak “*pročitati*” (Tr. baştan sona okumak, okuyup bitirmek) biçiminde oluşmuştur.⁸³⁶

233. “*Jednu kahvu popije!*” (35)

234. “*Ja hoću da pijem.*” (34)

Yukarıda verilen 233 ve 234 numaralı cümlelerde, fiil çiftlerinin ön ek yardımıyla birbirinden farklılaşmasına örnek niteliğinde olan “*piti*” (Tr. içmek) bitmemiş görünüşteki fiil ile “*popiti*” (Tr. içip bitirmek, hepsini içmek) bitmiş görünüşteki fiil çiftine yer verilmiştir. 233 numaralı cümlede altı çizili “*popije*” ifadesi

⁸³² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 260.

⁸³³ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 105.

⁸³⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 261.

⁸³⁵ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 66.

⁸³⁶ Željko Vrabec, *a.g.e.*, s. 143.

emir kipinde verilmiştir. Ancak ölçünlü dilde emir kipi kullanımında “*popiti*” fiili “*popij, popijmo, popijte*” olarak biçimlenir. Cümlede verilen “*popije*” ifadesi ise fiilin şimdiki zaman 3. tek. çekimidir. Ölçünlü dilde 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*popij*” olarak biçimindedir. 234 numaralı cümlede ise bu defa “*piti*” bitmemiş fiilinin “*pijem*” biçimindeki 1. tek. kişiye göre şimdiki zamanda çekimi ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

2.6.1.2. Geçişlilik

Geçişlilik, eylemin nesneyi etkilediğini belirtmek için kullanılan dil bilgisi kümesidir.⁸³⁷ Fiiller; bir eylemi, durumu veya oluşu ifade eden sözcüklerdendir.⁸³⁸ Boşnakçada fiiller, ad durumlarında edatlı veya edat olmadan yer alan nesnelerle bağlantılarına göre *geçişli* (Boş. prijelazni ili tranzitivni glagoli) ve *geçişsiz* (Boş. neprijelazni ili intransitivni glagoli) fiiller olarak sınıflandırılabilir.⁸³⁹ Fiiller, işaret ettikleri eylemin, dilde gerçekleştirilmesi için bazı durumlarda nesneye ihtiyaç duyarlar.⁸⁴⁰ Nesne alabilen, öznenin başka bir varlığa yöneltebileceği eylemler, *geçişli* eylemler olarak adlandırılır.⁸⁴¹ “*čitati*” (Tr. okumak), “*knjiga*” (Tr. kitap) > “*čitati knjigu*” (Tr. kitabı okumak) vb. Bazı fiiller ise herhangi bir nesneye ihtiyaç duymadan, en azından herhangi bir varlığı doğrudan etkilemeden gerçekleşir. Öznenin başka bir varlıkla ilişki kurmayan eylemler *geçişsiz* eylemlerdir: “*živjeti*” (Tr. yaşamak) vb.

235. “*Jedem krušku, armut yiyorum.*” (21)

236. “*Ovde živim.*” (50)

Bölgeden elde edilen verilerde *geçişli* ve *geçişsiz* fiillere dair oldukça detaylı örnekler elde edilmiştir. Yukarıda yer alan 235 numaralı örnekte “*jesti*” (Tr. yemek yemek) fiili ile “*kruška*” adı arasında kurulan ilişki sonucu “*jedem krušku*” (Tr. armut yiyorum/ armudu yiyorum) ifadesi oluşturulmuştur. Cümledeki “*jesti*” fiilinin,

⁸³⁷ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 371.

⁸³⁸ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 134.

⁸³⁹ Stjepan Babić vd. *Povijesni pregled....*, s. 674.

⁸⁴⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 261.

⁸⁴¹ Günay Karaağaç, “*geçişli eylem*”, *a.g.e.*, s. 421.

“*kruška*” adının bel. d. tek. “*krušku*” biçiminde çekilip nesne görevinde kullanılmasıyla geçişli bir fiil olduğu anlaşılmaktadır. 236 numaralı cümlede ise “*živjeti*” (Tr. yaşamak) fiili özne ile ilişki kurarak geçişsiz biçimde kullanılmıştır. Her iki cümledeki ifadeler, anlam ve geçişli-geçişsiz olma durumları açısından ölçünlü dile uygun bir yapıda verilmiştir.

Geçişli fiiller, genellikle belirtme durumunda edat olmadan oluşturulan nesne ile kullanılırlar: “*prodati*” (Tr. satmak), “*auto*” (Tr. otomobil) > “*prodati auto*” [Tr. otomobil(i) satmak] vb. Ayrıca nadiren de olsa ilgi durumunda çekime uğramış bir nesne de alabilir.⁸⁴²

237. “(...) *jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo (...)*” (36)

Verilen cümlede “*prodavati*” (Tr. satmak) fiili yer almaktadır. Fiil ardından “*drvo*” (Tr. ağaç, kereste, ağaç ürünleri) adı, bel. d. çok. biçiminde çekilerek nesne oluşturulmuştur. Ancak “*prodavati*” bitmemiş görünüşteki fiil şimdiki zamanda; “*prodajem, prodaješ, prodaje; prodajemo, prodajete, prodaju*” olarak çekilir. Fiilin bitmiş görünüşteki fiil çifti “*prodati*” (Tr. satın almak) ise şimdiki zamanda; “*prodam, prodaš, proda, prodamo, prodate, prodaju*” biçiminde çekilmektedir. Gerek bitmemiş görünüşte “*prodavati*” biçimi, gerekse bitmiş görünüşteki “*prodati*” biçimi olsun ölçünlü Boşnakçada 3. tek. şimdiki zamanda {*prodava*} çekimi bulunmamaktadır. Ancak fiilin ölçünlü biçimi, örnek cümlede kullanılmak istendiği gibi nesne alan geçişli fiillerdendir.

Bazı fiiller bağlama göre hem geçişli hem de geçişsiz olabilirler. Örneğin; “*čitati*” (Tr. okumak) geçişli fiili, “*Ona je čitala već s pet godina.*” (Tr. O, beş yaşında zaten okuyordu.)⁸⁴³ cümlesinde olduğu gibi “okumayı biliyordu / okuyabiliyordu” anlamında kullanıldığında geçişsiz bir eylemdir. Geçişsiz fiillerde bir nesneye ihtiyaç duyulmaz. Ancak geçişlilik ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir diğer konu ise *dönüşlü fiiller* (Boş. povratni ili refleksivni glagoli) ile oluşturulan yapılarıdır. Geçişsiz ve dönüşlü olan fiillerde eylem nesneye geçer. Ancak bu fiillerde nesne özneye denktir, yani özneye dönüşür. Sonuç olarak eylem nesneye değil aslında tekrardan

⁸⁴² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 261.

⁸⁴³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 224.

özneye dönmektedir.⁸⁴⁴ Örneğin; “*čuvati*” (Tr. korumak, muhafaza etmek) fiili geçişli bir fiildir. Ancak fiilin dönüşlü biçimi “*čuvati se*” (Tr. korunmak, kendini korumak, kendine dikkat etmek), eylemin özneye döndüğünü göstermektedir.

238. “*Valla, ‘vodu vari vodu hladi!’ , yani su (...)*” (43)

239. “*Pişiriyoruz yani ‘vari se’, ‘çorba se vari’ yani pişiyor yani.*” (26)

Yukarıdaki örnek cümlelerde, dönüşlülük eki “*sebe, se*” alıp dönüşlü fiil olarak kullanılan “*variti*” (Tr. kaynatmak; pişirmek) fiiline yer verilmiştir. 284 numaralı cümlede altı çizili “*vari*” ifadesi “*variti*” fiilinin, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi biçimidir. Ardından “*voda*” (Tr. su) adının bel. d. tek. “*vodu*” biçimiyle “*vodu vari!*” (Tr. suyu kaynat) ifadesi verilmiştir. Nesne görevinde kullanılan “*vodu*” ifadesi, “*variti*” fiilinin geçişli biçimini işaret etmektedir. 239 numaralı cümlede ise bu kez “*variti*” fiili “*se*” (>*sebe*) dönüşlülük zamiri olarak “*variti se*” dönüşlülük biçiminde oluşturulmuş ve “*çorba se vari*” (Tr. Çorba kaynıyor/pişiyor) ifadesi kurulmuştur. Bu ifadede, “*çorba*” (Tr. çorba) adı yal. d. teklikte cümlelerin öznesi görevindedir ve eylem etkilediği varlığı göstermektedir. Yukarıda verilen örnekler birden fazla dil bilgisi konusu için örnek niteliğindedir. Ancak bu kısımda geçişli ve geçişsiz fiillere yer verdiğimiz için yukarıdaki cümleler bu bağlamda değerlendirilmektedir. Geçişli ve geçişsiz fiiller açısından yukarıdaki örnekler ölçünlü Boşnakçaya uygundur.

2.6.1.3. Fiil Çatısı

Çatı en genel tanımla, yüklem, özne ve nesne arasındaki ilişki olarak ele alınabilir. Ayrıca daha geniş bir ifadeyle çatı; “*fiil kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümlede özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliği*”⁸⁴⁵ olarak tanımlanabilir. Boşnakçada, ifadenin öznesi, eylem, durum veya oluş arasındaki ilişkiye *fiil kipi* veya *fiil durumu* (Boş. glagolsko stanje ili dijateza)

⁸⁴⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 262.

⁸⁴⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 538.

denir.⁸⁴⁶ Cümlelerin öznesi, nesnesi ve eylem arasındaki ilişkiyi ifade eden çatı, Boşnakçada üç yönlü gerçekleşebilir. Bunlardan ilki; öznenin eylemi kendisinin gerçekleştirmesiyle ortaya çıkar. Buna *aktiv, etken çatı* (Tr. radno ili aktivno stanje) denir: “*Radnici su sagradili kuću.*” (Tr. İşçiler evi inşa ettiler.).⁸⁴⁷ Boşnakçadaki bir diğer çatı ise; cümlelerin öznesine yönelen eylemleri ifade eder. Bu eylemlerde cümlelerin öznesi başka birinin yaptığı eyleme maruz kalır. Bunlara *pasif, edilgen çatı* (Boş. trpno ili pasivno stanje) diyoruz.⁸⁴⁸ “*Kuća je sagrağena.*” (Tr. Ev inşa edildi.).⁸⁴⁹ Üçüncü çatı ise eylem tarafından belirtilen durumun öznenin isteği ya da iradesiyle gerçekleşen bir durum olmadığını ifade eden *orta çatıdır* (Boş. medijalno stanje ili medij): “*Dedo je ostario.*” (Tr. Dede yaşlandı.).⁸⁵⁰

240. “*Pitaj da zatvori vrata! (...)*” (04)

241. “*U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema, yani nema.*” (26)

242. “*Ostareli, artık gidiyoz. Yavaş yavaş.*” (35)

Yukarıdaki cümlelerde etken, edilgen ve orta çatıya ilişkin örnek ifadelere yer verilmiştir. 240 numaralı cümlede “*zatvoriti*” (Tr. kapamak, kapatmak) fiili, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*zatvori*” biçimiyle oluşturulan “*zatvori vrata!*” (Tr. kapıyı kapa!) ifadesiyle etken çatılı olarak verilmiştir. 241 numaralı örnekte ise “*zatvoriti*” fiilinin edilgen sıfat-fiil biçimlerinden (*zatvoren, zatvorena, zatvoreno; zatvoreni, zatvorene, zatvorena*), dişi çok. sıfat-fiil biçimi olan “*zatvorene*” kullanılmıştır. Verilen örnek cümlede “*(...) kahve su zatvorene (...)*” [Tr. Kahveler kapalı (kapatılmış)] ifadesi ile edilgen çatılı bir yapı oluşturulmuştur. Benzer biçimde aynı cümlelerin devamında “*(...) kahve su otvorene (...)*” [Tr. kahveler açık (açılmış)] ifadesi verilmiştir. Cümlede kullanılan “kahve” adı ise sözcüğün Boşnakçadaki biçimi ile değil Türkiye Türkçesinin halk ağzında kullanılan ve “kahvehane” anlamına gelen biçimi ile kullanılmıştır. Son olarak 242 numaralı cümlede ise “*ostarjeti*” (Tr.

⁸⁴⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 262.

⁸⁴⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 230.

⁸⁴⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 262.

⁸⁴⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 230.

⁸⁵⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 262.

yaşlanmak) fiilinin farklı {ostareli} biçimine yer verilmiştir. Zira fiil ölçünlü dilde etken sıfat-fiil biçiminde; “ostario” (er., tek.), ostarjela (dş., tek.), ostarjelo (yan., tek.); ostarjeli (karma, çok.), ostarjele (dş., çok.), ostarjela (yan., çok.) biçimlerinde değişime uğramaktadır. Cümlelerin bağlamından anlaşılacağı üzere 3. çok. kişi için genel geçmiş zamanda verilen ifade “yaşlandık” anlamını karşılamaktadır. Yukarıda verilen 240 numaralı cümledeki “zatvori” (>zatvoriti) ifadesi etken çatı; 241 numaralı cümlede “zatvorene” (>zatvoriti) ifadesi edilgen çatı ve {ostareli} > “ostarjeli” (>ostarjeti) ifadesi orta çatı bağlamında ölçünlü dile uygundur.

2.6.1.4. Fiil Kişisi

Türkiye Türkçesinde; “eylemin gösterdiği işin hangi kişi tarafından yapıldığını belirten dil bilgisi kümesi”⁸⁵¹ olarak tanımlanan fiil kişisi, Boşnakçada da benzer bir biçimde, iletişim sürecinde muhatap alınan ile cümlelerin veya ifadenin öznesi arasındaki ilişkiyi işaret eden dil bilgisi kümesi⁸⁵² olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine benzer biçimde Boşnakçada da herhangi bir zaminin yardımı olmaksızın, fiilin aldığı biçimden 1., 2. ve 3. kişi ayırt edilebilir: “čitam” veya “ja čitam” (Tr. Okuyorum), “čitaš” veya “ti čitaš” (Tr. okuyorsun), “čita” veya “on/ona/ono čita” (Tr. okuyor).

Boşnakçada kişileri, *birinci kişi* (Boş. prvo lice), *ikinci kişi* (Boş. drugo lice) ve *üçüncü kişi* (Boş. treće lice) olarak ayırıyoruz.⁸⁵³ Birinci kişi konuşanı ya da onun ait olduğu kümeyi, ikinci kişi mesajı alan alıcıyı⁸⁵⁴ yani dinleyeni veya onun ait olduğu kümeyi, üçüncü kişi ise hakkında konuşulan şahsı veya varlığı ifade eder.⁸⁵⁵

243. “*Mustafa ide, (...) Ja ti sviram, ti me ne vidiš. Yani ben sana çalıyom sen beni görmüyorsun.*” (14)

⁸⁵¹ Günay Karaağaç, “kişi”, *a.g.e.*, s. 554.

⁸⁵² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 122.

⁸⁵³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263.

⁸⁵⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 122.

⁸⁵⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263.

Yukarıda verilen 243 numaralı cümleler, 1., 2. ve 3. eylem kişilerinin metin içinde ayırt edilebilmesine olanak sağlayan ifadeleri içermektedir. Öncelikle “(...) *ja ti sviram (...)*” ifadesinde “*ja*” (Tr. ben) kişi zamiri ve “*svirati*” (Tr. müzik aleti çalmak) fiilinin 1. tek. kişiye göre şimdiki zaman “*sviram*” çekimine yer verilmiştir. Cümlelerin devamında ise “(...) *ti me ne vidiš.*” ifadesinde “*ti*” (Tr. sen) kişi zamiri ve “*vidjeti*” (Tr. görmek) fiilinin 2. tek. kişiye göre şimdiki zaman olumsuz “*ne vidiš*” çekimi kullanılmıştır. Son olarak verilen cümlelerin ilk kısmında “*Mustafa ide (...)*” ifadesi ile 3. tek. er. kişi adı ve “*ići*” (Tr. gitmek) fiilinin 3. tek. kişiye göre şimdiki zaman “*ide*” çekimi kullanılmıştır. Metinden alıntılanarak verilen tüm bu örnek ifadelerde fiil kişileri ve bu kişilere göre fiillerin çekimlerinin ölçünlü dile uygun olduğu görülmektedir.

2.6.1.5. Fiil Zamanı

Konuşma anına göre, eylem içeriği ile zaman ilişkisi kuran dil bilgisi kümesi olan fiil zamanı (Boş. glagolsko vrijeme ili tempus)⁸⁵⁶, Boşnakçada *şimdiki zaman* (Boş. sadašnje vrijeme), *geçmiş zaman* (Boş. prošlo vrijeme) ve *gelecek zaman* (Boş. buduće vrijeme) olarak üç ana zaman grubuna ayrılır.

Şimdiki zaman, eylemin konuşma anıyla eş zamanlılığını ifade eder: “*Samija zaliva cvijeće.*” (Tr. Samija çiçekleri suluyor.).⁸⁵⁷ Geçmiş zaman, eylemin konuşma anından önce olduğunun bilgisini verir: “*Pročitao si tu knjigu prošle godine.*” (Tr. Geçen yıl bu kitabı okudun.).⁸⁵⁸ Gelecek zaman ise eylemin konuşma anından sonra gerçekleşeceğini işaret eder: “*Selma će studirati u Sarajevu.*” (Tr. Selma, Saraybosna’da yüksek öğrenim görecektir.).⁸⁵⁹

⁸⁵⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 124.

⁸⁵⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263.

⁸⁵⁸ Željko Vrabec, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁵⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263.

Türkiye Türkçesinde geniş zaman olarak ifade ettiğimiz, geçmiş, şimdiki ve gelecek gibi bütün ana zamanları içine alan⁸⁶⁰ ara zaman, Boşnakçada *genel sözce* veya *genel ifade* (Boş. opća konstatacija) terimi ile karşılanmaktadır.⁸⁶¹

Aşağıdaki cümlede, şimdiki ve genel geçmiş zamanda örnek fiil çekimlerine yer verilmiştir.

244. “*Došao je jedan učitelj na naše selo, ne znaju deca tursku (...)*”
(28)

Bölgeden elde edilen 244 numaralı örnek cümlede yer alan “*Došao je*” (Tr. geldi) ifadesi genel geçmiş zamana, “*ne znaju*” (Tr. bilmiyorlar) ifadesi ise şimdiki zamanın olumsuz biçimine ait örnek fiil çekimleridir. “*Došao je*” yüklemine içerdiği “*je*” (>*jest*) yardımcı fiili, eylemi gerçekleştirenin 3. tek. er. kişi olduğunu bildirmektedir. Ayrıca cümlede devamında yer alan {*jedan učitelj*} (Tr. bir öğretmen) ifadesi cümledeki öznesini oluşturmakta olup 3. tek. er. kişiyi işaret etmektedir. Bu bağlamda yüklem ve özne arasındaki ilişki düşünüldüğünde ölçünlü Boşnakçaya uygun bir biçimlenme söz konusudur. Yine de, özne görevindeki {*jedan učitelj*} niteleme öbeğinde katılımcı tarafından “öğretmen” sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki biçimi tercih edilmiştir. Bu durum, Boşnakça karşılığı bilinmeyen bazı sözcüklerin yerine konuşmalarda ilgili sözcüğün Türkiye Türkçesindeki biçiminin kullanılmasına örnek niteliğinde olup bölgedeki Boşnakça konuşma biçiminde sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur. Yine aynı cümlede ikinci kısmında ise “*ne znaju*” (Tr. bilmiyorlar) fiil çekimi, şimdiki zaman olumsuz biçime örnek niteliğindedir. “*Znati*” (Tr. bilmek) fiili, 3. çok. şimdiki zaman “*znaju*” biçiminde çekilmiş ve “*ne*” olumsuzluk parçacığı ile de şimdiki zaman olumsuz biçim oluşturulmuştur. Cümlede devamında yer alan {*deca*} > “*djeca*” (Tr. çocuklar) sözcüğü ise özne görevindedir. Türkçe karşılığı “çocuklar”, her ne kadar sözcüğün çokluk anlamda olduğunu gösterse de {*deca*} > “*djeca*” sözcüğü Boşnakçada topluluk adıdır ve teklik biçimindedir. Yine de yüklendiği anlamdan dolayı ardından gelen fiil 3. çok. kişiye göre çekilir. Bu

⁸⁶⁰ Günay Karaağaç, “geniş zaman”, *a.g.e.*, s. 427.

⁸⁶¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263; Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 124.

bağlamda 291 numaralı cümlede yer alan geçmiş ve şimdiki zaman kullanımları, gerek özne yüklem ilişkisi gerekse fiillerin biçimleri açısından ölçünlü dile uygundur.

245. “Ako ću nešto za tebe vikat, tebi ću reći, turski ću reći.” (28)

Yukarıdaki 245 numaralı örnek cümlede gelecek zaman çekimlerine yer verilmiştir. Cümlede “... *ću* ... *vikat*” (Tr. sesleneceğim/bağıracağım/haykıracağım) ve “... *ću* *reći*” (Tr. söyleyeceğim) ifadeleri ölçünlü dile uygun biçimlerdir. Ancak, {... *ću* *vikat*} ifadesinde “*ću*” yardımcı fiili asıl fiilden önce geldiği durumlarda asıl fiilin sonundaki /i/ sesi genellikle fiilden düşmez ve “... *ću* ... *vikati*” biçiminde oluşturulur.

2.6.1.6. Fiil Kipi

Kip, eylemin gerçekleşme biçimini ifade eder. Fiil zamanından farklı olarak fiil kipinde biçim söz konusudur. Boşnakçada kipler; *haber* veya *bildirme kipi* (Boş. indikativ), *emir kipi* (Boş. imperativ), *şart kipi* (Boş. kondicional) ve *istek kipi* (Boş. optativ)⁸⁶² olarak sıralanabilir.

Haber kipinde fiil, tüm ana zamanların (geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman) dil bilgisel biçimlerini taşıyabilir:⁸⁶³ “*Čitam knjigu.*” (Tr. Kitabı okuyorum.), “*Čitao sam knjigu.*” (Tr. Kitabı okudum), “*Čitat ću knjigu.*” (Tr. Kitabı okuyacağım.).⁸⁶⁴

246. “*Pismo pišem, (...)*” (45)

Elde edilen metinler arasında haber kipine örnek niteliğinde olabilecek çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Her üç durumda da haber kipine örnek niteliğinde olan ifadeler mevcuttur. Yukarıda “*Pismo pišem (...)*” (Tr. mektup yazıyorum) ifadesiyle 1. tek. kişi şimdiki zaman çekmine yer verilmiştir. Verilen ifade, biçim olarak ölçünlü dile uygundur.

⁸⁶² Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Disput, Zagreb 2012, s. 192.

⁸⁶³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 416.

⁸⁶⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 263.

Emir kipi Boşnakçada, sadece şimdiki zamanın dil bilgisel işareti ile bağlı olup emir, rica ve öğüt ifade eder.⁸⁶⁵ “*Čitaj knjigu!*” (Tr. Kitap oku!).

247. “*Šedi, dig se kalk!*” (13)

Bölgede yapılan çalışmada emir kipine örnek gösterilebilecek çok sayıda metin elde edilmiştir. Ancak çalışmamızın ilerleyen kısımlarında emir kipini detaylı olarak tartışacağımız için bu bölümde sadece 294 numaralı örnek ifadeye yer verilmiştir. 247 numaralı cümlede “*sjediti*” (Tr. oturmak) fiilinin 2. tek. kişiye yöneltilen {*šedi / sedi*} > “*sjedi*” (Tr. otur!) emir kipi biçimi kullanılmıştır. Bölgede yapılan araştırmada /s/ ve /j/ seslerinin yan yana geldiği durumlarda yekav iyotasyonun ortaya çıktığı ve /s/ sesinin /j/ sesi ile birleşmesiyle /š/ veya Karadağlıcadaki /š/ sesine dönüştüğü görülmüştür. Ölçünlü dilde “*sjedi*” (Tr. otur!) biçiminde olan ifade bölgede {*šedi / sedi*} biçimiyle verilmiştir. Cümlelerin ikinci kısmında ise {*dig se!*} > “*digni se*” (Tr. kalk!) ifadesi kullanılmıştır. Katılımcı tarafından verilen {*dig se!*} ifadesi, “*dignuti*” veya “*dići*” (Tr. kaldırmak) fiilinin, “*se*” dönüşlülük zamiri ile oluşturulan “*dignuti/dići se*” (Tr. kalkmak) dönüşlü fiilinin, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi biçimidir. Ancak ölçünlü dilde “*dignuti/dići se*” dönüşlü fiilinden türetilen ve 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*digni se*” (Tr. kalk!) olarak biçimlenmektedir. Bölgeden elde edilen verilerde {*dig se!*} ifadesinin farklı katılımcılar tarafından da kullanıldığı görüşmüştür. Dönüşlü fiilin 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi biçiminin ölçünlü dile benzer oluşturulmasına rağmen /ni/ ses grubunun fiil kökünden düştüğü (en azından 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipinde) görülmektedir. T. Maretić, sözcüğün sonundaki ses grubunun düşmesini ile ilgili nadir örneklerin bulunduğunu, “*digni se*” biçiminin önce {*dign' se*} daha sonra {*dig' se*}⁸⁶⁶ biçiminde oluşabileceğini ifade etmektedir.

Şart kipi ile bir çeşit olasılık işaret edilmektedir. Bu sebeple Boşnakçada “*mogući/mogućni naćin*” (Tr. olasılık ifade eden kip) olarak da adlandırılır. Bu yapı, varsayılan bazı koşullar altında eylemin gerçekleştiğini ifade eder.⁸⁶⁷ “*Kad bih znala,*

⁸⁶⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 417; Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁶⁶ Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, III. izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 1963, s. 112-113.

⁸⁶⁷ Ivan Marković, *Uvod...*, s. 193.

rekla bih ti.” (Tr. Bilseydim, sana söyledim.).⁸⁶⁸ Bunun yanı sıra, olasılık ifade ederken de sıklıkla kullanılır.

248. “*Ne bi uzeo zlato, nema.*” (45)

Verilen cümlede şart kipi, daha geniş kullanım alanıyla olasılık ifade edilen kip, bitmiş görünüşlü geçmiş zaman (aorist) için “*biti*” (Tr. olmak) fiilinden türetilen; “*bih, bi, bi; bismo, biste, biše*”⁸⁶⁹ yardımcı fiili ve “*uzeti*” (Tr. almak) fiilinin etken çatılı sıfat-fiil biçimi “*uzeo, uzela, uzelo; uzeli, uzele, uzela*” ile oluşturulmuştur. Katılımcıdan elde edilen cümle ölçünlü dilin yapısına uygundur.

İstek kipi, konuşmacının ulaşılabilir bir dileği veya umudu ifade etme biçimidir. Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde özel bir biçimi olmayan istek kipi, *etken sıfat-fiil* (Boş. glagolski pridjev radni) ile yapılır.⁸⁷⁰ “*Živio!*” (Tr. Yaşasın!). Bölgede yapılan saha araştırmasında istek kipine örnek niteliğinde olan ifadelere ulaşılammıştır.

2.6.1.7. Fiillerde Dil Bilgisel Cins ve Sayı

Boşnakçada eylemlerde dil bilgisel cins kümesi, etken ve edilgen çatılarda oldukça belirgindir. Etken sıfat-fiiller (Boş. glagoski pridjev radni); “*čitao-ø*” (tek., er.), “*čital-a*” (tek., dş.), “*čital-o*” (tek., yan.), “*čital-i*” (karma, çok.), “*čital-e*” (çok., dş.) ve “*čital-a*” (çok., yan.) biçiminde gösterilir. Edilgen sıfat-fiiller (Boş. glagolski pridjev trpni) ise; “*čitan-ø*” (er., tek.), “*čitan-a*” (dş., tek.), “*čitan-o*” (yan., tek.), “*čitan-i*” (karma, çok.), “*čitan-e*” (dş., çok.) ve “*čitan-a*” (yan., çok.)⁸⁷¹ olarak dil bilgisel cinslerle ifade edilir.

249. “*(...) dedo mi kad je došao, ne znam.*” (31)

250. “*Ona došla iz mejtefa (...)*” (28)

⁸⁶⁸ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 42.

⁸⁶⁹ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 127.

⁸⁷⁰ Ivan Marković, *Uvod ...*, s. 193.

⁸⁷¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 264.

Yukarıda bölgeden elde edilen metinler arasından seçilmiş “*doći*” (Tr. gelmek) fiilinin etken çatılı er. tek. ve dş. tek. kullanımlarına yer verilmiştir. 249 numaralı cümlede “*došao*” etken sıfat-fiil biçimi eril özneyi işaret ederken 250 numaralı cümledeki aynı fiilin “*došla*” etken sıfat-fiil biçimi ise dişi bir özneyi göstermektedir. Verilen örneklerdeki etken sıfat-fiil biçimleri, özne konumunda olan “*dedo mi*” (Tr. dedem) ve “*ona*” [Tr. o (3. tek. dş. kişi zamiri)] sözcükleriyle dil bilgisel cins bağlamında ölçünlü dile uygundur.

Eylem biçimlerinin çoğu, *teklik* (Boş. jednina) ve *çokluk* (Boş. množina) dil bilgisel sayılarla biçimlenir: “*Ja čitam.*” [Tr. Ben okuyorum. (1. tek. kişi, şimdiki zaman)], “*Mi čitamo.*” [Tr. biz okuyoruz (1. çok. kişi, şimdiki zaman)]; “*Čitao sam.*” [Tr. Ben okudum. (1. tek. kişi, genel geçmiş zaman)], “*Čitali smo.*” [Tr. Biz okuduk. (1. çok. kişi, genel geçmiş zaman)]; “*Čitat ću.*” [Tr. Ben okuyacağım. (1. tek. kişi, birinci gelecek zaman)], “*Čitat ćemo.*” [Tr. Biz okuyacağız. (1. çok. kişi, birinci gelecek zaman)]. Boşnakçada sadece *mastar* (Boş. infinitiv), *şimdiki zaman zarf-fiili* (Boş. glagolski prilog sadašnji) ve *geçmiş zaman zarf-fiili* (Boş. glagolski prilog prošli) yapılarında kişi, cins ve sayı kümeleri bulunmamaktadır.⁸⁷²

251. “(...) *si ti došao?*” (20)

252. “(...) *kad su došli u kasabu,*” (50)

Yukarıda verilen cümlelerde altı çizili “*doći*” (Tr. gelmek) fiilinden türetilen “*došao*” ve “*došli*” sıfat-fiil biçimleri eylemlerin dil bilgisel sayılarına örnek niteliğindedir. 251 numaralı cümlede altı çizili “*došao*” etken sıfat-fiil biçimi teklik ifade ederken 252 numaralı cümledeki “*došli*” etken sıfat-fiil biçimi ise çokluk belirtmektedir. Ayrıca, yukarıdaki örnek cümlelerde yer alan özne ve yardımcı fiillerin de işaret ettiği gibi sıfat-fiil biçimleri ölçünlü dile uygun biçimde oluşturulmuştur.

2.6.2. Fiil Biçimleri

Boşnakçada fiiller, cümle içerisinde üstlendikleri görevlere göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilirler. Fiiller, *basit* (Boş. jednostavne ili proste ili sintatičke)

⁸⁷² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 264.

ve *bileşik* (Boş. složene) fiil biçimleri olarak iki gruba ayrılabilir.⁸⁷³ Basit fiil biçimleri tek sözcükten oluşur. Bunlar; *mastar* (Boş. infinitiv), *şimdiki zaman* (Boş. prezent ili sadašnje vrijeme), *bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman* (Boş. prošlo svršeno vrijeme ili aorist), *bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zaman* (Boş. prošlo nesvršeno vrijeme ili imperfekt), *emir kipi* (Boş. imperativ), *etken çatılı sıfat-fiil* (Boş. glagolski pridjev radni), *edilgen çatılı sıfat-fiil* (Boş. glagolski pridjev trpni), *şimdiki zaman zarf-fiili* (glagolski prilog sadašnji) ve *geçmiş zaman zarf-fiili* (Boş. glagolski prilog prošli)⁸⁷⁴ fiil biçimleridir.

Bileşik fiil biçimleri ise iki veya daha fazla sözcük ile oluşturulan yapılardır. Bunlar; *genel geçmiş zaman* (Boş. perfekt), *geçmiş zamanın hikayesi* veya *önceki geçmiş zaman* ya da *bağlı geçmiş zaman* (Boş. davno prošlo vrijeme ili zavisno prošlo vrijeme ili pluskvamperfekt), *basit gelecek zaman* ya da *birinci gelecek zaman* (Boş. osnovno buduće vrijeme ili Futur I.), *bağlı gelecek zaman* ya da *ikinci gelecek zaman* (Boş. zavisno buduće vrijeme ili predbuduće vrijeme ili futur II.), *birinci şart kipi* veya *olasılık ifade eden birinci kip* (Boş. kondicional I. ili potencijal I.), *ikinci şart kipi* veya *olasılık ifade eden ikinci kip* (Boş. kondicional II. ili potencijal II.) ve tüm edilgen çatılar⁸⁷⁵ bileşik fiil biçimleridir.

Boşnakçada fiil biçimleri zamanlar, kipler, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak ele alınabilir.

a) Eylem zamanları (Boş. glagolska vremena) Boşnakçada; şimdiki, geçmiş ve gelecek olmak üzere üç ana zamana ayrıldığından daha önce bahsettiğimiz. Konuşma anını işaret eden eylemler şimdiki zaman ile ifade edilirken geçmişini işaret etmek için ise dört farklı eylem zamanından yararlanırız. Bunlar; genel geçmiş zaman, bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman, bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zaman ve geçmiş zamanın hikayesidir.⁸⁷⁶ Geleceği ifade etmek için Boşnakçada iki eylem zamanına

⁸⁷³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 233.

⁸⁷⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 125-126.

⁸⁷⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 265.

⁸⁷⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 125.

ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar; birinci gelecek zaman ve ikinci gelecek zaman olarak adlandırılabilir.⁸⁷⁷

b) Kipler (Boş. glagolski načini ili modusi) ise eylemin içeriğine yönelik konuşmacının tutumunun bilgisini verir. Boşnakçada haber, emir, şart ve istek olmak üzere dört kipin olduğundan daha önce bahsetmiştik. Bu kiplerden yalnızca emir ve şart kipinin kendine has özel biçimi bulunmaktadır.⁸⁷⁸

c) Sıfat-fiiller (Boş. glagolski pridjevi) olarak adlandırdığımız yapı ise Boşnakçada etken ve edilgen olmak üzere iki gruba ayrılır. Etken ve edilgen çatılı sıfat-fiillerin, her üç dil bilgisel cins (er., dş., yan.) ve her iki dil bilgisel sayı (tek. ve çok.) kümesine göre ayrı biçimleri bulunmaktadır.

d) Zarf-fiiller (Boş. glagolski prilozi) Boşnakçada, geçmiş ve gelecek olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu yapılar cins, sayı vb. herhangi bir dil bilgisi kümesine göre değişmezler.⁸⁷⁹

Fiil biçimlerine dair önceki kısımlarda bölgeden elde edilen metinlerden yararlanılarak birçok örneğe yer verilmiştir. Bu kısımda, tekrardan kaçınmak maksadı ile fiil biçimlerine dair örnek cümle verilmesine gerek görülmemiştir.

2.6.2.1. Fiil Kökleri

Fiiller, diğer değişen sözcükler gibi iki bölümden oluşur. Bunlardan ilki fiillerin değişime uğramayan fiilin kökünün yer aldığı bölüm, diğeri ise fiilin değişen kısmıdır. Diğer değişen sözcüklerden farklı olarak fiillerin eşit olmayan iki kökü bulunmaktadır. Bunlar; “*mastar*” ve “*şimdiki zaman*” fiil kökleridir.⁸⁸⁰

Fiilin *mastar* biçimindeki kökünden; *mastar* biçimi, bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman, etken çatılı sıfat-fiil ve geçmiş zaman zarf-fiil biçimleri oluşturulur. Şimdiki zaman fiil kökünden ise; şimdiki zaman, emir kipi ve şimdiki zaman zarf-fiil

⁸⁷⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 264.

⁸⁷⁸ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 125.

⁸⁷⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 264.

⁸⁸⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 125; Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 137.

biçimleri kurulmaktadır. Son olarak her iki kök biçimininden de; bitmemiş fiil görünümlü geçmiş zaman ve edilgen sıfat-fiil biçimleri oluşturulur.⁸⁸¹

2.6.2.2. Fillerin Çekim Türleri

Boşnakçadaki fiilleri, şimdiki zaman çekimlerinde aldıkları eklere göre sınıflandırabilir. Bu sınıflandırma sürecinde ele alacağımız ilk üç tür, tüm düzenli asıl fiillerin çekimini içerirken dördüncü tür ise yardımcı fiiller ile düzensiz fiilleri kapsamaktadır. Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerin dil bilgisine yönelik hazırlanan bilimsel çalışmalarda, farklı araştırmacılar tarafından fiillerin türleri ile ilgili olarak çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu bölümde Boşnakçanın dil bilgisi açısından kaynak niteliğinde olan Dževad Jahić, Senahid Halilović ve Ismail Palić'in 2000 yılında, Zenica'da "*Dom štampe*" yayınevi tarafından yayımlanan *Gramatika bosanskoga jezika* (Tr. Bosna Dilinin Grameri) adlı eserinde yer verilen sınıflandırma temel alınarak fiillerin çekim türleri incelenecektir.

2.6.2.2.1. Birinci Tür veya [a] Türü

Boşnakça *birinci tür* (Boş. prva vrsta) dediğimiz ve "*pjevati*" (Tr. şarkı söylemek) fiili ile örneklendirdiğimiz grupta yer alan fiiller kişi çekim sırasına göre -m, -š, -ø; -mo, -te, -ju şimdiki zaman eylem kişisi eklerini alırlar.⁸⁸² "*pjeva-m*" (Tr. şarkı söylüyor-um), "*pjeva-š*" (Tr. şarkı söylüyor-sun), "*pjeva-ø*" (Tr. şarkı söylüyor), "*pjeva-mo*" (Tr. şarkı söylüyor-uz), "*pjeva-te*" (Tr. şarkı söylüyor-sunuz), "*pjeva-ju*" (Tr. şarkı söylüyorlar). Ayrıca; "*bacati*" (Tr. fırlatmak, atmak), "*čekati*" (Tr. beklemek), "*gledati*" (Tr. izlemek, seyretmek), "*imati*" (Tr. sahip olmak; var olmak), "*studirati*" (Tr. yüksek eğitim görmek) vb. fiiller de bu türün ekleriyle çekilir. Birinci türdeki bu fiillerin, 3. tek. kişi şimdiki zaman ekinden önce, kökün son sesi konumunda olan /a/ sesinden dolayı bu gruba [a] türü (Boş. vrsta a) de denilmektedir.

⁸⁸¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 264.

⁸⁸² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 266.

Bölgede yapılan araştırmada [a] türü fiil çekim ekleriyle çekilen “*imati*” (Tr. sahip olmak; var olmak), “*pjevati*” (Tr. şarkı söylemek), “*slušati*” (Tr. dinlemek), “*znati*” (Tr. bilmek), “*pitati*” (Tr. sormak), “*hodati*” (Tr. yürümek), “*pričati*” (Tr. konuşmak) vb. birçok fiil ile ilgili veri elde edilmiştir. Bu verilerde fiillerin biçimlerinin büyük ölçüde ölçünlü dile uygun olduğu görülmektedir. Ancak az sayıda da olsa ölçünlü dilden sapmalar da mevcuttur. Aşağıda 253 numaralı örnekte “*čuvati*” (Tr. korumak, muhafaza etmek, bekçiliğini yapmak vb.) fiilinin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekiminin farklı biçimine yer verilmiştir.

253. “(...) *ovce čuvom* (...)” (45)

Yukarıdaki örnek cümledeki altı çizili {*čuvom*} ifadesi, ölçünlü dilin şimdiki zamanda fiil kişilerine göre; “*čuvam, čuvaš, čuva; čuvamo, čuvate, čuvaju*” biçiminde çekilen “*čuvati*” fiilini işaret etmektedir. Örnekte ise farklı olarak {*čuvom*} biçiminde yer almaktadır. Ancak genel olarak [a] türü fiil çekim ekleriyle biçimlenen fiillerde ölçünlü dile uygun çekimleri içeren verilere ulaşılmıştır.

254. “(...) *stariji naši pjevaju, ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo.*”
(30)

255. “*Ama ninni ne znam.*” (28)

Bölgeden elde edilen 254 ve 255 numaralı cümlelerde yer alan “*pjevati*” (Tr. şarkı söylemek) ve “*znati*” (Tr. bilmek) fiillerinin [a] türü fiil çekim ekleriyle biçimlenmiş şimdiki zaman çekimlerine yer verilmiştir. 254 numaralı cümledeki altı çizili “*pjevaju*” biçimi, “*pjevati*” fiilinin 3. çok. kişi (onlar) çekimini işaret ederken son kısımdaki “*pjevamo*” biçimi ise 1. çok. kişiye (biz) göre çekimini göstermektedir. 255 numaralı cümlede ise “*znati*” fiilinin, 1. tek. kişiye (ben) göre “*znam*” şimdiki zaman çekimine yer verilmiştir. Her iki cümlelerin içerdiği fiil çekimleri ölçünlü dile uygundur. Ancak (28) numaralı katılımcıdan elde edilen 255 numaralı örnek cümledeki “*znati*” fiili ile ilgili ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Ölçünlü Boşnakçada “*znati*” fiili şimdiki zamanda hem [a] türü çekim ekleriyle “*znam, znaš, zna; znamo, znate, znaju*” biçiminde hem de [e] türü çekim ekleriyle “*znadem, znadeš, znade; znademo, znadete, znadu*” biçiminde çekime uğrar.⁸⁸³ (28) numaralı

⁸⁸³ Ibrahim Čedić, “znati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1299.

katılımcıdan elde edilen 255 numaralı örnekte fiilin [a] türü fiil çekim ekleri ile çekildiği görülürken yine aynı katılımcıdan elde edilen farklı cümlelerde ise bu defa fiilin [e] türü çekim ekleriyle çekilen biçiminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

256. “*Ja slušam ama ne mogu da okrenem. Sve znadem.*” (28)

257. “*Još šta ima Kadriye? Ti znadeš li?*” (28)

Yukarıda (28) numaralı katılımcıdan elde edilen 256 ve 257 numaralı örnek cümlelere yer verilmiştir. Altı çizili sözcüklerden de anlaşılabacağı gibi (28) numaralı katılımcı bu defa “*znati*” fiilinin şimdiki zamanda [e] türü çekim ekleriyle çekimini ifade etmektedir. 256 numaralı cümlede “*znadem*” çekimi ile 1. tek. kişi şimdiki zaman çekimi, 257 numaralı cümlede ise “*znadeš*” çekimi ile 2. tek. kişi şimdiki zaman çekimi kullanılmıştır.

2.6.2.2.2. İkinci Tür veya [e] Türü

Boşnakçada *ikinci tür* (Boş. druga vrsta) fiillere ise “*pisati*” (Tr. yazmak) fiilini örnek gösterebiliriz. Bu fiiller kişi çekim sırasına göre, -em, -eš, -e; -emo, -ete, -u şimdiki zaman kişi ekleri ile çekilirler.⁸⁸⁴ “*piš-em*” (Tr. yazıyorum), “*piš-eš*” (Tr. yazıyorsun), “*piš-e*” (Tr. yazıyor), “*piš-emo*” (Tr. yazıyoruz), “*piš-ete*” (Tr. yazıyorsunuz), “*piš-u*” (Tr. yazıyorlar). İkinci tür fiil çekiminde, 1. 2. 3. tek. ve 1., 2. çok. kişi şimdiki zaman çekimlerinde, ekin önüne /e/ sesi eklenir. Bu sebeple, bu tip fiillere [e] türü (Boş. vrsta e) fiiller de denilmektedir. Bu tip fiiller kendi içlerinde beş sınıfa ayrılır.

a) Birinci sınıf: [e] türü fiillerin birinci sınıfında yer alan fiiller, mastar veya şimdiki zaman kökünün son sesi ünsüz olan fiillerdir. Örneğin; “*tresti*” (Tr. silkmek, sarsmak, sallamak) mastar biçimindeki fiilden, mastar eki -ti atıldığında “*tres-*” fiil kökü kalır. Görüleceği gibi kökün son sesi /s/ ünsüzüdür. Bu tip fiiller [e] türü çekim ekleriyle çekilir: “*tres-em*” (Tr. sallıyorum), “*tres-eš*” (Tr. sallıyorsun) vb.

258. “*Jedem krušku armut yiyorum.*” (21)

⁸⁸⁴ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 267.

Verilen örnekte altı çizili ifade ile mastar biçimi “*jesti*” (Tr. yemek yemek) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

b) İkinci sınıf: [e] türü fiillerin ikinci sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /a/, şimdiki zaman kökü ise ünsüz ile biten fiillerdir: “*pisati*” (Tr. yazmak) > “*pisa-*” (fiilin mastar kökü) > “*piš-*” (fiilin şimdiki zaman kökü); “*orati*” (Tr. çift sürmek) > “*ora-*” (fiilin mastar kökü) > “*or-*” (fiilin şimdiki zaman kökü). Bu sınıftaki fiillerin mastar köklerinde /a/ sesinden önce damaksıl olmayan bir ünsüz yer alıyorsa iyotasyon ses olayı gerçekleşir: “*pisati* > *pisa-* > *piš-*”. Bu ses olayı sebebiyle fiil şimdiki zamanda “*piš-em*” (Tr. yazıyorum), “*piš-eš*” (Tr. yazıyorsun), “*piš-e*” (Tr. yazıyor), “*piš-emo*” (Tr. yazıyoruz), “*piš-ete*” (Tr. yazıyorsunuz), “*piš-u*” (Tr. yazıyorlar) biçimde çekilir.⁸⁸⁵ Ancak aynı sınıftaki “*orati*” (Tr. çift sürmek) fiilinin kökünde damaksıl olmayan bir ünsüz bulunmadığı için ses olayından etkilenmez: “*or-em*” (Tr. çift sürüyorum), “*or-eš*” (Tr. çift sürüyorsun), “*or-e*” (Tr. çift sürüyor), “*or-emo*” (Tr. çift sürüyoruz), “*or-ete*” (Tr. çift sürüyorsunuz), “*or-u*” (Tr. çift sürüyorlar).

259. “*Pismo pišem, (...)*” (45)

Verilen örnekte altı çizili ifade ile mastar biçimi “*pisati*” (Tr. yazmak) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

c) Üçüncü sınıf: [e] türü fiillerin üçüncü sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /u/, şimdiki zaman kökü ünsüz ile biten fiillerdir: “*brinuti*” (Tr. endişe etmek) > “*brinu-*” (fiilin mastar kökü); “*brin-*” (fiilin şimdiki zaman kökü). Bu fiiller; “*brin-em*” (Tr. endişe ediyorum), “*brin-eš*” (Tr. endişe ediyorsun), “*brin-e*” (Tr. endişe ediyor), “*brin-emo*” (Tr. endişe ediyoruz), “*brin-ete*” (Tr. endişe ediyorsunuz), “*brin-u*” (Tr. endişe ediyorlar) biçiminde çekilir.

260. “*(...) ama ne mogu da okrenem.*” (28)

⁸⁸⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 267.

Verilen örnekte altı çizili ifade ile mastar biçimi “*okrenuti*” (Tr. çevirmek, döndürmek, yönünü değiştirmek vb.) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

d) Dördüncü sınıf: [e] türü fiillerin dördüncü sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /u/, /i/ ve /je/ ses ve ses gruplarıyla biten şimdiki zaman kökü ise /j/ sesiyle oluşturulan fiillerdir: “*čuti*” (Tr. duymak) > “*ču-*” (fiilin mastar kökü); “*čuj-*” (fiilin şimdiki zaman kökü); “*piti*” (Tr. içmek) > “*pi-*” (fiilin mastar kökü); “*pij-*” (fiilin şimdiki zaman kökü). Bu fiiller; “*čuj-em*” (Tr. duyuyorum), “*čuj-eš*” (Tr. duyuyorsun), “*čuj-e*” (Tr. duyuyor), “*čuj-emo*” (Tr. duyuyoruz), “*čuj-ete*” (Tr. duyuyorsunuz), “*čuj-u*” (Tr. duyuyorlar)⁸⁸⁶ biçiminde şimdiki zamanda çekilir.

261. “*Ja hoću da pijem.*” (34)

yukarıdaki örnekte altı çizili ifade ile mastar biçimi “*piti*” (Tr. içmek) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

e) Beşinci sınıf: [e] türü fiillerin beşinci sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /a/ sesi ile sonlanan ve -ova-, -eva-, -iva-, -uva- iç ekleriyle biçimlenen şimdiki zaman kökü ise /j/ ünsüzü alan fiillerdir: “*kovati*” (Tr. demir dövmek, demire şekil vermek) > “*kova-*” (fiilin mastar kökü); “*kuj-*” (fiilin şimdiki zaman kökü). Bu fiiller; “*kuj-em*” (Tr. demir dövüyorum), “*kuj-eš*” (Tr. demir dövüyorsun), “*kuj-e*” (Tr. demir dövüyor), “*kuj-emo*” (Tr. demir dövüyoruz), “*kuj-ete*” (Tr. demir dövüyorsunuz), “*kuj-u*” (Tr. demir dövüyorlar)⁸⁸⁷ biçiminde şimdiki zamanda çekilir.

262. “*(...) šta ću da psujem bošnački.*” (28)

Yukarıdaki örnekte altı çizili ifade ile mastar biçimi “*psovati*” (Tr. küfretmek, sövmek; azarlamak) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

⁸⁸⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 269.

⁸⁸⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 269.

2.6.2.2.3. Üçüncü Tür veya [i] Türü

Boşnakçada *üçüncü tür* (Boş. treća vrsta) olarak adlandırılan türe göre çekilen fiiller, -im, -i, -i; -imo, -ite, -e şimdiki zaman ekleriyle çekilirler. Bu tür kendi içinde iki sınıfa ayrılır.

a) Birinci sınıf: Üçüncü veya [i] türü olarak adlandırılan bu tür fiillerin ilk sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /i/ veya /e/, şimdiki zaman kökü ise ünsüzle biten fiillerdir: “*kositi*” (Tr. tırpanla biçmek) > “*kosi-*” (fiilin mastar kökü); “*kos-*” (fiilin şimdiki zaman kökü); “*vidjeti*” (Tr. görmek) > “*vidje-*” (fiilin mastar kökü); “*vid-*” (fiilin şimdiki zaman kökü). Bu fiiller şimdiki zamanda; “*kos-im*” (Tr. tırpanla biçiyorum), “*kos-i*” (Tr. tırpanla biçiyorsun), “*kos-i*” (Tr. tırpanla biçiyor), “*kos-imo*” (Tr. tırpanla biçiyoruz), “*kos-ite*” (Tr. tırpanla biçiyorsunuz), “*kos-e*” (Tr. tırpanla biçiyorlar)⁸⁸⁸ ve “*vid-im*” (Tr. görüyorum), “*vid-i*” (Tr. görüyorsun), “*vid-i*” (Tr. görüyor), “*vid-imo*” (Tr. görüyoruz), “*vid-ite*” (Tr. görüyorsunuz), “*vid-e*” (Tr. görüyorlar)⁸⁸⁹ biçiminde çekilir.

263. “*Idem livadu da kosim.*” (10)

264. “*(...) ti me ne vidiš.*” (14)

Yukarıdaki 263 numaralı cümlede altı çizili ifade ile mastar biçimi “*kositi*” (Tr. tırpanla biçmek) olan fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir. 264 numaralı cümlede ise bu kez mastar biçimi “*vidjeti*” (Tr. görmek) olan fiilin şimdiki zaman 2. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

b) İkinci Sınıf: Üçüncü türün ikinci sınıfında yer alan fiiller, mastar kökü /a/ sesi ile, şimdiki zaman kökü ise ünsüzle biten fiillerdir: “*držati*” (Tr. tutmak) > “*drža-*” (fiilin mastar kökü); “*drž-*” (fiilin şimdiki zaman kökü).⁸⁹⁰ Bu fiiller şimdiki zamanda, “*drž-im*” (Tr. tutuyorum), “*drž-i*” (Tr. tutuyorsun), “*drž-i*” (Tr. tutuyor),

⁸⁸⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 270.

⁸⁸⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 258.

⁸⁹⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 270.

“*drž-imo*” (Tr. tutuyoruz), “*drž-ite*” (Tr. tutuyorsunuz), “*drž-e*” (Tr. tutuyorlar)⁸⁹¹ biçiminde çekilirler.

265. “(...) *da mi drži yani (...)*” (48)

Yukarıdaki cümlede altı çizili ifade ile mastar biçimi “*držati*” (Tr. tutmak) olan fiilin şimdiki zaman 3. tek. kişiye göre çekimi, ölçünlü dile uygun bir biçimde verilmiştir.

2.6.2.2.4. Dördüncü Tür

Boşnakçada *dördüncü tür* (Tr. četvrta vrsta) olarak adlandırılan bu tür, yardımcı fiillerin ve düzensiz fiillerin çekimlerini kapsamaktadır.

2.6.2.2.4.1. Yardımcı Fiiller

Boşnakçada yardımcı fiiller ile *genel geçmiş zaman* (Boş. perfekt), *geçmiş zamanın hikayesi* (Boş. pluskvamperfekt), *birinci gelecek* (Boş. futur I.), *ikinci gelecek* (Boş. futur II.), *birinci şart kipi* (Boş. potencijal/kondicional I.) ve *ikinci şart kipi* (Boş. potencijal/kondicional II.) bileşik fiil biçimleri oluşturulur. “*Jesam*”, “*biti/bivati*” ve “*htjeti*” fiillerinin özgün biçimlerinden türetilen yardımcı fiillerin *vurgulu veya uzun* (Boş. naglašene ili pune) ve *vurgusuz veya kısa* (Boş. nenaglašene, kraće ili enklitičke) biçimleri bulunmaktadır.

Boşnakçada “*biti*” fiilinin bitmemiş görünüşteki şimdiki zaman çekiminin vurgulu biçiminden türetilen “*jesam*” yardımcı fiilinin hem kısa hem de uzun biçimi bulunmaktadır. Şimdiki zamanda uzun, yani vurgulu biçimi; 1. tek. kişi “*jesam*”, 2. tek. kişi “*jesi*”, 3. tek. kişi “*jest(e)*”; 1. çok. kişi “*jesmo*”, 2. çok. kişi “*jeste*”, 3. çok. kişi ise “*jesu*” biçimindedir. Yardımcı fiilin vurgusuz kısa biçimi ise 1. tek. kişi “*sam*”, 2. tek. kişi “*si*”, 3. tek. kişi “*je*”; 1. çok. kişi “*smo*”, 2. çok. kişi “*ste*”, 3. çok. kişi ise “*su*”⁸⁹² biçiminde oluşturulur.

⁸⁹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 258.

⁸⁹² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 126; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 146.

266. “Otišla sam da šetam.” (04)

267. “Tako smo odvojili, yani. Yoksa zajedno smo došli.” (16)

Bölgeden elde edilen 266 ve 267 numaralı örnek cümlelerde “*jesam*” fiilinin kısa biçimleriyle oluşturulmuş yardımcı fiillere yer verilmiştir. 266 numaralı örnek cümlede altı çizili “*sam*” (>*jesam*) yardımcı fiili, 1. tek. kişi için kullanılmıştır. 267 numaralı cümlede ise bu kez “*smo*” (>*jesmo*) yardımcı fiili ise 1. çok. kişi için verilmiştir. Her iki cümlede de genel geçmiş zamanda fiilin biçimlerinin oluşmasını mümkün kılan yardımcı fiiller, gerek cümlelerin bağlamı gerekse biçimleri bağlamında ölçünlü dile uygundur.

Yardımcı fiil yaparken kullanılan bu fiil çekimleri, “*biti*” (Tr. olmak) fiilinin şimdiki zaman çekimlerinden kaynak alınarak oluşturulur. Ayrıca, 3. tek. kişi kısa biçim “*je*” haricinde hiçbir kısa biçim cümlelerin başında yer almaz.⁸⁹³

268. “Je li ovo lanac?” (08)

269. “Jesi li oženio?” (33)

Verilen örneklerde de açıkça görüleceği üzere, 268 numaralı cümlede “*je*” (>*jest*) yardımcı fiili cümle başında kısa biçimi ile kullanılmışken 269 numaralı soru cümlesinde ise “*si*” (>*jesi*) yardımcı fiili kısa biçim ile değil “*jesi*” uzun biçimiyle cümle başında yer almıştır.

Yardımcı fiilin olumsuz biçimi de düzenli fiillerin olumsuz biçimlerinden farklıdır. Yardımcı fiilin olumsuz biçimi oluşturulurken “*ni-*” ön eki, fiilin şimdiki zaman kısa biçiminin önüne eklenir: 1. tek. kişi “*nisam*”, 2. tek. kişi “*nisi*”, 3. tek. kişi “*nije*”; 1. tek. kişi “*nismo*”, 2. tek. kişi “*niste*”, 3. tek. kişi ise “*nisu*” biçimindedir.

270. “Bosna 'ya nisam išla.” (31)

271. “ (...), ali u mejtep nismo dali, zaten jasak je bilo.” (50)

Verilen 270 numaralı cümlede “*sam*” (>*jesam*) yardımcı fiilinin kısa biçimine “*ni-*” eklenerek “*nisam*” olumsuz biçimi, 271 numaralı cümlede ise “*smo*” (>*jesmo*) yardımcı fiilinin kısa biçimine “*ni-*” eklenerek “*nismo*” olumsuz biçiminin

⁸⁹³ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 272.

oluşturulduğu görülmektedir. Her iki cümlede ölçünlü dile uygun biçimde yardımcı fiiller olumsuz yapılmıştır. Bölgede yapılan araştırmada “*ni-*” ön eki alarak olumsuz yapılan yardımcı fiillerde ölçünlü dile uygun olmayan bir kullanım tespit edilememiştir.

Boşnakçada “*biti*” (Tr. olmak) fiilinin, edilgen çatılı sıfat-fiil haricinde tüm fiil biçimlerinde çekimi mevcuttur. Mastar biçimi “*biti*” (Tr. olmak) biçiminde olan fiilin etken sıfat-fiil biçimi: “*bio*” (er., tek.), “*bila*” (dş., tek.), “*bilo*” (yan., tek.); “*bili*” (karma, çok.), “*bile*” (dş., çok.) ve “*bila*” (yan., çok.) olarak çekilmektedir. Şimdiki zaman zarf-fiil “*budući*” biçimindeyken geçmiş zaman zarf-fiili “*bivši*” olarak türetilmektedir.⁸⁹⁴ Ayrıca, “*biti*” fiilinin hem bitmiş hem de bitmemiş görünüşünün şimdiki zamanda kişi sırasına göre çekimi; “*budem, budeš, bude; budemo, budete, budu*” biçiminde çekilir. Bunun yanı sıra, fiilin şimdiki zamandaki bu çekimi, ikinci gelecek zamanda yardımcı fiil olarak kullanılır.

Bitmiş görünüşlü geçmiş zamanda (Boş. aorist) kişi sırasına göre; “*bih/bjeh, bi/bje, bi/bje, bismo/bjesmo, biste/bjeste, biše/bješe*” olarak biçimlenirken bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanda (Boş. imperfekt) kişi sırasına göre; “*bijah/bjeh, bijaše/bješe, bijaše/bješe, bijasmo/bjesmo, bijaste/bjeste, bijahu/bjehu*” biçiminde çekilir.⁸⁹⁵ Son olarak emir kipinde 2. tek. kişi “*budi*”, 3. tek. kişiler (*neka bude*), 1. çok. kişi “*budimo*”, 2. çok. kişi “*budite*”, 3. çok. kişiler (*neka budu*) biçiminde oluşturulur.

Boşnakçada “*biti*” fiilinin bitmiş görünüşlü geçmiş zaman biçiminden (Boş. aorist) türetilen biçim, şart kipinde yardımcı fiil olarak da kullanılır: “*(ja) bih, (ti) bi, (on, ona, ono) bi; (mi) bismo, (vi) biste, (oni, one, ona) bi.*”⁸⁹⁶ Yardımcı fiilin olumsuz biçimi, “*ne*” olumsuzluk parçacığının fiilden önce getirilmesiyle sağlanır: “*ne bih*”, “*ne bi*” vb.

272. “*Mi smo bili devlet.*” (04)

⁸⁹⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 127.

⁸⁹⁵ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 149.

⁸⁹⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 272-273; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 148.

Bölgede yapılan çalışmada “*biti*” fiilinden türetilen fiil biçimlerine örnek niteliğinde olan çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Ayrıca bu örnek niteliğindeki ifadeler farklı konularda sık sık tekrar etmektedir. Bu sebeple bu kısımda “*biti*” fiilinin etken sıfat-fiil karma-çokluk “*bili*” biçiminin yer aldığı örneğe yer verilmiştir. Fiil biçiminin kullanımı ölçünlü dile uygun biçimde gerçekleşmiştir.

Boşnakçada, “*htjeti*” (Tr. istemek, arzu etmek) fiilinin, edilgen sıfat-fiil haricinde tüm fiil biçimlerinde çekimi mevcuttur. Bununla birlikte şimdiki zaman çekiminde bitmiş ve bitmemiş olmak üzere iki uzun biçimi de bulunmaktadır. Fiilin, şimdiki zaman bitmemiş görünüşü çekimi kişi sırasına göre; “*hoću, hoćeš, hoće; hoćemo, hoćete, hoće*” biçiminde ortaya çıkarken bu görünüşün kısa biçimi, birinci gelecek zamanın yardımcı fiili olarak kullanılır: “(*ja*) *ću, (ti) ćeš, (on, ona, ono) će, (mi) ćemo, (vi) ćete, (oni, one, ona) će.*”⁸⁹⁷ Fiilin etken çatılı sıfat-fiil biçimi; “*htio*” (er., tek.), “*htjela*” (dış., tek.), “*htjelo*” (yan., tek.), “*htjeli*” (karma, çok.), “*htjele*” (dış., çok.) ve “*htjela*” (yan., çok.) biçimindedir.⁸⁹⁸

273. “*Sad, kako ću reć, šta ću reć, ne znam. Ja samo reče - hoću ‘fasulye’ (...)*” (27)

Yukarıda verilen 273 numaralı cümle, “*htjeti*” (Tr. istemek, arzu etmek) fiilinin hem şimdiki zamanda asıl fiil hem de birinci gelecek zamanda yardımcı fiil olarak kullanımını içermektedir. Cümlede yer alan “*kako ću reć*” (Tr. nasıl söyleyeceğim) ve “*šta ću reć*” (Tr. ne söyleyeceğim) ifadelerinde “*ću*” (>*htjeti*) kısa biçimi, birinci gelecek zaman 1. tek. kişi için kullanılan yardımcı fiili işaret etmektedir. Verilen cümlelerin son kısmında ise “*hocu - ‘fasulye’(...)*” (Tr. fasulye istiyorum) ifadesinde ise fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişi çekimine yer verilmiştir.

Yine bölgede yapılan araştırmada “*htjeti*” fiilinin olumlu biçiminin farklı telaffuz edildiği, nadir örneklerle karşılaşmıştır.

274. “*Mesela hote da namešću dođu kod tvoje kuće (...)*” (50)

Yukarıdaki cümlede altı çizili {*hote*} ifadesi, “*htjeti*” fiilinin şimdiki zaman 3. tek. kişi “*hoće*” biçiminin yerine kullanılmıştır. Cümlelerin bağlamından “istemek,

⁸⁹⁷ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 208; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 147.

⁸⁹⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 272; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 150.

arzu etmek” anlamında verildiği anlaşılmaktadır. Fiilin {hote} veya {ote} biçimi ile ilgili yapılan literatür taramasında A. Belić tarafından kayda geçirildiği görülmektedir. Belić, {ote}⁸⁹⁹ biçiminin, ekav {hteti} > “htjeti” fiilin olumlu biçimi olduğunu Doğu ve Güney Sırbistan’ın lehçelerini işlediği çalışmasında belirtmiştir.

Fiilin bitmiş görünüşü ise şimdiki zamanda; “htjednem, htjedneš, htjedne, htjednemo, htjednete, htjednu” olarak çekilir. Bitmiş görünüşlü geçmiş zamanda (Boş. aorist) da aynı kök kullanılır: “htjedoh/htjeh, htjede/htje, htjede/htje, htjedoso/htjesmo, htjedoste/htjeste, htjedoso/htjeso”. Fiil emir kipinde 2. tek. kişi “htjedni”, 3. tek. kişi (neka htjedne), 1. çok. kişi “htjednimo”, 2. çok. kişi “htjednite”, 3. çok. kişi (neka htjednu)⁹⁰⁰ olarak biçimlenir. Fiilin bu kullanımına dair bölgeden veri elde edilememiştir.

Boşnakçada “htjeti” fiilinden türetilen yardımcı fiilin olumsuz biçimi, ne- olumsuz ekinin fiilin şimdiki zaman çekiminin kısa biçimine eklenmesiyle sağlanır: “(ja) neću, (ti) nećeš, (on,ona,ono) neće; (mi) nećemo, (vi) nećete, (oni,one,ona) neće”.⁹⁰¹ Fiilin bitmiş görünüşünün olumsuz biçimi ise “ne” olumsuzluk parçacığı ile oluşturulur: “ne htjednem”, “ne htjedneš” vb.

275. “Neću değil, neću istemem.” (12)

276. “Sad đeca neće da se nauču bošnjački.” (28)

Verilen 275 ve 276 numaralı cümlelerde “htjeti” fiilinin şimdiki zaman çekiminin olumsuz biçimlerine yer verilmiştir. Altı çizili ifadelerden de anlaşılaçağı üzere 275 numaralı cümlede “ću” (>htjeti) kısa biçime 276 numaralı cümlede ise “će” (>htjeti) kısa biçime ne- eklenerek olumsuz yapı oluşturulmuştur: “neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće.”⁹⁰² Bu bağlamda ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır. Ancak bölgeden elde edilen veriler arasında bazı sapmalar da tespit edilmiştir.

⁸⁹⁹ Aleksandar Belić, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Srpski dijalektološki zbornik I, Državna štamparija kraljevine Srbije, Beograd 1905, s. 507.

⁹⁰⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 273.

⁹⁰¹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 127.

⁹⁰² Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika za osnovne i srednje škole*, Dom štampe, Zenica 2004, s. 83.

277. “*Nete, nete da zboru bošnjački.*” (48)

Verilen 277 numaralı cümlede altı çizili {*nete*} biçimi ile ölçünlü dildeki “*neće*” (Tr. istemiyorlar) biçiminin ifade edilmek istendiği, cümlenin bağlamından anlaşılmaktadır. Ayrıca “*htjeti*” fiilinin şimdiki zaman, 3. tek. ve çok. çekimleri arasında bir eş değerlik bulunmaktadır. 3. tek. ve 3. çok. kişi şimdiki zaman çekimlerinde fiil “*hoće*” olarak biçimlenirken bu çekimin olumsuz biçimi ise “*neće*” olarak verilmektedir. 277 numaralı örnekte yer alan {*nete*} veya {*ne te*} biçimi, daha önce “*htjeti*” fiilinin olumlu biçiminde karşımıza çıkan Ştokav lehçe kümesinin farklı lehçelerine ait bir kullanımdır. *Belić*, Doğu ve Güney Sırbistan’ın lehçelerinde “*ne te*”⁹⁰³ biçiminin yer aldığını aktarmaktadır.

2.6.2.2.4.2. Düzensiz Fiiller

Boşnakçada bazı fiiller, şimdiye kadar olan bölümde açıkladığımız fiil biçimlerinden farklı olarak değişime uğrarlar. Bu fiillere Boşnakça kuralsız veya kural dışı fiiller (Boş. *nepravilni glagoli*) diyoruz. Bunlar; “*ići*” (Tr. gitmek), “*izići/izaći*” (Tr. dışarı çıkmak; güneşin doğması, çıkması; bir taşıttan inmek; bir yerden ayrılmak vb.), “*moći*” (Tr. yapabilmek, gücü yetmek, -e bilmek), “*dati*” (Tr. vermek) vb. fiiller düzensiz fiillerdir. Bunun yanı sıra, bazı fiillere ise çekimlerinden dolayı kısmi düzensiz fiiller olarak da adlandırılabilir. Bunlar; “*brati*” (Tr. toplamak), “*mljeti*” (Tr. öğütmek) vb. fiillerdir.

Fiil “*ići*” ve onun köküne ön ek getirilerek oluşturulan diğer fiillerin kural dışı çekimleri bulunmaktadır. Fiil “*ići*” şimdiki zamanda kişi sırasına göre; “*idem, ideš, ide; idemo, idete, idu*” biçiminde çekilir. Fiil köküne “*do-*” ön eki getirilerek türetilen “*doći*” (Tr. gelmek), *na-* ön eki ile oluşturulan “*naći*” (Tr. bulmak) gibi fiiller de benzer biçimde çekilir:⁹⁰⁴ “*dođem, dođeš, dođi; dođemo, dođete, dođu*”; “*nađem, nađeš, nađe; nađemo, nađete, nađu*” vb.

278. “*Dokle oni idu, mi ćemo idemo.*” (44)

⁹⁰³ Aleksandar Belić, “*Dijalekti istočne...*”, s. 507.

⁹⁰⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 274.

279. “Ja ako dođem ova dunja opet, ću u ovo selo udat, (...)” (48)

Yukarıda verilen 278 numaralı cümlede altı çizili fiil çekimleri “*ići*” fiilinin şimdiki zaman çekimlerinden bazılarıdır. Cümlede yer alan fiilin “*idu*” biçimi, şimdiki zaman 3. çok. kişiye göre, “*idemo*” biçimi ise 1. çok. kişiye göre çekimdir. 279 numaralı örnekte ise *do-* ön ekinin eklenmesiyle oluşturulan “*doći*” fiilinin şimdiki zaman 1. tek. kişi çekimine yer verilmiştir. 278 ve 279 numaralı cümlelerde verilen fiil çekimleri ölçünlü dile uygundur. Ancak 278 numaralı cümlede düzensiz çekilen fiil konusundan bağımsız olarak “*ćemo*” birinci gelecek zaman yardımcı fiili kullanılmıştır. Cümlelerin bağlamı ve asıl fiilin şimdiki zamanda çekimi ele alındığında, birinci gelecek zaman “*ćemo*” yardımcı fiilinin kullanımı ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilebilir.

Boşnakaçada “*ići*” fiilinin bitmiş görünüşlü geçmiş zamanı (Boş. aorist) “*idoh, ide, ide; idosmo, idoste, idoše*” biçimindeyken bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanı (Boş. imperfekt) ise “*idāh, idāše, idāše; idāsmo, idāste, idāhu*” olarak çekilmektedir. Ayrıca etken sıfat-fiil biçimi, “*išao*” (er., tek.), “*išla*” (dş., tek.), “*išlo*” (yan., tek.); “*išli*” (karma, çok.), “*išle*” (dş., çok.) ve “*išla*” (yan., çok.) biçimindedir. Şimdiki zaman zarf-fiil biçimi “*idući*”, geçmiş zaman zarf-fiil biçimi ise “*išavši/išav*” olarak oluşturulur. Son olarak fiilin 2. teklik kişiye yöneltilen emir kipi “*idi*”, 1. çok. kişiye “*idimo*”, 2. çok. kişiye ise “*idite*”⁹⁰⁵ biçimindedir.

280. “Vallahi hikayemiz, išli smo na nevu, (...)” (31)

Yukarıdaki örnekte altı çizili ifade ile “*ići*” fiilinden türetilen etken çatılı sıfat-fiilin karma çokluk “*išli*” biçimine yer verilmiştir. Cümlede kullanılan yardımcı fiil “*smo*” ve cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, fiilin ölçünlü dile uygun biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Fiil “*izići/izaći*” benzer biçimde kural dışı fiillerdendir. Fiilin şimdiki zaman çekimi “*izidem/izadem*”, “*izideš/izadeš*” vd.; emir kipi biçimi “*izidi/izadi*”, “*izidimo/izadimo*”, “*izidite/izadite*”; bitmiş görünüşlü geçmiş zaman (Boş. aorist) “*izidoh/izadoh*”, “*izide/izade*”, vd.; geçmiş zaman zarf-fiil “*izišavši*”,

⁹⁰⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 272.

“*izišav/izašavši*”, “*izašav*”; etken sıfat-fiil “*izišao/izašao*” (er., tek.), “*izišla/izašla*” (dş., tek.), “*izišlo/izašlo*” (yan., tek.)⁹⁰⁶ vd. biçimde ortaya çıkmaktadır.

281. “(...) *pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli*, (...)” (16)

Yukarıdaki 281 numaralı cümlede “*izaći*” fiilinin, etken çatılı sıfat-fiil karma çokluk “*izašli*” biçimine yer verilmiştir. Cümlede her ne kadar yardımcı fiil kullanılmamış olsa da “*izašli*” fiil biçimi ve özne arasındaki ilişkiden, ölçünlü dile uygun bir kullanım olduğu anlaşılmaktadır.

Fiil “*moći*” (Tr. yapabilmek, -e bilmek) fiili de kural dışı fiillerdendir. Fiil şimdiki zamanda kişi sırasına göre; “*mogu, možeš, može; možemo, možete, mogu*” olarak çekilirken etken sıfat-fiil biçimi ise “*mogao*” (er., tek.), “*mogla*” (dş., tek.) “*moglo*” (yan., tek.); “*mogli*” (karma, çok.), “*mogle*” (dş., çok.), “*mogla*” (yan., çok.) olarak çekilmektedir. Şimdiki zaman zarf-fiil “*mogući*”, geçmiş zaman zarf-fiil ise “*mogavši*” biçimindedir.

282. “(...) *razbiram šta viču, opet ne mogu kao on da govorim, ama razbiram.*” (04)

283. “*Ne more da se oženi, nema.*” (49)

284. “*Ne merem majka, ne merem.*” (29)

Bölgede yapılan araştırmada “*moći*” fiilinin yaygın biçimde kullanıldığı görülmüştür. Ancak elde edilen veriler arasında ölçünlü dilin şimdiki zaman çekiminden sapmalar da tespit edilmiştir. Yukarıda verilen 282 numaralı cümlede altı çizili olarak “*moći*” fiilinin şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekilmiş “*mogu*” biçimine yer verilmiştir. Ölçünlü dile uygun bu kullanımın yanı sıra, 283 numaralı örnek cümlede verilen {*more*} ve 284 numaralı cümlede yer alan {*merem*} farklı biçimleri de bölgede yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ölçünlü dilden sapmalara III. bölümde detaylı biçimde değinilecektir.

Fiil “*dati*” (Tr. vermek) ise şimdiki zamanda üç farklı biçime sahiptir: 1. tek. kişi “*dam/dadem/dadnem*”, 2. tek. kişi “*daš/dadeš/dadneš*”, 3. tek. kişi

⁹⁰⁶ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 274.

“da/dade/dadne”; 1. çok. kişi “damo/dademo/dadnemo”, 2. çok. kişi “date/dadete/dadnete” ve 3. çok. kişi “daju/dadu/dadnu”.

285. “(...) o akşam nama ćeš ovoj, voda dadneš, ako ne dadneš çok kişi mnogo insanlar ubili.” (50)

Bölgeden elde edilen cümlede “*dati*” fiilinin şimdiki zaman 2. tek. kişi “*dadneš*” biçimine yer verilmiştir. Fiilin, şimdiki zaman 2. tek. kişi çekimi ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

Ayrıca bazı dil bilimciler, Boşnakçada “*imati*” (Tr. sahip olmak; var olmak) fiilinin olumsuz biçiminde kural dışı biçim ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Boşnakçada şimdiki zamanda kurallı fiilleri olumsuz yapmak için kullanılan “*ne*” olumsuzluk parçacığı, fiil çekimine ayrı yazılır. Bu dil bilimcilere göre “*imati*” fiilinde durum farklıdır. “*Ne*” olumsuzluk parçacığı, “*imati*” fiil çekimine bitişik yazılır.⁹⁰⁷ Ancak bazı dil bilimciler ise bunun kural dışı bir kullanım olmadığını zira fiilin aslında ayrı bir fiil “*nemati*” olarak var olduğunu kabul etmektedir.⁹⁰⁸ Her iki durumda da fiil şimdiki zamanda “*nemam*”, “*nemaš*”, “*nema*”; “*nemamo*”, “*nemate*”, “*nemaju*” olarak çekilmektedir.

286. “Bizde yok kod nas nema.” (49)

287. “(...) amidža, nema onde lanac, nema onde diyorum.” (08)

Bölgeden elde edilen metinlerde “*imati*” fiilinin olumsuz biçimi veya “*nemati*” fiilinin yer aldığı çok sayıda ifadeye ulaşılmıştır. Yukarıda bunlardan iki tanesine yer verilmiştir. Her iki cümlede de “*nema*” biçimi ile fiilin 3. tek. kişi şimdiki zamanda çekime uğramış biçimi, ölçünlü Boşnakçaya uygun olarak kullanılmıştır.

Kısmen düzensiz diyebileceğimiz bazı fiillerin ise şimdiki zaman çekimleri şu şekildedir: “*brati*” > “*berem*”; “*klati*” > “*koljem*”; “*mljeti*” > “*meljem*”; “*slati*” > “*šaljem*”; “*kleti*” > “*kunem*”; “*početi*” > “*počnem*”; “*popeti*” > “*popnem*”⁹⁰⁹ vb.

288. “(...) krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)” (45)

⁹⁰⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 274.

⁹⁰⁸ Ibrahim Čedić vd., “*nemati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 447.

⁹⁰⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 274.

Yukarıdaki 288 numaralı örnek cümlede “*brati*” (toplamak, koparmak; devşirmek) fiilinin “*berem*” 1. tek. kişi şimdiki zaman çekimine yer verilmiştir. Örnek cümlede altı çizili fiil biçimi ölçünlü dile uygundur.

2.6.2.3. Fiil Biçimlerinin Oluşumu ve Anlamları

Bu kısımda, daha önce zaman, kip, zarf-fiil ve sıfat-fiil olarak sınıflandırdığımız fiillerin biçimlerinin oluşumları ve anlamları detaylı biçimde tartışılacaktır.

2.6.2.3.1. Mastar

Mastar biçimi (Boş. Infinitiv), fiilin temel biçimidir. Boşnakçada fiiller, sözlüklerde mastar biçiminde verilir. Boşnakçada *-ti* son eki mastar ekidir: “*čita-ti*” > “*čitati*”.⁹¹⁰ Ancak bazı fiillerin mastar-aorist kökü /k/, /g/, /h/ artdamaksıl ünsüzler (Boş. zadnjonepčani suglasnici) ile bitebilir. Bu durumda, kök sonundaki ses ile /t/ sesi yan yana gelir ve bu ses grubu /ć/ sesine dönüşür ve böylece ikinci bir ek olarak *-ći* eki de ortaya çıkar: “*vuk-ti*” > “*vukti*” > “*vući*”.⁹¹¹

289. “*Ako ću nešta za tebe vikat, tebi ću reći, turski ću reći.” (28)*

Yukarıdaki cümlede *-ti* ve *-ći* mastar ekleriyle biçimlenmiş fiillere yer verilmiştir. Cümledeki “*vikat(i)*” (Tr. bağırarak, haykırmak; çağırmak) fiili *-ti*, “*reći*” (Tr. demek, söylemek; ifade etmek, belirtmek) fiili ise *-ći* mastar ekiyle biçimlenmiştir. Mastar biçimindeki her iki fiilden cümlede, birinci gelecek zaman oluşturmak için faydalanılmıştır. Biçim olarak ölçünlü dile uygun verilen fiil biçimlerinde “*vikat*” ifadesinde /i/ son sesinin telaffuzdan düştüğü görülmektedir. Mastar biçiminde *-ti* mastar ekinin sonundaki /i/ sesinin fiil biçiminden düştüğü durumlar, Boşnakçanın Sancak lehçesinde⁹¹² yaygın biçimde görülmektedir. Mastar

⁹¹⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 129.

⁹¹¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 274.

⁹¹² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 38.

ekinin -t ve -ć kısa biçimi, özellikle Adriyatik kıyısı boyunca ve Doğu Hersek lehçelerinde üçüncü bir mastar eki gibi kullanılmaktadır.⁹¹³

Boşnakçada fiillerin mastar biçimleri, birinci gelecek zamanın oluşturulmasına büyük ölçüde hizmet ederler: “*Mi ćemo raditi.*” (Tr. Biz çalışacağız.). Bunun yanı sıra mastar biçimi, kiplik bildiren ifadelerde de sıklıkla ortaya çıkar: “*Moram raditi.*” (Tr. Çalışmak zorundayım). Ayrıca, fiilin mastar biçimi bazı durumlarda özne görevinde de kullanılabilir: “*Iznijeti je bilo teško.*”⁹¹⁴ (Tr. Ortaya koymak/çıkarmak zordu.).

290. “*Nemoj me kazati.*” (19)

291. “*(...) ja moram dijete ostavit (...)*” (27)

Verilen cümlelerde, “*kazati*” (Tr. demek, söylemek; bildirmek) ve “*ostavit(i)*” (Tr. bırakmak, koymak) fiillerinin mastar biçimleriyle cümlelerde yer aldığı görülmektedir. 290 numaralı cümlede olumsuz emir kipinin oluşturulmasında “*kazati*” fiilinin mastar biçimi tercih edilmiştir. 291 numaralı cümlede ise “*morati*” (Tr. zorunda olmak) fiilinin şimdiki zaman 1. tek. kişi çekimi ile “*ostaviti*” fiilinin mastar biçimi birlikte kullanılarak zorunluluk ifade edilmiştir.

292. “*Mi ćemo se milovati.*” (45)

Yukarıda verilen 292 numaralı cümle ise birinci gelecek zamanda fiilin mastar biçiminin kullanılmasına örnek niteliğindedir. Cümlede “*ćemo*” yardımcı fiilinin ardından “*milovati se*” (Tr. okşamak, sevmek) fiili, ölçünlü dile uygun olarak mastar biçiminde verilmiştir.

2.6.2.3.2. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman (Boş. prezent ili sadašnje vrijeme), eylemin bildirdiği olma, yapma veya durumun şu an gerçekleşmekte olduğunun bilgisini verir.⁹¹⁵ Dil bilimciler çoğunlukla şimdiki zamanı, konuşma anında gerçekleşen bir eylemi, durumu ve oluşu

⁹¹³ Edward Stankiewicz, *a.g.e.*, s. 209.

⁹¹⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 129.

⁹¹⁵ Günay Karaağaç, “şimdiki zaman”, *a.g.e.*, s. 788.

ifade eden fiil biçimi olarak açıklamaktadır.⁹¹⁶ Boşnakçada şu anda gerçekleşen eylemi, durumu veya oluşu ifade eden şimdiki zamanın oluşturulmasında fiil çiftlerinden bitmemiş görünüşteki fiil kullanılır.⁹¹⁷

Bu temel kullanımın yanı sıra, zaman olarak konuşma zamanından öncesine, geçmişe; konuşma zamanının sonrasına, geleceğe ve herhangi bir zaman dilimini işaret eden şimdiki zaman biçimleri de bulunmaktadır.

Geçmişte meydana gelen bazı eylemler (durum veya oluşlar), fiilin şimdiki zaman biçimi ile ifade edilebilir. Boşnakçada şimdiki zamanın bu kullanımına *tarihsel veya tarih ile bağıntılı şimdiki zaman* (Boş. historijski prezent) denir: “*Jučer saznam tu vijest.*”⁹¹⁸ (Bu haberi dün öğrendim.).⁹¹⁹ Ayrıca, genellikle ilgilime cümlelerinde de geçmiş zamanı ifade eden şimdiki zaman biçimleri karşımıza çıkmaktadır:⁹²⁰ “*Rekao mi je da ima mnogo novca.*” (Tr. Bana, çok parası olduğunu söyledi).

Gelecekte meydana gelecek bazı eylemler (durum veya oluşlar), Boşnakçada fiilin şimdiki zaman biçimi ile de ifade edilebilir. Şimdiki zamanın bu kullanımına *gelecek ile bağıntılı şimdiki zaman* (Boş. futurski prezent) denir: “*Sutra odlazimo na Igman.*”⁹²¹ (Tr. Yarın Igman’a gidiyoruz.); “*Danas sam ovdje, draga, sutra odlazim.*”⁹²² (Tr. Bugün buradayım, sevgilim, yarın gidiyorum.)

Son olarak tüm zamanlara atıfta bulunan eylemleri (durum veya oluşları) ifade ederken de fiil şimdiki zaman biçiminde olabilir. Bu biçimdeki şimdiki zamana *tüm zamanlar ile bağıntılı şimdiki zaman* (Boş. svevremenski prezent) denir: “*Nikad ne čitam novine.*” (Tr. Asla gazete okumam.).⁹²³ Türkiye Türkçesinde geniş zaman

⁹¹⁶ Refik Sadiković, “Use and Meaning of Present Tense in Bosnian Language”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2014, s. 86.

⁹¹⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 275.

⁹¹⁸ Gös. yer.

⁹¹⁹ Kaynak metinde “*saznati*” fiili, şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre çekilmiş olmasına rağmen Türkiye Türkçesine çevirisi geçmiş zamanda verilmiştir. Metinde “*saznati*” fiili bitmiş görünüşlü olduğundan şimdiki zamanda çekime uğramış olmasına rağmen geçmiş zamanı, yani tamamlanmış bir eylemi ifade etmektedir. Ayrıca cümle Türkiye Türkçesine “Bu haberi ben (daha) dün öğreniyorum.” olarak çevrilerek Boşnakçadaki fiil çekiminin biçimi de karşılanabilir.

⁹²⁰ Refik Sadiković, *a.g.m.*, s. 89.

⁹²¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 275.

⁹²² Refik Sadiković, *a.g.m.*, s. 91.

⁹²³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 275.

kullanımına benzeyen bu yapı atasözlerinde sıkça ortaya çıkar. Bu sebeple; *atasözü*, *deyim vb. anlatılar ile bağıntılı şimdiki zaman* (Boş. poslovični ili gnomski prezent) olarak da adlandırılabilir.

Fiiller şimdiki zamanda, şimdiki zaman fiil köklerine, şimdiki zaman kişi eklerinin eklenmesiyle biçimlenirler.⁹²⁴ Boşnakçada şimdiki zaman kişi ekleri, üç ek grubu olarak incelenebilir.

Tablo 42: Şimdiki Zaman Kişi Ekleri⁹²⁵

	[a] Türü (<i>čitati</i>)		[e] Türü (<i>putovati</i>)		[i] Türü (<i>nositi</i>)	
1. tek.	-m	<i>čita-m</i>	-em	<i>putuj-em</i>	-im	<i>nos-im</i>
2. tek.	-š	<i>čita-š</i>	-eš	<i>putuj-eš</i>	-iš	<i>nos-iš</i>
3. tek.	-ø	<i>čita-ø</i>	-e	<i>putuj-e</i>	-i	<i>nos-i</i>
1. çok.	-mo	<i>čita-mo</i>	-emo	<i>putuj-emo</i>	-imo	<i>nos-imo</i>
2. çok.	-te	<i>čita-te</i>	-ete	<i>putuj-ete</i>	-ite	<i>nos-ite</i>
3. çok.	-ju	<i>čita-ju</i>	-u	<i>putuj-u</i>	-e	<i>nos-e</i>

293. “Mene kad pitaju jesi Bošnjak, ‘jesam’ reče, elhamdulillah muslimanska.” (04)

294. “Ako nešto hoću da sakrijem od njih, (...)” (28)

295. “Nema, nema iz prije. Evo, sad dolazi iz pole, (...)” (48)

Yukarıdaki cümlelerde, şimdiki zamanda [a], [e] ve [i] türlerine göre çekilmiş fiillere yer verilmiştir. 293 numaralı örnek cümlede “*pitati*” fiili şimdiki zamanda 3. çok. kişiye göre “*pitaju*” biçiminde, 294 numaralı cümlede “*sakriti*” fiili 1. tek. kişiye göre “*sakrijem*” biçiminde, 295 numaralı örnek cümlede ise “*dolaziti*” fiili şimdiki zaman 3. tek. kişiye göre “*dolazi*” biçiminde çekime uğramıştır. Her üç cümledeki şimdiki zaman çekimleri ölçünlü Boşnakçanın şimdiki zaman fiil çekimlerine uygundur.

⁹²⁴ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 137.

⁹²⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 275. Bazı dil bilimciler ek sayısını dörde çıkartarak bunları 1. tek. kişiye göre -(a)m, -im, -em ve -jem olarak ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 145.

Ancak özellikle [i] türü çekim ekleri ile çekilen fiillerin 3. çok. biçimlerinin değişimi konusunda bölgede yaygın bir farklı kullanım tespit edilmiştir. Örneğin; “*zboriti*” (Tr. konuşmak), “*dolaziti*” (Tr. gelmek), “*velim*” (Tr. demek, konuşmak), “*graditi*” (Tr. yapmak, inşa etmek, oluşturmak, meydana getirmek vb.), “*govoriti*” (Tr. demek, konuşmak; yabancı dil konuşmak vb.), “*naučiti*” (Tr. öğrenmek, ders almak) gibi şimdiki zamanda [i] türü çekim ekleriyle biçilenen fiillerin 3. çok. biçimlerinin -e eki yerine katılımcılar tarafından -u ekiyle çekildiği görülmüştür. Bu farklı biçimlenmeye örnek niteliğinde bölgeden elde edilen iki cümle aşağıda verilmiştir.

296. “*Dolazu ispole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık.*” (49)

297. “(…) *zborimo gene kod kuće, majka baba zboru, biz yani ne zaboravimo.*” (50)

Yukarıdaki cümlelerde altı çizili fiil biçimleri, [i] türü fiil çekim ekleriyle biçimlenen fiillerin bölgedeki kullanımına örnek niteliğindedir. 296 numaralı cümlede, “*dolaziti*” fiilinin 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda çekimi {*dolazu*} biçiminde verilmiştir. Oysa fiilin ölçünlü dilde 3. çok. kişiye göre şimdiki zaman çekimi “*dolaze*” biçimindedir. Benzer olarak aynı cümlelerin devamında yer alan “*graditi*” fiili de 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda {*gradu*} biçiminde çekilmiştir. Bu fiilin de ölçünlü dilde 3. çok. kişiye göre şimdiki zaman çekimi “*grade*” biçimindedir. 297 numaralı örnek cümlede ise şimdiki zamandaki bu farklı kullanımın 3. çok. kişiye göre çekilen fiil biçimleriyle ilgili olduğunu ortaya koyan iki fiil biçimine yer verilmiştir. Cümlede “*zboriti*” fiili önce 1. çok. kişiye göre şimdiki zamanda “*zborimo*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçimde çekime uğramıştır. Ancak cümlelerin devamında bu kez 3. çok. kişiye göre fiil {*zboru*} biçiminde çekilmiştir. Oysa ölçünlü dilde bu fiil, 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda -e ekiyle biçimlenerek “*zbore*” biçiminde oluşturulmaktadır. Yapılan literatür taramasında D. Barjaktarević’in konu ile ilgili çalışmasına ulaşılmış ve [i] türü fiillerin 3. çok. kişi çekiminde -e eki yerine -u eki ile biçimlendiği örneklerin, Sancak lehçesinin konuşma havzasından kalan Sjenica ve Novi Pazar gibi yerlerde sıklıkla ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Barjaktarević tarafından “*raditi*” (Tr. yapmak) > {*radu*} (3. çok. kişi), “*nositi*” (Tr. taşımak) > {*nosu*} (3. çok. kişi) biçiminin Brnjica’da (Tr. t. Brnyitsa);

“voziti” (Tr. sürmek) > {vozu} (3. çok. kişi) biçimin Novi Pazar, Trnava, ve Deževa’da (Tr. t. Dejeva); “letjeti” (Tr. uçmak) > {letu} (3. çok. kişi) biçimin Sopoćani’de (Tr. t. Sopoćani); “loviti” (Tr. avlamak) > {lovu} (3. çok. kişi) biçimin Dobrinja’da (Tr. t. Dobrinja); “misli” (Tr. düşünmek) > {mislu/misle} (3. çok. kişi) biçiminin Mur ve Paljevo’da (Tr. t. Palyevo)⁹²⁶ kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu bilgiler ışığında, bölgeden elde ettiğimiz cümlelerde [i] türü fiillerin şimdiki zaman 3. çok. kişi çekimlerinde ortaya çıkan bu farklı biçimlenmenin, Boşnakçanın Sancak lehçesi ile ilgili bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Ölçünlü Boşnakçada bazı fiillerin şimdiki zamanda farklı biçimlendiklerine daha önceki konularda değinmiştik. Bu farklı biçimlenen düzensiz fiiller aşağıdaki gibidir:

a) “moći” (Tr. yapabilmek, -e bilmek) ve “htjeti” (Tr. istemek, arzu etmek) fiilleri [e] türü çekim ekleriyle çekilir. Ancak 1. tek. kişi çekimi -em eki ile yapılmaz: “moći” fiili kişi sırasına göre “mogu, možeš, može; možemo, možete, mogu” biçiminde oluşturulurken “htjeti” fiili “hoću, hoćeš, hoće; hoćemo, hoćete, hoće” olarak çekilir.⁹²⁷ Bu fiillere ilişkin olarak, çalışmamızın düzensiz fiiller kısmında örnekler verilmiştir.

b) Bazı fiillerin mastar biçimi “-ći” eki ile oluşturulur. Bu fiillerin şimdiki zaman kökleri /k/, /g/, /h/ sonlanır: “vući” (mastar biçimi) > “vuk-” (şimdiki zaman kökü). Bu fiillerin şimdiki zaman çekimlerinde 3. çok. kişi haricinde şimdiki zaman köküne /e/ sesi ile başlayan ek gelir ve kökün son sesi ön damaksıllaşmaya uğrar. Kökün son sesi konumundaki /k/ sesi /č/ sesine; /g/ sesi /ž/ sesine ve /h/ sesi /š/ sesine dönüşür: “vući” > “vuč-em”, “vuč-eš”, “vuč-e”, “vuč-emo”, “vuč-ete”, “vuk-u”.

298. “Ha ‘pečem’ mesela ‘varim’ kaynatıyorsun” (26)

Verilen cümlede “peći” (Tr. pişirmek, kızartmak, kavurmak) fiili şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre “pečem” olarak ölçünlü dile uygun bir biçimde oluşturulmuştur. Boşnakçada “peći” fiili şimdiki zamanda; “pečem”, “pečeš”,

⁹²⁶ Danilo Barjaktarević, “Novopazarsko-sjenički govor”, *Srpski dijalektološki zbornik*, br. XVI, Beograd 1956, s. 100.

⁹²⁷ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 147.

“peče”; “pečemo”, “pečete”, “peku” biçiminde⁹²⁸ çekilir. Fiilin “pek-” şimdiki zaman kökündeki son ses /k/, kişi çekim eki almadan önce (3. çok. çekim hariç) ön damaksıllaşmaya uğrayarak /č/ sesine⁹²⁹ dönüşür.

c) Şimdiki zamanda fiil köklerinde meydana gelen değişime sebep olan bir diğer ses olayı ise iyotasyondur. Fiilin mastar kökünün son ünsüzü iyotasyon sebebiyle şimdiki zaman çekimlerinde değişime uğrar: /k/ > /č/ (*plakati* > *plač-em*); /g/ > /ž/ (*lagati* > *laž-em*); /h/ > /š/ (*mahati* > *maš-em*), /t/ > /ć/ (*metati* > *meć-em*), /d/ > /đ/ (*glodati* > *glođ-em*), /s/ > /š/ (*pisati* > *piš-em*), /z/ > /ž/ (*kazati* > *kaž-em*), /p/ > /plj/ (*kapati* > *kaplj-em*) vb.

299. “*Piše* kaldı babo, u karne *piše* kaldı. Ama jesam li prošao?” (36)

Yukarıdaki cümlede “*pisati*” (Tr. yazmak) fiilinin 3. tek. kişiye göre şimdiki zamandaki “*piše*” biçimine yer verilmiştir. Fiil köküne şimdiki zaman eki eklenmeden önce son ses konumundaki /s/ sesi /š/ sesine dönüşmüştür: “*piše*” < “*pis-je*”.⁹³⁰ Bu bağlamda fiil biçimi, ölçünlü dile uygun biçimlenmiştir.

Şimdiki zamanın olumsuz biçimi fiilin şimdiki zaman çekiminden önce “*ne*” olumsuzluk sözü getirilerek yapılır.

300. “*Ništa ne znaju.*” (04)

301. “*Turski ne pričamo.*” (16)

Yukarıda verilen cümlelerde şimdiki zamanın olumsuz biçimlerine yer verilmiştir. 300 numaralı cümlede önce “*ne*” olumsuzluk sözü ve ardından da “*znati*” (Tr. bilmek) fiilinin, şimdiki zaman 3. çok. kişiye göre “*znaju*” çekimi kullanılmış ve “*ne znaju*” yüklemi ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır. Aynı biçimde, 301 numaralı cümlede de “*ne*” olumsuzluk sözünden sonra “*pričati*” (Tr. anlatmak, bahsetmek, konuşmak) fiili, şimdiki zamana 1. çok. kişiye göre “*pričamo*” biçiminde çekilerek “*ne pričamo*” yüklemi ölçünlü dile uygun bir biçimde oluşturulmuştur.

⁹²⁸ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 389.

⁹²⁹ Branko Tošović, *Korrelative Grammatik...*, s. 388.

⁹³⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 130.

Şimdiki zamanda soru biçimi asıl fiilin, ilgili kişi şimdiki zaman çekiminin başa getirilmesi ile yapılır. Ayrıca sıklıkla “*da li*” soru ifadesi ile de soru biçimi oluşturulmaktadır.

302. “*Ima li nešto da se jede? - diyorum.*” (34)

303. “*Je li ovo lanac?*” (08)

Verilen 302 numaralı cümlede “*imati*” (Tr. sahip olmak) fiilinin 3. tek. kişi şimdiki zaman biçimi cümle başına getirilmiş ve ardından “*li*” soru parçacığı kullanılarak soru cümlesi kurulmuştur. 303 numaralı cümlede ise “*je*” (>*jest*) fiil biçiminin başa getirilmesi ve ardından “*li*” soru parçacığının eklenmesiyle ölçünlü dile uygun soru cümlesi oluşturulmuştur. Ancak bölgeden elde edilen cümlelerde, bazen soru cümlelerinin biçimsel değişimler ile değil, cümle üzerine uygulanan vurgu ile yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki 304 numaralı cümle bu kullanıma örnektir.

304. “*Ti znaš pesmu?*” (49)

Verilen 304 numaralı cümlede “*li*” soru parçacığı veya “*znati*” fiilinin 2. tek. kişi şimdiki zaman çekiminin cümle başına getirilmesi ile değil, cümlelerin sesletiminde kullanılan vurgu ile “Sen şarkı biliyorsun?” soru ifadesi verilmiştir.

2.6.2.3.3. Bitmiş Görünümlü Geçmiş Zaman

Bitmiş görünümlü geçmiş zaman (Boş. prošlo svršeno vrijeme ili aorist), Boşnakçada “*aorist*” terimi ile ifade edilir. Türkiye Türkçesinde “*aorist*” teriminin geniş zamanı⁹³¹ işaret ettiği belirtilse de Boşnakçada; “*geçmişte sınırlı bir süre devam eden deneyimlenmiş bir eylemi (durumu veya oluşu)*”⁹³² ifade etmek için kullanılır: “*Padoh naglavačke.*” (Tr. Tepetaklak düştüm.). Genellikle bitmiş görünümlü fiillerin, bitmiş görünümlü geçmiş zamanda çekimleri bulunmaktadır.

Bu temel kullanımın yanı sıra “*aorist*”, konuşma anından sonra gelecekte gerçekleşecek eylemleri, durumları veya oluşları ifade etmek için de kullanılabilir:

⁹³¹ Geoffrey Lewis, *Turkish Grammar*, 2. Edition, Oxford University Press, New York 2000, s. 115; Günay Karaağaç, “geniş zaman”, *a.g.e.*, s. 427.

⁹³² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 276.

“*Dajte nam vode, skapasmo od žeđi!*” (Tr. Bize su veriniz, susuzluktan öleceğiz!). Ayrıca, aoristin tüm zamanları işaret eden kullanımı da mevcuttur. Bu işlevi atasözlerinde sıklıkla karşımıza çıkar.

Boşnakçada bitmiş görünüşlü geçmiş zaman, bitmiş görünüşlü fiillerin master köküne eklenen eklerle biçimlenir.⁹³³ Çekimlerinde fiil kökünün ünlü ve ünsüz seslerle bitmesine göre iki ek grubu⁹³⁴ bulunmaktadır.

Tablo 43: Bitmiş Görünüşlü Geçmiş Zaman Kişi Ekleri⁹³⁵

	Ünlü Köklü (<i>viknuti</i> > <i>viknu-</i>)		Ünsüz Köklü (<i>pasti</i> > <i>pad-</i>)	
1. tek.	-h	<i>viknu-h</i>	-oh	<i>pad-oh</i>
2. tek.	-ø	<i>viknu-ø</i>	-e	<i>pad-e</i>
3. tek.	-ø	<i>viknu-ø</i>	-e	<i>pad-e</i>
1. çok.	-smo	<i>viknu-smo</i>	-osmo	<i>pad-osmo</i>
2. çok.	-ste	<i>viknu-ste</i>	-oste	<i>pad-oste</i>
3. çok.	-še	<i>viknu-še</i>	-oše	<i>pad-oše</i>

305. “(...) *druge godine oba dvojica odoše (otići) ama ne znaju da govori, ni jedno.*” (28)

Yukarıdaki cümlede bitmiş görünüşlü “*otići*” (Tr. gitmek, gidivermek) fiilinin aorist 3. çok. çekimine yer verilmiştir. Fiil bitmiş görünüşlü geçmiş zamanda; “*odoh*”, “*ode*”, “*ode*”, “*odosme*”, “*odoste*”, “*odoše*” biçiminde çekilmektedir. Biçim olarak ölçünlü dile uygun bir kullanım söz konusudur.

Bitmiş görünüşlü geçmiş zaman çekimlerinde, fiil kökünün son sesi /k/, /g/, /h/ seslerinden biri olduğunda 2. ve 3. teklik aorist kişi çekimlerinde -e ekinden dolayı son sesler ön damaksıllaşmaya uğrar ve /k/ sesi /č/ sesine, /g/ sesi /ž/ sesine ve /h/ sesi /š/ sesine dönüşür: “*reći*” > “*rek-oh*”, “*reč-e*”, “*reč-e*”, “*rek-osmo*”, “*rek-oste*”, “*rek-oše*”.⁹³⁶

⁹³³ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 137; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 147.

⁹³⁴ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 238.

⁹³⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 277; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 238.

⁹³⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 277.

306. “On ne reče, ja rekoh.” (34)

Yukarıdaki 306 numaralı cümlede “*reči*” (Tr. söylemek, demek; bildirmek, ifade etmek) bitmiş görünüşlü fiilin aorist, yani bitmiş görünüşlü geçmiş zaman çekimlerine yer verilmiştir. 306 numaralı cümlede açıkça görüleceği üzere, “on” [Tr. o (er.)] 3. tek. bildiren kişi zamirinden sonra fiil “*reče*” biçiminde çekilirken son kısımda ise “ja” (Tr. ben) kişi zamirine göre “*rekoh*” biçiminde çekime uğramıştır. Cümlede yer alan her iki çekim biçimi de ilgili kişi zamirleri dikkate alındığında ölçünlü dile uygundur.

2.6.2.3.4. Bitmemiş Görünüşlü Geçmiş Zaman

Bitmemiş görünüşlü geçmiş zaman (Boş. prošlo nesvršeno vrijeme ili imperfekt), Boşnakçada “*imperfekt*” biçiminde ifade edilir. Adından anlaşılacağı üzere bu eylem zamanında, aorist eylem zamanından farklı olarak bitmemiş görünüşteki fiiller kullanılır. Anlam olarak; “*geçmişte sınırsız bir zaman diliminde deneyimlenmiş eylemi, oluşu veya durumu*”⁹³⁷ belirtmektedir. Günlük dilde bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanın yerine dil konuşucuları tarafından genel geçmiş zaman yaygın biçimde tercih edilmekte, bu eylem zamanı ise daha çok halk söylemlerinde ve edebi eserlerde kullanılmaktadır:⁹³⁸ “*Proljeća dolažahu kasno.*” (imperfekt); “*Proljeća su dolazila kasno.*” (genel geçmiş zaman) (Tr. İlkbaharlar geç gelirdi).

Bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanda fiillerin çekimi için üç grup ek⁹³⁹ bulunmaktadır.

a) Birinci grup, fiilin mastar köküne gelen -ah, -aše, -aše, -asmo, -aste, -ahu eklerdir: “*pjevati*” > “*pjev-ah*”, “*pjev-aše*”, “*pjev-aše*”, “*pjev-asmo*”, “*pjev-aste*”, “*pjev-ahu*”.⁹⁴⁰

⁹³⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 277.

⁹³⁸ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 131.

⁹³⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 277.

⁹⁴⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 131; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 148.

b) İkinci grup, fiilin şimdiki zaman köküne gelen *-(j)ah*, *-(j)aše*, *-(j)aše*, *-(j)asmo*, *-(j)aste*, *-(j)ahu* eklerdir: “*nositi*” > “*nos-j-*” > “*noš-*” > “*noš-ah*” vd.⁹⁴¹

c) Üçüncü grup, fiilin şimdiki zaman köküne gelen *-ijah*, *-ijaše*, *-ijaše*, *-ijasmo*, *-ijaste*, *-ijahu* eklerdir:⁹⁴² “*tres-ijah*”, “*tres-ijaše*”, “*tres-ijaše*”, “*tres-ijasmo*”, “*tres-ijaste*”, “*tres-ijahu*” (>*tresti*).⁹⁴³

Aşağıda bölgeden elde edilen metinlerde bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanı içeren cümlelere yer verilmiştir.

307. “*Ja kad ono u mejtep učasmo, iz Bosne dođoše öğrencije (...)*” (51)

Verilen 307 numaralı cümlede bitmemiş görünüşlü “*učiti*” (Tr. öğrenmek) fiilinden “*učasmo*” 1. çok. kişiye göre bitmemiş görünüşlü geçmiş zaman oluşturulmuştur. Cümlemin ikinci kısmında ise “*dođoše*” (>*doći*) fiil biçimine yer verilmiştir. Ancak bu fiil biçimi “*doći*” (Tr. gelmek) bitmiş görünüşlü fiile ait olduğu için zaman olarak bitmemiş görünüşlü geçmiş zaman değil, bitmiş görünüşlü geçmiş zaman, yani aoristtir. Benzer biçimlenen bu iki zaman, fiillerin bitmiş ve bitmemiş görünüşleri ile birbirinden ayırt edilebilmektedir.

308. “*Ama znasmo polahko polahko i oni se učiše posen sustali ovde su bila sve.*” (51)

Yukarıdaki 308 numaralı cümlede bitmemiş görünüşlü “*znati*” (Tr. bilmek) fiilinden türetilen “*znasmo*” biçimine yer verilmiştir. Fiil biçimi, bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanda 1. çok. kişiye göre ölçünlü dile uygun biçimde çekime uğramıştır. Ancak cümlemin devamında {*učiše*} biçimi (muhtemelen “*učiti*” fiilinden) ölçünlü dilden farklı biçimde kullanılmıştır. Eylemi gerçekleştiren konumunda bulunan “*oni*” (Tr. onlar) kişi zamiri 3. çok. kişiyi işaret etmektedir. Bununla birlikte “*učiti*” fiili, ölçünlü dile göre bitmemiş görünüşlü geçmiş zamanda 3. çok. kişiye göre “*učahu*” biçiminde çekilmektedir.

⁹⁴¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 278.

⁹⁴² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 131.

⁹⁴³ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 148.

2.6.2.3.5. Genel Geçmiş Zaman

Boşnakçada, konuşma anından önce yapılan eylemleri ifade etmek için dört farklı zaman bulunmaktadır. Geçmişteki eylemi, durumu veya oluşu ifade eden bu zamanlar arasında günlük konuşmalarda en yaygın kullanılan ve Boşnakçada “*perfek(a)t*” biçiminde ifade edilen geçmiş zaman ayrıca, “genel geçmiş zaman” (Boş. *opće prošlo vrijeme*) olarak da adlandırılır. Bu fiil zamanının, ana zamanlar (şimdiki, geçmiş ve gelecek) ile farkını belirgin kılmak için çalışmamızda da Boşnakçadaki adlandırmanın Türkiye Türkçesine kelimesi kelimesine aktarımı olan “genel geçmiş zaman” adlandırması ile yer verilmesi uygun görülmüştür. Genel geçmiş zaman biçim olarak bileşik zamanlardandır. Fiil biçimi oluşturulurken “*jesam*” yardımcı fiilinin çekimlerinden türetilen kısa biçimler (*sam, si, je, smo, ste, su*) ve asıl fiilin etken sıfat-fiil biçimi kullanılır: “*Plovili smo prema Neumu.*” (Tr. Neum’a doğru yelken açtık.).⁹⁴⁴

Genel geçmiş zaman fiil çekiminde, özellikle asıl fiilin biçimlenmesinde dil bilgisel cins ve sayıların önemi büyüktür. Zira asıl fiil için kullanılan etken sıfat-fiiller, eylemi gerçekleştiren öznenin cins ve sayısına göre farklılık gösterirler.

Tablo 44: Genel Geçmiş Zaman Fiil Biçimleri “*čitati*” Örneği⁹⁴⁵

		Kişi zamiri ile	Kişi zamiri olmadan
1. tek.	er.	<i>ja sam čitao</i>	<i>čitao sam</i>
	dş.	<i>ja sam čitala</i>	<i>čitala sam</i>
2. tek.	er.	<i>ti si čitao</i>	<i>čitao si</i>
	dş.	<i>ti si čitala</i>	<i>čitala si</i>
	yan.	<i>ti si čitalo</i>	<i>čitalo si</i>
3. tek.	er.	<i>on je čitao</i>	<i>čitao je</i>
	dş.	<i>ona je čitala</i>	<i>čitala je</i>
	yan.	<i>ono je čitalo</i>	<i>čitalo je</i>
1. çok.	er., karma	<i>mi smo čitali</i>	<i>čitali smo</i>
	dş.	<i>mi smo čitala</i>	<i>čitala smo</i>
2. çok.	er., karma	<i>vi ste čitali</i>	<i>čitali ste</i>

⁹⁴⁴ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 139; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 278.

⁹⁴⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 279.

	dş.	<i>vi ste čitale</i>	<i>čitale ste</i>
	yan.	<i>vi ste čitala</i>	<i>čitala ste</i>
3. çok.	er.	<i>oni su čitali</i>	<i>čitali su</i>
	dş.	<i>one su čitale</i>	<i>čitale su</i>
	yan.	<i>ona su čitala</i>	<i>čitala su</i>

309. “Ja kad sam otišla u negdje, (...)” (04)

310. “Pošle kad sam počela u mejtef, naučila se turski.” (28)

Yukarıdaki cümlelerde genel geçmiş zamana örnek niteliğinde ifadeler yer verilmiştir. Cümlelerde, genel geçmiş zaman kurulurken “*jesam*” fiilinin çekiminden oluşturulan yardımcı fiil “*sam*” ve asıl fiillerin etken sıfat-fiil biçimleri kullanılmıştır. 309 numaralı cümlede “*sam*” yardımcı fiilinin ardından “*otići*” (Tr. gitmek, gidivermek, yola koyulmak) fiilinin dş. tek. sıfat-fiil “*otišla*” biçimine yer verilmiştir. 310 numaralı cümlede de benzer biçimde “*sam*” yardımcı fiilinin ardından “*početi*” (Tr. başlamak, girişmek) fiilinin dş. tek. sıfat-fiil “*počela*” biçimi kullanılmıştır. 310 numaralı cümlelerin ikinci kısmında ise “*naučiti se*” dönüşlü fiilinin “*naučila*” dş. tek. etken çatılı sıfat-fiil biçimi verilmiştir. (04) ve (28) numaralı katılımcıların dışı doğal cinsiyete mensup kişiler olduğu da dikkate alındığında, tüm bu fiil biçimleri genel geçmiş zamanda yardımcı fiil kullanımı ve asıl fiillerin biçimlenmesi açısından ölçünlü dile uygundur.

311. “(...) i došli su ovde, sve ovde bili Bošnjaci.” (52)

Yukarıdaki cümlede, “*doći*” (Tr. gelmek) ve “*biti*” (Tr. olmak) fiillerinin genel geçmiş zamanda kullanımlarına yer verilmiştir. Cümlede, “*su*” (>*jesu*) yardımcı fiili ile birlikte “*doći*” asıl fiilinin karma ve çok. etken çatılı sıfat-fiil biçimi kullanılmıştır. Cümlelerin ikinci kısmında ise yardımcı fiil olmaksızın “*Bošnjaci*” (Tr. Boşnaklar) ifadesi ve “*biti*” fiilinin karma ve çok. etken çatılı sıfat-fiil “*bili*” biçimi tercih edilmiştir. Cümlede yer alan genel geçmiş zaman kullanımları ölçünlü dile uygundur.

Ancak bölgeden elde edilen veriler arasında katılımcının doğal cinsiyeti ile oluşturduğu cümlelerdeki dil bilgisel cins arasında farklılaşmaya örnek niteliğinde olan kullanımlara da rastlanmaktadır.

312. “*Ja sio sam. Nije bio fini?*” (29)

Yukarıda verilen cümle bölgede yapılan çalışmada (29) numaralı katılımcıdan elde edilmiştir. Doğal cinsiyeti dişi olan katılımcı {*Ja sio sam*} (Tr. Ben ekim) ifadesinde “*sijati*” (Tr. ekmek, toprağa tohum atmak) fiilinin er. tek. etken çatılı sıfat-fiil {*sio*} > “*sijao*” biçimini kullanmıştır. Cümlede, “*ja*” (Tr. ben) kişi zamiri ile eylemi gerçekleştiren kişinin, doğal cinsiyeti dişi olan katılımcının kendisi olduğu düşünüldüğünde, ifadenin ölçünlü dile göre “*Ja sam sijala*” olarak biçimlenmesi beklenmektedir. Yine de, genel geçmiş zaman açısından bölgeden elde edilen metinlerin büyük bölümünde ölçünlü dile uygun fiil biçimlerinin elde edildiğini ifade etmemiz yerinde olacaktır.

Genel geçmiş zaman olumsuz biçimi, yardımcı fiilin kısa biçimine *ni-* olumsuzluk ön ekinin eklenmesiyle yapılır: “*nisam čitao /čitala*”, “*nisi čitao /čitala /čitalo*”, “*nije čitao /čitala /čitalo*”; “*nismo čitali /čitale*”, “*niste čitali /čitale /čitala*”, “*nisu čitali /čitale /čitala*”.

313. “*Mi nismo bošnjački pjevali nikako.*” (28)

Verilen 313 numaralı cümlede “*pjevati*” (Tr. şarkı söylemek) fiilinin 1. çok. karma ve çok. etken çatılı sıfat-fiil “*pjevali*” çekimine, “*smo*” (>*jesmo*) yardımcı fiilinin olumsuz “*nismo*” biçimine yer verilmiştir. Özne ve yüklem ilişkisi bağlamında cümlede yer alan fiil biçimi ölçünlü dile uygundur.

314. “*Ordan poslanke ovdenake, tamo ne begenisali, ovde došli, (...)*” (52)

Yukarıdaki 314 numaralı cümlelerin bağlamına dikkat edildiğinde “*begenisati*” (Tr. beğenmek) fiilinin genel geçmiş zamanda kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır. Ancak, cümleyi olumsuz yapmak için “*begenisali*” etken çatılı sıfat-fiil karma ve çok. biçimine uygun yardımcı fiil “*nismo*”, “*niste*” veya “*nisu*” yerine “*ne*” olumsuzluk sözüne yer verildiği tespit edilmiştir. Böylece, ölçünlü dilin genel geçmiş zaman olumsuz kullanımına uygun olmayan bir yapı ortaya çıkmıştır.

Boşnakçada genel geçmiş zamanın soru biçimi ise yardımcı fiilin uzun biçiminin başa getirilmesi ve ardından “*li*” soru parçacığının kullanılması ile oluşturulur: “*Jesam li čitao?*” (Tr. Okudum mu?); “*Jesi li čitao?*” (Tr. Okudun mu?) vb.⁹⁴⁶ Bunun yanı sıra, “*da li*” soru ifadesi ile de yaygın bir biçimde soru cümlelerinin kurulmasında kullanılmaktadır.

315. “*Jesi li oženio?*” (33)

316. “*(...) ama jesam li prošao?*” (36)

Yukarıdaki cümlelerde, genel geçmiş zamanda oluşturulan soru biçimlerine yer verilmiştir. 315 numaralı cümlede 2. tek. kişiyi işaret eden “*jesi*” yardımcı fiilinin uzun biçimi, cümle başına getirilmiş ardından da “*li*” soru parçacığı cümleye eklenmiştir. Ayrıca “*oženiti*” (Tr. erkeği evlendirmek, evlemek) fiilin er. tek. etken çatılı sıfat-fiil biçimi kullanılmıştır. 316 cümlede ise bu kez “*jesam*” yardımcı fiili cümle başına getirilmiş ve ardından “*li*” soru parçacığı eklenmiştir. Son olarak “*proći*” (Tr. geçmek, aşmak, ilerlemek) fiilinin etken çatılı sıfat-fiilin er. tek. “*prošao*” biçimine yer verilmiştir. Yukarıdaki genel geçmiş zamanda oluşturulan soru cümleleri biçim olarak ölçünlü dile uygundur. Ancak 315 numaralı cümle bağlamından anlaşıldığı üzere katılımcı “Evli misin?” veya “Evlendin mi?” sorularını oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda ifade, ya “*oženiti se*” dönüşlü fiili ile “*Jesi li se oženio?*” (Tr. Evlendin mi?) ya da edilgen çatılı sıfat-fiil er. tek. “*oženjen*” biçimi ile “*Jesi li oženjen?*” (Tr. Evli misin?) biçimlerinde anlam bakımından ölçünlü dile daha uygun hale getirilebilir.

2.6.2.3.6. Önceki Geçmiş Zaman (Geçmiş Zamanın Hikayesi)

Boşnakçada konuşma anından öncesini, geçmişini ifade ederken kullanılan bir başka zaman ise Boşnakçada “önceki geçmiş zaman” (Boş. davno prošlo vrijeme ili pluskvamperfekt) olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceki geçmiş zaman geçmişte, bir eylemden önce, aynı anda ya da sonrasında⁹⁴⁷ meydana gelen başka bir eylemi (oluşu

⁹⁴⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 279.

⁹⁴⁷ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 133.

veya durumu) işaret etmektedir: “*Kad sam slušao vijesti, bio sam se jako naljutio.*” (Tr. Haberleri dinlediğimde çok sinirlendim.). Bu işleviyle önceki geçmiş zaman Boşnakçada daha nadir kullanılarak yerini genel geçmiş zamana bırakmaya başlamıştır.⁹⁴⁸ Bu işlevinin yerine; “*Kad sam stigao kući, gosti su već bili otišli.*” (Tr. Eve vardığımda misafirler çoktan gitmişti.) cümlesinde olduğu anlamı ile geçmişte yapılan bir eylemden önce meydana gelen başka bir eylemi, oluşu ve durumu bildirirken yaygın biçimde kullanılmaktadır. Benzer biçimde, bir eylemin öncesini ifade ederken: “*Prije nego smo krenuli, za sve smo se bili dobro pripremili.*” (Tr. Yola çıkmadan önce, kendimizi her şeye çok iyi hazırlamıştık.) ve eylemin sonrasını işaret ederken: “*Dugo smo pješačili, pa smo se bili jako umorili.*” (Tr. Uzun süre yürüdük, bu yüzden çok yorgun düştük.)⁹⁴⁹ anlamlarını vermek amacıyla da kullanılır. Önceki geçmiş zaman ayrıca, geçmişteki bir eylemin, durumun ya da oluşun etkisinin veya sonucunun tamamlandığı bilgisini de verebilir: “*Bila sam izgubila tu knjigu.*”⁹⁵⁰ (Tr. Bu kitabı kaybetmiştim.) cümlesinden, geçen zaman içinde kitabın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Önceki geçmiş zaman, “*biti*” (Tr. olmak) fiilinin bitmiş veya bitmemiş görünüşleri ile asıl fiillerin etken sıfat-fiil biçimleri kullanılarak oluşturulur. Boşnakçada “*biti*” fiili, bitmiş ve bitmemiş görünüşlerinden dolayı iki çekim biçimine sahiptir. Bunlar; “*biti*” fiilinin bitmemiş ve bitmiş görünüşünden türetilen yardımcı fiillerdir.⁹⁵¹

Tablo 45: Önceki Geçmiş Zamanda Bitmemiş-Bitmiş Yardımcı Fiil Çekimi ve “*čitati*” Örneği⁹⁵²

		Bitmemiş yard. fiil “ <i>biti</i> ”	Bitmiş yard. fiil “ <i>biti</i> ”
1. tek.	er.	<i>bijah/bjeh čitao</i>	<i>bio sam čitao</i>
	dş.	<i>bijah/bjeh čitala</i>	<i>bila sam čitala</i>
2. tek.	er.	<i>bijaše/bješe čitao</i>	<i>bio si čitao</i>
	dş.	<i>bijaše/bješe čitala</i>	<i>bila si čitala</i>

⁹⁴⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 279.

⁹⁴⁹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 133.

⁹⁵⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 279.

⁹⁵¹ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 139.

⁹⁵² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 279-280.

	yan.	<i>bijaše/bješe čitalo</i>	<i>bilo si čitalo</i>
3. tek.	er.	<i>bijaše/bješe čitao</i>	<i>bio je čitao</i>
	dş.	<i>bijaše/bješe čitala</i>	<i>bila je čitala</i>
	yan.	<i>bijaše/bješe čitalo</i>	<i>bilo je čitalo</i>
1. çok.	er., karma	<i>bijasmo/bjesmo čitali</i>	<i>bili smo čitali</i>
	dş.	<i>bijasmo/bjesmo čitale</i>	<i>bile smo čitale</i>
2. çok.	er., karma	<i>bijaste/bjeste čitali</i>	<i>bili ste čitali</i>
	dş.	<i>bijaste/bjeste čitale</i>	<i>bile ste čitale</i>
	yan.	<i>bijaste/bjeste čitala</i>	<i>bila ste čitala</i>
3. çok.	er., karma	<i>bijahu/bjehu čitali</i>	<i>bili su čitali</i>
	dş.	<i>bijahu/bjehu čitale</i>	<i>bile su čitale</i>
	yan.	<i>bijahu/bjehu čitala</i>	<i>bila su čitala</i>

317. “(...) *isprije ja kad sam bila došla, heftu mene su džumbuš gradili*
(...)” (48)

Bölgede yapılan çalışmada, önceki geçmiş zamanda oluşturulmuş az sayıda örneğe ulaşılabilmektedir. Bu nadir örneklerden biri olan 317 numaralı cümleden “Önceden, ben geldiğimde (gelin olarak), bir hafta bana cümbüş/şenlik yaptılar” anlamı çıkartılabilir. Cümlelerin bağlamından, önce “gelmek” eyleminin, ardından da “şenlik yapmak” eyleminin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda “*kad sam bila došla*” ifadesi hem anlam hem de önceki geçmiş zaman, bitmiş görünüşlü “*biti*” yardımcı fiil biçimi olarak ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

318. “*Birileri gelmiş. Ibrović otkalen došli bijahu?*” (46)

Verilen 318 numaralı cümlede ise “*biti*” fiilinin bitmemiş görünüşü ile 3. çok. kişiyi işaret eden “*bijahu*” yardımcı fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, aynı cümlede “*doći*” fiilinin etken çatılı sıfat-fiil karma ve çok. biçimi “*došli*” kullanılmıştır. Bu bağlamda yüklem, önceki geçmiş zaman bitmemiş görünüşlü “*biti*” ile ölçünlü dile uygun biçimde oluşturulmuştur.

2.6.2.3.7. Birinci Gelecek Zaman

Boşnakçada birinci gelecek zamanın (Boş. *futur prvi*) temel görevi konuşma anından sonra, gelecekte gerçekleşecek eylemi, durumu veya oluşu ifade etmektir: “*Sutra ću posjetiti roditelje.*”⁹⁵³ (Tr. Yarın ebeveynlerimi ziyaret edeceğim.)

Ayrıca gelecek zaman, tüm zamanları kapsayan ifadeler için de kullanılabilir: “*Čestit čovjek nikad neće prevariti drugoga.*” (Tr. Onurlu bir adam asla bir başkasını kandırmaz./kandırmayacaktır.).

Bileşik zamanlardan olan birinci gelecek zaman, “*htjeti*” fiilinin şimdiki zaman çekiminin kısa biçiminden oluşturulan yardımcı fiil “*ću, ćeš, će, ćemo, ćete, će*” ve asıl fiilin mastar biçimi ile oluşturulur.⁹⁵⁴

Tablo 46: Birinci Gelecek Zaman Kişi Ekleri ve Fiil Çekimi⁹⁵⁵

	-ti mastar eki ile bitenler “ <i>čitati</i> ”		-ći mastar eki ile bitenler “ <i>ići</i> ”	
	Kişi zamiri ile	Kişi zamiri olmadan	Kişi zamiri ile	Kişi zamiri olmadan
1. tek.	<i>ja ću čitati</i>	<i>čitati ću (čitaću)</i>	<i>ja ću ići</i>	<i>ići ću</i>
2. tek.	<i>ti ćeš čitati</i>	<i>čitati ćeš (čitaćeš)</i>	<i>ti ćeš ići</i>	<i>ići ćeš</i>
3. tek.	<i>on/ona/ono će čitati</i>	<i>čitati će (čitaće)</i>	<i>on/ona/ono će ići</i>	<i>ići će</i>
1. çok.	<i>mi ćemo čitati</i>	<i>čitati ćemo (čitaćemo)</i>	<i>mi ćemo ići</i>	<i>ići ćemo</i>
2. çok.	<i>vi ćete čitati</i>	<i>čitati ćete (čitaćete)</i>	<i>vi ćete ići</i>	<i>ići ćete</i>
3. çok.	<i>oni/one/ona će čitati</i>	<i>čitati će (čitaće)</i>	<i>oni/one/ona će ići</i>	<i>ići će</i>

319. “*Ja ću im kazati.*” (28)

320. “*(...) mi ćemo se milovati.*” (45)

Yukarıdaki 319 numaralı cümlede, “*ću*” 1. tek. kişiyi işeret eden birinci gelecek zaman yardımcı fiili ve “*kazati(i)*” (Tr. demek, söylemek, ifade etmek) fiilinin mastar biçimine yer verilmiştir. 320 numaralı cümlede ise “*ćemo*” 1. çok. kişiyi işeret eden yardımcı fiil ve “*milovati se*” fiilinin mastar biçimi kullanılmıştır. Her iki

⁹⁵³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 280.

⁹⁵⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 133; Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 139.

⁹⁵⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 280; Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 133; Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 139.

cümlede de özne yüklem uyumu ve birinci gelecek zamanda yüklem biçimi açısından ölçünlü dile uygundur.

Birinci gelecek zamanda, kişi zamiri olmadan kullanımlarda konuşmada *-ti* mastar eki düşer, yardımcı fiil asıl fiile birleştirilerek “*čitaću*” (Tr. t. čitaču) örneğindeki gibi telaffuz edilir. Yazarken ise tekrardan “*čitati ću*” olarak yazılır.⁹⁵⁶ Ayrıca, *-ći* mastar eki ile biten fiiller ise her durumda ayrı yazılır:⁹⁵⁷ “*reći ću*”, “*reći ćeš*” vd.

321. “*Ako ću nešta za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći.*” (28)

Yukarıda verilen cümle, hem *-ti* mastar eki hem de *-ći* mastar eki ile biçimlenen fiillerin birinci gelecek zaman kullanımlarına örnek niteliğindedir. Cümledeki “*vikati*” (Tr. bağırarak, haykırmak, çağırmak) fiili, “*vikati*” mastar biçimi ile, mastar ekinin sonsesi /i/ olmaksızın cümlede yer almaktadır. Bir diğer fiil ise *-ći* mastar eki ile biçimlenen “*reći*” (Tr. demek, söylemek, ifade etmek, bildirmek) fiilidir. Bu fiil de cümlede, birinci gelecek zaman yardımcı fiili “*ću*” ile birlikte mastar biçiminde ölçünlü dile uygun kullanılmıştır.

Birinci gelecek zamanda olumsuz cümleler, yardımcı fiillere getirilen *ne-* olumsuzluk ön eki ile oluşturulur: “*ne-ću, ne-ćeš, ne-će, ne-ćemo, ne-ćete, ne-će*”.⁹⁵⁸ Bölgede yapılan çalışmalarda birinci gelecek zaman olumsuz biçime örnek niteliği taşıyan verilere ulaşılamamıştır.

Birinci gelecek zamanda soru biçimleri ise ya “*htjeti*” fiilinden türetilen yardımcı fiillerin uzun biçiminin başa getirilmesi ya da “Kim?” (Boş. Ko?), “Ne?” (Boş. Šta/Što?) vb. soru sözcükleriyle oluşturulur. Bölgede yapılan çalışmada yardımcı fiilin uzun biçiminin başa getirilmesiyle yapılan sorulara örnek niteliğinde veri elde edilememiştir. Ancak soru sözleri ile oluşturulan sorulara örnek olarak aşağıdaki cümle verilmiştir.

322. “*Abe, šta ću vikati za tebe?*” (28)

⁹⁵⁶ Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod; Kulturno društvo Bošnjaka, Sarajevo 1996, s. 48-49.

⁹⁵⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 280; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 155.

⁹⁵⁸ Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika (1996)...*, s. 48.

Yukarıdaki 322 numaralı cümlede, “Šta” (Tr. Ne?) soru sözü ile birinci gelecek zamanda oluşturulan bir soru cümlesine yer verilmiştir. Cümlede yüklem, 1. tek. kişiyi işaret eden “ću” yardımcı fiili ve “vikat(i)” mastar biçimindeki fiilden kurulmuştur. Verilen cümle ölçünlü dile uygun yapıdadır.

2.6.2.3.8. İkinci Gelecek Zaman

Boşnakçada ikinci gelecek zaman (Boş. futur drugi), “bağlı geleceği” (Boş. zavisna budućnost) ifade eder. Gelecekteki bir eylemin öncesinde, sırasında veya sonrasında henüz gerçekleştirilmemiş bir eylemi, durumu veya oluşu ifade eder:⁹⁵⁹ “Kad *bude završio* posao, *popričat* čemo s njim.” (Tr. İşini bitirdiğinde, onunla konuşacağız.)

İkinci gelecek zaman, “biti” fiilinin bitmiş görünüşünün şimdiki zaman çekimi “budem, budeš, bude, budemo, budete, budu” ve asıl fiilin etken sıfat-fiil biçimi ile oluşturulur.⁹⁶⁰ Genellikle asıl fiil için fiil çiftlerinden bitmemiş görünüşlü olan tercih edilse de nadiren bitmiş görünüşlü fiil de kullanılır.⁹⁶¹

Tablo 47: İkinci Gelecek Zaman Çekimi ve “čitati” Örneği⁹⁶²

1. tek.	<i>budem čitao/čitala</i>
2. tek.	<i>budeš čitao/čitala/čitalo</i>
3. tek.	<i>bude čitao/čitala/čitalo</i>
1. çok.	<i>budemo čitali/čitale</i>
2. çok.	<i>budete čitali/čitale/čitala</i>
3. çok.	<i>budu čitali/čitale/čitala</i>

Kırklareli’nde Boşnakların yoğun olarak yaşadığı köylerde yapılan saha araştırmasından elde edilen metinler arasında, ikinci gelecek zaman çekimine örnek niteliğinde olan veri elde edilememiştir.

⁹⁵⁹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 134.

⁹⁶⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281.

⁹⁶¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 242.

⁹⁶² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281.

2.6.2.3.9. Emir Kipi

Emir kipi (Boş. imperativ), Boşnakçada temel anlamı ile kullanıldığında bir emri ifade eder: “*Pomozi čovjeku u nevolji!*” (Tr. Muhtaç olan insana yardım et!). Bunun yanı sıra, istek, yasak ve öğüt bildiren ifadelerde de kullanılabilir.

Tüm zamanları kapsayan ifadeler de emir kipi ile verilebilir: “*Daj mahnitome štap u ruke pa sjedi i plači.*”⁹⁶³ (Tr. Delinin eline bir sopa ver, sonra otur ve ağla.)

Boşnakçada emir kipi fiilin şimdiki zaman kökünden ve üç ek grubundan meydana gelir. Ayrıca, sadece 2. tek. kişi, 1. çok. kişi ve 2. çok. kişi için özel biçimi bulunmaktadır. 3. tek. ve 3. çok. ise “neka” + *şimdiki zaman çekimi* ile oluşturulur.⁹⁶⁴ Bununla birlikte, bazı emir biçimleri “da” bağlacı ile de kullanılabilir: “*Reci im da urade.*” (Tr. Söyle onlara yapsınlar / Onlara yapmalarını söyle!).⁹⁶⁵

Tablo 48: Emir Kipi Biçimleri ve Örnek Fiiller⁹⁶⁶

	I. Grup (<i>čitati</i>)		II. Grup (<i>putovati</i>)		III. Grup (<i>nositi</i>)	
1. tek.	--		--		--	
2. tek.	-j	čita-j	-ø	putuj-ø	-i	nos-i
3. tek.	neka čita		neka putuje		neka nosi	
1. çok.	-jmo	čita-jmo	-mo	putuj-mo	-imo	nos-imo
2. çok.	-jte	čita-jte	-te	putuj-te	-ite	nos-ite
3. çok.	neka čitaju		neka putuju		neka nose	

323. “*Ako nešto ima, pitaj!*” (48)

324. “*Vodu vari, vodu hladi*” (51)

Yukarıdaki 323 numaralı cümlede “*pitati*” (Tr. sormak) fiilinin 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*pitaj*” (Tr. sor!) biçimine yer verilmiştir. Emir kipinde I. gruba dahil olan “*pitati*” fiili, fiil köküne -j eki alarak ölçünlü dile uygun biçimde çekilmiştir. 324 numaralı cümlede ise bu kez III. gruba dahil olan “*variti*” (Tr. kaynatmak) ve

⁹⁶³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281.

⁹⁶⁴ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 149.

⁹⁶⁵ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 135.

⁹⁶⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281-282; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 242.

“*hladiti*” (Tr. soğutmak) fiilleri kullanılmıştır. Cümlede fiiller, yine 2. tek. kişiye yöneltilen “*vari!*” (Tr. kaynat!) ve “*hladi!*” (Tr. Soğut!) emir kipi biçimleriyle ölçünlü dile uygun olarak biçimlenmişlerdir.

325. “*Eh naučite se! (...) Ee nauči se!*” (28)

Yukarıdaki 325 numaralı örnekte bu kez “*naučiti se*” (Tr. alışmak; öğrenmek, ders almak vb.) fiilin hem 2. tek. kişiye hem de 2. çok. kişiye yöneltilen emir biçimlerine yer verilmiştir. Cümlelerin ilk kısmında “*naučite se!*” biçimiyle 2. çok. kişi ifade edilirken devamında “*nauči se!*” çekimiyle 2. tek. kişi işaret edilmektedir. Tüm bu kullanımlar emir kipinin ölçünlü dildeki biçimine uygundur.

Emir kipinin olumsuz biçimi ise; 2. tek. için “*nemoj*”, 1. çok. için “*nemojmo*” ve 2. çok. için “*nemojte*” biçimlerinin⁹⁶⁷ ardından asıl fiilin (nemati hariç)⁹⁶⁸ master halinde kullanılmasıyla oluşturulur.

326. “*Dosta pjašema sa bošnački. Nemoj me kazati!*” (19)

Yukarıdaki 326 numaralı cümlede emir kipinin olumsuz biçimini içeren uygun bir örneğe yer verilmiştir. Cümlede olumsuzluk, 2. tek. kişiye yöneltilen olumsuz emir kipi biçimi “*nemoj*” ifadesi ve “*kazati*” (Tr. demek, söylemek, ifade etmek) fiilinin master biçimi ile oluşturulmuştur. Bu bağlamda ölçünlü Boşnakçaya uygun bir yapı ortaya çıkmıştır.

327. “*Studena, studena. Ne soğuk, turski nemoj priča!*” (11)

Bölgeden elde edilen metinler arasında olumsuz emir kipi biçimini içeren bir başka örnek ise 327 numaralı cümle ile verilmiştir. Katılımcı, 2. tek. kişiye yöneltilen olumsuz emir kipi “*nemoj*” biçimini ölçünlü dile uygun olarak ifade etmiş olsa da devamında “*pričati*” (Tr. anlatmak, bahsetmek, konuşmak) fiilini master biçiminde kullanmamıştır. Bu durum, ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilebilir.

⁹⁶⁷ Senahid Halilović, *Pravopis bosanskoga jezika (1996)*..., s. 48; Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 456.

⁹⁶⁸ “*nemati*” fiili, olumsuz anlam taşıdığı için bu durumdan hariç tutulmaktadır. Fiilin, “*nemaj, nemajmo, nemajte*” emir kipi çekimi bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Eugenija Barić vd., *Hrvatski jezični*..., s. 338.

2.6.2.3.10. Birinci Şart Kipi

Boşnakçada şart kipi, birinci ve ikinci olmak üzere ikiye ayrılır. Anlam bakımında birinci şart kipi (Boş. potencijal prvi), bir eylemin gerçekleşme olasılığını, eylem yapıcısının eylemi gerçekleştirme arzusunu veya niyetini bildirir: “*Kuća bi tada odletjela u zrak.*”⁹⁶⁹ (Tr. Ev, o zaman havaya uçabilirdi.). Birinci şart kipi ayrıca, hala gerçekleşme ihtimali bulunan olasılığı da ifade eder ve bazı dil bilgisi kitaplarında “*kondicional prvi ili sadašnji*”⁹⁷⁰ (Tr. birinci veya şimdiki zaman şart kipi) olarak yer alır. Boşnakçada şart kipi anlamı vermek için sıklıkla “*ako*”, “*kada*” ve “*da*” gibi bağlaçlardan faydalanılır: “*Kada biste sve naučili, položili biste.*” (Tr. Her şeyi öğrenseydiniz, sınavı geçerdiniz.).⁹⁷¹ Boşnakçada “*kada*” zarf olarak kullanıldığında “Ne zaman?”, “Kaçta?” vb. anlamlara gelirken şart kipinde genellikle “*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*” yardımcı fiilleriyle birlikte bağlaç olarak kullanılır ve “şayet, eğer”⁹⁷² anlamlarına gelir.

Birinci şart kipi, geçmişte tekrarlanan bir eylemi, durumu veya oluşu da ifade edebilir: “*Otac bi me petkom vodio u džamiju.*” (Tr. Cumaları babam beni camiye götürürdü.) Boşnakçada bu tür şart kipine, *tekrarlı hareket bildiren* (Boş. iterativni) şart kipi denir. Boşnakçada birinci şart kipi, “*biti*” fiilinin bitmiş görünüşlü geçmiş zaman (Boş. aorist) çekiminin kısa biçimi “*bih, bi, bi, bismo, biste, bi*” ve asıl fiilin etken sıfat-fiil biçimi ile oluşturulur.

Tablo 49: Birinci Şart Kipi ve “*čitati*” Örneği⁹⁷³

1. tek.	<i>čitao/čitala bih</i>
2. tek.	<i>čitao/čitala/čitalo bi</i>
3. tek.	<i>čitao/čitala/čitalo bi</i>
1. çok.	<i>čitali/čitale bismo</i>
2. çok.	<i>čitali/čitale/čitale biste</i>
3. çok.	<i>čitali/čitale/čitale bi</i>

⁹⁶⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 282.

⁹⁷⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 244.

⁹⁷¹ Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 61.

⁹⁷² Şakir Bayhan, “kad, kada”, *Boşnakça...*, s. 484.

⁹⁷³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281.

328. “(...) *jedan turski bajrak bi uzeli, pa bi peške polako polako otišli.*”

(52)

Verilen cümlede “*biti*” (Tr. olmak) fiilinden türetilen “*bi*” yardımcı fiili ile “*uzeti*” (Tr. almak) asıl fiilinin karma çokluk etken çatılı sıfat-fiil “*uzeli*” biçimi verilerek şart kipi oluşturulmuştur. Cümlelerin ikinci kısmında ise yine aynı yardımcı fiil “*bi*” kullanılmış ancak bu kez “*otići*” asıl fiilinin karma çokluk etken sıfat-fiil “*otišli*” biçimine yer verilmiştir. Yardımcı fiilin biçimi ve asıl fiillerin etken sıfat-fiil biçimleri dikkate alındığında cümlelerin yüklemine 3. çok. kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda cümle, ölçünlü dile uygun olarak birinci şart kipinde biçimlenmiştir.

Birinci şart kipinin olumsuz biçimi ise yardımcı fiilin önüne “*ne*” olumsuzluk bildiren sözün getirilmesi ile sağlanır: “*ne bih*”, “*ne bi*”, “*ne bi*”, “*ne bismo*”, “*ne biste*”, “*ne bi*”.

329. “*Ne bi uzeo zlato, nema.*” (45)

Verilen 329 numaralı cümlede altı çizili yüklem ile birinci şart kipinde olumsuz biçim örnek olarak gösterilmiştir. Cümledeki “*bi*” yardımcı fiilinden önce “*ne*” olumsuzluk bildiren söz getirilmiş ve yardımcı fiil olumsuz biçime dönüşmüştür. Ardından “*uzeti*” (Tr. almak) fiilinin er. tek. etken sıfat-fiil “*uzeo*” biçimine ölçünlü dile uygun olarak yer verilmiştir.

2.6.2.3.11. İkinci Şart Kipi

İkinci şart kipi (Boş. potencijal drugi), aynı birinci şart kipi gibi bir olasılığı ifade eder. Ancak aralarında temel bir fark bulunmaktadır. Birinci şart kipinde olasılığın gerçekleştirilmesi halen ihtimal dahilindeyken ikinci şart kipinde eylemin gerçekleşme olasılığı düşüktür veya artık ihtimal yoktur. Ayrıca ikinci şart kipi, geçmişte kalmış bir olasılığı işaret edebilir. Bu sebeple bazı dil bilgisi kitaplarında “*kondicional drugi ili prošli*”⁹⁷⁴ (Tr. ikinci veya geçmiş zaman şart kipi) olarak da

⁹⁷⁴ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 244.

ifade edilir: “*Da bijaste došli na vrijeme, bili biste ih upoznali.*”⁹⁷⁵ (Tr. Zamanında gelseydiniz, onlarla tanışabilirdiniz.)

İkinci şart kipi; birinci şart kipinin yardımcı fiili “*biti*” ve asıl fiilin etken sıfat-fiil biçimi ile oluşturulur.⁹⁷⁶

Tablo 50: İkinci Şart Kipi ve “*čitati*” Örneği⁹⁷⁷

	Eril	Dişi	Yansız
1. tek.	<i>bio bih čitao</i>	<i>bila bih čitala</i>	--
2. tek.	<i>bio bi čitao</i>	<i>bila bi čitala</i>	<i>bilo bi čitalo</i>
3. tek.	<i>bio bi čitao</i>	<i>bila bi čitala</i>	<i>bilo bi čitalo</i>
1. çok.	<i>bili bismo čitali</i>	<i>bile bismo čitale</i>	--
2. çok.	<i>bili biste čitali</i>	<i>bile biste čitale</i>	<i>bila biste čitala</i>
3. çok.	<i>bili bi čitali</i>	<i>bile bi čitale</i>	<i>bila bi čitala</i>

Yapılan saha çalışmasında ikinci şart kipi biçimine örnek niteliğinde olan veri elde edilememiştir.

2.6.2.3.12. Etken Çatılı Sıfat-Fiil

Etken sıfat-fiiller ya da fiillerin ikinci halleri (Boş. glagolski pridjev radni), fiilin mastar köküne getirilen eklerle oluşturulur.⁹⁷⁸ Bu ekler, dil bilgisel cins ve sayıya göre farklılık göstermektedir. Eğer mastar kökü ünlü ile sonlanırsa, eril cins teklik için -o eki getirilir. Ancak mastar kökü ünsüz bir ses ile sonlanırsa eril cins teklik için fiilin mastar köküne -ao eklenir.⁹⁷⁹ Diğer dil bilgisel cinslerde bu biçim bir farklılaşma söz konusu değildir.

⁹⁷⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 282.

⁹⁷⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 136.

⁹⁷⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 281.

⁹⁷⁸ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 138.

⁹⁷⁹ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 150.

Tablo 51: Etken Sıfat-Fiil Ekleri⁹⁸⁰

	Tek.		Çok.	
er. cins	-o, -ao	<i>govori-o, rek-ao</i>	-li	<i>govori-li, rek-li</i>
dş. cins	-la	<i>govori-la, rek-la</i>	-le	<i>govori-le, rek-le</i>
yan. cins	-lo	<i>govori-lo, rek-lo</i>	-la	<i>govori-la, rek-la</i>

330. “*Oženio se babo mi i mi smo se voj rodili.*” (30)

331. “*Tabi, mejtep ovde sam učio.*” (50)

Yukarıdaki iki cümlede -o eki ile oluşturulan eril cins etken sıfat biçimlerine yer verilmiştir. 330 numaralı cümlede “*oženiti se*” [Tr. (erkek için) kadın ile evlenmek] dönüşlü fiilinin köküne -o eki getirilerek “*oženio*” er. tek. sıfat-fiil biçimi, ölçünlü dile uygun olarak oluşturulmuştur. Ayrıca aynı cümlenin ikinci kısmında ise “*roditi se*” (Tr. doğmak, dünyaya gelmek) asıl fiilinin köküne eril (veya karma) çok. -li etken sıfat-fiil eki getirilerek “*rodili se*” biçimi kullanılmıştır. 331 numaralı cümlede ise bu kez “*učiti*” (Tr. öğrenmek) fiilinin köküne -o eki getirilerek er. tek. etken sıfat-fiil “*učio*” biçimi ölçünlü dile uygun oluşturulmuştur.

332. “*Odlo si ti došao?*” (20)

333. “*(...) isprije ja kad sam bila došla, (...)*” (48)

334. “*Geliyorlar. Te bugün geldiler onlar, danas su došli a u akşam se vrnu u Kasabu.*” (50)

Yukarıdaki 332, 333 ve 334 numaralı cümleler, etken sıfat-fiil biçimlerinin cins ve sayıya göre nasıl biçimlendiğine örnek niteliğindedir. Her üç cümlede de “*doći*” gelmek fiilden türetilmiş etken sıfat-fiil biçimleri verilmiştir. 332 numaralı cümlede er. tek. bildiren “*došao*” biçimi yer alırken 333 numaralı cümlede ise bu kez “*došla*” biçimiyle dş. tek. bildiren etken sıfat-fiil biçimi kullanılmıştır. 334 numaralı cümlede ise “*došli*” ifadesiyle er. veya karma çok. etken sıfat-fiil biçimi tercih edilmiştir. Bu üç cümlede yer alan “*došao*”, “*došla*” ve “*došli*” etken sıfat-fiil

⁹⁸⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 283.

biçimlerinin, yer aldıkları cümlelerdeki yardımcı fiiller dikkate alındığında ölçünlü dile uygun biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca mastar kökü /t/ veya /d/ ile sonlanan fiiller, etken sıfat-fiil eki almadan önce köklerindeki bu sesleri kaybederler: “*jesti*” (mastar biçimi) > “*jed-*” (mastar kökü) > “*je-o*”⁹⁸¹ (er. tek. etken sıfat-fiil).

2.6.2.3.13. Edilgen Çatılı Sıfat-Fiil

Boşnakçada edilgen sıfat-fiil (Boş. glagolski pridjev trpni), bazı fiillerin mastar köküne, bazı fiillerin ise şimdiki zaman köküne dil bilgisel sayı ve cins kümelerine göre⁹⁸² eklenen sıfat yapma ek grubundaki beş farklı ek ile türetilir. Bu eklerle fiiller sıfatlaştırılarak sayı ve kişiye göre çekime uğrarlar: “*pisati*” (Tr. yazmak) > “*pisan*” [Tr. yazılı, yazılmış (er.)], “*pisana*” [Tr. yazılı, yazılmış (dş.)], “*pisano*” [Tr. yazılı, yazılmış (yan.)].

Tablo 52: Edilgen Sıfat-Fiil Ekleri⁹⁸³

		-n (čitati)	-en (donijeti)	-jen (piti)	-ven (kriti)	-t (upoznati)
tek.	er.	<i>čita-n</i>	<i>dones-en</i>	<i>pi-jen</i>	<i>kri-ven</i>	<i>upozna-t</i>
	dş.	<i>čita-na</i>	<i>dones-ena</i>	<i>pi-jena</i>	<i>kri-vena</i>	<i>upozna-ta</i>
	yan.	<i>čita-no</i>	<i>dones-eno</i>	<i>pi-jeno</i>	<i>kri-veno</i>	<i>upozna-to</i>
çok.	er.	<i>čita-ni</i>	<i>dones-eni</i>	<i>pi-jeni</i>	<i>kri-veni</i>	<i>upozna-ti</i>
	dş.	<i>čita-ne</i>	<i>dones-ene</i>	<i>pi-jene</i>	<i>kri-vene</i>	<i>upozna-te</i>
	yan.	<i>čita-na</i>	<i>dones-ena</i>	<i>pi-jena</i>	<i>kri-vena</i>	<i>upozna-ta</i>

Bölgede yapılan saha araştırması sonucu, edilgen sıfat-fiil biçimine örnek niteliği taşıyan çok fazla veri elde edilememiştir. Yine de bu yapıya örnek gösterilebilecek bazı cümleler aşağıda verilmiştir.

⁹⁸¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 283.

⁹⁸² Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 138.

⁹⁸³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 283-284; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 246-247; Stjepko Težak ve Stjepan Babić'e göre; -en ve -ven sıfat-fiil ekleri tek gruptur. Bu sebeple sıfat-fiil ekleri dört gruptan oluşur: -n, -en, -jen, -t. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 151.

335. “*U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema, yani nema.*” (26)

Yukarıdaki 335 numaralı cümlede *-en* eki ile biçimlenen iki edilgen sıfat-fiil biçimi tespit edilmiştir. İlk kısımda “*zatvoriti*” (Tr. kapatmak) fiilinden, dişî çokluk “*zatvorene*” edilgen sıfat-fiil biçimi oluşturulmuştur. Cümlenin ikinci kısmında ise bu kez “*otvoriti*” (Tr. açmak) asıl fiilinden, yine dişî çokluk “*otvorene*” edilgen sıfat-fiil biçimi türetilmiştir. Edilgen sıfat-fiil biçimleri oluşturulurken dş. çok. biçimin tercih edilmesi, özne görevindeki “kahve” adı ile ilişkilidir. Sözcük ölçünlü Boşnakçada yal. d. teklikte “*kafa/kahva*” biçiminde yer alır ve dilde; “*Tropik bölgelerde yetişen bir bitki ve bu bitkinin meyvesinden yapılan bir içecek*”⁹⁸⁴ anlamına gelir. Türkiye Türkçesinde de sözcük ile aynı bitki ve bu bitkinin çekirdeğinin kavrulması ile hazırlanan içecek işaret edilmektedir. Türkiye Türkçesinde ayrıca; “*kahve, çay, ıhlamur, bira, nargile içilen, hafif yiyecekler bulunduran, tavla, domino, bilardo, kağıt vb. oynanan yer, kahvehane, kıraathane*”⁹⁸⁵ olarak da tanımlanır. Yukarıda verilen 379 numaralı cümlenin bağlamı dikkate alındığında “kahve” sözcüğünün Türkiye Türkçesindeki anlamı ile kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, Boşnakçadaki dş. tek. “*kahva*” sözcüğünün, dş. çok. “*kahve*” biçimiyle verildiği, edilgen sıfat-fiil biçiminin de bu sebeple dş. çok. biçiminde oluşturulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, cümlede kullanılan “*su*” (>*jesu*) yardımcı fiili de bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Sonuç olarak “*kahve su zatvorene*” ifadesi “kahveler kapalı”, devamındaki “*kahve su otvorene*” ifadesi ise “kahveler açık” anlamları ile Türkiye Türkçesine aktarılabilir.

336. “*Ja imam čer udatu ama taşındı Čerkezköy’de.*” (35)

Verilen cümlede *-t* ekiyle fiilden türetilen bir sığata yer verilmiştir. Boşnakçada “*udati*” (Tr. kızı veya kadını evlendirmek, evermek) fiili “*udata*” [Tr. evli, evlenmiş (kadın)] sıfatına dönüşmüştür. Ayrıca cümlede sıfat bel. d. teklikte çekime uğradığı için “*udatu*” biçiminde verilmiştir. Yukarıda verilen edilgen sıfat-fiil biçimleri cümlelerin bağlamı dikkate alındığında ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

⁹⁸⁴ Ibrahim Čedić, “kafa/kahva”, *Rječnik bosanskog...*, s. 269.

⁹⁸⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., “kahve”, *a.g.e.*, s. 1269.

2.6.2.3.14. Şimdiki Zaman Zarf-Fiil

Boşnakçada zarf-fiiller, şimdiki zaman ve geçmiş zaman zarf-fiil olarak ikiye ayrılır. Şimdiki zaman zarf-fiil (Boş. glagolski prilog sadašnji), sadece bitmemiş görünüşteki fiillerden oluşturulur. Fiilin şimdiki zaman 3. çok. kişi çekimine *-ći* ekinin eklenmesiyle türetilir: “*pjevati*” (Tr. şarkı söylemek) > “*pjevajući*” (Tr. şarkı söyleyerek).⁹⁸⁶ Şimdiki zaman zarf-fiil, ifade edilen başka bir eylemle eş zamanlı olan eylemi, oluşu veya durumu ifade eder: “*Zarađujem za život prodajući novine.*” (Tr. Gazete satarak geçimimi sağlıyorum.), “*Zarađivao sam za život prodajući novine.*” (Tr. Gazete satarak geçimimi sağlıyordum.) ya da “*Zarađivat ću za život prodajući novine.*”⁹⁸⁷ (Tr. Gazete satarak geçimimi sağlayacağım.)

Bölgede yapılan saha çalışmasında şimdiki zaman zarf-fiil konusuna örnek niteliğinde olan sadece bir örnek tespit edilebilmiştir.

337. “(...) *babova mi je teta sustala dijete nosući, ne mere više.*” (27)

Yukarıdaki cümlede bitmemiş görünüşlü “*nositi*” (Tr. taşımak) fiilinden şimdiki zaman zarf-fiil türetilmiştir. Ancak daha önce bahsettiğimiz gibi şimdiki zaman zarf-fiil biçimi, fiilin şimdiki zaman 3. çok. kişi biçimine *-ći* eki eklenerek yapılır. Bu bağlamda, ölçünlü dilde “*nositi*” fiilinin şimdiki zaman zarf fiil biçimi “*noseći*” biçiminde oluşturulur.⁹⁸⁸ Ancak verilen cümlede şimdiki zaman zarf-fiil {*nosući*} biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Daha önce şimdiki zamanda [i] türü fiilleri incelediğimiz kısımda bu kullanımın, yani [i] türü fiillerin şimdiki zaman 3. çok. çekimlerinde *-e* yerine *-u* eki almasının Boşnakçanın Sancak lehçesine ait bir özellik olduğundan bahsetmiştik. Bu sebeple, cümlede verilen şimdiki zaman zarf-fiilin ilgili lehçede {*nosući*} olarak biçimlenmesi olağandır.

⁹⁸⁶ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 139; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 152.

⁹⁸⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 285.

⁹⁸⁸ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 152.

2.6.2.3.15. Geçmiş Zaman Zarf-Fiil

Geçmiş zaman zarf-fiil (Boş. glagolski prilog prošli) olarak adlandırdığımız yapı ise genellikle bitmiş görünüşteki fiillerin mastar köküne -vši ve -v (*pogledati* > *pogleda-vši* /*pogleda-v*) veya -avši ve -av (*moći* > *mog-avši*, *mog-av*) getirilerek oluşturulur.⁹⁸⁹ Geçmiş zaman zarf-fiil, bir eylemden önce gerçekleştirilen eylemi, durumu veya oluşu ifade eder: “*Uspavavši djecu, i sama je legla.*”⁹⁹⁰ (Tr. Çocukları uyuttuktan sonra kendisi de yattı.).

Bölgede yapılan saha çalışmasında geçmiş zaman zarf-fiil biçimleri ile ilgili örnek niteliğinde veri elde edilememiştir.

2.6.2.3.16. Edilgen Çatı

Cümlelerin öznesinin eylemin icracısı olmadığı edilgen yapılarda, sadece geçişli fiiller kullanılır. Boşnakçada edilgen çatı (Boş. pasiv ili trpno stanje) iki biçimde oluşturulur. Bunlardan ilki, etken çatılı olan fiillerin dönüşlülük zamiri “se” (>*sebe*) (Tr. kendi, kendisi) ile birlikte kullanılmasıyla, diğeri ise “*biti/bivati*” (Tr. olmak) fiilinden türetilen yardımcı fiil ve asıl fiilin, özneye uygun edilgen sıfat-fiil biçiminde verilmesiyle oluşturulmaktadır.

a) Boşnakçadaki “sebe” dönüşlülük zamirinin kısa biçimi “se” ve etken çatılı fiil çekimiyle edilgen çatı yapılabilir: “*Kuća se gradi dugo.*”⁹⁹¹ (Tr. Ev uzun zamandır inşa ediliyor.).

338. “*Piširiyoruz yani ‘vari se’, ‘čorba se vari’ yani pişiyor yani.*” (26)

Verilen cümlede “*variti*” (Tr. kaynatmak, pişirmek) geçişli fiilinden “se” dönüşlülük zamiri kullanılarak “*variti se*” (Tr. kaynamak, pişmek) dönüşlü fiili oluşturulmuştur. Dönüşlü fiillerinin yüklem görevi üstlendiği yapılarda özne, eylemin gerçekleştiricisi değil, eylemden etkilenen konumundadır. Yukarıda verilen cümlede de “*čorba*” (Tr. çorba) adı “*variti*” (Tr. kaynatmak) eylemini gerçekleştiren değil

⁹⁸⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 245.

⁹⁹⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 285.

⁹⁹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 245.

eylemenden etkilenendir. Bu bağlamda yukarıda verilen cümlede ölçünlü dile uygun bir biçimlenme ortaya çıkmıştır.

b) Boşnakçada, “*biti/bivati*” yardımcı fiili ve asıl fiilin edilgen sıfat-fiil biçimi ile edilgen çatı oluşturulabilir: “*Kuća je sagrağena.*”⁹⁹² (Tr. Ev inşa ediliyor.).

339. “*U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema yani nema.*” (26)

Verilen cümlede “*zatvoriti*” (Tr. kapatmak, kapamak) ve “*otvoriti*” (Tr. açmak) asıl fiillerinin, “*zatvoren*” [Tr. kapalı, kapanmış (er.)] ve “*otvoren*” [Tr. açık, açılmış (er.)] edilgen sıfat-fiil biçimleri kullanılmıştır. Ayrıca cümlede “*kahve*” adının Türkiye Türkçesindeki anlamı ile verilmesine rağmen biçim olarak Boşnakçanın biçim bilgisi esas alınarak çokluk biçiminde kullanılmıştır. Cümlede yer alan “*su*” (>*jesu*) yardımcı fiili ve edilgen sıfat-fiillerin dş. çok. biçimleri dikkate alındığında “*kahve*” adı ile “kahveler, kahvehaneler, kıraathaneler” ifadesinin, katılımcı tarafından aktarılmak istendiği anlaşılmaktadır. Verilen cümlede edilgen sıfat-fiil biçimleri ve bu biçimlerle birlikte kullanılan yardımcı fiil, ölçünlü dile uygun biçimde oluşturulmuştur.

2.7. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Kırklareli’nde yapılan saha araştırması neticesinde elde edilen metinlerde biçim bilgisi ile ilgili olarak birçok veri saptanmıştır. Bu metinlerde yer alan ifadelerin büyük kısmı ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygun olsa da bazı kullanımlar ölçünlü dilden sapmaları işaret etmektedir.

Bölgede yapılan mülakatlarda Boşnakça ifadelerde nadiren de olsa Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin tercih edildiği ancak bu sözcüklerin Boşnakçanın yal. d. çok. ekleriyle çokluk biçimine dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Boşnakçada yer almayan “Rum” etnonimi, Boşnakçanın tek heceli eril adlarının yal. d. çok. biçimine göre önce -ov- iç eki ve -i çokluk eki alarak {*Rum-ov-i* > *Rumovi*} (Tr. Rumlar) biçiminde verilmiştir. Benzer olarak, “torun” sözcüğü Boşnakçanın yal. d. çok. er. eki

⁹⁹² Snježana Kordić, *Serbo...*, s. 43.

ile {*torun-i* > *toruni*} (Tr. torunlar) biçiminde ifade edilmiştir. Bir başka katılımcı tarafından ise “torun” adının çokluk biçimini, -*čad* topluluk adı yapma eki ile {*torun-čad* > *torunčad*} (Tr. torunlar) biçiminde verilmiştir. Ölçünlü Boşnakçada “torun” adının karşılığı “*unuk*” olup çokluk biçimi topluluk adı “*unučad*” (Tr. torunlar) olarak biçimlenmektedir. Bu bağlamda, her ne kadar sözcüğün Türkiye Türkçesindeki biçimi tercih edilse de katılımcının Boşnakçanın biçim bilgisinin özelliklerine sadık kaldığı görülmektedir.

Adların çokluk biçimleri ile ilgili verilen bu kullanımlar, katılımcıların Boşnakçadaki çokluk oluşturma biçimlerine aşina olduklarını ancak Boşnakçadaki karşılıklarını bilmedikleri bazı sözcüklerin yerine konuşmalarda Türkiye Türkçesindeki sözcükleri tercih ettiklerini göstermektedir.

Bölgede elde edilen metinlerde, nadiren Boşnakça bazı sözcüklerin dil bilgisi kuralına aykırı çokluk yapıldığı da tespit edilmiştir. Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş olan “*babo*” adı, yal. d. çok. “*babe*” olarak biçimlenmektedir. Tek heceli olmamasına rağmen (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük uzun çokluk ile {*bab-ov-i* > *babovi*} biçiminde çokluk yapmıştır. Yine aynı katılımcıdan elde edilen bir başka farklı biçimlenme ise {*Turk-ov-i* > *Turkovi*} biçimidir. Ölçünlü dilde adın teklik biçimi “*Turčīn*” (Tr. Türk), çokluk biçimi ise “*Turci*” (Tr. Türkler) olarak yer alırken (28) numaralı katılımcı tarafından uzun çokluk ile {*Turkovi*} (Tr. Türkler) biçiminde verilmiştir.

Bazı adların çokluk biçimleriyle ilgili olarak, özne ve yüklem uyumsuzluğu da tespit edilmiştir. Yapılan mülakatlarda (48) numaralı katılımcıdan elde edilen ve çalışmada 81 örnek numarası ile yer alan “(...) *svadbe mnogo lijepo biva ovde.*” cümlesinde “*svadbe*” (Tr. düğünler) adı yal. d. çok. biçiminde olmasına rağmen cümlemin devamında şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*biva*” (>*bivati*) (Tr. olmak, meydana gelmek) çekimi ile verilmiştir. Elde edilen verilerin genelinde bu tarz kullanımların nadiren karşımıza çıkması bu ifadenin katılımcı tarafından sehven kullanıldığını düşündürmektedir. Zira katılımcının diğer ifadelerindeki şimdiki zaman fiil çekimlerinde fiil kişisi ve fiil çekimi arasında bir uyumun olduğu gözlemlenmiştir.

Bölgeden elde edilen metinlerde ad durumları bağlamında, ölçünlü dil ile ek ve işlev bağlamında bir eş değerlik gözlemlenmiştir. Yine de bazı farklı biçimler ve kullanımlar da ortaya çıkmaktadır. Elde edilen metinlerde, Sancak lehçesinde özgün olan, bulunma anlamının belirtme durumu ekleri ile sıklıkla verildiği tespit edilmiştir. Bu kullanıma, (08) numaralı katılımcıdan elde edilen ve çalışmada 445 numaralı örnek olarak yer alan “*De živite? mesela u Veliku živimo.*” (Tr. Nerede yaşıyorsunuz? mesela Velika’da yaşıyoruz.) ifadesi örnek niteliğindedir. İfadede “*u Veliku*” edat öbeği belirtme durumunda çekilmiştir. Ancak cümlelerin bağlamı bulunma durumunu işaret etmektedir. Dževad Jahić, Sancak lehçesinde bulunma ve belirtme durumunda ek bağlamında bir eşitlikten söz etmektedir. Sancak lehçesi için tipik olan bu durum Kırklareli’ndeki Boşnakların konuşma biçimlerinde de oldukça yaygındır.

Bölgeden elde edilen metinlerde bazı adların, ad durumlarında ölçünlü dile uygun olmayan biçimde çekildiği tespit edilmiştir. Nadiren ortaya çıkan bu durum özellikle “*djeca*” (Tr. çocuklar) topluluk adının ar. d. çok. *-ima* çekim eki ile biçimlenmesiyle örneklendirilebilir. Topluluk adı anlam olarak bir çokluğu ifade etse de teklik biçimindedir ve ölçünlü dilde araç durumunda *-ima* eki ile değişime uğramamaktadır. Bunun yerine *-om* eki ile araç durumunda “*djecom*” olarak biçimlenir. Sözcüğün anlamından dolayı ar. d. *-ima* eki ile ölçünlü dile aykırı olarak {*decima*} biçiminde kullanıldığı düşünülebilir. Benzer biçimde, “*grah*” (Tr. fasulye) adı 192 numaralı örnekte belirtme durumunda “*graha*” biçiminde verilmiştir. Ölçünlü dilde belirtme durumunda cansız eril adların *-ø* biçim birimi ile çekildiği bilgisi ışığında bu kullanımın (27) numaralı katılımcı tarafından sehven verildiği düşünülebilir. Ad durumlarında farklı biçimlenme, (28) numaralı katılımcıdan elde edilen 43 numaralı örnekte de tespit edilmiştir. Cümlede yer alan “*malo sol mi (...)*” ifadesinde “*so*” veya “*sol*” (Tr. tuz) adının, “*malo*” (Tr. az, biraz) miktar zarfından sonra geldiği için ilgi durumunda çekilmesi gerekmektedir. [i] türü çekim ekleriyle biçimlenen sözcük ilgi durumunda *-i* eki alarak “*sol-i > soli*” biçiminde çekilmektedir.

Bazı sıfatların da niteledikleri adın dil bilgisel özelliklerine göre ölçünlü dile uygun olmadığı tespit edilmiştir. (52) numaralı katılımcı tarafından verilen 179 numaralı örnek cümlede “*(...) mali starog kuću (...)*” öbeği ifade edilmiştir. “*Kuća*” (Tr. ev) adı, bel. d. tek. diş çekimine göre “*kuću*” biçiminde çekilmesine rağmen onu

niteleyen “*mal/malen*” (Tr. küçük) ve “*star*” (Tr. eski; yaşlı) sıfatları ise eril biçimde verilmiştir. Ayrıca “*mali*” biçimi bel. d. tek. cansız eril adı niteleyen belirli sıfat, “*starog*” biçimi ise bel. d. canlı eril adı niteleyen sıfat biçimi olarak kullanılmıştır. Sıfatların ve niteledikleri adların dil bilgisel kümeleri konusunda ortaya çıkan uyumsuzluk, bölgeden elde edilen metinlerde nadiren ortaya çıktığı için bu örnekteki ifadenin katılımcı tarafından sehven verildiği düşünülmektedir. Zira aynı katılımcı (52) tarafından ifade edilen 172 numaralı cümlede niteleyicilerin bel. d. çekimleri ölçünlü dile uygun verilmiştir.

Benzerlerine uymayan, kural dışı bir başka kullanım ise sayı adları ile ilgili olarak tespit edilmiştir. (28) numaralı katılımcı tarafından “elli iki” sayı adı {*pet i deset i dva*} (Tr. beş ve on ve iki) biçiminde verilmiştir. 219 numaralı örnek cümlede gösterilen bu kullanım ölçünlü dilde “*pedeset dva*” veya “*pedeset i dva*” biçiminde oluşturulur. Bölgede yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunun, 1-10 arasındaki Boşnakça asıl sayıları sorunsuz ifade edebildikleri ancak 10 ve üzeri sayılarda bazen sorun yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Bölgede yapılan mülakatlarda, zamirlerin biçim bilgisi ile ilgili olan bazı kural dışı kullanımlar tespit edilmiştir. Bunlardan ilki edatlı yapılarda dönüşlülük zahirinin kısa biçimi ile ilgilidir. Ölçünlü dilde edat sonrasında zahirin uzun biçimi kullanılmaktadır. (16) numaralı katılımcı tarafından verilen, çalışmamızda da 203 numaralı örnekte gösterilen “*Kad smo među se, turski ne pričamo.*” cümlesinin içerdiği altı çizili edat öbeği ölçünlü dilde “*među sobom*” (Tr. kendi aramızda) olarak biçimlenmektedir.

Bunun dışında bazı ifadelerde, iyelik zahirinin yerine kişi zamiri kullanılmıştır. 241 numaralı örnek cümlede “*U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene (...)*” aidiyet anlamı, 1. çok. kişi zahirinin bel. d. çekimi “*nas*” (Tr. bizi) ile verilmiştir. Oysa ölçünlü dil açısından “*selo*” yansız adını nitelemek için “*naš*” iyelik zahirinin yansız biçimi olan “*naše*” kullanımı uygundur. (26) numaralı katılımcı tarafından verilen bu ifade istisna olarak değerlendirilebilir. Zira bölgeden elde edilen metinlerde yaygın biçimde iyelik zahirlerinin ölçünlü dile uygun kullanımları tespit edilmiştir: “*naše selo*” (Tr. bizim köyümüz), “*naša čorba*” (Tr. bizim çorbamız) vb. Bunun dışında, iyelik zahirlerinin dil bilgisel cins kümelerine dair bazı kural dışı

kullanımlar da elde edilmiştir. Örneğin “*babo*” (Tr. baba) eril adının, 1. tek. kişiye aidiyet gösteren “*moje*” yansız iyelik zamiri ile nitelendirildiği tespit edilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda (19) numaralı katılımcıdan elde edilen ve çalışmamızda 34 numaralı “*Moje babo u beški došao.*” ifadesinde yer alan “*moje*” iyelik zamiri yansız biçimdedir. Oysa “*babo*” (Tr. baba) eril adını nitelediği için zaminin, “*moj*” (Tr. benim) eril biçimi ile verilmesi gerekmektedir. Bu kural dışı kullanım, bölgeden elde edilen metinlerde sadece bu cümlede yer almaktadır. Bu sebeple istisnai bir durum olarak değerlendirilebilir. Ayrıca cümlemin devamında etken sıfat-fiil “*došao*” er. Tek. fiil biçimini kullanılması katılımcının, “*babo*” adının dil bilgisel eril cinse mensup bir ad olduğunu bildiğini göstermektedir.

Zamirlerin dil bilgisel özelliklerinden bir diğeri de ad durumlarındaki biçimleri ile ilgilidir. Elde edilen bazı verilerde zamirlerin ad durumlarında niteledikleri adın cinsi ile ad durumunda aldıkları ek arasında bir uyumsuzluk tespit edilmiştir. Örneğin; (28) numaralı katılımcıdan elde edilen 209 numaralı “*(...) okle ste našle kukuruz, je li iz vašeg niveje?*” cümlesinde {*niveje*} ifadesi ölçünlü biçim ile “*njiva*” (Tr. tarla) dişi adını işaret etmektedir. Dişi ad, “*vaš, vaša, vaše*” (Tr. sizin) iyelik zamininin eril veya yansız il. d. tek. “*vašeg*” biçimi ile nitelendirilmiştir. İyelik öbeğinin ölçünlü dile göre, “*iz vaše njive*” (Tr. sizin tarlanızdan) olarak biçimlenmesi gerekmektedir.

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklardan elde edilen metinlerde fiillerin biçimleri ile ilgili oldukça farklı kullanımlar tespit edilmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanları [a], [e] ve [i] türü fiil çekimlerinde ortaya çıkan biçimlenmelerdir. [a] türü fiillerin genel olarak ölçünlü dile uygun biçimlendiği gözlemlense de birkaç fiilde ölçünlü dile uymayan çekimler gözlemlenmiştir. (45) numaralı katılımcı tarafından verilen 121 numaralı örnek cümlede “*ovce čuvom*” (Tr. koyunları güdüyorum/otlatıyorum) ifadesine yer verilmiştir. Ölçünlü dilde “*čuvati*” (Tr. korumak, muhafaza etmek) fiili, şimdiki zaman 1. tek. kişiye göre “*čuvam*” biçiminde çekilmekte olup katılımcı tarafından {*čuvom*} biçiminde ifade edilmiştir. Benzer şekilde, [e] çekim türündeki fiillerde de değişik biçimlenme saptanmıştır. (36) numaralı katılımcıdan elde edilen 51 numaralı örnek cümlede “*zengin čovjek prodava drva u selo*” (Tr. Zengin adam köye odun satıyor) ifadesi yer almaktadır. Ölçünlü dilde “*prodavati*” (Tr. satmak) fiili 3.

tek. kiři şimdiki zaman “*prodaje*” biçiminde çekilmektedir. [a] ve [e] türü fiil çekimi ile ilgili bu veriler, elde edilen metinlerin tümü dikkate alındığında çok az sayıda olduğundan istisnai durumlar olarak değerlendirilebilir. Ancak özellikle [i] türü fiillerin 3. çok. kiři şimdiki zaman çekimlerinde ortaya çıkan -e ekinin -u ekine dönüşmesi, bölgede oldukça yaygın biçimde kullanılmaktadır. Örneğın (50) numaralı katılımcıdan elde edilen 297 numaralı “(...) *zborimo gene kod kuće, majka baba zboru, biz yani ne zaboravimo.*” cümlede, “*zboriti*” (Tr. konuşmak) fiili şimdiki zamanda 1. çok. kiři çekiminde ölçünlü dile uygun “*zborimo*” biçiminde verilirken devamında 3. çok. kiři {*zboru*} olarak ölçünlü dilden farklı ifade edilmiştir. Ölçünlü dilde 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda “*zbore*” biçimiyle oluşturulurken bölgeden elde edilen cümlede {*zboru*} ifadesiyle kullanılmıştır. Bu konuya Danilo Bajraktarević, “*Novopazarsko-sjenički govor*” (Tr. Novi Pazar-Sjenica Ağzı) adlı çalışmasında detaylı biçimde yer vermiştir. Sancak lehçesinde, [i] türü fiiller 3. çok. kiři şimdiki zamanda çekime uğradıklarında -e eki ile değil -u eki ile çekilmektedir. Bu durum Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların konuşma biçimlerinde Sancak lehçesinin oldukça etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bölgeden elde edilen metinlerde fiiller ile ilgili olarak ortaya çıkan bir diğer durum ise etken çatılı sıfat-fiil er. tek. çekimlerinde -ao ekinin -o ekine dönüşmesini işaret etmektedir. Örneğın, (51) numaralı katılımcıdan elde edilen 575 numaralı örnek cümlede yer alan “*Ja sam otišo dvije godine (...)*” ifadesinde olduğu gibi -ao ekinin yerine -o eki kullanılmıştır. Bu durum ştokav lehçe kümesinin konuşma havzasının birçok bölgesinde ortaya çıkmaktadır. Asim Peco’nun -al > -ao > -o olarak açıkladığı bu yapının Doğı Hersek, Batı Hersek, Doğı Bosna gibi Boşnakça konuşma havzalarında yaygın biçimde görüldüğünü Dalibor Brozović, Pavle Ivić, Dževad Jahić, Nedeljko Bogdanović gibi dil bilimciler de ortaya koymuştur. Ayrıca Dalibor Brozović ve Miloř Okuka bu durumun şumadija-Vojvodina lehçesinde de ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ek olarak Senahid Halilović’e göre bu ek değişimi Saraybosna halk ağzında da tipiktir. Bu bağlamda ek değişiminin, özellikle Boşnakçanın lehçelerinin kapsadığı konuşma havzasında yaygın olduğu ve daha geniş anlamda ştokav lehçe kümesinin diğer alanlarında da ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu durum, Kırklareli’ndeki Boşnakların belirli bir lehçenin

kapsadığı alandan değil, eski Yugoslavya'nın farklı bölgelerinden veya dilin farklı konuşma havzalarından göç ettiğini işaret etmektedir.

Fiiller ile ilgili bir başka tespit ise mastar ekleri *-ti* ve *-ći* ile ilgilidir. Bölgeden elde edilen metinlerde bazı kullanıcıların ifadelerinde *-ti* veya *-ći* mastar ekindeki /i/ son sesi düşmektedir. Bu durum özellikle birinci gelecek zamanda ortaya çıkmaktadır. Örneğin (28) numaralı katılımcıdan elde edilen 195 numaralı “*Ako ću nešta za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći.*” cümlesinde “*vikati*” (Tr. bağırarak, haykırmak; çağırmak) fiilinin “*vikat*” biçiminde verildiği gözlemlenmiştir. Bu durum Dževad Jahić tarafından Sancak lehçesinin özellikleri arasında gösterilmektedir.

Ayrıca “*htjeti*” fiilinin şimdiki zamanda çekimi ile ilgili de farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda fiilin 3. tek. veya 3. çok. kişi {*hote*} olumlu ve {*nete*} olumsuz biçimleri tespit edilmiştir. Olumlu {*hote*} farklı biçimi (50) numaralı katılımcıdan elde edilen 274 numaralı “*Mesela hote da namešću dođu kod tvoje kuće (...)*” örnek cümlede, olumsuz {*nete*} biçimi ise (48) numaralı katılımcı tarafından verilen 277 numaralı “*Nete, nete da zboru bošnjački.*” cümlede yer almaktadır. Aleksandar Belić, “*htjeti*” fiilinin olumlu {*hote*} ve hatta {*ote*}, olumsuz {*nete*} ve {*ne te*} biçimlerinin Doğu ve Güney Sırbistan'da yaygın biçimde görüldüğünü ifade etmektedir. Benzer biçimde “*moći*” fiilinin {*mere*} veya {*more*} olumlu biçimleri de bölgede yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Asim Peco, “*moći*” fiilinin {*more*} ve {*ne mere*} çekimlerini Batı Bosna konuşma havzasında, Ivica Gusić ve Filip Gusić ise {*mere*} kullanımını, Dalmaçya ve Batı Hersek konuşma havzalarında tespit etmiştir. Kırklareli'nde yaşayan Boşnakların dilinde saptanan fiillerin bu farklı çekimleri Boşnakların, Dalmaçya, Batı Hersek, Batı Bosna, Doğu ve Güney Sırbistan gibi Yugoslavya'nın farklı bölgelerinden göç ettiğini göstermesi açısından değerlidir.

Bölgede elde edilen veriler arasında bazı zaman çekimlerinin de ölçünlü dil ile uyuşmadığı gözlemlenmiştir. (44) numaralı katılımcıdan elde edilen 278 numaralı örnek cümlede “*mi ćemo idemo*” ifadesi verilmiştir. Ölçünlü dile göre birinci gelecekte asıl fiil mastar biçimi ile yer alması gerekirken bölgeden elde edilen metinde “*ići*” (Tr. gitmek) fiilinin 1. çok. kişi şimdiki zaman “*idemo*” biçimi verilmiştir. Yine de fiil zamanının dışında, fiil kişisi ve fiil çekimi arasında bir uyum

gözlemlenmektedir. Bazı metinlerde ise fiil kişisi ve fiil çekimi arasında uyumsuzluk ortaya çıkmıştır. (45) numaralı katılımcıdan elde edilen 288 numaralı örnek cümlede “*krene ovce u ornice*” ifadesine yer verilmiştir. Cümlede “*ovce*” (Tr. koyunlar) adı eylemin icracısı olup “*krenuti*” (Tr. yola çıkmak, hareket etmek) eylemini gerçekleştirmektedir. Ancak özne yal. d. çok. biçiminde olmasına rağmen fiil, 3. tek. kişiye göre şimdiki zamanda çekilmiştir. Özne ve yüklem arasında ortaya çıkan bir başka uyumsuzluk ise (29) numaralı katılımcıdan elde edilmiştir. 312 numaralı örnek cümlede “*Ja sio sam*” olarak verilen cümlede “*sijati*” (Tr. ekmek, toprağa tohum atmak) anlamına gelen fiil, ölçünlü dilde etken çatılı sıfat-fiil er. tek. “*sijao*” biçiminde, dş. teklikte ise “*sijala*” biçiminde oluşturulur. Cümlede katılımcının doğal cinsiyeti dişi olmasına rağmen etken çatılı eril sıfat-fiil biçimini işaret eden {sio} > “*sijao*” çekimini kullanmıştır. Bunun yanı sıra genel geçmiş zamanda yardımcı fiil kullanımında da bazı uyumsuzluklar tespit edilmiştir. (52) numaralı katılımcıdan elde edilen 314 numaralı örnek cümlede “*tamo ne begenisali, ovde došli*” ifadesine yer verilmiştir. Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan “*begenisati*” (Tr. beğenmek) fiili etken sıfat-fiil karma çokluk “*begenisali*” biçimi ile kullanılmıştır. Ancak cümleyi olumsuz yapmak için ifade edilen “*ne*” parçacığı şimdiki zamanda fiilleri olumsuz yaparken geçmiş zamanda yüklemi olumsuz yapmak için yardımcı fiile *ni-* ön eki eklenir. Bu bağlamda fiil çekimi karma çokluk olduğu için “*nismo*”, “*niste*” veya “*nisu*” olumsuz yardımcı fiillerinden bağlama uygun olan ile yüklem oluşturulması beklenmektedir. Bu uyumsuzluklar elde edilen verilerin bütünü düşünülürse istisna veya sehven yapılmış kullanımlar olarak değerlendirilebilir. Zira metinlerin genelinde ölçünlü dile uygun fiil çekimleri, fiil kişisi ile yüklem uyumu, yardımcı fiil kullanımları gözlemlenmiştir.

Fiillerin dönüşlü biçimleri ile ilgili olarak genellikle ölçünlü dil ile bir uyum gözlemlenmiştir. Ancak (33) numaralı katılımcıdan elde edilen 269 numaralı “*Jesi li oženio?*” örneği, cümle bağlamı dikkate alındığında “Evli misin?” veya “Evlendin mi?” sorularının karşılığı olarak verilmiştir. Bu bağlamda “*oženiti*” (Tr. erkeği evlendirmek, evlemek) fiilinin dönüşlü biçimi “*oženiti se*” (Tr. erkek için: evlenmek, yuva kurmak) fiilinin kullanılması gerekmektedir.

Bir başka tespit ise emir kipinde ortaya çıkmıştır. Boşnakçada olumsuz emir kipi oluşturmak için kullanılan, 2. tek. kişiye yöneltilen “*nemoj*” (Tr. yapma!) sözcüğü ardından mastar biçiminde fiil alırken (11) numaralı katılımcı tarafından “*pričati*” (Tr. anlatmak, söylemek, konuşmak) fiili ile “*turski nemoj priča!*” olarak fiilin şimdiki zamanda çekilmiş biçimi verilmiştir. Ancak bu örneğin dışında emir kipinde genellikle mastar biçimi korunduğu için (11) numaralı katılımcı tarafından verilen 327 numaralı örnek cümle istisna olarak değerlendirilebilir.

Bu bölüm ile ilgili son tespit ise zarf-fiiller ile ilgilidir. (27) numaralı katılımcıdan elde edilen 337 numaralı örnek cümlede {*nosući*} şimdiki zaman zarf-fiili yer almaktadır. Ölçünlü dilde “*noseći*” olarak biçimlenen zarf-fiil, Sancak lehçesinde [i] türü fiillerin 3. çok. kişiye göre şimdiki zaman çekiminde -e eki yerine -u eki ile biçimlenmesinden dolayı farklı oluşturulmaktadır. Zira şimdiki zaman zarf-fiiller, fiilin şimdiki zamanda 3. çok. kişi çekimine -*ći* eki eklenmesiyle türetilir. Sancak lehçesinde “*nositi*” (Tr. taşımak) fiili şimdiki zaman 3. çok. kişiye göre “*nosu*” biçiminde çekime uğradığından dolayı zarf fiil {*nosu-ći* > *nosući*} (Tr. taşıyarak) biçiminde oluşturulmuştur. Bölgeden elde edilen bu zarf-fiil biçimi de Sancak lehçesindeki konuşma biçimini işaret etmektedir.

3. BÖLÜM: SÖZ VARLIĞI

3.1. ADLAR

Adlar, canlı cansız olmasına bakılmaksızın varlıkları, eylemleri ve kavramları ifade etmeye, onları birbirinden ayırt etmemize yarayan sözcüklerdir. Bir başka deyişle ad; “*gerçekler dünyasındaki varlıkların ve eylemlerin dildeki ifadesidir.*”⁹⁹³ Boşnakçada ise; “*nesneleri, varlıkları ve olayları adlandırmaya yarayan, bir kavramı ifade eden sözcükler*”⁹⁹⁴ biçiminde tanımlanmaktadır. Bir dilde adlar farklı özelliklere sahip olabilir. Dildeki özelliklerine bağlı olarak farklı kriterlere göre sınıflandırılabilirler.

3.1.1. Adların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Sözcük türlerinin arasında en geniş anlamsal tabana sahip adlar, Dževad Jahić, Senahid Halilović ve Ismail Palić’in ortak kaleme aldıkları çalışmada anlamlarına göre aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:⁹⁹⁵

- a) İnsan ve insanın iç/dış dünyasını ifade eden adlar: “*otac*” (Tr. baba), “*majka*” (Tr. anne), “*žena*” (Tr. kadın), “*dijete*” (Tr. çocuk) vb.
- b) Bitki dünyasına özgü adlar: “*ljiljan*” (Tr. zambak), “*lipa*” (Tr. ıhlamur), “*jabuka*” (Tr. elma), “*kruška*” (Tr. armut), “*hrast*” (Tr. meşe) vb.
- c) Hayvan dünyasına özgü adlar: “*konj*” (Tr. at), “*lav*” (Tr. aslan), “*pas*” (Tr. köpek), “*ptica*” (Tr. kuş), “*vuk*” (Tr. kurt), “*riba*” (Tr. balık) vb.
- d) Doğa ile ilgili olgular: “*kiša*” (Tr. yağmur), “*oblak*” (Tr. bulut), “*snijeg*” (Tr. kar) vb.

⁹⁹³ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 26.

⁹⁹⁴ Refik Bulić, *a.g.e.*, s. 130.

⁹⁹⁵ Adların anlamlarına göre sınıflandırılması için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 187.

- e) Coğrafi kavramlar: “*more*” (Tr. deniz), “*otok*” (Tr. ada), “*potok*” (Tr. dere) vb.
- f) İnsan faaliyetlerinin, uğraşlarının (veya mesleklerin) türleri: “*umjetnost*” (Tr. sanat), “*učitelj*” (Tr. öğretmen), “*radnik*” (Tr. işçi)
- g) Nitelik veya ayırt edici özellik ifade eden adlar: “*dobrota*” (Tr. iyilik), “*vještina*” (Tr. beceri), “*ljepota*” (Tr. güzellik) vb.
- h) Giyim kuşam ile ilgili adlar: “*odijelo*” (Tr. takım elbise), “*papuče*” (Tr. terlik), “*košulja*” (Tr. gömlek) vb.
- i) Nesne, cisim ve eşya adları: “*sto*” (Tr. masa), “*kuća*” (Tr. ev), “*čekić*” (Tr. çekiç) vb.
- j) Hadiseleri ve olguları ifade eden adlar: “*poplava*” (Tr. sel), “*sukob*” (Tr. anlaşmazlık, çatışma) vb.
- k) Faaliyetler ve eylemler: “*čitanje*” (Tr. okuma), “*žetva*” (Tr. hasat), “*spavanje*” (Tr. uyku) vb.

Yukarıda anlamlarına göre sınıflandırılmış olan adlar daha geniş bir şekilde de ele alınabilir.⁹⁹⁶

Gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmasında, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinde anlamlarına göre adların sınıflandırılmasına örnek gösterilebilecek çok sayıda veri elde edilmiştir. Özellikle “*otac*” veya “*babo*” (Tr. baba), “*dedo*” (Tr. dede), “*majka*” (Tr. anne) vb. aile bireylerini; “*krava*” (Tr. inek), “*bik*” (Tr. boğa), “*ovca*” (Tr. koyun), “*konj*” (Tr. at) vb. hayvanları; “*kiša*” (Tr. yağmur), “*snijeg*” (Tr. kar) gibi doğa olaylarını; “*selo*” (Tr. köy), “*kasaba*” (Tr. kasaba) vb. yerleşim yerlerini; “*mejtef*” (Tr. okul, mektep), “*kuća*” (Tr. ev), “*dućan*” (Tr. dükkan) vb. bina adları; “*šuma*” (Tr. orman), “*rijeka*” (Tr. nehir), “*put*” (Tr. yol) vb. coğrafi varlıkları ifade eden çok sayıda ada rastlanmıştır. Bunların dışında; bitki dünyası, giyim-kuşam, yeme-içme, akraba ilişkileri, inanç, gelenek vb. birçok kategoride adlar da tespit edilmiştir. Bu verilerin çok sayıda olması ve hemen hemen

⁹⁹⁶ Sözlükteki anlamlarına göre adların daha kapsamlı sınıflandırılması için bkz. Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 28.

her görüşmede ortaya çıkması, ayrıca çalışmamızın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak inceleneceği için bu bölümde birkaç örnek verilecektir.

340. “*Babama da otac derim. Sonra dedo (...)*” (03)

341. “*Krava, bik, ovca (...)*” (10)

342. “*Kiša, pada kiša, snijeg pada.*” (21)

Verilen örneklerde “*otac*”, “*dedo*” gibi aile bireylerini; “*krava*”, “*bik*” ve “*ovca*” gibi hayvan adlarını; “*kiša*” ve “*snijeg*” gibi doğa olaylarını ifade eden adlar yer almaktadır. 340 numaralı cümlede yer alan “*otac*” adı Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların nadir kullandığı adlardandır. Bunun yerine “*babo*” (Tr. baba) sözcüğü daha çok tercih edilmektedir. Diğer adların ise yapılan çalışmada sıklıkla kullanıldığı görülmüştür.

3.1.1.1. Somut ve Soyut Adlar

Adları, soyut bir kavramı ya da somut bir varlığı ifade etmelerine göre somut adlar (Boş. konkretno imenice) ve soyut adlar (Boş. apstraktno imenice) olarak iki büyük gruba ayırabiliriz. Somut adlar, genel tanımı ile beş duyu organlarıyla algılanabilen, fiziksel varlıkları dilde ifade eden adlardır: “*majka*” (Tr. anne), “*sin*” (Tr. erkek evlat), “*kuća*” (Tr. ev), “*lipa*” (Tr. ıhlamur), “*cvijeće*” (Tr. çiçekler), “*lišće*” (Tr. yapraklar) vb.⁹⁹⁷

Gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmasında somut adlara örnek niteliğinde çok sayıda veriye ulaşılmıştır. Bunların arasından, “*voda*” (Tr. su), “*sestra*” (Tr. kız kardeş), “*kuća*” (Tr. ev), “*mačka*” (Tr. dişi kedi) gibi günlük konuşmada sıkça rastlanan sözcükler örnek olarak gösterilebilir.

343. “*(...) su ‘voda’, aç kalmayız, susuz kalmayız.*” (01)

344. “*Evet, sestra kız kardeş.*” (01)

⁹⁹⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 187.

Soyut adlar ise; “*gösterdikleri ve belirttikleri varlıklar beş duyu organları ile algılanamayan sözler*”⁹⁹⁸ olarak açıklanabilir. Bunlar; “*suša*” (Tr. kuraklık), “*umjetnost*” (Tr. sanat), “*ideja*” (Tr. fikir), “*pojam*” (Tr. kavram), “*dobrota*” (Tr. iyilik), “*ljepota*” (Tr. güzellik), “*stid*” (Tr. utanç), “*prošlost*” (Tr. geçmiş) vb. adlardır.⁹⁹⁹

Yapılan saha çalışmasında somut adlara nazaran çok daha az sayıda soyut ad kullanımı ile karşılaşmıştır. Bunlar “*starost*” (Tr. yaşlılık), “*svadba*” (Tr. düğün), “*muka*” (Tr. acı, eziyet, sıkıntı) gibi soyut adlardır.

344. “(...) *klanaj dok si mlad, starost je veliki smrad* (...)” (27)

345. “*Kad smo došli, kako smo prije živjeli? Svadbe kako su bivale?*” (19)

Yukarıda soyut adlara örnek niteliğinde olan “*starost*” ve “*svadba*” adlarına yer verilmiştir. Bölgede yapılan çalışmada, sayıları çok olmasa da birkaç soyut ad tespit edilmiştir. Soyut adların bölgede nadiren görülmesi, dilin günlük ihtiyaçlara cevap veren kullanımlarının yıllar içinde korunmuş olmasıyla ilgili olabilir. Zira günlük konuşmalarda yer alan adların büyük kısmı somut adlardan oluşmaktadır. Yine de, “gençlik”, “yaşlılık”, “düğün”, “zorluk” gibi bazı somut adlar halen varlığını sürdürmektedir.

3.1.1.2. Özel ve Genel Adlar

Adlar, benzersiz bir varlığı veya kavramı ifade ettiğinde *özel ad* (Boş. vlastita ili osobna imenica); genel bir varlığı veya kavramı ifade ettiğinde ise *genel ad* (Boş. opća/opšta ili zajednička imenica) olarak sınıflandırılabilir.

3.1.1.2.1. Özel Adlar

Özel adlar (Boş. vlastita ili osobna imenica), varlıkları ifade eden genel adların özel ad olarak kullanılmasıyla, yani özelleştirilmesiyle oluşur. Genel adların

⁹⁹⁸ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 712.

⁹⁹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 187.

özel ad olarak kullanılabilmesi onların anlam boşalmasına uğramasıyla mümkündür.¹⁰⁰⁰ Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Boşnakçada da özel adların ilk harfi büyük yazılır. Böylece metin içinde özel ad genel addan ayırt edilir.

Boşnakçada özel adlar; “Amina” (insan adı), “Hadžijahić” (insan soyadı); “Šarko” (köpek adı); “Aladža” (cami adı); “Sarajevo” (şehir), “Bosna” (ülke), “Evropa” (Tr. Avrupa), “Zemlja” (Tr. Dünya), “Sunce” (Tr. Güneş) gibi adlardır.¹⁰⁰¹ Özel adların sınıflandırılması, ifade ettiği varlığın evrendeki hangi varlık türüne ait olduğu ile ilgilidir. Bu bağlamda özel adları; “kişi adı (antroponim), halk adı (etnonim), yer adı (toponim), gök cismi adı (kosmonim), kurum adı (ktematonim), takma adlar, unvan ve mahlaslar”¹⁰⁰² olarak sınıflandırabiliriz.

a) Kişi Adları (Antroponim): Boşnakçada söz konusu kişi adları olduğunda sözün ifade ettiği varlığın doğal ve dil bilgisel cinsiyeti de önem kazanmaktadır. Eril ve dişi doğal cinsiyetlere mensup kişilere verilen adlar Boşnakçada oldukça belirgindir. Örneğin; “Jasmin” (eril), “Jasmina” (dişi); “Ivan” (eril), “Ivana” (dişi); “Edin” (eril), “Edina” (dişi); “Senad” (eril), “Senada” (dişi) vb. Bu kişi adları, aynı genel adlarda olduğu gibi, Boşnakçanın dil bilgisel cins kümesinin özelliklerine göre oluşturulur.

346. “Bitti se li, Dihan?” (35)

347. “Ime je dedo Halil.” (30)

348. “Hadi Hatidže! Ispećinem po jednu kahvu” (28)

Yukarıda verilen örneklerde “Dihan/Džihan” (Tr. t. Cihan), “Halil” ve “Hatidža” (Tr. t. Hatice) kişi adlarına yer verilmiştir. Kişi adları büyük oranda Türkiye Türkçesinde kullanılan kişi adları ile benzer olduğu için yazılı olmayan metinlerde Türkçedeki biçimin mi yoksa Boşnakçadaki biçimin mi kullanıldığını tespit etmek zordur. Ancak Boşnakçada birçok kişi adının hem eril hem dişi biçimleri bulunmaktadır: “Jasmin” (eril kişi), “Jasmina” (dişi kişi). Bu özellik yardımı ile bazı adların ifade ettiği varlığın doğal cinsiyeti ayırt edilebilmektedir.

¹⁰⁰⁰ Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 628.

¹⁰⁰¹ Dževad Jahić, *vd.*, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰⁰² Günay Karaağaç, *a.g.e.*, s. 631-632.

Yine de bazı kişi adlarını bunun dışında tutmak gerekmektedir. Özellikle başka dillerden Boşnakçaya, daha geniş bir anlamda Orta Güney Slav değişke dizgesindeki tüm dillere geçen sözcüklerde bu genelleme doğru olmayacaktır: “*Mirza*” (eril), “*Mustafa*” (eril), “*Hamza*” (eril) vb.

b) Küçültme Biçimleri (Hypocoristic/Hypochoristic form): Kişi adlarının küçültme biçimleri, diğer Slav dillerinde olduğu gibi Boşnakçada da önemli yer tutmaktadır. Bu küçültme biçimleri *-a*, *-e*, *-o*, *-ica*, *-ko*,¹⁰⁰³ *-ište*, *-ivo*, *-lo*¹⁰⁰⁴, *-co*, *-ja*, *-jo*, *-ka*, *-le*, *-šo*¹⁰⁰⁵ gibi eklerle yapılır: “*Vlatko*” (>*Vladimir*), “*Zlatko*” (>*Zlatan*), “*Mata/Mate*” (>*Matija*), “*Ivo/Ivica*” (>*Ivan*), “*Jela/Jelica*” (>*Jelena*), “*Mare/Marica*” (>*Marija*),¹⁰⁰⁶ “*Mujo*” (>*Mustafa*), “*Ibro*” (>*Ibrahim*)¹⁰⁰⁷ vb.

Ölçünlü Boşnakçada sıklıkla karşımıza çıkan küçültme biçimleri Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında da oldukça yaygın kullanılmaktadır. “*Mušo*”, “*Ševko*”, “*Avdo*” gibi bazı küçültme biçimlerine bölgede yapılan görüşmelerde ulaşılmıştır.

349. “*Benim beyimin adı Mahmut’tu, ‘Mušo’ derdi kaynanam.*” (12)

350. “*Tamam Ševko. Hadi poselami, hadi.*” (14)

Aksicim köyünde gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen 349 numaralı örnekte yer alan “*Mušo*” küçültme biçimi ile “*Mahmut*” özel adı işaret edilmektedir. Ölçünlü Boşnakçada ise “*Mašo*, *Maho*, *Mahko*, *Maha*” (>*Mahmut/Mahmud*) olarak yer alır.¹⁰⁰⁸ “*Mušo*” kısaltma biçimi ise “*Muhamed*”, “*Muharem*” veya “*Mušir*” adları için kullanılır.¹⁰⁰⁹ Ayrıca, 350 numaralı örnekte yer alan “*Ševko*” ifadesi ise; ölçünlü dildeki “*Ševket*” veya “*Ševkija*”¹⁰¹⁰ kişi adının küçültme biçimi olarak ele alınabilir.

¹⁰⁰³ Samra Mujanić, *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja*, (Sveučilište u Zadru, Poslijediplomski sveučilišni studij humanističke znanosti, Doktorski rad), Zadar 2019, s. 108.

¹⁰⁰⁴ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰⁰⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 317.

¹⁰⁰⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 329.

¹⁰⁰⁷ Samra Mujanić, *a.g.t.*, s. 108.

¹⁰⁰⁸ Ismet Smailović, “*Mahmud*”, *Muslimanska imena...*, s. 326.

¹⁰⁰⁹ Ismet Smailović, “*Mušo*”, *Muslimanska imena...*, s. 381.

¹⁰¹⁰ Ismet Smailović, “*Ševko*”, *Muslimanska imena...*, s. 497.

c) Soyadları: Özel adlar ile ilgili bir başka konu ise soyadlarıdır. Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde *-ić* eki, “*amidžić*” (Tr. amca oğlu, amcanın oğlu) örneğinde olduğu gibi eril kişilerin akraba ilişkilerini gösterirken ve “*crvić/crvak*” (Tr. küçük kurt, kurtçuk) gibi küçültme adı oluşturulurken kullanılır.¹⁰¹¹ Üçüncü olarak ise köken bildirirken, daha açık bir ifadeyle soyadı türetirken bu ekten yararlanılır. Bu ek, babanın (ya da bazı durumlarda annenin) kişisel adının arkasına eklenir. Bu sebeple bu adlar; baba kökenli ad (patronymic), aile adı, soyadı olarak da adlandırılır. Bu adlarla kişinin geldiği soy ifade edilir: “*Aleks-ić*”, “*Ivan-ić*”, “*Petr-ić*”¹⁰¹² vb. Bunun yanı sıra, baba kişi adına *-ov-*, *-ev-* veya *-in-* iyelik sıfat eklerinden uygun olanın eklenmesinin ardından *-ić* ekinin getirilmesiyle de soyadı türetilir: “*Ivan-ov-ić*” > “*Ivanović*” vb. Son olarak Boşnakçada takma adlardan, ataların mesleklerinden, kişinin geldiği bölge adlarından da soyadı türetilmektedir: “*mesar*” (Tr. kasap) > “*mesar-ić*” > “*Mesarić*” vb. Ayrıca *-ac* eki ve bölge adıyla da soyadı türetilir; “*Slankamen*”¹⁰¹³ > “*Slankamen-ac*” > “*Slankamenac*” vb.¹⁰¹⁴

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların bölgeye göç etmeden ve Türkiye’de yeni soyadı almadan önce kullandıkları “*Balota*”, “*Bogučanin*”, “*Crnušanin*”, “*Čaliković/Čalaković*”, “*Čolaković*”, “*Dolanac*”, “*Efendić*”, “*Elesković*”, “*Fazilić/Fazlić*”, “*Karadžić*”, “*Kešić*”, “*Kovačević*”, “*Mehović*”, “*Murgić*”, “*Prašević*”, “*Šahović*”, “*Šatara*”, “*Šito*”, “*Špelac*”, “*Zekirović*”, “*Zlatić*” vb. aile veya sülale adları tespit edilmiştir.

351. “*Majkin sülale je Efendić.*” (29)

352. “*Ne znam. Ama sülale nam je Murgić.*” (28)

353. “*Prezime Zlatić.*” (39)

Bölgedeki halkın soyadlarına daha doğru bir ifadeyle Türkiye’ye gelmeden önceki aile, sülale isimlerine özel bir hassasiyetinin bulunduğunu ifade etmemiz yerinde olacaktır. Boşnaklar, her ne kadar Türkiye’deki 1934 yılındaki soyadı kanunundan sonra her yurttaş gibi yeni soyadları almış olsalar da geldikleri

¹⁰¹¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 313-316.

¹⁰¹² Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 170.

¹⁰¹³ “*Slankamen*” Tuna Nehri’nin hemen kuzeyinde bir yer adı.

¹⁰¹⁴ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 170.

bölgelerdeki aile adlarını ikinci bir soyadı veya sülale adı gibi kullanmaktadır. Ayrıca muhafaza ettikleri bu soyadları ölçünlü dile gerek morfolojik açıdan gerekse sözlüksel-anlamsal açıdan uygundur.

d) Halk Adları (Etnonim) ve Coğrafi Aidiyet Gösteren Adlar: Boşnakçada halk adı (etnonim) olarak ele alacağımız ulus veya millet ifade eden özel adlar, aynı kişi adları gibi dil bilgisel ve doğal cinsiyet ile bağlantılı olarak biçimlenmektedir. Bunlar; “*Turčin*” (Tr. Türk şahıs/erkek), “*Turkinja*” (Tr. Türk kız/kadın)¹⁰¹⁵; “*Bosanac*” (Tr. Bosnalı şahıs/erkek), “*Bosanka*” (Tr. Bosnalı kız/kadın); “*Hrvat*” (Tr. Hırvat şahıs/erkek), “*Hrvatica*” (Tr. Hırvat kız/kadın); “*Englez*” (Tr. İngiliz şahıs/erkek), “*Engleskinja*” (Tr. İngiliz kız/kadın)¹⁰¹⁶ gibi ulus veya millet ifade eden adlardır. Ayrıca Boşnakçada ulus, millet ve coğrafi aidiyet adları; -(a)c “*Hercegovac*” (Tr. Hersekli şahıs/erkek), -ak “*Bošnjak*” (Tr. Boşnak şahıs/erkek), -an(a)c “*Afrikanac*” (Tr. Afrikalı şahıs/erkek), -anin “*Evropljanin*” (Tr. Avrupalı şahıs/erkek), -čanin “*Prijedorčanin*” (Tr. Prijedorlu şahıs/erkek), -ica “*Njemica*” (Tr. Alman kız/kadın), -inja “*Bošnjakinja*” (Tr. Boşnak kız/kadın), -ka “*Bosanka*” (Tr. Bosnalı kız/kadın), -kinja “*Romkinja*” (Tr. Roman kız/kadın), -lija “*Sarajlija*” (Tr. Saraybosnalı şahıs/erkek)¹⁰¹⁷ gibi eklerle oluşturulur.

Bölgede yapılan saha çalışmasında sınırlı sayıda ulus veya millet adına ulaşılmıştır. Bunlar; “*Bošnjak*”, “*Bosanci*”, “*Makedonci*”, “*Bugari/Bulgari*”, {*Rum(ovi)*}, {*Turko(vi)*} gibi adlardır.

354. “(...) mene kad pitaju jesi *Bošnjak*, ‘jesam’ reče.” (04)

355. “Svi su *Bosanci*.” (04)

Saha çalışmasında elde ettiğimiz verilerde, 354 numaralı örnekte yer alan “*Bošnjak*” (Tr. Boşnak şahıs/erkek) sözcüğü sıkça tekrarlanırken “*Bosanac*” (Tr. Bosnalı şahıs/erkek) sözcüğüne rastlanılmamıştır. Yine de “*Bosanac*” sözcüğünün

¹⁰¹⁵ Taner Şen, *Boşnakça ve Türkçedeki Ad Durumları; Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017, s. 42.

¹⁰¹⁶ Ronelle Alexander-Ellen Elias Bursać, *Bosnian, Croatian, Serbian; A Textbook with Exercises and Basic Grammar*, 2. Edition, The University of Wisconsin Press, Madison 2010, s. 6.

¹⁰¹⁷ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 314.

çokluk biçimi “*Bosanci*” (Tr. Bosnalılar) ifadesi, (04) ve (16) numaralı iki katılımcıdan elde edilen verilerde yer almaktadır.

Ulusları ve milletleri ifade eden adların yanı sıra, diğer insan topluluklarını daha açık bir ifadeyle; “*bir ülkenin, kıtanın veya bölgenin kabilelerini, halkını, sakinlerini ifade eden adlar*”¹⁰¹⁸ da Boşnakçada özel adların sınıflandırılmasında yer almaktadır. Bunlar; “*Sarajlija*” (Tr. Saraybosnalı şahıs/erkek), “*Sarajka*” (Tr. Saraybosnalı kız/kadın); “*Splicanin*” (Tr. Splitli şahıs/erkek), “*Splicanka*” (Tr. Splitli kız/kadın); “*Afrikanac/Afričanin*” (Tr. Afrikalı şahıs/erkek), “*Afrikanka/Afričanka*” (Tr. Afrikalı kız/kadın); “*Anadolac*” (Tr. Anadoluşu şahıs/erkek), “*Anadolka*” (Tr. Anadoluşu kız/kadın); “*Mediteranac*” (Tr. Akdenizli şahıs/erkek), “*Meditranka*” (Tr. Akdenizli kız/kadın) gibi adlardır.

356. “(...) Benim bir tarafım Sancaklı, bir tarafım ise Saraybosnalı.” (3)

357. “Kayınpederim Novi Pazarlı onlar tam Boşnak.” (22)

358. “Biz o zaman mesela, opio sam natelji, nad Sarajlija” (33)

Bölgede yapmış olduğumuz araştırmada toplanan verilerde açıkça coğrafi aidiyet ile ilgili sözcüklerin büyük oranda Türkiye Türkçesindeki biçimleriyle kullanıldığı görülmektedir (356 numaralı örnekte olduğu gibi). Bunun yanı sıra, 357 numaralı örnekteki “*Novi Pazarlı*” coğrafi aidiyet gösteren ifade, Boşnakçada “*Novi Pazar*” yer adının Türkiye Türkçesindeki *-lı* eki ile çekilmesiyle oluşturulmuştur. Son olarak nadiren de olsa 358 numaralı örnekte, ölçünlü Boşnakçaya uygun olan “*Sarajlija*” (Tr. Saraybosnalı şahıs/erkek) gibi coğrafi bir bölgeye aidiyet gösteren ifadeye rastlanılmıştır.

e) Yer Adları (Toponimi): Yer adlarının yanı sıra; “*Yerleşim adı (oykonim), su adı (hidronim), dağ adı (oronim) yanında, ülke ve bölge gibi her türden coğrafya adları*”¹⁰¹⁹ özel adların sınıflandırılması da bu bölüme dahil edilebilir. Boşnakçada özel adların oluşturulmasında belirli bir ek grubundan bahsedemeyiz. Ancak dilin

¹⁰¹⁸ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰¹⁹ Günay Karaağaç, “yer adı”, *a.g.e.*, s. 866.

farklı özelliklerinden dolayı özellikle başka dillerdeki yer adlarının Boşnakçaya, daha doğru bir ifadeyle dilin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillenmesi gerekebilir.

Söz konusu yer adları olunca saha çalışması yapmış olduğumuz “Kırklareli” adına ayrı bir yer vermemiz gerekmektedir. “Kırklareli” yer adı, /i/ son sesi sebebiyle ölçünlü Boşnakçanın, daha geniş anlamda Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerin çekim sistemine aykırı bir yapıdadır. Bu sebeple, ilgi durumunda (Boş. genitiv) *-ja*, yönelme ve bulunma durumunda (Boş. dativ i lokativ) *-ju*, araç durumunda (Boş. instrumental) *-jem* eki getirilerek çekim sistemine uygun hale getirilebilir. “Kırklareli” yer adının Boşnakçadaki çekim sistemine (özellikle ilgi, yönelme, bulunma ve araç durumlarına) uyarlanması konusunda, Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan “*Fidži*”¹⁰²⁰ (Tr. Fiji), “*Haiti*”¹⁰²¹, “*Mali*”¹⁰²² gibi sonu /i/ sesi ile biten yer adları örnek alınabilir. Ayrıca, Boşnakçada /i/ sesinin göstergesinin bulunmamasında dolayı sözcüğün Boşnakçada, /i/ sesinin göstergesi olmaksızın *Krkklareli*¹⁰²³ biçiminde aktarılmasının diğer dilsel özelliklerin yanı sıra söyleyiş kolaylığı sağlaması açısından da uygun olacağı kanısındayız. Bunu destekler nitelikte, günümüzde Hırvatistan’a bağlı olan Adriyatik Denizi’ndeki “*Krk*” Adası da benzer sesletime sahiptir.

Tablo 53: Kırklareli Yer Adının Ölçünlü Dilde Durum Çekimi

	Ölçünlü Boşnakçada	Türkiye Türkçesinde
yal. d.	<i>Krkklareli</i>	<i>Kırklareli</i>
il. d.	<i>(iz) Krkklarelija</i>	<i>Kırklareli’nden</i>
yön. d.	<i>Krkklareliju</i>	<i>Kırklareli’ne</i>
bel. d.	<i>Krkklareli</i>	<i>Kırklareli’ni</i>
ses. d.	<i>(ej) Krkklareli!</i>	<i>(hey) Kırklareli!</i>
bul. d.	<i>(u) Krkklareliju</i>	<i>Kırklareli’nde</i>
ar. d.	<i>(s) Krkklarelijem</i>	<i>Kırklareli ile</i>

¹⁰²⁰ Ana Diklič vd., “Fidži”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 260.

¹⁰²¹ Ana Diklič vd., “Haiti”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 316.

¹⁰²² Ana Diklič vd., “Mali”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 567.

¹⁰²³ Jahja Ferhatović, *a.g.m.*, s. 524.

Gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmasında “Kırklareli” yer adı ile ilgili olarak farklı bir kullanım da gözlemlenmiştir. Öncesinde “Kırkkilise” olan toponim, 20 Aralık 1924 tarihli kanun ile bugünkü biçimi olan “Kırklareli” adına dönüştürülmüştür.¹⁰²⁴ Bölgede yaşayan Boşnaklardan elde edilen verilerde yer adının farklı katılımcılar tarafından {*Kırklise*, *Kırklisu*}¹⁰²⁵ olarak telaffuz edildiği görülmüştür.

359. “*He (...) iz Kırklise (...) hı hı, Kırklisu.*” (34)

360. “*(...) iza Amasija pošto je došlo Kırklisu vamo, moj onu bebu donjeli voju Kırklisu je podnjivili.*” (27)

361. “*Torunlar u Kırklisu, kasabu živu.*” (50)

Yukarıda verilen 359, 360 ve 361 numaralı örneklerde yer alan “*Kırklise/Kırklisu*” biçimi muhtemelen Türkiye’ye göç eden Boşnakların I. neslinden II. nesline aktarılan bir söyleyiş biçimidir. Ayrıca bu biçimin ortaya çıkışının, “Kırkkilise” ifadesinin halk ağzında {*Kırklise*} olarak telaffuz edilmesiyle alakalı olduğunu düşünmekteyiz.

Saha çalışmasında elde ettiğimiz verilerde Yugoslavya coğrafyası ve Türkiye’de bulunan bir takım yer adlarına da ulaşılmıştır. Özellikle görüşmeler esnasında “nereden göç ettiklerine” dair yöneltilen soruya cevaben “*Bosna*”, “*Sarajevo*” (Tr. t. Sarayevo), “*Novi Pazar*”, “*Tutin*”, “*Sjenica*”, “*Sandžak*” (Tr. t. Sancak), “*Belgrad*”, “*Mojstir*” (Tr. t. Moystir), “*Prijepolje*” gibi coğrafi özel adlar tespit edilmiştir.

¹⁰²⁴ Veysi Akın, “Kırklareli Adının Tarihçesi”, *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Yıl: 1997, s. 11; Metin Tuncel, “Kırklareli”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.XXV, 2002, s. 479.

¹⁰²⁵ “Kırklise” biçimi konumuzun dışında birkaç tarihi kaynakta da yer almaktadır. Bu kaynaklarda yazım yanlışlığı sonucunda mı yoksa bilinçli bir şekilde mi bu biçimde yer aldığını tespit etmek güçtür. Bunlardan ilki Hasan Tahsin tarafından 21 Mayıs 1925 tarihinde “Tayyâre Mecmûası” adlı dergide yayımlanan “Tayyâre ile 1915 Senesinde Cenûb-i Macaristan’dan Kırklise’ye [Kırklareli] Seyahat Hatıratı” adlı makaledir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hasan Tahsin. “Tayyâre ile 1915 Senesinde Cenûb-i Macaristan’dan Kırklise’ye [Kırklareli] Seyahat Hatıratı”, *Tayyâre Mecmûası*, 21 Mayıs 1341/1925, s. 1-7; Bir diğer tarihi belge ise; 5 Mayıs 1327/1911 tarihinden kalma *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*’dir. Belgenin 641. sayfasında, 1908 seçimlerinde Meclis-i Mebûsan’a Edirne Vilayeti Kırkkilise Sancağı mebusu olarak seçilmiş olan Mustafa Arif Bey’in (Soyadı kanunundan sonra: Mustafa Arif Deymer) konuşmasının yanında parantez içinde Kırklise olarak yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (5 Mayıs 1327/1911)*; Yüzbirinci İnikad: Cilt: 6, Devre: 1, İçtima Senedi: 3, TBMM Kütüphanesi.

362. “(...) yani şey Sarayova, Bosna.” (15)

363. “Sarajevo’dan gelme, o bölgeden gelme yani.” (16)

364. “(...) şu anda orada Saraybosna’da, Hacı Hüsrev Cami’nin arkasında oturuyorlarmış.” (16)

Yukarıda verilen 363 numaralı örnekteki “Sarajevo” yer adı ölçünlü Boşnakçaya, 364 numaralı örnekte “Saraybosna” ifadesi ise Türkiye Türkçesindeki kullanım biçimine uygundur. Ancak 362 numaralı örnekte yer alan {Sarayova} ifadesinin ise; “Osmanlı Türkçesi’nde Saray, Saray ovası, Saray kasabası”¹⁰²⁶ adlandırmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar tarafından coğrafi özel adların ifade edilmesinde dikkat çekici bir başka durum ise “Novi Pazar”, “Velika” ve “Maglovit” yer adları ile ilgilidir.

365. “Bu Yeni Pazar taraflarından gelmişler.”(38)

366. “Babamın babası Novi Pazar, Prijepolje’den gelmiş” (03)

367. “Ya Kırklareli’ne, Babaeski’ye Velika’ya en son İslambeyli’ye gelmişler.”(38)

Yukarıdaki 365 numaralı örnekte yer alan “Yeni Pazar” yer adı, Sırbistan’ın Sancak bölgesindeki “Novi Pazar” yer adının Türkiye Türkçesine kelimesi kelimesine aktarılmasıyla elde edilmiştir. 366 numaralı örnekteki kaynak dildeki biçimi gibi 365 numaralı örnekteki Türkiye Türkçesindeki biçimi de Boşnaklar arasında yaygın biçimde kabul görmüştür. 367 numaralı örnekte ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Bu örnekte yer alan “Velika”¹⁰²⁷ yer adı Kırklareli’nin Demirköy ilçesine bağlı Balaban köyünün eski adıdır. Bölgede yaşayan Boşnaklar arasında köyün bugünkü adı olan Balaban’ın yanı sıra yaygın bir şekilde “Velika” yer adının da kullanıldığı tespit edilmiştir. Yer adını oluşturan sözcüğün Boşnakçada yer almasından dolayı bu dilden geçmiş bir sözcük olduğu düşünülebilir. Ancak sözcük, diğer Slav

¹⁰²⁶ Muhammed Aruçi, “Saraybosna”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI, 2009, s. 128-132.

¹⁰²⁷ “velika” sözcüğü Boşnakça dişî sıfat eki ile oluşturulan bir sözcük olup “büyük” anlamına gelir: “velika kuća” (Tr. büyük ev). Sıfat, eril bir adı nitelediğinde “velik”, dişî adı nitelediğinde “velika”, yansız bir adı nitelediğinde ise “veliko” biçimine dönüşür.

dillerinde de yaygın şekilde kullanılmaktadır.¹⁰²⁸ Yer adının Boşnakların bölgeye yerleşmesinden, yani 1920’li yıllardan önce de var olduğu *H. von Kiepert*’in 1877 yılında oluşturduğu haritada da açıkça görülmektedir.¹⁰²⁹ Yer adının Bulgar yerleşimciler tarafından köye verildiği muhtemeldir. “*Velika*” yer adı ile ilgili bu duruma, çalışmamızın birinci bölümündeki Balaban köyü ile ilgili kısımda ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

f) Gök Cisimlerinin Adları: Boşnakçada benzersiz olan gök cisimleri de özel adlardır. Bunlar; “*Zemlja*”¹⁰³⁰ (Tr. Dünya), “*Sunce*” (Tr. Güneş), “*Mars*” (Tr. Mars)¹⁰³¹, “*Veliki Medvjed*” (Tr. Büyük Ayı), “*Danica*” (Tr. Sabah Yıldızı)¹⁰³² gibi gök cisimleridir.

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların konuşma biçimleri ile ilgili yapmış olduğumuz saha çalışmasında, gök cisimleri ile ilgili sadece “*Sunce*” adının geçtiği tek bir veriye ulaşılabilmektedir.

368. “(...) *dignu prijan sunce, otiknu rijeku* (...)” (48)

g) Evcil Hayvanlara Verilen Özel Adlar: Bu adlar; “*Šarov/Šarko*”, “*Rumenka*”,¹⁰³³ “*Hektor*” gibi köpek adları; “*Šarac*” gibi at adı; “*Bijelka*” gibi inek adı ve “*Riso*” gibi kedi adları olabilirler.¹⁰³⁴

Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların konuşma biçimleri ile ilgili yapmış olduğumuz saha çalışmasında, evcil hayvanlara verilen özel adlarla ilgili veriye ulaşamamıştır.

h) Diğer Özel Adlar: “*Ulica Nikole Tesle*” (Tr. Nikola Tesla Sokağı) gibi sokak, bulvar ve meydan adları; “*Univerzitet u Sarajevu*” (Tr. Saraybosna Üniversitesi), “*Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*” (Tr. Bosna

¹⁰²⁸ Rick Derksen, *Etymological Dictionary of The Slavic Inherited Lexicon*, Brill NV, Lieden-Boston 2008, s. 514.

¹⁰²⁹ H. von Kiepert’in 1877 yılına ait haritası için bkz. EK 18.

¹⁰³⁰ “*Zemlja*” adı özel ad olarak kullanıldığında; “Dünya” anlamına gelmektedir. Ancak “*zemlja*” biçiminde küçük harfle yazıldığında ise; “toprak, yeryüzü, ülke, diyar” gibi anlamları karşılamaktadır.

¹⁰³¹ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 69.

¹⁰³² Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰³³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰³⁴ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 37.

Hersek Bilim ve Sanat Akademisi) gibi kurum ve kuruluşlar; “*Derviš i smrt*” (Tr. Derviş ve Ölüm) gibi edebi eserler olarak sıralanabilir. Bölgede yapmış olduğumuz saha çalışmasında, bu gruba örnek gösterilebilecek özel adlarla ilgili verilere ulaşamamıştır.

3.1.1.2.2. Genel Adlar

Genel adlar (Boş. opće/opšte ili zajedničke imenice), ortak özellikleri bulunan varlıkların, nesnelerin ve olguların kümesini ya da kümenin herhangi bir üyesini adlandırmak için kullanılan adlardır.¹⁰³⁵ Bu kümede yer alan adların her birini, benzerlerinden ayıran kendine has özellikleri de bulunabilir.¹⁰³⁶ Genel adlar üç grup olarak değerlendirilebilir.

a) Belirli bir tür nesneyi veya varlığı ya da aynı türden oluşan nesne veya varlıkların kümesinin bir üyesini ifade eden genel adlar: “*čovjek*” (Tr. insan), “*majka*” (Tr. anne), “*otac*” (Tr. baba); “*oko*” (Tr. göz), “*glava*” (Tr. baş, kafa); “*kuća*” (Tr. ev), “*bolnica*” (Tr. hastane); “*šuma*” (Tr. orman), “*more*” (Tr. deniz); “*konj*” (Tr. at), “*pas*” (Tr. köpek); “*knjiga*” (Tr. kitap), “*olovka*” (Tr. kalem); “*grad*” (Tr. şehir), “*selo*” (Tr. köy)¹⁰³⁷ vb.

Genel adların önemli miktarını bu adlar oluşturmaktadır. Bu sebeple gerçekleştirmiş olduğumuz saha çalışmasında da çok sayıda örneğe ulaşılmıştır.

369. “*elma 'jabuka', ište armut 'kruška'.*” (21)

370. “*ineže 'krava' (...) boğaya 'bik'.*” (39)

371. “*stolica*” (10)

Verilen örneklerde yer alan adlar, “Bildiğiniz Boşnakça meyve-sevze, hayvan ve nesne adları nelerdir?” sorusuna cevap olarak katılımcılar tarafından verilmiştir.

b) Bir dizi varlıktan oluşan kümeyi ifade eden genel adlar da bulunmaktadır. Bu kümede yer alan münferit varlıklar bireysel değil bir bütün olarak değerlendirilir.

¹⁰³⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰³⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 100.

¹⁰³⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

Bu tür adlara *topluluk adı* (Boş. zbirne/kolektivne imenice) denir.¹⁰³⁸ Bunlar; “*djeca*” (Tr. çocuklar), “*momčad*” (Tr. takım, ekip, tayfa), “*cvijeće*” (Tr. çiçekler, çiçek kümesi), “*lišće*” (Tr. yapraklar, yaprak kümesi) vb. adlardır. Topluluk adları; “*şekil bakımından teklik durumunda olduğu halde, anlamca topluluk kavramı taşıyan adlardır.*”¹⁰³⁹ Bu bağlamda, topluluk adlarının genellikle çokluk biçimleri yoktur. Ancak, topluluk anlamı taşıyan bu adların ifade ettiği kümelerden birden fazla sayıda varsa çokluk biçimine sahip olurlar: “*momčad*” (Tr. takım) > “*momčadi*” (Tr. takımlar).¹⁰⁴⁰

372. “Ormana ‘*granje*’ diyoruz. Yani ‘*maktu*’ diyoruz. Da radim u *maktu*, u *granje*.” (50)

Yukarıda verilen 372 numaralı örnek cümlede “*granje*” adı iki defa geçmektedir. Ölçünlü Boşnakçada topluluk adı olan “*granje*”, Türkiye Türkçesine “dal yığını, ağaç dallarının oluşturduğu yığın” olarak aktarılabilir. Ancak örnek cümleden de anlaşılacağı üzere bölgedeki halk ağzında “ormanda, orman ürünleri üzerine yapılan çalışma” anlamında kullanılmaktadır.

373. “*Petero torunčadi imam. Beş tane torunum var.*” (50)

Yukarıda verilen 373 numaralı örnekte, Türkçe “torun” adı ve Boşnakça -*ad* topluluk adı yapma eki kullanılarak {*torunčad*} sözcüğü türetilmiştir. Cümlelerin bağlamı dikkate alındığında katılımcının bu sözcük ile “torunlar” adını ifade etmek istediği anlaşılmaktadır. Ancak ilginç olan ölçünlü Boşnakçada “torunlar” adı da benzer biçimde -*ad* topluluk adı ekiyle türetilmektedir: “*unučad*” (Tr. torunlar). Sözcük “*unuk*” (Tr. erkek torun) adına, -*ad* topluluk eki getirilmesi ile oluşturulur. Bu süreçte adın son sesi /k/, /č/ sesine dönüşür ve daha sonra ek eklenir: “*unuk-ad*” > “*unučad*”. Bu örnek bize, katılımcının sözcüğün Boşnakça biçimi hatırlamadığını ya da bilmediğini ancak topluluk adı türetme biçiminine aşina olduğunu göstermektedir.

Bölgede yapılan çalışmada {*đeca*} > “*djeca*” (Tr. çocuklar), “*braća*” (Tr. erkek kardeşler) gibi topluluk adlarına da ulaşılmıştır.

¹⁰³⁸ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 100.

¹⁰³⁹ Günay Karaağaç, “topluluk adı”, *a.g.e.*, s. 801.

¹⁰⁴⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 100.

374. “E (...) kad smo bili deca,” (28)

375. “(...) i kad su nam braća se počeli da se žene onda i od drugih od turkova se ženili” (28)

Topluluk adları ile ilgili vermiş olduğumuz cümlelerden 374 numaralı örnekte yer alan {*deca*} sözü, ölçünlü dildeki “*djeca*” (Tr. çocuklar) adının Boşnakçanın bazı lehçelerinde farklı telaffuz edilen biçimidir. Ad, Batı Bosna *ikav-şçakav* alt lehçesinde, Doğu Hersek alt lehçesinde ve son olarak Boşnakçanın, Sancak lehçesinin Aşağı Polimlje (Boş. Donjopolimski) alt lehçesinde yer almaktadır.¹⁰⁴¹ Bölgede yapılan çalışmada {*deca*} ve ekav sesletimine göre {*deca*} biçimlerinin ölçünlü dildeki “*djeca*” biçiminden daha yaygın kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun dışında, 375 numaralı örnekte yer alan “*braća*” (Tr. erkek kardeşler) topluluk adı ise ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

c) Üçüncü grup ise miktarına bakılmaksızın farklı madde, yapı malzemesi, materyal türlerini ifade eden genel adların grubudur. Bu tür adlara, *yapı malzemesi ifade eden adlar* (Boş. gradivne imenice) diyoruz: “*voda*” (Tr. su), “*snijeg*” (Tr. kar), “*zlato*” (Tr. altın), “*brašno*” (Tr. un), “*gvožđe*” (Tr. demir)¹⁰⁴² vb. Bu adlar genellikle teklik olarak biçimlenir. Çokluk olarak kullanıldıklarında ise, farklı yerlerde veya zamanlarda kullanılan türlerini ifade ederler. Örneğin; “*Sva pšenična brašna nisu ista.*” (Tr. Buğdaydan yapılmış tüm unlar aynı değildir.)¹⁰⁴³

376. “(...) ište suyu göstererek voda diyoruz.” (21)

377. “(...) ‘mleko’ derler Pomaklar, Boşnaklar ‘varnika’ der.” (39)

378. “(...) zlato veliko da uzmeš böyle on lira, (...)” (45)

Yukarıda 377 numaralı örnekte yer alan {*mleko*} ifadesi ölçünlü dilde, daha açık bir ifadeyle iyekav sesletim biçiminde “*mlijeko*” (Tr. süt) olarak yer alır. Bölgede (39) numaralı katılımcıdan elde ettiğimiz veride yer alan biçimi olan {*mleko*} ise sözcüğün *ekav* sesletim biçimindeki değişkenidir.¹⁰⁴⁴ Yine aynı örnekte yer alan

¹⁰⁴¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 35-39.

¹⁰⁴² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 188.

¹⁰⁴³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 100.

¹⁰⁴⁴ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 391.

{varnika} ifadesi ise muhtemel “varenika” (Tr. ısıtılmış, kaynatılmış süt)¹⁰⁴⁵ sözcüğünün bölgedeki telaffuz biçimlerinden biridir. Ayrıca bölgede {varnika/vernika} (39), {verenka} (21), {verenika} (10) gibi farklı telaffuz biçimlerine de rastlanılmıştır. 376 numaralı örnek cümlede “voda” ve 378 numaralı örnek cümlede “zlato” adları ise ölçünlü Boşnakçaya uygun biçimde verilmiştir.

3.1.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Adlar

Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde yapılan görüşmeler neticesinde birçok ad elde edilmiştir. Bu adlar aşağıda alfabetik sıraya göre verilecektir. Adların cins, sayı gibi dil bilgisel özellikleri ve kökenine yönelik ifadeler kısaltma biçiminde parantez içinde verilmiştir.¹⁰⁴⁶

Bunun yanı sıra, yapılan görüşmelerde hem Türkçe hem de Boşnakça serbest konuşmalar tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Boşnakçanın bölgedeki söz varlığı incelenmektedir. Bu sebeple yapılan görüşmelerde Boşnakça ifadeler ele alınacaktır. Ancak bazı sözcükler özelinde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Katılımcıların Boşnakça konuşmalarda bazı sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki biçimlerini, Boşnakça biçim birimlerle kullandıkları tespit edilmiştir. Ölçünlü dilde yer almayan bu sözcüklere de çalışmanın bu bölümünde yer verilecektir. Ayrıca bazı yer adlarının Boşnakçadaki biçimi ve Türkiye Türkçesindeki biçimleri eş değerdir. Bölgeden elde edilen Boşnakça ifadelerde, Boşnakçanın biçim bilgisi ve ses bilgisi gereği değişen, melez sözler¹⁰⁴⁷ olarak nitelendirilebilecek bu yer adlarına,

¹⁰⁴⁵ Şakir Bayhan, “varenika”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1471; Ana Diklić vd., “varenika”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 1340.

¹⁰⁴⁶ Eril adlar için “er.”, dişi adlar için “dş.”, orta veya bir başka ifadeyle yansız adlar için ise “yan.” kısaltmaları kullanılmıştır. Bununla birlikte, teklik bildiren adlar “tek.” çokluk bildiren adlar ise “çok.” kısaltma biçimleri ile gösterilmiştir. Son olarak türkizmler ya da Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş Türkçe sözcükler için “Tür.”, Arapça sözcükler için “Ar.”, Farsça sözcükler için “Far.” gibi kısaltmalar kullanılmıştır. Bununla birlikte, diğer dillerden geçen sözcükler için de ilgi dil kodu kullanılarak kısaltma oluşturulmuştur: Latince “Lat.”, Lehçe “Pol.”, Rusça “Rus.”, İngilizce “İng.”, Yunanca “Yun.”, Bulgarca “Bulg.” vb. Bununla birlikte, bölgede yapılan çalışmalarda bazı özel adlar küçültme biçimi (Boş. hipokoristik, odmilica) ile verilmiştir. Bu küçültme biçimleri “hip.” kısaltması ile gösterilmiştir.

¹⁰⁴⁷ Melez söz terimi, Günay Karaağaç tarafından; “bir sözün, ses ve anlamca başka bir dile kopyalanması, sözü alan dilin söz üzerinde gerçekleştirdiği ses ve anlam değiştirmeleri, melez sözleri doğurur. Kısacası, bir sözün bir başka dildeki kopyasına melez söz denir” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntı bilgi için bkz. Günay Karaağaç, “melez söz”, *Dil Bilimi ...*, s. 584.

Boşnakçanın telaffuzuna uygun alfabetik sırayla yer verilecektir. Yer adlarının Türkçe telaffuzu ise sözlük maddesinin ardından parantez içinde verilecektir.

aga: (*er., tek., Tür.*) Sözcük ölçünlü Boşnakçada; “*Türk İmparatorluğu döneminde soylu kimse; maaşlı Türk ordusunun komutanı; ekilebilir arazi sahibi, zengin ve güçlü adam*”¹⁰⁴⁸ olarak tanımlanarak Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen ve “*turcizam*” adı verilen sözcüklerdendir.¹⁰⁴⁹ Ayrıca, Sancak bölgesi sözlüğünde sözcük Sjenica ve çevresinde; “*baba; toprak sahibi; Osmanlı ordusundaki paralı askerlerin komutanı*”¹⁰⁵⁰ anlamıyla verilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde, (14) ve (30) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilerek çalışmamıza dahil olan sözcüğün Boşnakçadaki biçiminin değil, “*amca; yaşlı bir erkeğe hitap; ağa; abi, ağabey, büyük erkek kardeş*”¹⁰⁵¹ anlamlarıyla Türkiye Türkçesinin Trakya ağızlarındaki biçiminin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

379. “(...) *od mene viši, jedan aga imam. (...)*” (30)

Verilen 379 numaralı cümlede altı çizili “*aga*” sözcüğü “büyük erkek kardeş, ağabey” anlamında kullanılmıştır. Cümlelerin çevirisi şu şekildedir: “(...) Benden daha uzun/yüksek bir aga(m) var (...)”

ajran: (*er., tek., Tür.*) Sözcük, ölçünlü dilin sözlüklerinde yer almamaktadır. Ancak, Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillere Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerin incelendiği “*Turcizmi u sprskohrvatskom jeziku*” (Tr. Sırp-Hırvat Dilindeki Türkçe Ögeler) adlı sözlükte “*mlačenica*”¹⁰⁵² adı verilen ürüne benzeyen; “*sütten yapılan bir içecek olarak*”¹⁰⁵³ ifade edilir. 1966 yılına ait “*Turcizmi u sprskohrvatskom jeziku*” adlı eserde yer almasına rağmen daha sonraki yıllarda hazırlanan sözlüklerde sözcüğe yer verilmemesi sözcüğün Boşnakçada

¹⁰⁴⁸ Ibrahim Čedić vd., “aga”, *Rječnik bosanskog...*, s. 2: Amela Šehović-Đenita Haverić, *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*, Elektronsko izdanje, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2017, s. 111.

¹⁰⁴⁹ Abdulah Škaljić, “aga”, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁰⁵⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “aga”, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁵¹ Muharrem Özden vd., “aga”, *Trakya Ağızları Sözlüğü; I. Cilt*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2018, s. 36.

¹⁰⁵² Sözcük, “Yağı alınmış sütten yapılan bir tür içecek” olarak tanımlanmaktadır. Bkz.: Ibrahim Čedić vd., “mlačenica”, *Rječnik bosanskog...*, s. 383.

¹⁰⁵³ Abdulah Škaljić, “ajran”, *a.g.e.*, s. 78.

yaygınlaşmaması ile açıklanabilir. Ancak günümüzde Bosna Hersek ve Türkiye arasında gelişen ticari faaliyetler kapsamında, Bosna Hersek'te “*turski napitak*” (Tr. Türk içeceği) olarak da bilinen “*ajran*” sözcüğü kullanılmaya başlamıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*ajran*” sözcüğü sadece (10) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

Aksidžim (Aksidim): (Tr. t. *Aksicim*) Kırklareli'nin Vize İlçesine bağlı Aksicim köyünü ifade eden sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde (16) ve (21) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

akşam: (er., tek.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük; “*ilk karanlık, güneş batışı, güneşin batışından hemen önceki zamanın ilk kısmı; günün beş vakit namazından dördüncüsü, gün batımından sonra kılınan Müslüman namazı*”¹⁰⁵⁴ olarak tanımlanmaktadır. Türkçede de benzer anlamda yer alan sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

alaj: (er., tek., Yun.) Sözcük, ölçünlü Boşnakçada; “*grup, kalabalık, çokluk; geçit töreni; albay tarafından komuta edilen ordunun bir bölümü,*”¹⁰⁵⁵ olarak Türkiye Türkçesine benzer anlamlarda verilerek sözcüğün Yunanca kökenli olduğu aktarılmıştır. Bununla beraber, “Türkizm” adı verilen Türkçe vasıtasıyla Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillere geçen sözcüklerin incelendiği çalışmada da sözcüğün benzer biçimde tanımlandığı görülmektedir.¹⁰⁵⁶ Çalışmanın evrenini oluşturan bölgede yapılan görüşmelerde sözcüğün sadece (52) numaralı katılımcı tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir.

380. “(...) *pokupilo se alaj, kalabaluk, jedan turski bajrak bi uzeli, (...)*”
(52)

Verilen cümlede “*pokupilo se alaj, kalabaluk*” (Tr. alay, kalabalık toplanırdı) ifadesi ölçünlü dile uygun bir anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁰⁵⁴ Abdulah Škaljić, “akşam”, *a.g.e.*, s. 79; Želimir Domović vd., “akşam”, *Rječnik stranih riječi; Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani-plus, Zagreb 2002, s. 45; Amela Šehović-Đenita Haverić, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁰⁵⁵ Dževad Jahić, “alaj”, *Školski rječnik bosanskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo 1999, s. 91; Želimir Domović vd., “alaj”, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁰⁵⁶ Abdulah Škaljić, “alaj”, *a.g.e.*, s. 83.

Allah: (er., tek., Ar.) Sözcük Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Boşnakçada da; “İslam inancında tanrı”¹⁰⁵⁷ ve “Tanrı; tek olan, yüce merhameti olan, ebedi olan, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, yüce Yaratıcı”¹⁰⁵⁸ olarak tanımlanmakta olup zaman zaman “Alah” biçiminde de kullanılmaktadır. Sözcük, bölgede yapılan çalışmada sadece (08) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

Amasija: (Tr. t. Amasya) Karadeniz Bölgesi’nde yer alan şehir yapılan mülakatlarda “Amasija” ve “Amasiju” biçiminde verilmiştir.

381. “(...) kad su najprva došli u Amasiju, iza Amasija pošto je došlo
Kirklisu vamo (...)” (27)

amidža: (er., tek., Ar.) Sözcük Türkiye Türkçesindeki; “Babanın erkek kardeşi; yaşlı adam, dede”¹⁰⁵⁹ anlamı ile Boşnakçaya geçmiştir. Sözcük (08) numaralı katılımcı tarafından hem “amidža” biçiminde yalın durumda hem de “midžo” biçimiyle seslenme durumunda veya küçültme biçiminde kullanılmıştır. Sözcüğün “midžo” küçültme biçimi, Sancak lehçesinde yaygın biçimde kullanılmaktadır.¹⁰⁶⁰

Aprtos: (Tr. t. Aprtos) Gümüzüde Kırklareli ilinin, Vize ilçesine bağlı Balkaya köyünün eski adı olarak bilinen “Aprtos”¹⁰⁶¹ yer adı, Boşnakça ifadelerde (21), (28), (36) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

382. “Prije bilo Aprtos, Sad je Balkaja köyü.” (28)

Yukarıdaki 382 numaralı cümlede yer adının hem eski “Aprtos” biçimi hem de günümüzdeki “Balkaja” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

araba: (dş., tek., Tür.) Sözcük, Boşnakçada; “yük taşımak için kullanılan at arabası” olarak tanımlanmaktadır. Türkçede ise; “tekerlekli, motorlu veya motorsuz her türlü kara taşıtı”¹⁰⁶² olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın evreninde yapılan mülakatlarda sözcük, (45), (46), (48), (50) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca (45), (46) ve (52) numaralı katılımcılar sözcüğün, ar. d. tek.

¹⁰⁵⁷ Ibrahim Čedić vd., “Allah”, *Rječnik bosanskog...*, s. 5.

¹⁰⁵⁸ Amela Šehović-Đenita Haverić, *a.g.e.*, s. 114.

¹⁰⁵⁹ Dževad Jahić, “amidža”, *Školski rječnik...*, s. 94; Želimir Domović vd., “amidža”, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁰⁶⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “midžo”, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁰⁶¹ Sevan Nişanyan, “Balkaya”, *a.g.e.*, s. 200.

¹⁰⁶² Şükrü Haluk Akalın vd., “araba”, *a.g.e.*, s. 140.

“*arabom*” biçimini ve (48) numaralı katılımcı da bel. d. tek. “*arabu*” biçimini ifade ederek sözcüğü Boşnakça çekim ekleri ile biçimlendirmişlerdir. Türkçede motorlu veya motorsuz tüm kara taşıtları için kullanılan sözcük, ölçünlü Boşnakçada sadece yük taşımak için kullanılan “at arabası” anlamını karşılamaktadır. Bölgede elde edilen ifadelerde ise hem “at arabası” hem de “motorlu taşıt, otomobil” yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

383. “*Mesela najstarijem arabu nemam, ja namešćim jednu arabu onde.*”

(48)

384. “*Evet atla, arabaylan yani sa arabom, sa arabom volujskom, mandesom her neyse konjskom (...)*” (52)

Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki biçimi, teknolojinin gelişmesi ve motorlu taşıtların yaygınlaşmasının ardından anlam genişlemesine uğramış ve “otomobil”, “otobüs” vb. motorlu kara taşıtlarını da kapsar hale gelmiştir. Boşnakçaya ise motorlu taşıtları ifade eden “*auto/automobil*” (Tr. otomobil), “*autobus*” (Tr. otobüs) gibi sözcükler başka diğer dillerden geçmiştir. Türkçeden Boşnakçaya geçen “*araba*” sözcüğünün “yük taşımak için kullanılan at arabası” anlamı ile günümüze kadar kullanımı sürmüştür. Ölçünlü Boşnakçada dar anlamı ile kalan sözcüğün Sancak bölgesindeki anlamı, Türkiye Türkçesindeki anlama daha yakındır. Sözcük, Boşnakçanın Sancak lehçesinde, “vagonlu araba” anlamının yanı sıra “otomobil” anlamını da yüklenmiştir.¹⁰⁶³ Bu bağlamda bölgede elde edilen biçim Boşnakçanın Sancak lehçesini işaret etmektedir.

Avdija: (*hip.* < *Abdulah*) Yapılan görüşmelerde elde edilen küçültme biçimlerinden olan “*Avdija*” ifadesi, (27) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. “*Avdija*” küçültme biçimi, “*Abdulah*” özel adından türetilmiştir.¹⁰⁶⁴

babine: (*dş., çok.*) Sözcük, Boşnakçada; “*kadının doğum yapmasının ardından sekiz gün süren neşeli dönem; anne ve bebeğe yakınlarının ziyareti ve hediyeleri, lohusalık dönemi*”¹⁰⁶⁵ olarak tanımlanırken Şakir Bayhan ise benzer tanımları

¹⁰⁶³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “araba”, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁰⁶⁴ Ismet Smailović, *Muslimanska imena ...*, s. 152.

¹⁰⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “babine”, *Rječnik bosanskog ...*, s. 23; Dževad Jahić, “babine”, *Školski rječnik...*, s. 100.

vererek bu lohusalık döneminin 40 gün sürdüğünü¹⁰⁶⁶ ifade etmektedir. Bölgede elde edilen verilerde “*babine*” sözcüğü sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun olarak kullanılmıştır.

babo: (*er., tek., Far.*) Türkçedeki “baba” sözcüğü ile aynı anlamda kullanılan sözcük, Boşnakçaya Türkçe yoluyla geçen sözcüklerdendir.¹⁰⁶⁷ Boşnakçada ayrıca “*baba*”¹⁰⁶⁸, “*babaja*”, “*babajko*” ve “*babuka*” biçimleri de bulunmaktadır.¹⁰⁶⁹ Çalışmamızda sözcük; (16), (19), (27), (28), (30), (31), (36), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından yal. d. tek. “*babo*” biçimiyle, (50) numaralı katılımcı tarafından yal. d. tek. “*baba*” biçimiyle ve son olarak (28) numaralı katılımcı tarafından il. d. tek. “*baba*” biçimi ile kullanılmıştır.

bajrak: (*er., tek., Tür.*) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan “*bajrak*” veya “*barjak*”¹⁰⁷⁰ sözcüğü Boşnakçada da aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁰⁷¹ Ayrıca Sancak bölgesinde, özellikle Plav ve Gusinje’de sözcük aynı anlamıyla {*bajrek*} olarak biçimlenmektedir.¹⁰⁷² Çalışmamızda sadece (52) numaralı katılımcı tarafından “*bajrak*” biçiminde verilmiştir.

bakalija: (*dş., tek., Ar.*) Sözcük Boşnakçada; “*bakkalda satılan yiyecekler*”¹⁰⁷³ tanımı ile yer almaktadır. Çalışmamızda sadece (45) numaralı katılımcı tarafından kullanılan sözcük, katılımcının cümlesinden anlaşılacağı üzere “yiyecek, içecek vb. ürünlerin satıldığı dükkan” yani “bakkal dükkanı” anlamında kullanılmıştır.

385. “*Po svako kući mazi imala bakalija, dućan, kahva*” (45)

Verilen cümlede altı çizili “*bakalija*” sözcüğü ile “bakkal (dükkanı)” ifade edilmek istendiği anlaşılmaktadır. Cümlelerin çevirisi yaklaşık şu şekildedir; “*Her evin*

¹⁰⁶⁶ Şakir Bayhan, “*babine*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 59.

¹⁰⁶⁷ Abdulah Škaljić, “*babo*”, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁰⁶⁸ Želimir Domović vd., “*baba*”, *a.g.e.*, s. 150.

¹⁰⁶⁹ Dževad Jahić, “*babo*”, *Školski rječnik...*, s. 100.

¹⁰⁷⁰ Abdulah Škaljić, “*bajrak*”, *a.g.e.*, s. 113; Želimir Domović vd., “*barjak*”, *a.g.e.*, s. 162. Sözcüğün “*bajrak*” ve “*barjak*” kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački lingvistički atlas I: Fonetika*, Slavistički komitet, Sarajevo 2020, s. 324-325.

¹⁰⁷¹ Ibrahim Čedić vd., “*bajrak*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 23.

¹⁰⁷² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*bajrek*”, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁰⁷³ Dževad Jahić, “*bakalija*”, *Školski rječnik...*, s. 103; Abdulah Škaljić, “*bakalija*”, *a.g.e.*, s. 115.

altında bakkal, dükkan, kahvehane vardı". Ancak ölçünlü Boşnakçada "*bakalija*" sözcüğü yukarıda da belirtildiği üzere "bakkalda satılan yiyeceklere" verilen ad olup "bakkal dükkanı" anlamında, "*bakal, bakalin*"¹⁰⁷⁴ sözcüklerinin kullanıldığını belirtmemiz gerekmektedir.

Balkaja: (Tr. t. *Balkaya*) Kırklareli ilinin, Vize ilçesine bağlı Balkaya köyü, bölgede yapılan görüşmelerde yer alan Boşnakça ifadelerde (28) ve (36) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

Balkan: (er., tek., Tür.) Sözcük Boşnakçaya; "*Balkan Yarımadası*" anlamında Türkçe vasıtasıyla geçmiştir.¹⁰⁷⁵ Bunun yanı sıra, Boşnakça dışındaki diğer bölge dillerinde; "*Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Adriyatik Denizi'nin güneydoğu kısmının arasında kalan yarımada*ya verilen ad" olarak tanımlanmakla birlikte, "*Stara planina*" (Tr. Eski Dağ) anlamı ile de anılmaktadır. Ayrıca sözcük, "*Güneydoğu Avrupa'nın dağlık bölgelerini*" işaret etmektedir.¹⁰⁷⁶ Türkiye Türkçesinde ise, bölgede yer alan ülkeleri içine alarak çokluk "Balkanlar" biçimi ile kullanılmaktadır.¹⁰⁷⁷ Bunun yanı sıra yine Türkiye Türkçesinde; "*sarp ve ormanlık sıradağ*"¹⁰⁷⁸ anlamı ile genel ad olarak kullanımı da mevcuttur. Dževad Jahić, sözcüğün genel ad olarak kullanılan bu biçiminin Boşnakçada da mevcut olduğunu ve "*brdo*"¹⁰⁷⁹ (Tr. tepe) anlamına geldiğini ifade etmektedir. Ancak genel ad olarak kullanılan bu biçimi, Boşnakçanın diğer sözlüklerinde tespit edilememiştir. Çalışmamızın evreninde yapılan görüşmelerde ise (10), (45) ve (46) numaralı katılımcıların "balkan" sözcüğü kullandıkları tespit edilmiştir.

386. "*Idem u orman da hodam, (...) u balkan, orman değil de, u balkan*"
(10)

387. "*Vallahi šuma, balkan... bizimkiler balkan der (...)*" (45)

388. "*u balkan, u šumu diyorlar. Idemo u šumu, sečemo hrastove.*" (46)

¹⁰⁷⁴ Ibrahim Čedić vd., "bakal, bakalin", *Rječnik bosanskog...*, s. 24.

¹⁰⁷⁵ Abdulah Škaljić, "Balkan", *a.g.e.*, s. 118.

¹⁰⁷⁶ Ana Diklić vd., "Balkan", *Rječnik hrvatskoga...*, s. 53.

¹⁰⁷⁷ Şükrü Haluk Akalın vd., "Balkanlar", *a.g.e.*, s. 246.

¹⁰⁷⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., "balkan", *a.g.e.*, s. 246.

¹⁰⁷⁹ Dževad Jahić, "balkan", *Školski rječnik...*, s. 105.

Verilen cümlelerde açıkça görüleceği üzere, katılımcılar tarafından “balkan” sözcüğü “Balkan Yarımadasını” ifade etmek için kullanılmamıştır. Katılımcılar sözcüğü, “šuma” (Tr. orman) sözcüğü ile birlikte ya da bu sözcüğün yerine kullanmayı tercih etmişlerdir.

bašča, bahča, bašta: (dş., tek., Tür.) Sözcük Boşnakçada; “bašča”, “bašća”, “bašta”, “bahča” vb. biçimlerde kullanılmaktadır.¹⁰⁸⁰ Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan “bahča”¹⁰⁸¹ Boşnakçada; “evin yakınında meyve, çiçek ve sebze ekilen arazi; restoranların, kafelerin ve barların önlerine masa ve sandalye konulan alan”¹⁰⁸² anlamları ile Türkçedeki biçimine benzer anlamlar yüklenmiştir. Elde ettiğimiz verilerde sadece (50) numaralı katılımcı tarafından ifade edilen sözcük il. d. tek. “bahče” biçimi ile kullanılmıştır.

beba: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “yeni doğmuş çocuk, yenidoğan”¹⁰⁸³ anlamına gelmektedir. Bölgede yapılan çalışmada “beba” adı ile ilgili olarak sadece bel. d. tek. “bebu” biçimi (27) ve (48) numaralı katılımcıların konuşmalarında tespit edilmiş ve ölçünlü dil ile aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür.

bešika: (dş., tek., Tür.) Boşnakçaya Türkçeden geçen sözcük, Boşnakçada; “Bebeği sallayabilmek için özel olarak yapılmış ahşap beşik; beşik, salıncak”¹⁰⁸⁴ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesindeki anlamı ile eş değerdir.¹⁰⁸⁵ Sözcüğün ayrıca Sancak lehçesinde, özellikle Plav ve Gusinje’de {beşik} biçimi de mevcut olup aynı anlamda eril bir ad olarak kullanılmaktadır.¹⁰⁸⁶ Bölgede yapılan çalışmada (19) numaralı katılımcı tarafından ifade edilen sözcük ölçünlü dil ile aynı anlamda kullanılmış fakat {bešiki} olarak bul. d. tek. biçimlendirilmiştir. Ölçünlü dilde ise bul. d. teklikte sözcük {bešici} olarak biçimlenmektedir.

¹⁰⁸⁰ Sözcüğün farklı kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 346-347.

¹⁰⁸¹ Abdulah Škaljić, “bahča”, *a.g.e.*, s. 112.

¹⁰⁸² Ibrahim Čedić vd., “bašča”, *Rječnik bosanskog...*, s. 28.

¹⁰⁸³ Ibrahim Čedić vd., “beba”, *Rječnik bosanskog...*, s. 29.

¹⁰⁸⁴ Amela Šehović-Đenita Haverić, “bešika”, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁰⁸⁵ Abdulah Škaljić, “bešika”, *a.g.e.*, s. 139.

¹⁰⁸⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “beşik”, *a.g.e.*, s. 52.

bicikl: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “iki tekerlekli, iki ayakla pedalların çevrilmesiyle hareket ettirilen bir ulaşım aracı”¹⁰⁸⁷ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine ise; “bisiklet, çiftteker” olarak aktarılmıştır.¹⁰⁸⁸ Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük farklı biçimde {pisiklet} olarak (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Sözcüğün {pisiklet} biçimi ile kullanımı bazı Trakya ağızlarında tipiktir.¹⁰⁸⁹

bik: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “boğa, erkek sığır”¹⁰⁹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde (10), (26) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından, ölçünlü dile uygun anlam ve biçim ile kullanılmıştır.

blavor: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “yılan benzeri kertenkele, oluklu kertenkele; ilkel, eğitimsiz adam”¹⁰⁹¹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sadece (26) numaralı katılımcı tarafından ifade edilen sözcüğün Türkçesinin “kör yılan” olduğu aktarılmıştır.

Bog: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “manevi ve maddi dünyanın yaratıcısı, var olan her şeyin yüce efendisi”¹⁰⁹² olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde “Tanrı” sözcüğü ile karşılanan ifade bölgede yapılan çalışmada, “bogami” birleşik ifadesinin dışında, sadece bir kez (28) numaralı katılımcı tarafından “Bog” biçiminde, ölçünlü dil ile aynı anlamda kullanılmıştır.

boja: (dş., tek., Tür.) Boşnakçada; “boya; renk, renk tonu” anlamlarını karşılayan sözcük, Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcüklerdendir.¹⁰⁹³ Ayrıca günümüzde dahi en yaygın kullanılan Türkizmlerdendir. Bölgede yapılan çalışmada “boja” biçimi ile sadece (35) numaralı katılımcı tarafından, ölçünlü dildeki biçim ve anlamına uygun olarak kullanılmıştır.

¹⁰⁸⁷ Ibrahim Čedić vd., “bicikl”, *Rječnik bosanskog...*, s. 34.

¹⁰⁸⁸ Şakir Bayhan, “bicikl”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 87.

¹⁰⁸⁹ Muharrem Özden vd., “pisiklet”, *Trakya Ağızları Sözlüğü; II. Cilt*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2018, s. 920.

¹⁰⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “bik”, *Rječnik bosanskog...*, s. 35.

¹⁰⁹¹ Ibrahim Čedić vd., “blavor”, *Rječnik bosanskog...*, s. 39.

¹⁰⁹² Ibrahim Čedić vd., “Bog”, *Rječnik bosanskog...*, s. 42.

¹⁰⁹³ Abdulah Škaljić, “boja”, *a.g.e.*, s. 146.

borovnica: (dş., tek.) Türkiye Türkçesinde “yaban mersini” anlamı ile kullanılan sözcük Boşnakçada; “*aynı adı taşıyan çalılıkta yetişen tatlı, koyu mavi meyve*”¹⁰⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sadece (45) numaralı katılımcı tarafından kullanılan sözcük ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde bel. d. çok. “*borovnice*” biçiminde verilmiştir.

Bosanac: (er., tek.) Sözcük; “*Bosnalı insan*”¹⁰⁹⁵ veya “*Bosna sakini, Bosna’da ikamet eden kişi*”¹⁰⁹⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bölgeden elde edilen verilerde görüleceği üzere, (04) ve (16) numaralı katılımcılar sözcüğü yal. d. çok. “*Bosanci*” (Tr. Bosnalılar) biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanmışlardır.

Bosna: (dş.) Bölgede yapılan görüşmelerde Bosna Hersek’i ifade etmek için kullanılan sözcük il. d. “*Bosne*” biçimi ile (28), (51); bul. d. “*Bosni*” biçimi ile (17); bel. d. “*Bosnu*” biçimi ile (04), (15), (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

Bošnjak: (er., tek.) Türkiye Türkçesinde “Boşnak” olarak kullanılan sözcük Boşnakçada; “*Boşnak milletinin üyesi; (etnik olarak) Müslüman; (tarihsel olarak) ‘Boşnjanin’ Boşnyanın*”¹⁰⁹⁷ anlamları ile ifade edilmektedir. Bölgeden elde edilen verilerde sözcüğün yal. d. tek. “*Bošnjak*” biçimi sadece (04) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Bunun yanı sıra (50) ve (52) numaralı katılımcılar ise sözcüğü yal. d. çok. “*Bošnjaci*” biçimini ifade etmişlerdir. (28) numaralı katılımcı ise /i/ sesinin etkisiyle sözcük sonundaki /k/ sesinin /c/ sesine dönüşümünü içeren *ıslıklılaşıma* (Boş. sibilizacija) ve son hecedeki /a/ sesinin, *sabit olmayan* /a/ (Boş. nepostojano /a/) değişimi olmaksızın yal. d. çok. biçimini {*Bošnjaki*} biçiminde aktarmıştır.

braća: (dş., top.) Sözcük biçim olarak dişi cins teklik biçimindedir. Ancak topluluk adı olduğu için çokluk ifade etmektedir. Sözcük Boşnakçadaki “*brat*” (Tr. erkek kardeş) adının çokluk biçimi olarak kullanılan; “*aynı anne ve babadan olan*

¹⁰⁹⁴ Ibrahim Čedić vd., “borovnica”, *Rječnik bosanskog...*, s. 46.

¹⁰⁹⁵ Dževad Jahić, “Bosanac”, *Školski rječnik...*, s. 125.

¹⁰⁹⁶ Ibrahim Čedić vd., “Bosanac”, *Rječnik bosanskog...*, s. 46.

¹⁰⁹⁷ Dževad Jahić, “Bošnjak”, *Školski rječnik...*, s. 126; Ibrahim Čedić vd., “Bošnjak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 47.

erkek kişiler” anlamına gelen topluluk adıdır.¹⁰⁹⁸ Bölgede yapılan çalışmada sözcüğün teklik anlamı taşıyan “*brat*” biçimine ulaşamamıştır. Ancak “*braća*” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

brdo: (yan., tek.) Türkçede “tepe” olarak anılan sözcük Boşnakçada; “*dağdan daha küçük yükseltinin coğrafi adı; büyük miktarda bir şeyin düzensizce bir yere atılması sonucu oluşan yükselti*”¹⁰⁹⁹ anlamlarında kullanılmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada da (39) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

Bugarin: (er., tek.) Ölçünlü dilde; “*Bulgar milletinin üyesi*”¹¹⁰⁰ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesinde de “Bulgar” biçimiyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada “*Bugarin*” biçimi (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Bunun yanı sıra sözcüğün çokluk biçimi “*Bugari*” ise, (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile biçim ve anlam bakımından uygun olarak ifade edilmiştir. Ancak (16) numaralı katılımcı tarafından sözcüğün Türkiye Türkçesindeki “Bulgar” biçimi, Boşnakça yal. d. çok. eki -i ile çekilmiş ve sözcük {*Bulgari*} biçiminde oluşturulmuştur.

Ciganin: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*köken olarak Hindistan’dan gelen halkın üyesi, Roman*”¹¹⁰¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde de; “*Hindistan’dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir topluluk, Çingen, Kıpti, Roman; bu topluluktan olan kimse*”¹¹⁰² anlamıyla verilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde (27) numaralı katılımcı tarafından sözcüğün çokluk biçimi “*Cigani*”, ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

čaj: (er., tek.) Çinceden geçen bir sözcük olarak Türkiye Türkçesinde de kullanılan “çay”, Boşnakçada aynı anlam ile yer almaktadır. Biçim ve sesletim olarak Boşnakçadaki ve Türkçedeki biçimleri birbirine oldukça yakındır. Yapılan mülakatlarda sadece (26) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

¹⁰⁹⁸ Ibrahim Čedić vd., “*braća*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 47.

¹⁰⁹⁹ Ibrahim Čedić vd., “*brdo*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 49.

¹¹⁰⁰ Ana Diklić vd., “*Bugarin*”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 109.

¹¹⁰¹ Ibrahim Čedić vd., “*Ciganin*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 60.

¹¹⁰² Şükrü Haluk Akalın vd., “*Çingene*”, *a.g.e.*, s. 549.

čalgija: (dş., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “*müzik aleti*”¹¹⁰³ ve “*müzik yapmak için kullanılan alet*”¹¹⁰⁴ anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca Sancak lehçesinde, özellikle Novi Pazar ve çevresinde, “*müzik aleti*” anlamının yanı sıra; “*müzik yapma, çalgı çalma*”¹¹⁰⁵ anlamları da yüklenmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcı tarafından ar. d. çok. “*čalgijama*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

čerga: (dş., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine geçen sözcük¹¹⁰⁶ Boşnakçada; “*bir yerden başka bir yere taşınan Çingenelerin gelişi güzel, geçici yaptıkları çadır*”¹¹⁰⁷ ve “*küçük çadır, özellikle Çingene çadırı*”¹¹⁰⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda yal. d. tek. “*čerga*” biçimi ve ar. d. tek. “*čergom*” biçimiyle (48) numaralı katılımcı tarafından dil bilgisel biçim ve anlam bakımından ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

četa: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*Yugoslav Halk Ordusu’nda yaklaşık 200 askerden oluşan birlik*”¹¹⁰⁹ anlamı ile verilmektedir. Ancak daha geniş anlamıyla sözcük, Çekler dışında kalan tüm Slavlar tarafından bilinen Proto Slavca askeri bir terim¹¹¹⁰ olarak; “*organize olmuş insan topluluğu, bölük*”¹¹¹¹ anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra, Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy’un, Slav dillerinden Türkçeye geçmiş sözcüklerin ele alındığı çalışmaları inceleyerek derlediği eserinde “*čete*” sözcüğünün, Arnavutça aracılığıyla Türkçeye Slav dillerinden geçen bir sözcük olduğu¹¹¹² ifade edilmektedir. Bölgede elde edilen veriler arasında sadece (50) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*čete*” biçiminde kullanılmıştır.

¹¹⁰³ Abdulah Škaljić, “čalgija”, *a.g.e.*, s. 161.

¹¹⁰⁴ Želimir Domović vd., “čalgija”, *a.g.e.*, s. 237

¹¹⁰⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “čalgija”, *a.g.e.*, s. 72.

¹¹⁰⁶ Petar Skok, “čerga”, *a.g.e.*, s. 310.

¹¹⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “čerga”, *Rječnik bosanskog...*, s. 71.

¹¹⁰⁸ Želimir Domović vd., “čerga”, *a.g.e.*, s. 239

¹¹⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “četa”, *Rječnik bosanskog...*, s. 72.

¹¹¹⁰ Petar Skok, “četa”, *a.g.e.*, s. 314.

¹¹¹¹ Ana Diklić vd., “četa”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 140.

¹¹¹² Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri; Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 55.

čiček: (er., tek., Tür.) Sözcük, Türkiye Türkçesindeki “çiçek” anlamı ile Boşnakçaya geçmiştir.¹¹¹³ Ayrıca “*čičak*” biçimi ile; “*Asteraceae* familyasına ait *Arctium* cinsinden iki yıllık bitki türü; bitki sapının tepesindeki başlık”¹¹¹⁴ olarak da tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde ise (25) numaralı katılımcı tarafından bel. d. çok. “*čičeke*” biçimi ile kullanılmıştır.

čifluk, çiftluk, čitluk: (er., tek., Tür.) Boşnakçada; “*kırsal mülk; Türk yönetimi sırasında Sipahilerin arazisindeki mezra*”¹¹¹⁵ olarak tanımlanan sözcük, Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcüklerdendir.¹¹¹⁶ Ayrıca Sancak lehçesinde Bijelo Polje ve civarında, “*čifluk*” biçiminde kullanılan sözcük “*bir tür feodal mülk*”¹¹¹⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede elde ettiğimiz verilerde sözcük, (48) numaralı katılımcı tarafından “*čiftlik*” ve “*čiftluk*” olarak kullanılmıştır.

389. “(...) ima jedan *čiftlik* mojem sinom, ima oko kırk kūsire yakın hajvana, mnogo mu lijep *čiftluk*.” (48)

čorba: (dş., tek., Far.) Sözcük, Türkiye Türkçesindeki “çorba” anlamı ile Boşnakçaya geçmiştir.¹¹¹⁸ Bölgede yapılan çalışmada (04), (26), (27) ve (33) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

čovjek: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*herhangi bir ırktan ve cinsiyetten olan insan türünün bir bireyi*”¹¹¹⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada (36) numaralı katılımcı tarafından sözcük {čovjeke} olarak verilmiş ve çekim bağlamında ölçünlü dilinden bir sapma ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, (08) numaralı katılımcı tarafından ise sözcük, ekav {čovek} ve yekav “čovjek” sesletim biçimleri ile kullanılmıştır.

390. “biz ‘čovek’ deriz ama mesela şimdi onların konuştuğu dilde ‘čovjek’, daha fazla /y/ gizli olarak kullanırlar yani” (08)

¹¹¹³ Abdulah Škaljić, “čiček”, a.g.e., s. 173.

¹¹¹⁴ Amela Šehović-Đenita Haverić, “čičak”, a.g.e., s. 134.

¹¹¹⁵ Ibrahim Čedić vd., “čitluk”, *Rječnik bosanskog...*, s. 75.

¹¹¹⁶ Abdulah Škaljić, “čifluk”, a.g.e., s. 14.

¹¹¹⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “čifluk”, a.g.e., s. 78.

¹¹¹⁸ Dževad Jahić, “čorba”, *Školski rječnik...*, s. 151; Želimir Domović vd., “čorba”, a.g.e., s. 240.

¹¹¹⁹ Ibrahim Čedić vd., “čovjek”, *Rječnik bosanskog...*, s. 76.

Verilen cümlede katılımcı, atalarının Novi Pazar'dan geldiğini beyan etmiş ve bu bölgeden gelenlerin {čovek} ama Bosna Hersek'ten gelenlerin "čovjek" olarak sözcüğü telaffuz ettiğini ifade etmiştir.

čupa: (dş., tek.) Ölçünlü dilde sözcük; "çok fazla saç; kıllı, bakımsız kadın"¹¹²⁰ anlamıyla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; "saçları dağınık kız; kakül, saç tutamı, perçem; derideki kıllar"¹¹²¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (25) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. "čupe" biçimi ile verilmiştir.

čerčivo, čerčivo: (yan., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerden olan "čerčivo" (Tr. çerçeve) sözcüğü ayrıca "čerčivo"¹¹²² biçimi ile de sözlüklerde yer almaktadır. Buna ek olarak Dževad Jahić'e göre sözcüğün, "čerčiv" ve "čerčeva"¹¹²³ biçimleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte, Sancak lehçesinde, Rožaje ve çevresinde sözcük aynı anlamda fakat {čerčiva} biçiminde dişi bir ad olarak kullanılırken¹¹²⁴ Bijelo Polje ve civarında ise "čerčivo" biçimiyle yansız cins kümesinde yer almaktadır.¹¹²⁵ Bölgede yapılan görüşmelerde (10) numaralı katılımcı tarafından {čerčive} farklı biçiminde, ancak ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

dan: (er., tek.) Sözcük; "Güneş'in doğuşundan batışına kadar geçen süre"¹¹²⁶ ve "Dünya'nın kendi eksenini etrafında bir kez dönmesi için gereken yirmi dört saatlik süre"¹¹²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Türkçede "gündüz" ve "gün" sözcüklerine karşılık gelen sözcük bölgede yapılan mülakatlarda (32) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından, ölçünlü dile biçim ve anlam bakımından uygun olarak kullanılmıştır.

¹¹²⁰ Ibrahim Čedić vd., "čupa", *Rječnik bosanskog...*, s. 77.

¹¹²¹ Şakir Bayhan, "čupa" *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 166.

¹¹²² Abdulah Škaljić, "čerčivo", *a.g.e.*, s. 171.

¹¹²³ Dževad Jahić, "čerčivo", *Školski rječnik...*, s. 157.

¹¹²⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, "čerčiva", *a.g.e.*, s. 84.

¹¹²⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, "čerčivo", *a.g.e.*, s. 84.

¹¹²⁶ Ibrahim Čedić vd., "dan", *Rječnik bosanskog...*, s. 83.

¹¹²⁷ Ana Diklić vd., "dan", *a.g.e.*, s. 157.

dečko, dječko: (*er., tek.*) Boşnakçada; “*Delikanlı, genç erkek; oğlan*”¹¹²⁸ anlamında kullanılan sözcük bölgede yapılan mülakatlarda sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun “*dečko*” biçimiyle verilmiştir. Bosna Hersek’in güney ve güneybatı kesimlerinde daha çok “*dečko*”, kuzey ve orta kesimlerinde ise “*dječko*” biçimi ile daha sık kullanılmaktadır.¹¹²⁹

dedo, deda: (*er., tek., Tür.*) Sözcük Boşnakçaya, Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerdendir.¹¹³⁰ Anlam olarak Türkçedeki “dede” sözcüğü ile eş değerdir.¹¹³¹ Bölgede yapılan mülakatlarda “*dedo*” sözcüğü, (03), (06), (28), (30), (31) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlam ile kullanılmıştır.

devlet: (*er., tek., Ar.*) Sözcük, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya “*devlet*”, “*devljet*”¹¹³² veya “*devlat*”¹¹³³ olarak geçmiştir. Boşnakçada; “*İmparatorluk, devlet, ülke*”¹¹³⁴ anlamları ile tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda (04) numaralı katılımcı tarafından “*devlet*” ve {*devletujuši*} biçimleri ile kullanılmıştır.

dijete: (*yan., tek.*) Türkiye Türkçesinde “çocuk” anlamı ile karşılanan sözcük Boşnakçada; “*Doğumdan ergenliğe kadar bir insan; ebeveynlerle göre oğul veya kız; aşırı saf ve çocuksu insan*”¹¹³⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bosna Hersek’te “*dijete*” sözcüğü ayrıca, {*dijete*}, {*dite*} ve nadiren {*dete*} farklı biçimleri ile kullanılmaktadır.¹¹³⁶ Sancak lehçesinde ise sözcük, özellikle Plav ve Gusinje’de “*dijete*” biçimiyle fakat sadece “*erkek çocuk, evlat; oğul*”¹¹³⁷ anlamıyla yer almaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*dijete*” biçimi ile (27), (28), (30), (34), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Bunun yanı sıra,

¹¹²⁸ Şakir Bayhan, “dječko, dečko, dječki”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 211.

¹¹²⁹ Sözcüğün farklı kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 143.

¹¹³⁰ Abdulah Škaljić, “dedo, deda”, *a.g.e.*, s. 208.

¹¹³¹ Ibrahim Čedić vd., “dedo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 85.

¹¹³² Abdulah Škaljić, “devlet (devljet)”, *a.g.e.*, s. 15.

¹¹³³ Dževad Jahić, “devlet”, *Školski rječnik...*, s. 172

¹¹³⁴ Ibrahim Čedić vd., “devlet”, *Rječnik bosanskog...*, s. 93: Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “devlet”, *a.g.e.*, s. 93.

¹¹³⁵ Ibrahim Čedić vd., “dijete”, *Rječnik bosanskog...*, s. 96.

¹¹³⁶ Sözcüğün farklı kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 124-125.

¹¹³⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “dijete”, *a.g.e.*, s. 94.

sözcüğün ekav {dete} sesletim biçiminin il. d. tek. {deteta} çekimi (50) numaralı katılımcı tarafından, yön. d. tek. {detetu} biçimi ise (48) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, sözcük (27) numaralı katılımcı tarafından ar. d. tek. {detetom} biçimi ile verilmiştir. Bu kullanım Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan Karadağlıcada yaygın olarak görülmektedir. İyekav sesletimine göre “dijete” biçiminde verilen sözcükte ortaya çıkan uzun “jat” refleksi /ije/, ad durumu çekimlerinde genişleyen kök sebebiyle kısa /je/ biçimine dönüşür ve “dijete” sözcüğü il. d. teklikte “djeteta” olarak biçimlenir. Karadağ dili veya Karadağlıcada da bu değişim şu biçimde oluşur: “dijete” > “djeteta” veya {deteta}.¹¹³⁸ İl. d. teklikten farklı olarak ar. d. teklikte ise -om eki ile {detetom} biçiminde çekilmektedir. Dalibor Brozović ve Pavle Ivić’e göre; Gusinje ve Titograd’ın (günümüzde Podgorica) eski Müslüman sakinleri tarafında sözcüğün {dite} ve {deteta} biçimi kullanılmakta, ayrıca Bar’daki Müslümanların konuşmasında ise sözcüğün, {dete} ve {deteta} biçimlerine ulaşmak mümkündür.¹¹³⁹ Bu durum, Karadağ dilinde, kısa “jat” refleksinin ortaya çıktığı sözcüklerde, sözcüğün iyotasyon (Boş. jotovanje) ses olayından etkilenip etkilenmemesi konusunda henüz standartlaşmamış bir yapı ile ilişkilidir. Örneğin; Karadağ dilinde, “dijete” sözcüğü il. d. tek. “djeteta” biçiminde çekilebilirken aynı ad durumunda iyotasyon ses olayından etkilenerek yani /d/ sesi ile /j/ sesinin yan yana gelmesi sonucu /đ/ sesinin orta çıkmasıyla sözcük, {deteta} olarak da biçimlenebilmektedir.¹¹⁴⁰ Bu tutarsız kullanım aynı metinlerde, kısa “jat” içeren farklı sözcüklerde ortaya çıkabilir. Karadağ dilinde, iyotasyondan etkilenen {deca} veya {detetu} gibi sözcüklerle “djetinjstvo” gibi ses olayından etkilenmeyen sözcük aynı cümlede yer alabilmektedir.¹¹⁴¹

dimije: (dş., çok.) Eski Yunancadan dile geçmiş olduğu düşünülen sözcük Boşnakçada; “*oryantal tarzda kadın kıyafetleri*”¹¹⁴² anlamıyla verilmektedir. Daha geniş anlamı ile; “*kadınlar tarafından etek yerine iç giysi üzerine giyilen, bacakları*

¹¹³⁸ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 58.

¹¹³⁹ Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 63

¹¹⁴⁰ Josip Silić vd., “dijete”, *a.g.e.*, s. 145.

¹¹⁴¹ Rajka Glušica, “Jotovani i nejotovani oblici u normi crnogorskog jezika”, *Sarajevski filološki susreti III, Zbornik radova knjiga I*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2016, s. 25.

¹¹⁴² Ibrahim Čedić vd., “dimije”, *Rječnik bosanskog...*, s. 97.

diz altından bağlanan geniş şalvarlar”¹¹⁴³ olarak tanımlanmaktadır. Orta Güney Slav değişke dizgesinde Hırvatça ve Sırpça gibi diğer ölçünlü dillerde ise; “*doğu tarzında çok geniş pantolon (erkek ve kadınlar için)*”¹¹⁴⁴ anlamında verilmektedir. Sancak lehçesinde, özellikle Bijelo Polje’de sözcük; “*bacakları diz altından bağlanan geniş kadın şalvarları. Bu şalvarlar, ipek veya diğer yumuşak malzemelerden kesilir. Bir ‘dimije’ için yaklaşık altı metre kumaş gerekir*”¹¹⁴⁵ olarak yer almaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük, sadece (39) numaralı katılımcı tarafından {*dimja*} biçiminde kullanılmıştır.

djeca: (dş., top.) Boşnakçada; “*15 yaşına kadar genç insan yavruları*”¹¹⁴⁶ anlamında verilen topluluk adı, Türkiye Türkçesinde “çocuklar” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Ölçünlü Boşnakçada “*djeca*” olarak biçimlenirken Bosna Hersek’te farklı bölgelerde {*deca*}, {*dica*} gibi farklı sesletimler sonucu oluşan değişik biçimleri de bulunmaktadır.¹¹⁴⁷ Bölgede elde edilen verilerde sözcüğün “*djeca*” biçimine ulaşamamıştır. Ancak ekav sesletimi ile yal. d. tek. {*deca*} biçimi (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Yine (48) numaralı katılımcı tarafından sözcük - *ama* çokluk çekim eki ile yön. d. çok. {*decama*} biçiminde kullanılmıştır. Ancak bir topluluk adı olarak sözcüğün Boşnakçada çokluk ekleri ile biçimlenmediği bilinmektedir. Benzer biçimde (50) numaralı katılımcı da sözcüğü ekav {*dece*} biçiminde kullanmıştır.

391. “(...) *tamo su učili dece.*” (50)

Cümlelerin bağlamından anlaşıldığı üzere katılımcı, cümlelerin öznesini oluşturmak amacı ile sözcüğü {*dece*} biçiminde kullanmıştır. Ancak sözcük, topluluk adı olduğu için zaten çokluk anlamı yüklenmiştir. Bu sebeple cümlede ölçünlü dile aykırı bir kullanım söz konusudur. Bölgede elde edilen farklı kullanımlar arasında {*deca*} biçimi de önemli yer tutmaktadır. Daha önce Karadağ dilinde, kısa “*jat*” refleksi sebebiyle /d/ ve /j/ seslerinin yan yana gelmesi sonucu tutarsız iyotasyon

¹¹⁴³ Dževad Jahić, “dimije”, *Školski rječnik...*, s. 174

¹¹⁴⁴ Želimir Domović vd., “dimije”, *a.g.e.*, s. 297.

¹¹⁴⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “dimije”, *a.g.e.*, s. 94.

¹¹⁴⁶ Ibrahim Čedić vd., “djeca”, *Rječnik bosanskog...*, s. 103.

¹¹⁴⁷ Sözcüğün farklı kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 261.

kullanımından bahsetmiştik. “*djeca*” sözcüğünün {*deca*} olarak kullanımı Karadağ dilinde oldukça yaygın biçimde yer almaktadır.¹¹⁴⁸ Bununla birlikte, Saraybosna ağzında da, özellikle XIX. yüzyılda Ortodoks nüfusun konuşmasında {*deca*} biçiminin yer aldığı bilinmektedir.¹¹⁴⁹ Bölgede yapılan çalışmada “*djeca*” sözcüğünün, yal. d. tek. {*deca*} biçimi, il. d. tek. {*dece*} biçimi, bel. d. tek. {*decu*} biçimi ve ar. d. tek. {*decom*} biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Yal. d. tek. {*deca*} biçimi ayrıca (30) numaralı katılımcı tarafından da kullanılmıştır. Aynı katılımcı sözcüğü ar. d. çok. biçiminde {*decima*} olarak da ifade etmiştir. Ancak topluluk adı olan sözcüğün ad durumu çekimlerinde çokluk biçimi çekimleri bulunmadığından dolayı bu kullanım ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilebilir.

djevica: (*dş., tek.*) Sözcük ölçünlü dilde; “*cinsel ilişkiye girmemiş kız ya da kadın*”¹¹⁵⁰ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*kızoğlankız, bakire*” olarak aktarılmıştır.¹¹⁵¹ Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, yal. d. diş. çok. {*device*} biçimi ile (25) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Sözcüğün {*djevica*} biçiminin, Sancak lehçesinde “*djevojčica*” (Tr. küçük kız çocuğu) adını işaret ettiği tespit edilmiştir.¹¹⁵²

djevojka: (*dş., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*artık çocuk olmayan, evlenmeye hazır diş. cinsiyete mensup genç kişi*”¹¹⁵³ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada “*djevojka*” sözcüğü (52) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

dolaznik: (*er., tek.*) Ölçünlü dilde sözcük; “*gelen kişiler; gelecek olan kuşak, nesil*”¹¹⁵⁴ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*gelen, gelen kişi*”¹¹⁵⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, il. d. tek. “*dolaznika*” ölçünlü biçimini işaret eden {*dolazika*} biçimi ile verilmiştir.

¹¹⁴⁸ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 69.

¹¹⁴⁹ Senahid Halilović vd., *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo 2009, s. 27.

¹¹⁵⁰ Ibrahim Čedić vd., “*djevica*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 105.

¹¹⁵¹ Şakir Bayhan, “*djevica*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 213.

¹¹⁵² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*devica*”, *a.g.e.*, s. 112.

¹¹⁵³ Ibrahim Čedić vd., “*djevojka*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 105.

¹¹⁵⁴ Ana Diklić vd., “*dolaznik*”, *a.g.e.*, s. 199.

¹¹⁵⁵ Şakir Bayhan, “*dolaznik*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 224.

drijen: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “kızılcıkgiller ailesine ait, sarı veya kırmızı çiçekli, Güney Avrupa’ya özgü çalı bitkisi, (lat. *cornus mas*) kıızılcık”¹¹⁵⁶ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “kızılcık; bu ağacın meyvesi”¹¹⁵⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

drvo: (yan., tek.) Boşnakçada sözcük; “sapı ve yaprakları olan bitki; kesme veya doğrama ile ağaç bitkisinden elde edilen kereste ve yakacak odun”¹¹⁵⁸ anlamlarında kullanılmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda (45) numaralı katılımcı tarafından “drvo” biçimi verilmiştir. Bunun yanı sıra, (10) ve (36) numaralı katılımcılar tarafından ise bel. d. çok. “drva” biçimi, ölçünlü dile uygun olarak kullanılmıştır.

dućan: (er., tek., Ar.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük Boşnakçada; “mağaza, ticaret mağazası”¹¹⁵⁹ olarak yer almaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük (45) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

dud: (er., tek., Tür.) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük; “*Morus alba* ve *Morus nigra* olarak bilinen beyaz dut ve siyah dut bitkilerini”¹¹⁶⁰ ifade etmektedir. Türkçede de aynı anlamla yer alan sözcük bölgede yapılan görüşmelerde “dud” biçimi ve Türkiye Türkçesindeki “dut ağacı” ifadesiyle (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca sözcükten türetilen bir başka ifade de elde edilen metinlerde yer almaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda, “dudove” biçimi (48) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Sözcüğün {dudovi} biçimi Sancak lehçesinde (özellikle Novi Pazar ve çevresinde) topluluk adı olup “hurmaşıca”¹¹⁶¹

¹¹⁵⁶ Ana Diklić vd., “drijen”, *a.g.e.*, s. 212.

¹¹⁵⁷ Şakir Bayhan, “drijen”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 240.

¹¹⁵⁸ Ibrahim Čedić vd., “drvo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 122.

¹¹⁵⁹ Ibrahim Čedić vd., “dućan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 123.

¹¹⁶⁰ Abdulah Škaljić, “dud”, *a.g.e.*, s. 226; Želimir Domović vd., “dud”, *a.g.e.*, s. 297.

¹¹⁶¹ Sözcük, “küçük hurma, hurma tatlısı” olarak Türkiye Türkçesine aktarılan, bir tür yöresel şerbetli tatlıyı ifade etmektedir. Bkz.: Şakir Bayhan, “hurmaşıca”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 390.

adını ifade etmektedir.¹¹⁶² (48) numaralı katılımcıdan elde edile cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, ifadenin “bir tatlı çeşidini” işaret ettiği açıktır.

dunja: (er., tek., Ar.) Boşnakçada “*dunja*” biçiminde iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki dişi cins bir addır ve sözlükte; “*aynı adı taşıyan meyvesi olan meyve ağacı*”¹¹⁶³ tanımıyla yer alırken Türkiye Türkçesinde; “ayva ağacı veya meyvesi” tanımını karşılayan sözcüktür. Diğeri ise yine “*dunja*” biçiminde eril cins bir sözcüktür. Bu sözcük Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerdendir ve Türkiye Türkçesindeki “Dünya” adını karşılamaktadır.¹¹⁶⁴ Bölgede elde ettiğimiz veriler arasında “*dunja*” adının sadece (45) numaralı katılımcı tarafından, “Dünya” anlamı ile kullandığı cümlelerin bağlamından anlaşılmaktadır.

392. “*Ja ako dođem ova dunja opet, ću u ovo selo udat (...)*” (45)

Verilen cümlede “*dunja*” adı Türkiye Türkçesindeki “Dünya” adının yerine kullanılmıştır. “*Ja ako doğem ova dunja opet (...)*” ifadesininin yaklaşık olarak çevirisi “Eğer dünyaya yine gelirim (...)” biçimindedir. Ancak “*dunja*” adının Türkiye Türkçesindeki “Dünya” sözcüğünün karşılığı olarak kullanıldığında eril bir ad olduğu bilindiğine göre onu niteleyen zamirin de eril biçimde olması gerekmektedir. Bu sebeple {*ova dunja*} yerine “*ovaj dunja*” kullanımı ölçünlü dilin biçim bilgisine uygundur.

džam: (er., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerden olan “*džam*” Boşnakçada; “*pencere camı*”¹¹⁶⁵ anlamına gelmektedir. Sancak lehçesinde, özellikle Bijelo Polje’de; “*pencere, cam*” anlamının yanı sıra, “*lamba camı*” olarak da tanımlanmıştır.¹¹⁶⁶ Çalışmamızda sözcük “*džam*” biçimi ile sadece (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

džeza: (dş., tek.) Ölçünlü dilin sözlüklerinde yapılan sözcük taramasında sözcüğe ulaşılamamıştır. Ancak Sancak lehçesinde {*džeza*} (Tr. ceza) anlamı ile

¹¹⁶² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “dudovi”, *a.g.e.*, s. 102.

¹¹⁶³ Ibrahim Čedić vd., “dunja”, *Rječnik bosanskog...*, s. 125.

¹¹⁶⁴ Abdulah Škaljić, “dun’ja (dunja)”, *a.g.e.*, s. 227; Amela Šehović-Đenita Haverić, “dunja”, *a.g.e.*, s. 150.

¹¹⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “džam”, *Rječnik bosanskog...*, s. 129.

¹¹⁶⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “džam²”, *a.g.e.*, s. 105.

verildiği tespit edilmiştir.¹¹⁶⁷ Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük (31) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

393. “*U mejte kad smo išli, džeza nam davalı, 5 lira džeza što smo Bošnjakča pričali, da se turski naučimo.*” (31)

džumbus, džumbuš: (er., tek. Far.) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan “*džumbuš*”¹¹⁶⁸, Boşnakçada; “*kargaşa, yaygara, kaos*”¹¹⁶⁹ ve “*şaka, eğlence, cümbüş, şenlik*”¹¹⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır. Sancak lehçesinde, Bihor ve çevresinde “*džumbus*” biçimindeki sözcük; “*bazı durumlarda gürültülü şenlik, düğün öncesi eğlence*”¹¹⁷¹ anlamları ile verilmektedir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, “*džumbus*” biçimi ile (45) numaralı katılımcı, “*džumbuš*” biçimi ile de (45) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile ve Sancak lehçesine uygun anlamda kullanılmıştır.

đol: (er., tek., Tür.) Sözcük, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş sözcüklerdendir.¹¹⁷² Türkçedeki “göl” sözcüğü, Boşnakçaya “*đol*” biçimi ve “*göl; bataklık, su birikintisi, çamur birikintisi*”¹¹⁷³ anlamı ile geçmiştir. Çalışmamızda sadece (10) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*đol*” biçiminde, ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

đubre: (yan., tek.) Sözcük, Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçmiş sözcüklerdendir.¹¹⁷⁴ Eski Yunancadan Türkçeye geçtiği düşünülen “gübre”¹¹⁷⁵ sözcüğü, Boşnakçaya; “*ahırdan gelen dışkı, gübre; kötü karakterli kişi; çöp, değerli*

¹¹⁶⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “džeza”, *a.g.e.*, s. 107.

¹¹⁶⁸ Abdulah Škaljić, “džumbuš, džumbus”, *a.g.e.*, s. 244.

¹¹⁶⁹ Ibrahim Čedić vd., “džumbus”, *Rječnik bosanskog...*, s.130; Želimir Domović vd., “džumbus”, *a.g.e.*, s. 333.

¹¹⁷⁰ Dževad Jahić, “džumbus (džumbuš)”, *Školski rječnik...*, s. 198.

¹¹⁷¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “džumbus”, *a.g.e.*, s. 110.

¹¹⁷² Abdulah Škaljić, “đol”, *a.g.e.*, s. 252.

¹¹⁷³ Dževad Jahić, “đol”, *Školski rječnik...*, s. 202; Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “đol”, *a.g.e.*, s. 112.

¹¹⁷⁴ Abdulah Škaljić, “đubre”, *a.g.e.*, s. 253.

¹¹⁷⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., “gübre”, *a.g.e.*, s. 993.

olmayan şey”¹¹⁷⁶ anlamlarında taşınmıştır. Çalışmamızda sadece (33) numaralı kullanıcı tarafından “*đubre*” ve {*đubro*} biçimleri ile kullanılmıştır.

Durdevdan (er., tek.) Boşnakçada “*Đurdevdan*” veya “*Jurjevo*” olarak bilinen sözcük; “*Rûmi takvime göre 23 Nisan’da, Milâdi takvime göre 6 Mayıs’ta*”¹¹⁷⁷ Aziz Jurja veya Aziz George Günü olarak kutlanan Hristiyan bayramının adıdır.¹¹⁷⁸ Bölgede yapılan mülakatlarda (45), (48) ve (52) numaralı katılımcılar, “*Đurdevdan*” sözcüğünü “*Hıdırellez*” yerine kullanmaktadır.

394. “*Boşnakça anlatayım. Đurdevdan diyorlar Hıdırellez’e şimdi Đurdevdan.*” (52)

395. “*Đurdevdan kad bi došao, hujtalke, džumbus, i ona pokupi se mladež džubuse je, a sad je jok. Sad bilmiyolar ne zaman Hıdırellez, Kasım ne zaman işte bayram dediğin zaman bayram.*” (45)

Yukarıda verilen cümlelerde katılımcıların “*Đurdevdan*” sözcüğünü; “*Hızır ve İlyas peygamberlerin her yıl buluştuklarına inanılan 6 Mayıs günü; her yıl 6 Mayıs gününde kutlanan geleneksel bayram*”¹¹⁷⁹ anlamlarına gelen “*Hıdırellez*” bayramının yerine kullandıkları anlaşılmaktadır. Hıdırellez ve Aziz George Günü’nün aynı tarihte kutlanması, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında dini etkileşim ile açıklanabilir.¹¹⁸⁰

ezan: (er., tek., Ar.) Boşnakçada; “*caminin minaresinden müezzin tarafından Arapça okunan namaz çağrısı*”¹¹⁸¹ veya “*ortak ibadete veya duaya çağrı*”¹¹⁸² olarak tanımlanan sözcük, Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcüklerdendir. Sözcük bölgeden elde edilen verilerde, (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile anlam ve biçim açısından uygun olarak kullanılmıştır.

¹¹⁷⁶ Ibrahim Čedić vd., “*đubre*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 132.

¹¹⁷⁷ Melih Aydın, “Etnik Kültürlerin Ortak İnanç Paydası: Dünya Coğrafyasında Hıdırellez”, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 May 2013, Konya 2013, s. 1141.

¹¹⁷⁸ Ana Diklić vd., “*Jurjevo*”, *Rječnik hrvatskoga...*, s. 420.

¹¹⁷⁹ Şükrü Haluk Akalın vd., “*Hıdırellez*”, *a.g.e.*, s. 1092.

¹¹⁸⁰ Melih Aydın, *a.g.m.*, s. 1142.

¹¹⁸¹ Abdulah Škaljić, “*ezan*”, *a.g.e.*, s. 273.

¹¹⁸² Dževad Jahić, “*ezan*”, *Školski rječnik...*, s. 210.

ezijet: (er., tek., Ar.) Boşnakçada; “*hakaret, taciz ve zorbalık*”¹¹⁸³ ve ayrıca “*acı, eziyet, işkence*” olarak tanımlanan sözcük, Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerdendir.¹¹⁸⁴ Sözcük bölgede yapılan mülakatlarda, (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

familija: (dş., tek., Lat.) Sözcük Boşnakçada; “*aile, çoluk çocuk, akrabalar; hayvanların veya bitkilerin ait olduğu aile, familya*”¹¹⁸⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sadece (11) numaralı katılımcı tarafından “aile” anlamı ile kullanılmıştır.

furuna, vuruna: (dş., tek., Yun.) Sözcük Boşnakçada; “*fırın; teneke fırın; toprak fırın*”¹¹⁸⁶ tanımı ile yer almaktadır. Sancak lehçesinde ise özellikle Novi Pazar’da; “*ısıtma için yuvarlak fırın*”¹¹⁸⁷ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, bölgede yaptığımız mülakatlarda (10) ve (26) numaralı katılımcılar tarafından, Boşnakçadaki anlama uygun biçimde kullanılmıştır.

godina: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*on iki aylık süre (365 veya 366 gün)*”¹¹⁸⁸ olarak tanımlanır ve Türkiye Türkçesinde; “*yıl, sene; on iki aylık dönem; yaş*”¹¹⁸⁹ anlamı ile karşılanır. Sözcük bölgede gerçekleştirilen mülakatlarda, (04), (10), (21), (28), (39), (50), (52) katılımcılar tarafından “*godina*” biçimi ile, (11), (28), (51) numaralı katılımcılar tarafından ise de il. d. tek. “*godine*” biçimi ile kullanılmıştır.

gora: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*dağ, genellikle yoğun ormanlarla kaplı bir yükseklik*”¹¹⁹⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde; “*tepe, dağ; ormanlık yer, balkan*”¹¹⁹¹ anlamı ile karşılanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*gora*” biçimiyle (14) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçadaki anlamı ile kullanılmıştır.

¹¹⁸³ Ibrahim Čedić vd., “ezijet”, *Rječnik bosanskog...*, s. 142.

¹¹⁸⁴ Abdulah Škaljić, “ezijet”, *a.g.e.*, s. 274.

¹¹⁸⁵ Ibrahim Čedić vd., “familija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 144.

¹¹⁸⁶ Abdulah Škaljić, “furuna, vuruna”, *a.g.e.*, s. 286; Dževad Jahić, “furuna”, *Školski rječnik...*, s. 220.

¹¹⁸⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “furuna”, *a.g.e.*, s. 126.

¹¹⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “godina”, *Rječnik bosanskog...*, s. 170.

¹¹⁸⁹ Şakir Bayhan, “godina”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 334.

¹¹⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “gora”, *Rječnik bosanskog...*, s. 172.

¹¹⁹¹ Şakir Bayhan, “gora”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 337.

govedo: (yan., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “(inek, öküz, buzağı, dana, diive vb) sığırların genel adı; oldukça aptal kişi”¹¹⁹² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde “sığır” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Sözcük bölgede {govoda} biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından, {govodi} biçimi ile de (46) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

grah: (er., tek.) Boşnakçada “pasulj”¹¹⁹³ (Tr. fasulye) olarak da yer alan sözcük; “bölgemizin temel gıda maddelerinden, taneli ürünü, tohumu olan bir bitki”¹¹⁹⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde “fasulye” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bosna Hersek’te yaygın biçimde {gra}¹¹⁹⁵ biçiminde de sesletilmektedir. Kırklareli’nde yapılan çalışmada, “grah” biçimi (10), {gradahu} biçimi ise (36) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca (27) numaralı katılımcı tarafından il. d. tek. “graha” ve il. d. çok “grahova” biçimi kullanılmıştır.

granje: (yan., top.) Sözcük Boşnakçada; “dallar, dal yığını”¹¹⁹⁶ anlamı ile yer alan topluluk adıdır. Bölgede yapılan çalışmada “granje” biçimi, (49) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Ancak katılımcılardan elde edilen cümlelerin bağlamına bakıldığında, sözcüğün Türkçedeki “orman” adının yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

396. “Anladım tako, granje biz granje deriz ormana granje deriz.” (49)

gurabija: (dş., tek., Ar.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya; “un, yumurta, tereyağı ve şekerden yapılan yuvarlak kek, hamur işi”¹¹⁹⁷ anlamıyla geçen sözcük Türkiye Türkçesinde; “kurabiye”¹¹⁹⁸ olarak yer almaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük {kurabije} biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından Türkiye Türkçesindeki karşılığı ile benzer biçimde verilmiştir. Bununla birlikte, sözcüğün

¹¹⁹² Ibrahim Čedić vd., “govedo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 176

¹¹⁹³ Dževad Jahić, “grah”, *Školski rječnik...*, s. 227.

¹¹⁹⁴ Ibrahim Čedić vd., “grah”, *Rječnik bosanskog...*, s. 178.

¹¹⁹⁵ Sözcüğün “gra” biçiminde sesletiminin Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 193.

¹¹⁹⁶ Şakir Bayhan, “granje”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 46; Ibrahim Čedić vd., “granje”, *Rječnik bosanskog...*, s. 179.

¹¹⁹⁷ Ibrahim Čedić vd., “gurabija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 187; Abdulah Škaljić, “gurabija”, *a.g.e.*, s. 292; Želimir Domović vd., “gurabija”, *a.g.e.*, s. 515.

¹¹⁹⁸ Şakir Bayhan, “gurabija”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 357.

{gurabije} biçimi, Sancak lehçe havzasındaki Rožaje’de yaygın biçimde kullanılmaktadır.¹¹⁹⁹

gušterica: (*dş., tek.*) Sözcük Boşnakçadaki “*gušter*” (Tr. kertenkele) adının, -ica dişi veya küçültme eki ile biçimlenmiş¹²⁰⁰, “dişi kertenkele” veya “küçük kertenkele” anlamına gelen biçimidir.¹²⁰¹ Bölgede yapılan çalışmada sadece (26) numaralı katılımcı tarafından detaylı bir biçimde açıklanarak kullanılmıştır.

397. “*Zelenbać bir de gušterica o kahverengisine gušterica diyoruz (...)*
yeşil olana zelenbać diyoruz o biraz daha büyük yanı” (26)

hadžimakulje: (*yan., top.*) Ölçünlü dilde yapılan sözlük taramasında sözcüğe ulaşılammıştır. Ancak Sancak lehçesinde sözcük; “*genellikle, hacdan dönen hacılara sunulan tatlı, ‘hurmašice’* (Tr. *hurma tarlısı*)”¹²⁰² olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {*hadžimakule*} biçimi ile (12) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

Hafa: (*hip. Hafeta, Hafifa, Hafija*) Yapılan görüşmelerde elde edilen “*Hafa*” küçültme biçimi Boşnakçada “*Hafeta, Hafifa, Hafija*” özel adlarını işaret etmektedir.¹²⁰³ Bölgede yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından “*Hafa*” küçültme biçimi “*Hafize*” adının küçültme biçimi olarak verilmiştir.

398. “*Hafize Ural, ama mi čumi Hafa.*” (28)

Verilen cümlede “*Hafa*” küçültme biçiminin “*Hafize*” özel adını işaret ettiği belirtilmiştir. Ancak yapılan sözlük taramasında, “*Hafize*” özel adının Boşnakça biçimi olan “*Hafiza*” özel adının küçültme biçiminin “*Fiza*” olarak verildiği tespit edilmiştir.¹²⁰⁴

¹¹⁹⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “gurabije”, *a.g.e.*, s. 138.

¹²⁰⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 314-317.

¹²⁰¹ Şakir Bayhan, “gušterica”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 360; Senahid Halilović - Amra Halilović, “gušterica”, *Bosansko-slovenski rječnik (Bosansko-slovenski slovar)*, Slavistički komitet & Kulturno-izobraževalni zavod Averroes, Sarajevo - Ljubljana 2014, s. 134.

¹²⁰² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hadžimakulje”, *a.g.e.*, s. 140.

¹²⁰³ Ismet Smailović, “Hafa”, *Muslimanska imena ...*, s. 260.

¹²⁰⁴ Ismet Smailović, “Hafiza”, *Muslimanska imena ...*, s. 261.

hajvan: (er., tek., Ar.) Sözcük Boşnakçaya, Türkçe vasıtasıyla; “*hayvan; çiftlik hayvanı, davar*”¹²⁰⁵ anlamıyla geçmiştir. Ayrıca Boşnakçada; “*kültürsüz mizaca sahip, mantıksız ve aptalca davranan bir kişi için kullanılan sözcük*”¹²⁰⁶ olarak da tanımlanmaktadır. Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Bijelo Polje’de; “*çiftlik hayvanı, davar; hayvanlar*”¹²⁰⁷ anlamı ile verilmiştir. Bölgede yapılan çalışmada yal. d. tek “*hajvan*” biçimi (48), il. d. çok “*hajvana*” biçimi ise (46) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçadaki anlama uygun biçimde kullanılmıştır.

hala: (dş., tek., Ar.) Boşnakçada “*hala*” biçiminde birden fazla sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki; Türkçe vasıtasıyla geçen ve Boşnakçada; “*henüz, hala, halen*”¹²⁰⁸ anlamlarını karşılayan zarftır. Boşnakçada, “*hala*” biçimde olan bir başka sözcük ise İngilizceden geçen dişi bir ad olup; “*bir şeyin depolandığı, üretildiği vb. büyük oda, hol, üretim bölümü*”¹²⁰⁹ olarak tanımlanır. Bu biçimdeki bir diğer sözcük ise Arapça kökenli “*hala*” sözcüğü olup; “*tuvalet, WC, hela*”¹²¹⁰ anlamına gelir. Son olarak; “*teyze, babanın veya annenin kız kardeşi*”¹²¹¹ olarak tanımlanan “*hala*” sözcüğü de benzer biçimde olup yine Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiştir. Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Novi Pazar’da; “*babanın kızkardeşi; teyze*” anlamıyla ad ve “*hala, henüz*”¹²¹² anlamıyla zarf olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Bijelo Polje’de; “*ejderhaya benzeyen mitolojik bir canavar*”¹²¹³ ve Rožaje’de; “*dayanıklılık, güç, kuvvet*”¹²¹⁴ anlamlarına gelen “*hala*” biçiminde sözcükler de bulunmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük, (28) numaralı katılımcı tarafından yal. d. tek. “*hala*” ve bel. d. tek “*halu*” biçiminde Türkiye Türkçesindeki “*babanın kız kardeşi, hala*” anlamında kullanılmıştır.

¹²⁰⁵ Abdulah Škaljić, “hajvan (ajvan)”, *a.g.e.*, s. 301.

¹²⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “hajvan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 191.

¹²⁰⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hajvan”, *a.g.e.*, s. 141.

¹²⁰⁸ Abdulah Škaljić, “hala (adv.)”, *a.g.e.*, s. 303.

¹²⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “hala (engl.)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 191.

¹²¹⁰ Ibrahim Čedić vd., “hala (ar.)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 191.

¹²¹¹ Abdulah Škaljić, “hala (ar.)”, *a.g.e.*, s. 303.

¹²¹² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hala”, *a.g.e.*, s. 142.

¹²¹³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hala¹”, *a.g.e.*, s. 142.

¹²¹⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hala²”, *a.g.e.*, s. 142.

hava: (dş., tek., Ar.) Sözcük Boşnakçada; “*hava; genel olarak iklim*”¹²¹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş sözcüklerden olup “*hava*” veya {*ava*} biçimde kullanımları söz konusudur.¹²¹⁶ Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (21) numaralı katılımcı tarafından “*hava*” biçimi ve Türkçedeki aynı anlamı ile kullanılmıştır.

hefta: (dş., tek., Far.) Sözcük Boşnakçada; “*yedi gün; hafta*”¹²¹⁷ olarak tanımlanmaktadır. Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada ayrıca {*hevta*}¹²¹⁸ veya {*efta*}¹²¹⁹ biçimleri ile de yer almaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. “*heftu*” biçiminde kullanılmıştır.

hljeb: (er., tek.) Boşnakçada; “*ekmek*”¹²²⁰ anlamına gelen sözcük Türkiye Türkçesinde; “*Tahıl unundan yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek, nan, nanıaziz*”¹²²¹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcüğün, {*hleþ*}, {*leba*}, {*leb*}, {*lep*} farklı biçimlerine ulaşılmıştır. Ölçünlü dilde “*hljeb*” biçimi ile yer alan sözcük, ekav sesletiminde {*hleþ*} olarak biçimlenmektedir.¹²²² Bölgede yapılan çalışmalarda {*hleþ*} biçimi (06), (08), (10), (26) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Sözcüğün bir başka biçimi olan {*leb*}, sözcüğün başındaki /h/ sesinin kaybolmasıyla ortaya çıkmaktadır. Dževad Jahić’e göre; “*Doğu Štokav lehçe kümesinin konuşma havzasının büyük bir bölümünde (ekav ve iyekav sesletim biçimlerinin kullanıldığı), Kaykav lehçe kümesinin büyük bölümünde ve Çakav lehçe kümesinin bazı bölgelerinde bu ses (/h/ sesi) tamamen kaybolur veya yerine başka bir ünsüz geçer.*”¹²²³ Bu bağlamda /h/ sesinin sözcüğün başından kaybolmasıyla oluşan {*leb*} biçimine ise; “*Zetsko-raški*” veya “*Zetsko-*

¹²¹⁵ Ibrahim Čedić vd., “hava”, *Rječnik bosanskog...*, s. 191; Amela Šehović-Đenita Haverić, “hava”, *a.g.e.*, s. 172.

¹²¹⁶ Abdulah Škaljić, “hava (ava)”, *a.g.e.*, s. 321.

¹²¹⁷ Ibrahim Čedić vd., “hefta”, *Rječnik bosanskog...*, s. 195.

¹²¹⁸ Dževad Jahić, “hefta (hevta)”, *Školski rječnik...*, s. 253.

¹²¹⁹ Abdulah Škaljić, “hefta (efta)”, *a.g.e.*, s. 325.

¹²²⁰ Şakir Bayhan, “hljeb, hljebac”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 380.

¹²²¹ Şükrü Haluk Akalın vd., “ekmek, -ği”, *a.g.e.*, s. 767.

¹²²² Nedeljko Bogdanović-Jordana Marković, “ekavizam”, *Praktikum iz dijalektologije*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Niş 2000, s. 224.

¹²²³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 108.

Južnosandžački” olarak da ifade edilen Zeta-Güney Sancak lehçesinde,¹²²⁴ Kosova-Reseva (Boş. Kosovsko-resavski) lehçesinde,¹²²⁵ Svrljig-Zaplanje (Boş. Svrljiško-zaplanjski) lehçesinde¹²²⁶ ve son olarak Timok-Lužnica (Boş. Timočko-lužnički) lehçesinde¹²²⁷ ulaşılmıştır. Çalışmamızda sözcüğün {leb} biçimi (41) numaralı katılımcı tarafından, {leba} biçimi ise (13), (21), (22), (37), (40), (41), (42) numaralı katılımcılar tarafından görüşmelerde kullanılmıştır. Son olarak sözcük, (12) ve (13) numaralı katılımcılar tarafından {lep} biçiminde telaffuz edilmiştir.

horoz: (er., tek.) Boşnakçada Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük; “*erkek tavuk, horoz; av tüfeklerinde ve kapsül ateşlemeli tüfeklerde ateşleyici mekanizma*”¹²²⁸ olarak tanımlanırken Türkçede de aynı anlam ile yer almaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {horo} biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

hrast: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*meyvesi pelit veya meşe palamudu olan geniş taç yapraklı, uzun, yaprak döken bir ağaç*”¹²²⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde “meşe (ağacı)” sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda bel. d. çok. “*hrastove*” biçimiyle (46) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

hvala: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir şey hakkında güzel görüş ifade etme; övgü, şükran, tasvip, tanıma*”¹²³⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde “teşekkür” sözcüğü ile karşılanır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük {fala} biçimi ile (22) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Sözcüğün {fala} biçimi, ölçünlü dildeki “*hvala*” sözcüğünün başındaki /hv/ ses grubunun, /f/ veya /v/ sesi ile yer değiştirmesiyle gerçekleşir.¹²³¹ Çeşitli dillerden geçen sözcüklerde /f/ ünsüzünün telaffuzu, Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzalarında erken

¹²²⁴ Miloš Okuka, *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb 2008, s. 173.

¹²²⁵ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 213.

¹²²⁶ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 259.

¹²²⁷ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 272.

¹²²⁸ Abdulah Škaljić, “horoz (oroz)”, *a.g.e.*, s. 333; Amela Šehović-Đenita Haverić, “horoz”, *a.g.e.*, s. 174.

¹²²⁹ Ibrahim Čedić vd., “hrast”, *Rječnik bosanskog...*, s. 202.

¹²³⁰ Ibrahim Čedić vd., “hvala”, *Rječnik bosanskog...*, s. 205.

¹²³¹ Asim Peco, *Govori istočne i centralne Hercegovine*, Knjiga I, Izabrana djela I-VI, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007, s. 113.

dönemlerde /p/ sesi ile verilirken daha sonraki dönemlerde ise /v/ sesi ile karşılanmaya başlamıştır. Genellikle Müslümanlar arasında ve yabancı dillerin etkisinin daha güçlü olduğu yerlerde /f/ sesi güçlenmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, bazı yerel sözcükler de bu ses değişiminden etkilenmeye başlamıştır: “*hvala*” > {*fala*}.¹²³² Ancak, /hv/ ses grubunun sözcüğün ortasında bulunduğu durumlarda, Müslümanların konuşmasındaki biçim, yani /hv/ ses grubunun /f/ veya /v/ sesine dönüşmesi gerçekleşmez: “*kahva*” (Tr. kahve) vb.¹²³³ Ayrıca Boşnakçanın Sancak lehçesinde özellikle Bijelo Polje’de sözcük {*fala*} biçimi ile verilerek ölçünlü dildeki “*hvala*” sözcüğü işaret edilmiştir.¹²³⁴

ime: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir şeyi adlandırdığımız sözcük*”¹²³⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesinde; “*ad, isim*”¹²³⁶ olarak karşılanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda “*ime*” biçimiyle, (10), (12), (30), (39), (46) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçadaki anlamı ile kullanılmıştır.

insan: (er., tek, Ar.) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük; “*insan, kişi*”¹²³⁷ anlamı ile kullanılmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada (48) numaralı katılımcı tarafından Boşnakçadaki anlam ve biçime uygun olarak kullanılmıştır.

Iso: (hip. < *Ihsan, Ishak, Ishan*) Görüşmelerde (12) numaralı katılımcı tarafından verilen küçültme biçimi Boşnakçada “*Ihsan*”, “*Ishan*” ve “*Ishak*” özel adlarının yerine kullanılmaktadır.¹²³⁸ Katılımcı küçültme biçiminin “*Ismet*” adını işaret ettiğini belirtmiştir. Ancak ölçünlü dilde “*Ismet*” özel adının küçültme biçimi, “*Isma*” veya “*Ismo*” olarak biçimlenmektedir.¹²³⁹

Istanbul: (Tr. t. *İstanbul*) Bölgede yapılan görüşmelerde yer adı, il. d. “*Istanbula*” biçimi ile (35) ve (50) numaralı katılımcılar, bel. d. {*Stambol*} biçimi ile

¹²³² Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 12.

¹²³³ Elmedina Alić, “Govor Travnik krajem XIX stoljeća: Fonetsko-fonološke osobenosti”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova (knjiga 1)*, Slavistički komitet, Sarajevo 2012, s. 150.

¹²³⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*fala*”, *a.g.e.*, s. 118.

¹²³⁵ Ibrahim Čedić vd., “*ime*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 211.

¹²³⁶ Şakir Bayhan, “*ime*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 399.

¹²³⁷ Dževad Jahić, “*insan*”, *Školski rječnik...*, s. 272.

¹²³⁸ Ismet Smailović, “*Iso*”, *Muslimanska imena ...*, s. 300.

¹²³⁹ Ismet Smailović, “*Ismet*”, *Muslimanska imena ...*, s. 300.

(48) numaralı katılımcı, bul. d. {*Stanbulu*} biçimi ile (14) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

jabuka: (*dş., tek.*) Boşnakçada; “*birkaç çeşidi olan meyve ağacı ve onun meyvesi*”¹²⁴⁰ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesinde; “*elma ağacı; bu ağacın meyvesi, elma*”¹²⁴¹ olarak karşılanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde (21) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçadaki biçim ve anlama uygun olarak kullanılmıştır.

jagnje, janje: (*yan., tek.*) Boşnakçada; “*koyun yavrusu; tatlı ve nazik davranan kişi*”¹²⁴² olarak tanımlanan sözcük, Türkiye Türkçesine aynı anlam ile “*kuzu, koyun yavrusu; sakın ve uysal kişi*”¹²⁴³ olarak çevrilmektedir. Bölgede yapılan çalışmalarda (10) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*janje*” olarak, (39) numaralı katılımcı tarafından da {*jagne*} olarak ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

jarac: (*er., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*erkek keçi; atlama için jimnastik aleti; burç*”¹²⁴⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Türkiye Türkçesine; “*erkeç, teke; atlama beygiri*”¹²⁴⁵ gibi anlamlarda çevrilen sözcük, bölgede yapılan çalışmalarda sadece (39) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

jare: (*yan., tek.*) Ölçünlü dilde; “*keçi yavrusu*”¹²⁴⁶ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine de; “*keçi yavrusu, oğlak*”¹²⁴⁷ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük sadece (39) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

jarad: (*yan., top.*) Boşnakçada; “*keçi yavruları, oğlaklar*”¹²⁴⁸ olarak tanımlanan sözcük topluluk adıdır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük sadece (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

¹²⁴⁰ Ibrahim Ćedić vd., “jabuka”, *Rječnik bosanskog...*, s. 255.

¹²⁴¹ Şakir Bayhan, “jabuka”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 461.

¹²⁴² Ibrahim Ćedić vd., “janje”, *Rječnik bosanskog...*, s. 257.

¹²⁴³ Şakir Bayhan, “jagnje, janje”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 462.

¹²⁴⁴ Ibrahim Ćedić vd., “jarac”, *Rječnik bosanskog...*, s. 257.

¹²⁴⁵ Şakir Bayhan, “jarac”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 466.

¹²⁴⁶ Ibrahim Ćedić vd., “jare”, *Rječnik bosanskog...*, s. 257.

¹²⁴⁷ Şakir Bayhan, “jare”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 466.

¹²⁴⁸ Şakir Bayhan, “jarad”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 466.

jasak: (er., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcük¹²⁴⁹ Boşnakçada; “*yasaklama, bir şeyin yasaklanmasını emretme*”¹²⁵⁰ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Sancak lehçesinde, özellikle Bijelo Polje’de; “*yasaklanmış bir biçimde; yasak*”¹²⁵¹ anlamlarıyla yer almaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük “*jasak*” biçimiyle (50) numaralı katılımcı tarafından anlam ve biçim olarak ölçünlü dile ve Sancak lehçesine uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

jasen: (er., tek.) Sözcük Türkiye Türkçesinde; “*dişbudak (ağacı)*”¹²⁵² sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda, sadece (21) numaralı katılımcı tarafından anlam olarak ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

jastreb: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*kartalgiller familyasından bir yırtıcı kuş; radikal ve aşırı ideolojik inançlara sahip saldırgan kişi*”¹²⁵³ olarak tanımlanmakta olup ayrıca {*jastrijeb*}¹²⁵⁴ biçiminde kullanımı da mevcuttur. Bölgede yapılan çalışmada sadece (26) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*jastreb*” biçiminde kullanılmıştır.

jaz: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*ark, akaç, su yolu; uçurum; engel*”¹²⁵⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sancak lehçesinde, özellikle Bijelo Polje ve çevresinde sözcük “su kanalı” anlamı ile yer almaktadır.¹²⁵⁶ Bölgede yapılan çalışmada (28) numaralı katılımcı tarafından bul. d. tek. “*jazu*” ve ar. d. tek. “*jazom*” çekimleriyle biçim ve anlam bakımından ölçünlü dile ve Sancak lehçesine uygun olarak kullanılmıştır.

jelo: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*yiyecek, beslenme için kullanılan şeyler*”¹²⁵⁷ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük ayrıca Türkiye Türkçesine; “*aş, yemek,*

¹²⁴⁹ Abdulah Škaljić, “jasak”, *a.g.e.*, s. 363.

¹²⁵⁰ Dževad Jahić, “jasak”, *Školski rječnik...*, s. 286.

¹²⁵¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “jasak”, *a.g.e.*, s. 177.

¹²⁵² Şakir Bayhan, “jasen”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 467.

¹²⁵³ İbrahim Čedić vd., “jastreb”, *Rječnik bosanskog...*, s. 258.

¹²⁵⁴ Dževad Jahić, “jastreb”, *Školski rječnik...*, s. 286.

¹²⁵⁵ Şakir Bayhan, “jaz”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 469.

¹²⁵⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “jaz”, *a.g.e.*, s. 178.

¹²⁵⁷ İbrahim Čedić vd., “jelo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 262.

yiyecek, manca; beslenme, yemek yeme”¹²⁵⁸ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan çalışmada sadece (48) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*jelo*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ile kullanılmıştır.

jezik: (*er., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*ağız boşluğunda düz kaslı organ, konuşma sisteminin bir parçası; insanların düşüncelerini ve duygularını ifade etmelerini sağlayan dilsel işaretler sistemi, bir iletişim aracı*”¹²⁵⁹ olarak yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde de aynı anlamlarda kullanılan sözcük, bölgede yapılan mülakatlarda sadece (47) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçadaki anlama uygun olarak “*jezik*” biçiminde kullanılmıştır.

Jugoslaviya: (*Tr. t. Yugoslavya*) Bölgede yapılan görüşmelerde yer adı, bel. d. “*Jugoslaviju*” biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kafić: (*er., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*kahve ve diğer içeceklerin servis edildiği küçük bir restoran*”¹²⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, bölgede yapılan mülakatlarda sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve “*kafić*” biçiminde kullanılmıştır.

kahva (kafa, kava): (*dş., tek., Ar.*) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçmiş olan sözcük; “*taneli meyveli gür bitki; kavrulmuş kahve çekirdeklerinden veya benzeri bir karışımdan yapılan bir içecek; kahve servisi yapılan dükkan*”¹²⁶¹ anlamlarına gelir. Sözcüğün ayrıca {*kafa*} ve {*kava*} biçimleri de bulunmaktadır.¹²⁶² Bosna’da “*kahva*” biçimiyle, Kaykav lehçe kümesinin konuşma havzası ile birlikte diğer bir çok yerde ise {*kafa*} biçiminde kullanılır.¹²⁶³ Ancak “*kahva*” biçimi, neredeyse sadece Boşnaklar tarafından ifade edilmektedir.¹²⁶⁴ Zira daha önce bahsedildiği üzere, /hv/ ses grubu sözcüğün ortasında konumlandığı durumlarda Müslümanların (Boşnakların) konuşmasında kaybolmazken diğer unsurlarda /f/ veya /v/ seslerine dönüşmektedir.

¹²⁵⁸ Şakir Bayhan, “jelo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 475.

¹²⁵⁹ Ibrahim Čedić vd., “jezik”, *Rječnik bosanskog...*, s. 264.

¹²⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “kafić”, *Rječnik bosanskog...*, s. 270.

¹²⁶¹ Ibrahim Čedić vd., “kahva,kafa”, *Rječnik bosanskog...*, s. 270.

¹²⁶² Abdulah Škaljić, “kahva (kafa, kava)”, *a.g.e.*, s. 381.

¹²⁶³ Alemko Gluhak, “kava”, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb 1993, s. 314.

¹²⁶⁴ Halid Bulić, “Kahva, kafa, kava - frekvencija upotrebe različitih oblika i činioci koji je određuju”, *Lingvazin Magazin za jezik i književnost*, Broj III/1, Oktobar 2015, s. 17.

Örneğin; Travnik bölgesindeki Müslümanlar tarafından sözcük “*kahva*” olarak telaffuz edilirken Sırp ve Hırvatlar tarafından {*kava*} olarak sesletilmektedir.¹²⁶⁵ Yine de günümüzde ölçünlü Boşnakçada, “*kahva*” ve “*kafa*” biçimlerinin kullanımda canlılığını koruduğunu ancak “*kava*” biçiminin zamanla etkisini kaybettiğini söyleyebiliriz.¹²⁶⁶ Sonuç olarak sözcüğün Bosna Hersek’te, Boşnakça “*kahva*”, Hırvatça “*kava*” ve Sırpça “*kafa*” biçimlerinde kullanıldığı ifade edilebilir.¹²⁶⁷ Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük iki farklı anlam ile verilmiştir. Bunlardan ilki; (04), (28), (35), (39) numaralı katılımcılar tarafından bel. d. tek. “*kahvu*” biçiminde ve “içecek” anlamında kullanımıdır. Diğeri ise; (48), (45) numaralı katılımcılar tarafından yal. d. tek. “*kahva*”, (26) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*kahve*” biçiminde ifade edilen ve “kahvehane veya kahve servisi yapan dükkan” anlamıdır.

kalabaluk: (er., tek., Ar.-Tür.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “çok sayıda olan; çokluk”¹²⁶⁸ anlamı ile kullanılmaktadır. Sancak lehçesinin konuşma havzasında özellikle Novi Pazar’da aynı anlama gelen sözcük,¹²⁶⁹ bölgede yapılan mülakatlarda, (48) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlam ile verilmiştir.

kamion: (er., tek., Far.) Türkçede “kamyon” adı ile karşılanan sözcük Boşnakçada; “yük taşımak için kullanılan kara taşıtı”¹²⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, sadece (36) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

karakol: (er., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük,¹²⁷¹ Boşnakçada; “gece bekçisi, bekçi; devriye”¹²⁷² anlamlarıyla yer almaktadır. Sancak lehçesinin konuşma havzasında özellikle Bijelo Polje’de ise; “gece bekçisi, polis

¹²⁶⁵ Elmedina Alić, “Govor Travnika ...”, s. 150.

¹²⁶⁶ Halid Bulić, “Kahva, kafa, kava ...”, s. 18.

¹²⁶⁷ Hasnija Muratagić-Tuna, *a.g.e.*, s. 465: Sözcüğün farklı etnik unsurlar tarafından kullanımları ile ilgili olarak bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 203.

¹²⁶⁸ Dževad Jahić, “kalabaluk”, *Školski rječnik...*, s. 301.

¹²⁶⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “kalabaluk”, *a.g.e.*, s. 184.

¹²⁷⁰ Ibrahim Čedić vd., “kamion”, *Rječnik bosanskog...*, s. 273.

¹²⁷¹ Abdulah Škaljić, “karakol”, *a.g.e.*, s. 395.

¹²⁷² Dževad Jahić, “karakol”, *Školski rječnik...*, s. 308.

karakolu”¹²⁷³ anlamları ile verilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, sadece (16) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*karakoli*” biçimi ve Türkiye Türkçesindeki; “*Güvenliği sağlamakla görevli kimselerin bulunduğu yapı*”¹²⁷⁴ anlamı ile kullanılmıştır. Sözcüğün bu kullanımı ile Sancak lehçesindeki “polis karakolu” anlamı işaret edilmektedir.

kasaba: (*dş., tek., Ar.*) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “*geleneksel Bosna oryantal ruhuyla inşa edilmiş küçük bir şehir, varoş*”¹²⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük sadece (50) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. “*kasabu*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

Kasimpaša: (*Tr. t. Kasimpaša*) İstanbul’da bir semt adı olan sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde, bel. d. “*Kasimpašu*” biçimi ile (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kazan: (*er., tek., Far.*) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “*taşımak için yan taraflarında sapı bulunan büyük bakır kap, kazan*”¹²⁷⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük (48) numaralı katılımcı tarafından ar. d. çok. “*kazanima*” biçimi ve ölçünlü dile uygun anlamı ile kullanılmıştır.

kćer, kćerka, kći: (*dş., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*kendi anne babasına göre kız çocuk, kız evlat*”¹²⁷⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük “*kćer*” biçimiyle (27) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca (28) numaralı katılımcı tarafından sözcüğün “*kćerka*” biçimi ise ar. d. tek. “*kćerkom*” çekimi ile verilmiştir. Son olarak (35) numaralı katılımcı tarafından sözcük {*ćer*} biçimi ile ifade edilmiştir. Yapılan literatür taramasında birçok bölgede {*ćer*} biçimi tespit edilmiştir. Özellikle Batı Hersek ve Dalmaçya hinterlandında {*ćer*} kullanımı ile “*kćerka*” adını ifade ettiği anlaşılmıştır.¹²⁷⁸ Bununla birlikte, Hvar halk ağzında

¹²⁷³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “karakol”, *a.g.e.*, s. 187.

¹²⁷⁴ Šükrü Haluk Akalın vd., “karakol”, *a.g.e.*, s. 1317.

¹²⁷⁵ Ibrahim Čedić vd., “kasaba”, *Rječnik bosanskog...*, s. 279.

¹²⁷⁶ Dževad Jahić, “kazan”, *Školski rječnik...*, s. 313.

¹²⁷⁷ Ibrahim Čedić vd., “kćer”, *Rječnik bosanskog...*, s. 282.

¹²⁷⁸ Ivica Gusić-Filip Gusić, “ćer”, *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*, Vlastita naklada, Zagreb 2004, s. 70.

{ćer} veya {ćere} biçiminde sözcüğün “kći” adının yerine kullanıldığı görülmüştür.¹²⁷⁹ Sözcüğün {ćer} biçimi ayrıca, *Travnik*,¹²⁸⁰ *Konjic* (Tr. t. Konyits),¹²⁸¹ *Donji Humac* (Tr. t. Donyi Humats),¹²⁸² *Mrkopalj* (Tr. t. Mrkopaly)¹²⁸³ gibi gerek Adriyatik kıyısında gerekse iç bölgelerde birçok yerde kullanıldığı görülmektedir. Elmedina Alić konuyla ilgili olarak; “*Başlangıç konumundaki /p/, /t/, /k/ seslerinin sözcükten düşmesinin, XX. yüzyılın sonunda Lašva Vadisi’nin konuşma biçiminin tipik özelliklerinden biri olduğunu*”¹²⁸⁴ ifade etmektedir. Bununla birlikte, Sancak lehçesinin konuşma havzasında {šćerka}¹²⁸⁵ biçiminin yer aldığı, Bijelo Polje’de ise {hćer}¹²⁸⁶ olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcüğün {hćer} biçimi ayrıca Gelibolu’daki Sırların konuşma biçiminde de saptanmıştır.¹²⁸⁷

kiša: (dş., tek.) Boşnakçada; “*Sulu atmosferik çökelti; su damlaları şeklinde yağış*”¹²⁸⁸ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesinde; “*yağmur*” sözcüğü ile karşılanmaktadır.¹²⁸⁹ Bunun yanı sıra, Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Rožaje’de; “*hayvanlarda somak, burun; çene, sakal; domuz burnu, somağı*”¹²⁹⁰ anlamları da yüklenmiştir. Bölgede yapılan çalışmada sözcük sadece (21) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve “yağmur” anlamı ile kullanılmıştır.

kokoš, kokoška: (dş., tek.) Boşnakçada; “*kuş familyasından evcil tüylü bir hayvan, tavuk; çok ve saçma sapan konuşan aptal insan*”¹²⁹¹ tanımlarıyla verilen sözcük bölgede yapılan görüşmelerde “kokoš” ve “kokoška” biçimleriyle sadece (26)

¹²⁷⁹ Radoslav Benčić, “ćer, ćere”, *Rječnik govora grada Hvara; Förske rîci i štörje*, Muzej hvarske baštine, Hvar 2013, s. 132.

¹²⁸⁰ Elmedina Alić, “Gramatičke i leksičke odlike govora Travnika s kraja XIX stoljeća”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres III, Zbornik radova knjiga 1*, Slavistički komitet, Sarajevo 2022, s. 90.

¹²⁸¹ Jasmina Hrnjica, “Govor Gorana kod Konjica”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres II, Zbornik radova knjiga 1*, Slavistički komitet, Sarajevo 2019, s. 446.

¹²⁸² Filip Galović, “Govor Donjega Humca”, *Jezikoslovlje*, 15.2-3, 2014, s. 253.

¹²⁸³ Iva Lukežić, “Mrkopaljski govor”, *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14, 2008, s. 315.

¹²⁸⁴ Elmedina Alić, “Govor Travnika ...”, s. 151.

¹²⁸⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “šćerka”, *a.g.e.*, s. 384.

¹²⁸⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “hćer”, *a.g.e.*, s. 150.

¹²⁸⁷ Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 199.

¹²⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “kiša”, *Rječnik bosanskog...*, s. 285.

¹²⁸⁹ Şakir Bayhan, “kiša”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 514.

¹²⁹⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “kiša”, *a.g.e.*, s. 192.

¹²⁹¹ Ibrahim Čedić vd., “kokoš”, *Rječnik bosanskog...*, s. 293.

numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca “*kokoška*” adının küçültme biçimi (Boş. hipokoristik, odmilica) olan “*koko*” sözcüğü de yine (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlam ile verilmiştir.

kola: (yan., top. / dş., tek. / dş., çok.) Ölçünlü dilde “*kola*” biçiminde iki ad bulunmaktadır. Bunlardan ilki Boşnakça sözlükte dş. çok. bir ad olarak; “*tekerlekli kara taşıtı; araba, otomobil*”¹²⁹² anlamıyla verilmiştir. Ayrıca bu anlamı ile “*kola*” sözcüğü Hırvatçada yansız topluluk adı olarak yer almaktadır.¹²⁹³ Ölçünlü dilde “*kola*” biçimindeki diğer sözcük ise; “*içecek*” anlamına gelen dişi bir addır.¹²⁹⁴ Bölgede yapılan çalışmada ölçünlü dile uygun “tekerlekli kara taşıtı” anlamı ve biçimi ile (48) numaraları katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

kolo: (yan., tek.) Boşnakçada; “daire şeklinde bir nesne (ör. arabanın tekerlekleri); katılımcıların daire biçiminde birbirine tutundukları bir halk oyunu veya dansı” anlamına gelen sözcük Türkiye Türkçesine; “*Hora, halay*”¹²⁹⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile biçim ve anlam bakımından uygundur.

kolijevka: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir çocuğun erken yaşta bakımı için özel olarak yapılmış bir yatak, beşik*”¹²⁹⁶ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük ayrıca Sancak lehçesinin Plav ve Gusinje konuşma alanlarında {*koljivka*} biçimi ile de yer almaktadır.¹²⁹⁷ Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından {*kulujevka*} olarak telaffuz edilerek kullanılmıştır.

komšija, konšija: (er., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük¹²⁹⁸ Boşnakçada, “*yakınlarda yaşayan biri; komşu*” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁹⁹ Bölgede

¹²⁹² Ibrahim Čedić vd., “*kola*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 294.

¹²⁹³ Željko Bujas, “*kola*”, *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Globus, Zagreb 2005, s. 542.

¹²⁹⁴ Ivan Klajn-Milan Šipka, “*кола (kola)*”, *Veliki rečnik stranih reči i izrazi*, Treće dopunjeno i ispravljeno izdanje, Prometej, Novi Sad 2008, s. 629.

¹²⁹⁵ Şakir Bayhan, “*kolo*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 530.

¹²⁹⁶ Ibrahim Čedić vd., “*kolijevka*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 295.

¹²⁹⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*koljivka*”, *a.g.e.*, s. 197.

¹²⁹⁸ Abdulah Škaljić, “*komšija, konšija*”, *a.g.e.*, s. 413.

¹²⁹⁹ Ibrahim Čedić vd., “*komšija*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 300.

yapılan çalışmada sözcük, il. d. tek. “*komšije*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

komšiluk, konšiluk: (er., tek., Tür.) Sözcük Türkiye Türkçesindeki; “*komşuluk; komşular*”¹³⁰⁰ anlamı ile Boşnakçaya geçmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük (50) numaralı katılımcı tarafından {*komšuluk*} biçimi ile verilmiştir.

konj: (er., tek.) Türkiye Türkçesine; “*at, beygir*”¹³⁰¹ olarak çevrilen sözcük Boşnakçada; “*toynaklılar ailesinden bir evcil hayvan türü, at, beygir; satrançta L harfi şeklinde hareket edebilen figür; jimnastik aleti; mantıksız, aptalca, düşüncesizce bir şey yapan kişi*”¹³⁰² olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda yal. d. tek. “*konj*” biçimi ile (10), (26), (45), (48) numaralı katılımcılar tarafından, bel. d. tek. “*konja*” biçimi (52) numaralı katılımcı tarafından ve ar. d. çok. “*konjima*” biçimi ise (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile biçim ve anlam bakımından uygun olarak kullanılmıştır.

kopriva: (dş., tek.) Türkiye Türkçesine; “*ısırgan*”¹³⁰³ olarak çevrilen sözcük Boşnakçada ayrıca “*žara*” adıyla da kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalarda sözcük, yal. d. çok. “*koprive*” biçimiyle (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından, ar. d. çok. “*koprivama*” biçimiyle (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilin biçim ve anlam bilgisine uygun olarak ifade edilmiştir.

kosa: (dş., tek.) Boşnakçada yal. d. teklikte “*kosa*” biçiminde oluşturulan birden fazla sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki Boşnakçada; “*insanın kafasının üstündeki kollar*”¹³⁰⁴ anlamı ile verilen ve Türkiye Türkçesine; “*saç, saçlar*”¹³⁰⁵ olarak aktarılan sözcüktür. Bir diğer “*kosa*” biçimindeki sözcük ise Boşnakçada; “*iki elle çim, ot biçmeye yarayan tarım aleti*”¹³⁰⁶ olarak tanımlanır ve Türkiye Türkçesine;

¹³⁰⁰ Şakir Bayhan, “komšiluk”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 537.

¹³⁰¹ Şakir Bayhan, “konj”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 547.

¹³⁰² İbrahim Čedić vd., “konj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 307-308.

¹³⁰³ Şakir Bayhan, “kopriva”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 549.

¹³⁰⁴ İbrahim Čedić vd., “kosa (1)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 312.

¹³⁰⁵ Şakir Bayhan, “kosa (I)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 553.

¹³⁰⁶ İbrahim Čedić vd., “kosa (3)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 312.

“*turpan*”¹³⁰⁷ anlamı ile aktarılmaktadır. Bunun dışında Sancak lehçesinin konuşma havzasında bulunan Rožaje’de sözcük; “*çayır için bir ölçü birimi*”¹³⁰⁸ olarak da yer almaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (26) numaralı katılımcı tarafından “*tırpan*” anlamı ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

košija: (*dş., tek., Tür.*) Sözcük, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerdendir.¹³⁰⁹ Ayrıca Boşnakçada sözcük; “*koşu, yarış, müsabaka; bir yarışta koşanlara hediye olarak verilen şey*”¹³¹⁰ anlamlarına gelmektedir. Bihor ve civarında ise; “*at koşusu, yarışı; dört nala koşan atlarla yapılan yarış*”¹³¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde sadece (45) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. “*košiju*” biçimi ile kullanılmıştır.

koza: (*dş., tek.*) Boşnakçada; “*kısa-keskin tüyleri olan, süt veren, boynuzlu evcil hayvan; aptalca davranan kadın veya kız*”¹³¹² olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*keçi; dişi yaban keçisi; inatçı, aptal kadın*”¹³¹³ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, yal. d. tek. “*koza*” biçimiyle (39) numaralı katılımcı tarafından, bel. d. çok. “*koze*” biçimiyle de (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilin biçim ve anlam özelliklerine uygun olarak kullanılmıştır.

krava: (*dş., tek.*) Boşnakçada; “*dişi sığır*”¹³¹⁴ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*inek, dişi sığır*”¹³¹⁵ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (10), (26), (39) numaralı katılımcılar tarafından yal. d. tek. “*krava*” biçimiyle ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

Krklareli: (*Tr. t. Kırklareli*) Yer adı, bölgede yapılan görüşmelerde farklı biçimlerle kullanılmıştır. Günümüzde “Kırklareli” olarak kullanılan şehrin eski adını

¹³⁰⁷ Şakir Bayhan, “kosa (II)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 553.

¹³⁰⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “kosa”, *a.g.e.*, s. 200.

¹³⁰⁹ Abdulah Škaljić, “košija”, *a.g.e.*, s. 417.

¹³¹⁰ Dževad Jahić, “košija”, *Školski rječnik...*, s. 328.

¹³¹¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “košija”, *a.g.e.*, s. 201.

¹³¹² Ibrahim Čedić vd., “koza”, *Rječnik bosanskog...*, s. 314.

¹³¹³ Şakir Bayhan, “koza”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 558.

¹³¹⁴ Ibrahim Čedić vd., “krava”, *Rječnik bosanskog...*, s. 317.

¹³¹⁵ Şakir Bayhan, “krava”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 563.

(Kırk Kilise) işaret eden {*Kırklise*} biçimi (35) ve {*Kırklisu*} biçimi ise (27), (35), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

399. “He, iz *Kırklise* (...) hı hı, *Kırklisu*” (35)

400. “Torunlar u *Kırklisu*, kasabu živu.” (50)

401 “(...) pošto je došlo *Kırklisu* vamo, moj onu bebu donjeli voju *Kırklisu* je podnjivili.” (27)

402. “(...) mi živimo, a mladež jok! Mladež u *Kırklisu*.” (52)

krmak: (er., tek.) Boşnakçada sözcük; “erkek domuz; kötü davranışları veya kötü karakteri olan kişi; kolay öfkelenen ve kıskanan kişi; fazla kilolu erkek”¹³¹⁶ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “erkek domuz; hain, hırsız kimse; şişman, şişko adam”¹³¹⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

krompir: (er., tek.) Türkiye Türkçesindeki karşılığı “patates” olan sözcük Boşnakçada; “toprakta gelişen yenilebilir meyvesi olan yumru bir bitki; bu bitkinin yumrusu; bu bitkiden yapılan bir tür yemek”¹³¹⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, Trakya ağızlarındaki {*kompir*}¹³¹⁹ biçimiyle (10) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

kruška: (dş., tek.) Boşnakçada; “karakteristik bir şekle sahip, çok lezzetli meyvesi olan bir meyve ağacı türü”¹³²⁰ anlamıyla tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “armut; armut ağacının meyvesi; armuda benzeyen nesne”¹³²¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (21) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından yal. d. tek. “*kruška*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlamda verilmiştir.

krv: (er./dş., tek.) Sözcük Boşnakça sözlükte eril bir ad olarak; “canlı bir organizmanın damarlarından akan sıvı; yaşam gücü; mizaç; doğum, nesil, soy, ırk,

¹³¹⁶ Ibrahim Čedić vd., “krmak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 322-323.

¹³¹⁷ Şakir Bayhan, “krmak”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 571.

¹³¹⁸ Ibrahim Čedić vd., “krompir”, *Rječnik bosanskog...*, s. 323.

¹³¹⁹ Muharrem Özden vd., “kompir”, *Trakya Ağızları Sözlüğü, II. Cilt...*, s. 706.

¹³²⁰ Ibrahim Čedić vd., “kruška”, *Rječnik bosanskog...*, s. 325.

¹³²¹ Şakir Bayhan, “kruška”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 576.

cins vb.”¹³²² anlamıyla tanımlanmaktadır. Hırvatça sözlükte ise dişi bir ad olarak; “*damarlarda sürekli dolaşan, vücuda besin getiren, akciğerlerden dokulara oksijen taşıyan kırmızı sıvı; akrabalık ilişkisi; cins; mizaç, huy; hayat*”¹³²³ anlamıyla verilmektedir. Sırpça sözlükte de benzer anlamlarda ifade edilirken dişi cins bir ad olarak gösterilmiştir.¹³²⁴ Türkiye Türkçesine ise dişi bir ad olarak; “*kan; hayat, yaşam; soy, cins, çeşit*”¹³²⁵ anlamında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, sadece (51) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

kuća: (*dş., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*duvarları, çatısı olan ve yaşamak için kullanılan bir bina; bir hanede yaşayanların, evdeki aile bütünlüğü, aile bağları ve yaşam alanı*”¹³²⁶ anlamıyla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*ev, konut, hane; aile; firma, kurum, kuruluş, marka; iç saha, spor takımının kendi sahası, ev*”¹³²⁷ olarak aktarılmıştır. Ayrıca sözcük Rožaje’de; “*evde, açık şöminesi olan bir oda*”¹³²⁸ anlamıyla da ifade edilmektedir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, yal. d. tek. “*kuća*” biçimi ile (10), (39), (45), (50) numaralı katılımcılar tarafından, yal. d. çok. “*kuće*” biçimi ile (21) numaralı katılımcı tarafından, il. d. tek. “*kuće*” biçiminde (17), (28) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından, yön. d. tek. “*kući*” biçiminde (04), (16), (21), (45), (50) numaralı katılımcılar tarafından ve son olarak bel. d. tek. “*kuću*” biçimi ile (48), (49) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

kukuruz: (*er., tek.*) Sözcük Türkiye Türkçesine; “*mısır, kokoroz; bu bitkinin taneleri, mısır*”¹³²⁹ olarak aktarılmıştır. Sözcük Bosna Hersek’te ayrıca “*kokuruz*” ve “*kuruz*” biçimleri ile de kullanılmaktadır.¹³³⁰ Kırklareli’nde yapılan görüşmelerde sadece (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlam ile

¹³²² Ibrahim Čedić vd., “krv”, *Rječnik bosanskog...*, s. 326.

¹³²³ Ana Diklić vd., “krv”, *a.g.e.*, s. 513.

¹³²⁴ Milica Vujanić vd., “крв (krv)”, *Rečnik srpskoga jezika*, (ed.) Miroslav Nikolić, Matica srpska, Novi Sad 2011, s. 570.

¹³²⁵ Şakir Bayhan, “krv”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 577.

¹³²⁶ Ibrahim Čedić vd., “kuća”, *Rječnik bosanskog...*, s. 327.

¹³²⁷ Şakir Bayhan, “kuća”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 579.

¹³²⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “kuća”, *a.g.e.*, s. 207.

¹³²⁹ Şakir Bayhan, “kukuruz”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 583.

¹³³⁰ Sözcüğün farklı kullanımlarının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 86-87.

kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (39) numaralı katılımcı tarafından da sözcük {mumuruz} biçiminde “mısır” anlamında ifade edilmiştir.

403. “*Mesela bak mısıra ‘mumuruz’ derler, mesala buğdaya ‘psenica’, Boşnakça ‘psenica’ (...)*” (39)

Yukarıda verilen {mumuruz} biçiminin, Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Novi Pazar ve çevresinde “kukuruz” (Tr. mısır) adının yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.¹³³¹

lampa: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*genellikle gazla çalışan, fitili ve silindiri olan lamba*”¹³³² anlamıyla tanımlanmış ve Türkiye Türkçesine ise; “*lamba, gaz lambası*”¹³³³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük “lampa” biçimiyle sadece (10) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

lanac: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir bütün halinde düzenlenmiş metal bağlantılar; zincir*”¹³³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “lanac” biçimiyle sadece (08) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

livada: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*kesilmiş veya büyükbaş hayvanların otlatıldığı çimenlerle kaplı alan, çayır*”¹³³⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük il. d. tek. “livade” biçiminde (06) numaralı katılımcı tarafından, bel. d. tek. “livadu” biçiminde ise (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

lov: (er., tek.) Sözcük Türkiye Türkçesine; “*av, avlanma, av hayvanı öldürme; yakalanan, avlanan hayvan; sürekliliği*”¹³³⁶ olarak aktarılmıştır. Sözcük bölgede yapılan mülakatlarda bel. d. tek. “lov” biçiminde (21) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından, il. d. çok. “lova” biçiminde ise (52) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

¹³³¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “mumuruz”, *a.g.e.*, s. 240.

¹³³² Ibrahim Čedić vd., “lampa”, *Rječnik bosanskog...*, s. 337; Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “lamba”, *a.g.e.*, s. 213.

¹³³³ Şakir Bayhan, “lampa”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 597.

¹³³⁴ Ibrahim Čedić vd., “lanac”, *Rječnik bosanskog...*, s. 337.

¹³³⁵ Ibrahim Čedić vd., “livada”, *Rječnik bosanskog...*, s. 348.

¹³³⁶ Şakir Bayhan, “lov”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 619.

lješnjak, lješnik: (er., tek.) Sözcük Türkiye Türkçesine; “*findık ağacının meyvesi, findık*”¹³³⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sadece (21) numaralı katılımcı tarafından “*lješnik*” ve {*lejlak*} olmak üzere iki farklı biçimde kullanılmıştır.

404. “*Aksicim mesela, biz mesela findığa ‘lejlak’ deriz, onlar ‘lješnik’ der*”

(21)

Yukarıdaki cümlede verilen {*lejlak*} farklı biçimi, muhtemelen Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Bijelo Polje’de kullanılan {*ljeljak*}¹³³⁸ (Tr. findık) sözcüğü ile bağıntılıdır. Bölgeden elde edilen {*lejlak*} biçimi, {*ljeljak*} sözcüğünün başında ve ortasında yer alan /lj/ sesinin /l/ olarak telaffuz edilmesiyle oluşturulmuştur.

ljudi: (er., çok.) Sözcük Boşnakçada; “*insan ‘čovjek’ adının çokluk biçimi*”¹³³⁹ olarak tanımlanmış ve Türkiye Türkçesine; “*insanlar, halk, âlem, millet; kişiler (görevli)*”¹³⁴⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (04) numaralı katılımcı tarafından yalın durumda {*ludi*} biçiminde, (48) numaralı katılımcı tarafından ise yalın durumda {*lude*} biçiminde kullanılmıştır.

mačka: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*fareleri avlayan evcil hayvan; alımlı, çekici kız*”¹³⁴¹ anlamıyla tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*kedi, dişi kedi; güzel, alımlı kız veya kadın; demir ocak altlığı*”¹³⁴² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, yal. d. tek. {*mačka*} biçimi ile (10) ve (12) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dilin anlamına ve biçimine uygun olarak kullanılmıştır.

Maglovit: Kırklareli ilinin Demirköy ilçesine bağlı Gökyaka köyünün eski adı olan “*Mağlavit*”¹³⁴³ yer adı, (35) numaralı katılımcı tarafından {*Maglavita*}, (49)

¹³³⁷ Şakir Bayhan, “lješnik, lješnjak”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 626.

¹³³⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “ljeljak”, *a.g.e.*, s. 220.

¹³³⁹ Ibrahim Čedić vd., “ljudi”, *Rječnik bosanskog...*, s. 354.

¹³⁴⁰ Şakir Bayhan, “ljudi”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 628.

¹³⁴¹ Ibrahim Čedić vd., “mačka”, *Rječnik bosanskog...*, s. 356.

¹³⁴² Şakir Bayhan, “mačka”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 632.

¹³⁴³ Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt II, Ankara 1946, s. 796.

numaralı katılımcı tarafından “*Maglovito selo*” öbeğinde, (50) numaralı katılımcı tarafından ise bul. d. “*Maglovitu*” çekimi ile verilmiştir.

405. “*U Maglovitu živimo.*” (50)

mahana, mana: (dş., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük; “*eksiklik, hata; fiziksel veya zihinsel eksiklik; yetersizlik*”¹³⁴⁴ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde ise; “*kusur, özür, noksanlık, defo*”¹³⁴⁵ anlamıyla karşılanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {*mahane*} biçimi ile (28) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

majka: (dş., tek.) Sözcük Türkiye Türkçesine; “*anne, ana, valide*”¹³⁴⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük yaygın bir biçimde yal. d. tek. “*majka*” biçiminde (03), (19), (28), (29), (30), (31), (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte (01), (40) ve (37) numaralı katılımcılar ses. d. tek. “*majko*” biçimini, yal. d. tek. biçimi olduğunu düşünerek ifade etmişlerdir. (29) ve (34) numaralı katılımcılar ise sözcüğü, ses. d. tek. “*majko*” biçiminde ölçünlü dilin biçim bilgisine uygun olarak telaffuz etmişlerdir. Ayrıca sözcük, (28) numaralı katılımcı tarafından il. d. tek. “*majke*” biçiminde kullanılmıştır. Bölgeden elde edilen metinlerde sözcüğün anlam olarak ölçünlü dile uygun kullanıldığı tespit edilmiştir.

majstor: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*usta, serbest meslek sahibi zanaatkar; uzman vb.*”¹³⁴⁷ anlamları ile tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük, (08) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*majstori*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

Makedonac: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*Balkanlar’ın güneyinde Yunanistan’a doğru uzanan Slav halkının bir üyesi*”¹³⁴⁸ anlamı ile verilmektedir. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*Makedonyalı, Makedonya yurttaşı*”¹³⁴⁹ olarak

¹³⁴⁴ Abdulah Škaljić, “mahana (mana)”, *a.g.e.*, s. 440; Amela Šehović-Đenita Haverić, “mahana (mana)”, *a.g.e.*, s. 198.

¹³⁴⁵ Şakir Bayhan, “mahana, mana”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 635.

¹³⁴⁶ Şakir Bayhan, “majka”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 636.

¹³⁴⁷ Ibrahim Čedić vd., “majstor”, *Rječnik bosanskog...*, s. 360.

¹³⁴⁸ Ibrahim Čedić vd., “Makedonac”, *Rječnik bosanskog...*, s. 360.

¹³⁴⁹ Şakir Bayhan, “Makedonac”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 638.

aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (04) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*Makedonci*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlam ile kullanılmıştır.

mal: (er., tek., Ar.) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük; “*mülk, varlık; hayvanlar, mal; ‘živi mal’ (Tr. evcil hayvanlar); ‘krupni mal’ (Tr. sığırlar ve atlar); ‘sitni mal’ (Tr. koyunlar ve keçiler)*”¹³⁵⁰ anlamlarıyla tanımlanmıştır. Sözcük Türkiye Türkçesinde ise; “*mal, taşınır mal, hayvan; para; ticari mal*”¹³⁵¹ olarak yer almaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {*malija*} biçimi ile (46) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

manda: (dş., tek.) Yapılan sözlük taramasında ölçünlü dilin sözlüklerinde, “*manda*” sözcüğüne ulaşamamıştır. Ancak Sancak lehçesinin sözlüğünde sözcük iki anlamı ile verilmiştir. Bunlardan ilki; “*sakin ve iyi beslenmiş inek, sığır*” diğeri ise “*şişman kadın veya kız; tatlı seven kadın; iyi iştahlı kişi*”¹³⁵² olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (26) numaralı katılımcı tarafından {*mandaç*} ve {*manda*} biçimleri ve (52) numaralı katılımcı tarafından ar. d. tek. {*mandesom*} biçimi ile “*büyükbaş hayvan, manda*” anlamlarında verilmiştir.

406. “*Bik, boğa bik. Mesela koşulan öküze vo, manda yani bir de dışisine ne diyoruz manda, malak ufak yavrusu malak, mandaç koşulan büyük, herhalde öbürü manda yani ama ikisini de kapsıyor manda*” (26)

407. “*Evet atla, arabaylan yani sa arabom, sa arabom volujskom, mandesom her neyse konjskom, na konja at üstünde (...)*” (52)

mandža: (dş., tek.) Ölçünlü dilin sözlüklerinde yer almayan sözcük Sancak lehçesi; “*yemek, yiyecek*”¹³⁵³ olarak verilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde (36) numaralı katılımcı tarafından, katılımcının Boşnaklara özgü bildiği yemekleri ifade ettiği bölümde “*mandža*” olarak kullanılmıştır.

408. “*(...) gradahu, pilav, pita, (...), mandža*” (36)

¹³⁵⁰ Abdulah Škaljić, “mal”, *a.g.e.*, s. 444.

¹³⁵¹ Şakir Bayhan, “mal”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 639.

¹³⁵² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*manda*¹” ve “*manda*²”, *a.g.e.*, s. 227.

¹³⁵³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*mandža*”, *a.g.e.*, s. 227.

manija: (dş., tek.) Boşnakçada “manija” biçiminde iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “bir şeye takıntılı olmanın hastalıklı bir zihinsel durumu; güçlü, hastalıklı tutku”¹³⁵⁴ anlamıyla verilen ve Türkiye Türkçesinde; “Mani hastalığı”¹³⁵⁵ olarak yer alan Yunancadan geçen sözcüktür. Bir diğer sözcük ise; “mana, anlam”¹³⁵⁶ olarak tanımlanan Arapçadan geçen sözcüktür. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük yal. d. çok. “manije” biçimi ile (25) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Katılımcının konuşması incelendiğinde sözcüğün, Yunancadan geçen “Mani hastalığı” veya Arapçadan “anlam, mana” anlamıyla geçen sözcükler olmadığı tespit edilmiştir. Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki; “genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri”¹³⁵⁷ anlamı ile verilen “mâni” sözcüğünün, Boşnakçanın çekim ekleriyle katılımcı tarafından türetilmiş biçimi olduğu anlaşılmıştır.

mantija: (dş., tek.) Sözcük ölçünlü Boşnakçada; “uzun rahip veya din adamı cübbesi”¹³⁵⁸ anlamıyla verilmiş ve Türkiye Türkçesine ise; “cübbe, papaz cübbesi”¹³⁵⁹ olarak aktarılmıştır. Sancak lehçesinin konuşma havzalarında, özellikle Rožaje’de “mantije” biçimindeki sözcük; “soğan ve biberle karıştırılmış kıymanın küçük yufkaya sarıldığı ve pişirildikten sonra üzerine yoğurt ile birlikte doğranmış sarımsağın eklendiği bir tür yemek”¹³⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda yal. d. tek. “mantija” biçimi (39) numaralı katılımcı, yal. d. çok. “mantije” biçimi ise (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

409. “(...) ‘pita’ derler işte böreğe, Boşnak böreğine, ‘mantija’ derler mantıya, ‘birjan’ derler mesela, etle pirinci döşeyip böyle birjan” (39)

Her iki katılımcının beyanları incelendiğinde katılımcılar tarafından ifade edilen sözcüğün, Türkiye Türkçesindeki; “İçine kıyma konularak küçük bohçalar

¹³⁵⁴ Ibrahim Čedić vd., “manija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 363.

¹³⁵⁵ Şakir Bayhan, “manija”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 644.

¹³⁵⁶ Dževad Jahić, “manija”, *Školski rječnik...*, s. 354; Abdulah Škaljić, “manija”, *a.g.e.*, s. 445.

¹³⁵⁷ Şükrü Haluk Akalın vd., “mâni (II)”, *a.g.e.*, s. 1620.

¹³⁵⁸ Ibrahim Čedić vd., “mantija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 364.

¹³⁵⁹ Şakir Bayhan, “mantija”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 644.

¹³⁶⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “mantije”, *a.g.e.*, s. 227.

*biçiminde dürülen hamur parçaları; bu hamur parçaları ile hazırlanan yemek*¹³⁶¹ tanımındaki “mantı” sözcüğünün Sancak lehçesindeki karşılığı olan “*mantije*” adının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

maza: (*dş., tek.*) Boşnakçada “*maza*” biçiminde iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “*nazlı, kırılğan kişi, şımarık çocuk*”¹³⁶² olarak tanımlanırken diğeri ise; “*iyileştirici merhem*”¹³⁶³ anlamıyla verilmektedir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük (45) numaralı katılımcı tarafından {*mazi*} olarak kullanılmıştır. Ancak katılımcının beyanı incelendiğinde Boşnakçadaki “*maza*” sözcüğünün anlamlarıyla değil, Trakya ağzındaki “mahzen, bodrum” anlamlarına gelen {*maza*}¹³⁶⁴ sözcüğü olduğu düşünülmektedir. Yine de bölgede elde edilen sözcüğün, ölçünlü dilde; “*taştan yapılmış dükkân, mağaza, bodrum; depo, ambar*”¹³⁶⁵ anlamlarına gelen “*magaza*” sözcüğü ile de bağlantılı olabileceğini ifade etmemiz gerekmektedir.

410. “*Devetsto i pedeset kuća imalo ovde. Po svako kući mazi imala bakalija, dućan, kahva*” (45)

med: (*er., tek.*) Ölçünlü dilde sözcük; “*tatlı, yoğun kıvamlı sıvı; arıların nektar ve çiçeklerden topladıkları öz ile ürettikleri ürün*”¹³⁶⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine de “*bal*”¹³⁶⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (21) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

mejtef, mekteb: (*er., tek., Ar.*) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada ayrıca {*mekteb, mektep, mehteş*}¹³⁶⁸ olarak da yer alırken; “*Müslüman ilkokulu*”¹³⁶⁹ ve

¹³⁶¹ Şükrü Haluk Akalın vd., “mantı”, *a.g.e.*, s. 1623.

¹³⁶² Ibrahim Čedić vd., “maza (1)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 368.

¹³⁶³ Dževad Jahić, “maza”, *Školski rječnik...*, s. 356.

¹³⁶⁴ Muharrem Özden vd., “maza”, *Trakya Ağzları Sözlüğü, II. Cilt...*, s. 791.

¹³⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “magaza”, *Rječnik bosanskog...*, s. 357; Želimir Domović vd., “magaza”, *a.g.e.*, s. 836.

¹³⁶⁶ Ana Diklić vd., “med”, *a.g.e.*, s. 579.

¹³⁶⁷ Ismet Smailović, “med”, *Bosansko-turski ...*, s. 257.

¹³⁶⁸ Abdulah Škaljić, “mekteb, mektep”, *a.g.e.*, s. 455.

¹³⁶⁹ Ibrahim Čedić vd., “mekteb”, *Rječnik bosanskog...*, s. 371.

“*Müslümanların dini ilkokulu*”¹³⁷⁰ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Sancak lehçesinde {*mejtef*} biçimi ile Novi Pazar ve çevresinde,¹³⁷¹ {*mejtep*} biçiminin ise Tutin civarında kullanıldığı bilinmektedir.¹³⁷² Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük yal. d. tek. {*mejtep*} biçimi ile (50) numaralı katılımcı, bel. d. tek. {*mejtep*} biçimi ile (50) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Sözcük ayrıca, bel. d. tek. {*mejtef*} biçimi ve il. d. tek. {*mejtefa*} biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Son olarak, (31) numaralı katılımcı tarafından sözcük bel. d. tek. {*mejte*} biçiminde verilmiştir.

merak: (er., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “*keyif, haz, eğlence; tutku, heves, merak, eğlence arzusu*”¹³⁷³ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*merak, heves; keyif, zevk*”¹³⁷⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük (48) numaralı katılımcı tarafından “*merak*” biçiminde kullanılmıştır.

meso: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir hayvanın veya insan vücudunun yumuşak, kas dokusu*”¹³⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük yal. d. tek. “*meso*” biçimi ile (10) numaralı katılımcı, il. d. tek. “*mesa*” biçiminde ise (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

milet, millet (er., tek., Ar.); **mile, mille** (yan., tek., Ar.) Ölçünlü Boşnakçada “*mille*” ve “*millet*” sözcükleri; “*yaratılmış varlık, canlı varlık; ulus, millet; topluluk, cemaat, birlik; ümmet*”¹³⁷⁶ anlamları ile aynı madde altında verilmiştir. Türkçe vasıtasıyla Sırp-Hırvat diline ve elbette Boşnakçaya geçen sözcüklerin yer aldığı Abdulah Škaljić’in sözlüğünde ise “*milet*” sözcüğü; “*halk, ulus, millet*”¹³⁷⁷ anlamıyla

¹³⁷⁰ Dževad Jahić, “*mejtef*”, *Školski rječnik...*, s. 359.

¹³⁷¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*mejtef*”, *a.g.e.*, s. 230.

¹³⁷² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*mejtep*”, *a.g.e.*, s. 231.

¹³⁷³ Ibrahim Čedić vd., “*merak*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 372.

¹³⁷⁴ Şakir Bayhan, “*merak*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 660.

¹³⁷⁵ Ibrahim Čedić vd., “*meso*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 373.

¹³⁷⁶ Ibrahim Čedić vd., “*mille, millet*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 382.

¹³⁷⁷ Abdulah Škaljić, “*milet*”, *a.g.e.*, s. 463.

verilirken “*mile*” sözcüğü ise; “*insani yaratık, mahluk*”¹³⁷⁸ olarak tanımlanmıştır. Bölgede yapılan görüşmeler sözcük {*millete*} olarak sadece (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Cümlelerin bağlamı dikkate alındığında ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

411. “*Jok! Ovde kod nas karişik nema nikoga, sve je svoj millete.*” (50)

mjesto: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*yer, konum, mekân, alan, bölge; yerleşme*”¹³⁷⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmada sözcüğün ekav sesletimi ile telaffuz edilen yal. d. tek. {*mesto*} biçimi (49) numaralı katılımcı tarafından, il. d. tek. {*mesta*} biçimi ise (50) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

mladež: (dş., top.) Bu biçimde Boşnakçada iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dişi bir topluluk adı olan; “*genç nesil, genç nüfus, gençlik*”¹³⁸⁰ anlamlarına gelen sözcüktür. Diğer sözcük ise eril cins bir addır ve sözcük; “*doğal yara izi, vücutta çıkıntı veya kabartı, doğum izi veya lekesi; ben*”¹³⁸¹ anlamıyla verilmiştir. Türkiye Türkçesine ise; “*et beni*”¹³⁸² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, “*genç nesil, genç nüfus, gençlik*” anlamı ve “*mladež*” biçimi ile (45) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Sjenica’da “*mladež*” biçimi “*gençlik*”¹³⁸³ anlamında sıklıkla kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra sözcük, (49) nolu katılımcı tarafından da {*mladiš*} biçiminde ve yine aynı anlam ile verilmiştir.

mladarija: (dş., top.) Sözcük ölçünlü Boşnakçada; “*mladež*” ve “*omladina*” adları ile eş anlamlı bir topluluk adıdır.¹³⁸⁴ Bölgede yapılan çalışmada “*mladarija*” adı sadece (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

¹³⁷⁸ Abdulah Škaljić, “*mile*”, *a.g.e.*, s. 463; Amela Šehović-Đenita Haverić, “*mile*”, *a.g.e.*, s. 205.

¹³⁷⁹ Ibrahim Čedić vd., “*mjesto*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 382.

¹³⁸⁰ Ibrahim Čedić vd., “*mladež* (zb. im.)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 383.

¹³⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “*mladež* (im., m.r.)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 383.

¹³⁸² Şakir Bayhan, “*mladež* (II)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 678.

¹³⁸³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*mladež*”, *a.g.e.*, s. 235.

¹³⁸⁴ Ibrahim Čedić vd., “*mladarija*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 383.

mlijekò: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*beyaz besliyici sıvı*”¹³⁸⁵ anlamıyla verilmekte olup Türkiye Türkçesine ise; “*süt*”¹³⁸⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda ekav {*mleko*} sesletim biçimi ile (39) numaralı katılımcı tarafından telaffuz edilmiştir. Bunun yanı sıra sözcük katılımcı tarafından ölçünlü dilden farklı, “yoğurt” anlamında kullanılmıştır.

412. “*Süte, ‘varnika’, mleko, mleko yoğurda derler Boşnaklar (...)*” (39)

Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Rožaje’de, “*mlijekò*” biçimindeki sözcüğün; “*tatlı olmayan, sadece ekşi olan süt*”¹³⁸⁷ için kullanıldığı tespit edilmiştir.

momče: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*delikanlılığa yeni girmiş genç erkek*”¹³⁸⁸ anlamıyla tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “*delikanlı; çocuk*”¹³⁸⁹ olarak aktarılmıştır. Sözcük bölgede yapılan çalışmalarda (28) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

motor: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*makine, hareket sağlayan düzenek, makine; motosiklet; hareket ettiren kimse*”¹³⁹⁰ anlamları ile tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*motor; itici güç, başkalarını harekete geçiren kimse; motosiklet*”¹³⁹¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda ise sözcük (46) ve (21) numaralı katılımcılar tarafından ar. d. tek. “*motorom*” biçiminde verilmiştir. Ancak cümlelerin bağlamı dikkate alındığında katılımcıların sözcüğü Türkiye Türkçesindeki “bıçkı” sözcüğünün; “*motorla çalışan bir tür güçlü testere*”¹³⁹² anlamı ile kullandığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında, “*motorka*” adının da “*motorlu testere, elektrikli testere*”¹³⁹³ anlamıyla Sırpçada ve Boşnakça farklı konuşma biçimlerinde yer

¹³⁸⁵ Ibrahim Čedić vd., “mlijekò”, *Rječnik bosanskog...*, s. 384.

¹³⁸⁶ Şakir Bayhan, “mlijekò”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 679.

¹³⁸⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “mlijekò”, *a.g.e.*, s. 236.

¹³⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “momče”, *Rječnik bosanskog...*, s. 387.

¹³⁸⁹ Şakir Bayhan, “momče”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 685.

¹³⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “motor”, *Rječnik bosanskog...*, s. 391.

¹³⁹¹ Şakir Bayhan, “motor”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 691.

¹³⁹² Şükrü Haluk Akalın vd., “bıçkı”, *a.g.e.*, s. 327.

¹³⁹³ Milica Vujanić vd., “моторка (motorka)”, *a.g.e.*, s. 719.

aldığını, Türkiye Türkçesine ise; “*motorlu testere; deri ceket, motorcu ceketi*”¹³⁹⁴ olarak aktarıldığını ifade etmemiz yerinde olacaktır.

413. “*Idem u maktu, sječem s motorom*” (21)

muka: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*zorluk, sıkıntı, acı*”¹³⁹⁵ anlamıyla tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “*acı, ıstırap, ceza, eziyet; emek, zahmet; işkence; öfke, şiddet; dert, bela; mide bulantısı*”¹³⁹⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (50) numaralı katılımcı tarafından sözcük {*mukvom*} biçimi ile kullanılmıştır.

muslimanka: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*İslam inancına mensup bir kadın veya kız*”¹³⁹⁷ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine ise; “*Müslüman kadın*”¹³⁹⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük {*muslimanska*} biçiminde (04) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ancak katılımcı tarafından kullanılan biçim, “*muslimanski*” (Tr. Müslümanlara ait olan, Müslümanlarla ilgili olan)¹³⁹⁹ anlamlarına gelen sıfatın dışı “*muslimanska*” biçimidir. Ancak katılımcı tarafından verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında sözcüğün “*Müslüman kadın*” anlamı ile kullanıldığı anlaşılmaktadır.

414. “*(...) mene kad pitaju ‘jesi Bošnjak’, ‘jesam’ reče, elhamdurillah muslimanska.*” (04)

Mušo: (hip. < *Muhamed, Muharem, Mušir*) Bölgede yapılan görüşmelerde küçültme biçimi “*Mušo*” (12) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

415. “*Onların bir lafları var. Benim beyimin adı Mahmut’tu, Mušo derdi kaynanam.*” (12)

Verilen cümlede “*Mušo*” küçültme biçimi ile “*Mahmut*” özel adının işaret edildiği açıkça ifade edilmiştir. Ancak Boşnakçada, “*Mahmut*” özel adının küçültme

¹³⁹⁴ Şakir Bayhan, “*motorka*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 691.

¹³⁹⁵ İbrahim Čedić vd., “*muka*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 396.

¹³⁹⁶ Şakir Bayhan, “*muka*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 698.

¹³⁹⁷ Dževad Jahić, “*muslimanka*”, *Školski rječnik...*, s. 374.

¹³⁹⁸ Şakir Bayhan, “*muslimanka*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 700.

¹³⁹⁹ İbrahim Čedić vd., “*muslimanski*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 398.

biçimi olarak “*Maha, Mahko, Maho, Mašo*” biçimleri verilmektedir.¹⁴⁰⁰ “*Mušo*” küçültme biçimi ise “*Muhamed, Muharem, Mušir*” kişi isimlerini işaret etmektedir.

nana: (dş., tek.) Aynı biçimde Boşnakçada iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “*nine, büyük anne, nene; yaşlı kadın, kocakarı*”¹⁴⁰¹ anlamları ile Türkiye Türkçesine aktarılan sözcüktür. Diğeri ise Boşnakçada; “*çayı yapılan şifalı bitki, nane*”¹⁴⁰² olarak tanımlanmaktadır. Yapılan görüşmelerde sözcük, (31) numaralı katılımcı tarafından “*nana*” ve {*nane*} biçiminde, (29) numaralı katılımcı tarafından da {*nano*} ve {*nena*} biçiminde, (28) numaralı katılımcı tarafından ise {*nina*} farklı biçimlerinde kullanılmıştır.

nedjelja: (dş., tek.) Boşnakçada sözcüğün iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “*Cumartesi gününden sonra Pazartesi gününden öncesi, Pazar günü; yedi günün tamamı, hafta*”¹⁴⁰³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*Pazar günü; hafta*”¹⁴⁰⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (30) numaralı katılımcı tarafından {*nedjelje*} biçiminde verilmiştir.

nevjesta: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*evlenen genç kız/kadın; oğlun veya erkek kardeşin eşi, karısı; gelin*”¹⁴⁰⁵ anlamları ile tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*gelin; elkızı; yenge, kardeş karısı*”¹⁴⁰⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcüğün ekav {*nevesta*} biçimi (52) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. {*nevestu*} biçiminde kullanılmıştır. Ayrıca sözcük, (48) numaralı katılımcı tarafından da {*nevesteturu*} biçiminde ifade edilmiştir.

noga: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*vücudun yürümeyi sağlayan kısımlarından biri; bir nesnenin üzerinde durduğu kısım*”¹⁴⁰⁷ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine ise; “*ayak; bacak; destek, ayak*”¹⁴⁰⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede

¹⁴⁰⁰ Ismet Smailović, “Mahmud (*Mahmut)”, *Muslimanska imena...*, s. 326.

¹⁴⁰¹ Şakir Bayhan, “nana (I), nena”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 727.

¹⁴⁰² Ibrahim Čedić vd., “nana (2)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 414.

¹⁴⁰³ Ibrahim Čedić vd., “nedjelja”, *Rječnik bosanskog...*, s. 437.

¹⁴⁰⁴ Şakir Bayhan, “nedjelja”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 751.

¹⁴⁰⁵ Ibrahim Čedić vd., “nevjesta”, *Rječnik bosanskog...*, s. 481-482.

¹⁴⁰⁶ Şakir Bayhan, “nevjesta”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 789.

¹⁴⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “noga”, *Rječnik bosanskog...*, s. 492.

¹⁴⁰⁸ Şakir Bayhan, “noga”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 797.

yapılan çalışmalarda (28) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından sözcük bel. d. tek. “*nogu*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçiminde kullanılmıştır.

Novi Pazar: Yer adı bölgede yapılan görüşmelerde hem Boşnakça biçimi hem de Türkiye Türkçesindeki “Yeni Pazar” biçimi ile sıklıkla kullanılmaktadır. Boşnakçadaki “*Novi Pazar*” biçimi (03), (04) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca Boşnakça biçimi, Türkçedeki -lı/-li/-lu/-lü eki alarak {*Novi Pazarlı*} biçimi ile (22), (51), (53) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

416. “*Kayınpederim Novi Pazarlı, onlar tam Boşnak.*” (22)

417. “*Crnočanin, Novi Pazarlıyız biz*” (51)

njiva: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*tarım için kullanılan arazi, ekilebilir arazi*”¹⁴⁰⁹ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*tarla, toprak*”¹⁴¹⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcüğün “*njiva*” biçimi ile (29) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük farklı biçimlendirilmiştir. Sözcük (28) numaralı katılımcı tarafından, il. d. tek. {*niveje*} ve yal. d. çok. {*nive*} farklı biçimleri ile ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır. Son olarak sözcük (31) numaralı katılımcı tarafından ise bel. d. tek. {*nevu*} biçimi ile ifade edilmiştir.

oklagija: (dş., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük¹⁴¹¹ Boşnakçada; “*hamur açmak için çubuk biçimindeki mutfak aracı*”¹⁴¹² anlamıyla verilmektedir. Türkiye Türkçesinde “oklava; merdane” olarak karşılanan sözcük bölgede yapılan görüşmelerde sadece (48) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. “*oklagiju*” ve ar. d. tek. “*oklagijom*” biçimlerinde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

orah: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*sert kabuğun altında yenilebilir çekirdeği bulunan meyvesi olan, geniş taç yapraklı bir ağaç türü*”¹⁴¹³ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*ceviz ağacı; bu ağacın dışı kabuklu, içi yağlı*

¹⁴⁰⁹ Ibrahim Ćedić vd., “njiva”, *Rječnik bosanskog...*, s. 504.

¹⁴¹⁰ Şakir Bayhan, “njiva”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 806.

¹⁴¹¹ Abdulah Škaljić, “oklagija”, *a.g.e.*, s. 501.

¹⁴¹² Ibrahim Ćedić vd., “oklagija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 532; Želimir Domović vd., “oklagija”, *a.g.e.*, s. 977.

¹⁴¹³ Ibrahim Ćedić vd., “orah”, *Rječnik bosanskog...*, s. 551.

ve nişastalı yemişi, koz, ceviz”¹⁴¹⁴ anlamı ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (21) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*orah*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

oronica: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “sürülmüş, çiftçilik amacı ile kullanılan arazi”¹⁴¹⁵ veya “çayır, sürülmüş ve ekilmiş tarla; verimli arazi”¹⁴¹⁶ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “işlenir, sürülür toprak, işlenebilir arazi, tarla”¹⁴¹⁷ olarak aktarılmıştır. Sözcük bölgede yapılan görüşmelerde sadece (45) numaralı katılımcı tarafından {ornice} (muhtemelen bel. d. çok.) farklı biçimi ile kullanılmıştır.

418. “(...) evo mene na zeleno pole, krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)” (45)

Yukarıda verilen cümlede yer alan “*ornica*” biçimi, Bihor’da “sürülmüş çayır, mera” olarak kullanılmaktadır.¹⁴¹⁸

orao: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “güçlü pençeleri ve güçlü gagası olan büyük bir yırtıcı kuş”¹⁴¹⁹ anlamıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “kartal”¹⁴²⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük sadece (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilin anlamı ve biçimine uygun olarak verilmiştir.

orman: (er., tek., Tür.) Sözcük Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya; “šuma” (Tr. orman) anlamında geçmiştir.¹⁴²¹ Bölgede yapılan çalışmada sözcük yal. d. tek. ve bel. d. tek. “*orman*” biçimiyle (10), (46) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Sözcüğün Türkçedeki biçiminin de aynı olması sebebiyle cümlelerin bağlamı ele alınarak hangi dilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

419. “Idem u orman da hodam.” (10)

¹⁴¹⁴ Şakir Bayhan, “orah”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 861.

¹⁴¹⁵ Ibrahim Čedić vd., “oronica”, *Rječnik bosanskog...*, s. 551.

¹⁴¹⁶ Dževad Jahić, “oronica”, *Školski rječnik...*, s. 412.

¹⁴¹⁷ Şakir Bayhan, “oronica, oraćica”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 861.

¹⁴¹⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “ornica”, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁴¹⁹ Ibrahim Čedić vd., “orao”, *Rječnik bosanskog...*, s. 551.

¹⁴²⁰ Şakir Bayhan, “orao”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 862.

¹⁴²¹ Ibrahim Čedić vd., “orman”, *Rječnik bosanskog...*, s. 553; Abdulah Škaljić, “orman”, *a.g.e.*, s. 503; Dževad Jahić, “orman”, *Školski rječnik...*, s. 412.

420. “Gene ormana gidiyorum.” (10)

otac: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*erkek ebeveyn, baba*”¹⁴²² anlamıyla tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*baba, peder; kurucu, ata, ağababa*”¹⁴²³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcüğün “*otac*” biçimi sadece (03) ve (37) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

ovan: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*koç, evcil erkek koyun*”¹⁴²⁴ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*koç*”¹⁴²⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (19) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından “*ovan*” biçiminde ölçünlü dilin anlam ve biçimine uygun olarak verilmiştir.

ovca: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*evcil, geniş getiren dişi hayvan*”¹⁴²⁶ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*koyun, evcil koyun*”¹⁴²⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*ovca*” biçimi ile (10), (26), (39) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Bununla birlikte, (46) numaralı katılımcı tarafından sözcüğün il. d. çok. “*ovaca*” biçimi, (45) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından ise bel. d. çok. “*ovce*” biçimi kullanılmıştır.

pače: (yan., tek.) Aynı biçimde Boşnakçada iki farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “*ördek yavrusu*”¹⁴²⁸ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*ördek palazı*”¹⁴²⁹ olarak aktarılmıştır. Diğeri ise Türkçe vasıtasıyla “*pače, pača*” olarak Boşnakçaya geçmiş; “*sığır veya kuzunun bacaklarından ve başında yapılan yemek*”¹⁴³⁰ tanımıyla verilen sözcüktür. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (10) numaralı katılımcı tarafından sözcük, “*ördek yavrusu*” anlamı ile kullanılmıştır.

paprika: (dş., tek.) Macarcadan geçen sözcük Boşnakçada; “*yeşil, sarı veya kırmızı renkleri ve farklı tatları olan, dikdörtgen, yuvarlak veya yassı biçimli, baharat*

¹⁴²² Ibrahim Čedić vd., “otac”, *Rječnik bosanskog...*, s. 562.

¹⁴²³ Şakir Bayhan, “otac”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 875.

¹⁴²⁴ Ibrahim Čedić vd., “ovan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 568.

¹⁴²⁵ Şakir Bayhan, “ovan”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 884.

¹⁴²⁶ Ibrahim Čedić vd., “ovca”, *Rječnik bosanskog...*, s. 568.

¹⁴²⁷ Şakir Bayhan, “ovca”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 884.

¹⁴²⁸ Ibrahim Čedić vd., “pače”, *Rječnik bosanskog...*, s. 568.

¹⁴²⁹ Şakir Bayhan, “pače (I)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 889.

¹⁴³⁰ Abdulah Škaljić, “pače, pača”, *a.g.e.*, s. 506; Dževad Jahić, “pače (pače)”, *Školski rječnik...*, s. 420.

olarak ve özel yemek olarak kullanılan sebze türü”¹⁴³¹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “biber; bu bitkinin yaş veya kurutulmuş ürünü”¹⁴³² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, sadece (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

para: (dş., tek.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada; “para, akçe, madeni para”¹⁴³³ ve “Eski Sosyalist Federal Yugoslavya’da dinarın yüzde biri”¹⁴³⁴ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (03), (04), (06), (26), (49) numaralı katılımcılar tarafından “para” anlamı ile verilmiştir.

pasulj: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “fasulye” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴³⁵ Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, sadece (39) numaralı katılımcı tarafından “pasulj” biçiminde kullanılmıştır.

pašće: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “başıboş köpek, sahibi olmayan köpek yavrusu; eğitimsiz bir çocuk”¹⁴³⁶ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “köpek”¹⁴³⁷ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük “pašće” biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilin anlam ve biçimine uygun verilmiştir. Sözcüğün bu biçimi ayrıca, Sancak lehçesinin konuşma havzasında yer alan Bijelo Polje ve çevresinde de yaygın biçimde kullanılmaktadır.¹⁴³⁸ Bununla birlikte, (10) numaralı katılımcı tarafından sözcük {pahće} biçimi ile telaffuz edilmiştir. Sözcüğün {pahće} olarak telaffuz edilmesinin, daha doğrusu /š/ sesinin /h/ sesine dönüşmesi neticesinde “pašće” sözcüğünün {pahće} olarak biçimlenmesinin, yapılan literatür taramasında, Krivaja nehrinin kuzeyinde ve Bosna’nın doğusunda (Tuzla bölgesinde) tipik olduğu görülmüştür.¹⁴³⁹ Buna ek olarak sözcük, Sancak

¹⁴³¹ Ibrahim Čedić vd., “paprika”, *Rječnik bosanskog...*, s. 586.

¹⁴³² Şakir Bayhan, “paprika”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 898.

¹⁴³³ Abdulah Škaljić, “para”, *a.g.e.*, s. 510; Dževad Jahić, “para”, *Školski rječnik...*, s. 424.

¹⁴³⁴ Amela Šehović-Đenita Haverić, “para”, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁴³⁵ Ibrahim Čedić vd., “pasulj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 597.

¹⁴³⁶ Ibrahim Čedić vd., “pašće”, *Rječnik bosanskog...*, s. 597.

¹⁴³⁷ Şakir Bayhan, “pašće”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 907.

¹⁴³⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “pašće”, *a.g.e.*, s. 294.

¹⁴³⁹ Dalibor Brozović, “O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, No. 2, 1966, s. 187.

lehçesinin konuşma havzasında bulunan Rožaje’de {*pahče*}¹⁴⁴⁰ biçimiyle, Novi Pazar ve çevresinde ise {*pahće*}¹⁴⁴¹ biçimiyle yer almaktadır.

patak: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*evcil ve yapani su kuşu, erkek ördek*”¹⁴⁴² anlamıyla verilmekte olup Türkiye Türkçesine; “*erkek ördek, suna*”¹⁴⁴³ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*patak*” biçimi ile sadece (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

patika: (dş., tek., Tür.) Sözcük Boşnakçada; “*ayakkabı; bir tür kapalı terlik*”¹⁴⁴⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesindeki; “*altı yumuşak veya ince deriden, genellikle üstten bağlı küçük çocuk ayakkabısı; genellikle iple örülerek yapılan ayakkabı biçimindeki çorap*”¹⁴⁴⁵ anlamına gelen “patik” sözcüğünü işaret etmektedir. Ölçünlü Boşnakçanın, Hırvatçanın¹⁴⁴⁶ ve Sırpçanın¹⁴⁴⁷ sözlüklerinde, her ne kadar Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük olarak gösterilse de Abdulah Škaljić’in ve Dževad Jahić’in sözlüklerinde sözcüğe ulaşılamamıştır. Bunun dışında, bölgede yapılan çalışmalarda {*patika*} biçimi sadece (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Katılımcının ifadesi dikkate alındığında sözcüğün Türkçedeki; “*engebeli yerlerden gelip geçenlerin ayak izlerinden oluşan, tekerlekli araç işlemeyen dar yol, çığır, keçi yolu, yolak*”¹⁴⁴⁸ anlamındaki “patika” sözcüğü olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sözcüğün Türkçedeki biçimi “patika”, Boşnakça biçim birimleri ile bel. d. teklike {*patiku*} ve ar. d. teklikte {*patikom*} biçiminde çekilmiştir. Bununla birlikte Boşnakça sözlükte; “*patika*” biçimindeki sözcük sadece “*ayakkabı; bir tür terlik*” anlamında kullanılmakta olup “patika, keçi yolu” anlamı sözlükte yer almamaktadır.

¹⁴⁴⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “pahče”, *a.g.e.*, s. 290.

¹⁴⁴¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “pahće”, *a.g.e.*, s. 291.

¹⁴⁴² Ibrahim Čedić vd., “patak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 597.

¹⁴⁴³ Şakir Bayhan, “patak”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 908.

¹⁴⁴⁴ Ibrahim Čedić vd., “patika”, *Rječnik bosanskog...*, s. 597.

¹⁴⁴⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., “patik, -ği”, *a.g.e.*, s. 1899.

¹⁴⁴⁶ Ana Diklić vd., “patika”, *a.g.e.*, s. 811.

¹⁴⁴⁷ Milica Vujanić vd., “патика”, *a.g.e.*, s. 902.

¹⁴⁴⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., “patika”, *a.g.e.*, s. 1899.

421. “Putem putem na patiku, patikom patikom na jazu, jazom jazom na vedencu (...)” (28)

patka: (dş., tek.) Boşnakçada; “yabani ve evcil türleri bulunan tüylü hayvan”¹⁴⁴⁹ anlamıyla tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “ördek, badi; dişi ördek”¹⁴⁵⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, sadece (10) numaralı katılımcı tarafından “patka” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçim ile verilmiştir.

patlidžan: (er., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük¹⁴⁵¹ Boşnakçada; “koyu mavi renkli, dikdörtgenimsi bir sebze türü”¹⁴⁵² anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “patlıcan; bu bitkinin sebze olarak kullanılan mor renkli, uzunca veya toparlak ürünü”¹⁴⁵³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük sadece (10) numaralı katılımcı tarafından “patlidžan” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Son olarak, Sancak lehçesinde “patlidžan” sözcüğünün “domates”¹⁴⁵⁴ anlamıyla kullanıldığını belirtmek faydalı olacaktır.

pilav: (er., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük¹⁴⁵⁵ Boşnakçada; “kurutulmuş hamur erişteleri; erişte şeklinde kesilmiş bir tabak makarna; etli pilav, doğu usulü risotto; düğün töreni”¹⁴⁵⁶, “yemek türü; erişte; düğün”¹⁴⁵⁷ veya “haşlanmış pirinçten yapılan bir yemek türü; ince ve uzun ev yapımı makarna, erişte”¹⁴⁵⁸ olarak adlandırılmaktadır. Sözcük ayrıca Bihor’da; “yumurta ile karıştırılmış hamurdan yapılan, elle biçim verilen geniş eriştelerden yapılan bir tür yemek” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁵⁹ Sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde sadece (36) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

¹⁴⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “patka”, *Rječnik bosanskog...*, s. 598.

¹⁴⁵⁰ Şakir Bayhan, “patka”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 908.

¹⁴⁵¹ Abdulah Škaljić, “patlidžan”, *a.g.e.*, s. 512; Dževad Jahić, “patlidžan”, *Školski rječnik...*, s. 428.

¹⁴⁵² Ibrahim Čedić vd., “patlidžan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 598.

¹⁴⁵³ Şakir Bayhan, “patlidžan”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 908.

¹⁴⁵⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “patlidžan”, *a.g.e.*, s. 294.

¹⁴⁵⁵ Abdulah Škaljić, “pilav, pilar”, *a.g.e.*, s. 518.

¹⁴⁵⁶ Ibrahim Čedić vd., “pilav”, *Rječnik bosanskog...*, s. 620.

¹⁴⁵⁷ Dževad Jahić, “pilav”, *Školski rječnik...*, s. 433.

¹⁴⁵⁸ Amela Šehović-Đenita Haverić, “pilav”, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁴⁵⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “pilav”, *a.g.e.*, s. 299.

pile: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*tavuğun veya diğer kuşların küçüğü, yavrusu*”¹⁴⁶⁰ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*tavuk yavrusu*”¹⁴⁶¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sadece (26) numaralı katılımcı tarafından “*pile*” biçimiyle ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pirjan: (er. tek. Far.) Dilde; “*patates, pirinç ve et ile hazırlanan bir yemek türü*”¹⁴⁶² olarak tanımlanan sözcük, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerdendir. Günümüzde Türkiye Türkçesinde “*büryan*” olarak anılmakta olup bölgede yapılan çalışmada (39) numaralı katılımcı tarafından {*birjan*} biçinden telaffuz edilmiştir. Ölçünlü Boşnakçada “*pirjan*” biçimi ile kullanılan sözcük,¹⁴⁶³ Sancak lehçesinde {*birijan*}¹⁴⁶⁴ veya {*pirijan*}¹⁴⁶⁵ olarak yer almaktadır.

422. “(...) birjan derler mesela etle pirinci döşeyip böyle birjan.” (39)

pismo: (yan., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*harfler, sesleri yazıda işaretlemek için kullanılan işaretler, alfabe; yazı kağıdı olan zarf; gönderilen metnin kendisi; birine gönderilen yazılı bir mesaj*”¹⁴⁶⁶ anlamları ile tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*mektup; betik, yazılı olan şey; yazı alfabe*”¹⁴⁶⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük sadece (45) numaralı katılımcı tarafından “*mektup*” anlamı ve bel. d. tek. “*pismo*” biçimi ile ölçünlü dile uygun olarak kullanılmıştır.

pita: (dş., tek., Yun.) Türkçe vasıtası ile geçen sözcük Boşnakçada; “*yufka ve diğer çeşitli gıda malzemelerinden yapılan bir yemek türü; en tipik Boşnak yemeği*”¹⁴⁶⁸ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*börek*”¹⁴⁶⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*pita*” biçimi ile (36), (39) ve (48) numaralı katılımcılar

¹⁴⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “pile”, *Rječnik bosanskog...*, s. 620.

¹⁴⁶¹ Şakir Bayhan, “pile”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 924.

¹⁴⁶² Abdulah Škaljić, “pirjan”, *a.g.e.*, s. 518.

¹⁴⁶³ Dževad Jahić, “pirjan”, *Školski rječnik...*, s. 433; Ibrahim Čedić vd., “pirjan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 622.

¹⁴⁶⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “birijan”, *a.g.e.*, s. 55

¹⁴⁶⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “pirijan”, *a.g.e.*, s. 299.

¹⁴⁶⁶ Ibrahim Čedić vd., “pismo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 624.

¹⁴⁶⁷ Şakir Bayhan, “pismo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 928.

¹⁴⁶⁸ Dževad Jahić, “pita”, *Školski rječnik...*, s. 434.

¹⁴⁶⁹ Şakir Bayhan, “pita”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 928.

tarafından, yal. d. çok. “*pite*” biçimiyle ise (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

pivo: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*arpa, şerbetçiotu ve mayadan yapılan, sıcak yaz günlerinde susuzluğu gideren, acı tadı olan hafif alkollü bir içecek türü, bira*”¹⁴⁷⁰ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*bira, arpa suyu*”¹⁴⁷¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada (04) numaralı katılımcı tarafından {*pivo*} biçiminde kullanılan sözcüğün, ölçünlü dilde “bira, arpa suyu” anlamına gelen sözcük olmadığı cümlelerin bağlamından anlaşılmaktadır.

423. “(...) *kad su oni došli, nema ništa. Ni da jede, ni da pivo. Ne znaju. Ni zbor, ne znaju.*” (04)

Yukarıda verilen cümlede {*pivo*} ifadesinin cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, “*piti*” (Tr. içmek) fiilinin şimdiki zaman 3. tek. kişi “*pije*” çekiminin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

pjesma: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*mısralarla edebi ve sanatsal yaratım; bir ezginin vokal ve enstrümental performansı; kulağa hoş gelen sesler; kuş cıvıltıları; kolaylıkla, bir duraklama olmadan gerçekleşen, bir şarkı gibi akan her şey*”¹⁴⁷² anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*şarkı, şanson; ezgi, terane; şiir, manzume, koşuk*”¹⁴⁷³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük farklı ad durumlarında çekim biçimleriyle kullanılmıştır. Sözcüğün bel. d. çok. “*pjesme*” biçimi (04) numaralı katılımcı tarafından kullanılırken ekav {*pesma*} sesletim biçiminin bel. d. tek. {*pesmu*} çekimi ise (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlamda ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, ölçünlü dilin il. d. çok. çekiminde “*pjesama*” olarak biçimlenen sözcük, (19) numaralı katılımcı tarafından il. d. çoklukta {*pjašama*} farklı biçiminde kullanılmıştır.

pjetlić: (er., tek.) Boşnakçada sözcük; “*erkek civciv; genç horoz; küçük horoz; kavgacı adam; çocukça şaka yapan kişi*”¹⁴⁷⁴ anlamıyla verilirken Türkiye

¹⁴⁷⁰ Ibrahim Ćedić vd., “pivo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 626.

¹⁴⁷¹ Şakir Bayhan, “pivo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 930.

¹⁴⁷² Ibrahim Ćedić vd., “pjesma”, *Rječnik bosanskog...*, s. 627.

¹⁴⁷³ Şakir Bayhan, “pjesma”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 930.

¹⁴⁷⁴ Ibrahim Ćedić vd., “pjetlić”, *Rječnik bosanskog...*, s. 628.

Türkçesine, “*piliç, ferik*”¹⁴⁷⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {*pjetlač*} biçimi ile (33) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

424. “*Zakoli pjetlač zed ti dođe*” (33)

Verilen cümlede kullanılan {*pjetlač*} ifadesi cümlelerin bağlamı dikkate alındığında “*pjetlić*” (Tr. genç erkek horoz), “*pijevac*” veya “*pijetao*” (Tr. horoz) sözcüklerini ifade etmektedir.

pjevač: (er., tek.) sözcük Boşnakçada; “*şarkı söyleyen eril kişi; güzel şarkı söyleyen, şarkı söyleme ile ilgilenen; edebi yaratıcı*”¹⁴⁷⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*şarkıcı, şantör, ses sanatçısı; okuyucu*”¹⁴⁷⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (25) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*pjevač*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pjevanje: (yan., tek.) Sözcük, ölçünlü dilde -*anje* fiilden ad yapma eki ile “*pjevati*” (Tr. şarkı söylemek) fiilinden türetilmiş ve Türkiye Türkçesine; “*şarkı söyleme, şan; kuş civıltısı*”¹⁴⁷⁸ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcı tarafından “*pjevanje*” biçimi ve ölçünlü dildeki anlamı ile kullanılmıştır.

pobratim: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*erkek kardeş gibi yakın, güvenilir arkadaş*”¹⁴⁷⁹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*kan kardeşi, and kardeşi, kanka*”¹⁴⁸⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (01) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*pobratim*” ve {*pobрати*} biçimleri ile kullanılmıştır.

polje: (yan., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*ova; çayır; ekili düz arazi; genişlik, açıklık alan*”¹⁴⁸¹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*ova, düz yer, kırlık; alan, saha, meydan; tarla; çalışma alanı, saha*”¹⁴⁸² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan

¹⁴⁷⁵ Şakir Bayhan, “*pjetlić, pjevčić*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 931.

¹⁴⁷⁶ Ibrahim Čedić vd., “*pjevač*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 628.

¹⁴⁷⁷ Şakir Bayhan, “*pjevač*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 931.

¹⁴⁷⁸ Şakir Bayhan, “*pjevanje*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 931.

¹⁴⁷⁹ Ibrahim Čedić vd., “*pobratim*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 649.

¹⁴⁸⁰ Şakir Bayhan, “*pobratim, pobro*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 944.

¹⁴⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “*polje*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 704.

¹⁴⁸² Şakir Bayhan, “*polje*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 977.

çalışmalarda sözcüğün ekav sesletimi ile {pole} biçimi (04) ve (45) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Sözcüğün {pole} biçiminin, diğer konuşma havzalarının yanı sıra, Dalibor Brozović tarafından Fojnica ve çevresinde yaygın biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir.¹⁴⁸³

prezime: (yan., tek.) Boşnakçada; “*aile adı*”¹⁴⁸⁴ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*soyadı, aile adı*”¹⁴⁸⁵ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (39) numaralı katılımcı tarafından “*prezime*” olarak ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

problem: (er., tek) Sözcük Boşnakçada; “*çözülmesi gereken şey; zor görev; tartışmalı konu*”¹⁴⁸⁶ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*problem, sorun; sıkıntı; tatsız bir şey; dava*”¹⁴⁸⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, “*problem*” biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

prozor: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*ışığın ve havanın girmesi için kullanılan, ev, apartman dairesi vb. üzerindeki açıklık; havalandırma ve gözlem için duvarlara monte edilen camlı bir çerçeve; pencere*”¹⁴⁸⁸ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*pencere, cam; pencere kaatlarından her biri; pencere*”¹⁴⁸⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (33) numaralı katılımcı tarafından “*prozor*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

psovač: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*çok fazla ve sık sık küfreden kimse*”¹⁴⁹⁰ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*sövgücü, küfürbaz adam*”¹⁴⁹¹ olarak aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, aynı kökten, -ica dışı yapma eki ile türeyen

¹⁴⁸³ Dalibor Brozović, “*Govor u dolini...*”, s. 125.

¹⁴⁸⁴ Ibrahim Čedić vd., “*prezime*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 840.

¹⁴⁸⁵ Şakir Bayhan, “*prezime*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1055.

¹⁴⁸⁶ Ibrahim Čedić vd., “*problem*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 891.

¹⁴⁸⁷ Şakir Bayhan, “*problem*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1080.

¹⁴⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “*prozor*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 930.

¹⁴⁸⁹ Şakir Bayhan, “*prozor*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1106.

¹⁴⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “*psovač*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 939.

¹⁴⁹¹ Şakir Bayhan, “*psovač*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1112.

“*psovačica*” adı ise “*küfürbaz kadın*” anlamı ile verilmektedir.¹⁴⁹² Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük sadece (28) numaralı katılımcı tarafından farklı {*osovanac*} biçimde kullanılmıştır.

425. “*Şeyler bilmeyenler hemen, vay osovanac šta ću da psujem bošnački.*”
(28)

Verilen cümlelerin bağlamından anlaşılacağı üzere {*osovanac*} ifadesi, “küfür eden kişi” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, “*opsovati*” (Tr. küfür savurmak, küfretmek) fiilinden türetilerek oluşturulmuştur. Muhtemelen sıfat-fiil “*opsovan*” biçimine -ac ekinin eklenmesiyle türetilmiştir.

pšenica: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “*un üretmek için kullanılan, ot familyasından bir tür tahıl*”¹⁴⁹³ anlamıyla verilirken sözcük Türkiye Türkçesine; “*buğday; bu bitkinin taneleri*”¹⁴⁹⁴ olarak aktarılmıştır. Bosna Hersek’te sözcük ayrıca yaygın biçimde {*šenica*} biçiminde sesletilmektedir.¹⁴⁹⁵

Kırklareli’nde yapılan mülakatlarda ölçünlü dildeki “*pšenica*” sözcüğü (39) numaralı katılımcı tarafından {*psenica*} biçiminde verilmiştir.

426. “*(...) mesala buğdaya ‘psenica’ Boşnakça ‘psenica’(...)*” (39)

puška: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*bir veya iki namlulu ateşli silah; tüfeği olan asker; kavga; enerjik kişi*”¹⁴⁹⁶ anlamıyla verilmektedir. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*tüfek; savaşçı, asker*”¹⁴⁹⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, sadece (49) numaralı katılımcı tarafından ar. d. tek. “*puškom*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

put: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*yol; hat; geçit; yön; akış; sefer*”¹⁴⁹⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yol; şose; hat; yörlünge; gelişme, akış;*

¹⁴⁹² Şakir Bayhan, “*psovačica*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1112.

¹⁴⁹³ Ibrahim Čedić vd., “*pšenica*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 939.

¹⁴⁹⁴ Şakir Bayhan, “*pšenica*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1112.

¹⁴⁹⁵ Sözcüğün “*šenica*” sesletiminin Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 299.

¹⁴⁹⁶ Ibrahim Čedić vd., “*puška*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 948.

¹⁴⁹⁷ Şakir Bayhan, “*puška*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1118.

¹⁴⁹⁸ Ibrahim Čedić vd., “*put*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 949.

yolculuk, seyahat, yol; sefer; çare, yöntem, yol; kanal”¹⁴⁹⁹ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda yal. d. tek. “*put*” biçimi ile (10), (39) numaralı katılımcılar tarafından, bel. d. tek. “*put*” biçimi ile (10), (28), (50) numaralı katılımcılar tarafından, il. d. tek. “*puta*” biçimi ile (18) numaralı katılımcı tarafından, il. d. çok. “*puta*” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından, ar. d. tek. “*putem*”¹⁵⁰⁰ biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ve son olarak bul. d. tek. “*putu*” biçimi ile de (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

ramazan: (er., tek.) Boşnakçada; “*Bayram’dan önce Müslümanlarda kutsal oruç ayı; Müslümanların Hicri takviminde dokuzuncu ay*”¹⁵⁰¹ anlamlarıyla verilirken sözcük Türkiye Türkçesine; “*Ramazan, oruç tutulan ay*”¹⁵⁰² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sadece (04) numaralı katılımcı tarafından kullanılan sözcük ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

Ramo: (hip. < *Ramadan*) Bölgede yapılan görüşmelerde “*Ramo*” küçültme biçimi (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Yapılan sözlük taramasından “*Ramo*” küçültme biçiminin, “*Ramadan*” özel adını işaret ettiği anlaşılmıştır.¹⁵⁰³

rasad: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*genç bitkiler; genç fidan; aşılama ve dikim için kullanılan genç bitkiler*”¹⁵⁰⁴ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*fidan*”¹⁵⁰⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük {*ras*} biçimi ile (39) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

427. “*Onde pod ras, kaže pod ras kod žila onde (...)*” (08)

¹⁴⁹⁹ Şakir Bayhan, “*put*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1119.

¹⁵⁰⁰ Sözcüğün ar. d. tek. “*putem*” biçimi ölçünlü dilde eş değer biçim ile edat olarak “*aracılığıyla, yardımıyla*” anlamında ve zarf olarak “*bir şeyin nasıl yapıldığını, gerçekleştirildiğini vb. gösterirken*” kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Milica Vujanić vd., *a.g.e.*, s. 1077. Ancak bölgede elde edilen metinlerde sözcüğün zarf veya edat olarak değil, “*put*” adının ar. d. tek. çekimi ile ifade edildiği anlaşılmıştır.

¹⁵⁰¹ Ibrahim Čedić vd., “*ramazan*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 949.

¹⁵⁰² Şakir Bayhan, “*ramazan*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1128.

¹⁵⁰³ Ismet Smailović, “*Ramo*”, *Muslimanska imena ...*, s. 424.

¹⁵⁰⁴ Ibrahim Čedić vd., “*rasad*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 957.

¹⁵⁰⁵ Şakir Bayhan, “*rasad*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1130.

rijeka: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “*kendisinden daha büyük bir akarsuya veya denizin ağzına doğru yatağında akan güçlü, tatlı su akışı*”¹⁵⁰⁶ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*ırmak, nehir*”¹⁵⁰⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından il. d. tek. “*rijeke*” biçimi ve bel. d. tek. “*rijeku*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

roditelj: (er., tek.) Boşnakçada; “*baba; anne; çocukları olan erkek veya kadın*” anlamıyla verilirken sözcük Türkiye Türkçesine çokluk “*roditelji*” biçimi ile; “*anne ve baba, ebeveyn*”¹⁵⁰⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (50) numaralı katılımcı tarafından “*roditelj*” biçimi ile ölçünlü Boşnakçaya uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

ruža: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “*insanlar tarafından yetiştirilen ya da kendiliğinden yetişen, gülgiller familyasından, çeşitli renklerde kokulu petal çiçeklere sahip dikenli çalı biçiminde bir bitki, süs bitkisi*”¹⁵⁰⁹ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*gül ağacı; gül çiçeği; gül şeklindeki süs*”¹⁵¹⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, ölçünlü dile uygun “*ruža*” biçiminde sadece (10) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca aynı kökten -ica eki ile türetilen “*ružica*” adı ise il. d. tek. “*ružice*” çekimi ve “*küçük gül; bir asma türü*”¹⁵¹¹ anlamı ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun olarak ifade edilmiştir.

sahat, sat: (er., tek, Ar.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen çok anlamlı sözcük;¹⁵¹² “*günün yirmi dört bölümünden birini oluşturan 60 dakikayı ölçmek için kullanılan zaman birimi; farklı zaman birimlerini ölçmek için kullanılan cihaz*”¹⁵¹³ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*saat (zaman ölçme cihazı);*

¹⁵⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “*rijeka*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 996.

¹⁵⁰⁷ Şakir Bayhan, “*rijeka*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1175.

¹⁵⁰⁸ Ismet Smailović, “*roditelji*”, *Bosansko-turski ...*, s. 467; Şakir Bayhan, “*roditelji*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1179.

¹⁵⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “*ruža*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1006-1007.

¹⁵¹⁰ Şakir Bayhan, “*ruža*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1190; Ismet Smailović, “*ruža*”, *Bosansko-turski ...*, s. 470.

¹⁵¹¹ Şakir Bayhan, “*ružica*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1190.

¹⁵¹² Abdulah Škaljić, “*sahat, sat*”, *a.g.e.*, s. 542.

¹⁵¹³ Ibrahim Čedić vd., “*sat*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1019..

*saat (zaman birimi); sayaç*¹⁵¹⁴ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sadece (10) numaralı katılımcı “*sahat*” sözcüğünü “saat (zaman ölçme cihazı)” olarak kullanmıştır.

Sarajlija, Saralija: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*Saraybosna’da doğmuş, Saraybosna’da yaşayan insan*”¹⁵¹⁵ anlamı ile verilmiştir. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*Sarajlija*” eril ve “*Sarajka*” dişi biçimiyle; “*Saraybosnalı*”¹⁵¹⁶ anlamında aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (33) numaralı katılımcı tarafından sözcük, ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

selo: (yan., tek.) Boşnakçada; “*sakinlerinin daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraştığı küçük insan yerleşim yeri*”¹⁵¹⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*köy; köy halkı; bakımsız, ihmal edilmiş kasaba*”¹⁵¹⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, yal. d. tek. “*selo*” biçimi ile (16), (28), (48), (49), (50) numaralı katılımcılar tarafından, il. d. tek. “*sela*” çekimi ile (50) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından, bel. d. tek. “*selo*” çekimi ile (26), (28), (30), (36), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından, bul. d. çok. “*selima*” çekimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından ve son olarak bul. d. tek. “*selu*” çekimi ile (14) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamlarda kullanılmıştır.

seljanin: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*köylü, köyde yaşayan; çiftçi*”¹⁵¹⁹ anlamında tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*köylü, köy adamı, köydeş*”¹⁵²⁰ anlamlarında çevrilmiştir. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük sadece (18) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. “*seljani*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

¹⁵¹⁴ Şakir Bayhan, “sat, satak, sahat”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1205.

¹⁵¹⁵ Dževad Jahić, “Sarajlija”, *Školski rječnik...*, s. 471.

¹⁵¹⁶ Şakir Bayhan, “Sarajlija”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1203.

¹⁵¹⁷ Ibrahim Čedić vd., “selo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1024.

¹⁵¹⁸ Şakir Bayhan, “selo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1213; Ismet Smailović, “selo”, *Bosansko-turski...*, s. 479.

¹⁵¹⁹ Ibrahim Čedić vd., “seljanin”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1024.

¹⁵²⁰ Şakir Bayhan, “seljanin”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1213.

sestra: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “diğer çocuklara göre, aynı ebeveynlerden olan kız çocuk; hemşire, rahibe”¹⁵²¹ anlamıyla verilen sözcük, Türkiye Türkçesine; “kız kardeş, bacı”¹⁵²² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, yal. d. tek. “sestra” biçimi ile (01) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından, yal. d. çok. “sestre”, bel. d. tek. “sestru” ve bel. d. çok. “sestre” çekimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimlerde kullanılmıştır.

sijelo: (yan., tek.) Boşnakçada; “akşam oturması; genel olarak eğlence; bir toplantı, bir topluluğun üyelerinin bir araya gelmesi”¹⁵²³ anlamlarıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “gece toplantısı, oturak; ciddi olmayan toplantı”¹⁵²⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük “sijelo” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

sin: (er., tek.) Boşnakçada; “ebeveynlerin erkek çocuğu”¹⁵²⁵ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “oğul, erkek evlat, oğlan”¹⁵²⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük ses. d. tek. “sine” çekimi ile (08) numaralı katılımcı tarafından ve ar. d. tek. “sinom” çekimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Ayrıca sözcük, {sine} biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından farklı biçimde de kullanılmıştır.

428. “Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna.” (48)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, katılımcının {dvoje sine} öbeği ile ölçünlü dildeki “dva sina” öbeğini oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

sinak: (er. tek., hip.) Boşnakçada sözcük, “sin” adından türetilen küçültme biçimidir.¹⁵²⁷ Türkiye Türkçesine; “oğulcuk, küçük oğul”¹⁵²⁸ olarak aktarılan sözcük

¹⁵²¹ Ibrahim Čedić vd., “sestra”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1026.

¹⁵²² Şakir Bayhan, “sestra”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1216.

¹⁵²³ Ibrahim Čedić vd., “sijelo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1028.

¹⁵²⁴ Şakir Bayhan, “sijelo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1219.

¹⁵²⁵ Ibrahim Čedić vd., “sin”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1030.

¹⁵²⁶ Şakir Bayhan, “sin”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1221; Ismet Smailović, “sin”, *Bosansko-turski...*, s. 481.

¹⁵²⁷ Ibrahim Čedić vd., “sinak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1030.

¹⁵²⁸ Şakir Bayhan, “sinak, sinčić”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1222.

bölgede yapılan çalışmalarda (34) ve (35) numaralı katılımcılar tarafından ses. d. tek. “*sinko*” çekimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

sindžir: (er. tek. Far.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük, dilde “*zincir*”¹⁵²⁹ anlamı ile kullanılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde (08) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

sir: (er., tek.) Boşnakçada; “*sütten elde edilen bir gıda ürünü*”¹⁵³⁰ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*peynir*”¹⁵³¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük (10) numaralı katılımcı tarafından “*sir*” biçimi ile, (33) numaralı katılımcı tarafından ise {*sira*} biçimi ile kullanılmıştır.

sjekira: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “*bir sapa monte edilmiş yassı demir alet*”¹⁵³² anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*balta; balta şeklinde ve silah olarak kullanılan araç*”¹⁵³³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (25) ve (26) numaralı katılımcılar tarafından {*šekira*} veya {*šekira*} biçimleriyle kullanılmıştır. Sözcük {*šekira*} biçimi ile günümüz Bosna Hersek topraklarının güney bölgelerinde yaygın biçimde kullanılmaktadır.¹⁵³⁴ Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer dillerden farklı olarak Karadağlı dilinin kapsadığı alanda, /š/, /ž/, /3/ yeni harflerin alfabeye eklenmesiyle, “*jat*” refleksinin kısa biçiminden ortaya çıkan /sj/ ses grubu, /š/ göstergesi ile karşılaşmaya başlamıştır.¹⁵³⁵ Boşnak yazı dilinin bir özelliği olmayan,¹⁵³⁶ sadece lehçelerde ortaya çıkan “*jekavska jotacija*” (Tr. yekav sesletimi iyotasyonu)¹⁵³⁷ sebebiyle, “*sjekira*” sözcüğünün içerdiği /sj/ ses grubu

¹⁵²⁹ Amela Šehović-Đenita Haverić, “sindžir”, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁵³⁰ Ibrahim Čedić vd., “sir”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1031.

¹⁵³¹ Ismet Smailović, “sir”, *Bosansko-turski ...*, s. 481.

¹⁵³² Ibrahim Čedić vd., “sjekira”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1034.

¹⁵³³ Şakir Bayhan, “sjekira”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1228.

¹⁵³⁴ Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 263.

¹⁵³⁵ Branko Tošović, “Standardološki red i kaos”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova* (knjiga 1), Slavistički komitet, Sarajevo 2012, s. 65.

¹⁵³⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 154.

¹⁵³⁷ Yekav sesletimi iyotasyonu, Orta Güney Slav değişke dizgesinde “*jekavska jotacija*” veya “*najnovija jotacija*” olarak adlandırılmaktadır. Karadağlı dilinin kapsadığı yekav bölgelerinde ve diğer yekav sesletiminin konuşma havzasında ortaya çıkmaktadır. İyotasyon (Boş.jotacija), /j/ ünsüzünün kendisinden önce gelen ünsüz ile yan yana geldiğinde yeni bir ses olarak birleşmesiyle açıklanabilir: /d/ + /j/ = /dj/ > /d/ vb. Yekav sesletimi iyotasyonu ise uzun hecelerde /ije/ olarak verilen /jat/ refleksinin kısa hecelerde verilen /je/ biçiminin, damaksıl olmayan ünsüzlerle yan yana gelmesiyle ortaya

modern Karadağlı dilinde /s/ göstergesi ile karşılanmakta ve {*šekira*} biçimi ortaya çıkmaktadır.¹⁵³⁸ Ştokav lehçe kümesinde, /s/ sesi oluşturulan biçim Zeta-Güney Sancak lehçesinin tipik bir özelliğidir.¹⁵³⁹

snaha: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “oğulların, erkek kardeşlerin veya torunların eşleri; tanınmayan genç evli kadın”¹⁵⁴⁰ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “yenge, kardeşin karısı; gelin, bir kimsenin oğlunun veya torununun karısı”¹⁵⁴¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (48) numaralı katılımcı tarafından “*snaha*” ve “*snahe*” biçimlerinde, (28) numaralı katılımcı tarafından ise bel. d. tek. “*snahu*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

snijeg: (er., tek.) Boşnakçada sözcük; “atmosferdeki su buharının donması sonucu oluşan beyaz pullar şeklindeki yağış”¹⁵⁴² anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*kar*”¹⁵⁴³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (21) numaralı katılımcı tarafından “*snijeg*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

so, sol: (dş., tek.) Boşnakçada; “geleneksel olarak beslenmede ekmek kadar önem verilen, bir yemeğin vazgeçilmez baharatı; ufalanabilen ve çözünür bir mineral, sodyum klorür”¹⁵⁴⁴ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*tuz; yemek tuzu*”¹⁵⁴⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük “*sol*” biçimi ile (28) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

429. “Hoćeš li sol?” (29)

430. “Malo sol mi, gospina kukuruz.” (28)

çıkılmaktadır: /s/ + /je/ = /sje/ > /še/ vb. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sanja Orlandić, “Jekavska jotacija u crnogorskim govorima”, *Lingua Montenegrina*, god. IV/1, br. 7, Podgorica 2011, s. 4.

¹⁵³⁸ Josip Silić vd., “šekira (sjekira)”, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁵³⁹ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 173; Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁵⁴⁰ Ibrahim Čedić vd., “snaha”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1050.

¹⁵⁴¹ Şakir Bayhan, “snaha, snaja”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1253.

¹⁵⁴² Ibrahim Čedić vd., “snijeg”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1050.

¹⁵⁴³ Ismet Smailović, “snijeg”, *Bosansko-turski ...*, s. 495.

¹⁵⁴⁴ Ibrahim Čedić vd., “so(I)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1053.

¹⁵⁴⁵ Şakir Bayhan, “so”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1255.

sofra: (dş., tek., Ar.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüğün ayrıca {sofra} ve {sopra} biçimleri de bulunmaktadır.¹⁵⁴⁶ Boşnakçada; “*yemek masası, sini*”¹⁵⁴⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*sofra, sini; yemek masası; yemek veya içki olarak sofraya konulanların bütünü*”¹⁵⁴⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük, “*sofru*” çekimi ile sadece (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

srce: (yan., tek.) Boşnakçada; “*insan vücudundaki (ve çoğu hayvandaki) kan akışını düzenleyen, göğüs boşluğunun sol tarafındaki merkezi kas organı*”¹⁵⁴⁹ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*yürek, kalp*”¹⁵⁵⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük “*srce*” biçimi ile sadece (45) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

srna: (dş., tek.) Boşnakçada; “*zarif, çekingen, ince ve hızlı orman hayvanı; geyik familyasından geniş getiren hayvan*”¹⁵⁵¹ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*karaca, ceylan, ahu; ince, endamlı kız veya kadın*”¹⁵⁵² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda “*srna*” adı, (52) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

staklo: (yan., tek.) Boşnakçada; “*şeffaf, sert, katı ve kırılğan bir madde, kuvars kumu eriyiğinin soğutulmasıyla elde edilen, öncelikle pencere camlamada kullanılan bir madde*”¹⁵⁵³ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*cam, sırça; pencere; cam eşya*”¹⁵⁵⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük {stakla} biçimi ile (33) numaralı katılımcı tarafından, herhangi bir dil bilgisel biçim işaret etmeksizin kullanılmıştır.

¹⁵⁴⁶ Abdulah Škaljić, “sofra (sofra,sopra)”, a.g.e., s. 568.

¹⁵⁴⁷ Dževad Jahić, “sofra”, *Školski rječnik...*, s. 482.

¹⁵⁴⁸ Şakir Bayhan, “sofra”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1256.

¹⁵⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “srce”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1063.

¹⁵⁵⁰ Ismet Smailović, “srce”, *Bosansko-turski ...*, s. 500.

¹⁵⁵¹ Ibrahim Čedić vd., “srna”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1065.

¹⁵⁵² Şakir Bayhan, “srna”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1273.

¹⁵⁵³ Ibrahim Čedić vd., “staklo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1067.

¹⁵⁵⁴ Şakir Bayhan, “staklo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1275.

stari: (er., tek.) Sözcük; “arkadaş, meslektaş; baba”¹⁵⁵⁵ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “dost, ahbap; peder, moruk, baba”¹⁵⁵⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük o- ön eki ile, (04) numaralı katılımcı tarafından {ostari} biçiminde verilmiştir.

431. “Jeste, çünkü ostari. Svi su mladi otišu, oni govoru.” (04)

stijena: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “yer kabuğunun sert katmanı; kayalık, sarp kayalık; koparılmış kayanın parçası; taş; oda duvarının iç tarafı”¹⁵⁵⁷ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “kaya, kayaç; bölme, perde; çok sağlam, dayanıklı şey”¹⁵⁵⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (21) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

stoka: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “evcil hayvan; saygısız adam”¹⁵⁵⁹ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “hayvanlar; kafasız adam, hayvan; sürü, derinti, insan kalabalığı”¹⁵⁶⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük, {stoko} farklı biçimi ile verilmiştir.

432. “(...) malo ovdje hajvana oko malija, malo stoko ovaca, oko sedam, osam hiljada imalo” (46)

stolica: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “oturma aparatı; devlet başkanının veya bir ilin makamı, yüksek dini idarenin makamı, başkent, başkent; kaka, dışkı”¹⁵⁶¹ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “sandalye, koltuk; büyük abdest, dışkı, kaka; başkent”¹⁵⁶² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, “stolica” biçimi ile (10) ve (21) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlamda verilmiştir.

¹⁵⁵⁵ Ana Diklić vd., “stari (2) (u službi imenice)”, a.g.e., s. 1175.

¹⁵⁵⁶ Şakir Bayhan, “stari”, Boşnakça-Türkçe Sözlük..., s. 1277.

¹⁵⁵⁷ Ana Diklić vd., “stijena”, a.g.e., s. 1179.

¹⁵⁵⁸ Şakir Bayhan, “stijena”, Boşnakça-Türkçe Sözlük..., s. 1282.

¹⁵⁵⁹ İbrahim Čedić vd., “stoka”, Rječnik bosanskog..., s. 1074.

¹⁵⁶⁰ Şakir Bayhan, “stoka”, Boşnakça-Türkçe Sözlük..., s. 1284.

¹⁵⁶¹ İbrahim Čedić vd., “stolica”, Rječnik bosanskog..., s. 1075.

¹⁵⁶² Şakir Bayhan, “stolica”, Boşnakça-Türkçe Sözlük..., s. 1284-1285.

studen: (*dş., tek.*) Boşnakçada; “soğuk, soğukluk, kış”¹⁵⁶³ veya “soğuk, ayaz”¹⁵⁶⁴ anlamlarıyla tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “soğuklar, kara kış, zemheri, kış”¹⁵⁶⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, {studena} biçimi ile (11) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

433. “*Studena, studena, ne soğuk turski nemoj priča!*” (11)

Sunce (sunce): (*yan., tek.*) Sözcük Boşnakçada özel ad olarak “Sunce” biçiminde; “etrafında gezegenlerin döndüğü parlayan bir gök cismi; ılık ve ısı yayan bir yıldız”¹⁵⁶⁶ anlamıyla verilmektedir. Sözcük, genel ad olarak kullanıldığında ise; “güneşin yaydığı ılık, gün ışığı”¹⁵⁶⁷ anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesine özel ad “Güneş”, genel ad olarak ise; “Güneş’in yaydığı ılık ve ısı”¹⁵⁶⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmada sözcük “Sunce” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

sunet (sunnet): (*er. tek. Ar.*) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük, dilde; “Hz. Muhammed’in öğrettiği, yaptığı veya yapılmasını önerdiği her şey; İslam’ın diğer bir kaynağı; hadis; İslam hükümlerine göre gerçekleştirilen erkek çocukların cinsel organının sünnet edilmesi; sünnet”¹⁵⁶⁹ olarak tanımlanırken bölgeden elde edilen metinlerde sadece (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

surek: (*er., tek., Tür.*) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük; “sürü, sığır sürüsü, büyükbaş hayvanlar”¹⁵⁷⁰ anlamıyla tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise “sürek” adı; “a. süren, devam eden zaman; sf. Hızlı süren, hızlı giden; hlk. Satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü”¹⁵⁷¹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde (50) numaralı katılımcıdan elde edilen il. d. tek.

¹⁵⁶³ Ibrahim Čedić vd., “studen”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1081.

¹⁵⁶⁴ Dževad Jahić, “studen”, *Školski rječnik...*, s. 488.

¹⁵⁶⁵ Şakir Bayhan, “studen”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1293.

¹⁵⁶⁶ Ibrahim Čedić vd., “Sunce”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1088.

¹⁵⁶⁷ Ibrahim Čedić vd., “sunce”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1088.

¹⁵⁶⁸ Şakir Bayhan, “Sunce” ve “sunce”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1301.

¹⁵⁶⁹ Amela Šehović-Đenita Haverić, “sunet (sunnet)”, *a.g.e.*, s. 227-228.

¹⁵⁷⁰ Dževad Jahić, “surek”, *Školski rječnik...*, s. 491.

¹⁵⁷¹ Şükrü Haluk Akalın vd., “sürek”, *a.g.e.*, s. 2183.

{*surije*} biçimindeki ad, verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında “hayvan sürüsü” anlamında kullanılmıştır.

434. “*Ima hayvancılık, ima. Ko poneko gradi, ko poneko ne gradi (...)*
govoda ima i ovce ima (...) sad ima, ima dvije surije, ima.” (50)

Verilen ifadede yer alan {*surija*} adı ölçünlü dilde yapılan sözlük taramasında tespit edilememiştir. Sözcüğün, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen “*surek*” adının Boşnakçadaki anlamı ile bağıntılı olduğu düşünülebilir. Yine de, sözcüğün Türkçedeki “*evcil hayvanlar topluluğu*” anlamı ile “*sürü*” adının,¹⁵⁷² Kırklareli Boşnak halk ağzında melezleşmesiyle oluşan bir kullanımı işaret etmesi, daha akla yatkın bir çıkarım olacaktır.

svadba: (*dş., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*düğün ve evlilik vesilesiyle yapılan eğlence*”¹⁵⁷³ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*düğün, eğlence*” olarak çevrilmiştir.¹⁵⁷⁴ Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, yal. d. çok. “*svadbe*” çekimi ile (25) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca (45) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. “*svadbu*” çekiminde, (26) numaralı katılımcı tarafından ise {*svaduštu*} biçiminde ifade edilmiştir.

šamar: (*er., tek. Tür.*) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük¹⁵⁷⁵ ölçünlü dilde; “*birinin yüzüne avuç ile vurmak, tokat, şamar, sille; kamuya açık uyarı, kişinin uygunsuz davranışlarını kamuoyuna duyurma*”¹⁵⁷⁶ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*şamar, sille, tokat, beş kardeş*”¹⁵⁷⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (28) numaralı katılımcı tarafından “*šamar*” biçimi ve ölçünlü dile uygun anlamda verilmiştir.

¹⁵⁷² Şükrü Haluk Akalın vd., “*sürü*”, *a.g.e.*, s. 2187.

¹⁵⁷³ İbrahim Čedić vd., “*svadba*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1092.

¹⁵⁷⁴ Şakir Bayhan, “*svadba*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1307.

¹⁵⁷⁵ Abdulah Škaljić, “*šamar*”, *a.g.e.*, s. 580.

¹⁵⁷⁶ İbrahim Čedić vd., “*šamar*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1101.

¹⁵⁷⁷ Şakir Bayhan, “*šamar*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1320.

šansa: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “kolaylık, iyi bir fırsat, doğru kullanıldığında başarı vaat eden bir dizi koşul”¹⁵⁷⁸ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “şans, talih, baht; olasılık, ihtimal”¹⁵⁷⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (04) numaralı katılımcı tarafından {šanse} biçimi ile ölçünlü dile uygun anlamda kullanılmıştır.

šarka: (dş., tek.) Boşnakçada; “zehirli yılan; kapı, pencere kanadı vb. objelerin çerçeveye tutturulmasına yarayan demir alet, bağlama”¹⁵⁸⁰ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “engerek yılanı, sağır yılan; kapı menteşesi”¹⁵⁸¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda “engerek yılanı” anlamıyla (26) numaralı katılımcı tarafından {šarga} biçiminde verilmiştir.

435. “(...) yilana ‘zmija’, šarga’ o engerek yılanı (...) šarga’ (...)” (26)

Verilen cümlede yer alan {šarga} ifadesi ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında sözcüğün “šargan” biçimine, “Vodič kroz svijet gmizavaca Crne Gore” (Tr. Karadağ Sürüngenlerinin Dünyasına Dair Bir Rehber) adlı eserde ulaşılmıştır. Karadağ’daki sürüngenlerin ele alındığı çalışmada “šargan” sözcüğü; “yetişkinlerinin boyu 30 cm ile 50 cm arasında değişen, açık gri ve açık kahverengi tonlarında zikzakları olan Avrupa’nın en küçük zehirli yılanı”¹⁵⁸² olarak tanımlamaktadır.

šećer: (er., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük¹⁵⁸³ dilde; “şeker pancarı veya şeker kamışının suda çözünebilen tatlı kristal ürünü”¹⁵⁸⁴ anlamıyla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine aynı anlamı ile “şeker” olarak aktarılmıştır.¹⁵⁸⁵ Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

¹⁵⁷⁸ Ibrahim Čedić vd., “šansa”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1101.

¹⁵⁷⁹ Şakir Bayhan, “šansa”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1321.

¹⁵⁸⁰ Ibrahim Čedić vd., “šarka”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1102.

¹⁵⁸¹ Şakir Bayhan, “šarka”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1322; Ismet Smailović, “šarka”, *Bosansko-turski...*, s. 522.

¹⁵⁸² Andrijana Mićanović-Irma Muhović, *Vodič kroz svijet gmizavaca Crne Gore*, Crnogorsko društvo ekologe, Danilovgrad 2023, s. 78-79.

¹⁵⁸³ Abdulah Škaljić, “šećer, şeker”, *a.g.e.*, s. 581.

¹⁵⁸⁴ Ibrahim Čedić vd., “šećer”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1103.

¹⁵⁸⁵ Ismet Smailović, “šećer”, *Bosansko-turski ...*, s. 522.

Ševko: (*hip. < Ševket, Ševkija*) Bölgede yapılan görüşmelerde “Ševko” küçültme biçimi (12) ve (14) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Yapılan sözlük taramasında “Ševko” küçültme biçiminin Boşnakçada; “Ševket” veya “Ševkija” özel adlarını işaret ettiği anlaşılmıştır.¹⁵⁸⁶

šljiva: (*dş., tek.*) Boşnakçada; “*gülliller familyasından, yumurta şeklinde, mavimsi ve lezzetli, çekirdekli meyvesi olan bir meyve ağacı*”¹⁵⁸⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*erik ağacı; bu ağacın meyvesi, erik*”¹⁵⁸⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (39) numaralı katılımcı tarafından {šliva} ve (48) numaralı katılımcı tarafından {šljivo} biçiminde kullanılmıştır.

šućur: (*er., tek., Ar.*) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük,¹⁵⁸⁹ “*teşekkür etme, Tanrı’ya şükran ifade eden hitap*”¹⁵⁹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*Tanrı’ya şükürler olsun, hamdolsun*”¹⁵⁹¹ biçiminde çevrilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (29) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca sözcük (28) numaralı katılımcı tarafından {šuć} biçiminde verilmiştir.

šuma: (*dş., tek.*) Sözcük ölçünlü dilde; “*birçok ağacın yetiştiği arazi, yer*”¹⁵⁹² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*orman*”¹⁵⁹³ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda, yal.d tek. “šuma” biçimi ile (10), (19), (21), (45), (46) numaralı katılımcılar tarafından, bel. d. tek. “šumu” çekimi ile de (10), (21), (26), (28), (46) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

tabak: (*er., tek., Ar.*) Sözcük, Boşnakçada birden fazla anlama gelen çok anlamlı bir sözcüktür. Türkçe vasıtasıyla geçen “tabak” adı; “*tabak, kase; tepsi*”, “*yaprak, bir parça kağıt*”, “*katman, sıra*” ve “*tabakçı, deri üzerinde çalışan,*

¹⁵⁸⁶ Ismet Smailović, “Ševko”, *Muslimanska imena ...*, s. 497.

¹⁵⁸⁷ Ibrahim Čedić vd., “šljiva”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1110.

¹⁵⁸⁸ Şakir Bayhan, “šljiva”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1334.

¹⁵⁸⁹ Abdulah Škaljić, “šućur, šukur”, *a.g.e.*, s. 591.

¹⁵⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “šućur”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1116.

¹⁵⁹¹ Şakir Bayhan, “šućur”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1342.

¹⁵⁹² Ibrahim Čedić vd., “šuma”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1116.

¹⁵⁹³ Ismet Smailović, “šuma”, *Bosansko-turski ...*, s. 528.

işlenebilir hale getiren kişi” anlamlarıyla tanımlanmaktadır.¹⁵⁹⁴ Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*tütün; bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı, tütün; sepic, tabak; tabak, yemek tabağı; yaprak, kağıt yaprağı*”¹⁵⁹⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından “*tabak, kase, tepsi*”¹⁵⁹⁶ anlamı ve “*tabak*” biçimi ile ölçünlü dile uygun olarak kullanılmıştır.

taksi: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*fıyatı hesaplamak için taksimetresi olan ve yolcu taşımada kullanılan otomobil*”¹⁵⁹⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*taksi*”¹⁵⁹⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, “*taksi*” biçimi ile (49) numaralı katılımcı tarafından, {*taksa*} farklı biçiminde ise (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

436. “Konji su bili ka taksa, düğünlerde na svadbu bi işli sve s konjima, (...)” (45)

Verilen cümlede {*taksa*} ifadesinin, “araba, otomobil” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

tele: (yan., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*genç sığır; aptal, salak adam*”¹⁵⁹⁹ anlamlarıyla verilmiş ve Türkiye Türkçesine ise; “*dana; salak, aptal adam*”¹⁶⁰⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*tele*” biçimi ile (10) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından Boşnakçaya uygun anlamda verilmiştir.

televizor: (er., tek.) Sözcük Boşnakçada; “*televizyon alıcısı tarafından iletilen görüntü ve konuşmayı alan ekranı olan elektronik cihaz*”¹⁶⁰¹ anlamıyla verilmiş ve Türkiye Türkçesine; “*televizyon, televizyon alıcısı*”¹⁶⁰² olarak

¹⁵⁹⁴ Abdulah Škaljić, “tabak”, a.g.e., s. 593.

¹⁵⁹⁵ Şakir Bayhan, “tabak (I), (II), (III)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1347.

¹⁵⁹⁶ Dževad Jahić, “tabak”, *Školski rječnik...*, s. 505.

¹⁵⁹⁷ Ibrahim Čedić vd., “taksi”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1121.

¹⁵⁹⁸ Ismet Smailović, “taksi”, *Bosansko-turski ...*, s. 531.

¹⁵⁹⁹ Ibrahim Čedić vd., “tele”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1127.

¹⁶⁰⁰ Şakir Bayhan, “tele”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1359.

¹⁶⁰¹ Ibrahim Čedić vd., “televizor”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1128.

¹⁶⁰² Şakir Bayhan, “televizor”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1360.

aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, “televizor” ve {televizore} biçimleriyle sadece (04) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

tepsija, tevsija: (dş., tek., Tür.) Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük; “yuvarlak bakır veya emaye kap”¹⁶⁰³ ve “börek, ekmek, kek vb. yapmak için kullanılır”¹⁶⁰⁴ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesinde, “tepsi”¹⁶⁰⁵ adı ile karşılanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük yal. d. tek. “tepsija” ve ar. d. çok. “tepsijama” çekimiyle (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

teta: (dş., tek., hip.) Ölçünlü dilde sözcük; “çocuklara göre olgun yaştaki kadın; tanınmayan kadın, teyze”¹⁶⁰⁶ veya “çocuk konuşmasında yetişkin kadın”¹⁶⁰⁷ anlamlarıyla verilen sözcük “tetka” (Tr. teyze, hala) adının küçültme biçimidir. Türkiye Türkçesine; “(çocuk dilinde) teyze; hala” olarak aktarılan sözcük bölgede yapılan çalışmalarda (27) numaralı katılımcı tarafından “teta” biçiminde ve ölçünlü dile uygun anlamda verilmiştir.

traktor: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “pulluk ve diğer tarım makinelerini çekmeye yarayan motorlu taşıt”¹⁶⁰⁸ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “traktör”¹⁶⁰⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, “traktor” biçimiyle (36) numaralı katılımcı tarafından, ar. d. çok. “traktorima” çekimi ile de (46) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

trava: (dş., tek.) Boşnakçada sözcük; “ince yapraklı yeşil bitki”¹⁶¹⁰ anlamıyla verilmektedir. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “ot, çimen”¹⁶¹¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük yal. d. tek. “trava” biçimi ile (39) numaralı

¹⁶⁰³ Dževad Jahić, “tepsija (tevsija)”, *Školski rječnik...*, s. 512.

¹⁶⁰⁴ Amela Šehović-Đenita Haverić, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁶⁰⁵ Ismet Smailović, “tepsija”, *Bosansko-turski ...*, s. 534.

¹⁶⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “teta”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1132.

¹⁶⁰⁷ Dževad Jahić, “teta”, *Školski rječnik...*, s. 514.

¹⁶⁰⁸ Ibrahim Čedić vd., “traktor”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1142.

¹⁶⁰⁹ Ismet Smailović, “traktor”, *Bosansko-turski ...*, s. 539.

¹⁶¹⁰ Ibrahim Čedić vd., “trava”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1144.

¹⁶¹¹ Şakir Bayhan, “trava”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1384.

katılımcı tarafından, bel. d. tek. “*travu*” çekimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

Trulija: (Tr. t. *Truliya*) Kırklareli ili, Demirköy ilçesine bağlı Hamdibey köyünün eski adı olan “*Turulya*”¹⁶¹² yer adı, (45) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından “*Trulija*” biçiminde verilmiştir.

437. “*Staro ime je Trulija.*” (46)

trup: (er., tek.) Ölçünlü dilde; “*vücadun boyun ile uzuvlar arasındaki kısmı; geminin ana kısmı; uçağın, kuyruğu ve kanatları dışındaki parçası*”¹⁶¹³ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*gövde, beden*”¹⁶¹⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcüğün (36) numaralı katılımcı tarafından {trup} biçimi ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Katılımcı tarafından ifade edilen ve “*tomruk, azman; kütük*” anlamına gelen sözcüğün, ölçünlü dildeki “*trupac*”¹⁶¹⁵ veya Sancak lehçesinde özellikle Plav ve Gusinje civarında kullanılan {trupec} (Boş. balvan; Tr. tomruk, azman)¹⁶¹⁶ sözcüğünü işaret ettiği anlaşılmıştır.

438. “*(...) dolazi kamion pa nove nove trup (...)*” (36)

Turčin: (er., tek., Tür.) Ölçünlü dilde; “*Türk milletinin mensubu, Türkiye’de ikamet eden*”¹⁶¹⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*Türk soyundan kimse; Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı; Türk; Türk vatandaşı*”¹⁶¹⁸ olarak aktarılmıştır. Ayrıca Škaljić, Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçmiş olan sözcüğün, büyük harf ile “*Turčin*” biçiminde verildiğinde “*Türk milletinin mensubu*” anlamına geldiğini, küçük harf ile “*turčin*” biçiminin ise “*Müslüman*” anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁶¹⁹ Benzer biçimde Jahić tarafından da “*turčin*” biçimi ile

¹⁶¹² Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt II, Ankara 1946, s. 1080.

¹⁶¹³ Ibrahim Čedić vd., “trup”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1152.

¹⁶¹⁴ Ismet Smailović, “trup”, *Bosansko-turski ...*, s. 544.

¹⁶¹⁵ Şakir Bayhan, “trupac”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1396.

¹⁶¹⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “trupec”, *a.g.e.*, s. 413.

¹⁶¹⁷ Ibrahim Čedić vd., “Turčin”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1154.

¹⁶¹⁸ Şakir Bayhan, “Turčin”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1400.

¹⁶¹⁹ Abdulah Škaljić, “Turčin, turčin”, *a.g.e.*, s. 624.

“Müslüman” anlamının karşılandığı aktarılmıştır.¹⁶²⁰ “Turčin” veya “turčin” biçimleriyle sözcük, bölgede yapılan görüşmelerde elde edilememiş olup bu sözcüğün anlamının farklı sözcüklerle karşılandığı saptanmıştır. Yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük {Turko} ve {Turkovi} biçiminde verilmiştir.

439. “Ja nisam Turko.” (28)

440. “(...) oko mene sve Turkovi ne zna niko.” (28)

Saha çalışmamızda 439 numaralı örnekteki {Turko} sözcüğü, Boşnakça ve Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer dillerin ölçünlü sözlüklerinde yer almamaktadır. Yine de A. Peco; “eğer bir halk şarkısının etkisi ile muhafaza edilen bir biçimi değilse” ifadesiyle birlikte sözcüğün {Turko} biçiminin Livno konuşma havzasında arkaik olarak kullanılmış olabileceğini ifade etmektedir.¹⁶²¹ Bunun yanı sıra, Hvar ağzında sözcüğün {Turko} biçimi ile yer aldığı da görülmüştür.¹⁶²² Sözcüğün Dalmaçya hinterlandında, daha doğrusu Adriyatik Denizi’nin kıyısında {Turko} biçimiyle yer alması, bu bölgede yaşayan kişilerin tarih boyunca gerek Venediklilerle gerekse İtalyanlarla girmiş oldukları etkileşim ile açıklanabilir. İtalyancadaki “Turco”¹⁶²³ (Tr. Türk) adının Dalmaçya hinterlandında kullanılmasıyla dile girmiş olabileceği düşünülmektedir.

Ölçünlü dilde “Turčin” adı yal. d. çoklukta “Turci” (Tr. Türkler) olarak çokluk yapılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (28) ve (30) numaralı katılımcılar tarafından {Turkovi} biçiminde çokluk yapılarak verilmiştir.

441. “(...) i mi ayni i Turkovi živimo voje.” (30)

Bu kullanım {Turko} olarak kullanılan sözcüğün teklik biçiminin, çokluk biçimine dönüştürülmesi ile ilgilidir. Bunun dışında, yapılan görüşmelerde (51) numaralı katılımcı tarafından sözcük yal. d. çok. {Turči} biçiminde verilmiştir.

¹⁶²⁰ Dževad Jahić, “turčin (Turčin)”, *Školski rječnik...*, s. 521.

¹⁶²¹ Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne, Dio I: Uvod i fonetika*, Knj. III, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007, s. 93.

¹⁶²² Radoslav Benčić, “Turko”, *a.g.e.*, s. 473.

¹⁶²³ Giuspanio Graglia, “turco”, *Italian Pocket Dictionary: in two parts; 1: Italian and English, 2: English and Italian, with a compendious elementary Italian grammar*, Hilliard, Gray and Company, Boston 1841, s. 299; August Hjalmar Edgren, “Turk”, *An Italian and English dictionary, with pronunciation and brief etymologies*, Henry Holt and Company, New York 1901, s. 400.

442. “Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim” (51)

Katılımcı tarafından verilen cümlelerin bağlamı incelendiğinde altı çizili sözcüğün, “*Turčin*” adının çokluk biçimini değil, “*turski*” sıfatını işaret ettiği, daha açık bir ifadeyle “*turski jezik*” (Tr. Türk dili, Türkçe) öbeğinin yerine kullanıldığı anlaşılmıştır.

Turska: (dş., tek.) Sözcük Orta Güney Slav değişke dizgesinde; “*Küçük Asya ve Balkan Yarımadasının güneydoğu kısmında yer alan ülke*”¹⁶²⁴ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*Türkiye*”¹⁶²⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (04) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından il. d. tek. “*Turske*” çekimi ile; (30), (50) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ise bel. d. tek. “*Tursku*” çekimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

varenika: (dş., tek.) Ölçünlü dilde sözcük; “*kaynatılmış, pişirilmiş süt*”¹⁶²⁶ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine de; “*kaynatılmış süt*”¹⁶²⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük farklı biçimleriyle ve farklı anlamlarla kullanılmıştır. Sözcük, (10) numaralı katılımcı tarafından {*verenika*} biçimi ve “süt” anlamında verilmişken (39) numaralı katılımcı tarafından ise {*vernika*} biçimi ve yine “süt” anlamında ifade edilmiştir. Sözcük Sancak lehçesinde “*varenika*” veya {*varnika*} biçimleriyle, özellikle Sjenica’da; “*kaynatılmış veya kaynatılmamış tatlı süt*”¹⁶²⁸ olarak yer almaktadır. Ayrıca (21) numaralı katılımcı tarafından da {*odverenke*} > “*od varenike*” olarak “sütten yapılmış bir çeşit yemek” anlamıyla verilmiştir.

443. “Süte ‘vernika’, ‘mleko’ yoğurda derler Boşnaklar (...)” (39)

444. “Ya ‘odverenke’ şimdi babaannem onu yapıyordu onu böyle pirinçle karıştırıyordu.” (21)

¹⁶²⁴ Ana Diklić vd., “Turska”, *a.g.e.*, s. 1285.

¹⁶²⁵ Şakir Bayhan, “Turska”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1401.

¹⁶²⁶ İbrahim Čedić vd., “varenika”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1207.

¹⁶²⁷ Şakir Bayhan, “varenika”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1471.

¹⁶²⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “varenika”, *a.g.e.*, s. 444.

veče: (yan., tek.) Boşnakçada sözcük; “akşam, alacakaranlık, günbatımı; geceye başlangıç”¹⁶²⁹ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “akşam; gece; eğlence, anma vb. amaçlarla geceleyin düzenlenen toplantı”¹⁶³⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun kullanılmıştır.

Velika: Kırklareli ili, Demirköy ilçesine bağlı Balaban köyünün eski adı olan “Velika”¹⁶³¹ yer adı, bel. d. “Veliku” çekimi ile (08) numaralı katılımcı, yal. d. “Velika” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

445. “De živite mesela u Veliku živimo.” (08)

446. “Ayni, ka Velika, tabi ayni ayni. Ovde selo sva tako, Bugarin otišo.” (50)

vo, vol: (er., tek.) Ölçünlü dilde sözcük; “erkek sığır”¹⁶³² olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “öküz; kısırlaştırılmış erkek öküz”¹⁶³³ anlamı ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, (26) numaralı katılımcı tarafından “vo” biçimi ile, (46) numaralı katılımcı tarafından ise ar. d. çok. “volovima” çekimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

voda: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada; “Dünya yüzeyinin 5/6’sını kaplayan ve Dünya’daki yaşamın koşulu olan, tadı ve kokusu olmayan, renksiz sıvı; kimyada hidrojen ve oksijen bileşiği (H₂O); nehirlerin ve göllerin doğal sulu kütlesi; denizin bir devlete ait kısımları”¹⁶³⁴ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “su; akarsu, deniz, göl, ırmak”¹⁶³⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük, “voda” biçimiyle (01), (04), (08), (12), (21), (22), (26), (37), (39), (40), (42), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Ayrıca (48) numara katılımcı tarafından il. d. tek. “vode” çekimi ve ar. d.

¹⁶²⁹ Ibrahim Čedić vd., “veče”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1209.

¹⁶³⁰ Şakir Bayhan, “večer (veče)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1474.

¹⁶³¹ Sevan Nişanyan, “Balaban”, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁶³² Ibrahim Čedić vd., “vo(l)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1227.

¹⁶³³ Şakir Bayhan, “vo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1496; Ismet Smailović, “vo”, *Bosansko-turski...*, s. 582.

¹⁶³⁴ Ibrahim Čedić vd., “voda”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1225.

¹⁶³⁵ Şakir Bayhan, “voda”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1496.

tek. “vodom” çekimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte (04), (14), (20), (43) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından sözcük bel. d. tek. “vodu” çekimi ile verilmişken (36) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından ise bel. d. çok. “vode” çekimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir. Sözcük ayrıca bazı katılımcılar tarafından farklı biçimler ile de verilmiştir. (13) numaralı katılımcı tarafından sözcük {vodem} biçiminde, (08) numaralı katılımcı tarafından {vada} biçiminde kullanılmıştır.

447. “Su ‘voda’, ‘vada’ olarak da geçiyor bazı yerlerde, bazı Slav dillerinde (...)” (08)

448. “(...) leba ekmek, vodem su (...)” (13)

Yukarıda verilen 447 numaralı cümledeki {vada} ifadesi, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya; “*müddet, vade*”¹⁶³⁶ anlamlarında geçmiş olan sözcüğe biçim olarak benzemektedir. Ancak verilen cümlelerin bağlamından sözcüğün, “su” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, Bijelo Polje’de {vada} ifadesi; “*su bendi, kanal, su yolu*” ve “*müddet, vade*” anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁶³⁷

vrata: (dş./yan., top.) Sözcük, Boşnakçada dişi bir topluluk adı olarak verilmişken Hırvatçada¹⁶³⁸ ve Sırpçada¹⁶³⁹ yansız bir topluluk adı olarak yer almaktadır. Ölçünlü dilde; “*bir duvarda, binada, odada, çitte geçilebilecek bir açıklık; dağ kayalıkları arasındaki dar geçit, boğaz*”¹⁶⁴⁰ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*kapı; sarp ve zor geçit, kapuz*”¹⁶⁴¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede gerçekleştirilen çalışmalarda sözcük “vrata” biçimi ile (04) ve (10) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

zec: (er., tek.) Sözcük ölçünlü dilde; “*uzun arka ayakları ve kulakları, kısa kuyruğu olan, hızlı ve ürkek bir kemirgen türü*”¹⁶⁴² anlamıyla verilirken Türkiye

¹⁶³⁶ Abdulah Škaljić, “vada”, *a.g.e.*, s. 636.

¹⁶³⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “vada”, *a.g.e.*, s. 443.

¹⁶³⁸ Ana Diklić vd., “vrata”, *a.g.e.*, s. 1367.

¹⁶³⁹ Milica Vujanić vd., “vrata (vrata)”, *a.g.e.*, s. 159.

¹⁶⁴⁰ Ibrahim Čedić vd., “vrata”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1229.

¹⁶⁴¹ Şakir Bayhan, “vrata”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1504.

¹⁶⁴² Ibrahim Čedić vd., “zec”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1290.

Türkçesine; “*tavşan*”¹⁶⁴³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (21) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından “*zec*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

zelembač: (er., tek.) Ölçünlü dilde; “*karakteristik yeşil renge sahip bir kertenkele türü; yeşil üniforma giyen, asker*”¹⁶⁴⁴ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*yeşil kertenkele*”¹⁶⁴⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (26) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*zelembač*” biçiminde ölçünlü dile uygun “*yeşil kertenkele*” anlamında verilmiştir.

zeman: (er., tek., Ar.) Sözcük, Türkçe vasıtasıyla “*zaman*” anlamında Boşnakçaya geçmiştir.¹⁶⁴⁶ Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (46) numaralı katılımcı tarafından {*zamane*} biçiminde, (50) numaralı katılımcı tarafından il. d. çok. {*zamana*} biçiminde, (52) numaralı katılımcı tarafından ise il. d. tek. {*zamana*} biçiminde kullanılmıştır.

449. “(...) *od toga zamana poslem ovde smo živeli* (...)” (52)

450. “*Stare zamane se bole.*” (46)

Zemlja, zemlja: (dş., tek.) Sözcük Boşnakçada özel ad “*Zemlja*” ve genel ad “*zemlja*” olarak iki farklı biçimde yer almaktadır. “*Zemlja*” özel adı; “*Güneş sisteminin üçüncü gezegeni*”¹⁶⁴⁷ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*Dünya*”¹⁶⁴⁸ olarak aktarılmıştır. Boşnakçada; “*kara, yeryüzü, toprak; ekili arazi; bir tür gayrimenkul, arsa, arazi; ülke, diyar*”¹⁶⁴⁹ anlamlarıyla verilen genel ad ise Türkiye Türkçesine; “*toprak, arazi, yer; ülke, diyar, yurt, memleket; devlet; mülk; kara, yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak*”¹⁶⁵⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede

¹⁶⁴³ Ismet Smailović, “*zec*”, *Bosansko-turski...*, s. 605.

¹⁶⁴⁴ Ibrahim Čedić vd., “*zelembač*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1290.

¹⁶⁴⁵ Şakir Bayhan, “*zelembač*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1563.

¹⁶⁴⁶ Abdulah Škaljić, “*zeman*”, *a.g.e.*, s. 651.

¹⁶⁴⁷ Ibrahim Čedić vd., “*Zemlja*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1291.

¹⁶⁴⁸ Şakir Bayhan, “*Zemlja*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1564.

¹⁶⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “*zemlja*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1291.

¹⁶⁵⁰ Şakir Bayhan, “*zemlja*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1564.

yapılan çalışmalarda sözcük, “toprak” anlamı ile (48) numaralı katılımcı tarafından {zemlo} biçiminde verilmiştir.

zlato: (yan., tek.) Ölçünlü dilde sözcük; “sarı değerli bir metal olan kimyasal element (Au)”¹⁶⁵¹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “altın”¹⁶⁵² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, sadece (45) numaralı katılımcı tarafından “zlato” biçiminde ölçünlü dile uygun verilmiştir.

zmija: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “genellikle zehirli ısırığı olan tehlikeli bir sürüngen türü; zehirli dili olan bir kadın; kötü adam”¹⁶⁵³ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “yılan, uzun hayvan; yılanı benzeyen şey; sinsî ve hain insan, yılan”¹⁶⁵⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük sadece (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

zurna, zurla: (dş., tek., Far.) Türkçe vasıtasıyla; “çok güçlü, tiz bir sesi olan bir tür üfleme çalgısı”¹⁶⁵⁵ tanımıyla Boşnakçaya geçen sözcük Türkiye Türkçesinde; “zurna”¹⁶⁵⁶ olarak yer almaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (48) numaralı katılımcı tarafından {zurna} biçimi ile kullanılmıştır.

žena: (dş., tek.) Ölçünlü dilde; “dişi doğal cinsiyette mensup kişi”¹⁶⁵⁷ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “kadın, hatun, bayan, hanım; karı, eş; aile; hizmetçi kadın; ödle korkak adam”¹⁶⁵⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “žena” biçimiyle (48), ar. d. çok. “ženama” çekimiyle (17), bel. d. çok. “žene” çekimiyle (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir. Bunun yanı sıra (33) numaralı katılımcı tarafından sözcük {ženo} olarak kullanılmıştır.

451. “(...) ovo je ko ženo, ovoliko damat je isteren đubre (...)” (33)

¹⁶⁵¹ Ibrahim Čedić vd., “zlato”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1295.

¹⁶⁵² Ismet Smailović, “zlato”, *Bosansko-turski ...*, s. 606.

¹⁶⁵³ Ibrahim Čedić vd., “zmija”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1298.

¹⁶⁵⁴ Şakir Bayhan, “zmija”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1573.

¹⁶⁵⁵ Abdulah Škaljić, “zurna, zurla”, *a.g.e.*, s. 657; Dževad Jahić, “zurna (zurla)”, *Školski rječnik...*, s. 552.

¹⁶⁵⁶ Şakir Bayhan, “zurla, zurna”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1578.

¹⁶⁵⁷ Ibrahim Čedić vd., “žena”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1308.

¹⁶⁵⁸ Şakir Bayhan, “žena”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1587.

žila: (*dş., tek.*) Ölçünlü dilde sözcük; “*kökün, bitkiyi toprağa bağlayan bölümü; kan damarları*”¹⁶⁵⁹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*damar; kök; sinir, kas kirişi; su damarı; maden damarı*”¹⁶⁶⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (8) numaralı katılımcı tarafından “*žila*” biçiminde, ölçünlü dile uygun anlam ile kullanılmıştır.

žito: (*yan., tek.*) Sözcük Boşnakçada; “*tüm tahılların adı*”¹⁶⁶¹ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*tahıl, hububat; zahire; ekin; mısır; tahıldan yapılan tatlı cinsi*”¹⁶⁶² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük bel. d. çok. “*žita*” çekimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

3.2. SIFATLAR

Sıfatlar (Boş. pridjevi); “*ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden niteleyen belirleyip özelleşen söz, söz öbeği veya cümleler*”¹⁶⁶³ olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde; “*adlardan önce gelerek onları niteleyen, nasıl olduklarını gösteren veya çeşitli yönlerden belirten sözler*”¹⁶⁶⁴ olarak ifade edilmektedir.

Boşnakçada sıfatlar, diğer sözcük türleri ile ilişki içerisinde bulunup onların özelliklerini bildirmektedir.¹⁶⁶⁵ Bununla birlikte sıfatlar, niteledikleri adın kökenini, aidiyeti, yapı malzemesi, ait olduğu zamanı gibi bir takım bilgileri de ifade etmektedir.¹⁶⁶⁶

¹⁶⁵⁹ Ibrahim Čedić vd., “*žila*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1309.

¹⁶⁶⁰ Şakir Bayhan, “*žila*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1589.

¹⁶⁶¹ Ibrahim Čedić vd., “*žito*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1310.

¹⁶⁶² Şakir Bayhan, “*žito*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1590.

¹⁶⁶³ Günay Karaağaç, “*sıfat*”, *a.g.e.*, s. 697.

¹⁶⁶⁴ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 333.

¹⁶⁶⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 173.

¹⁶⁶⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 236.

3.2.1. Sıfatların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Boşnakçanın ve Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer dillerin dil bilgisinde sıfatlar anlamları bakımından sınıflandırılabilir.¹⁶⁶⁷ Orta Güney Slav değişke dizgesi ya da Sırp-Hırvat dilinden Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan dilleri için farklı zaman dilimlerinde hazırlanan dil bilgisi kitaplarında farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Dževad Jahić, Senahid Halilović ve Ismail Palić tarafından 2000 yılında Zenica'da yayımlanan “*Gramatika bosanskoga jezika*” (Tr. Bosna Dilinin Grameri) adlı eser ile Ibrahim Ćedić'in “*Osnovi gramatike bosanskog jezika*” (Tr. Bosna Dilinin Gramerinin Temelleri) adlı eserlerde yer aldığı biçimiyle, Boşnakçada sıfatlar anlam bakımından ikiye ayrılır: *Betimleyici (nitel) sıfatlar* [bs. opisni (kvalitativni) pridjevi] ve *ilgi (ilişki) sıfatları* [bs. odnosni (relacijski) pridjevi].¹⁶⁶⁸ Türkiye Türkçesinde daha iyi anlaşılması için bunları nitelik bildiren sıfatlar ve ilişki bildiren sıfatlar olarak adlandırabiliriz.

3.2.1.1. Nitelik Bildiren Sıfatlar

Nitelik bildiren sıfatlar [bs. opisni (kvalitativni) pridjevi], varlıkların ve kavramların niteliği ve özelliği hakkında bilgi verir. Bunlar; “*lijep*” (Tr. güzel), “*plav*” (Tr. mavi) vb. sıfatlardır.¹⁶⁶⁹

452. “Šaban Saulić *‘lijepa Drina’ falan o eski şeyleri dinliyorlar.*” (32)

453. “Zaplakala *stara majka Džafer Begova*” (19)

Verilen 452 numaralı örnekte, “*Drina*” (Tr. Drina Nehri) dişi adını nitelemek için “*lijep*” (Tr. güzel) sıfatının dişi “*lijepa*” biçimi verilmiştir. Sıfat hem niteleme görevi üstlenmiş hem de nitelediği sözcüğün dil bilgisel cinsine uygun bir biçimde çekime uğramıştır. Benzer biçimde, 453 numaralı örnekte de “*majka*” (Tr. anne) dişi adını nitelemek için “*star*” (Tr. eski; yaşlı) sıfatının dişi “*stara*” biçimi kullanılmıştır.

¹⁶⁶⁷ Halid Bulić, “Klasificiranje pridjeva u bosanskom jeziku”, *Pismo IX/1*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2011, s. 11.

¹⁶⁶⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 236.

¹⁶⁶⁹ Ibrahim Ćedić, *Osnovi gramatike...*, s. 101.

Sıfatın “*stara*” biçimi ve “*majka*” adı ile niteleme öbeği kurulmuştur. Bu bağlamda, her iki cümlede ifadeler, ölçünlü dilde niteleme sıfatlarının biçimine uygundur.

454. “*Kad sam bila mala, (...)*” (28)

Yukarıda 454 numaralı örnekte yer alan altı çizili “*mala*” ifadesi “*mal/malen*” (Tr. küçük) sıfatının dişî biçimidir. Cümlemin yüklemine yer alan “*bila*” (>*biti*) (Tr. olmak) fiilinin etken sıfat-fiil dişî biçimi ile birlikte verilen sıfatın dişî biçimi, ölçünlü dile uygun bir kullanımı göstermektedir.

455. “*Staro ime je Trulija.*” (46)

456. “*(...) zlato veliko da uzmeš böyle on lira, altın bir de beşi bir yerde (...)*” (45)

Niteleme sıfatlarının niteledikleri ada göre biçimlenmesine ilişkin ölçünlü dile uygun oldukça fazla ifade elde edilmiştir. Bunlardan biri de 455 numaralı örnekte verilen “*staro ime*” öbeğidir. Öbekte yer alan sıfatın, “*star*” (er.), “*stara*” (dş.), “*staro*” (yan.) biçimleri Türkiye Türkçesinde “eski; yaşlı” anlamlarına gelmektedir. Sıfatının yansız biçimi olan “*staro*”, yansız “*ime*” (Tr. ad; isim) adını nitelemek için yal. d. teklikte kullanılmış ve öbek, ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde oluşturulmuştur. 456 numaralı örnekte ise “*zlato*” (Tr. altın) yansız adı; “*velik*” (er.), “*velika*” (dş.), “*veliko*” (yan.) biçimleri bulunan ve Türkiye Türkçesinde “büyük” anlamını karşılanan sıfatın “*veliko*” yansız biçimi ile nitelenmiş ve böylece ölçünlü dile uygun bir kullanım ortaya çıkmıştır.

3.2.1.2. İlişki Bildiren Sıfatlar

İlişki bildiren sıfatlar, ad veya ad soylu sözcüklerle bir bağ kuran sıfatlardır. Bu tür, kendi içinde anlamsal olarak dört alt gruba ayrılır: *iyelik bildiren* [bs. prisvojni (posesivni)], *materyal bildiren* [bs. gradivni (materijalni)], *zaman bildiren* [bs. vremenski (temporalni)] ve *yer bildiren* [bs. mjesni (lokalni)].¹⁶⁷⁰

¹⁶⁷⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 236.

a) İyelik bildiren sıfatlar, bir varlık veya kavram adından önce gelerek o adın kime veya neye ait olduğunun bilgisini verirler: “*bratov kaput*” (Tr. erkek kardeşin ceketi).¹⁶⁷¹

b) Materyal bildiren sıfatlar, bir varlık adından önce gelerek o adın yapım malzemesini belirtirler: “*betonski zid*” (Tr. beton duvar).¹⁶⁷²

c) Zaman bildiren sıfatlar, öncesinde geldikleri ad ile zamansal bir ilgi kurarlar: “*godišnji odmor*” (Tr. yıllık izin/tatil).¹⁶⁷³

d) Yer bildiren sıfatlar, öncesinde geldikleri varlık adının yeri, konumu veya alanı hakkında bilgi verirler: “*srednji prst*” (Tr. orta parmak).¹⁶⁷⁴

Aşağıda bölgeden elde edilen ilişki bildiren sıfatları içeren birkaç örneğe yer verilmiştir.

457. “*Turski ne znam, bošnjački znam*” (06)

Yukarıda verilen 457 numaralı örnekte yer alan “*turski*” ve “*bošnjački*” sıfatları “*turski jezik*” (Tr. Türk dili, Türkçe), “*bošnjački jezik*” (Tr. Boşnak dili, Boşnakça) öbeklerinin yerine kullanılmıştır. Söz konusu “*jezik*” (Tr. dil) olunca, eğer cümlelerin bağlamı başka bir anlamı işaret etmiyorsa “*jezik*” ifadesi olmaksızın sadece “*turski*” sıfatı kullanılabilir. “*turski*” (er.), “*turska*” (dş.), “*tursko*” (yan.) sıfatı Türkiye Türkçesine; “*Türk, Türklere ait olan, Türklerle ilgili, Türk usulü*” vb. anlamlara aktarılabilir: “*turska kuhinja*” (Tr. Türk mutfağı), “*turska književnost*” (Tr. Türk edebiyatı) vb. Bu bağlamda 457 numaralı örnekte verilen ifade Türkiye Türkçesine; “*Türkçe bilmiyorum, Boşnakça biliyorum*” olarak aktarılabilir.

458. “(...) *tabak se nikako ni polašen, bošnjačke pite, bošnjačke mantije,*
(...)” (48)

¹⁶⁷¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 174.

¹⁶⁷² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 236.

¹⁶⁷³ İbrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 102.

¹⁶⁷⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 236.

Yukarıdaki örnek cümlede aidiyet bildiren sıfat öbeklerine yer verilmiştir. “*bošnjačke pite*” (Tr. Boşnak börekleri) ve “*bošnačke mantije*” (Tr. Boşnak mantısı /mantıları) öbeklerinde ölçünlü dile uygun bir kullanım söz konusudur.

459. “*Ja hoću graha ama mi velimo grahova čorba (...)*” (27)

Verilen örnekte, “*grah*” (Tr. fasulye) adından -ov(a/o) ekiyle sıfat türetildiği görülmektedir. Türetilen sıfat “*čorba*” (Tr. çorba) adı ile birlikte sıfat öbeği oluşturur. “*grahova čorba*” öbeği, cümlenin bağlamı da dikkate alındığında “fasulye çorbası” manasına gelmektedir. Ayrıca biçim bilgisi açısından gerek kullanılan ekler, gerekse öbeğin dil bilgisel cinsi ölçünlü dile uygundur.

460. “*Ya, ‘majčin jezik’ yani ana dili biz okulda öğrendik yani.*” (47)

Yukarıdaki örnekte yer alan “*majčin jezik*” öbeği, “anadil, anne dili” olarak Türkiye Türkçesinde karşılanabilir. İfadede “*majka*” adından -in(a/o) ekiyle aidiyet ifade etmek için “*majčin*” (sıfat ayrıca “*majkin*” veya “*mamin*” biçimlerinde de dilde yer almaktadır) iyelik sıfatı, “anneye ait olan” anlamında türetilmiştir. Sıfat ardından gelen “*jezik*” (Tr. dil) eril adını nitelemek için eril biçimi ile verilmiştir.

3.2.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Sıfatlar

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapılan mülakatlar neticesinde çok sayıda sıfat tespit edilmiştir. Çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcılardan elde edilen metinlerde yer alan bu sıfatlar eril biçimleri ile alfabetik sıraya göre sözlük maddesi olarak verilecektir. Ayrıca, sıfatların dişî ve yansız biçimleri, önce dişî biçim ve daha sonra yansız biçim olmak üzere ayraç içerisinde gösterilecektir:

babov: (*babova, babovo*) Boşnakçada; “*babaya ait olan*” anlamına gelen iyelik sıfatı yaygın olarak “*babin*” biçiminde de kullanılmaktadır.¹⁶⁷⁵ Sıfat, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen “*babo*”¹⁶⁷⁶ adına -ov iyelik ekinin eklenmesiyle türetilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat, (27) numaralı katılımcı tarafından

¹⁶⁷⁵ Ibrahim Čedić vd., “*babin*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 22; Şakir Bayhan, “*babov*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 59.

¹⁶⁷⁶ Abdulah Škaljić, “*babo*”, *a.g.e.*, s. 109.

dişi “*babova*” biçimi ile ölçünlü dile uygun olarak kullanılmıştır. Ayrıca (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük “*babovi*” biçiminde verilmiştir.

461. “(...) *kad su vako došli babovi, nikako ne znaju turski*” (28)

Yukarıdaki cümlede yer alan “*babovi*” ifadesinin, “*babov*” sıfatının yal. d. çok. biçimi olarak kullanıldığı düşünülebilir. Ancak, cümlelerin bağlamı dikkate alındığında katılımcı tarafından verilen biçimin, “*babo*” (Tr. baba) adının çokluk biçimi olarak ifade edildiği anlaşılmaktadır. Ölçünlü dilde “*babo*” adının yal. d. çok. biçimi “*babe*” biçiminde çekilmektedir.¹⁶⁷⁷

begov: (*begova, begovo*) Sıfat Boşnakçadan Türkiye Türkçesine; “*beye ait*”¹⁶⁷⁸ anlamı ile aktarılmıştır. Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerden olan “*beg*”¹⁶⁷⁹ adına -ov iyelik ekinin eklenmesiyle türetilen “*begov*” iyelik sıfatı bölgede yapılan görüşmelerde (19) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

bejgirski: (*bejgirski, bejgirsko*) Ölçünlü dilin sözlüklerinde yapılan taramada sıfata ulaşılammıştır. Ancak -ski/-ska/-sko sıfat oluşturma eki ile, Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen “*bejgir*” (Tr. at, beygir; küçük at)¹⁶⁸⁰ adından türetildiği anlaşılmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, {*bejgirski*} dişi sıfat biçimi ile (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

bosanski: (*bosanska, bosansko*) Boşnakçada; “*Bosna ve Bosnalılarla ilgili; Bosna ve Bosnalılara özgü*”¹⁶⁸¹ anlamı ile verilen sıfat, bölgede yapılan mülakatlarda “*bosanski*” eril biçimi ile (04), (06), (16), (27) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

462. “*Ovde malo bosanski malo turski, kao čorba.*” (04)

463. “*Bosanski znam i ja.*” (16)

¹⁶⁷⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 233.

¹⁶⁷⁸ Şakir Bayhan, “*begov*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 74.

¹⁶⁷⁹ Dževad Jahić, “*beg*”, *Školski rječnik...*, s. 112.

¹⁶⁸⁰ Abdulah Škaljić, “*bejgir, bengir*”, *a.g.e.*, s. 133.

¹⁶⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “*bosanski*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 22.

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, “*bosanski*” biçimi ile “*bosanski jezik*” (Tr. Bosna dili, Boşnakça) öbeğinin ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, (27) numaralı katılımcı tarafından sıfat, yansız “*bosansko*” biçimi ile ifade edilmiştir.

464. “(...) *naše bosansko malo je staro.*” (27)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, altı çizili sıfat biçimi “Boşnakça, Bosna dili” anlamında kullanılmıştır.

boš: (*çekimsiz sıfat*) Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan sıfat, Boşnakçada “*prazan*” (Tr. boş) anlamı ile verilmiştir.¹⁶⁸² Nitelediği adın dil bilgisel cinsine göre, dişi veya yansız cinsi işaret eden farklı biçimlerine veya durum çekimlerine ulaşılamamış ve sıfatın çekimsiz sıfatlardan¹⁶⁸³ (Boş. indeklinabilni pridjevi)¹⁶⁸⁴ olduğu anlaşılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat, (50) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

465. “(...) *došli ovde, poseno ostali. Malo boš mesta, poseni iskan im dali.*”
(50)

Ayrıca sözcük, Sancak lehçesinde ise; “*boš*” biçimi ile zarf olarak “*prazno*” (Tr. boş, havadan sudan, boş şeylerden; anlamsızca, soğuk, ilgisiz bir şekilde) anlamında verilmiştir.¹⁶⁸⁵

bošnjački: (*bošnjačka, bošnjačko*) Boşnakçada sıfat; “*Boşnaklarla ilgili, Boşnaklara özgü*”¹⁶⁸⁶ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda sıfat,

¹⁶⁸² Abdulah Škaljić, “boš”, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁶⁸³ Boşnakçada, niteledikleri adın cinsiyet, sayı ve ad durumuna göre farklı biçimleri bulunan sıfatlar çekimli sözcüklerdir. Ancak bazı sıfatların, niteledikleri adın dil bilgisel özelliklerine göre değişen farklı biçimleri bulunmamaktadır. Bunlara Boşnakçada “*indeklinabilni pridjevi*” (Tr. çekimsiz sıfatlar) denir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halid Bulić, “Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku”, *Lingvaznin Magazin za jezik i književnost*, Broj I/3, Decembar 2013, s. 28.

¹⁶⁸⁴ Boşnak, Hırvat, Sırp dillerinde çekimsiz sıfatlara nadiren rastlanmaktadır. Çoğu zaman her sıfatın dil bilgisel cinslere, sayılara ve durumlara göre özel biçimleri bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halid Bulić, *Iz morfologije i sintakse ...*, s. 57. Bu çekimsiz sıfatların önemli bölümünü, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya “-li” son eki ile geçen sıfatlar oluşturur: “*merakli*”, “*rahmetli*”, “*šećerli*”, “*kalajli*”, “*bojali*” vb. Daha fazla örnek için bkz.: Hanka Vajzović, “Sufiksi orijentalnog porijekla u bosanskome jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, No.46, 1997, s. 47.

¹⁶⁸⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “boš”, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁶⁸⁶ Ibrahim Čedić vd., “bošnjački”, *Rječnik bosanskog...*, s. 47.

“*bošnjački*” eril biçimi ile (06), (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

466. “*Ama sad đeca, niko ne zna bošnjački.*” (28)

467. “*Nete, nete da zboru bošnjački.*” (48)

Yukarıdaki cümlelerde verilen altı çizili “*bošnjački*” sıfat biçimi, “*bošnjački jezik*” sıfat öbeğinin yerine “Boşnak dili, Boşnakça” anlamını ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte sıfatın yal. d. tek. dişi “*bošnjačka*” dişi biçimi (50) numaralı katılımcı, yal. d. çok. dişi “*bošnjačke*” biçimi ise (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir.

Sıfat, (19) ve (25) numaralı katılımcılar tarafından {*bošnački*} eril farklı biçimi, (25) numaralı katılımcı tarafından ise {*bošnačko*} yansız farklı biçimi ile verilmiştir.

468. “*(...) pa manije bošnačko, bošnačko (...) On je bošnački pjevač.*” (25)

bugarski: (*bugarska, bugarsko*) “*Bulgaristan ve Bulgarlarla ilgili, onlara özgü*”¹⁶⁸⁷ olarak Türkiye Türkçesine aktarılan sıfat, bölgede yapılan mülakatlarda sadece (50) numaralı katılımcı tarafından sıfatın yansız “*bugarsko*” biçimi ile verilmiştir. İfadede “*selo*” (Tr. köy) yansız adını nitelemek için kullanılan yansız “*bugarsko*” biçimi ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

cijel/cio: (*cijela; cijelo*) Sıfat Boşnakçada; “*sağlam, tüm parçaları mevcut, eksiksiz; el değmemiş, bütün, hepsi*”¹⁶⁸⁸ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*tam, tüm, bütün*”¹⁶⁸⁹ olarak aktarılmıştır. Sıfat (48) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. dişi “*cijelu*” çekiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

crn: (*crna, crno*) Sıfat Boşnakçada; “*koyu, en koyu renkte olan; beyazın tam karşısı*”¹⁶⁹⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*siyah, kara; esmer, yağız; yanık, rengi koyulaşmış; koyu, aşırı; kötü, karanlık; uğursuz*”¹⁶⁹¹ gibi anlamlarda

¹⁶⁸⁷ Şakir Bayhan, “bugarski”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 74.

¹⁶⁸⁸ İbrahim Čedić vd., “cijel/cio”, *Rječnik bosanskog...*, s. 61.

¹⁶⁸⁹ Şakir Bayhan, “cijel, cio”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 74.

¹⁶⁹⁰ İbrahim Čedić vd., “crn”, *Rječnik bosanskog...*, s. 64.

¹⁶⁹¹ Şakir Bayhan, “crn”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 142.

aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda (23) ve (24) numaralı katılımcılar tarafından “*crno*” biçiminde “siyah rengi” ifade etmek için kullanılmıştır.

crven: (*crvena, crveno*) Sıfat Boşnakçada; “*kırmızı renkte olan*”¹⁶⁹² anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*kırmızı, kızıl, alı*”¹⁶⁹³ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat (23) ve (24) numaralı katılımcılar tarafından “*crveno*” yansız biçimiyle “kırmızı rengi” ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

čitav: (*čitava, čitavo*) Boşnakçada sıfat; “*bütün, tüm, tam, eksiksiz, zarar görmemiş*”¹⁶⁹⁴ anlamları ile verilmiş ve Türkiye Türkçesine de; “*bütün, tekmil, tam; hasara uğramamış, zararsız, kırılmamış*”¹⁶⁹⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfatın “*čitavo*” yansız biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

dobar: (*dobra, dobro*) Boşnakçada; “*tüm olumlu niteliklere sahip olan; dürüst; faydalı, geçerli; kötü olmayan; amaca hizmet eden özellikleri olan; uygun, yeterli büyüklükte; olması gerektiği gibi olan*”¹⁶⁹⁶ olarak tanımlanan sıfat Türkiye Türkçesine; “*iyi; güzel; düzgün; uygun, elverişli, yerinde, makul; yararlı, faydalı; enfes, harika*”¹⁶⁹⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat “*dobar*” eril biçimiyle (17), (28), (29), (32) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca çok sayıda katılımcı tarafından “*dobro*” biçimi ifade edilmiştir. Ancak metinlerin bağlamından bu kullanımın sıfat değil zarf olduğunun tespit edilmiş olmasından dolayı bu kullanım zarfların işlendiği bölümde verilecektir.

drugi: (*druga, drugo*) Boşnakçada sıfat, iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki sıra sayı “ikinci” anlamı yüklenen “*drugi, druga, drugo*” sıra sayı sıfatıdır. Diğeri ise; “*bahsedilenden farklı olan, diğer, öbür; kalan*”¹⁶⁹⁸ anlamıyla verilen ve Türkiye Türkçesine; “*öbür, öteki, diğer; farklı, başka; kalan, artan*”¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹² Ibrahim Čedić vd., “crven”, *Rječnik bosanskog...*, s. 65.

¹⁶⁹³ Şakir Bayhan, “crven”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 145.

¹⁶⁹⁴ Ibrahim Čedić vd., “čitav”, *Rječnik bosanskog...*, s. 75.

¹⁶⁹⁵ Ismet Smailović, “čitav”, *Bosansko-turski ...*, s. 67.

¹⁶⁹⁶ Ibrahim Čedić vd., “dobar”, *Rječnik bosanskog...*, s. 105.

¹⁶⁹⁷ Şakir Bayhan, “dobar”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 215.

¹⁶⁹⁸ Ibrahim Čedić vd., “drugi”, *Rječnik bosanskog...*, s. 121.

¹⁶⁹⁹ Şakir Bayhan, “drugi”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 242.

olarak aktarılan sıfattır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük “*drugi*”, “*druga*”, il. d. tek. “*druge*”, il. d. çok. “*drugih*” ve bel. d. tek. “*drugu*” çekimleriyle (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (50) numaralı katılımcı tarafından sıfat “*drugo*” biçimiyle ifade edilmiştir.

469. “*Jedno osamnaest godina, jedno petnaest godina, drugo deteta jedno sedam godina, jedno pet godina*” (50)

Verilen cümlede {*drugo deteta*} ifadesi, muhtemelen “*drugo dijete*” (Tr. diğer/ikinci çocuk) ölçünlü öbeğinin yerine kullanılmıştır.

drven: (*drvena, drveno*) Boşnakçada; “*ağaçtan yapılan, yapılmış, ahşap*”¹⁷⁰⁰ anlamı taşıyan sıfat Türkiye Türkçesine; “*ahşap, ağaçtan yapılmış, ağaç, tahta*”¹⁷⁰¹ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük {*drveto*} biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

470. “*Dijete li hoće, kuluješko namešćim, (...) ovo drveto bebećen namešćim (...)*” (48)

engleski: (*engleska, englesko*) Boşnakçada; “*İngiltere, İngilizler ve İngiliz dili ile ilgili olan*”¹⁷⁰² olarak tanımlanan sıfat Türkiye Türkçesine; “*İngiltere ve İngilizlere ilişkin*”¹⁷⁰³ anlamı ile aktarılmıştır. Bölgede elde edilen metinlerde sadece “*engleski*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından “*İngilizce, İngiliz dili*” anlamında kullanılmıştır.

fin: (*fina, fino*) Boşnakçada sıfat; “*ince, narin, kibar; seçilmiş; minyon, yetenekli, incelikli*”¹⁷⁰⁴ anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*ince, zarif, nazik, kibar, efendi; güzel, iyi, düzgün; lezzetli, yufka yürekli*”¹⁷⁰⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, (29) numaralı katılımcı tarafından “*fini*” biçiminde kullanılmıştır.

¹⁷⁰⁰ Ibrahim Čedić vd., “drven”, *Rječnik bosanskog...*, s. 122.

¹⁷⁰¹ Şakir Bayhan, “drven”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 244.

¹⁷⁰² Ibrahim Čedić vd., “engleski”, *Rječnik bosanskog...*, s. 139.

¹⁷⁰³ Şakir Bayhan, “engleski”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 281.

¹⁷⁰⁴ Ibrahim Čedić vd., “fin”, *Rječnik bosanskog...*, s. 149.

¹⁷⁰⁵ Şakir Bayhan, “fin”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 301.

gladan: (*gladna, gladno*) Boşnakçada; “*açlık hissedene, uzun süredir hiçbir şey yemeyen; dolu olmayan*”¹⁷⁰⁶ anlamıyla verilen sıfat Türkiye Türkçesine; “*aç, acıkmış olan; çok istekli, hevesli; açgözlü*”¹⁷⁰⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat, (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde ve anlamda kullanılmıştır.

halin: (*halina, halino*) Boşnakçada sıfat, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş olan “*teyze, babanın veya annenin kız kardeşi*” anlamına gelen “*hala*”¹⁷⁰⁸ adından, “*teyzeye ait, halaya ait*” olarak türetilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. dişi “*haline*” biçimi ile, (30) numaralı katılımcı tarafından ise ar. d. tek. dişi “*halinom*” çekimi ile kullanılmıştır.

idući: (*iduća, iduće*) Boşnakçadaki “*ici*” (Tr. gitmek) fiilinden türetilen sözcük; “*sıradaki, önümüzdeki, ilerideki*”¹⁷⁰⁹ anlamları ile verilmiş ve Türkiye Türkçesine; “*gelecekteki, ertesi, önümüzdeki*”¹⁷¹⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan saha çalışmasından sıfat (27) numaralı katılımcı tarafından “*idući*” biçiminde verilmiştir.

jugoslavenski: (*jugoslavenska, jugoslavensko*) Sıfat Boşnakçada; “*Yugoslavya’ya ait olan; Yugoslavya ile ilgili olan*”¹⁷¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, (34) numaralı katılımcı tarafından “*jugoslavenski*” biçiminde verilmiştir.

471. “*Eh majko, sve jugoslavenski govori*” (34)

Verilen cümlede altı çizili sıfat, “*jugoslavenski jezik*” (Tr. Yugoslav dili) öbeğinin yerine kullanılmıştır.

konjski: (*konjska, konjsko*) Boşnakçada; “*at ile ilgili olan; ata bağlanan veya takılan*”¹⁷¹² anlamları ile tanımlanan sözcük “*konj*” (Tr. at, beygir) adından

¹⁷⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “gladan”, *Rječnik bosanskog...*, s. 164.

¹⁷⁰⁷ Şakir Bayhan, “gladan”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 325.

¹⁷⁰⁸ Abdulah Škaljić, “hala (ar.)”, *a.g.e.*, s. 303.

¹⁷⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “idući”, *Rječnik bosanskog...*, s. 207.

¹⁷¹⁰ Ismet Smailović, “idući”, *Bosansko-turski ...*, s. 150.

¹⁷¹¹ Ibrahim Čedić vd., “jugoslavenski”, *Rječnik bosanskog...*, s. 265.

¹⁷¹² Ibrahim Čedić vd., “konjski”, *Rječnik bosanskog...*, s. 308.

türetilmiştir. Türkiye Türkçesine; “*atlarla ilişkin; arlarda kullanılan*”¹⁷¹³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat (48) numaralı katılımcı tarafından “*konjske*” biçimi, (46) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından “*konjskom*” çekimi ile kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (45) numaralı katılımcı tarafından ise sıfat {*konjiskom*} biçiminde verilmiştir.

472. “*Konji su bili ka taksa, düğünlerde na svadbu bi işli sve s konjima, beygir beyaz s arabom, bejgirska, konjiskom arabom.*” (45)

kriv: (*kriva, krivo*) Boşnakçada; “*bükülmüş, kavisli; düz olmayan; amaca uymayan; yanlış; ceza gerektiren bir suç işleyen, suçlu; masum olmayan*”¹⁷¹⁴ anlamıyla verilen sıfat Türkiye Türkçesine; “*eğri, çarpık, bükük; suçlu, kabahatli; doğru olmayan, yanlış, hatalı*”¹⁷¹⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda (48) numaralı katılımcı tarafından sıfat yal. d. tek. dişi “*kriva*” biçimi ile verilmiştir.

lijep: (*lijepa, lijepo*) Boşnakçada; “*göze hoş gelen, beğenilen, güzellik kriterlerine göre olan*”¹⁷¹⁶ anlamlarıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*güzel; sakın; hoş, beğenilen; uygun, elverişli; belirgin, açık*”¹⁷¹⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede gerçekleştirilen saha çalışmasında, yal. d. tek. eril “*lijep*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından, yal. d. tek. dişi “*lijepa*” biçimi ile (32) numaralı katılımcı tarafından, yal. d. tek. yansız “*lijepo*” biçiminde (49) numaralı katılımcı tarafından bel. d. tek. dişi “*lijepu*” çekimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından, ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

loš: (*loša, loše*) Ölçünlü dilde; “*kaliteli olmayan, değeri olmayan, ucuz; paslı; estetikten yoksun; mantığa uymayan*”¹⁷¹⁸ anlamlarıyla verilen sıfat Türkiye Türkçesine; “*kötü, fena, berbat; bozuk; düşük, zayıf, kalitesiz; zararlı, tehlikeli; yakışsız, uygunsuz; ters, aksi, huysuz*”¹⁷¹⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan

¹⁷¹³ Şakir Bayhan, “konjski”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 547.

¹⁷¹⁴ Ibrahim Čedić vd., “kriv”, *Rječnik bosanskog...*, s. 321.

¹⁷¹⁵ Ismet Smailović, “kriv”, *Bosansko-turski ...*, s. 223.

¹⁷¹⁶ Ibrahim Čedić vd., “lijep”, *Rječnik bosanskog...*, s. 345.

¹⁷¹⁷ Şakir Bayhan, “lijep”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 609.

¹⁷¹⁸ Ibrahim Čedić vd., “loš”, *Rječnik bosanskog...*, s. 350.

¹⁷¹⁹ Şakir Bayhan, “loš”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 619.

mülakatlarda sözcük (52) numaralı katılımcı tarafından “*loši*” biçimi ile ölçünlü dile uygun kullanılmıştır.

majčin: (*majčina, majčino*) Ölçünlü dilde; “*anneden gelen, anneye ait olan*”¹⁷²⁰ anlamı ile verilmiş olan sıfat, “*majka*” (Tr. anne, ana) adından türetilmiştir. Sıfat Boşnakçada ayrıca “*majkin, majkina, majkino*” olarak da yaygın biçimde kullanılmaktadır. Dilde yer aldığı biçimleriyle “*majčin*” veya “*majkin*” sıfatı Türkiye Türkçesine; “*anneye ait*”¹⁷²¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, “*majčin*” biçimi ile (47) numaralı katılımcı tarafından, “*majkin*” biçimi ile de (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

mal(i): (*mala, malo*) Ölçünlü dilde; “*boyutu ortalamanın altında olan*”¹⁷²² anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*küçük, ufak; zayıf, düşük, yetersiz; küçük, ufaklık*”¹⁷²³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, yal. d. tek. eril “*mali*” biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından, yal. d. tek. dişi “*mala*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

malen: (*malena, maleno*) Boşnakçada; “*küçük, ufak*” olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda geçmiştir.¹⁷²⁴ Yapılan görüşmelerde sözcük (04) numaralı katılımcı tarafından “*malen*” olarak verilmiştir.

mlad: (*mlada, mlado*) Ölçünlü dilde sözcük; “*yaşamın ilk çağında olan, genç; kısa ömürlü olan; yeni olmuş, olgunlaşmamış; yaşlı veya eski olmayan*”¹⁷²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sıfat Türkiye Türkçesine ise; “*genç, küçük; körpe, taze; yeni, deneyimsiz; bozulmamış, taze*”¹⁷²⁶ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, yal. d. tek. er. “*mlad*” biçimi ile (27) ve (30) numaralı katılımcılar tarafından, yal. d. çok. er. “*mladi*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, “*mlad*” sıfatının, *ikinci derece, karşılaştırma* ya da *üstünlük derecesi* (Boş. komparativ) olarak

¹⁷²⁰ Ibrahim Čedić vd., “majčin”, *Rječnik bosanskog...*, s. 359.

¹⁷²¹ Şakir Bayhan, “majčin, majkin, mamin”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 636.

¹⁷²² Ibrahim Čedić vd., “mal”, *Rječnik bosanskog...*, s. 361.

¹⁷²³ Şakir Bayhan, “mali”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 640.

¹⁷²⁴ Şakir Bayhan, “malen”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 639.

¹⁷²⁵ Ibrahim Čedić vd., “mlad”, *Rječnik bosanskog...*, s. 383.

¹⁷²⁶ Şakir Bayhan, “mlad”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 678.

oluşturulan “*mładi, młada, młade*” biçimlerinden, bölgede yapılan çalışmalarda (52) numaralı katılımcı tarafından “*mładi*” eril biçimi verilmiştir.

muški: (*muška, muško*) Ölçünlü dilde sözcük; “*eril cinsiyete özgü olan, ait olan; eril cinsiyetten kaynaklanan*”¹⁷²⁷ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*erkeklerle ilgili, erkeğe ait*”¹⁷²⁸ anlamlarıyla çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat (10) numaralı katılımcı tarafından “*muški*” eril ve “*muško*” yansız biçimleriyle verilmiştir.

najbolji: (*najbolja, najbolje*) Boşnakçada “*dobar*” (Tr. iyi) sıfatının üçüncü derecesi olan “*najbolji*” sıfatı Türkiye Türkçesine; “*en iyisi, katmerli, hepsinden iyi, ferişta*”¹⁷²⁹ anlamıyla aktarılmaktadır. Yapılan mülakatlarda sıfatın yansız adı niteleyen “*najbolje*” biçimi (50) ve yine yansız ekav {*najbole*} biçimi (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

nov: (*nova, novo*) Ölçünlü dilde; “*yeni yapılmış, oluşmuş, ortaya çıkmış olan; kullanılmamış olan; öncekilerden farklı olan; bir şeyin veya birinin yerini alan*”¹⁷³⁰ anlamlarıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*yeni, kullanılmamış veya az kullanılmış olan; daha öncekilerden farklı olan, yeni; eskisinin yerine gelen; işe yeni başlamış, acemi*”¹⁷³¹ olarak aktarılmıştır. Bölgeden elde edilen veriler arasında sıfatın “*novi*” eril, “*novo*” yansız ve “*nove*” yal. d. çok. dş. biçimleri tespit edilmiştir. Görüşmelerde “*novi*” biçimi (16), “*novo*” biçimi (27), “*nove*” biçimi ise (36) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

odrastao: (*odrasla, odraslo*) Ölçünlü dilde; “*artık çocuk olmayan, olgun*”¹⁷³² anlamı ile verilen sıfat, “*odrasti*” (Tr. olgunlaşmak, erginleşmek; büyümek) fiilinden türetilmiştir. Türkiye Türkçesine “*yetişkin, olgun*” anlamı ile aktarılan sıfat bölgede yapılan çalışmalarda (21) numaralı katılımcı tarafından {*odrasta*} farklı biçimi ile verilmiştir.

¹⁷²⁷ Ibrahim Ćedić vd., “muški”, *Rječnik bosanskog...*, s. 398.

¹⁷²⁸ Şakir Bayhan, “muški”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 701.

¹⁷²⁹ Şakir Bayhan, “najbolji”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 719.

¹⁷³⁰ Ibrahim Ćedić vd., “nov”, *Rječnik bosanskog...*, s. 497.

¹⁷³¹ Şakir Bayhan, “nov”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 800.

¹⁷³² Ibrahim Ćedić vd., “odrastao”, *Rječnik bosanskog...*, s. 523.

473. “Mesela ‘odrasta šuma’, mesela meşe ağacı, mesela dişbudak ‘jasen’
(...)” (21)

ostali: (*ostala, ostalo*) Boşnakçada sıfat; “*diğer, geri kalan*”¹⁷³³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine de; “*başkaları, diğerleri, ötekileri*”¹⁷³⁴ anlamında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (50) numaralı katılımcı tarafından “*ostali*” biçiminde verilmiştir.

otvoren: (*otvorena, otvoreno*) Ölçünlü dilde; “*kapalı olmayan, serbest geçişe izin veren; ne düşündüğünü doğrudan söyleyen*”¹⁷³⁵ olarak tanımlanan sıfat, “*otvoriti*” (Tr. açmak, genişletmek; delmek; serbest bırakmak) fiilinden türetilmiştir. Türkiye Türkçesine; “*açık, kapalı olmayan; açık sözlü, samimi; serbest, engelsiz*”¹⁷³⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan saha çalışmalarında sıfat, (26) numaralı katılımcı tarafından yal. d. çok. dş. “*otvorene*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca sıfat, (48) numaralı katılımcı tarafından “*otvoren*” eril biçiminde verilmiştir.

474. “*Pod ova ona ružice, pod ružice otvoren zemlo malo pa napišem onde
al kuću al bebu (...)*” (48)

Sancak bölgesinde, özellikle Plav ve Gusinje civarında sıfat; “*erişilebilir; derhal, vasıtasız, doğrudan*”¹⁷³⁷ anlamlarında da kullanılmaktadır.

prav: (*prava, pravo*) Ölçünlü dilde sıfat; “*çarpık, eğri, dalgalı olmayan; doğru, masum; gerçek*”¹⁷³⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*doğru, dik, düz, kıvrımlı olmayan; adil, adaletli, haktan ayrılmayan; masum, suçsuz*”¹⁷³⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat “*pravi*” biçimiyle (33) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

¹⁷³³ Ibrahim Čedić vd., “ostali”, *Rječnik bosanskog...*, s. 559.

¹⁷³⁴ Ismet Smailović, “ostali”, *Bosansko-turski...*, s. 358.

¹⁷³⁵ Ibrahim Čedić vd., “otvoren”, *Rječnik bosanskog...*, s. 567.

¹⁷³⁶ Şakir Bayhan, “otvoren”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 883.

¹⁷³⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “otvoren”, *a.g.e.*, s. 288.

¹⁷³⁸ Ibrahim Čedić vd., “prav”, *Rječnik bosanskog...*, s. 759.

¹⁷³⁹ Şakir Bayhan, “prav”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1021.

rahmetli: (*çekimsiz sıfat*) Ölçünlü dile Türkçe vasıtasıyla geçen; “ölü olan, merhum olan”¹⁷⁴⁰ olarak tanımlanan sıfat, çekimsiz sıfatlardandır.¹⁷⁴¹ Türkiye Türkçesinde de aynı anlamla yer alan sıfat, bölgede yapılan görüşmelerde (14) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından “rahmetli” olarak uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

475. “Poslen iz Turske, moj babo rahmetli u Uskup (...)” (52)

Verilen cümlede de görüleceği üzere, sözcüğün Türkiye Türkçesindeki ve Boşnakçadaki biçiminin ve telaffuzunun eş değer olması sebebiyle hangi dilde verildiğini tespit etmek oldukça güçtür.

sladak: (*slatka, slatko*) Sözcük ölçünlü dilde; “tatlı, tadı bal veya şeker gibi olan”¹⁷⁴² tanımı ile verilmiştir. Türkiye Türkçesine ise; “tatlı, şekerli; sevimli, latif, hoş, şirin, cazibeli”¹⁷⁴³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat “slatke” biçiminde verilmiştir.

476. “(...) tabak se nikako ni polašen, bošnjačke pite, bošnjačke mantije, bošnjačke slatke, dudove naše su slatke (...)” (48)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, altı çizili ifadeler her ne kadar “sladak” sıfatının yal. d. çok. dş. “slatke” sıfat biçimini işaret etse de anlam olarak “slatkarija” (Tr. tatlı, tatlı yemek), “slatkış” (Tr. tatlı; şekerleme, şeker), “desert, dezert” (Tr. yemeğin sonunda yenen meyve, hoşaf, komposto vb. şeyler; soğukluk; tatlı, tatlılar) gibi sözcüklerin veya Sancak lehçesindeki “slatkovina” (Tr. tatlılar, tatlı yiyeceklerin farklı çeşitleri)¹⁷⁴⁴ sözcüğünün yerine kullanıldığı düşünülmektedir.

star: (*stara, staro*) Ölçünlü dilde; “uzun zamandır var olan, uzun zamandır yaşayan; geçmişten gelen, eski; önceki, geçmiş; özellikleri geçmişe ait olan; zamanla yıpranmış olan”¹⁷⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “eski, eskimiş, köhne; yaşlı, ihtiyar, kocamış; kart; bayat, taze olmayan; modası geçmiş;

¹⁷⁴⁰ Abdulah Škaljić, “rahmetli”, a.g.e., s. 529.

¹⁷⁴¹ Hanka Vajzović, “Sufiksi orijentalnog porijekla ...”, s. 47.

¹⁷⁴² Ibrahim Čedić vd., “sladak”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1040.

¹⁷⁴³ Ismet Smailović, “sladak”, *Bosansko-turski ...*, s. 487.

¹⁷⁴⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “slatkovina²”, a.g.e., s. 365.

¹⁷⁴⁵ Ibrahim Čedić vd., “star”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1068-1069.

deneyimli, tecrübeli”¹⁷⁴⁶ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, “*stari*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından “*stari čovjek*” (Tr. yaşlı adam) öbeğinin yerine kullanılmıştır. Bunun yanı sıra sıfat, yal. d. tek. dş. “*stara*” biçimi ile (19) ve (48) numaralı katılımcılar, yal. d. çok. dş. “*stare*” biçimi ile (46) numaralı katılımcı tarafından, bel. d. çok. “*stare*” çekimi ile yine (48) numaralı katılımcı tarafından, yal. d. tek. yansız “*staro*” biçimi ile (27) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Ayrıca (52) numaralı katılımcı tarafından “*starog*” biçiminde verilen sıfat, nitelediği ad dikkate alındığında uygun anlamda fakat farklı biçimde verilmiştir. Bununla birlikte sıfatın, ikinci veya karşılaştırma derecesi ise (30) numaralı katılımcı tarafından “*stariji*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Son olarak sıfatın *üçüncü derece* ya da *en üstünlük derecesi* (Boş. superlativ) biçimi ise (48) numaralı katılımcı tarafından {*najstarijem*} çekiminde verilmiştir.

477. “Mesela najstarijem arabu nema, ja namešćim jednu arabu onde.”

(48)

Verilen cümlede altı çizili sözcüğün, “eskiden, önceden” anlamı ile zarf olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

studen: (*studena, studeno*) Ölçünlü dilde sözcük; “*soğuk, düşük sıcaklık, buzlu*”¹⁷⁴⁷ olarak verilirken Türkiye Türkçesine; “*soğuk, buzlu, ısısı düşük olan*”¹⁷⁴⁸ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sıfat (48) numaralı katılımcı tarafından bel. d. çok. dş. “*studene*” biçiminde, ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

suh: (*suha, suho*) Boşnakçada sıfat; “*içinde sıvı ve nem olmayan; ıslak olmayan*”¹⁷⁴⁹ anlamlarında verilmiş olup Türkiye Türkçesine; “*kuru, susuz; kurutulmuş; zayıf, kuru, sıska; solgun, kuru; monoton; nemi suyu olmayan*”¹⁷⁵⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat (27) numaralı katılımcı tarafından

¹⁷⁴⁶ Şakir Bayhan, “star”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1277.

¹⁷⁴⁷ Ibrahim Čedić vd., “studen”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1081.

¹⁷⁴⁸ Ismet Smailović, “studen”, *Bosansko-turski...*, s. 511; Şakir Bayhan, “studen”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1293.

¹⁷⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “suh”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1085.

¹⁷⁵⁰ Şakir Bayhan, “suh”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1299.

“*suho*” yansız biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Sözcük Bosna Hersek’te ayrıca {*suv*} biçiminde yaygın biçimde sesletilmektedir.¹⁷⁵¹

tetkin: (*tetkina, tetkino*) Sözcük ölçünlü dildeki “*tetka*” (Tr. annenin kız kardeşi, teyze; babanın kız kardeşi, hala) adından “*tetkin, tetkina, tetkino*”¹⁷⁵² biçimlerinde türetilmiş iyelik sıfatı olup, “*teyzeye, halaya ait olan*”¹⁷⁵³ anlamı ile Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat “*tetinu*” biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

turski: (*turska, tursko*) Ölçünlü dilde sıfat; “*Türkiye’ye ve Türklere ait, Türkiye ve Türklerle ilgili*”¹⁷⁵⁴ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*Türk, Türk usulü*”¹⁷⁵⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*turski*” sıfatı çok sayıda katılımcı tarafından verilmiştir. Sıfat “*turski*” biçimiyle, (04), (06), (11), (16), (28), (30), (31) katılımcılar tarafından “*turski jezik*” (Tr. Türk dili, Türkçe) sıfat öbeğini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. (28) numaralı katılımcı tarafından sözcük yine “Türk dili, Türkçe” anlamını ifade etmek için {*tursku*} biçiminde verilmiştir. Ancak sıfat, ardından “*jezik*” (Tr. dil) sözcüğünü nitelediği için ölçünlü dilde bel. d. tek. er. “*turski*” olarak biçimlenmesi beklenmektedir. Ayrıca, (52) numaralı katılımcı tarafından ise “*bajrak*” adını nitelemek için yine sıfatın “*turski*” biçimi ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda aynı kökten gelen farklı bir biçim daha tespit edilmiştir. (28) numaralı katılımcı tarafından, ölçünlü dile Türkçe vasıtasıyla geçen ve Boşnakçada; “*Bosna’da, Boşnaklardan farklı olan Türk*”¹⁷⁵⁶ ayrıca Sancak lehçesinde de; “*Türk kökenli kişi, Türkiye’den gelmiş kişi*”¹⁷⁵⁷ anlamı ile verilen Türkiye Türkçesine ise; “*Bosna’da Türk halkının*

¹⁷⁵¹ Sözcüğün “*suv*” sesletiminin Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 195.

¹⁷⁵² Senahid Halilović-Amra Halilović, “*tetkin*”, *a.g.e.*, s. 658.

¹⁷⁵³ Şakir Bayhan, “*tetkin*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1367.

¹⁷⁵⁴ İbrahim Čedić vd., “*turski*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1155.

¹⁷⁵⁵ Şakir Bayhan, “*turski*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1401.

¹⁷⁵⁶ Dževad Jahić, “*turkuša* (Turkuša)”, *Školski rječnik...*, s. 522.

¹⁷⁵⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*Turkuša*”, *a.g.e.*, s. 416.

mensubu”¹⁷⁵⁸ olarak aktarılan “*Turkuša*” (Tr. Türk)¹⁷⁵⁹ adından türetildiği düşünülen {*turkušku*} sıfatıdır.

478. “*Uzeli jednu turkušku snahu, došla ne zna.*” (28)

Verilen cümlede altı çizili {*turkušku*} sıfatı ile, bel. d. tek. dişi çekimi ile biçimlenen “*snahu*” adının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Yapılan sözlük taramasında “*Turkuša*” adının sıfat biçimine ulaşılammış olmasına rağmen anlam ve ölçünlü dilin biçimi dikkate alındığında uygun bir biçimde ve anlamda türetildiği görülmektedir.

udata, udana: Ölçünlü dilde; “*kocalı, evli olan*”¹⁷⁶⁰ anlamları ile verilen sıfatın sadece dişi cinsiyete mensup kişileri nitelediği için, eril veya yansız biçimleri bulunmamaktadır. Sıfat, “*udati (se)*” [Tr. dişi cinsiyete mensup birini evlendirmek; evlenmek (sadece kadınlar için)]¹⁷⁶¹ fiilinden türetilen sıfat-fiildir. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, bel. d. tek. dş. “*udatu*” biçimiyle (35) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dilde uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

velik: (*velika, veliko*) Sıfat; “*büyük, koca, kocaman, iri; kalabalık, sayıca çok; güçlü, zorlu; üstün nitelikli; uzun boylu*”¹⁷⁶² anlamlarıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, “*veliki*” eril biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından, “*veliko*” yansız biçimi ile (16) ve (45) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca sıfat, “*velikoj*” bul. veya yön. d. tek. çekimi ile (45) ve “*velikog*” il. d. tek. er. veya yan. çekimi ya da bel. d. canlı er. çekimi ile (35) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra (46) numaralı katılımcı tarafından sözcük {*velikija*} biçiminde verilmiştir.

479. “*(...) velikija govodi blizu oko tri hiljade.*” (46)

¹⁷⁵⁸ Şakir Bayhan, “*turkuša*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1401.

¹⁷⁵⁹ Abdulah Škaljić, “*turkuša*”, *a.g.e.*, s. 625.

¹⁷⁶⁰ Şakir Bayhan, “*udata, udana*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1410.

¹⁷⁶¹ Ibrahim Čedić vd., “*udati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1161.

¹⁷⁶² Şakir Bayhan, “*velik*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1477.

Yukarıdaki cümlelerin bağlamı dikkate alındığından katılımcı tarafından, “*velik*” sıfatının “*veći, veća, veće*” biçimindeki ikinci veya karşılaştırma derecesinin verilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Son olarak bölgede yapılan görüşmelerde, (52) numaralı katılımcı tarafından sıfatın üçüncü ya da en üstünlük derecesi “*najveći*” biçiminin ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verildiği tespit edilmiştir.

visok: (*visoka, visoko*) Ölçünlü dilde; “*üst ve alt noktalar arasında önemli bir mesafe bulunan; yukarıya doğru uzanan; belirgin bir büyüme ve boy sahibi olan*”¹⁷⁶³ olarak tanımlanan sıfat Türkiye Türkçesine; “*yüksek boylu, ulu; büyük, önemli, dolgun; güçlü, dayanıklı*”¹⁷⁶⁴ anlamlar ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sıfatın birinci derecesine dair örneklerle ulaşılamamıştır. Ancak ikinci derece “*viši*” biçimi (30) numaralı katılımcı tarafından üçüncü derece “*najviši*” biçimi ise (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

voden: (*vodena, voden*) Boşnakçada sıfat; “*su bazlı, içeriğinde su bulunan, su içeren; su gibi*”¹⁷⁶⁵ anlamları ile verilmiştir. Sıfat Türkiye Türkçesine ise; “*sulu, içinde su bulunan; suyu çok olan; içine su katılmış (yemek, peynir vb.)*”¹⁷⁶⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat (52) numaralı katılımcı tarafından “*vodeni*” biçiminde ifade edilmiştir.

volovski: (*volovska, volovsko*) Ölçünlü dilde sıfat ayrıca “*volujski, volujska, volujsko*” ve “*volinji, volinja, volinje*” biçimlerinde de yer almaktadır. Sıfat, “*vo(l)*” (Tr. öküz) adından türetilmiştir. Anlam olarak ise; “*öküzden elde edilen veya öküzle ait olan*”¹⁷⁶⁷ biçiminde tanımlanmaktadır. Sıfat Türkiye Türkçesine ise; “*öküzden yapılmış; öküzlere ilişkin*”¹⁷⁶⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sıfat, “*araba*” sözcüğünü nitelemek için ar. d. tek. dş. “*volujskom*” biçiminde ölçünlü dile uygun olarak verilmiştir.

¹⁷⁶³ Ibrahim Čedić vd., “visok”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1218.

¹⁷⁶⁴ Şakir Bayhan, “visok”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1487.

¹⁷⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “voden”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1225.

¹⁷⁶⁶ Şakir Bayhan, “voden, vodenast”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1497.

¹⁷⁶⁷ Ibrahim Čedić vd., “volovski”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1228.

¹⁷⁶⁸ Şakir Bayhan, “volovski, volujski, volinji”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1501.

zatvoren: (*zatvorena, zatvoreno*) Ölçünlü dildeki sözcük, “*zatvoriti*” (Tr. kapamak, örtmek; tutuklamak; çalışmaz hale getirmek, kapamak, kapısına kilit vurmak) fiilinden türetilen sıfat-fiildir. Sıfat Türkiye Türkçesine; “*kapalı, kapatılmış olan; bağlı; hapsedilmiş; açık olmayan; işlek olmayan*”¹⁷⁶⁹ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sıfat, yal. d. çok. dş. “*zatvorene*” biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

zelen: (*zelena, zeleno*) Boşnakçada, “yeşil rengi” ifade etmek için kullanılan sözcük; “*yeşil renkte olan; olgunlaşmamış; genç, deneyimsiz*”¹⁷⁷⁰ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda “*zeleno*” yansız biçimi ile (27) ve (45) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca yine (27) numaralı katılımcı tarafından “*zelenoga*” biçiminde de ifade edilmiştir.

480. “*Kad ona mi donese zelenoga graha, ja se onda, (...)*” (27)

zengin, zengin, zengin:¹⁷⁷¹ (*çekimsiz sıfat*) Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük Boşnakçada “*bogat*” (Tr. zengin)¹⁷⁷² sıfatı ile tanımlanmaktadır. Ayrıca Sancak lehçesinde, özellikle Sjenica’da sıfat, “*zengin*” biçimi ile kullanılmaktadır.¹⁷⁷³ Bölgede yapılan mülakatlarda sıfatın, “*čovjek*” adını niteleme görevi ile “*zengin*” eril biçimi (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

481. “*(...) u Kasimpašu jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos (...)*” (36)

ženski: (*ženska, žensko*) Ölçünlü dilde sıfat; “*kadına ait, kadın ile ilgili*”¹⁷⁷⁴ anlamı ile verilerek Türkiye Türkçesine; “*kadınsal, kadına özgü ve kadınla ilgili*”¹⁷⁷⁵ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sıfat, (10) numaralı katılımcı

¹⁷⁶⁹ Şakir Bayhan, “*zatvoren*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1553.

¹⁷⁷⁰ Ibrahim Čedić vd., “*zelen*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1290.

¹⁷⁷¹ Türkçe vasıtasıyla Sırp-Hırvat diline geçen sözcüklerin yer aldığı sözlükte sıfatın “*zengin, zengin*” olmak üzere üç farklı biçimi gösterilmiştir. Bkz.: Abdulah Škaljić, “*zengin, zengin, zengin*”, *a.g.e.*, s. 651.

¹⁷⁷² Dževad Jahić, “*zengin (zengin)*”, *Školski rječnik...*, s. 548.

¹⁷⁷³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*zengin*”, *a.g.e.*, s. 472.

¹⁷⁷⁴ Ibrahim Čedić vd., “*ženski*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1308.

¹⁷⁷⁵ Şakir Bayhan, “*ženski*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1587.

tarafından yansız “žensko” biçiminde, (48) numaralı katılımcı tarafından ise yal. d. çok. dş. “ženske” biçiminde verilmiştir.

Živ: (živa, živo) Boşnakçada; “ölü olmayan; hareketli, canlı, yaramaz; çiğ, pişmemiş”¹⁷⁷⁶ anlamları ile verilen sıfat Türkiye Türkçesine; “canlı, diri, sağ, yaşayan; canlı, hareketli, hayat dolu, dinamik; çiğ, ham, pişmemiş; dikkat çekici”¹⁷⁷⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sadece (48) numaralı katılımcı tarafından sıfat, “žena” (Tr. kadın) dişi adını niteleme görevinde yal. d. tek. dş. “živa” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

3.3. ZAMİRLER

Zamirler (Boş. zamjenice) Türkiye Türkçesinde; “varlıkların gerçek adının yerini tutma, onları kişi, işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu söz türü”¹⁷⁷⁸ ve bununla birlikte; “nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler”¹⁷⁷⁹ olarak verilmektedir. Zamirler; konuşan/yazan ile dinleyen/okuyan arasında kişiler, varlıklar ve kavramlar hakkında gerçekleşen iletişimde farklı ilişkileri ifade eder.¹⁷⁸⁰

Boşnakçada zamirler, diğer ad ve ad soylu sözcüklerin yerine kullanılan, daha doğru bir ifadeyle cümlede ya da öbekte bu sözlerin yerini alan¹⁷⁸¹ değişen sözcüklerdendir.¹⁷⁸²

3.3.1. Zamirlerin Sözlük ve Anlam Özellikleri

Zamirler için kullanılan “adın yerine geçen söz” ifadesi Boşnakçadaki zamirleri açıklamak için yeterli değildir. Boşnakçada zamirler, adların dışında farklı

¹⁷⁷⁶ Ibrahim Čedić vd., “Živ”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1310.

¹⁷⁷⁷ Şakir Bayhan, “Živ”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1590.

¹⁷⁷⁸ Günay Karaağaç, “zampir”, *a.g.e.*, s. 882.

¹⁷⁷⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 262.

¹⁷⁸⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 107.

¹⁷⁸¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 203.

¹⁷⁸² Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 182.

sözcük türleri ile de ilişki içerisinde. Zira “*Bazı dillerde işaret zamirleri sadece isimleri değil, sıfat ve zarfları da içine almaktadır.*”¹⁷⁸³ Benzer biçimde Boşnakçada da zamirler bir varlığı ifade eden adın yerine kullanılabileceği gibi, sıfat yapısında olup sıfat görevinde de kullanılabilirler.

Boşnakçada zamirlerin; *adlarla bağıntılı zamirler* (Boş. imeničke zamjenice) ve *sıfatlarla bağıntılı zamirler* (Boş. pridjevske zamjenice) olarak iki ana gruba ayrıldığından daha önce bahsetmiştik.

3.3.1.1. Adlarla Bağıntılı Zamirler

Bir varlığı ifade eden adın yerine kullanılan bu zamirler cümlede, adın üstlendiği görevleri yüklenirler. Adın yerine kullanılan zamirler anlamlarına göre ikiye ayrılır: *kişi zamirleri* (Boş. lične zamjenice) ve *kişisiz zamirler* (Boş. nelične zamjenice).

a) Boşnakçada, 1. ve 2. kişiyi ifade eden kişi zamirleri; konuşan/yazan, söz/ileti, dinleyen/okuyan öğelerinden oluşan iletişimde katılımcılarını gösterir. 1. tek. kişi “*ja*” (Tr. ben) ve 1. çok. kişi “*mi*” (Tr. biz) kişi zamirleri konuşmacıyı/yazanı ifade ederken 2. tek. kişi “*ti*” (Tr. sen) ve 2. çok. kişi “*vi*” (Tr. siz) ise dinleyeni/okuyanı gösterir. 3. tek. kişi “*on*” [Tr. o (er.)], “*ona*” [Tr. o (dş.)], “*ono*” [Tr. o (yan.)] ve 3. çok. kişi “*oni*” [Tr. onlar (er., karma)], “*one*” [Tr. onlar (dş.)], “*ona*” [Tr. onlar (yan.)] kişi zamirleri ise iletişime katılmayan kişilere veya sohbetin konusu olabilecek bir varlığa işaret eder.¹⁷⁸⁴ Bunun yanı sıra, yapılan eylemin yapana döndüğünü anlatan¹⁷⁸⁵ ve özne görevindeki sözcüğü tekrar etmemek için kullanılan “*sebe, se*” (Tr. kendi) dönüşlülük zamiri (Boş. povratna zamjenica)¹⁷⁸⁶ olarak ifade edilir ve tüm eylem kişilerini kapsamaktadır.

482. “*Ja sio sam.*” (29)

¹⁷⁸³ Emine Serap Bozkurt, “Dilin Anlam İnşasında Adıllar”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, Haziran 2019, s. 347.

¹⁷⁸⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 246.

¹⁷⁸⁵ Günay Karaağaç, “dönüşlülük zamiri”, *a.g.e.*, s. 337.

¹⁷⁸⁶ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 108.

483. “*Mi smo bili devlet.*” (04)

Yukarıda verilen 482 numaralı örnekte 1. tek. kişi zamiri “*ja*” (Tr. ben) yalın durumda verilmiştir. Ayrıca “*sam*” (>*jesam*) yardımcı fiili ve {*sio*} > “*sijao*” (>*sijati*) (Tr. tohum vb. ekmek) ögelerinden oluşan cümlelerin yüklemi ele alındığında, ölçünlü dile uygun kişi zamirinin kullanıldığı görülmektedir. 483 numaralı cümlede ise bu defa 1. çok. “*mi*” (Tr. biz) kişi zamirinin yalın durumda verildiği anlaşılmaktadır. Cümlelerin, “*smo*” (>*jesmo*) yardımcı fiili ile “*biti*” (Tr. olmak) fiilinin etken sıfat-fiil “*bili*” karma veya er. biçimi ile oluşturulan yüklem dikkate alındığında cümlelerin öznesi konumundaki “*mi*” kişi zamirinin, ölçünlü dile uygun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir.

484. “*Zdravo, kako si ti?*” (42)

Verilen 484 numaralı cümle, bölgede yapılan çalışmada sıkça karşımıza çıkmaktadır. Cümlelerin içerdiği “*si*” (>*jesi*) yardımcı fiilin işaret ettiği gibi, altı çizili “*ti*” zamiri, 2. tek. kişi zamiri olarak kullanılmıştır.

485. “(…) *on me pita 'kako ćeš, al' ćeš suho al' ćeš novo*” (27)

Verilen örnek cümlede “*on*” [Tr. o (er.)] ve “*mene/me*” (>*ja*) kişi zamirleri verilmiştir. İfade de “*on*” 3. tek. kişi zamiri yalın durumda kullanılmış olup cümlede özne görevindedir. Aynı cümlede yer alan “*mene/me*” kişi zamiri ise “*pitati*” (Tr. sormak) fiilinin nesnesi olarak belirtme durumunda çekime uğramış 1. tek. kişi zamiridir. Kişi zamirlerinin bu kullanımları ölçünlü dile uygun bir yapıyı işaret etmektedir.

b) Kişisiz zamirler olarak adlandırdığımız grup ise kişi göstergesi bulunmayan zamirlerdir. Bu grupta “*ko*” (Tr. kim) zamiri insanları ifade eden adlar için, “*šta/što*”¹⁷⁸⁷ (Tr. ne) zamiri de diğer varlıklar için soru veya soru-bağlama/ilgi zamiri¹⁷⁸⁸ olarak kullanılır. Kişisiz zamirler bağlama göre, *genel* (Boş. opće

¹⁷⁸⁷ Boşnakçada cansız varlıklar için daha çok “*šta*” (Tr. ne) soru zamiri kullanılırken “*što*” farklı biçimi nadiren tercih edilmektedir. Zamirin “*što*” biçimi daha çok bağlama/ilgi zamiri olarak kullanılmaktadır.

¹⁷⁸⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 246.

zamjenice), *soru* (Boş. upitne zamjenice) ve *bağlama/ilgi* (Boş. odnosne/relativne zamjenice) zamirleri olabilirler.¹⁷⁸⁹

Soru zamiri olarak, “*ko*” kişiler için “*Ko me najviše voli?*” (Tr. Beni en çok kim seviyor?)¹⁷⁹⁰ “*šta/što*” ise tüm geri kalan canlı-cansız varlık ve kavramlar için kullanılır: “*Šta ti pričaš?*” (Tr. Sen ne diyorsun?).¹⁷⁹¹ Bu kişisiz zamirlerin genel ve bağlama/ilgi zamiri olarak kullanımları da mevcuttur: “*Svako*” (Tr. herkes), “*svašta/svašto*” (Tr. her şey). Bağlama/ilgi zamiri olarak kullanıldıklarında ise birden fazla ifadeyi bağlarlar.

Aşağıda “*ko*” ve “*šta/što*” zamirlerinin soru zamiri olarak kullanımlarına örnek niteliğinde cümlelere yer verilmiştir.

486. “*A ovo, šta je?*” (33)

487. “*Ko je ona?*” (12)

488. “*Ko je sio?*” (28)

Verilen cümlelerde “*Šta/Što?*” (Tr. Ne?) ve “*Ko?*” (Tr. Kim?) soru zamirleri ile soru cümleleri oluşturulmuştur. 486 numaralı örnekte “Peki, bu nedir?” anlamı verilirken 487 numaralı cümlede “*Ko je ona?*” (Tr. O kimdir?), 488 numaralı cümlede ise {*Ko je sio?*} > “*Ko je sijao?*” (Tr. Kim ekti?) soruları ifade edilmiştir.

489. “*(...) 5 lira ceza što smo Bošnjakça pričali (...)*” (51)

Verilen cümlede “*što*” ilgi zamirinin “diye”, “-diği için” anlamlarıyla iki cümle arasında ilgi kurmak maksadıyla kullanıldığı görülmektedir. Cümlede birçok sözcüğün her ne kadar Türkiye Türkçesindeki biçimleri verilmiş olsa da cümlelerin bağlamı dikkate alındığında ilgi zamiri kullanımının ölçünlü dile uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca “*ko*” ve “*šta/što*” zamirlerinden, *olumsuz* (Boş. odrične) ve *belirsiz* (Boş. neodređene) zamirler de türetilir. “*Ko*” ve “*šta/što*” zamirlerinden “*niko*” (Tr. hiç kimse), “*ništa/ništo*” (Tr. hiç, hiçbir şey) olumsuz zamirleri ve “*neko*” (Tr. biri,

¹⁷⁸⁹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 108.

¹⁷⁹⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 246.

¹⁷⁹¹ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 109.

birisi), “*nešta/nešto*” (Tr. bir şey); “*iko*” (Tr. herhangi biri), “*išta/išto*” (Tr. herhangi bir şey); “*kogod*” (Tr. her kim, her kimse), “*štogod*” (Tr. her ne ise, her ne olursa) vb. belirsiz zamirleri de türetilir.¹⁷⁹²

490. “*Ništa ne znaju.*” (04)

491. “*Ama sad deca, niko ne zna bošnjački.*” (28)

Verilen 490 ve 491 numaralı cümlelerde “*ko*” ve “*šta/što*” zamirlerinden *ni-* ön eki ile türetilen “*ništa*” (Tr. hiçbir şey) ve “*niko*” (Tr. hiç kimse) olumsuz kişisiz zamirlere yer verilmiştir. Olumsuzluk anlamı taşıyan zamirler ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

492. “*(...) ako nešto hoću da sakrijem od njih odmah (...)*” (28)

Yukarıdaki 492 numaralı örnek cümlede bu kez, “*ko*” ve “*šta/što*” kişisiz zamirlerden *ne-* ön eki ile türetilen “*nešto*” (Tr. bir şey) belirsiz zamirine yer verilmiştir. Cümlede yer alan belirsiz zamir, biçim bilgisi açısından ölçünlü dile uygundur.

3.3.1.2. Sıfatlarla Bağlantılı Zamirler

Sıfatlarla bağlantılı zamirler, gerek biçim olarak gerekse yüklendikleri işlev bakımından sıfatlara benzerdir. Boşnakçada sıfat görevi yüklenen zamirler; *iyelik zamirleri* (Boş. prisvojne zamjenice), *işaret zamirleri* (Boş. pokazne zamjenice), *betimleyici zamirler* (Boş. opisne zamjenice), *nicel zamirler* (Boş. količinske zamjenice) olarak şahıs özelliği taşıyanlar ve *soru zamirleri* (Boş. upitne zamjenice), *bağlama/ilgi zamirleri* (Boş. odnosne zamjenice), *belirsizlik zamirleri* (Boş. neodreğene zamjenice), *olumsuzluk zamirleri* (Boş. odrične zamjenice), *genellik zamirleri* (Boş. opće zamjenice) olarak şahıs özelliği taşımayanlar biçiminde anlamlarına göre sınıflandırılır.¹⁷⁹³

a) İyelik zamirleri, bir varlığın ait olduğu kişiyi veya nesneyi ifade eden sözün yerine kullanılan zamirlerdir. Boşnakçada “*ja*” (Tr. ben) kişi zamirine aidiyet ifade

¹⁷⁹² Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 246-247.

¹⁷⁹³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 247-248.

ederken “*moj*” [Tr. benim (er.)], “*ti*” (Tr. sen) kişi zamirine aidiyet bildirirken “*tvoj*” [Tr. senin (er.)], “*mi*” (Tr. biz) kişi zamirine aidiyet ifade ederken “*naš*” [Tr. bizim (er.)], “*vi*” (Tr. siz) kişi zamirine aidiyet gösterirken “*vaš*” [Tr. sizin (er.)], “*on*” [Tr. o (er.)] ve “*ono*” [Tr. o (yan.)] kişi zamirlerine aidiyet bildirirken “*njegov*” [Tr. onun (er. ve yan.)], “*ona*” [Tr. o (dş.)] kişi zamirine aidiyet ifade ederken “*njen/njezin*” [Tr. onun (dş.)] iyelik zamirleri kullanılır. Bununla birlikte, “*oni*” [Tr. onlar (er. ve karma)], “*one*” [Tr. onlar (dş.)], “*ona*” [Tr. onlar (yan.)] kişi zamirlerine aidiyet gösterirken “*njihov*” [Tr. onların (er.)] iyelik zamiri kullanılır.¹⁷⁹⁴ Ayrıca tüm eylem kişileri için geçerli olan “*sebe/se*” (Tr. kendi) dönüşlü zamirine aidiyet belirtirken “*svoj*” [Tr. kendi, kendisinin (er.)] iyelik-dönüşlülük zamiri kullanılmaktadır.¹⁷⁹⁵

Tüm bu iyelik zamirleri arkalarından gelen, niteledikleri adın dil bilgisel cinsine, sayısına ve durum çekimine göre farklı biçimlenirler: “*moj šešir*” (Tr. benim şapkam), “*moja kuća*” (Tr. benim evim), “*moje selo*” (Tr. benim köyüm); “*moji šeširi*” (Tr. benim şapkalarım), “*moje kuće*” (Tr. benim evlerim), “*moja sela*” (Tr. benim köylerim) vb.

493. “*Moj babo se merkezden piše.*” (18)

494. “(…) *moja hala rekla je: ‘Ja ću im kazat’* (...)” (28)

495. “*Mesela, moje ime je Ferit.*” (10)

Yukarıdaki örneklerde “*ja*” (Tr. ben) kişi zamirine aidiyet gösteren “*moj*” [Tr. benim (er.)], “*moja*” [Tr. benim (dş.)], “*moje*” [Tr. benim (yan.)] iyelik zamirinin her üç cinsten nitelediği adlarla birlikte oluşturduğu öbeklere yer verilmiştir. 493 numaralı cümlede “*babo*” eril adını nitelerken “*moj*” eril biçimi, 494 numaralı cümlede “*hala*” (Tr. hala) dişi adını nitelerken “*moja*” dişi biçimi kullanılmıştır. 495 numaralı örnekte ise “*ime*” (Tr. ad, isim) yansız adını nitelemek için iyelik zamirinin “*moje*” yansız biçimi kullanılarak öbek oluşturulmuştur. Her üç cümlede geçen biçimleriyle iyelik zamiri ölçünlü dile uygundur.

b) İşaret zamirleri, sonrasında gelen adı işaret eden zamirlerdir. İşaret zamirleri ayrıca, işaret edilen adın hangi kişiye yakın olduğuna göre farklılaşabilir.

¹⁷⁹⁴ Ivan Brabec vd., *a.g.e.*, s. 101-102.

¹⁷⁹⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 204.

İletişimde işaret edilen varlık 1. kişiye, yani konuşana yakın olduğunda “*ovaj*” [Tr. bu (er.)], 2. kişiye yakın olduğunda “*taj*” [Tr. şu (er.)] ve 3. kişiye yakın olduğunda ise “*onaj*” [Tr. o (er.)] işaret zamiri tercih edilir. Tüm bu üç işaret zamirleri işaret ettikleri adın dil bilgisel cinsine, sayısına ve durum çekimine göre farklı biçimlenir: “*ovaj šešir*” (Tr. bu şapka), “*ova kuća*” (Tr. bu ev), “*ovo selo*” (Tr. bu köy); “*ovi šeširi*” (Tr. bu şapkalar), “*ove kuće*” (Tr. bu köyler), “*ova sela*” (Tr. bu köyler) vb.¹⁷⁹⁶

496. “*Volim ja ovo selo.*” (48)

Verilen cümlede açık bir biçimde “*selo*” yansız adını işaret eden “*ovaj*” [Tr. bu (er.)], “*ova*” [Tr. bu (dş.)], “*ovo*” [Tr. bu (yan.)] biçimleri bulunan işaret zamirinin yansız biçimi “*ovo*” kullanılmıştır. Oluşturulan öbek ölçünlü dile uygundur.

c) Betimleyici zamirler, betimledikleri adın niteliğini belirleyen bir özelliğini işaret ederler. Bunlar; “*ovakav*” [Tr. böyle (er.)], “*takav*” [Tr. şöyle (er.)], “*onakav*” [Tr. öyle (er.)] betimleyici zamirlerdir. Bu zamirler de diğer sıfat görevinde kullanılan zamirler gibi bir özelliğini betimledikleri adın cinsine, sayısına ve durum çekimine göre değişirler: “*ovakav*” [Tr. böyle (er.)], “*ovakva*” [Tr. böyle (dş.)], “*ovakvo*” [Tr. böyle (yan.)] vb.¹⁷⁹⁷

d) Nicel zamirler, niteledikleri adın miktarına atıfta bulunurlar. Bunlar; “*ovolik*” [Tr. bu kadar, bunun kadar (er.)], “*tolik*” [Tr. şu kadar, şunun kadar (er.)], “*onolik*” [Tr. o kadar, onun kadar (er.)] gibi zamirlerdir.¹⁷⁹⁸ Bu zamirler de niteledikleri adın cinsine, sayısına ve durum çekimine göre biçimlenir. Bölgede yapılan çalışmada nicel zamirlere örnek niteliğinde verilere ulaşılammıştır.

e) Soru zamirleri, niteledikleri adın belirli bir özelliğini sormak için soru cümlelerinde kullanılır.¹⁷⁹⁹ Adın yerine geçen “*Ko?*” (Tr. Kim?) ve “*Što/šta?*” (Tr. Ne?) zoru zamirlerinden farklı olarak bu zamirler sıfat biçimindedir. Sıfatlarla bağıntılı olan soru zamirleri ayrıca, sıfatlara benzer biçimde niteledikleri veya ilişki kurdukları adın cins, sayı ve durum çekimine göre değişime uğrarlar. Bunlar; “*koji*” [Tr. hangi

¹⁷⁹⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 247.

¹⁷⁹⁷ Gös. yer.

¹⁷⁹⁸ Gös. yer.

¹⁷⁹⁹ Adnan Čirgić vd., *a.g.e.*, s. 89.

(er.)), “*čiji*” [Tr. kimin (er.)], “*kakav*” [Tr. nasıl (er.)], “*kolik*” [Tr. ne kadar (er.)] soru zamirleri ve bu zamirlerin değişkenleridir.¹⁸⁰⁰ Yapılan saha araştırmasında “*Ko?*” ve “*Šta/što?*” gibi adlarla bağıntılı soru zamirlerine sıklıkla rastlanılırken sıfat görevinde olan “*koji*”, “*čiji*” vb. sıfat bağıntılı soru zamirlerine yönelik veriler elde edilememiştir.

f) Bağlama/ilgi zamirleri, biçim olarak soru zamirlerine benzemektedir. Ancak yüklendikleri görev sebebiyle soru zamirlerinden ayrılırlar. Bağlama zamirleri, cümlede herhangi bir ögenin yerini tutan ve tamlayıcı, açıklayıcı, niteleyici yapıları asıl cümleye bağlayan zamirlerdir. Türkiye Türkçesindeki söz diziminin yönü sebebiyle bağlama zamiri yoktur.¹⁸⁰¹ Boşnakçada ise adın yerine kullanılan “*ko*”, “*što*” ve sıfat biçiminde olan, niteledikleri ögenin cins, sayı ve durum çekimine göre değişen “*koji*”, “*čiji*”, “*kakav*” ve “*kolik*” gibi bağlama zamirleri mevcuttur. “*Studenti koji tamo stoje su njeni prijatelji.*”¹⁸⁰² (Tr. Orada duran öğrenciler onun arkadaşlarıdır.) cümlesinde “öğrenciler” adını işaret eden ve açıklayıcı ifadede onun yerine geçen “*koji*”, “orada duran” açıklama ifadesini asıl yapıya bağlamak için bağlama zamiri olarak kullanılmıştır.

g) Belirsizlik zamirleri, “*ne-*”, “*i-*”, “*po-*”, “*koje-*”, “*sva-*”, “*gdje-*”, “*što-*” vd. örneklerle ve *-god* son ekiyle soru ve bağlama/ilgi zamirlerinden türetilen zamirlerdir. Tüm bu ekler bir belirsizliği oluşturmanın yanı sıra kendi anlamlarını da söze yükler: “*Ako ikakav prijedlog imaš, reci.*”¹⁸⁰³ (Tr. Herhangi bir önerin varsa, söyle.) cümlesinde “*kakav*” (Tr. nasıl) zamirine eklenen *i-* ön eki zamire bir belirsizlik anlamı katmaktadır. Bu zamirler sıfat biçiminde olup sonrasında gelen adların cins, sayı ve durum çekimlerine göre biçimlenirler.

497. “*Poneki nisu, poneki su ovde stali, tabi.*” (51)

h) Olumsuzluk zamirleri de belirsizlik zamirleri gibi soru ve bağlama/ilgi zamirlerine *ni-* ön ekinin eklenmesiyle türetilir ve anlam olarak da olumsuzluk ifade ederler: “*nikoji*” [Tr. hiçbir (er.)], “*ničiji*” [Tr. hiç kimsenin, kimsesiz, sahipsiz (er.)],

¹⁸⁰⁰ Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹⁸⁰¹ Günay Karaağaç, “bağlama zamiri”, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁸⁰² Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 213.

¹⁸⁰³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 248.

“*nikakav*” [Tr. hiç, hiçbir (er.)] vd.¹⁸⁰⁴ Bu zamirler ardından gelen adların cins, sayı ve durum çekimine göre değişime uğrarlar.

i) Genellik zamirleri ise soru ve bağlama/ilgi zamirlerine “*sva-*” ön ekinin eklenmesiyle türetilir ve anlam olarak zamire “genellik”, “kapsayıcılık” yükler: “*svačiji*” [Tr. herkese ait, herkesin (er.)], “*svačija*” [Tr. herkese ait, herkesin (dş.)] vd.¹⁸⁰⁵

Bölgede yapılan çalışmada, adlarla bağıntılı olan zamirlere oranla sıfatlarla bağıntılı zamirlere dair daha az örnek niteliğinde veriye ulaşılmıştır.

3.3.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Zamirler

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapılan mülakatlar neticesinde, adların yerine kullanılan veya sıfat görevinde olan çok sayıda zamire ulaşılmıştır. Adlarla bağıntılı zamirler yal. d. tek. biçimleri ile sıfatlarla bağıntılı zamirler ise yal. d. tek. er. biçimleri ile alfabetik sıraya göre sözlük maddesi olarak verilecektir. Ayrıca, sıfatlarla bağıntılı zamirlerin diş ve yansız biçimleri, önce diş biçim ve daha sonra yansız biçim olmak üzere ayrıç içerisinde gösterilecektir. Zamirlerin türleri ise köşeli ayrıç içinde verilecektir.

ja: [kişi zam.] Boşnakçada 1. tek. kişiyi ifade eden kişi zamiri Türkiye Türkçesine; “*ben*”¹⁸⁰⁶ olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda kişi zamiri, yal. d. “*ja*” biçimi ile (04), (06), (10), (14), (17), (23), (27), (28), (29), (30), (34), (35), (48), (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından; il. d. “*mene*” biçimi ile (28), (30), (45) numaralı katılımcılar tarafından; bel. d. “*mene*” biçimi ile (04), (28), (33), (48), (51) numaralı katılımcılar tarafından; bel. d. “*me*” kısa biçim ile (14), (19), (27) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (28) numaralı katılımcı tarafından yön. d. “*meni*” biçimi ile; (04), (06), (08), (12), (14), (27), (28), (30), (31), (36), (37), (39), (48)

¹⁸⁰⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 248.

¹⁸⁰⁵ Göş. yer.

¹⁸⁰⁶ Ismet Smailović, “ja”, *Bosansko-turski ...*, s. 181.

numaralı katılımcılar tarafından yön. d. “*mi*” kısa biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir.

ko: [soru, ilgi ve belirsiz zam.] Boşnakçada “*ko*” (Tr. kim) zamiri; “*biri hakkında doğrudan veya dolaylı bir sorguyu*”¹⁸⁰⁷ ifade ederken Türkiye Türkçesine; “*kim, hangisi; biri, bilinmeyen bir kimse*”¹⁸⁰⁸ olarak çevrilmektedir. Zamir ayrıca, daha çok Hırvatçada, “*tko*” biçiminde, canlı varlıkların “kim” olduğunu sorgulamak amacıyla soru zamiri olarak, bu canlı varlıkların yerine ilgi zamiri veya belirsiz zamir görevlerinde kullanılır.¹⁸⁰⁹ Bölgede yapılan görüşmelerde zamir, soru zamiri görevinde (12), (14), (28); ilgi zamiri olarak ise (04), (28), (33), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

mi: [kişi zam.] Boşnakçada 1. çok. kişiyi ifade eden kişi zamiri Türkiye Türkçesine; “*biz*”¹⁸¹⁰ olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan çalışmalarda, 1. çok. kişi bildiren “*mi*” kişi zamiri yalın durumda (04), (08), (17), (27), (28), (30), (31), (44), (45), (48), (49), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte zamirin bel. d. “*nas*” biçimi ise (04), (31) numaralı katılımcılar tarafından; il. d. “*nas*” biçimi (48), (49), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından; yön. d. “*nama*” veya “*nam*” biçimi (28), (30), (31), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

moj: (*moja, moje*) [iyelik zam.] Boşnakçada; “*bir kişiye, konuşan kişiye aidiyet gösterirken*”¹⁸¹¹ kullanılan iyelik zamiri Türkiye Türkçesine; “*benim*”¹⁸¹² olarak aktarılmıştır. Ayrıca nitelediği adın dil bilgisel cinsine göre değişen dişi “*moja*” ve yansı “*moje*” biçimleri de bulunmakta ve zamirin tüm biçimleri cümlelerin yapısı gereği ilgili durumlarda çekime uğramaktadır. Bölgede yapılan mülakatlarda zamirin yal. d. “*moj*” er. biçimi (18), (27), (30), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından

¹⁸⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “*ko*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 291.

¹⁸⁰⁸ Şakir Bayhan, “*ko, tko*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 524.

¹⁸⁰⁹ Ana Diklič vd., “*tko*”, *a.g.e.*, s. 1258.

¹⁸¹⁰ Ismet Smailović, “*mi*”, *Bosansko-turski ...*, s. 260.

¹⁸¹¹ Ibrahim Čedić vd., “*moj*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 387.

¹⁸¹² Şakir Bayhan, “*moj (moja, moje)*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 684.

ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Bunların dışında, zamirin kullanımı ile ilgili olarak ölçünlü dilden sapmalar da tespit edilmiştir.

498. “A moj hala hitrom progovori, misli turski.” (28)

Verilen cümlede, (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılan zamir, “hala” (Tr. hala, babanın kız kardeşi) adını nitelerken yal. d. “moj” er. biçimi ile verilmiştir. Ancak ölçünlü dilde “hala” adı dil bilgisel cins olarak dişidir. Bu sebeple, iyelik zamirinin dişî biçimi “moja” tarafından nitelenebilir. Yine de katılımcının eril biçimi sehven kullandığı düşünülmektedir. Zira aynı katılımcıdan elde edilen bir başka cümlede öbeğin ölçünlü kullanımı verilmiştir.

499. “Oni rekli sad šta ćemo, kako ćemo mu kazati, moja hala rekla je: ‘Ja ću im kazat’.” (28)

Ayrıca zamirin yansız biçimi “moje” (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir. (19) numaralı katılımcı tarafından ise “babo” adını nitelendirmek için “moje” biçimi tercih edilmiştir.

500. “Moje babo u bešiki došao.” (19)

Verilen cümlede nitelenen “babo” (Tr. baba) adı eril bir ad olup ölçünlü dilde, konuşan kişiye aidiyet gösterirken “moj” biçimindeki iyelik zamiri ile nitelenmektedir.

İyelik zamirinin bir başka kullanımı ise (48) numaralı katılımcı tarafından “mojem” biçiminde verilmiştir.

501. “Ona ima jedan čitlik mojem sinom, ima oko kırk kūsire yakın hajvana, mnogo mu lijep.” (48)

Verilen cümlede altı çizili ifade “moj” zamirinin durum çekimine uğramış biçimidir. Cümlede verilen “mojem”, biçim olarak yön. veya bul. d. tek. er. veya yan. biçimi işaret etmektedir. Ancak cümlelerin bağlamı dikkate alındığında ve “sin” (Tr. erkek evlat) sözcüğünün ar. d. tek. “sinom” biçiminde çekilmiş olmasından dolayı iyelik zamirinin ar. d. tek. biçiminde verilmek istendiği anlaşılmaktadır.

Son olarak “moj” iyelik zamiri (14) numaralı katılımcı tarafından {muj} farklı biçiminde verilmiştir.

502. “Mustafa ide svije. Aj muj aga, muj aga. Ja ti sviram, ti me ne vidiš.”

(14)

naš: (*naša, naše*) [iyelik zam.] Boşnakçada 1. çok. kişi “*mi*” (Tr. biz) kişi zamirine aidiyeti işaret eden iyelik zamiri Türkiye Türkçesine; “*bizim*”¹⁸¹³ anlamıyla aktarılmıştır. Zamirin nitelediği adın cinsine göre dişi “*naša*” ve yansız “*naše*” biçimleri de bulunmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamirin “*naši*” biçimi (27), (30) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Sözcüğün “*naši*” biçimi yaygın olarak “*naši rodaci*” (Tr. bizimkiler, bizim aile üyeleri, akrabalar) veya benzer biçimde “*naši prijatelji*” (Tr. bizim arkadaşlar, bizimkiler) vb. öbeklerin yerine tercih edilmektedir.¹⁸¹⁴ Elde edilen cümlelerde de bu kullanım tespit edilmiştir.

503. “(...) *stariji naši pjevaju, ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo.*”

(30)

İyelik zamirinin dişi adı niteleyen “*naša*” biçimi (04) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından, dişi çokluk “*naše*” biçimi (48) ve yansız adı niteleyen “*naše*” biçimi ise (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca yansız “*naše*” biçimi (27) numaralı katılımcı tarafından da ifade edilmiştir.

504. “*Sad se veli ‘lokanta’, ama šta se veli bosanski ne znam, naše bosansko malo je staro.*” (27)

Cümlede {*naše bosansko*} ifadesi ile “bizim Boşnakçamız” öbeğinin ifade edilmeye çalışıldığı düşünülmektedir. Ayrıca zamirin farklı bir biçimi yine (27) numaralı katılımcı tarafından {*našoju*} biçiminde verilmiştir.

505. “*Moj babo kad je voj došo našoju tetinu kćer.*” (27)

Yukarıdaki 505 numaralı cümlede altı çizili kullanım {*tetina kćer*} > “*tetina kćer*” (Tr. teyze kızı) öbeğini nitelemektedir. Cümlenin bağlamı dikkate alındığında, bu ifade ile “bizim teyzemizin kızına” anlamının verilmek istendiği düşünülmektedir.

¹⁸¹³ Ismet Smailović, “naš”, *Bosansko-turski ...*, s. 296.

¹⁸¹⁴ Şakir Bayhan, “naš (naša, naše)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 740.

neki: (*neka, neko*) [belirsizlik zam.] Boşnakçada; “*belirsiz olan, herhangi biri*”¹⁸¹⁵ anlamlarıyla verilen sıfatlarla bağıntılı zamir Türkiye Türkçesine; “*bazı, kimi; birileri*”¹⁸¹⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamir “*neki*” biçimi ile (48), bel. d. tek. “*neku*” dş. biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca zaminin yansızsız biçimine benzer nitelikte olan “*neko*” zamiri ise (16) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ancak bu zamir, sıfatlarla bağıntılı olan ve niteledikleri adın cinsine, sayısına ve durum çekimine göre değişen “*neki, neka, neko*” zamiri değil, “*belirsiz bir konu, kişi veya eylemin icracılarından biri*”¹⁸¹⁷ anlamında “*neko*” biçiminde ölçünlü dilde yer alan belirsiz zamirdir.

nešto: [belirsiz zam.] Boşnakçada; “*belirsiz bir şeyi, bilinmeyen bir sebebi ifade eden*”¹⁸¹⁸ zamir Türkiye Türkçesine; “*Biraz, bir parça; aşağı yukarı, bir ölçüde*”¹⁸¹⁹ ve “*bir şey, bir parça*”¹⁸²⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamir “*nešto*” biçimi ile (28), (34), (50) numaralı katılımcılar tarafından, “*nešta*” biçimi ile (28), (30), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

niko: [olumsuzluk zam.] Zamir ölçünlü dilde “*hiç kimse*” olarak verilmekte olup Türkiye Türkçesine de aynı anlamda aktarılmıştır.¹⁸²¹ Bölgede yapılan görüşmelerde (04) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından “*niko*” biçimiyle verilen zamir, (50) numaralı katılımcı tarafından ise ilgi durumunda “*nikoga*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçimde ve anlamda kullanılmıştır.

ništa: [olumzuluk zam.] Ölçünlü dilde; “*hiçbir nesne, hiçbir şey, hiçbir olgu veya olay; hiçbir şekilde*”¹⁸²² anlamıyla tanımlanan zamir Türkiye Türkçesine; “*hiç,*

¹⁸¹⁵ Ibrahim Ćedić vd., “*neki*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 445.

¹⁸¹⁶ Şakir Bayhan, “*neki, nekoji*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 758.

¹⁸¹⁷ Ibrahim Ćedić vd., “*neko*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 445.

¹⁸¹⁸ Ibrahim Ćedić vd., “*nešto*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 473.

¹⁸¹⁹ Şakir Bayhan, “*nešto*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 783.

¹⁸²⁰ Ismet Smailović, “*nešto*”, *Bosansko-turski ...*, s. 314.

¹⁸²¹ Şakir Bayhan, “*niko, nitko*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 793.

¹⁸²² Ibrahim Ćedić vd., “*ništa*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 473.

*hiçbir şey*¹⁸²³ olarak aktarılmıştır. Yapılan çalışmalarda olumsuzluk zamiri “*ništa*” biçimi ile (03), (04), (19), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

njihov: (*njihova, njihovo*) [iyelik zam.] Boşnakçada; “*onlara ait olan*”¹⁸²⁴ anlamıyla tanımlanan iyelik zamiri Türkiye Türkçesine; “*onların, onlarınki*”¹⁸²⁵ olarak aktarılmıştır. Nitelediği adın dil bilgisel cins, sayı ve durum çekimine göre değişime uğrayan sıfat bağınlıtlı zamir bölgede yapılan görüşmelerde sadece (16) numaralı katılımcı tarafından “*njihove*” biçimi ile verilmiştir.

on: (*ona, ono*) [kişi zam.] Boşnakçada 3. tek. kişiyi ifade eden zamirin ayrıca dişi “*ona*” ve yansız “*ono*” biçimleri de bulunmaktadır. Boşnakçada; “*konusmacı ve dinleyici arasındaki iletişimin dışındaki bir kişiyi (veya nesneyi) belirtir*”¹⁸²⁶ anlamıyla tanımlanan kişi zamiri Türkiye Türkçesine; “*on*” [Tr. o (eril kişi veya nesne için)], “*ona*” [Tr. o (dişi kişi veya nesne için)], “*ono*” [Tr. o (yansız kişi veya nesne için)] olarak aktarılabilir. Bölgede yapılan saha araştırmasında çok sayıda örneğe ulaşılmıştır. Eril kişi veya nesnenin yerine kullanılan “*on*” biçimi (04), (25), (27), (28), (30), (34) numaralı katılımcılar tarafından; dişi kişi veya nesnenin yerine kullanılan “*ona*” biçimi (12), (27), (28), (45), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu kişi zamirlerinin durum çekimlerine ilişkin kullanımları da tespit edilmiştir. Eril “*on*” veya yansız “*ono*” kişi zamirlerinin yön. d. “*njemu*” veya kısa “*mu*” biçimi (16), (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından, {*nemu*} biçimi ise (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Yine aynı kişi zamirlerinin bel. d. “*njega*” veya kısa “*ga*” biçimi ise (27), (30) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Dişi “*ona*” kişi zamirinin yön. d. “*njoj*” veya kısa “*joj*” biçimi (27); bel. d. “*nju*” veya kısa “*ju*” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca zamirin il. d. “*nje*” veya kısa “*je*” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından {*nja*} ve {*njeze*} biçiminde verilmiştir.

¹⁸²³ Ismet Smailović, “*ništa*”, *Bosansko-turski ...*, s. 318.

¹⁸²⁴ Ibrahim Čedić vd., “*njihov*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 473.

¹⁸²⁵ Ismet Smailović, “*njihov*”, *Bosansko-turski ...*, s. 324.

¹⁸²⁶ Ibrahim Čedić vd., “*on*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 539.

506. “Imala sam sestri, sestre mi se prijē naučili u mejtef, od nja se ja naučila turski.” (28)

onaj: (ona, ono) [işaret zam.] Boşnakçada; “konuşmacı ile dinleyici arasındaki iletişimin dışında kalan, orada olmayan kişi veya orada olmayan nesneyi ifade eden”¹⁸²⁷ işaret zamiri olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesinde “o” işaret sıfatı ile karşılanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamirin eril “onaj” biçimi (16) numaralı katılımcı tarafından; “ono” yansız biçimi ise (33), (50), (52), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Bunun yanı sıra, yal. d. çok. dş. “one” biçimi ile (25); bel. d. tek. dş. “onu” ve ar. d. çok. “onima” biçimiyle (27) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

oni: (one, ona) [kişi zam.] Ölçünlü dilde 3. çok. kişiyi ifade eden zamirin ayrıca dişi “one” ve yansız “ona” biçimleri de bulunmaktadır. Zamir her üç cins için de “onlar”¹⁸²⁸ olarak verilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde (04), (16), (19), (27), (28), (30), (36), (44), (48), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından “oni” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, dişi cins bir grubu ifade eden “one” biçimi ise (19) ve (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca zamirin yön. d. çok “njima” ve kısa biçimi “im” (28) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir.

ovaj: (ova, ovo) [işaret zam.] Boşnakçada; “konuşmacının yakınında olanı işaret etmek”¹⁸²⁹ için kullanılan zamir Türkiye Türkçesine ise; “bu, bunlar”¹⁸³⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamirin “ovaj” er. biçimi (50) numaralı katılımcı tarafından {ovoj} farklı biçimi ile verilmiştir. {ovoj} ifadesi biçim olarak zamirin dş. “ova” biçiminin yön. ve bul. durumu ile eş değer olsa da cümlelerin bağlamı dikkate alındığında bu durum çekimlerinde kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, (48) numaralı katılımcı tarafından sıfatın dişi “ova” biçimi verilmiştir.

507. “(...) ovome neki da je gladan ova hajvan, a ne znaju šta je ona.” (48)

¹⁸²⁷ Ibrahim Čedić vd., “onaj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 539.

¹⁸²⁸ Ismet Smailović, “oni”, *Bosansko-turski ...*, s. 348.

¹⁸²⁹ Ibrahim Čedić vd., “ovaj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 568.

¹⁸³⁰ Şakir Bayhan, “ovaj (ova, ovo)” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 883.

Verilen cümlelerde altı çizili ifade; “ovaj” [Tr. bu (er.)], “ova” [Tr. bu (dş.)], “ovo” [Tr. bu (yan.)] biçimleri bulunan işaret zamirininin dışı biçimini göstermektedir. Ancak cümlelerdeki “ova” dışı işaret zamirinin nitelediği adın dil bilgisel cinsi ile zamirin dil bilgisi cinsi arasında uyumsuzluk söz konusudur. İşaret zamirinin nitelediği “hajvan” eril adı ölçünlü dilde “ovaj” eril işaret zamiri ile nitelenmektedir.

Bunun yanı sıra “ovo” biçimi, sıfat bağıntılı olarak (48), (50) numaralı katılımcı tarafından, ad bağıntılı olarak da (08), (27), (33), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Son olarak zamir, (48) numaralı katılımcı tarafından yön. d. eril veya yansız “ovome” biçimi ile verilmiştir.

poneki: (*poneka, poneko*) [belirsiz zam.] Zamir Türkiye Türkçesine; “*bazi, kimi, birtakım*”¹⁸³¹ olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan araştırmalarda (51) numaralı katılımcı tarafından “*poneki*” biçiminde verilmiştir. Ayrıca (50) numaralı katılımcı tarafından ise “*poneko*” biçimi ile ad bağıntılı zamir ifade edilmiştir.

508. “*Ima hayvancılık ima, ko poneko gradi, ko poneko ne gradi.*” (50)

sav: (*sva, sve*) [genel zam.] Zamir Boşnakçada; “*istisnasız bütün, tüm*”¹⁸³² anlamı ile verilmekte olup Türkiye Türkçesine; “*bütün, tüm*”¹⁸³³ olarak aktarılmıştır. Genel zamirlerden olan “*sav*” zamiri de, diğer genel zamirler gibi, yerine kullanıldıkları ad veya ad öbeğinin tüm özellikleri içermektedir.¹⁸³⁴ Bölgede yapılan görüşmelerde “*svi*” eril-karma çokluk biçimi ile (04), (17), (18), (26), (36), (49), (51) numaralı katılımcılar tarafından; “*sve*” biçimi ile (04), (16), (17), (28), (34), (45), (48), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Son olarak (50) numaralı katılımcı tarafından “*sva*” biçimi ile verilmiştir.

sebe, se: [dönüşlü zam.] Boşnakçada “*kendi*” anlamına gelen “*sebe, se*” dönüşlü zamiri,¹⁸³⁵ yaygın biçimde fiillerle birlikte kullanılır ve bu fiilleri dönüşlü

¹⁸³¹ Şakir Bayhan, “*poneki*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 982.

¹⁸³² Ibrahim Čedić vd., “*sav*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1019.

¹⁸³³ Şakir Bayhan, “*sav (sva, sve)*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1206.

¹⁸³⁴ Snježana Kordić, “*Zamjenice u izgradnji kohezije teksta*”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 30-31, Zagreb 1996 s. 93.

¹⁸³⁵ Şakir Bayhan, “*sebe*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1208.

fiillere dönüştürür. Eylemi yapanın aynı zamanda yapılan işten etkilenen kişi olduğu bu durumlarda dönüşlü zamirin kısa “*se*” biçimi tercih edilir. Bölgede yapılan mülakatlarda zamirin bu biçimde kullanıldığı çok sayıda örneğe ulaşılmıştır. Mülakatlarda zamir “*se*” kısa biçimi ile (04), (10), (13), (18), (19), (26), (27), (28), (30), (31), (34), (35), (36), (45), (48), (49), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

509. “*Ne more da se oženi, nema.*” (49)

510. “*Svi se nisu vratili, ovde su ostali oni.*” (51)

svaki: (*svaka, svako*) [genel zam.] Ölçünlü dilde; “*her tür, her biri*”¹⁸³⁶ anlamıyla tanımlanan zamir Türkiye Türkçesine; “*her, her biri*”¹⁸³⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamir, “*svaki*” eril biçimiyle (26) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*svako*” yansız biçimiyle (35) ve (45) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca zamir “*svaku*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

svoj: (*svoja, svoje*) [dönüşlü-iyelik zam.] Zamir Boşnakçada, 1., 2., 3. tek. veya çok. kişilere aidiyet bildirir¹⁸³⁸ ve “*kendi, öz; özel; yakın, akraba*”¹⁸³⁹ anlamıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda zamir sadece (50) numaralı katılımcı tarafından “*svoj*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

šta, što: [soru veya ilgi zam.] Zamir Boşnakçada; “*bilinmeyen kavramlar, nesneler, olaylar ve eylemler hakkında bilgi edinmek*”¹⁸⁴⁰ için soru zamiri veya ilgi zamiri olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*ne, hangi şey; niye*”¹⁸⁴¹ soru zamiri biçiminde çevrilmektedir. Sözcük ayrıca “*diye, -diği için*” anlamlarıyla iki cümle arasında ilgi kurmak için de kullanılır. Bölgede yapılan görüşmelerde zamir, “*šta*” soru zamiri göreviyle (04), (11), (14), (17), (20), (27), (28), (33), (34), (39); ilgi

¹⁸³⁶ Ibrahim Čedić vd., “svaki”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1092.

¹⁸³⁷ Ismet Smailović, “svaki”, *Bosansko-turski ...*, s. 516.

¹⁸³⁸ Ibrahim Čedić vd., “svoj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1098.

¹⁸³⁹ Şakir Bayhan, “svoj (svoja, svoje)” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1208.

¹⁸⁴⁰ Ibrahim Čedić vd., “šta”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1112.

¹⁸⁴¹ Şakir Bayhan, “šta, što” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1337.

zamiri olarak ise (03), (04), (27), (28), (45), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Zamirin “što” biçimi soru zamiri göreviyle (34), (48) numaralı katılımcılar tarafından; ilgi zamiri olarak (16), (28), (31), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Son olarak, zamirin il. d. “čega” biçimi (17) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

ti: [kişi zam.] Boşnakçada 2. tek. kişiyi ifade eden kişi zamiri Türkiye Türkçesine; “sen”¹⁸⁴² olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde, yal. d. “ti” biçimi (01), (04), (13), (14), (18), (20), (22), (24), (28), (33), (35), (48), (49), (50), (54) numaralı katılımcılar tarafından; yön. d. “tebi” kişi zamirinin kısa “ti” biçimi ise (10), (11), (12), (14), (21), (28), (33), (39), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca zamir bel. d. “tebe” uzun biçimi ile sadece (28), kısa “te” biçimi ile ise (28), (45), (50) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

taj: (ta, to) [işaret zam.] Ölçünlü dilde; “yakında olanı, hakkında konuşulanı”¹⁸⁴³ işaret ederken kullanılan işaret zamiri Türkiye Türkçesine; “şu, o”¹⁸⁴⁴ olarak aktarılmıştır. İşaret zamirinin sıfatlarla bağıntılı olan biçimi eril adı işaret ederken “taj”, dişi ad için “ta” ve yansı ad için “to” biçimi ile verilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde, adlarla bağıntılı “to” biçimi (04), (14), (27), (28), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından, sıfatlarla bağıntılı “to” zamiri ise (27) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca (52) numaralı katılımcı tarafından hem sıfatlarla bağıntılı hem de adlarla bağıntılı zamiri, ilgi durumunda “toga” olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (48) numaralı katılımcı tarafından ar. d. dişi “tom” biçimi ile verilmiştir.

tvoj: (tvoja, tvoje) [iyelik zam.] Ölçünlü dilde; “iletişimde dinleyiciye aidiyeti”¹⁸⁴⁵ ifade eden zamir Türkiye Türkçesine; “senin; seninki”¹⁸⁴⁶ olarak

¹⁸⁴² Ismet Smailović, “ti”, *Bosansko-turski ...*, s. 536.

¹⁸⁴³ Ibrahim Čedić vd., “taj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1120.

¹⁸⁴⁴ Şakir Bayhan, “taj (ta, to)” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1349.

¹⁸⁴⁵ Ibrahim Čedić vd., “tvoj”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1156.

¹⁸⁴⁶ Ismet Smailović, “tvoj”, *Bosansko-turski ...*, s. 546.

çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde “*voj*” iyelik zamirinin il. d. tek. “*voje*” dş. biçimi (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

vaš: (*vaša, vaše*) [iyelik zam.] Boşnakçada; “*hitap edilen şahıslara göre 2. çokluk kişiye aidiyet ifade ederken*”¹⁸⁴⁷ kullanılan iyelik zamiri Türkiye Türkçesine; “*sizin; sizin olan*”¹⁸⁴⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, (28) numaralı katılımcı tarafından il. d. tek. “*vaše*” dş. ve “*vašeg*” er. biçimleriyle kullanılmıştır.

vi: [kişi zam.] Boşnakçada 2. çok. kişiyi ifade eden zamir Türkiye Türkçesine; “*siz*”¹⁸⁴⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda kişi zamiri, yal. d. “*vi*” biçimiyle (28), (35) ve (53) numaralı katılımcılar tarafından; yön. d. “*vama*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

3.4. SAYILAR

Sayılar (Boş. brojevi); “*varlıkların miktarını, tane olarak hesabını bildiren*”¹⁸⁵⁰ söz grubudur. Boşnakçada ise sayılar, beraber kullanıldıkları sözcüğün sayısını, miktarını ve sırasını bildiren bağımsız olmayan¹⁸⁵¹ sözcüklerdendir.

3.4.1. Sayıların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Boşnakça gibi Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerde sayılar temel olarak; *asıl sayılar* (Boş. glavni brojevi), *sıra sayıları* (redni brojevi), *topluluk sayıları* (Boş. zbirni brojevi) olarak sınıflandırılır.¹⁸⁵² Ancak bu dillerin biçim bilgisini detaylı bir şekilde ele alan dil bilgisi kitaplarında bu sınıflandırmaya *sayı bağıntılı*

¹⁸⁴⁷ Ibrahim Čedić vd., “*vaš*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1208.

¹⁸⁴⁸ Şakir Bayhan, “*vaš*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1472.

¹⁸⁴⁹ Ismet Smailović, “*vi*”, *Bosansko-turski...*, s. 576.

¹⁸⁵⁰ Günay Karaağaç, “*sayı*”, *a.g.e.*, s. 644.

¹⁸⁵¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 252.

¹⁸⁵² Snježena Kordić, *a.g.e.*, s. 30.

sıfatlar (Boş. brojni pridjevi) ve *sayı bağıntılı adlar* (Boş. brojni imenice) sayı biçimleri de dahil edilmektedir.¹⁸⁵³

3.4.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Sayılar

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen metinlerde çok sayıda sayı adı tespit edilmiştir. Çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcılardan elde edilen metinlerde yer alan bu sayı adları alfabetik sıraya göre sözlük maddesi olarak verilecektir. Niteledikleri adın dil bilgisel cinsine göre değişen sayılar sözcük maddesi olarak eril biçimleri ile verilecek ve farklı biçimleri, önce dişi daha sonra yansız biçim olmak üzere ayraç içinde gösterilecektir. Sayıların türleri ise köşeli ayraç içinde belirtilecektir.

četvero: [topluluk sayısı] Boşnakçada sözcük; “*yansız canlı bir şeyin toplam kümesini işaret eden*” sayı, topluluk adlarını niteler: “*četvero djece*” (Tr. dört çocuk).¹⁸⁵⁴ Topluluk sayı adı Türkiye Türkçesine, “*četvero*” veya “*četvoro*” biçimlerinde kullanıldığı bilgisiyle birlikte “*dört (kişi)*” anlamında aktarılmıştır.¹⁸⁵⁵ Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı (50) numaralı katılımcı tarafından {*četero*} farklı biçimi ile verilmiştir.

511. “*Četero torunčadi imam.*” (50)

četiri: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*dört*”¹⁸⁵⁶ olarak aktarılan sayı adının nitelediği sözcüğe göre değişen farklı (eril, dişi, yansız) biçimleri bulunmamaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı, (21), (36), (39), (51) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

deset: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*on*”¹⁸⁵⁷ olarak çevrilen sayı adının nitelediği sözcüğün dil bilgisel özelliklerine göre değişen farklı biçimi

¹⁸⁵³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 220-221; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 256-257.

¹⁸⁵⁴ Ibrahim Čedić vd., “*četvero*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 72.

¹⁸⁵⁵ Şakir Bayhan, “*četvero, četvoro*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 158.

¹⁸⁵⁶ Ismet Smailović, “*četiri*”, *Bosansko-turski ...*, s. 64.

¹⁸⁵⁷ Şakir Bayhan, “*deset*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 193.

bulunmamaktadır. Saha çalışmasında sayı adı “deset” biçimi ile (21) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü Boşnakçaya uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

desetero: [topluluk sayısı] Boşnakçada ayrıca “desetoro” biçimi de bulunan topluluk sayı adı ölçünlü dilde; “*toplam on birimi ifade eder ve ardından gelen ad, il. d. çoklukta yer alır*”¹⁸⁵⁸ olarak tanımlanır. Bölgede yapılan çalışmada sayı adı “desetoro” biçimiyle (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

512. “*Kad smo bili mlađarija, majka hoće da ide kod komšije na sijelu, a desetoro đece (...)*” (28)

devet: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “dokuz”¹⁸⁵⁹ olarak aktarılan asıl sayı adının nitelediği sözcüğün cinsine göre değişen farklı biçimleri bulunmamaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı “devet” biçimi ile (21) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

devetsto i pedeset: [asıl sayı] Sayı adı, “devetsto” (Tr. dokuz yüz)¹⁸⁶⁰ ve “pedeset” (Tr. elli) sayı adlarının birleşimi sonucu “dokuz yüz elli” olarak türetilmiştir. Sayı adı, nitelediği adın dil bilgisel özelliklerine göre değişime uğramaz. Bölgede yapılan çalışmalarda sayı adı “devetsto i pedeset” biçimi ile sadece (45) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir.

drug: (*druga, drugo*) [sıra sayısı] Boşnakçada sıfat biçiminde olan sıra sayısının, nitelediği adın dil bilgisel özelliklerine göre er., dş. ve yan. cinsleri ile tek. ve çok. biçimleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, nitelenen adın yer aldığı ad durumuna göre farklı çekimleri de mevcuttur. Sözcük Boşnakçada; “*birincinin arkasından gelen; ikinci*”¹⁸⁶¹ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine; “*ikinci*”¹⁸⁶² olarak çevrilen sıra sayısı ayrıca; “*bahsedilenden farklı olan, diğeri, öteki*”¹⁸⁶³ anlamlarını da karşılamaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (28) numaralı katılımcı tarafından yal. d. “drug” er. biçimi, yal. d. “druga” dş. biçimi ve

¹⁸⁵⁸ Ibrahim Čedić vd., “desetero”, *Rječnik bosanskog...*, s. 91.

¹⁸⁵⁹ Ismet Smailović, “devet”, *Bosansko-turski ...*, s. 80.

¹⁸⁶⁰ Şakir Bayhan, “devetsto” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 196.

¹⁸⁶¹ Ibrahim Čedić vd., “drug¹”, *Rječnik bosanskog...*, s. 121.

¹⁸⁶² Ismet Smailović, “drug”, *Bosansko-turski ...*, s. 98.

¹⁸⁶³ Ibrahim Čedić vd., “drug²”, *Rječnik bosanskog...*, s. 121.

il. d. çok. “*drugih*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçimde ve “diğeri, öteki” anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte, (04) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından da “*drugo*” biçiminde verilen sözcük “farklı, diğeri, öteki, başka” anlamlarında zarf olarak ifade edilmiştir.

dva: (*dvije*, *dva*) [asıl sayı] Türkçede; “*iki*”¹⁸⁶⁴ sayı adı ile karşılanan sözcüğün Boşnakçada dişi adları niteleyen “*dvije*” biçimi de bulunmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adının er. veya yan. “*dva*” biçimi ile (21), (28), (39), (51) numaralı katılımcılar tarafından; “*dvije*” dş. biçimi ile (50) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verildiği tespit edilmiştir.

dvadeset i pet: [asıl sayı] Boşnakçada *çok sözlü* (Boş. višerječni)¹⁸⁶⁵ veya *çok üyeli* (Boş. višečlani) olarak adlandırılan ara sayılardan olan öbek Türkiye Türkçesinde “*yirmi beş*” sayı adı ile karşılanmaktadır. Ara sayı adı, “*dvadeset*” (Tr. yirmi) ve “*pet*” (Tr. beş) asıl sayılarından oluşmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde ara sayı adına, “*dvadeset i pet*” biçimi ile (25) ve (48) numaralı katılımcıların beyanlarında ulaşılmıştır.

dvanaest: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine “*on iki*” olarak aktarılan asıl sayı adı Boşnakçada “*dva*” (Tr. iki) sayı adına *-naest* ekinin¹⁸⁶⁶ eklenmesiyle türetilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı sadece (21) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

dvoje: [topluluk sayısı] Boşnakçada topluluk adlarını niteleyen ve “iki (kişi)” anlamına gelen topluluk adı bölgede yapılan görüşmelerde sadece (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

513. “*Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna.*” (28)

Verilen cümlede altı çizili “*dvoje*” topluluk adı ölçünlü dile aykırı biçimde “*sin*” (Tr. oğul, erkek evlat) adını niteleme görevinde kullanılmıştır. Zira topluluk sayıları, topluluk adlarını nitelemektedir.

¹⁸⁶⁴ Şakir Bayhan, “*dva*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük*..., s. 253.

¹⁸⁶⁵ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 194.

¹⁸⁶⁶ Ronelle Alexander, *Bosnian*..., s. 76.

dvojica: [sayı bağıntılı ad] Sözcük Boşnakçada; “*dva muškarca*” (Tr. iki erkek)¹⁸⁶⁷ olarak tanımlanmaktadır. İki eril kişiyi işaret eden sayı bağıntılı ad bölgede yapılan görüşmelerde sadece (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

hiljada: [asıl sayı] Sayı adı Türkiye Türkçesine; “*bin (1000)*”¹⁸⁶⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı, il. d. çok. “*hiljada*” biçimi ile (04) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından; il. d. tek. “*hiljade*” biçimi ile sadece (46) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

jedan: (*jedna, jedno*) [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*bir*”¹⁸⁶⁹ olarak çevrilen sayı adının nitelediği ada göre “*jedna*” (dş.) ve “*jedno*” (yan.) biçimleri de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sayı adı nitelediği adın sayısına ve durum çekimine göre değişmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde “*jedan*” er. biçimi ile (21), (28), (30), (34), (36), (39), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından; “*jedna*” dş. biçimi ile (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*jedno*” yan. biçimi ile (28), (50) numaralı katılımcılar tarafından; yal. d. çok. “*jedni*” er. biçimi ile (16); bel. d. tek. “*jednu*” dş. biçimi ile (28), (35), (39), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir.

jedanaest: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*on iki (12)*”¹⁸⁷⁰ olarak aktarılan sözcük bölgede yapılan görüşmelerde sadece (21) numaralı katılımcı tarafından “*jedanaest*” biçiminde verilmiştir.

oba: (*obje, oba*) [asıl sayı] Boşnakçada, eril ve yansız adları nitelerken “*oba*”, dişi adları nitelerken “*obje*” biçiminde kullanılan sayı adı¹⁸⁷¹ Türkiye Türkçesine; “*her iki, ikisi*”¹⁸⁷² anlamında çevrilmiştir. Bölgede yapılan çalışmalarda sadece (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

¹⁸⁶⁷ Ibrahim Čedić vd., “dvojica”, *Rječnik bosanskog...*, s. 121.

¹⁸⁶⁸ Şakir Bayhan, “hiljada” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 376.

¹⁸⁶⁹ Ismet Smailović, “jedan”, *Bosansko-turski ...*, s. 184.

¹⁸⁷⁰ Şakir Bayhan, “jedanaest” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 470.

¹⁸⁷¹ Ronelle Alexander, *Bosnian ...*, s. 59.

¹⁸⁷² Şakir Bayhan, “oba” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 807.

osam: [asıl sayı] Sözcük Türkiye Türkçesine; “*sekiz*”¹⁸⁷³ olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*osam*” biçimi ile (21), (39), (46) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

osamdeset: [asıl sayı] Boşnakçada “*osam*” (Tr. sekiz) ve “*deset*” (Tr. on) sayı adlarının birleşimi ile türetilen sayı adı Türkiye Türkçesinde; “*seksen*”¹⁸⁷⁴ ifadesiyle karşılanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*osamdeset*” biçimiyle sadece (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

osamdeset i dva: [asıl sayı] Türkiye Türkçesinde “*seksen iki*” olarak karşılanan ara sayı bölgede yapılan görüşmelerde sadece (50) numaralı katılımcı tarafından sayının dişi biçimi “*osamdeset i dvije*” biçiminde kullanılmıştır.

osamnaest: [asıl sayı] Sözcük Boşnakçada, “*osam*” (Tr. sekiz) sayı adına -*naest* ekinin eklenmesiyle türetilmiş¹⁸⁷⁵ olup Türkiye Türkçesine; “*on sekiz*”¹⁸⁷⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sayı adı sadece (50) numaralı katılımcı tarafından “*osamnaest*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pedeset: [asıl sayı] Sözcük Türkiye Türkçesine “*elli*” olarak aktarılmış olup bölgede yapılan görüşmelerde (39) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde verilmiştir. Ayrıca (28) numaralı katılımcı tarafından, {*pet i deset i dva*} farklı biçimi ile “*elli iki*” sayı adının ifade edilmek istendiği düşünülmektedir.

514. “*Hafize Ural. Ama mi čumi Hafa. (...) pet i deset i dva, (...) prije bilo Aprtos, Sad je Balkaja köyü*” (28)

pet: [asıl sayı] Boşnakçada “*pet*” olarak yer alan sayı adı Türkiye Türkçesine; “*beş*”¹⁸⁷⁷ olarak aktarılmıştır. Nitelediği adın dil bilgisel özelliklerine göre değişmeyen sözcük bölgede yapılan görüşmelerde (21) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

¹⁸⁷³ Ismet Smailović, “*osam*”, *Bosansko-turski ...*, s. 355.

¹⁸⁷⁴ Şakir Bayhan, “*osamdeset*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 866.

¹⁸⁷⁵ Ronelle Alexander, *Bosnian...*, s. 76.

¹⁸⁷⁶ Ismet Smailović, “*osamnaest*”, *Bosansko-turski ...*, s. 355.

¹⁸⁷⁷ Şakir Bayhan, “*pet*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 920.

petero: [topluluk sayısı] Boşnakçada; “*beş tane olan, aynı anda beş adet olan*”¹⁸⁷⁸ olarak tanımlanan topluluk adı bölgede yapılan görüşmelerde sadece (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

515. “*Petero torunčadi imam beş tane torunum var.*” (50)

petnaest: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*on beş*”¹⁸⁷⁹ olarak aktarılan asıl sayı adı bölgede yapılan görüşmelerde (46) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından “*petnaest*” biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

sedam: [asıl sayı] Boşnakçada; “*altıdan büyük ve sekizden küçük olan birimi işaret eden*”¹⁸⁸⁰ ve Türkiye Türkçesine de; “*yedi*”¹⁸⁸¹ olarak aktarılan sayı adı, nitelediği adın dil bilgisel özelliklerine göre değişime uğramaz. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı (21), (39), (46), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

sedamdeset: [asıl sayı] Boşnakçada “*sedam*” (Tr. yedi) ve “*deset*” (Tr. on) sayı adlarının birleşimi ile türetilen “*sedamdeset*” sayı adı Türkiye Türkçesine; “*yetmiş*”¹⁸⁸² olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sayı adı sadece (10) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

sedamdeset i pet: [asıl sayı] Boşnakçada “*sedamdeset*” (Tr. yetmiş) ve “*pet*” (Tr. beş) sayı adlarının birleşimi ile türetilen ara asıl sayı Türkiye Türkçesine “*yetmiş beş*” olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde ara asıl sayı “*sedamdeset i pet*” biçimi ile (14), (25), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

sto: [asıl sayı] Sözcük Boşnakçada “*sto*” veya “*stotina*” olarak yer almakta ve Türkiye Türkçesine; “*yüz (100)*”¹⁸⁸³ biçimiyle aktarılmaktadır. Bölgede yapılan

¹⁸⁷⁸ Ibrahim Čedić vd., “*petero*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 615.

¹⁸⁷⁹ Ismet Smailović, “*petnaest*”, *Bosansko-turski ...*, s. 376.

¹⁸⁸⁰ Ibrahim Čedić vd., “*sedam*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1022.

¹⁸⁸¹ Şakir Bayhan, “*sedam*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1209.

¹⁸⁸² Ismet Smailović, “*sedamdeset*”, *Bosansko-turski ...*, s. 478.

¹⁸⁸³ Şakir Bayhan, “*sto, stotina*” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1284.

görüşmelerde sayı adı, (28) ve (39) numaralı katılımcılar tarafından “*sto*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

šest: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*altı*”¹⁸⁸⁴ olarak aktarılan sayı adının biçimi, nitelediği adın dil bilgisel özelliklerine göre değişmez. Bölgede yapılan çalışmalarda sayı adı (21), (36), (39) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

tri: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*üç*”¹⁸⁸⁵ olarak aktarılan sayı adı, nitelediği adın dil bilgisel cinsine göre değişen farklı biçimleri bulunamamaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde (06), (18), (21), (39), (46) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü Boşnakçaya uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

trinaest: [asıl sayı] Türkiye Türkçesine; “*on üç*”¹⁸⁸⁶ olarak aktarılan sayı adı “*tri*” (Tr. üç) sayı adına *-naest* ekinin¹⁸⁸⁷ eklenmesiyle türetilmiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda sayı adı, (19) ve (21) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

tristo, trista: [asıl sayı] Boşnakçada; “*üç kere yüz, üç yüz*”¹⁸⁸⁸ olarak tanımlanan sayı adı Türkiye Türkçesine; “*üç yüz (300)*”¹⁸⁸⁹ biçimiyle aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sayı adı “*trista*” biçimiyle sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

3.5. FİLLER

Fiiller (Boş. glagoli) Türkiye Türkçesinde genel olarak; “*karşılaştıkları hareketler ile zaman ve mekan kapsamı içinde, somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış ve durumları bildiren*”¹⁸⁹⁰ sözcükler olarak ifade edilmektedir. Benzer biçimde Boşnakçada da fiillerin oluş, kılış ve durum bildirmeleri

¹⁸⁸⁴ Ismet Smailović, “šest”, *Bosansko-turski ...*, s. 523.

¹⁸⁸⁵ Şakir Bayhan, “tri” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1389.

¹⁸⁸⁶ Ismet Smailović, “trinaest”, *Bosansko-turski ...*, s. 542.

¹⁸⁸⁷ Ronelle Alexander, *Bosnian ...*, s. 197.

¹⁸⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “tristo/trista”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1148.

¹⁸⁸⁹ Şakir Bayhan, “trista, tristo” *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1390.

¹⁸⁹⁰ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 527.

vurgulanmıştır. Boşnakçada fiiller; “*eylemleri, durumları veya oluşları adlandıran sözcükler*”¹⁸⁹¹ olarak tanımlanmaktadır.

3.5.1. Fiillerin Sözlük ve Anlam Özellikleri

Eylemleri, durumları ve oluşları ifade etmek için kullandığımız fiiller Boşnakçada, yüklendikleri anlamlarına ve eylemin biçimine göre dört farklı grupta incelenebilir. Bu farklı grupların oluşmasında fiillerin yüklendikleri anlam büyük önem taşır. Yüklenen bu anlamlar fiillerin asıl biçimlerinin özellikleri ile ilgili olabileceği gibi en yaygın biçimde ön eklerin asıl biçime eklenmesi ile sağlanabilir.¹⁸⁹² Ayrıca fiiller, nadiren de olsa son eklerin asıl biçimine eklenmesiyle farklı anlamlar da yüklenebilir.

a) Eylem bildiren fiiller genellikle bilinçli bir hareketi işaret ederler: “*hodati*” (Tr. yürümek), “*pisati*” (Tr. yazmak) vb. Oluş bildiren fiiller ise insanın iradesi dışında gerçekleşen oluş veya olayları ifade eden fiillerdir: “*ostarjeti*” (Tr. yaşlanmak), “*naoblačiti se*” (Tr. bulutlanmak), vb.¹⁸⁹³ Bu fiiller bir süreci de belirtmektedir. Hem eylem hem de oluş bildiren fiiller anlam olarak bir gelişimi işaret etmektedir. Bundan dolayı bunlara *gelişimsel* veya *evrimsel* (Boş. razvojni ili evolutivni glagoli)¹⁸⁹⁴ diyoruz. Bu tür fiiller, kendi içlerinde üç farklı anlam türüne ayrılırlar. Bunlardan ilki; birinin veya bir şeyin yer değiştirdiğini bildiren *hareket bağımlı fiillerdir* (Boş. motivni/kurzivni ili glagoli kretanja): “*donijeti*” (Tr. getirmek), “*hodati*” (Tr. yürümek), “*letjeti*” (Tr. uçmak) vb.¹⁸⁹⁵ Bir diğer alt grup ise görünür değişiklikleri ifade eden *dönüşümsel fiiller* (Boş. transformativni glagoli) olarak adlandırılabilir. Bunlar; “*gorjeti*” (Tr. yakmak), “*cijepati*” (Tr. doğramak, bölmek), “*očistiti*” (Tr. temizlemek) vb. fiillerdir. Üçüncü alt grup ise bir şeyin oluşunu, ortaya çıkmasını ifade

¹⁸⁹¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 258.

¹⁸⁹² Ivo Pranjković-Lada Badurina, “Središnje i periferno u gramatici hrvatskoga jezika”, *Periferno u hrvatskom jeziku, kulturi i društvu: zbornik radova 2. svezak*, (Eds.) Robert Bońkowski vd., Wydzał Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilište u Osijeku, Sveučilište u Rijeci, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Zagreb-Osijek-Rijeka 2021, s. 23.

¹⁸⁹³ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 117-118.

¹⁸⁹⁴ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 222.

¹⁸⁹⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 258.

eder. Boşnakçada bu tür fiillere *oluşturucu/yaratıcı fiiller* (Boş. kreativni glagoli) diyoruz.¹⁸⁹⁶ “*sagraditi*” (Tr. inşa etmek), “*stvoriti*” (Tr. yaratmak), “*postati*” (Tr. olmak, meydana gelmek) vb.

516. “*Idem u orman da hodam.*” (10)

517. “*Boşnakçada ‘donesi leba’ getir bana ekmek.*” (41)

Verilen cümlelerde, “*ići*” (Tr. gitmek), “*hodati*” (Tr. yürümek) ve “*donijeti/donesiti*” (Tr. getirmek) hareket bildiren fiillere yer verilmiştir. 516 numaralı cümlede “*ići*” ve “*hodati*” hareket bildiren fiilleri 1. tek. kişi zamirine göre şimdiki zamanda “*idem*” ve “*hodam*” biçimlerinde çekime uğramıştır. 517 numaralı cümlede ise “*donesi*” çekimi 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi biçimindedir. Örnek cümlelerde fiillerin kullanımı, gerek cümlede hareket ifade etmesi gerekse fiillerin ilgili zaman ve kip çekimleri açısından ölçünlü dile uygundur.

518. “*Ostareli, artık gidiyoz. Yavaş yavaş.*” (35)

Yukarıda verilen 518 numaralı cümledeki {*ostareli*} ifadesi ise kişinin iradesi dışında bir oluşu bildiren fiillere örnek niteliğindedir. Master halinde “*ostarjeti*” (Tr. yaşlanmak) fiili genel geçmiş zamanda ilgili yardımcı fiil ile birlikte “*ostario, ostarjela, ostarjelo; ostarjeli, ostarjele, ostarjela*” biçiminde çekilir. Verilen örnek cümledeki {*ostareli*} biçimi, ölçünlü dildeki “*ostarjeli*” biçimini işaret etmektedir. Ayrıca cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, ifadeden sonra gelen Türkçe kısımda 1. çok. kişinin işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple altı çizili cümlelerin “*ostarjeli smo.*” (Tr. Yaşlandık.) biçiminde kurgulanmak istendiği açıktır. Verilen cümlede altı çizili sözcük, ölçünlü dildeki “kişinin iradesi dışında bir oluş bildiren” anlamını vermektedir. Bunun yanı sıra biçim olarak da, ölçünlü dile yakın bir biçim ifade edilmiştir.

519. “*Furuna gori, gori yanıyor yani.*” (26)

Yukarıdaki 519 numaralı cümlede “*gorjeti*” (Tr. yanmak, tutuşmak vb.) fiilinin 3. tek. kişi şimdiki zaman çekimi “*gori*” biçimine yer verilmiştir. Cümlede

¹⁸⁹⁶ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 222.

kullanılan fiil, ölçünlü dile uygun bir biçimde çekime uğramış dönüşümsel fiillerdendir.

520. “Dolazu izpole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık.” (49)

Yukarıdaki 520 numaralı cümlede “*graditi*” (Tr. yapmak, inşa etmek, bina etmek; üretmek, oluşturmak; meydana getirmek vb.) oluşturucu/yaratıcı fiiline yer verilmiştir. Cümlemin bağlamından anlaşılacağı üzere fiil, 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda çekilmek istenmiş ve {*gradu*} biçiminde ifade edilmiştir. Ancak “*graditi*” fiili ölçünlü dilde 3. çok. kişiye göre şimdiki zamanda “*grade*” olarak biçimlenmektedir: “*gradim, gradiš, gradi; gradimo, gradite, grade*”.

b) Bazı fiiller, eylemin içeriğini “bağımsız bir şekilde veya zamanın akışıyla bağlantılı olarak” ifade ederler. Eylemin zamanın akışı doğrultusunda gerçekleştirilme biçimi, fiillerin farklı anlamsal grupları ile gösterilir. Bu anlamsal gruplardan ilki, eylemin başlangıç bölümünü bildiren *ingresif fiiller* (Boş. *ingresivni /inkoativni /početni glagoli*) olup genellikle *za-*, *po-*, *pro-* ve *uz-* ön ekleri ile türetilir.¹⁸⁹⁷ “*poletjeti*” (Tr. havalanmak, kalkışa geçmek), “*zapjevati*” (Tr. şarkı söylemeye başlamak), “*zaigrati*” (Tr. oynamaya başlamak) vb. Bir diğer grup ise eylemin son bölümünü işaret eder. Bu tür fiiller Boşnakçada, *bitiş eylemini bildiren fiiller* (Boş. *kompletivni glagoli*)¹⁸⁹⁸ olarak adlandırılır ve *do-* ön eki ile türetilir.¹⁸⁹⁹ “*dopuniti*” (Tr. bütünlemek, doldurmak, boş yer kalmayacak şekilde doldurmak), “*dograditi*” (Tr. inşa işini bitirmek) vb. Üçüncü grup fiiller, eylemin baştan sona tamamlandığını bildiren fiillerdir (Boş. *finitivni glagoli*):¹⁹⁰⁰ “*pročitati*” (Tr. baştan sona okumak, tamamen okumak, okumayı bitirmek). Eylemin içeriğinin zaman akışına göre anlamlandırıldığı kısmın dördüncü grubu ise parça parça veya azar azar gerçekleştirilen ve sonunda bir yığın, bir kümenin olduğu eylemi ifade etmek için kullanılan fiillerin yer aldığı gruptur.¹⁹⁰¹ Bunlar *kümülatif fiiller* (Boş. *kumulativni*

¹⁸⁹⁷ Sabaheta Gaćanin, “Kontrastivna analiza akionsarta u bosanskome i perzijskome jeziku”, *Post Scriptum: Časopis Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Bihaću*, br. 6/7, 2018, s. 35.

¹⁸⁹⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 258.

¹⁸⁹⁹ Sabaheta Gaćanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹⁰⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 258.

¹⁹⁰¹ Ivo Pranjaković-Lada Badurina, *a.g.m.*, s. 23.

glagoli) fiillerdir ve genellikle *na-* ön eki ile türetilirler:¹⁹⁰² “*nabacati*” (Tr. aynı türden bir şeyi tekrar tekrar atmak, yığmak, istif etmek), “*nakapati*” (Tr. damlaya damlaya birikmek) vb. Beşinci grup ise birden fazla özne tarafından gerçekleştirilen veya birden fazla nesneyi etkileyen eylemleri ifade eden fiillerdir.¹⁹⁰³ Bunlara *üleştirme anlamı veren fiiller* (Boş. distributivni glagoli)¹⁹⁰⁴ denir ve genellikle *po-* ve *poiz-* ön ekleri ile türetilirler:¹⁹⁰⁵ “*poubijati*” (Tr. toptan öldürmek, hepsini sırayla öldürmek, katletmek), “*porazbijati*” (Tr. kırıp parçalamak, sırayla hepsini kırmak) vb. Bu kısmın son ve altıncı grubu ise sınırlı eylemleri ifade eden fiillerin toplandığı *sınırlı fiiller* (Boş. limitativni glagoli) grubudur: “*popričati*” (Tr. belirli bir süre konuşmak, sohbet etmek, laflamak) vb.¹⁹⁰⁶

521. “*To je sve odvojeno sad, to je zalosno. Zaplačete.*” (04)

522. “*A moj hala hitrom progovori, misli turski.*” (28)

Yukarıda verilen 521 numaralı cümlede, *za-* ön eki alarak mastar halinde “*zaplakati*” (Tr. ağlamaya başlamak) olarak biçimlenen fiilin 2. çok. şimdiki zaman “*zaplačete*” çekimi kullanılmıştır. Fiil şimdiki zamanda: “*zaplačem, zaplačeš, zaplače; zaplačemo, zaplačete, zaplaču*” biçiminde çekilmekte ve “ağlamaya başlamak” eylemini ifade etmektedir. 522 numaralı cümlede ise *pro-* ön eki ile türetilen “*progovoriti*” (Tr. konuşmaya başlamak, dillenmek) fiilinin, bitmiş fiil görünümü geçmiş zaman çekimi 3. tek. kişi “*progovori*” çekimi ifade edilmiştir. Yukarıda verilen her iki fiil çekimi, ölçünlü dilin ilgili çekim biçimlerine uygundur.

c) Bazı fiiller, eylemin yoğunluk derecesine, “miktarına” göre farklı gruplar oluştururlar.¹⁹⁰⁷ Bu kısımda yer alan ilk grup, eylemin miktarının az, biraz olduğu bilgisini veren fiillerin toplandığı gruptur (Boş. deminutivni glagoli). Bu fiiller, normalden daha az yoğunluk derecesine sahip eylemleri gösterirler:¹⁹⁰⁸ “*rezuckati*” (Tr. biraz kesmek, keserek desen yapmak) vb. İkinci grup ise bir öncekinin zıttı olarak

¹⁹⁰² Sabaheta Gačanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹⁰³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

¹⁹⁰⁴ Ivo Pranjković-Lada Badurina, *a.g.m.*, s. 23.

¹⁹⁰⁵ Sabaheta Gačanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹⁰⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

¹⁹⁰⁷ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 118.

¹⁹⁰⁸ Ivo Pranjković-Lada Badurina, *a.g.m.*, s. 23.

ortaya çıkar ve normalden daha fazla bir yoğunlukta gerçekleştirilen, abartılan eylemleri işaret eder.¹⁹⁰⁹ Bu fiiller, arttıran veya çoğaltan fiiller (Boş. augmentativni glagoli) olarak ifade edilebilir: “*drmusati*” (Tr. kuvvetli bir şekilde sallamak, sarsmak) “*presoliti*” (Tr. aşırı tuzlamak, tuzunu çok koymak) vb. Üçüncü grup ise “diğerlerinden daha fazla ve daha iyi yapmayı” ifade eden fiillerin oluşturduğu gruptur. Boşnakçada bunlar majör fiillerdir (Boş. majorativni glagoli) ve *nad-* ön eki ile türetilirler:¹⁹¹⁰ “*nadvikati*” (Tr. diğerinden daha yüksek sesle bağırarak, sesini yükseltmek), “*nadjačati*” (Tr. üstesinden gelmek, üstünlük sağlamak, yenmek, birinden veya bir şeyden daha güçlü olmak) vb. Dördüncü grup ise “güçlendirilmiş, yoğunlaştırılmış” eylemleri gösterir. Bunlar, yoğunlaştırmış veya pekiştirilmiş fiillerdir (Boş. intenzivni glagoli)¹⁹¹¹ ve genellikle *uz-*, *u-*, *raz-*, *na-* ve *iz-* ön ekleri¹⁹¹² ile türetilen dönüşlü fiillerdir: “*zamisli se*” (Tr. derin düşünceye dalmak) vb.¹⁹¹³ Bu kısmın son ve beşinci grubu ise uygulayıcı için tatmin edici, yeterli olan eylem miktarını ifade eden fiillerdir (Boş. sativni glagoli): “*naspavati se*” (Tr. uyku ihtiyacını karşılamak, yeterince uyumak, uykusunu almak), “*nagledati se*” (Tr. bakmaya doymak, yeterince bakmak) vb.¹⁹¹⁴

523. “(...) to se zamislili pa posle, (...)” (04)

Bölgede elde edilen veriler arasında, eylemin yoğunluk derecesine örnek niteliğinde çok fazla örneğe ulaşılamamıştır. Yine de 523 numaralı örnekte “*zamisli se*” (Tr. derin düşünceye dalmak) fiili ifade edilmiştir. Örnek cümlede yer alan fiilin genel geçmiş zaman çokluk “*zamislili se*” biçimi, ölçünlü dile uygun bir kullanımdır.

d) Boşnakçada fiilleri yükledikleri anlamlar bağlamında sınıflandırmanın son kısmı, “süreç” ve “durum” ile ilişkilidir. Fiiller, durumların değişimlerinde farklı nüansları ifade edebilirler. Süreç ise bu durumların değişimi olarak kabul edilebilir.¹⁹¹⁵ Bu bağlamda, fiillerin anlamsal türü için iki grup ortaya çıkar. Bunlardan ilki; *durum*

¹⁹⁰⁹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 224.

¹⁹¹⁰ Sabaheta Gačanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹¹¹ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 224.

¹⁹¹² Sabaheta Gačanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹¹³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 224.

¹⁹¹⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

¹⁹¹⁵ Gös. yer.

bildiren fiillerin (Boş. stativni glagoli ili glagoli stanja) yer aldığı gruptur. Bu gruptaki fiiller, birinin veya bir şeyin içinde bulunduğu süreç veya durumu ifade eder.¹⁹¹⁶ “*crvenjeti se*” (Tr. kızarmak, kırmızı duruma gelmek).¹⁹¹⁷ İkinci grup ise *ettirgen eylemlerin yer aldığı* (Boş. faktitivni glagoli) gruptur: “*crveniti*” (Tr. kırmızı duruma getirmek, kırmızı yapmak) vb.¹⁹¹⁸ Bölgede yapılan çalışmada örnek niteliğinde ifadeye ulaşılamamıştır.

3.5.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Fiiller

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen metinlerde farklı zamanlarda çekime uğramış çok sayıda fiil tespit edilmiştir. Çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcılardan elde edilen metinlerde yer alan bu fiiller alfabetik sıraya göre sözlük maddesi olarak master biçiminde verilecektir.

begenisati: Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcük Boşnakçada; “*bir şeyi kalbe göre seçmek, aşkla sevmek; hoşla giden bir şeyi seçmek*”¹⁹¹⁹ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*beğenmek, hoşuna gitmek*”¹⁹²⁰ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil (52) numaralı katılımcı tarafından etken sıfat-fiil er. tek. “*begenisao*” ve er.-karma çok. “*begenisali*” biçiminde ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

biti: Ölçünlü dilde sözcük; “*var olmak, olmak; bulunmak, mevcut olmak, ikamet etmek*”¹⁹²¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*olmak, var olmak; bulunmak, mevcut olmak, durmak; gerçekleşmek; ikamet etmek, oturmak; bağlı olmak, tabi bulunmak*”¹⁹²² anlamları ile aktarılmıştır. Fiil, Boşnakçada ayrıca yardımcı fiil oluşturmak için de kullanılmaktadır. Dilde farklı görevler üstlendiği için bölgede

¹⁹¹⁶ Sabaheta Gačanin, *a.g.m.*, s. 36.

¹⁹¹⁷ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 224.

¹⁹¹⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 259.

¹⁹¹⁹ Ibrahim Čedić vd., “begenisati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 29.

¹⁹²⁰ Şakir Bayhan, “begenisati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 74.

¹⁹²¹ Ibrahim Čedić vd., “biti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 37.

¹⁹²² Şakir Bayhan, “biti (I)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 94.

yapılan görüşmelerde farklı biçimleri ile sıklıkla ifade edilmiştir. Özellikle fiilin bitmemiş görünüşü (Boş. nesvršeni vid) ile, teklik eylem kişileri için “*sam*”, “*si*”, “*je*”; çokluk eylem kişileri için “*smo*”, “*ste*” ve “*su*” kısa yardımcı fiilleri oluşturulmaktadır.¹⁹²³ 1. tek. kişi yardımcı fiili “*sam*” (04), (08), (12), (13), (17), (22), (23), (25), (26), (28), (29), (32), (33), (34), (39), (48), (50), (51), (54) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi yardımcı fiili “*si*” (06), (08), (10), (11), (12), (14), (20), (22), (23), (24), (26), (27), (33), (39), (42), (44), (48), (50), (54) numaralı katılımcılar tarafından; 3. tek. kişi için yardımcı fiil “*je*” (04), (08), (10), (11), (12), (14), (16), (17), (19), (21), (25), (27), (28), (30), (31), (33), (34), (35), (39), (45), (46), (48), (49), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi yardımcı fiili “*smo*” (04), (08), (16), (17), (25), (28), (30), (31), (48), (49), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından; 2. çok. kişi yardımcı fiili “*ste*” (28), (53) numaralı katılımcı tarafından; 3. çok. kişi için yardımcı fiil “*su*” (04), (16), (18), (19), (25), (26), (27), (28), (30), (31), (45), (48), (49), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

Ayrıca “*biti*” fiilinden türetilen yardımcı fiillerin olumsuz biçimleri de tespit edilmiştir. 1. tek. kişi olumsuz yardımcı fiili “*nisam*” (04), (26), (28), (31), (39), (51) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi olumsuz yardımcı fiili “*nisi*” (33) numaralı katılımcı tarafından; 3. tek. kişi olumsuz yardımcı fiili “*nije*” (04), (28), (29), (50) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi olumsuz yardımcı fiil “*nismo*” (28), (31), (50) numaralı katılımcılar tarafından; 2. çok. kişi olumsuz yardımcı fiil “*niste*” (28) numaralı katılımcı tarafından ve son olarak 3. çok. kişi olumsuz yardımcı fiil “*nisu*” (26), (31), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

Teklik eylem kişileri için “*jesam*”, “*jesi*”, “*jest*”; çokluk eylem kişileri için “*jesmo*”, “*jeste*”, “*jesu*”¹⁹²⁴ olarak oluşturulan yardımcı fiilin uzun biçimi; yaygın biçimde soru oluşturulurken kullanılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde, 1. tek. kişi uzun yardımcı fiil “*jesam*” biçimi (04), (19), (36) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi uzun yardımcı fiili “*jesi*” biçimi (04), (18), (33), (35), (44) numaralı

¹⁹²³ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 208.

¹⁹²⁴ Gös. yer.

katılımcılar tarafından; 3. tek. kişi uzun biçimi “*jest*” veya “*je*” olarak (04), (08), (17), (28), (35) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi uzun yardımcı fiil “*jesmo*” biçiminde (04) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından; 2. çok. kişi uzun yardımcı fiil “*jeste*” biçiminde (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir. 3. çok. kişi uzun yardımcı fiil “*jesu*” biçimi bölgede yapılan görüşmelerde tespit edilememiştir.

Ayrıca emir kipi oluşturken kullanılan “*biti*” fiilinin aorist (bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman) “(ja) bih, (ti) bi, (on, ona, ono) bi; (mi) bismo, (vi) biste, (oni, one, ona) bi” biçimlerine¹⁹²⁵ dair bölgede yapılan görüşmelerde bazı verilere ulaşılmıştır. Fiilin “*bi*” biçimi (04), (08), (45), (46), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

Fiilin, “*bio*” er., tek.; “*bila*” dş., tek.; “*bilo*” yan. tek.; “*bili*” karma-er., çok.; “*bile*” dş., çok.; “*bila*” yan., çok. etken sıfat-fiil biçimleri bölgede yapılan görüşmelerde genel geçmiş zamanda yaygın biçimde kullanılmıştır. Fiilin, “*bio*” er., tek. biçimi (16), (29), (30), (52) numaralı katılımcılar tarafından; “*bila*” dş., tek. biçimi (28), (48), (51) numaralı katılımcılar tarafından; “*bilo*” yan. tek. biçimi (04), (16), (28), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından; “*bili*” karma-er., çok. biçimi (04), (16), (19), (28), (30), (45), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

bitirisati: Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya “*bitirmek*” anlamında geçen sözcük şimdiki zamanda “*bitirišem*” (1. tek. kişi),¹⁹²⁶ “*bitirišeš*” (2. tek. kişi), “*bitiriše*” (3. tek. kişi), “*bitirišemo*” (1. çok. kişi), “*bitirišete*” (2. çok. kişi), “*bitirišu*” (3. çok. kişi) biçiminde çekilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil {*bittise*} biçimiyle (34) ve (35) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

bivati: Fiil Boşnakçada; “*ara sıra olmak, meydana gelmek; var olmak*”¹⁹²⁷ anlamlarında verilmiş ve Türkiye Türkçesine; “*zaman zaman olmak, meydana gelmek, var olmak, sağ olmak, yaşamak*”¹⁹²⁸ anlamları ile aktarılmıştır. Sözcük (48) numaralı

¹⁹²⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 272-273.

¹⁹²⁶ Abdulah Škaljić, “*bitirisati*”, *a.g.e.*, s. 146.

¹⁹²⁷ Ibrahim Čedić vd., “*bivati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 37.

¹⁹²⁸ Şakir Bayhan, “*bivati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 94.

katılımcı tarafından 3. tek. kişi şimdiki zaman “*biva*” biçimi ile, (25) numaralı katılımcı tarafından ise genel geçmiş zamanda, etken sıfat-fiil dışı çok. “*bivale*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

bježati: Ölçünlü dilde; “*genellikle tehlike durumunda gizlendiği yerden kaçmak; kendisini takip edenlerden koşarak uzaklaşmak*”¹⁹²⁹ anlamlarına gelen sözcük Türkiye Türkçesine; “*kaçmak, firar etmek; kaçınmak; görünmeden gitmek*”¹⁹³⁰ anlamlarında çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde “*bježati*” fiili, (52) numaralı katılımcı tarafından 3. çok. kişi şimdiki zamanda {*bežu*} biçimi ile verilmiştir. Ancak fiilin ölçünlü dilde 3. çok. kişi şimdiki zaman çekiminin “*bježe*” biçiminde olduğu bilinmektedir. Katılımcının verdiği {*bežu*} biçimi ise Boşnakçanın Sancak lehçesinin özellikleri ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerden ilki; “*jat*” göstergesinin iyekav sesletiminde, uzun refleks /ije/ veya kısa refleks /je/ biçimi ile sözcüklerde yer almasından kaynaklanır: “*dijete*” (Tr. çocuk) ve “*djeca*” (Tr. çocuklar). Sancak lehçesinde uzun refleks korunurken kısa refleks /je/ değil /e/ olarak verilir: “*dijete*” (Tr. çocuk) ve “*deca*” (Tr. çocuklar).¹⁹³¹ Ölçünlü dilde “*bježati*” olarak yer alan fiil, Sancak lehçesinde kısa refleksin /e/ biçiminde verilmesinden dolayı {*bežati*} biçimine dönüşmektedir. Bunun yanı sıra “*bježati*” fiili ölçünlü dilde [i] türü fiillerden olup şimdiki zaman 3. çok. kişi “*bježe*” (Tr. kaçıyorlar) biçiminde çekilmektedir. Sancak lehçesinin tipik özelliklerinden biri de [i] türü fiillerin şimdiki zaman 3. çok. kişi çekiminde -e eki yerine -u ekinin kullanılmasıdır.¹⁹³² Sonuç olarak, kısa refleksin /e/ olarak verilmesi ve şimdiki zaman 3. çok. kişi -e eki yerine -u eki ile, fiilin {*bežu*} biçiminin Sancak lehçesinde yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

brati: Fill Boşnakçada; “*meyveleri, çiçekleri vb. toplamak, koparmak*”¹⁹³³ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*devşirmek, toplamak, koparmak*”¹⁹³⁴ olarak aktarılmıştır. Fiil, (45) numaralı katılımcı tarafından, şimdiki zaman 1. tek. kişi “*berem*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

¹⁹²⁹ Ibrahim Čedić vd., “*bježati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 38.

¹⁹³⁰ Şakir Bayhan, “*bježati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 96.

¹⁹³¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, *a.g.e.*, s. 597.

¹⁹³² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, *a.g.e.*, s. 599.

¹⁹³³ Ibrahim Čedić vd., “*brati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 48.

¹⁹³⁴ Şakir Bayhan, “*brati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 113.

činiti: Ölçünlü dilde “*çalışmak, yapmak*” anlamıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*etmek, yapmak, eylemek, icra etmek*”¹⁹³⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (06) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zaman 1. çok. kişi “*činimo*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

čuti: Boşnakçada; “*sesleri işitme duyusu ile kaydetmek*”¹⁹³⁶ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*işitmek, duymak, dinlemek; kulağına gelmek; sesini duymak*”¹⁹³⁷ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zaman 1. tek. kişi “*čujem*” çekimi ile (19) numaralı katılımcı tarafından, genel geçmiş zamanda dişi etken sıfat-fiili “*čula*” biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından dile uygun biçimde verilmiştir.

čuvati: Boşnakçada; “*birisinin bir şeyi çalmamasına, bir şeyin zarar görmemesine ve bir şeyin kaybolmamasına dikkat etmek*”¹⁹³⁸ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*korumak, muhafaza etmek, beklemek, bekçiliğini yapmak; ayakta tutmak; saklamak, elinde bulundurmak; ilgilenmek*”¹⁹³⁹ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zaman 3. çok. kişi “*čuvaju*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ifade edilirken (45) numaralı katılımcı tarafından ise (muhtemelen şimdiki zaman 1. tek. kişi) {*čuvom*} farklı biçimi ile verilmiştir.

524. “*Pismo pišem, ovce čuvom (...)*” (45)

čuškati: Fiil Türkiye Türkçesine; “*ileri sürmek*”¹⁹⁴⁰ anlamında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 1. çok. kişi “*čuškamo*” biçiminde ölçünlü dile uygun olarak verilmiştir.

dati, davati: Boşnakçada fiil; “*bir şeyi bir elden diğerine iletmek*”¹⁹⁴¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*vermek; arz etmek, sunmak; iletmek,*

¹⁹³⁵ Ismet Smailović, “činiti”, *Bosansko-turski...*, s. 66.

¹⁹³⁶ Ibrahim Čedić vd., “čuti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 77.

¹⁹³⁷ Şakir Bayhan, “čuti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 167.

¹⁹³⁸ Ibrahim Čedić vd., “čuvati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 78.

¹⁹³⁹ Şakir Bayhan, “čuvati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 167.

¹⁹⁴⁰ Ismet Smailović, “čuškati”, *Bosansko-turski...*, s. 72.

¹⁹⁴¹ Ibrahim Čedić vd., “dati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 84.

ulaştırmak”¹⁹⁴² gibi birçok anlamda aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin bitmiş “*dati*” görünüşü, şimdiki zaman 2. tek. kişi “*dadneš*” biçimi ve etken sıfat-fiil “*dali*” er., karma biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Fiilin bitmemiş “*davati*” görünüşü ise şimdiki zaman 3. tek. kişi “*daje*” çekimi (06) numaralı katılımcı tarafından ve geçmiş zamanda etken sıfat-fiil “*davali*” er., karma biçimi ile (31) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca fiilin bitmiş ve bitmemiş görünüşleri, yaygın bir biçimde emir kipinde de verilmiştir. Yapılan görüşmelerde (12), (14), (36), (37), (41) numaralı katılımcılar tarafından 2. tek. kişiye yönelen “*daj*” emir kipi ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

dići, dignuti: Boşnakçada; “*mümkün olduğu kadar yükseğe kaldırmak, yukarı doğru çekmek; isyan çıkarmak; oturma veya yatma pozisyonundayken kalkmak*”¹⁹⁴³ gibi anlamlarda verilirken Türkiye Türkçesine; “*kaldırmak, yukarı çekmek; yüceltmek, ulu saymak; ayaklandırmak, isyan ettirmek; uykudan uyandırmak*”¹⁹⁴⁴ gibi bir çok anlamda aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 3. çok. kişi “*dignu*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca fiil, “*se*” dönüşlülük zamiri ile birlikte dönüşlü fiile dönüşmüş ve “*dići se*” veya “*dignuti se*” (Tr. kalkmak, yukarı doğru yükselmek; ayaklanmak) anlamlarıyla (13), (27) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından 2. tek. kişiye yöneltilen {*dig se*} emir kipinde farklı biçimde kullanılmıştır. Ölçünlü dilde 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*digni se*” olarak biçimlenmektedir.

525. “*Dig se Avdija, klanjaj dok si mlad (...)*” (27)

dijeliti: Ölçünlü dilde fiil ilk anlamı ile; “*bir ölçüye veya prensibe göre bir şeyi daha küçük parçalara, segmentlere, unsurlara vb. ayırmak*”¹⁹⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Ancak fiil, ikincil veya üçüncül anlamları ile; “*bir başkasıyla birlikte bir şeye hizmet etmek, bir şeye katılmak; birlikte kullanmak; birilerinin veya bir şeyin arasında olmak, vb.*”¹⁹⁴⁶ veya “*bir şeyi ortaklaşa kullanmak, paylaşmak;*

¹⁹⁴² Şakir Bayhan, “*dati, davati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 180.

¹⁹⁴³ İbrahim Čedić vd., “*dignuti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 95.

¹⁹⁴⁴ Şakir Bayhan, “*dići, dignuti, dizati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 198.

¹⁹⁴⁵ İbrahim Čedić vd., “*dijeliti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 96.

¹⁹⁴⁶ Ana Diklić vd., “*dijeliti*”, *a.g.e.*, s. 179.

*birlikte katlanmak, çekmek; birlikte yaşayıp deneyimlemek, bir şeyi ortak hissetmek vb.*¹⁹⁴⁷ olarak da kullanılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (08) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zaman 1. çok. ekav {*delimo*} biçimi ile “birlikte kullanmak, ...olarak kullanmak” anlamı ile verilmiştir.

doći, dolaziti: Boşnakçada; “*konusmacının yakınında bir yerden diğerine gitmek, varmak*”¹⁹⁴⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*gelmek, varmak, ulaşmak, yolda olmak; ortaya çıkmak, doğmak; sırası gelmek*”¹⁹⁴⁹ gibi anlamlarda aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiilin bitmiş “*doći*” ve bitmemiş “*dolaziti*” biçimlerinin farklı zamanlarda ve farklı biçimlerde çekimleri tespit edilmiştir. Bitmiş fiil, şimdiki zaman 1. tek. kişi “*doğem*” biçimi ile (48); 3. tek. kişi “*dođe*” biçimi ile (16) ve (33); 3. çok. kişi “*dođu*” biçimi ile (04) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca (12), (28), (36) numaralı katılımcılar tarafından ise 2. tek. kişiye yöneltilen “*dođi*” emir kipi biçimiyle kullanılmıştır. Bununla birlikte, (51) numaralı katılımcı tarafından, bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman 3. çok. kişi “*dođoše*” biçimi ile verilmiştir. Genel geçmiş zamanda ise etken çatılı sıfat-fiil “*došao*” er. tek. biçimi ile (11), (19), (20), (28), (30), (31), (45) numaralı katılımcılar tarafından; “*došla*” dş. tek. biçimi ile (28) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*došlo*” yan. tek. biçimi ile (19), (27), (50) numaralı katılımcılar tarafından; “*došli*” er., karma çok. biçimi ile (04), (16), (25), (27), (30), (46), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ve son olarak “*došle*” dş. çok. biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçim ile ifade edilmiştir. Fiil, (52) numaralı katılımcı tarafından, şimdiki zaman 3. çok. kişi “*dođu*” biçimini işaret eder nitelikte {*došu*} biçiminde de kullanılmıştır.

526. “*Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku.*” (52)

Bitmemiş görünüşlü “*dolaziti*” fiili ise şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*dolazi*” biçimi ile (36), (48), (49) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi “*dolazimo*” biçimi ise (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir. Ayrıca fiil (49) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zaman 3. çok. kişi

¹⁹⁴⁷ Milica Vujančić vd., “*делити (deliti)*”, *a.g.e.*, s. 249.

¹⁹⁴⁸ Ibrahim Čedić vd., “*doći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 107.

¹⁹⁴⁹ Şakir Bayhan, “*doći, dolaziti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 217.

{*dolazu*} biçiminde ifade edilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi bu biçim, Sancak lehçesine özgü bir kullanımdır. Sancak lehçesinde şimdiki zamanda [i] türü fiil çekim ekleriyle çekilen fiiller, 3. çok kişi çekiminde -e ekinin yerine -u eki alırlar.¹⁹⁵⁰

527. “*Dolazu ispole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık.*” (49)

dodati, dodavati: Fiil; “*eklemek, katmak, ilave etmek, bindirmek; vermek, ayırmak*”¹⁹⁵¹ anlamlarında Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil biçimi, etken sıfat-fiil “*dodale*” dş. çok. biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

donijeti: Fiil; “*getirmek, vermek*”¹⁹⁵² anlamında Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde bitmiş görünüşteki “*donijeti, donesti*” fiili, şimdiki zaman 3. tek. kişi “*donose*” biçimi ile (27); 2. tek. kişiye yöneltilen “*donesi*” emir kipi biçimiyle (08), (41), (48) numaralı katılımcılar tarafından; genel geçmiş zamanda etken çatılı sıfat-fiil “*donijeli*” er., karma biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Ayrıca fiil, (48) numaralı katılımcı tarafından {*donijesim*} farklı biçiminde (muhtemelen şimdiki zaman 1. tek. kişi) verilmiştir.

528. “(…) *ovde ću donijesim oko dvadeset i pet tepsija pite, (…)*” (48)

dotjerati: Fiil Boşnakçada; “*malzeme teslim etmek, bir şeyi getirmek, dağıtmak; kendini düzeltmek, dış görünümünü düzenlemek; yüksek bir pozisyona yükselmek*”¹⁹⁵³ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesinde; “*getirmek; uydurmak, alıştırmak, düzeltmek, ayarlamak*”¹⁹⁵⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zaman 3. tek. kişi “*dotjera*” ölçünlü biçimini işaret eden {*doćera*} biçimi (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Fiilin bu biçimi, özellikle Karadağlıcada “*dotjerati > doćerati*” olarak yer almaktadır.¹⁹⁵⁵ Sözcükte yaşanan bu ses değişimi, daha açık bir ifadeyle /tje/ ses grubunun /će/ ses grubuna

¹⁹⁵⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, *a.g.e.*, s. 599.

¹⁹⁵¹ Şakir Bayhan, “*dodati, dodavati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 218.

¹⁹⁵² Ismet Smailović, “*donijeti, donositi*”, *Bosansko-turski...*, s. 92.

¹⁹⁵³ Ibrahim Čedić vd., “*dotjerati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 116.

¹⁹⁵⁴ Ismet Smailović, “*dotjerati*”, *Bosansko-turski...*, s. 95.

¹⁹⁵⁵ Josip Silić vd., “*dotjerati > doćerati*”, *a.g.e.*, s. 124.

dönüşümü, iyotasyon ses değişimi sebebiyle ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁵⁶ Kısa “jat” refleksi ile oluşan yekav iyotasyonu (Boş. jekavsko jotovanje, jekavska jotacija) ile /tje/ ses grubunun /će/ ses grubuna dönüşümü gereği “dotjerati” fiilinin {doćerati} olarak sesletilmesi sadece Karadağ konuşma havzasında değil Konjic bölgesinde¹⁹⁵⁷ de tespit edilmiştir.

držati: Ölçünlü dilde; “*elde bir çubuk veya destek, bir şey tutmak; düşmemeye veya kaymamaya çalışmak; desteklemek; birinin yanında olmak; sanmak, düşünmek vb.*”¹⁹⁵⁸ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*yakalayıp tutmak; sanmak, inanmak; desteklemek*”¹⁹⁵⁹ gibi anlamlarda çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “držī” emir kipi biçimiyle (48) ve genel geçmiş zamanda er. tek. “držao” sıfat-fiil biçimiyle (35) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

dvoriti: Sözcük Boşnakçada; “*yemek servis etmek, masaya yemek getirmek, evi düzenlemek ve temizlemek, ev işlerine yardımcı olmak*”¹⁹⁶⁰ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*servis yapmak, sofrada hizmet etmek*”¹⁹⁶¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmede fiil, şimdiki zaman 3. çok. kişi “dvore” ölçünlü biçimini işaret eden Sancak lehçesine özgü -e ekinin -u ekine dönüşmesiyle {dvoru} biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

gağati: Fiil Türkiye Türkçesine; “*nişan almak*”¹⁹⁶² ve “*ateş etmek, mermi atmak, vurmak*”¹⁹⁶³ gibi anlamlarda aktarılmıştır. Sancak lehçesinde, özellikle Bijelo Polje ve civarında ise; “*ateşli silah ile ateş etmek*”¹⁹⁶⁴ anlamında verilmektedir. Bölgede yapılan saha araştırmasında fiil, şimdiki zaman 3. tek. kişi “gağa” biçimi ile

¹⁹⁵⁶ Sanja Ledić, “Dijalektizmi u Andrićevoj Travničkoj hronici”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres II: Zbornik radova* (knjiga 1), Slavistički komitet, Sarajevo 2019, s. 474; Josip Silić vd., a.g.e., s. 39.

¹⁹⁵⁷ Jasmina Hrnjica, a.g.m., s. 445.

¹⁹⁵⁸ Ibrahim Čedić vd., “držati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 122.

¹⁹⁵⁹ Şakir Bayhan, “držati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 245.

¹⁹⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “dvoriti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 127.

¹⁹⁶¹ Şakir Bayhan, “dvoriti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 256.

¹⁹⁶² Ismet Smailović, “gađati”, *Bosansko-turski...*, s. 119.

¹⁹⁶³ Şakir Bayhan, “gağati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 313.

¹⁹⁶⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “gađati”, a.g.e., s. 127.

(49) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir.

gojiti: Boşnakçada; “*bir çocuğu büyütmek, yetiştirmek; kilo almak, şişmanlamak*”¹⁹⁶⁵ anlamları ile verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*şişmalatmak, semizletmek; yetiştirmek, beslemek*”¹⁹⁶⁶ anlamlarında aktarılmıştır. Yapılan saha araştırmalarında fiil sadece (48) numaralı katılımcı tarafından mastar “*gojiti*” biçimi ile verilmiştir.

gorjeti: Fiil; “*yanmak, tutuşmak; ışık vermek; (vücut veya nesnelerin) ısı artmak, yanmak; çok istemek vb.*”¹⁹⁶⁷ anlamlarla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda fiil, şimdiki zaman 3. tek. kişi “*gori*” biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

govoriti: Boşnakçada; “*konuşma eylemini gerçekleştirmek, mesajları ve karşılıklı anlaşmayı kelimeler ve cümleler aracılığıyla iletebilme yeteneğine sahip olmak*”¹⁹⁶⁸ anlamı ile verilmekte olup Türkiye Türkçesine ise; “*söylemek, konuşmak, söz etmek, bahsetmek*”¹⁹⁶⁹ anlamlarında çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil, (04) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından şimdiki zaman 1. tek. kişi “*govorim*” ve 2. tek. kişi “*govoriš*” biçiminde; (04) numaralı katılımcı tarafından 1. çok. kişi “*govorimo*” biçiminde; (34) numaralı katılımcı tarafından ise 2. tek. kişiye yöneltilen “*govori*” emir kipi biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, (04) numaralı katılımcı tarafından fiilin, “*se*” dönüşlülük zamiri ile birlikte kullanılmasıyla dönüşlü fiil biçimi oluşturulmuştur.

529. “*(...) ovde se drugo govori, tamo se drugo govori.*” (04)

Ayrıca, Sancak lehçesinde [i] türü çekim ekleriyle çekilen fiillerde -e ekinin -u ekine dönüşmesi sonucu oluşan 3. çok. kişi {*govoru*} biçimi, (04) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

¹⁹⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “gojiti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 171.

¹⁹⁶⁶ Şakir Bayhan, “gojiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 335.

¹⁹⁶⁷ Şakir Bayhan, “gorjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 338.

¹⁹⁶⁸ Ibrahim Čedić vd., “govoriti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 176.

¹⁹⁶⁹ Ismet Smailović, “govoriti, zboriti”, *Bosansko-turski...*, s. 130.

graditi: Boşnakçada; “*binaları (yollar, köprüler vb. de dahil olmak üzere) inşa etmek; bir bütün haline gelmesi gereken bir şeyi oluşturmak*” olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yapmak, inşa etmek, bina etmek; üretmek; oluşturmak, meydana getirmek*”¹⁹⁷⁰ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin, şimdiki zaman 1. tek. kişi “*gradim*” biçimi (48); 3. tek. kişi “*gradi*” biçimi (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir. Ayrıca Sancak lehçesine özgü, 3. çok. kişi {*gradu*} biçimi (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Genel geçmiş zamanda ise er., karma “*gradili*” etken sıfat-fiil biçimi ise (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Fiil (48) numaralı katılımcı tarafından da {*gradao*} ve {*gradaš*} farklı biçimleri ile de verilmiştir.

530. “(...) *sve ayrı onda svadbe gradao. (...) Džumbuš se gradaš, tabi, isprije ja kad sam bila došla (...)*” (48)

hladiti: Fiil Boşnakçada; “*Soğutmak; sıcaklığı azaltmak, rahatlık vermek, daha ferah ve hoş bir ortam oluşturmak; birini sakinleştirmek, öfkeyi azaltmak; duyarsızlaşmak, başlangıçtaki coşkuyu kaybetmek*”¹⁹⁷¹ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*soğutmak, serinletmek; yatıştırmak, sakinleştirmek*”¹⁹⁷² olarak aktarılmıştır. Yapılan araştırmalarda fiil, (20), (43) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından şimdiki zaman 3. tek. kişi “*hladi*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

hodati: Ölçünlü dilde; “*ayakları üzerinde ilerlemek, gitmek; yürüyerek belli bir alanı aşmak; çalışmak*”¹⁹⁷³ gibi anlamlarla tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*gitmek, yürümek*”¹⁹⁷⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zaman 1. tek. kişi “*hodam*” biçimi ile (10) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipinde

¹⁹⁷⁰ Şakir Bayhan, “graditi”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 343.

¹⁹⁷¹ Ibrahim Čedić vd., “hladiti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 200.

¹⁹⁷² Şakir Bayhan, “hladiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 379.

¹⁹⁷³ Ibrahim Čedić vd., “hodati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 200.

¹⁹⁷⁴ Ismet Smailović, “hodati”, *Bosansko-turski...*, s. 145.

“*hoday*” olarak biçimlenirken bölgede yapılan görüşmelerde (13) numaralı katılımcı tarafından {*hodi*} emir kipi biçimiyle kullanılmıştır.

531. “*Hodi vamo, buraya gel*” (13)

htjeti: Fiil ölçünlü dilde; “*bir şeye istek ve niyet sahibi olmak; bir şeyi planlamak; bir şeyle hemfikir olmak, aynı fikirde olmak*”¹⁹⁷⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*istemek, arzu etmek; alışkanlığı olmak, alışmış olmak; birinin başına gelmek*”¹⁹⁷⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde şimdiki zaman 1. tek. kişi “*hoću*” biçimiyle fiil (21), (27), (28), (34) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi “*hoćeš*” biçimiyle (29) numaralı katılımcı tarafından; 3. tek. ve çok. kişi “*hoće*” biçimiyle (04), (28), (48), (49) numaralı katılımcılar tarafından ve 1. çok. kişi “*hoćemo*” biçimiyle (44) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

Bununla birlikte fiilin şimdiki zaman çekiminin kısa biçimi, birinci gelecek zamanda yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda şimdiki zaman çekiminin kısa biçimi ile birinci gelecek zamanda; “(*ja*) *ću*, (*ti*) *ćeš*, (*on*, *ona*, *ono*) *će*; (*mi*) *ćemo*, (*vi*) *ćete*, (*oni*, *one*, *ona*) *će*”¹⁹⁷⁷ yardımcı fiil oluşturulmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde yardımcı fiil olarak “*ću*” biçimi ile (04), (27), (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*ćeš*” biçimi ile (27), (28), (50) numaralı katılımcılar tarafından; “*će*” biçimi ile (27), (28), (31), (45), (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*ćemo*” biçimiyle (28), (30), (44), (45), (48) numaralı katılımcılar tarafından ve “*ćete*” biçimiyle sadece (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

Ayrıca kısa yardımcı fiil biçimleri ve *ne-* olumsuzluk eki ile birlikte birinci gelecek zamanda olumsuz cümle oluşturulmaktadır. Ancak bu biçim fiilin şimdiki zaman olumsuz çekimi ile biçim olarak eş değerdir. Bu sebeple, fiilin şimdiki zaman olumsuz biçimi veya birinci gelecek zaman olumsuz yardımcı fiil biçimleri ele alınan cümlelerin bağlamından tespit edilebilir. Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen

¹⁹⁷⁵ Ibrahim Čedić vd., “htjeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 204.

¹⁹⁷⁶ Şakir Bayhan, “htjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 387.

¹⁹⁷⁷ Stjepan Babić vd., *Povijesni pregled...*, s. 686.

metinlerde fiilin, “*neće*”, “*nećemo*” ve “*neću*” olumsuz biçimleri tespit edilmiştir. Bu olumsuz biçimler cümlelerin bağlamı dikkate alındığında şimdiki zaman olumsuz biçimleridir.

532. “*Sad đeca neće da se nauču bošnjački.*” (28)

533. “*Neću değil neću istemem.*” (48)

Bunun yanı sıra, “*htjeti*” fiilinin şimdiki zamanda olumsuz biçimi olarak (48) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından {*nete*} biçimi, (50) numaralı katılımcı tarafından da olumlu {*hote*} biçimine yer verilmiştir. Miloš Okuka, ekav{*hteti*} biçimin, 3. tek. kişi olumsuz biçimde {*nete*} verilmesinin Kosovo-Resava (Boş. kosovsko-resavski) lehçesinde yaygın biçimde kullanıldığını ifade etmektedir.¹⁹⁷⁸ Ayrıca yapılan literatür taramasında, *Crikvenica*¹⁹⁷⁹ halk ağzında da “*htjeti*” fiilinin olumsuz {*nete*} biçiminde çekimi tespit edilmiştir. Bu bölgede “*htjeti*” fiili {*otet*} veya {*tet*} biçiminde yer almakta olup şimdiki zaman 3. çok. kişi olumsuz çekimi “*neće*”, {*nete*} veya {*nećeju*} biçiminde verilmiştir.¹⁹⁸⁰

ici: Boşnakçada; “*belirli bir yönde hareket etmek, yürümek*”¹⁹⁸¹ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*gitmek, bir yere doğru yönelmek; devam etmek; yürümek, yol almak; yaklaşmak; ilerlemek vb.*”¹⁹⁸² anlamlarda aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişi “*idem*” biçimi (10), (21) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi “*ideš*” biçimi (29), (44) numaralı katılımcılar tarafından; 3. tek. kişi “*ide*” biçimi (14), (28), (36), (52) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi “*idemo*” biçiminde (04), (26), (44), (46), (50) numaralı katılımcılar tarafından; 3. çok. kişi “*idu*” biçimiyle (04), (27), (28), (30), (44), (48), (49), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir. Bununla birlikte, genel geçmiş zamanda fiilin etken sıfat-fiil “*išla*” dş. biçimi (27), (31) numaralı katılımcılar tarafından, eril-karma çokluk “*išli*”

¹⁹⁷⁸ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 205-206.

¹⁹⁷⁹ “*Crikvenica*” (Tr. t. Tsikvenitsa), Hırvatistan’ın Primorje-Gorski Kotar bölgesinde, Adriyatik kıyısında yer alan bir şehirdir.

¹⁹⁸⁰ Đurđica Ivančić Dusper-Martina Bašić, “*otet/tet*”, *Rječnik crikveničkog govora*, Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić, Crikvenica 2013, s. 172.

¹⁹⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “*ici*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 206.

¹⁹⁸² Şakir Bayhan, “*ici*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 393.

biçimi ise (31), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Ayrıca yansız “*išlo*” biçimi (17) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

534. “*Mi smo iki bin on altı, ja sam išlo.*” (17)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında iletişimde, konuşan konumunda olan katılımcı “*ja*” (Tr. ben) kişi zamirini kullanmıştır. Katılımcı, eril doğal cinsiyete mensuptur. Bu sebeple, ölçünlü dil açısından verilen cümlede fiilin eril sıfat-fiil “*išao*” biçiminin kullanılması gerekmektedir.

igrati (se): Boşnakçada; “*Oyun oynamak; başka bir spor ekibine karşı yarışmak; yerinde zıplamak; bir tiyatro oyununda rol almak; tehlikeli bir şekilde eğlenirken hayatını riske atmak*”¹⁹⁸³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*oynamak, vakit geçirmek, oylanmak; bir film, oyun vb. etkinlikte rol almak, oynamak; dans etmek; film göstermek, tiyatro eseri sahnelemek*”¹⁹⁸⁴ gibi anlamlarla çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zaman 3. çok. kişi “*igraju se*” dönüşlü biçiminde (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

imati: Ölçünlü dilde sözcük; “*bir şeyin sahibi olmak, sahip olmak*”¹⁹⁸⁵ anlamlarında tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*sahip olmak, malik olmak, elinde bulundurmak*”¹⁹⁸⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişi “*imam*” biçimi (28) (30), (35), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından, 2. tek. kişi “*imaš*” biçimi (10), (39) numaralı katılımcılar tarafından, 3. tek. kişi “*ima*” biçimi (04), (14), (16), (27), (28), (34), (48), (49), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından, 1. çok. kişi “*imamo*” biçimi ve 2. çok. kişi “*imate*” biçimi (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Ayrıca fiil, (48) numaralı katılımcı tarafından bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zaman (Boş. prošlo nesvršeno vrijeme ili imperfekt) 2. veya 3. tek. kişi “*imaše*” biçiminde verilmiştir. Son olarak fiilin etken çatılı sıfat-fiil “*imala*” dş. biçimi (28), (45)

¹⁹⁸³ Ibrahim Čedić vd., “igrati (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 208.

¹⁹⁸⁴ Şakir Bayhan, “igrati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 396.

¹⁹⁸⁵ Ibrahim Čedić vd., “imati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 211.

¹⁹⁸⁶ Şakir Bayhan, “imati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 399.

numaralı katılımcılar tarafından; “*imalo*” yan. biçimi ise (16), (45), (46), (52) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

ispadati, ispasti: Boşnakçada fiil; “*bir şeyden düşmek (kutudan, trenin içinden düşmek); kötü sonuçlar nedeniyle bir yarışmadan çıkarılmak; beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmak (bir anda ortaya çıkmak)*”¹⁹⁸⁷ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise fiil; “*fırlamak (ileriye), çıkmak; düşmek; dökülmek, düşmek (saç); aniden ortaya çıkmak, belirmek; kümeden (ligden) düşmek*”¹⁹⁸⁸ anlamlarında aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zaman 3. çok. kişi “*ispadasmo*” biçiminde (35) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ispeći (se): Boşnakçada; “*bir yemek pişirmek (ekmek gibi); pişmiş olmak (et, ekmek ve benzeri şeyler), güneşte yanmak (güneşte uzun süre kalmak nedeniyle yanmak)*”¹⁹⁸⁹ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine ise; “*iyice pişirmek, kavurmak; kızartmak (yemeği); ısı etkisiyle belirli bir kullanıma elverişli duruma getirmek, pişirmek (tuğla, çömlek vb.); olgunlaştırmak, pişirmek; (se) pişmek, kızarmak; güneşten kızarmak*”¹⁹⁹⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil “*ispećinem*” biçiminde verilmiştir.

535. “*Hadi Hatidže, ispećinem po jednu kahvu.*” (28)

Cümlelerin bağlamı, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipini işaret etmektedir. Fiil ölçünlü dilde 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipinde “*ispekni*” veya “*ispeci*” olarak biçimlenmektedir.

istjerati: Boşnakçada fiil; “*zorla uzaklaştırmak, gitmesini sağlamak, dışarı çıkarmak, bulunduğu yeri terk etmeye zorlamak; kaçmaya zorlamak; kovmak, sürgün etmek*”¹⁹⁹¹ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*kovmak, dışarı atmak, ihraç etmek; belirli bir miktar üretmek; gerçekleştirmek*”¹⁹⁹² anlamlarıyla çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zaman 1. çok. kişi

¹⁹⁸⁷ Ibrahim Čedić vd., “ispadati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 227.

¹⁹⁸⁸ Şakir Bayhan, “ispasti, ispadati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 423.

¹⁹⁸⁹ Ibrahim Čedić vd., “ispeći (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 228.

¹⁹⁹⁰ Şakir Bayhan, “ispeći”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 423.

¹⁹⁹¹ Ana Diklić vd., “istjerati”, *a.g.e.*, s. 378.

¹⁹⁹² Şakir Bayhan, “istjerati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 431.

“*istjeramo*” ölçünlü biçimini işaret eden {*iščeremo*} veya {*isćeramo*} biçimleriyle (46) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Sözcüğün bu biçimi, daha önce ifade ettiğimiz /tje/ ses grubunun /će/ ses grubuna dönüşmesine neden olan yekav iyotasyonu ses olayı ile ilgili olup özellikle Karadağ konuşma havzasında sıklıkla bu değişime rastlanmaktadır.

izaći: Fiil Boşnakçada ayrıca, “*izići*” ve “*izlaziti*” olarak da yer almaktadır. Ölçünlü dilde; “*dışarı çıkmak; bir iç mekandan yürüyerek dışarı çıkmak*”¹⁹⁹³ anlamıyla verilirken fiil Türkiye Türkçesine; “*dışarı çıkmak; doğmak; çıkmak (güneş için); inmek (bir taşıttan); terk etmek, bırakmak*”¹⁹⁹⁴ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil genel geçmiş zaman etken çatılı sıfat-fiil “*izašli*” karma çok. biçimi ile (16) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

izgaziti: Ölçünlü dilde; “*sırayla her şeyi ezmek, yok etmek için güçlü bir şekilde ezmek (ot gibi ezerek yok etmek)*”¹⁹⁹⁵ anlamıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*çiğnemek, ezmek; çiğneyip geçmek; çiğneyip düzlemek, düz duruma getirmek*”¹⁹⁹⁶ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 3. çok. kişi “*izgaze*” biçimi ve etken çatılı sıfat-fiil “*izgazio*” er. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

jesti: Boşnakçada; “*(vücuda) yiyecek almak; çiğnemek ve yutmak, beslenmek*”¹⁹⁹⁷ anlamlarında verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*yemek yemek, yiyip içmek; beslenmek; kaşık sallamak; kemirmek, oymak, yemek; rahatsız etmek*”¹⁹⁹⁸ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil mastar biçimi “*jesti*” ile (27) numaralı katılımcı tarafından {*jest*} biçiminde verilmiştir. Boşnakçada özellikle birinci gelecek zamanda, -ti ekiyle oluşturulan mastar biçiminde telaffuz ederken sondaki -ti eki, yazarken de sondaki /i/ sesi yaygın bir biçimde fiilden düşmektedir: (telaffuz biçimi) “*ćitaću*”; (yazılış biçimi) “*ćitat ću*”.¹⁹⁹⁹

¹⁹⁹³ Ibrahim Ćedić vd., “*izaći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 237.

¹⁹⁹⁴ Şakir Bayhan, “*izići, izaći, izlaziti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 444.

¹⁹⁹⁵ Ibrahim Ćedić vd., “*izgaziti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 241.

¹⁹⁹⁶ Şakir Bayhan, “*izgaziti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 442.

¹⁹⁹⁷ Ibrahim Ćedić vd., “*jesti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 263.

¹⁹⁹⁸ Şakir Bayhan, “*jesti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 476.

¹⁹⁹⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 280.

Ayrıca fiilin şimdiki zaman 1. tek. kişi “*jedem*” biçimi (21); 3. tek. kişi “*jede*” biçimi (04) ve (34); 3. çok. kişi “*jedu*” biçimi ise (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

kabuliti: Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcük; “*kabul etmek, benimsemek*”²⁰⁰⁰ anlamları ile verilmiş Türkiye Türkçesine ise; “*kabul etmek, razı olmak, benimsemek*”²⁰⁰¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiile, *na-* ön eki eklenerek etken sıfat-fiil “*nakabuli*” karma ve er. çok. biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ancak ölçünlü dilde fiilin *na-* ön eki ile türetilmiş {*nakabuliti*} biçimine yapılan sözlük taramasında ulaşılamamıştır.

kazati: Boşnakçada fiil; “*Sözcüklerle ifade etmek, söylemek, bahsetmek, bildirmek, tanımlamak, sunmak*”²⁰⁰² anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*söylemek, demek; bildirmek, haber vermek; emretmek; bahsetmek, konuşmak; anlatmak*”²⁰⁰³ olarak aktarılmıştır. Bitmiş fiil görünüşlü “*kazati*” fiili master biçiminde (19) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından; şimdiki zaman 1. tek. kişi “*kazem*” biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından; 3. tek. kişi “*kaze*” biçiminde (08), (34) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişiye yöneltilen “*kazi*” emir kipi biçiminde (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Ayrıca bitmemiş fiil görünüşlü “*kazivati*” biçimi ise genel geçmiş zamanda, etken çatılı sıfat-fiil “*kazivala*” dş. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kopati: Ölçünlü dilde; “*ekim yapmak için toprağı kazarak işlemek; toprakta bir çukur veya oyuk oluşturmak (kuyu kazmak, mezar kazmak); temel olarak araştırmak veya incelemek (belgeleri karıştırarak araştırmak)*”²⁰⁰⁴ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*bellemek, çapalamak, toprağı çapa ile kabartmak; kazmak, kazı yapmak; didiklemek, araştırmak*”²⁰⁰⁵ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük sadece (31) numaralı katılımcı tarafından etken çatılı

²⁰⁰⁰ Abdulah Škaljić, “*kabuliti*”, *a.g.e.*, s. 377.

²⁰⁰¹ Şakir Bayhan, “*kabuliti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 484.

²⁰⁰² Ibrahim Čedić vd., “*kazati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 282.

²⁰⁰³ Ismet Smailović, “*kazati, kazivati*”, *Bosansko-turski...*, s. 199.

²⁰⁰⁴ Ibrahim Čedić vd., “*kopati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 308.

²⁰⁰⁵ Şakir Bayhan, “*kopati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 548.

sıfat-fiil “*kopali*” karma ve er. biçimi ile ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

kositi: Fiil Boşnakçada; “*çim biçme makinesi veya tırpanla çim kesmek; kesmek; doğal afetler, savaş, hastalıklar vb. gibi her şeyin önünü kesmek; rüzgar ve diğer doğal felaketlerin önünü almak, engellemek, etkisini yok etmek*”²⁰⁰⁶ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*tırpanla biçmek, tırpanlamak; öldürmek, yok etmek*”²⁰⁰⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zaman 1. tek. kişi “*kosim*” biçiminde (10) ve (26) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca sözcük (26) numaralı katılımcı tarafından {*okosim*} biçiminde ifade edilmiştir.

536. “*Okosim. Travu da kosim*” (26)

Yapılan sözlük taramasında cümlede verilen {*okosim*} ifadesinin, “*okositi*” fiilinin dönüşlü “*okositi se*” biçimi ile; “*birisi ile kaba ve korkutucu biçimde konuşmak; birini ürkütmek*”²⁰⁰⁸ anlamında mevcut olduğu tespit edilmiştir. Ancak, verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında katılımcının {*okosim*} ifadesi ile ölçünlü dildeki “*kositi*” (Tr. tırpanla biçmek) fiilinin anlamını vermek istediği anlaşılmaktadır.

krenuti: Fiil; “*bir yerden başka bir yere gitmeye başlamak; uzaklaşmak, yola çıkmak, hareket etmek; etkilemeye başlamak, gelişmeye başlamak*”²⁰⁰⁹ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*yerinden kalkmak, hareket etmek, harekette bulunmak*”²⁰¹⁰ olarak çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*krene*” biçimi ile (19) ve (45) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

kupiti: Ölçünlü dilde fiil; “*para veya başka bir şeyle ödeme yaparak bir şeyi sahiplenmek, sahibi olmak; kötü bir amaçla birini rüşvetle etkilemek (para, ayrıcalık vb. ile); hoş davranışlar veya övgüyle birini kazanmak*”²⁰¹¹ olarak tanımlanırken

²⁰⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “*kositi*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 312.

²⁰⁰⁷ Şakir Bayhan, “*kositi*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 554.

²⁰⁰⁸ Ana Diklić vd., “*okositi se*”, *a.g.e.*, s. 747.

²⁰⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “*krenuti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 318.

²⁰¹⁰ Ismet Smailović, “*krenuti*”, *Bosansko-turski...*, s. 221.

²⁰¹¹ Ibrahim Čedić vd., “*kupiti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 330.

Türkiye Türkçesine; “*satın almak; yaptırmak; almak; rüşvet vermek, para yedirmek; edinmek, elde etmek*”²⁰¹² anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. çok. kişi “*kupimo*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ve 3. tek. kişi “*kupi*” biçiminde ise (30) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

magliti: Fiil Türkiye Türkçesine; “*sisle örtmek, sisle kaplamak; yaşarmak, yaşla dolmak, sulanmak*” ve dönüşlü “*magliti se*” biçimi ile “*sislenmek, sisle kaplanmak, sise bürünmek; akli karışmak, bocalamak, şaşırarak*” anlamlarında aktarılmıştır.²⁰¹³ Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*magli se*” biçimi ile (14) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

miješati: Fiil Boşnakçada; “*farklı maddeleri bir araya getirip karıştırmak, karışım oluşturmak*”²⁰¹⁴ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*karıştırmak, karmak; çalkalamak, içinde bir şey bulunan sıvıyı sarsarak sallamak; çalkalamak*” dönüşlü “*miješati se*” biçimi ise; “*karışmak, bulaşmak; müdahale etmek, araya girmek, ilişmek*” olarak aktarılmıştır.²⁰¹⁵ Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcı tarafından fiil genel geçmiş zamanda, etken çatılı sıfat-fiil “*miješao se*” er. tek. biçimi ile verilmiştir.

militi (se): Fiil; “*keyif, istek hissetmek, hoşlanılmak, beğenilmek*”²⁰¹⁶ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*canı istemek, heves duymak*”²⁰¹⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*milio*” er. tek. biçimi ile verilmiştir.

milovati: Fiil Boşnakçada; “*sevgi dolu bir şekilde nazikçe el ile okşamak; şımartmak*”²⁰¹⁸ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*okşamak, sıvazlamak;*

²⁰¹² Şakir Bayhan, “*kupiti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 586.

²⁰¹³ Şakir Bayhan, “*magliti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 634.

²⁰¹⁴ İbrahim Čedić vd., “*miješati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 375.

²⁰¹⁵ Şakir Bayhan, “*miješati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 666.

²⁰¹⁶ İbrahim Čedić vd., “*militi (se)*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 376.

²⁰¹⁷ Şakir Bayhan, “*militi se*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 668.

²⁰¹⁸ İbrahim Čedić vd., “*milovati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 377.

hafifçe dokunmak, sevmek”²⁰¹⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil mastar dönüşlü “*milovati se*” biçimi ile (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

misлити: Boşnakçada; “*zihninizle düşünce veya fikir oluşturmak; kararlar almak, sonuçlara varmak, yargılamak, sonuç çıkarmak; düşünmek, varsaymak, hayal etmek; istemek, arzulamak*”²⁰²⁰ anlamlarıyla verilen sözcük Türkiye Türkçesine; “*hayalinden geçirmek, düşünmek, içinden geçirmek, aklından geçirmek; kurmak; sanmak, zannetmek; bilmek; amaçlamak, hedef tutmak, planlamak; kastetmek*”²⁰²¹ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*mislim*” biçiminde (27); 3. tek. kişi “*misli*” biçiminde ve 2. tek. kişi “*misliš*” biçiminde (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır.

moći: Boşnakçada fiil; “*bir aktiviteyi gerçekleştirmek için yetenek, güç, istek, kabiliyet, bilgi vb. sahip olmak*”²⁰²² anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*yapabilmek, edebilmek, elinden gelmek; olabilmek; izni, müsaadesi olmak; kullanılabilir olmak*”²⁰²³ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiilin şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*mogu*” biçimi ile (04), (12), (13), (27), (28), (30) numaralı katılımcılar tarafından; etken çatılı sıfat-fiil “*mogli*” karma ve er. çok. biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca fiilin farklı biçimleri de bölgede yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Fiil, (27) numaralı katılımcı tarafından 3. tek. kişi {*mere*} biçimi; (29) numaralı katılımcı tarafından da 1. tek. kişi {*merem*} biçimi ifade edilmiştir. Fiilin bu biçimdeki farklı biçimi, Dalmaçya hinterlandında ve Batı Hersek konuşma havzasında sıkça kullanılmaktadır.²⁰²⁴ Bununla birlikte, D. Brozović, Fojnica konuşma havzasında {*ne merem*} olumsuz biçimini de tespit etmiştir.²⁰²⁵

²⁰¹⁹ Şakir Bayhan, “*milovati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 668.

²⁰²⁰ Ibrahim Čedić vd., “*misлити*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 380.

²⁰²¹ Şakir Bayhan, “*misлити*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 673.

²⁰²² Ibrahim Čedić vd., “*moći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 385.

²⁰²³ Şakir Bayhan, “*moći*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 682.

²⁰²⁴ Ivica Gusić-Filip Gusić, “*mere*”, *a.g.e.*, s. 232.

²⁰²⁵ Dalibor Brozović, “*Govor u dolini...*”, s. 137.

Bununla birlikte Asim Peco tarafından, Batı Bosna konuşma havzasında, olumlu {*more*} ve olumsuz {*ne mere*}²⁰²⁶ biçimlerinin kullanıldığı kayda geçirilmiştir.

567. “(...) *ja mislim nema to zeleno, ne mere bit.*” (27)

Verilen cümledeki altı çizili ifadenin yanı sıra fiil, (04), (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından 3. tek. kişi {*more*} biçimi ile de sıklıkla kullanılmaktadır. Fiilin {*more*} biçiminde kullanımı Sancak lehçesinde, özellikle Rožaje bölgesinde sıklıkla ifade edilmektedir.²⁰²⁷ Bunun yanı sıra, daha geniş bir konuşma havzası olan Batı Hersek konuşmalarında “*moći*” fiili şimdiki zamanda (*ti*) {*moreš*}, (*on, ona, ono*) {*more*}, (*mi*) {*moremo*}, (*vi*) {*morete*} biçimlerinde yer almaktadır.²⁰²⁸

568. “*Ne more da se oženi, nema (...)*” (49)

Bölgede yapılan görüşmelerde, 2. tek. kişiye yöneltilen olumsuz emir kipi “*nemoj*” biçimi ise (14) ve (19) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

569. “*Studena studena ne soğuk, turski nemoj priča!*” (11)

morati: Boşnakçada; “*zorunda kalmak, zorunlu olarak istemek; mutlaka yapmak*”²⁰²⁹ anlamlarıyla verilirken sözcük Türkiye Türkçesine; “*mecbur olmak, zorunda olmak; gerekmek, lazım olmak, icap etmek; mümkün olmak, imkan bulunmak*”²⁰³⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*moram*” biçimi ile (21), (27), (28) numaralı katılımcılar tarafından; 2. tek. kişi “*moraš*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir. Fiil, *na-* ön eki eklenerek şimdiki zaman 1. çok. {*namoramo*} biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ancak yapılan sözlük taramasında fiilin {*namorati*} mastar biçimine ulaşılammıştır.

²⁰²⁶ Asim Peco, *Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne, Dio I: ...*, s. 161; Asim Peco, *Ikavskoščakavski govori zapadne Bosne, Dio II: Akcenat, oblici, tekstovi*, Knj. IV, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007, s. 11.

²⁰²⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*more*”, *a.g.e.*, s. 237.

²⁰²⁸ Asim Peco, *Govori zapadne Hercegovine, Knj. II*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007, s. 325.

²⁰²⁹ Ibrahim Čedić vd., “*morati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 390.

²⁰³⁰ Şakir Bayhan, “*morati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 688.

nadoći: Ölçünlü dilde sözcük; “*önceki seviyeye yükselmek (örneğin su ve benzeri); kabarmak; hamuru nemlendirmek; bir soruna çözüm bulmak, akıl etmek*”²⁰³¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*azmak, taşmak, yükselmek (su); kabarmak, şişmek (hamur)*”²⁰³² anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcüğün etken sıfat-fiil “*nadošao*” er. tek. biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ancak cümlelerin bağlamı dikkate alındığında, “*doći*” (Tr. gelmek) fiilinin anlamının işaret edildiği anlaşılmaktadır.

570. “*A otišli pošle u Bosnu ama dedo mi je otale nadošao*” (28)

namjestiti: Boşnakçada bitmiş görünüşlü “*namjestiti*” fiilinin yanı sıra, “*namještati*” bitmemiş görünüşlü çifti de mevcut olup; “*bir şeyin doğru yere gelmesini sağlamak; düzenlemek, temizlemek (evde); vücut pozisyonunu ve bulunduğu yeri rahatlık için ayarlamak*”²⁰³³ olarak tanımlanır. Fiil, Türkiye Türkçesine; “*düzenlemek, düzene sokmak, hazırlamak; tamir etmek, onarmak; yapmak; döşemek (mobilya vb.); iş vermek; tezgah kurmak*”²⁰³⁴ gibi anlamlarda çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil (48) numaralı katılımcı tarafından {*namešćim*} biçiminde verilmiştir. Yapılan literatür taramasında Sancak lehçesinde, özellikle Rožaje’de fiilin {*nameštiti*} mastar biçimi ve şimdiki zamanda 1. tek. kişi {*nameštim*} biçiminde çekimi tespit edilmiştir.²⁰³⁵ Bunun yanı sıra, daha önce bahsedildiği gibi /št/ ses grubunun Batı Ştokav lehçe kümesinde /šć/ olarak değişime uğradığı²⁰³⁶ bilgisi ışığında, bölgede elde edilen {*namešćim*} biçiminin “*namještim*” çekiminin farklı telaffuzu olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte fiil, (50) numaralı katılımcı tarafından ise etken çatılı sıfat-fiil {*namešćili*} karma ve er. çok. biçimi ile verilmiştir.

Ayrıca, (39) numaralı katılımcı tarafından verilen {*namesi*} fiil biçiminin ise, Sancak lehçesindeki {*nameštiti*} biçiminin “yapmak” anlamıyla, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

²⁰³¹ Ibrahim Čedić vd., “*nadoći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 404.

²⁰³² Şakir Bayhan, “*nadoći*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 711.

²⁰³³ Ibrahim Čedić vd., “*namjestiti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 414.

²⁰³⁴ Şakir Bayhan, “*namjestiti, namještati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 726.

²⁰³⁵ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*nameštiti*”, *a.g.e.*, s. 253.

²⁰³⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 32-33.

571. “Yap bana bir kahve, namesi mi jednu kahvu” (39)

Ölçünlü dilde “*namjesti*” olarak biçimlenen fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi {*namesi*} biçiminde verilmiştir.

napisati: Ölçünlü dilde fiil; “*yazarak bir metin oluşturmak*”²⁰³⁷ anlamıyla verilmiştir. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*kaleme almak, yazmak, yazıya geçirmek, yazı ile anlatmak; tekst oluşturmak; yazma işini bitirmek*”²⁰³⁸ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*napišem*” biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

naći: Boşnakçada fiil; “*Kaybolan veya aranan şeyi bulmak, ulaşmak; belirli bir anlaşma gereği biriyle buluşmak (bir kız arkadaşıyla buluşmak gibi)*”²⁰³⁹ anlamında tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*bulmak; arayıp bulmak; bulup çıkarmak, keşfetmek*”²⁰⁴⁰ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*našle*” dş. çok. biçimi ile sadece (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

naučiti (se): Ölçünlü dilde; “*bilgi, beceri veya deneyim kazanmak; kendi bilgi, beceri veya deneyimini başkasına aktarmak; öğretmek; alışmak*”²⁰⁴¹ anlamıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*(çalışarak) öğrenmek, bilgi edinmek, bellek; ders almak, bir olaydan deneyim kazanmak; ibret almak; alışmak, alışkanlık kazamak*” ve dönüşlü biçimi “*naučiti se*” ile “*alışmak, uymak, intibak etmek*”²⁰⁴² olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelere fiil şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*nauči se*” dönüşlü biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından; 1. çok. kişi “*naučimo se*” dönüşlü biçimi ile (31) numaralı katılımcı tarafından; 2. çok. kişi “*naučite se*” dönüşlü biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*naučili*” karma ve er. çok. biçimi ile (04) ve (31) numaralı katılımcılar tarafından; “*naučili se*” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından;

²⁰³⁷ Ibrahim Čedić vd., “*napisati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 417.

²⁰³⁸ Şakir Bayhan, “*napisati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 730.

²⁰³⁹ Ibrahim Čedić vd., “*naći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 402.

²⁰⁴⁰ Ismet Smailović, “*naći*”, *Bosansko-turski...*, s. 282.

²⁰⁴¹ Ibrahim Čedić vd., “*naučiti (se)*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 430.

²⁰⁴² Şakir Bayhan, “*naučiti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 744.

“*naučila*” dş. tek. ve “*naučila se*” dş. tek. dönüşlü biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

nemati: Boşnakçada; “*sahip olmamak, herhangi bir şeye sahip olmamak; yoksul olmak, fakirlik içinde yaşamak*”²⁰⁴³ anlamlarıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*sahip olmamak, muhtaç olmak; bulunmamak, olmamak (aradığında); geçmemek (zaman); yapılmamak, oluşmamak*”²⁰⁴⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*nema*” biçimi ile (03), (04), (08), (14), (16), (26), (27), (28), (29), (30), (45), (48), (49), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından; 3. çok. kişi “*nemaju*” biçiminde (04), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Ayrıca sözcük, şimdiki zaman 3. tek. kişi “*nema*” biçimini işaret eder nitelikte, (48) numaralı katılımcı tarafından {*nima*} biçiminde verilmiştir.

572. “*Nete, nete da zboru bošnjački. Nima dolazika, ne znam nikako (...)*”
(48)

obradovati: Fiil Boşnakçada; “*birini mutlu etmek veya sevinçli kılmak*” anlamıyla verilirken dönüşlü biçimi “*obradovati se*” ise; “*kendisini mutlu etmek veya, neşeli kılmak; mutlu olmak*”²⁰⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine; “*sevindirmek, (birinin) yüzünü güldürmek, gönlünü almak, mutlu etmek*” dönüşlü biçim ile “*sevinmek, sevinç duymak*” anlamlarıyla aktarılmıştır.²⁰⁴⁶ Yapılan görüşmelerde fiil sadece (48) numaralı katılımcı tarafından etken çatılı sıfat-fiil “*obradovali*” karma ve er. çok. biçiminde verilmiştir.

obrasti: Boşnakçada; “*çimenin ve yabani otun çıkması, büyümesi, yeşermesi; (ot) çıkmak, büyüme*”²⁰⁴⁷ anlamlarına gelen fiil Türkiye Türkçesine; “*(bitki) büyüme, yetiştirmek*”²⁰⁴⁸ olarak aktarılmıştır. Fiil sadece (48) numaralı katılımcı tarafından etken sıfat-fiil “*obrasli*” karma ve er. çok. biçiminde verilmiştir.

²⁰⁴³ Ibrahim Čedić vd., “nemati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 447.

²⁰⁴⁴ Şakir Bayhan, “nemati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 761.

²⁰⁴⁵ Ibrahim Čedić vd., “obradovati (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 512.

²⁰⁴⁶ Şakir Bayhan, “obradovati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 815.

²⁰⁴⁷ Ibrahim Čedić vd., “obrasti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 512.

²⁰⁴⁸ Şakir Bayhan, “obrasti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 815.

odvesti: Fiil; “*birini yanında götürerek gitmek, birini götürmek; uzaklaştırmak*”²⁰⁴⁹ anlamlarında Boşnakçada yer almakta olup Türkiye Türkçesine ise; “*alıp götürmek, beraberinde götürmek; sonuca vardırmak, sevk etmek, itmek, sürüklemek*”²⁰⁵⁰ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*odvede se*” dönüşlü biçimde (28) umaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

odvojiti: Boşnakçada; “*bir şeyi başka bir şeyden ayırmak, ayırmak*”²⁰⁵¹ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*ayırmak, tefrik etmek*”²⁰⁵² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda fiil (16) numaralı katılımcı tarafından etken çatılı sıfat-fiil “*odvojili*” karma ve er. çok. biçimi ile verilmiştir.

ogladnjeti: Ölçünlü dilde; “*açlık hissetmek, aç olmak*”²⁰⁵³ anlamlarıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*acıkmak, aç kalmak*”²⁰⁵⁴ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*ogladnio*” er. tek. biçimi ile (34) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

okrenuti: Ölçünlü dilde fiil; “*dönerek mevcut konumu veya yönü tersine çevirmek; Diğer tarafına çevirmek; yönelimi veya hareket yönünü değiştirmek, farklı bir yöne gitmek, başka bir yöne doğru yönlendirmek*”²⁰⁵⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*çevirmek, bir şeyin yönünü değiştirmek; döndürmek, tersine çevirmek; yöneltmek*”²⁰⁵⁶ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*okrenem*” ve 1. çok. kişi “*okrenemo*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

okupiti: Boşnakçada fiil; “*birçok insanı veya nesneyi aynı anda aynı yerde toplamak; birçok insanın aynı anda aynı yere gelmesini sağlamak*”²⁰⁵⁷ olarak

²⁰⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “odvesti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 526.

²⁰⁵⁰ Şakir Bayhan, “odvesti (I)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 834.

²⁰⁵¹ Ibrahim Čedić vd., “odvojiti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 527.

²⁰⁵² Ismet Smailović, “odvojiti”, *Bosansko-turski...*, s. 342.

²⁰⁵³ Ibrahim Čedić vd., “ogladnjeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 528.

²⁰⁵⁴ Şakir Bayhan, “ogladnjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 837.

²⁰⁵⁵ Ana Diklić vd., “okrenuti”, *a.g.e.*, s. 747.

²⁰⁵⁶ Şakir Bayhan, “okrenuti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 844.

²⁰⁵⁷ Ibrahim Čedić vd., “okupiti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 536.

tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*toplamak, bir araya getirmek, buluşturmak*” ve dönüşlü “*okupiti se*” biçimi ile; “*toplanmak, doluşmak; buluşmak*” anlamlarında aktarılmıştır.²⁰⁵⁸ Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*okupile se*” dönüşlü dş. çok. yakın biçimde {*okuple se*} olarak (52) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

opremiti, opremati: Boşnakçada; “*ekipmanı sağlamak, ekipman tedarik etmek*”²⁰⁵⁹ anlamı ile verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*donatmak, teçhiz etmek; döşemek, eşya yerleştirmek; kurmak*”²⁰⁶⁰ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiili şimdiki zamanda 3. çok. kişi “*opreme*” biçimin Sancak lehçesine özgü, daha açık bir ifadeyle -e 3. çok. kişi şimdiki zaman ekinin yerine -u ekinin kullanılmasıyla {*opremu*} biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ostarjeti: Fiil; “*yaşlanmak, genç olmamak*”²⁰⁶¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yaşlanmak, kocamak, ihtiyarlamak, yaşı ilerlemek; kartlaşmak*”²⁰⁶² biçiminde aktarılmıştır. Bununla birlikte fiilin bitmiş görünüşlü “*ostariti*” biçimi ise; “*yaşlanmak, ihtiyar olmak, ihtiyarlamak*”²⁰⁶³ anlamıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, (35) numaralı katılımcı tarafından {*ostarali*} biçiminde verilmiştir. Bu biçim, fiilin bitmemiş “*ostarjeti*” görünüşünün etken çatılı sıfat-fiil “*ostarjeli*” karma ve er. çok. biçimini veya bitmiş “*ostariti*” görünüşün “*ostarili*” karma ve er. çok. biçimini işaret etmektedir. Bosna Hersek topraklarında fiilin “*ostariti*” mastar biçiminin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.²⁰⁶⁴

573. “*Vallahi, svako jako sinko. İhtiyarlık var, ostarali. Artık gidiyoz yavaş yavaş*” (35)

²⁰⁵⁸ Şakir Bayhan, “okupiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 846.

²⁰⁵⁹ İbrahim Čedić vd., “opremati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 547.

²⁰⁶⁰ Şakir Bayhan, “opremiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 857.

²⁰⁶¹ İbrahim Čedić vd., “ostariti/ostarjeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 559.

²⁰⁶² Şakir Bayhan, “ostarjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 871.

²⁰⁶³ Danijela Ahmetović vd., “ostariti”, *Tursko-bosanski, bosansko-turski rječnik*, B-Eli-M, Lukovac 2014, s. 1037.

²⁰⁶⁴ Sözcüğün “ostariti” mastar biçiminin Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 141.

Cümlelerin bağlamı incelendiğinde verilen {*ostarali*} ifadesi ile; “yaşlanmak, ihtiyarlamak” anlamının işaret edildiği anlaşılmaktadır.

ostati: Boşnakçada; “*aynı yerde kalmak, gitmemek*”²⁰⁶⁵ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*kalmak, sürdürmek; ortakalmak, artmak, geriye kalmak; olduğu gibi kalmak, değişmemek; geride kalmak*”²⁰⁶⁶ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda etken çatılı sıfat-fiil “*ostala*” dş. tek. biçimi ile (29); “*ostali*” karma ve er. çok. biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiil şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*ostane*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

ostaviti: Ölçünlü dilde; “*belirli bir yere bir şey koymak; birini rahat bırakmak; birine bir şeyi miras bırakmak*”²⁰⁶⁷ anlamlarıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*bırakmak, koymak; bir alışkanlıktan veya bir işten vazgeçmek, bırakmak; terk etmek, ayrılmak; miras bırakmak*”²⁰⁶⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*ostavila*” dş. tek. biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiil yine (27) numaralı katılımcı tarafından sözcüğün sonundaki /i/ sesi olmaksızın {*ostavit*} master biçiminde de ifade edilmiştir.

574. “Ja moram dijete ostavit ama zna da ima neku i Zaniha ide (...)” (27)

otići: Boşnakçada fiil; “*bir yerden uzaklaşmak, ayrılmak*”²⁰⁶⁹ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*gitmek, çıkmak, ayrılmak, uzaklaşmak, kalkmak*”²⁰⁷⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil farklı biçimlerde farklı katılımcılar tarafından verilmiştir. Fiil, (52) numaralı katılımcı tarafından “*otići*” master biçiminde; (04) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*ode*” biçiminde; (04), (28), (50) numaralı katılımcılar tarafından 3. çok. kişi “*odu*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde

²⁰⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “ostati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 560.

²⁰⁶⁶ Şakir Bayhan, “ostati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 871.

²⁰⁶⁷ Ibrahim Čedić vd., “ostaviti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 560.

²⁰⁶⁸ Şakir Bayhan, “ostaviti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 872.

²⁰⁶⁹ Ibrahim Čedić vd., “otići”, *Rječnik bosanskog...*, s. 563.

²⁰⁷⁰ Ismet Smailović, “otići”, *Bosansko-turski...*, s. 361.

kullanılmıştır. Genel geçmiş zamanda ise etken çatılı sıfat-fiil “*otišao*” er. tek. biçimi ile (18), (26), (28) numaralı katılımcılar tarafından; “*otišla*” dş. tek. biçimi ile (04); “*otišli*” karma ve er. çok. biçimi ile (16), (19), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca genel geçmiş zamanda er. tek. “*otišao*” biçimi, (50) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından {*otišo*} biçiminde ifade edilmiştir.

575. “*Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim.*” (51)

Fiilin yukarıdaki cümlede verilen {*otišo*} farklı biçimi, -al > -ao > -o²⁰⁷¹ etken çatılı sıfat-fiil er. tek. ekinin değişimi ile ilgilidir. Ştokav lehçe kümesinin konuşma havzası ile ilgili yapılan literetür taramasında -ao ekinin -o biçim birimi ile verilmesi, Doğu Hersek,²⁰⁷² Batı Hersek,²⁰⁷³ Doğu Bosna²⁰⁷⁴ ve Šumadija-Vojvodina lehçesinde²⁰⁷⁵ tespit edilmiştir. Bununla birlikte Senahid Halilović, 19. yüzyıl Saraybosna halk ağzında da -ao > -o değişimini²⁰⁷⁶ işaret etmektedir. Son olarak, Konjic ve civarında da bu değişim Jasmina Hrnjica tarafından kayda geçirilmiştir.²⁰⁷⁷

Fiilin, bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zaman (Boş. aorist) 3. çok. kişi “*odoše*” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından, 1. tek. kişi “*odoh*” ölçünlü biçimi ise (04) numaralı katılımcı tarafından {*odeh*} biçiminde verilmiştir.

576. “*Ja odeh, kako ću da govorim, niko nema da govoriš.*” (04)

otvarati: Fiil Boşnakçada; “*bir şeyi açık hale getirmek (kapı, pencere); açarak erişimi, iletişimi veya başlangıcı mümkün kılmak*”²⁰⁷⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*açmak, genişletmek; delmek, delik açmak; musluğu açmak; serbest bırakmak*”²⁰⁷⁹ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde

²⁰⁷¹ Asim Peco, *Govori zapadne Hercegovine; knj. II ...*, s. 13.

²⁰⁷² Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 58.

²⁰⁷³ Nedeljko Bogdanović-Jordana Marković, *a.g.e.*, s. 216.

²⁰⁷⁴ Dževad Jahić vd., *Gramatika bosanskoga...*, s. 34; Dalibor Brozović, “O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta”, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, Vol. No. 2, 1966, s. 134.

²⁰⁷⁵ Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 60; Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 140.

²⁰⁷⁶ Senahid Halilović vd., *Govor grada Sarajeva...*, s. 19.

²⁰⁷⁷ Jasmina Hrnjica, *a.g.m.*, s. 444.

²⁰⁷⁸ Ibrahim Čedić vd., “otvarati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 567.

²⁰⁷⁹ Şakir Bayhan, “otvoriti, otvarati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 883.

fiilin şimdiki zamanda 1. çok. kişi “*otvaramo*” ölçünlü biçimi, (48) numaralı katılımcı tarafından {*otvaromo*} olarak verilmiştir.

oženiti: Ölçünlü dilde; “*bir erkeği evlendirmek (oğlunu evlendirmek); birini (kadını) eş olarak almak; (kendi) evlilik törenini yapmak*”²⁰⁸⁰ anlamlarıyla verilen fiil Türkiye Türkçesine; “*erkeği evlendirmek, evermek*”, dönüşlü “*oženiti se*” biçimi ise “*bir kadınla evlenmek (erkek), yuva kurmak; dünya evine girmek*” olarak aktarılmıştır.²⁰⁸¹ Yapılan mülakatlarda fiil etken sıfat-fiil “*oženio*” er. tek. biçimi ile (33), dönüşlü “*oženio se*” biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*oženi se*” dönüşlü biçimi (49) numaralı katılımcı tarafından ifade edilirken 3. çok. kişi “*ožene se*” dönüşlü biçimin Sancak lehçesine özgü {*oženu se*} biçimi ise (52) numaralı katılımcı tarafından telaffuz edilmiştir.

padati: Boşnakçada; “*ayaklarının altındaki zemini kaybetmek, takılmak; bir şeyin içine düşmek; meteoroloji terimi olarak atmosferin boşalması, yağmak (yağmur, kar vb.); değer kaybetmek, yüksek bir pozisyonu kaybetmek; sınavları geçememek*”²⁰⁸² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*düşmek; alçalmak, inmek; yağmak, düşmek (kar, yağmur vb.); savaşta savunulmaz duruma gelerek teslim olmak, düşmek*”²⁰⁸³ vb. anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, (21) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*pada*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

peći: Fiil; “*farklı amaçlarla (örneğin et pişirmek veya çömlek yapmak için) bir şeyi yüksek sıcaklığa maruz bırakmak*”²⁰⁸⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*ateşte pişirmek, kızartmak; yakmak, kavurmak, kül etmek; çok sıcak olmak, yakmak*”²⁰⁸⁵ gibi anlamlar aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*pečem*” biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

²⁰⁸⁰ Ibrahim Čedić vd., “oženiti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 571.

²⁰⁸¹ Şakir Bayhan, “oženiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 888.

²⁰⁸² Ibrahim Čedić vd., “padati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 573.

²⁰⁸³ Şakir Bayhan, “pasti, padati (I)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 906.

²⁰⁸⁴ Ibrahim Čedić vd., “peći”, *Rječnik bosanskog...*, s. 604.

²⁰⁸⁵ Şakir Bayhan, “peći”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 912.

pisati: Boşnakçada; “*kaydetmek, yazmak; birine mektup yazmak; edebi veya sanatsal yaratıcı çalışmalarla ilgilenmek*”²⁰⁸⁶ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*yazmak; yazı yazmak; kalem oynatmak; şiir dizmek; koşuk düzmek*”²⁰⁸⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*pišem*” biçimi ile (45); 3. tek. kişi “*piše*” biçimi ile (36); 3. tek. kişi “*piše se*” dönüşlü biçim ile (18) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

pitati: Fiil Boşnakçada; “*soru sormak, cevap veya çözüm aramak, şüpheli olanı araştırmak*”²⁰⁸⁸ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*sormak, sual etmek*”²⁰⁸⁹ anlamı ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zaman 3. tek. kişi “*pita*” biçimi ile (27), (28) numaralı katılımcılar tarafından; 3. çok. kişi “*pitaju*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “*pitaj*” emir kipi biçimiyle (04), (27), (28), (48), (49) numaralı katılımcılar tarafından uygun biçim ve anlamda kullanılmıştır. Son olarak fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*pitata*” dş. tek. biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

piti: Ölçünlü dilde fiil; “*ağızdan su, meyve suyu, ilaç, alkol vb. almak; sarhoş olmak, alkolle sarhoş olmak*”²⁰⁹⁰ anlamlarıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “*içmek; içki içmek, dem çekmek, parlatmak; emmek, içine çekmek*”²⁰⁹¹ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil “*piti*” mastar biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca fiil şimdiki zamanda, 3. çok. kişi “*piju*” biçimi ile de (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir.

pjevati: Boşnakçada fiil; “*melodik bir biçimde sesli ifade etmek; hoş, nazik bir biçimde söylemek, şarkı söylemek; övmek, yüceltmek; boş konuşmak; gerçeği çevirmek, yalan söylemek*”²⁰⁹² olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise;

²⁰⁸⁶ Ibrahim Čedić vd., “pisati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 604.

²⁰⁸⁷ Danijela Ahmetović vd., “pisati”, *a.g.e.*, s. 1053.

²⁰⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “pitati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 625.

²⁰⁸⁹ Ismet Smailović, “pitati”, *Bosansko-turski...*, s. 378.

²⁰⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “piti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 625.

²⁰⁹¹ Şakir Bayhan, “piti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 929.

²⁰⁹² Ibrahim Čedić vd., “pjevati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 629.

“şarkı söylemek; türkü çıkırmak; ötmek”²⁰⁹³ anlamıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda, 1. çok. kişi “pjevamo” ve 3. çok. kişi “pjevaju” biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiil etken sıfat-fiil “pjevala” dş. tek. biçimi ve “pjevale” dş. çok. biçimi ile (28); “pjevali” karma ve er. çok. biçimi ile ise (28) ve (31) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

pobjeći: Dilde fiil; “koşarak kaçmak; korku anında kaçmak; beklenmedik bir biçimde ayrılmak; birdenbire bir yere gitmek; başka bir yere geçmek; bir şeyi çözümsüz bırakmak”²⁰⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “kaçmak, fırar etmek; terk etmek, bırakmak; rakiplerinden hızla ayrılıp arayı açmak, kaçmak; görünmeden gitmek, savuşmak, sıvışmak”²⁰⁹⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil karma ve er. çok. “pobjegli” çekimini işaret eden ekav {pobegli} biçimi ile (50) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Bununla birlikte, şimdiki zamanda 3. çok. kişi “pobjegnu” ölçünlü biçimini işaret eden ekav {pobeglu} biçimi (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Fiil ayrıca şimdiki zamanda 3. tek. kişi “pobjegne” ölçünlü biçiminin yerine (52) numaralı katılımcı tarafından {pobjegi} biçiminde verilmiştir.

577. “Djevojka je problem. (...) Evet evet. Sbeg toga mecbur mladež
pobjegi (...)” (52)

početi: Boşnakçada fiil; “başlamak, bir şeyi başlatmak, harekete geçmek; yeni bir şey başlatmak; bir şeye başından başlamak; daha önce bırakılan bir şeyi yeniden başlatmak veya devam ettirmek”²⁰⁹⁶ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “başlamak, girişmek, koyulmak; başlatmak, hayata geçirmek” olarak çevrilmiştir.²⁰⁹⁷ Yapılan mülakatlarda fiil, etken çatılı sıfat-fiil “počela” dş. tek. biçimi ve “počeli” karma ve er. çok. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

²⁰⁹³ Ismet Smailović, “pjevati”, *Bosansko-turski...*, s. 379.

²⁰⁹⁴ Ibrahim Čedić vd., “pobjeći”, *Rječnik bosanskog...*, s. 647.

²⁰⁹⁵ Şakir Bayhan, “pobjeći”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 943.

²⁰⁹⁶ Ibrahim Čedić vd., “početi”, *Rječnik bosanskog...*, s. 652.

²⁰⁹⁷ Şakir Bayhan, “početi”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 946.

poći: Boşnakçada; “yola çıkmak, harekete geçmek; bir yerden ayrılmak, kalkmak; belirli bir yönde ilerlemek; bir şeyi yapmaya başlamak; yağmaya başlamak”²⁰⁹⁸ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “kalkmak; gitmek; hareket etmek”²⁰⁹⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde, etken sıfat-fiil “pošla” dş. tek. ve “pošli” karma ve er. çok. biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pogledati: Boşnakçada fiil; “birine veya bir şeye bakmak; görmek; bir şeye dikkat çekmek; aklında tutmak”²¹⁰⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “bakış atmak, bakıvermek, göz atmak, yüzüne bakmak”²¹⁰¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil, etken sıfat-fiil “pogledao” er. tek. ölçünlü biçimini işaret eder nitelikte olarak (28) numaralı katılımcı tarafından {pogledo} biçiminde verilmiştir. Daha önceki kısımlarda Ştokav lehçe kümesinin konuşma alanlarında fiil çekimlerindeki -ao ekinin bazı durumlara -o ekine dönüştüğüne değinmiştik. Cümlede {pogledo} farklı biçimi de bu durumdan etkilenmektedir.

pokazati: Boşnakçada fiil; “açığa çıkarmak, görünür kılmak; dikkat çekmek; ortaya çıkarmak, keşfetmek, açığa vurmak; açıklamak, kanıtlamak; bir jest veya benzeri bir hareketle duyguyu ortaya koymak; intikam almak; ortaya çıkmak, belirtmek; açık hale gelmek, apaçık olmak”²¹⁰² olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine; “göstermek, ibraz etmek; sergilemek, teşhir etmek; sert bir şekilde karşılık vermek, misillemeye bulunmak”²¹⁰³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil sadece (27) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 1. tek. kişi “pokažem” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pokriti: Ölçünlü dilde fiil; “bir şeyin üzerine örtü sermek veya örtmek; çatıyı kaldırmak; bir şeyi yığmak, örtmek veya kapatmak; bir şeyi korumak veya saklamak”²¹⁰⁴ anlamlarında tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise fiil; “örtmek,

²⁰⁹⁸ Ibrahim Čedić vd., “poći”, *Rječnik bosanskog...*, s. 653.

²⁰⁹⁹ Danijela Ahmetović vd., “poći”, *a.g.e.*, s. 1060.

²¹⁰⁰ Ibrahim Čedić vd., “pogledati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 674.

²¹⁰¹ Şakir Bayhan, “pogledati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 959.

²¹⁰² Ibrahim Čedić vd., “pokazati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 683.

²¹⁰³ Şakir Bayhan, “pokazati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 965.

²¹⁰⁴ Ana Diklić vd., “pokriti”, *a.g.e.*, s. 870.

kapamak; karşılamak; tefriş etmek; bürümek; zararı gidermek; masrafi karşılamak”²¹⁰⁵ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil sadece (49) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*pokrije*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pokupiti: Boşnakçada fiil; “*her şeyi toplamak, toplamak; zorla almak, zorla götürmek, kaçırmak; toplamak, bir araya getirmek; öfkeli bir biçimde terk etmek, gitmek; ayrılmaya hazırlanmak; toplamak, sıkıştırmak, küçültmek, daraltmak; daha küçük, dar veya kısa hale gelmek*”²¹⁰⁶ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*toplamak, derlemek, devşirmek*”²¹⁰⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil, şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*pokupi se*” dönüşlü biçimi ile (45), etken sıfat-fiil “*pokupilo se*” dönüşlü yan. tek. biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

pokvariti: Boşnakçada fiil; “*bir şeyin bozulmasını sağlamak, işlevsiz hale getirmek, kullanılamaz hale getirmek; kullanılamaz olmak*”²¹⁰⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*bozmak, zedelemek, berbat etmek; baştan çıkarmak, ayartmak, aklını çelmek*”, dönüşlü “*pokvariti se*” biçimi ise; “*bozulmak, arızalanmak, arıza yapmak; baştan çıkmak; ahlaki bozulmak; bayatlamak, çürümek*” anlamlarıyla çevrilmiştir.²¹⁰⁹ Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 3. çok. kişi “*pokvariju*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

ponijeti: Boşnakçada sözcük; “*taşıyarak hareket ettirmek, taşımaya başlamak; eline alıp hareket etmek; gideken bir şeyi yanına almak; taşımak, iletmek; gebe kalmak; üzerine almak; beraberinde çekerek götürmek, kendi üzerinde taşımak, götürmek*”²¹¹⁰ gibi anlamlarla tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*yanında götürmek, taşımaya başlamak*”²¹¹¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda etken sıfat-fiil “*ponijeli*” karma ve er. çok. ölçünlü biçimi işaret eder

²¹⁰⁵ Danijela Ahmetović vd., “pokriti”, *a.g.e.*, s. 1068.

²¹⁰⁶ Ibrahim Čedić vd., “pokupiti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 690.

²¹⁰⁷ Şakir Bayhan, “pokupiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 969.

²¹⁰⁸ Ibrahim Čedić vd., “pokvariti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 690.

²¹⁰⁹ Şakir Bayhan, “pokvariti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 969.

²¹¹⁰ Ibrahim Čedić vd., “ponijeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 711.

²¹¹¹ Şakir Bayhan, “ponijeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 982.

nitelikte olan {*podnivili*} biçimi (27) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Fiilin bu biçimi Sancak lehçesinde; “*çocukları büyütmek, eğitmek ve yetiştirmek*” anlamı ile yer alan “*podnjiviti*”²¹¹² benzemektedir. Ancak Sancak lehçesindeki fiil ile anlam bağlamında bağlantı kurmak oldukça zordur.

popiti: Fiil; “*her şeyi içerek tamamen boşaltmak*”²¹¹³ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “*içip bitirmek*”²¹¹⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil (35) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 2. tek. kişi “*popiješ*” ve 3. tek. kişi “*popije*” biçiminde verilmiştir.

porasti: Boşnakçada; “*çoğalmak, büyümek; daha büyük hale gelmek; artmak, birikmek*”²¹¹⁵ anlamına gelirken Türkiye Türkçesine; “*çoğalmak, artmak; büyümek, yükselmek, yetişmek; boy atmak, boylanmak, boyu uzamak*”²¹¹⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*porasli*” karma ve er. çok. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

poselamiti: Fiil, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen “*selam*” sözcüğünden türetilmiştir.²¹¹⁷ Boşnakçada; “*selam vermek; selam göndermek*”²¹¹⁸ anlamları ile tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*selam yollamak, selam söylemek*”²¹¹⁹ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “*poselami*” emir kipi biçimi ile (14) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

poskočiti: Boşnakçada; “*sıçramak, yerden ayrılmak, hızla yükselmek; hızla kalkmak; sıçrayarak koşmak; artmak, büyümek; bir iş için koşuşturmak, acele etmek; karşı gelmek, başkaldırmak, birine veya bir şeye karşı çıkmak*”²¹²⁰ olarak tanımlanan

²¹¹² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*podnjiviti*”, *a.g.e.*, s. 305.

²¹¹³ Ibrahim Čedić vd., “*popiti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 713.

²¹¹⁴ Ismet Smajlović, “*popiti*”, *Bosansko-turski...*, s. 398.

²¹¹⁵ Ibrahim Čedić vd., “*porasti/porasti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 716.

²¹¹⁶ Şakir Bayhan, “*porastati, porasti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 988.

²¹¹⁷ Abdulah Škaljić, “*poselamiti*”, *a.g.e.*, s. 522.

²¹¹⁸ Dževad Jahić, “*poselamiti*”, *Školski rječnik...*, s. 441.

²¹¹⁹ Şakir Bayhan, “*poselamiti, poselamljivati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 992.

²¹²⁰ Ibrahim Čedić vd., “*poskočiti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 723.

fiil Türkiye Türkçesine; “*küçük atlayış yapmak; (bir işe) dört elle sarılmak*”²¹²¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “*poskoči*” emir kipi biçiminde (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

postiti: Ölçünlü dilde fiil; “*Ramazan veya diğer özel dönemlerde oruç tutmak*”²¹²² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*oruç tutmak*”²¹²³ anlamıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, etken sıfat-fiil “*postila*” yan. çok. biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

poznati: Fiil; “*tanımak, tanıyabilmek, bir konu hakkında bilgili olmak*”²¹²⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*tanımak, teşhis etmek; bilmek, öğrenmek*”²¹²⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*poznaje*” biçiminde (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

praviti: Boşnakçada fiil; “*bir şey inşa etmek, yapı inşa etmek; hazırlamak, yapmak, bir şeyle uğraşmak; dönüştürmek, dönüşmek*”²¹²⁶ anlamlarında tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*yapmak, etmek; imal etmek, istihsal etmek*”²¹²⁷ anlamlarında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*pravili*” karma ve er. çok. biçiminde (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

preseliti: Fiil; “*başka bir yere taşınmak, ikametgah değiştirmek, yer değiştirmek*”²¹²⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*taşımak, tehcir etmek*”, dönüşlü “*preseliti se*” biçimi ise “*taşınmak; irtihal etmek*” anlamlarıyla aktarılmıştır.²¹²⁹ Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*preselili se*” dönüşlü karma ve er. çok. biçimi ile (27) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²¹²¹ Şakir Bayhan, “poskočiti, poskakivati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*..., s. 994.

²¹²² Dževad Jahić, “postiti”, *Školski rječnik*..., s. 442.

²¹²³ Danijela Ahmetović vd., “postiti”, *a.g.e.*, s. 1078.

²¹²⁴ Ibrahim Čedić vd., “poznati”, *Rječnik bosanskog*..., s. 751.

²¹²⁵ Şakir Bayhan, “poznati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*..., s. 1016.

²¹²⁶ Ibrahim Čedić vd., “praviti”, *Rječnik bosanskog*..., s. 760.

²¹²⁷ Ismet Smailović, “praviti”, *Bosansko-turski*..., s. 413.

²¹²⁸ Ibrahim Čedić vd., “preseliti”, *Rječnik bosanskog*..., s. 818.

²¹²⁹ Danijela Ahmetović vd., “preseliti, preseliti se”, *a.g.e.*, s. 1093.

presjeći: Boşnakçada; “*keskin bir şeyle keserek bölmek, kesmek, ayırmak; baltayla veya bıçakla ikiye bölmek*”²¹³⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*kesmek, ikiye ayırmak; kestirmeden gitmek; geçişi önlemek, kesmek; ani darbe indirmek, acı vermek; kesip atmak*”²¹³¹ gibi anlamlarda aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiilin etken sıfat-fiil “*presjekli*” karma ve er. çok. ölçünlü biçimi ekav sesletimine göre {*presekli*} biçiminde (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

pričati: Boşnakçada fiil; “*bir hikaye anlatmak veya yazmak, öykülemek; bilgi iletme, haber vermek, konuşmak; olumsuz bir şekilde dedikodu yapmak, kurgularla insanları aldatmak*”²¹³² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*anlatmak, söylemek, hikaye etmek, bahsetmek, nakletmek, rivayet etmek*”²¹³³ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*pričam*” biçimi ile (16) numaralı katılımcı; 3. tek. kişi “*priča*” biçimi ile (14), (28), (30) numaralı katılımcılar; 1. çok. kişi “*pričamo*” biçimi ile (16), (17), (28), (31) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca 2. tek. kişiye yöneltilen “*pričaj*” emir kipi ile (28) ve etken çatılı sıfat-fiil “*pričali*” karma ve er. çok. biçimi ile (31) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

proći: Fiil ölçünlü dilde geçişsiz biçimi ile; “*kapalı bir alandan geçerek karşı tarafa ulaşmak veya bu alandan çıkmak; birinin veya bir şeyin yanından geçerken geride bırakmak; uzatmak, uzanmak; bir sınavı geçmek, seçilmek, kabul edilmek*” ve geçişli biçimi ile “*yolculuk ederek gitmek; geçerken aşmak; işlemek, öğrenmek, okumak; ziyaret ederek tamamlamak*” olarak tanımlanmaktadır.²¹³⁴ Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*geçmek; aşmak; işlemek, gitmek (zaman); ilerlemek, aşmak (yolu); gelip geçmek; sınavdan geçmek; yaşamak, başından geçmek, olmak*”²¹³⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*prošao*” er. tek. biçimi ile (36) numaralı katılımcı tarafından, “*prošli*” karma ve er. çok. biçimi ile (16)

²¹³⁰ Ibrahim Čedić vd., “*presjeći*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 819.

²¹³¹ Şakir Bayhan, “*presjeći*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1046.

²¹³² Ibrahim Čedić vd., “*pričati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 845.

²¹³³ Ismet Smailović, “*pričati*”, *Bosansko-turski...*, s. 425.

²¹³⁴ Ana Diklić vd., “*proći*”, *a.g.e.*, s. 988-989.

²¹³⁵ Şakir Bayhan, “*proći, prolaziti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1082.

numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Ayrıca (50) numaralı katılımcı tarafından da {*proši*} biçiminde verilmiştir.

578. “*Ya yolda, oni na putu mnogo s mukvom proši mesela, peškeli öyle na mnogo mesela peške došli yani, pobegli peške, işli.*” (50)

Verilen cümlede {*proši*} ifadesi ile katılımcının etken çatılı sıfat-fiil “*prošli*” karma-eril çokluk biçimini işaret ettiği düşünülmektedir.

prodavati: Boşnakçada fiil; “*ticaret yapmak, para karşılığında bir şey vermek, bir alıcıya bir şey bulmak; çıkar amaçlı ihanet etmek*”²¹³⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*satmak, satış yapmak, pazarlamak, vermek; ihanet etmek, aldatmak*”²¹³⁷ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Ölçünlü dilde şimdiki zaman 3. tek. kişi “*prodaje*” biçiminde çekilen fiil, bölgede yapılan görüşmelerde (36) numaralı katılımcı tarafından {*prodava*} biçiminde verilmiştir.

579. “*(...) jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo yani Balkaja köyünde.*” (36)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında katılımcının “satmak, satış yapmak, pazarlamak” anlamında “*prodavati*” fiilini farklı biçimde {*prodava*} olarak ifade ettiği görülmektedir.

progovoriti: Fiil ölçünlü dilde; “*konuşma yeteneğini kazanmak, konuşmaya başlamak; geçici olarak kaybedilen konuşma yeteneğini geri kazanmak; sessizlikten sonra konuşmaya başlamak*”²¹³⁸ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*konuşmaya başlamak, söylemeye başlamak, dile gelmek*”²¹³⁹ olarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil sadece (28) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*progovori*” biçiminde ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

prskati: Boşnakçada fiil; “*püskürtmek; su damlacıklarını serpmek; basınç altında suyu püskürtme ile dışarı atmak; akıtmak*”²¹⁴⁰ olarak tanımlanırken Türkiye

²¹³⁶ Ibrahim Čedić vd., “*prodavati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 897.

²¹³⁷ Şakir Bayhan, “*prodati, prodavati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1082.

²¹³⁸ Ana Diklić vd., “*progovoriti*”, *a.g.e.*, s. 992.

²¹³⁹ Ismet Smailović, “*progovoriti*”, *Bosansko-turski...*, s. 437.

²¹⁴⁰ Ibrahim Čedić vd., “*prskati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 933.

Türkçesine; “*püskürtmek, basınçlı bir araçla fışkırtmak, sıkmak*”²¹⁴¹ anlamlarıyla çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. çok. kişi “*prskamo*” biçimi ve 3. çok. kişi “*prskaju*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

psovati: Fiil; “*hoş olmayan kelimeleri söylemek, küfretmek; küfür etmek; küfürle birini hakaret etmek; yüksek sesle kötülemek*”²¹⁴² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*küfretmek, ağzını bozmak*”²¹⁴³ anlamlarıyla çevrilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu elde edilen metinlerde fiil sadece (28) numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*psujem*” biçimi ile ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

raditi: Ölçünlü dilde; “*bir iş yapmak, çalışmak; bir şeyin etrafında dönmek, bir iş ile ilgilenmek, bir şeye odaklanmak; birinin istediğini yapmasına izin vermek*”²¹⁴⁴ gibi anlamlarla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*çalışmak, iş yapmak, hizmet etmek, hizmet görmek, işlemek; tapmak, etmek, eylemek; çabalamak, gayret etmek; kandırmak*”²¹⁴⁵ olarak çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*radim*” biçimi ile (14), (50) numaralı katılımcılar; 2. tek. kişi “*radiš*” biçimi ile (11), (20) numaralı katılımcılar; 3. tek. kişi “*radi*” biçimi ile (49) numaralı katılımcı; 1. çok. kişi “*radimo*” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

razabrati: Sözcük Boşnakçada ayrıca, “*razabirati*” olarak da yer almakta olup; “*seçmek; sıralamak, düzenlemek; tanımak, ayırt etmek; anlamak, kavramak; duymak, öğrenmek*”²¹⁴⁶ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*anlamak, kavramak; tanımak, teşhis etmek, seçmek*”²¹⁴⁷ olarak çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 1. tek. kişi {*razbiram*} biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²¹⁴¹ Şakir Bayhan, “prskati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1107.

²¹⁴² Ibrahim Čedić vd., “psovati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 939.

²¹⁴³ Danijela Ahmetović vd., “psovati”, *a.g.e.*, s. 1113.

²¹⁴⁴ Milica Vujanić vd., “радити, (raditi)”, *a.g.e.*, s. 1084.

²¹⁴⁵ Şakir Bayhan, “raditi”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1126.

²¹⁴⁶ Ibrahim Čedić vd., “razabrati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 968.

²¹⁴⁷ Şakir Bayhan, “razabirati, razabrati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1126.

580. “*Makedonci kad dođu, to mogu da razumim, da razbiram šta viču, opet ne mogu kao on da govorim, ama razbiram.*” (04)

Verilen cümlede {razbiram} ifadesi, ölçünlü dildeki “razabirati” fiilinin 1. tek. kişi “razabiram” çekimini işaret etmektedir. Katılımcı tarafından kullanılan biçimine, yapılan literatür taramasında “razbirati” fiilinin şimdiki zamanda 1. tek. kişi “razbiram” çekimine Sırpça sözlükte ulaşılmıştır.²¹⁴⁸

razbuditi: Ölçünlü dilde fiil; “*tamamen uyandırmak, uyanık hale getirmek; farkındalık kazandırmak; teşvik etmek, harekete geçirmek*”²¹⁴⁹ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “uyandırmak”, fiilin dönüşlü “razbuditi se” biçimi ise “uyanmak” olarak aktarılmıştır.²¹⁵⁰ Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “razbudim” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca, yine (48) numaralı katılımcı tarafından aynı anlama gelen “razbudivati” fiilinin 1. tek. kişi “razbudujem” ölçünlü biçimini işaret eden {razbudijem} farklı biçimi ile ifade edilmiştir.

581. “(...) *ište otvaromo ya, sa oklagijom razbudijem što (...)*” (48)

razumjeti: Boşnakçada fiil; “*anlamak, bir şeyin anlamını, içeriğini kavramak; anlamak, kavramak, içine girmek, içine nüfuz etmek*”²¹⁵¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “anlamak, kavramak, bilincine varmak, idrak etmek; farkına varmak, gözüne çarpmak, hissetmek”²¹⁵² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “razumijem” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından; etken çatılı sıfat-fiil “razumio” er. tek. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Fiilin şimdiki zamanda 3. çok. kişi “razumiju” ölçünlü biçimi, (51) numaralı katılımcı tarafından {razumu} biçiminde verilmiştir.

582. “(...) *oni ne znaju da zboru i malumi mnogo smo da se razumu (...)*” (51)

²¹⁴⁸ Milica Vujančić vd., “разбирати (razbirati)”, *a.g.e.*, s. 1087.

²¹⁴⁹ Ana Diklić vd., “razbuditi”, *a.g.e.*, s. 1048.

²¹⁵⁰ Ismet Smailović, “razbuditi, razbuditi se”, *Bosansko-turski...*, s. 457.

²¹⁵¹ Ibrahim Čedić vd., “razumjeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 978.

²¹⁵² Şakir Bayhan, “razumijevati, razumjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1154.

Ayrıca ilginç bir biçimde fiilin /jat/ reflekslerinden ekav {razumeti} ve ikav {razumiti} biçimlerinin 1. tek. kişi {razumem} ve {razumim} farklı biçimleri ile yine (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

583. “Ja razumem kad dođu bugari, niko ništa da ište, zato ja razumim,
šta treba ovde, ništa mi ne treba.” (04)

reći: Boşnakçada fiil; “sözcüklerle ifade etmek, söylemek, dile getirmek”²¹⁵³ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “söylemek; demek; lütfetmek”²¹⁵⁴ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, mastar “reći” biçimi ile (27) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından; şimdiki zamanda 2. tek. kişi “rekneš” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından; 3. tek. kişi “reče” biçimi ile (04), (27), (34) numaralı katılımcılar tarafından; etken çatılı sıfat-fiil “rekla” dş. tek. biçimi ile (28); “rekli” karma ve er. çok. biçimi ile (28), (50) numaralı katılımcılar tarafından ve son olarak bitmiş fiil görünüşlü geçmiş zamanda 1. tek. kişi “rekoh” biçimi ile (03), (34), (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

roditi: Fiil; “bir çocuğu dünyaya getirmek (evlenerek); ürün vermek, mahsul getirmek (tarım ürünleri, meyve); iyi ürün vermek, bolca doldurmak” dönüşlü “roditi se” biçimi ise “(kendisi) doğmuş olmak, doğumla dünyaya gelmek” olarak tanımlanmaktadır.²¹⁵⁵ Fiil Türkiye Türkçesine; “doğurmak, doğum yapmak, yavru dünyaya getirmek; ürün vermek; bol meyve vermek”, dönüşlü “roditi se” biçimi ise “doğmak, dünyaya gelmek; ortaya çıkmak, belirtmek; meydana gelmek, oluşmak” anlamlarıyla aktarılmıştır.²¹⁵⁶ Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “rodio” er. tek. biçimi ile (28); “rodio se” dönüşlü biçimi ile (30); “rodila” dş. tek. biçimi ile (29); “rodila se” dş. tek. dönüşlü biçimi ile (28); “rodilo se” yan. tek. dönüşlü biçimi ile (04); “rodili” karma ve er. çok. biçimi ile (48); “rodili se” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile (28) ve (31) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

²¹⁵³ Ibrahim Čedić vd., “reći”, *Rječnik bosanskog...*, s. 982.

²¹⁵⁴ Danijela Ahmetović vd., “reći”, *a.g.e.*, s. 1130.

²¹⁵⁵ Ibrahim Čedić vd., “roditi (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 998-999.

²¹⁵⁶ Şakir Bayhan, “roditi, rağati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1179.

sakriti: Ölçünlü dilde fiil; “gizlemek, gözlerden uzak tutmak, diğerlerinin nerede olduğunu bilmemelerini sağlamak; gizlemek, saklamak”²¹⁵⁷ anlamıyla verilirken Türkiye Türkçesine; “saklamak, gizlemek; gizli tutmak”²¹⁵⁸ olarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiilin şimdiki zamanda, 1. çok. kişi “*sakrijemo*” biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

sijati: Boşnakçada aynı biçimde iki fiil bulunmaktadır. Bunlardan ilki şimdiki zamanda 1. tek. kişiye göre “*sijam*” biçiminde çekilen ve “ışık saçmak; aydınlatmak; parlamak; kendini açık bir biçimde ifade etmek”²¹⁵⁹ anlamlarında verilmektedir. Diğer ise; şimdiki zamanda 1. tek. kişiye göre “*sijem*” biçiminde çekilen ve “toprağa tohum atmak, serpmek, ekmek”²¹⁶⁰ olarak tanımlanan fiildir. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 1. çok. kişi “*sijemo*” biçimi ve “toprağa tohum atmak, ekmek” anlamı ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca fiilin etken çatılı sıfat-fiil “*sijao*” er. tek. ölçünlü biçimi, (28) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından {*sio*} biçiminde ifade edilmiştir.

584. “Ko je sio?” (28)

585. “Ja sio sam. Nije bio fini?” (29)

sjeći: Ölçünlü dilde; “keskin bir aletle vurarak kesmek; bütünden ayırmak; devirmek, yıkmak; keskin bir şeyle öldürmek”²¹⁶¹ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “kesmek, biçmek, parçalamak, makas vurmak; kesici bir araçla yaralamak, kesmek; keserek öldürmek; bölmek, ayırmak”²¹⁶² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin, (i)yekav ve ekav farklı sesletimlere göre biçimlenen değişkelerine ulaşılmıştır. Fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*siječem*” (i)yekav sesletim biçimi ile (21) numaralı katılımcı tarafından; 1. çok. kişi {*sečemo*} ekav sesletim biçimi ile (46) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca, (10)

²¹⁵⁷ Ana Diklić vd., “sakriti”, *a.g.e.*, s. 1097.

²¹⁵⁸ Ismet Smailović, “sakriti”, *Bosansko-turski...*, s. 472.

²¹⁵⁹ Ibrahim Čedić vd., “sijati¹ (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1028.

²¹⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “sijati²”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1028.

²¹⁶¹ Ana Diklić vd., “sjeći”, *a.g.e.*, s. 1129.

²¹⁶² Şakir Bayhan, “sjeći”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1227.

numaralı katılımcı tarafından şimdiki zamanda 1. tek. kişi {*šečem*} farklı biçimi ile ifade edilmiştir.

586. “*Idem livadu da kosim. Idem u maktu da šečem/šečem drva.*” (10)

Verilen cümlede {*šečem*} veya {*šečem*} biçimi kullanılmıştır. Yapılan literatür taramasında “*sjeći*” fiilinin bu biçimde kullanımı Karadağlıcada “*sjeći/šeći*”²¹⁶³ olarak tespit edilmiştir.²¹⁶⁴ Yekav iyotasyonu gereği /s/ + /j/ sesleri yan yana geldiklerinde /š/ sesine veya Karadağlıcada /š/ sesine dönüşmüştür.

Son olarak fiil, şimdiki zamanda 1. çok. kişi “*siječemo*” ölçünlü biçimi, muhtemelen ekav sesletim biçimi ile {*sečimo*} farklı biçimi ile (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

587. “*Drvo sečimo.*” (45)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında fiilin “kesici bir alet ile kesmek” anlamında kullanıldığı bu sebeple “*sjeći*” fiilinin ekav sesletimini işaret ettiği düşünülmektedir.

sjediti: Boşnakçada fiil; “*oturur pozisyonunda olmak; hiçbir şey yapmamak, boş vakit geçirmek*”²¹⁶⁵ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*oturmak*”²¹⁶⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin içerdiği “*jat*” refleksi sebebiyle (i)yekav ve ekav sesletimlerine göre değişen farklı biçimleri tespit edilmiştir. Fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*sjedim*” (i)yekav biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından; {*sedim*} ve 1. çok. kişi {*sedimo*} ekav biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Fiil ayrıca, (49) numaralı katılımcı tarafından 3. tek. kişi “*sjedi*” biçimi ifade edilirken etken sıfat-fiil ekav {*sedili*} karma ve er. çok. biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Bununla birlikte fiil, (04) numaralı katılımcı tarafından {*sedu*} biçiminde çekilmiştir. Fiilin bu biçimi, Sancak lehçesine özgü [i] türü fiillerin 3. çok. kişi göre şimdiki zamanda -e ekinin yerine -u ekinin

²¹⁶³ Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen “*šedim/sedim*”, “*šediš/sediš*”; “*šekira/sekira*” vb. ifadelerde kullanılan ve Türkçede /š/ ile karşılanan sesin, Boşnakçada /š/ sesini mi yoksa daha çok Karadağlıcaya özgü olan ve yekav sesletimi iyotasyonundan kaynaklanan /š/ sesini mi verdiğini tespit etmek güçtür. Bu sebeple elde edilen sözcükler her iki ses ile “*šedim*” ve “*sedim*” biçiminde verilmiştir

²¹⁶⁴ Josip Silić vd., “*sjeći/šeći*”, *a.g.e.*, s. 299.

²¹⁶⁵ Ibrahim Čedić vd., “*sjediti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1034.

²¹⁶⁶ Ismet Smailović, “*sjediti*”, *Bosansko-turski...*, s. 483.

kullanılması ve fiilin ekav sesletime göre biçimlenmesiyle ilgilidir. Fiilin başlangıç konumundaki /sj/ seslerinin /š/ veya /ś/ sesleri ile telaffuz edilmesiyle oluşan {*šediti*} veya {*śediti*} biçimleri, Karadağlı dilinde yer alan /sj/ ses grubunun /ś/ sesi ile karşılanması ile açıklanabilir.²¹⁶⁷ Bu durum, daha önce bahsetmiş olduğumuz yekav sesletimi iyotasyonu (Boş. jekavska jotacija), yani “jat” refleksinin kısa /je/ biçiminin damaksız olmayan ünsüzlere eklenmesiyle ilgilidir: /s/ + /je/ = /sje/ > /ś/. Fiil, bu telaffuz biçimi ile şimdiki zamanda 1. tek. kişi {*šedim*} veya {*śedim*}²¹⁶⁸ olarak çekimi (21), (25), (26) numaralı katılımcılar; 2. tek. kişi {*šediš*} veya {*śediš*} çekimi (26) numaralı katılımcı; 1. çok. kişi {*šedimo*} ve {*śedimo*} çekimi (26), (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca (13) numaralı katılımcı tarafından 2. tek. kişiye yöneltilen {*šedi*} ve {*śedi*} emir kipi biçimiyle ifade edilmiştir.

588. “*Šedim/šedim, śedim/śedim (...) šedimo* yani, oturuyoruz yani *śedimo/śedimo (...) svi ujedno da šedimo/śedimo* yani ujedno kalabalık böyle birkaç kişi (...)” (26)

skočiti: Fiil; “atlayış yapmak, ayakları kullanarak bir yerden başka bir yere hareket etmek, yükselmek; yükseğe sıçramak”²¹⁶⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “sıçramak, zıplamak; atlamak (uçaktan); yükselmek, fırlamak”²¹⁷⁰ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 3. tek. kişi “skoči” biçimi ile (33) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

slušati: Boşnakçada fiil; “sesleri işitmek, duymak; birinin konuşmasını, sunumunu dinlemek; üniversitedeki dersi takip etmek; birinin tavsiyelerine veya emirlerine uymak, itaat etmek”²¹⁷¹ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “dinlemek, kulak asmak, kulak vermek”²¹⁷² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “slušam” biçimi ile (28) numaralı

²¹⁶⁷ Josip Silić vd., *a.g.e.*, s. 66.

²¹⁶⁸ Josip Silić vd., “*šediti (sjedjeti)*”, *a.g.e.*, s. 314; Haris Ćatović, “Refleksi kratkog jata u jugoistočnoj Bosni u anketi pitanja o govoru prostoga naroda (1897) i popunjenim upitnicima za ispitivanje bosanskohercegovačkih govora (1975–1986)”, *Lingua Montenegrina*, god. XIII/2, br. 26, Cetinje 2020, s. 122.

²¹⁶⁹ Ibrahim Ćedić vd., “skočiti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1037.

²¹⁷⁰ Şakir Bayhan, “skočiti, skakati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1233.

²¹⁷¹ Ibrahim Ćedić vd., “slušati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1045.

²¹⁷² Ismet Smailović, “slušati”, *Bosansko-turski...*, s. 490.

katılımcı; etken çatılı sıfat-fiil “*slušala*” dişi teklik biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

smijati se: Ölçünlü dilde; “*dudakları büzerek, yüz ifadesi ve farklı tonlamalarla farklı duyguları, neşeli, komik, alaycı duyguları ifade etmek; gülmek*”²¹⁷³ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*gülmek, gülüşmek; alaya almak, alay etmek; gır gıra almak, eğlenmek*”²¹⁷⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*smijao se*” ölçünlü biçimini işaret eden {*smijo se*} biçiminde (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Etken çatılı sıfat-fiilin, -ao ekinin yerine -o olarak verildiği biçimi Batı Hersek konuşma havzasında,²¹⁷⁵ Doğu Hersek,²¹⁷⁶ Doğu Bosna²¹⁷⁷ ve Šumadija-Vojvodina lehçesinde²¹⁷⁸ tespit edilmiştir.

spavati: Boşnakçada fiil; “*uykuda olmak, uykuda bulunmak, uyanık olmamak; cinsel ilişkiye girmek*”²¹⁷⁹ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*uyumak, uyku durumunda olmak; çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek; biriyle cinsel ilişkide bulunmak, yatmak*”²¹⁸⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 3. çok. kişi “*spavaju*” biçiminde (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

stati: Fiil Boşnakçada; “*ayağa kalkmak; ayakta durmak; bir şeye basmak; hareketi durdurmak, sona erdirmek; yer bulmak, yerleşmek; fiyatı olmak, maliyeti olmak*”²¹⁸¹ gibi anlamlarla verilmiştir. Türkiye Türkçesine ise; “*durmak, daha ileri gitmemek, kımıldanmamak, hareket etmemek*”²¹⁸² olarak çevrilmiştir. Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*stali*” karma ve er. çok. biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²¹⁷³ Ana Diklić vd., “smijati se”, *a.g.e.*, s. 1148.

²¹⁷⁴ Şakir Bayhan, “smijati se”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1248.

²¹⁷⁵ Asim Peco, *Govori zapadne Hercegovine; knj. II...*, s. 13

²¹⁷⁶ Dalibor Brozović-Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 58.

²¹⁷⁷ Dalibor Brozović, “O problemu ijekavskošćakavskog...”, s. 134

²¹⁷⁸ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 140.

²¹⁷⁹ Ibrahim Čedić vd., “spavati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1056.

²¹⁸⁰ Şakir Bayhan, “spavati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1261.

²¹⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “stati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1070.

²¹⁸² Ismet Smailović, “stati”, *Bosansko-turski...*, s. 505.

stići, stignuti: Boşnakçada; “*yetişmek, bir şeyi yakalamak; gelmek, ulaşmak, varmak*”²¹⁸³ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*varmak, ulaşmak, erişmek, ayak basmak, gelmek; vaktinde tam olmak, bitmek; birine yetişim varmak, geçmek; yetişmek*”²¹⁸⁴ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “*stigni*” emir kipi ile (33) numaralı katılımcı tarafından; şimdiki zamanda 1. çok. kişi “*stignemo*” biçiminde ise (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

studirati: Ölçünlü dilde; “*üniversitede veya yüksek okulda eğitim almak; bir şeyin eğitimi almak*”²¹⁸⁵ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*öğrenimini yapmak; öğrenmek, okumak (öğrenci olarak)*”²¹⁸⁶ aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*studira*” biçimi ile (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

sustati: Boşnakçada fiil; “*yorgun düşmek, tükenmek, pes etmek, güçsüz düşmek, çökmek*”²¹⁸⁷ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*yorgunluktan düşmek, gücü tükenmek, kesilmek*”²¹⁸⁸ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde etken sıfat-fiil “*sustala*” dş. tek. biçimi ile (27) ve “*sustali*” karma ve er. çok. biçimi ile (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

589. “(...) *idući babova mi je teta sustala, dijete nosući ne mere više, (...)*”
(27)

590. “(...) *ama znamo polahko polahko i oni se učiše posen sustali ovde, (...)*” (51)

Verilen ifadelerin bağlamı dikkate alındığında, biçim olarak “*sustati*” fiilini işaret etseler de anlam bakımından “*ostati*” (bkz. *ostati*) fiilinin anlamına daha yakındır.

²¹⁸³ Ibrahim Čedić vd., “*stići/stignuti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1072.

²¹⁸⁴ Şakir Bayhan, “*stići, stignuti, stizati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1282.

²¹⁸⁵ Milica Vujanić vd., “*студирати (studirati)*”, *a.g.e.*, s. 1257.

²¹⁸⁶ Danijela Ahmetović vd., “*studirati*”, *a.g.e.*, s. 1180.

²¹⁸⁷ Ibrahim Čedić vd., “*sustati*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1090.

²¹⁸⁸ Şakir Bayhan, “*sustati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1305.

svirati: Boşnakçada; “*müzik enstrümanı ile sesler üretmek, müzik yapmak*”²¹⁸⁹ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*çalmak, çalgı çalmak, müzik aletini çalıştırmak*”²¹⁹⁰ anlamlarıyla çevrilmiştir. Yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*sviram*” biçimi ile (14) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

šetati: Ölçünlü dilde; “*işsiz güçsüz yavaşça yürümek; eğlence, hareket, dinlenme, gezi amacıyla dolaşmak, gezinmek*”²¹⁹¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*gezmek, gezinmek, dolaşmak, piyasa etmek*”²¹⁹² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*šetam*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından; 2. çok. kişi “*šetate*” biçimi ile (35) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

tjerati: Boşnakçada fiil; “*birini yakalamak için takip etmek, birini kovalamak; birini yerleşim yerinden uzaklaştırmak için baskı yapmak, zorlamak; zorla götürmek, taşımak; atı yol alması için bağırımlarla yönlendirmek*”²¹⁹³ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*sürmek, koşturmak; kovmak, sürmek, defetmek; zorlamak, mecbur etmek, cebretmek*”²¹⁹⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil sadece şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*tjeram*” biçimi ile (06) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

tovariti: Dilde; “*yük kaldırmak ve taşımak için yükü yükseltmek, yüklemek, düzenlemek; birini ikna etmek, suçlamak, birini bir şeyle yüklemek*”²¹⁹⁵ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*yüklemek, yük vurmak, yük atmak; bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak, yüklemek; iftira etmek, karalamak, leke sürmek*”²¹⁹⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiilin şimdiki zamanda,

²¹⁸⁹ Ibrahim Čedić vd., “svirati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1096.

²¹⁹⁰ Şakir Bayhan, “svirati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1313.

²¹⁹¹ Ana Diklić vd., “šetati”, *a.g.e.*, s. 1219.

²¹⁹² Ismet Smailović, “šetati”, *Bosansko-turski...*, s. 523.

²¹⁹³ Ibrahim Čedić vd., “tjerati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1136.

²¹⁹⁴ Ismet Smailović, “tjerati”, *Bosansko-turski...*, s. 537.

²¹⁹⁵ Ibrahim Čedić vd., “tovariti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1141.

²¹⁹⁶ Şakir Bayhan, “tovariti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1379.

3. tek. kişi “*tovari*” ölçünlü biçimi (36) numaralı katılımcı tarafından {*tovari*} biçiminde telaffuz edilmiştir.

591. “*Naše čovjeko tovari traktor onlar de dolazi kamion pa nove nove trup (...)*” (36)

trčati: Ölçünlü dilde fiil; “*hızlı bir şekilde ayaklar üzerinde zıplayarak yürümek; koşmak; hızla geçmek, akmak; birinin veya bir şeyin izini sürmek; hızla gitmek*”²¹⁹⁷ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*koşmak*”²¹⁹⁸ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*trčali*” karma ve er. çok. biçimi ile (45) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

trebati: Fiil Boşnakçada; “*bir şeye ihtiyaç duymak; bir şey gerektirmek (örneğin, bir yolculuk için para gerekiyor)*”²¹⁹⁹ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*gerekmek, gerek olmak, icap etmek, lazım olmak*”²²⁰⁰ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*treba*” biçimi ile (04) ve (21) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

ubiti: Ölçünlü dilde fiil; “*hayattan mahrum etmek, öldürmek*”²²⁰¹ anlamı ile tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*öldürmek, canını almak, vurmak*”²²⁰² olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*ubili*” karma ve er. çok. biçimi ile genel geçmiş zamanda (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

učiti: Ölçünlü dilde; “*bilgi edinmek, öğrenmek; eğitim alarak bir beceri veya yetenek kazanmak*”²²⁰³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*öğrenmek, okumak, çalışmak; öğretmek, okutmak; ezberlemek, bellemek; derse çalışmak*”²²⁰⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda, 2. tek. kişi “*učiš*”

²¹⁹⁷ Ana Diklić vd., “trčati”, *a.g.e.*, s. 1269.

²¹⁹⁸ Danijela Ahmetović vd., “trčati”, *a.g.e.*, s. 1209.

²¹⁹⁹ Ibrahim Čedić vd., “trebati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1145.

²²⁰⁰ Şakir Bayhan, “trebati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1385.

²²⁰¹ Milica Vujanić vd., “убити, (ubiti)”, *a.g.e.*, s. 1334.

²²⁰² Danijela Ahmetović vd., “ubiti”, *a.g.e.*, s. 1218.

²²⁰³ Ana Diklić vd., “učiti”, *a.g.e.*, s. 1290.

²²⁰⁴ Ismet Smailović, “učiti”, *Bosansko-turski...*, s. 537.

biçimi ile (20) numaralı katılımcı; 3. tek. kişi “*uči*” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca, etken çatılı sıfat-fiil “*učio*” er. tek. biçimi ile (50) numaralı katılımcı; “*učilo*” yan. tek. biçimi ile (04); “*učili*” karma ve er. çok. biçimi ile (04), (31), (31), (50) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zamanda, 1. çok. kişi “*učasmo*” biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Son olarak fiil, bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zamanda, 2. veya 3. tek. kişi “*učaše*” ölçünlü biçimine benzer “*učiše*” olarak (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

592. “(...) *oni se učiše posen sustali ovde su bila sve.*” (51)

uči: Fiil Boşnakçada; “*kapalı bir yere, sınırlı bir alana, içeriye, bir ortama veya topluluğa, yeni bir yaşam dönemine, bir etkinliğe girmek*”²²⁰⁵ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “*girmek, dahil olmak*”²²⁰⁶ anlamlarında aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*ušli*” karma ve er. çok. biçimi ile (08) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

udariti: Boşnakçada fiil; “*birine darbe indirmek; birini vurmak, çarpmak; iki cismin çarpışmasını sağlamak; silahla saldırı yapmak, saldırmak, şehre saldırmak; yoğun yağış veya kar yağışına başlamak, yağış altında kalmak; kendine zarar vermek, kendine vurmak*”²²⁰⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*vurmak, çarpmak, darbelemek, darbe indirmek; saldırmak, hücum etmek, üzerine yürümek; şiddetli yağmaya başlamak (yağmur, kar vb.)*”²²⁰⁸ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil 2. tek. kişiye yöneltilen “*udari*” emir kipi ile (35) numaralı katılımcı tarafından, etken sıfat-fiil “*udario*” er. tek. biçimi ile de (34) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca fiilin Sancak lehçesine özgü {*udriti*} mastar biçimi,²²⁰⁹ 2. tek. kişiye yöneltilen {*udri*} biçimi (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²²⁰⁵ Ibrahim Čedić vd., “*uči*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1161.

²²⁰⁶ Ismet Smailović, “*uči*”, *Bosansko-turski...*, s. 550.

²²⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “*udariti (se)*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1161.

²²⁰⁸ Şakir Bayhan, “*udariti, udarati, udriti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1410.

²²⁰⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*udriti*”, *a.g.e.*, s. 421.

udržati se, udržavati se: Ölçünlü dilde tespit edilemeyen fiil Sancak lehçesinde; “sağlıklı, beslenmiş, kilolu, iyi bakılmış olarak kalmak”²²¹⁰ anlamı ile verilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde, her ne kadar sözlüklerde ulaşılamamış olsa da muhtemelen “udržavati se” mastar biçiminin etken sıfat-fiil “udržavali se” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile (36) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

uhvatiti: Fiil; “hızlı bir el hareketiyle yakalamak; elde etmek; fırsatı ele geçirmek; kaçmasını engellemek için zorla tutmak; tutuklamak; belirli bir durumda bulunmak; birini yakalamak”²²¹¹ olarak tanımlanırken “kapmak, tutmak, yakalamak”²²¹² anlamlarıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiilin, etken sıfat-fiil “uhvatili” karma ve er. çok. ölçünlü biçimi (28) numaralı katılımcı tarafından {ufatili} biçiminde verilmiştir. Ölçünlü dilde “uhvatiti” olan fiilin mastar biçimi Sancak lehçesinde {ufatiti}²²¹³ olarak verilmekte olup katılımcının ifadesi de fiilin bu biçimini işaret etmektedir.

umiješati: Ölçünlü dilde fiil; “bir şeyin içine karıştırmak veya eklemek; birini sorun veya zorluk içine çekmek, zor durumda bırakmak”²²¹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “karıştırarak bir başka madde ilave etmek; birini olumsuz bir işe sokmak”²²¹⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “umiješa” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

uspeti se: Boşnakçada; “yükseğe tırmanmak, yükseklerle çıkmak; terfi etmek, daha iyi bir pozisyon kazanmak, yükselmek”²²¹⁶ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “tırmanmak, yukarı çıkmak, üste çıkmak; unvan, rütbe vb. ilerlemek, yükselmek”²²¹⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, şimdiki

²²¹⁰ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “udržati se”, *a.g.e.*, s. 422.

²²¹¹ Ibrahim Čedić vd., “uhvatiti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1167.

²²¹² Ismet Smailović, “uhvatiti, hvatiti”, *Bosansko-turski...*, s. 553.

²²¹³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “ufatiti”, *a.g.e.*, s. 422.

²²¹⁴ Ana Diklić vd., “umiješati”, *a.g.e.*, s. 1305.

²²¹⁵ Şakir Bayhan, “umiješati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1426.

²²¹⁶ Ibrahim Čedić vd., “uspeti se”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1188.

²²¹⁷ Şakir Bayhan, “uspeti se, uspinjati se”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1445.

zamanda 1. tek. kişi “*uspnem se*” olarak çekilen ölçünlü biçimi işaret eder nitelikte (10) numaralı katılımcı tarafından fiil {*uspenem se*} olarak verilmiştir.

593. “(...) *da se uspenem na konj.*” (10)

uzeti: Boşnakçada fiil; “*almak, bir şeyi eliyle yakalamak; bir şeyi satın almak; bir kişiyi işe almak; bir şeyi çalmak veya gasp etmek; bir pozisyon almak, bir şehri savaşta ele geçirmek*”²²¹⁸ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*almak; tutmak, kapmak; kabul etmek, almak; iş vermek*”²²¹⁹ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 2. tek. kişi “*uzmeš*” biçimi ile (45) numaralı katılımcı; 3. tek. kişi “*uzme*” biçimi ile (28), (48), (52) numaralı katılımcılar ve 3. çok. kişi “*uzmu*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca genel geçmiş zamanda, etken sıfat-fiil “*uzeo*” er. tek. biçimiyle (30), (45) numaralı katılımcılar; “*uzeli*” karma ve er. çok. biçimi ile de (27), (28), (52) numaralı katılımcılar tarafından uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır. Son olarak fiil, (52) numaralı katılımcı tarafından {*uzimlu*} farklı biçiminde verilmiştir.

594. “*Sabahleyin çok erken eskiler yaşlılar gençleri kaldırırlarmış işli na podrijen, kızılık sağlam ağaç olduğu için podrijen da uzme da se okuple i işli vodeni su da uzimlu vode u đurđevdana, hıdırellezden önce yani oluyor bu. O gelenek varmış o zaman.*” (52)

variti: Ölçünlü dilde fiil; “*yemek pişirmek, kaynatmak; yiyeceği sindirmek, hazmetmek; bir şeyi kaynatmak, eritmek*”²²²⁰ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*pişirmek, kaynatmak; hazmetmek*”²²²¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*varim*” biçimi ve 3. tek. kişi “*vari se*” dönüşlü biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Bunun yanı sıra, 2. tek. kişiye yöneltilen “*vari*” emir kipi biçimiyle ise (43) ve (51) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda ifade edilmiştir.

²²¹⁸ Ibrahim Čedić vd., “uzeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1201.

²²¹⁹ Şakir Bayhan, “uzeti, uzimati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1461.

²²²⁰ Ana Diklić vd., “variti”, *a.g.e.*, s. 1341.

²²²¹ Ismet Smailović, “variti”, *Bosansko-turski...*, s. 573.

velim: Fiil ölçünlü dilde, *eksikli eylem*²²²² (Boş. defektivni glagol) olarak yer almaktadır. Ölçünlü dilde fiilin mastar biçiminin bulunmamasına²²²³ rağmen, Sancak lehçesinde “söylemek, demek” anlamına gelen ve şimdiki zamanda, 1. tek. kişi {veljim} biçiminde çekilen {veljiti} fiili tespit edilmiştir.²²²⁴ Türkiye Türkçesinde ise; “*diyorum, derim; mastarı olmayan ve demek, söylemek anlamına gelen eylemin birinci şahısı*”²²²⁵ tanımı ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 3. tek. kişi “*veli*” biçimi ile (27), (35), (46) numaralı katılımcılar; 1. çok. kişi “*velimo*” biçimi ile (27) numaralı katılımcı ve Sancak lehçesine özgü [i] türü fiillerin 3. çok. kişi -e ekinin yerine -u ekiyle biçimlenmesini işaret eden {velu} biçimiyle (46), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

vidjeti: Ölçünlü dilde fiil; “*görme hissine sahip olmak, görmek, etrafındaki nesneleri gözlemleyerek onları ayırt etmek; ışığı, karanlığı ve renkleri ayırt etmek; nesneleri tanımak ve diğer şeylerden ayırt etmek; ayrıntıları tanımak ve onları görüntüler halinde birleştirmek*”²²²⁶ olarak tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*gözü ile görmek, seçmek; karşılaşmak, rastlaşmak; araştırmak, bakmak; anlamak, kavramak*”²²²⁷ gibi anlamlarda aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 2. tek. kişi “*vidiş*” biçimi ile (14) numaralı katılımcı; 3. çok. kişi “*vide*” biçimi ile (08), (34) numaralı katılımcılar tarafından; etken sıfat çatılı sıfat-fiil ekav {videli} karma ve er. çok. biçimine göre (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

Ayrıca fiilin bitmemiş görünüşlü çifti olan “*vidati*” ise şimdiki zamanda 1. çok. kişi “*vidamo se*” dönüşlü biçimi ile (27) numaralı katılımcı; etken çatılı sıfat-fiil “*vidao*” er. tek. ölçünlü biçimini işaret eden {vidio} farklı biçimi ile (36) ve “*vidali*” karma ve er. çok. biçimi ile (31) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

²²²² Terim; “*ad ya da eylem çekimine girmekle birlikte, ilişkin olduğu dizinin tüm biçimlerini içermeyen öğeleri belirtir*”. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Berke Vardar, “eksikli”, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2002, s. 92.

²²²³ Ivan Marković, *Uvod...*, s. 77.

²²²⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “veljiti”, *a.g.e.*, s. 445.

²²²⁵ Şakir Bayhan, “velim”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1477.

²²²⁶ Ana Diklić vd., “vidjeti”, *a.g.e.*, s. 1350.

²²²⁷ Şakir Bayhan, “vidjeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1482.

vikati: Boşnakçada fiil; “*haykırmak, çağırmak; bağırarak*”²²²⁸ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise fiil, “*bağırarak, çağırmak; şamata etmek, haykırmak, nara atmak; feryat etmek*”²²²⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil mastar biçimi ile /i/ son sesi olmaksızın {vikat} biçimi ve etken sıfat-fiil “*vikala*” dş. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte şimdiki zamanda 2. çok. kişi “*vičete*” biçimi ile (28); 3. çok. kişi “*viču*” biçimi ile (04) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

voditi: Boşnakçada fiil; “*birinin önünde giderek onun yönünü belirlemek, ona yol göstermek, elinden tutarak rehberlik etmek, ip veya kayışla yolunu göstermek, onu kendine doğru çekmek; bir şeyin yönünü ve hareketini belirlemek, yönlendirmek; çekmek; bir şeyle işlemek; taşımak; öncülük etmek, önde olmak; yönetmek; erişmek; resmi bir kayıt defterine kaydetmek; gerçekleştirmek, yapmak, uygulamak*”²²³⁰ gibi çok sayıda anlam ile tanımlanmaktadır. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*götürmek, yönetmek, yürütmek, liderlik yapmak*”²²³¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde etken çatılı sıfat-fiil “*vodile*” dş. çok. biçimi ile (16) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

voljeti: Boşnakçada fiil; “*birini sevmek; ortak ideallerin paylaşımına, akrabalık ilişkilerine ve benzeri faktörlere dayalı olarak birine veya bir şeye sevgi hissetmek, bir eğilimi olmak, bağlılık hissetmek; arzulamak, sevmek*”²²³² olarak tanımlanmaktadır. Fiil, Türkiye Türkçesine ise; “*sevmek, sevgi duymak, muhabbet beslemek, hoşlanmak; birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek; beğenmek*”²²³³ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 1. tek. kişi “*volim*” biçimi ile (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi

²²²⁸ Ibrahim Čedić vd., “vikati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1216.

²²²⁹ Ismet Smailović, “vikati”, *Bosansko-turski...*, s. 577.

²²³⁰ Ibrahim Čedić vd., “voditi”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1225-1226.

²²³¹ Mirsad Turanović-Nadira Žunić, “voditi”, *Boşnakça Standart Sözlük*, Fono Yayınları, İstanbul 2012, s. 213.

²²³² Ibrahim Čedić vd., “voljeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1228.

²²³³ Şakir Bayhan, “voljeti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1501.

“*volimo*” biçimi ile (27) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

vratiti: Ölçünlü dilde fiil; “*alınmış olan bir şeyi geri vermek; fazla veya artan bir şeyi geri vermek; birine aynı veya benzer bir şeyi yapmak, karşılık vermek; gelen bir şeyi reddetmek, gönderildiği yere geri göndermek; geri dönmek, başladığı yere gitmek, geri gitmek*”²²³⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*geri vermek, iade etmek, geri getirmek*” ve dönüşlü “*vratiti se*” biçimi ise “*geri dönmek, geldiği yere gitmek, yeniden ortaya çıkmak, bırakılan bir konu veya işe başlamak*”²²³⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*vratili se*” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca sözcüğün bitmemiş görünüşteki “*vračati*” biçimi ise (30) numaralı katılımcı tarafından farklı biçimde ifade edilmiştir.

595. “*Ama ga mi ćuškali, ćuškali mi malo da se isperem, mi malo da se isperem, u selo smo ga većarali i jope nama nedjelje se isperemo.*”
(30)

Verilen metnin bağlamı dikkate alındığında {*većarali*} ifadesi, ölçünlü dildeki “*vračati*” fiilinin etken sıfat-fiil “*vračali*” karma ve er. çok. biçimini işaret etmektedir.

vrnuti: Fiil; “*geri dönmek, dönmek*”²²³⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*iade etmek, geri vermek; çevirmek, döndürmek*”, dönüşlü “*vrnuti se*” biçimi ise; “*geri dönmek, geri gelmek, çevrilmek*”²²³⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil şimdiki zamanda, 3. çok. kişi “*vrnu se*” dönüşlü biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

zaboraviti: Dilde; “*bir şeyin hafızadan silinmesi, kaybolması; hatırlamamak; dağınıklık, karışıklık vb. nedenlerle bir şeyi yapmayı unutmak;*

²²³⁴ Milica Vujanić vd., “*вратити, (vratiti)*”, a.g.e., s. 159.

²²³⁵ Şakir Bayhan, “*vratiti, vračati*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1504.

²²³⁶ İbrahim Čedić vd., “*vrnuti (se)*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1232.

²²³⁷ Şakir Bayhan, “*vrnuti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1508.

unutmak; birini veya bir şeyi düşünmekten vazgeçmek, unutmak”²²³⁸ olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*unutmak, hatırdan veya akıldan çıkarmak*”²²³⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*zaboravim*” biçimi ile (27), (30) numaralı katılımcılar tarafından; 1. çok. kişi “*zaboravimo*” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından; 3. çok. kişi “*zaborave*” biçimi ile (17) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

Ayrıca, fiilin bitmemişlik görünüşteki çifti “*zaboravljati*” bölgede yapılan görüşmelerde (04) numaralı katılımcı tarafından 2. tek. kişi “*zaboravljaš*” ölçünlü biçimini işaret eden {*zaboravljiš*} farklı biçimi ve 3. tek. kişi “*zaboravlja*” ölçünlü biçimi ile ifade edilmiştir.

zaklati: Boşnakçada fiil; “*boğazlamak, boğazını kesmek, keserek öldürmek; yok etmek*”²²⁴⁰ anlamları ile verilmektedir. Fiil Türkiye Türkçesine ise; “*hayvanın başını gövdesinden ayırmak, kesmek; boğazlamak, boğaz kesmek, vahşice öldürmek*”²²⁴¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen emir kipi “*zakolji*” ölçünlü biçimini işaret eden nitelikte (33) numaralı katılımcı tarafından {*zakoli*} biçiminde verilmiştir.

596. “*Zakoli pjetlač! Zet, a ti dođe.*” (33)

zameračiti: Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçmiş olan fiil “*bir şeye merak sarmak, istemek, arzulamak*”²²⁴² olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*merak sarmak, merak duymak*”²²⁴³ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda fiil, birinci gelecek zamanda “*zamerat će*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²²³⁸ Milica Vujančić vd., “заборавити, (zaboraviti)”, *a.g.e.*, s. 363-364.

²²³⁹ Ismet Smilović, “zaboraviti, zaboravljati”, *Bosansko-turski...*, s. 589.

²²⁴⁰ Ibrahim Čedić vd., “zaklati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1256.

²²⁴¹ Şakir Bayhan, “zaklati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1528.

²²⁴² Abdulah Škaljić, “zameračiti”, *a.g.e.*, s. 646.

²²⁴³ Şakir Bayhan, “zameračiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1535.

zamisliiti: Fiil Boşnakçada; “*hayal gücüyle bir vizyon oluşturmak; zihinde tasarlamak, hayal etmek*”²²⁴⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*hayal etmek; plan yapmak*”²²⁴⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken sıfat-fiil “*zamisli se*” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

zaplakati: Boşnakçada; “*ağlamaya başlamak, gözyaşı dökmek*” olarak tanımlanan fiil Türkiye Türkçesine; “*ağlamaya başlamak*”²²⁴⁶ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 2. çok. kişi “*zaplaçete*” biçimi ile (04) numaralı katılımcı; etken sıfat-fiil “*zaplakala*” dş. tek. biçimi ile (19) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

zaružiti: Dilde fiil; “*kötülemeye başlamak; gürültü yapmaya başlamak; eleştirmek, azarlamaya başlamak*”²²⁴⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*bir kimseyi azarlamaya, paylamaya başlamak*”²²⁴⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, etken sıfat-fiil “*zaružila*” dş. tek. biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

zatvoriti: Boşnakçada fiil; “*kapatmak, engellemek, çitle çevirmek; bir şeye erişimi yasaklamak; iş yapmayı durdurmak; birinin özgürlüğünü elinden almak; kendine çekilmek (bir kişi hakkında), kendi içine kapanmak*”²²⁴⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*kapamak, kapatmak, örtmek; tutuklamak, hapse atmak, hapsetmek*”²²⁵⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, 2. tek. kişiye yöneltilen “*zatvori*” emir kipi biçimiyle (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçimde ve anlamda verilmiştir. Ayrıca fiil, edilgen sıfat-fiil “*zatvorene*” dş. çok. biçimi ile (26) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

²²⁴⁴ Ibrahim Čedić vd., “zamisliiti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1263.

²²⁴⁵ Mirsad Turanović-Nadira Žunić, “zamisliiti”, *a.g.e.*, s. 218.

²²⁴⁶ Ismet Smailović, “zaplakati”, *Bosansko-turski...*, s. 598.

²²⁴⁷ Milica Vujanić vd., “заружити, (zaružiti)”, *a.g.e.*, s. 397.

²²⁴⁸ Şakir Bayhan, “zaružiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1547.

²²⁴⁹ Ibrahim Čedić vd., “zatvoriti (se)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1282.

²²⁵⁰ Ismet Smailović, “zatvoriti”, *Bosansko-turski...*, s. 602.

zboriti: Boşnakçada fiil; “*konusmak, söylemek; anlatmak, hikaye anlatmak*”²²⁵¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*konusmak, anlatmak, söylemek*”²²⁵² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*zborim*” biçimi ile (51) numaralı katılımcı; 3. tek. kişi “*zbori*” biçimi ile (48) numaralı katılımcı; 1. çok. kişi “*zborimo*” biçimi ile (50) ve Sancak lehçesinin tipik özelliklerinden olan [i] türü fiillerde 3. çok. kişi şimdiki zaman çekiminde -e ekinin yerine -u ekinin kullanılmasıyla biçimlenen {zboru} biçimi ile (04), (48), (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

znati: Ölçünlü dilde; “*bilmek; bilincinde soyut ve somut nesnelerin adını anlamak; özünü anlamak; bir nesne veya kavram ile ilgili bilgileri operasyonel olarak uygulamak; bir uzmanlık alanının temel gerçeklerini hatırlamak ve onun yasalarını anlamak, bilmek*”²²⁵³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*bilmek, tanımak; yolunu bilmek*”²²⁵⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Ölçünlü dilde fiilin, şimdiki zamanda 1. tek. kişi için “*znam*” veya “*znadem*” olarak iki farklı çekim biçimi bulunmaktadır.²²⁵⁵ Bölgede yapılan görüşmelerde bu iki çekim biçimini içeren ifadeler elde edilmiştir. Fiil, şimdiki zamanda 1. tek. kişi “*znam*” biçimi ile (04), (06), (16), (27), (28), (31), (36), (45), (48), (51) numaralı katılımcılar tarafından; “*znadem*” biçimi ile (28), (30), (36) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Benzer biçimde, şimdiki zamanda 2. tek. kişi “*znaš*” biçimi ile (04), (25), (29), (33), (49) numaralı katılımcılar tarafından verilirken “*znadeš*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Ayrıca, şimdiki zamanda 3. tek. kişi “*zna*” biçimi ile (04), (06), (19), (27), (28), (48) numaralı katılımcılar; 1. çok. kişi “*zname*” biçimi ile (04), (30), (31), (48) numaralı katılımcılar; 2. çok. kişi “*znate*” biçimi ile (28) numaralı katılımcı ve 3. çok. kişi “*znaju*” biçimi ile (04), (06), (28), (48), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Son olarak fiil, etken çatılı sıfat-fiil “*zno*” er. tek. biçimi ve bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zamanda (Boş. prošlo

²²⁵¹ Ibrahim Ćedić vd., “zboriti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1288.

²²⁵² Şakir Bayhan, “zboriti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1560.

²²⁵³ Ana Diklić vd., “znati”, *a.g.e.*, s. 1432.

²²⁵⁴ Danijela Ahmetović vd., “znati”, *a.g.e.*, s. 1276.

²²⁵⁵ Milan Šipka, *Pravopisni rečnik srpskog jezika: sa pravopisno-gramatičkim savetnikom*, Prometej, Novi Sad 2010, s. 342.

nesvršeno vrijeme ili imperfekt) 1. çok. kişi “znasmo” biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

zvati: Fiil Boşnakçada; “çağırarak, davet göndermek, davet etmek”²²⁵⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “seslenmek, çağırarak, arayıp sormak; adlandırmak”²²⁵⁷ gibi anlamlarla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiilin bitmemiş fiil görünüşlü geçmiş zaman 2. veya 3. tek. kişi “zvaše” biçimi (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ženiti: Boşnakçada fiil, dönüşlü “ženiti se” biçimiyle; “bir kadınla evlenmek”²²⁵⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “evlendirmek, evlemek, nikah etmek”, dönüşlü “ženiti se” biçimi ile ise “evlenmek, dünya evine girmek”²²⁵⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde fiil, (28) numaralı katılımcı tarafından, şimdiki zamanda 3. çok. kişi “žene se” dönüşlü biçimi ve etken çatılı sıfat-fiil “ženili se” karma ve er. çok. dönüşlü biçimi ile verilmiştir.

živjeti: Fiil; “hayatta olmak, yaşamak, var olmak, devam etmek”²²⁶⁰ olarak dilde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “yaşamak, sağ olmak, hayatta olmak; oturmak, bulunmak; geçinmek”²²⁶¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda fiil şimdiki zamanda 1. tek. kişi “živim” biçimi ile (48), (50) numaralı katılımcılar; 2. tek. kişi “živiš” biçimi ile (04), (21), (25), (26), (51) numaralı katılımcılar; 1. çok. kişi “živimo” biçimi ile (30), (50), (52) numaralı katılımcılar; 2. çok. kişi “živite” biçimi ile (08) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir. Ayrıca Sancak lehçesinde tipik olan şimdiki zamanda [i] türü fiillerin 3. çok. kişi çekiminde -e eki yerine -u eki kullanılması sonucu biçimlenen {živu} biçimi (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Son olarak etken sıfat-fiil “živjeli” karma ve er. çok. biçimi (19), (25), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

²²⁵⁶ Ibrahim Čedić vd., “zvati”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1302.

²²⁵⁷ Şakir Bayhan, “zvati”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1579.

²²⁵⁸ Ibrahim Čedić vd., “ženiti se”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1308.

²²⁵⁹ Şakir Bayhan, “ženiti”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1587.

²²⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “živjeti”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1311.

²²⁶¹ Ismet Smailović, “živjeti”, *Bosansko-turski...*, s. 616.

3.6. ZARFLAR

3.6.1. Zarfların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Boşnakçada zarflar bağımsız olmayan ve değişime uğramayan²²⁶² sözcüklerdendir. Zarflar genellikle, fiiller ile bağıntılı sözcüklerdir. Eylemin yapılış biçimini, yoğunluğunu ve özelliklerini ifade edebilirler. Ayrıca Boşnakçada zarflar; *yer zarfları* (Boş. mjesni prilozi), *zaman zarfları* (Boş. vremenski prilozi), *durum veya tarz zarfları* (Boş. načinski prilozi), *nedensellik zarfları* (Boş. uzročni prilozi) ve *azlık-çokluk* ya da *nicelik zarfları* (Boş. količinski prilozi)²²⁶³ olarak yer alır.

3.6.1.1. Yer Zarfları

Boşnakça'da yer zarfları (Boş. mjesni prilozi); bir eylemin, durumun veya oluşun yerini, yönünü belirten zarflardır. Yer zarfları en yaygın biçimde “*Gdje?*” (Tr. Nereye?, Nerede?, Neresi?), “*Kuda*” (Tr. Nereye?, Ne tarafa?),²²⁶⁴ “*Odakle?*” (Tr. Nereden?), vb. sorulara cevap niteliğinde olan zarflardır. Bunlar; “*blizu*” (Tr. yakın), “*daleko*” (Tr. uzak), “*dolje*” (Tr. aşağı), “*gore*” (Tr. yukarı), “*odavde*” (Tr. buradan), “*ovdje*” (Tr. burada, burası, buraya), “*naprijed*” (Tr. ileri), “*natrag*” (Tr. geri) vb.²²⁶⁵ zarflardır.

Bölgede yapılan saha çalışmasında çok sayıda yer bildiren zarfa ulaşılmıştır. Bu zarfların büyük bölümü ölçünlü dile uygundur. Ancak bölgede yapılan çalışmada elde edilen metinlerde bazı yer zarflarının sesletim ve biçim olarak ölçünlü dilden farklılaştığı tespit edilmiştir.

²²⁶² Zarflar değişmeyen sözcüklerden olmalarına rağmen ifade ettikleri kıyaslama veya en üstünlük derecelerinin biçimlerini aldıkları görülmektedir: “*brzo*” (Tr. hızlı bir şekilde) > “*brže*” (Tr. daha hızlı bir şekilde) vb. Bu özellikleri sebebiyle bazı dil bilimciler tarafından *yarı değişen sözcükler* olarak değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 295-296. Ancak bazı dil bilimciler tarafından ise bu farklı biçimler, birbirinden ayrı sözcükler olarak ele alınarak zarflar, *değişime uğramayan sözcükler* olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım için bkz. Stjepko Težak - Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 157-158.

²²⁶³ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 138.

²²⁶⁴ Snježana Kordić, “Prilozi gd(j)e, kamo, kuda”, *Germano-Slavistische Beiträge: Festschrift für Peter Rehder zum 65.* (Eds.) Miloš Okuka - Ulrich Schweier, Geburtstag München-Otto Sagner 2004, s. 113.

²²⁶⁵ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 158.

597. “*Kud ideš? Yani bunlar işte.*” (44)

598. “*Şimdi bizde ‘gde’, bizde eski bizim öğrendiğim dilde ‘de’ diyoruz.*

(...) *De živite? mesela, u Veliku živimo.*” (08)

Yukarıda verilen cümleler “*kud*” (Tr. nereye, ne tarafa), {*de*} veya {*gde*} > “*gdje*” (Tr. nereye, nerede, neresi) yer zarflarını içermektedir. 597 numaralı cümlede kullanılan “*kud*” ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır. 598 numaralı cümlede altı çizili {*gde*} biçimi ekav sesletimine özgü kullanım iken {*de*} veya {*gde*}²²⁶⁶ ifadeleri ise Boşnakçadaki “*gdje*” soru zarfının yekav iyotasyonundan kaynaklanan farklı biçimleridir.²²⁶⁷ Ayrıca, Lašva vadisi konuşma havzasında “*gdje*” (Tr. nereye, nerede, neresi) ve “*nigdje*” (Tr. hiçbir yerde) zarfları genellikle ikav sesletimi ile biçimlenirken “*ye*kavlaşmış” biçimleri de bu bölge için olağan kullanımlardır. Konuşma havzasında /dj/ sesinin /đ/ sesine dönüşümü ile {*de*} biçimi de sıklıkla ortaya çıkmaktadır.²²⁶⁸

599. “*Kafić je ovde, tako işte, malo je.*” (04)

Yukarıdaki 599 numaralı cümlede ölçünlü dildeki “*ovdje*” (Tr. burada, burası, buraya) yer zarfı, ekav {*ovde*} sesletimi ile ifade edilmiştir. Çalışmamızda daha önce ekav, (i)yekav ve ikav sesletimlerine yer verilmiştir. Ayrıca EK 32’de sesletimlerin coğrafi dağılımları da gösterilmiştir. “*jat*” refleksi olarak ifade edilen bu ses olayı, Eski Slavcadaki “*jat*” göstergesinin, başka bir ifadeyle /ě/ sesinin farklı bölgelerde değişik biçimlerde sesletilmesinden kaynaklanmaktadır: /ě/ > /e/ (ekav sesletimi); /ě/ > /je/ veya /ije/ (iyekav sesletimi) ve /ě/ > /ī/ (ikav sesletimi). A. Peco tarafından, “*ovdje*” yer zarfının *Trebižat* (Tr. t. Trebijat), *Međugorje* (Tr. t. Mecugorye), *Vitina*, *Čitluk* (Tr. t. Čitluk), *Zvirovići* (Tr. t. Zviroviçi) ve *Lištica* (Tr. t. Lištitsa) gibi Batı Hersek ikav konuşma havzasında da ekav sesletim {*ovde*} biçimi ile kullanıldığını ifade edilmektedir.²²⁶⁹

²²⁶⁶ Senahid Halilović vd., *Govor grada Sarajeva...*, s. 21

²²⁶⁷ Jasmina Hrnjica, *a.g.m.*, s. 445.

²²⁶⁸ Sanja Ledić, *a.g.m.*, s. 473.

²²⁶⁹ Asim Peco, *Govori zapadne Hercegovine; knj. II...*, s. 105-107.

3.6.1.2. Zaman Zarfları

Zaman zarfları (Boş. vremenski prilozi); “*Kada?*” (Tr. Ne zaman?), “*Otkad?*” (Tr. Ne zamandan beri?), “*Dokad?*” (Tr. Ne zamana kadar?) vb.²²⁷⁰ sorulara cevap veren zarflardır. Bunlar; “*danas*” (Tr. bugün), “*jučer*” (Tr. dün), “*sutra*” (Tr. yarın), “*ponekad*” (Tr. bazen), “*odmah*” (Tr. hemen), “*sada*” (Tr. şu an, şimdi), “*nikada*” (Tr. asla, hiçbir zaman) vb. zarflardır.

Bölgede yapılan çalışmada “*danas*”, “*akşam*”, “*veče*”, “*sad*”, “*sutra*”, “*hafta*”, “*odmah*”, “*nekada*”, “*ponekad*”, “*odavno*” vb. birçok zaman zarfına ulaşılmıştır.

600. “*Kako je hava danas?*” (21)

601. “*(...) onlar danas su došli, a u akşam se vrnu u Kasabu.*” (50)

Yukarıdaki 601 numaralı cümlelerde altı çizili ifadelerle verilen örnekler bölgeden elde edilen zaman zarflarına örnek niteliğindedir. Her iki cümlede yer alan “*danas*” (Tr. bugün) ile “*akşam*” (Tr. akşam) zaman zarfı biçimleri ölçünlü dile uygundur.

Ayrıca bazı zarflar dilde birden fazla görevde kullanılabilirler.

602. “*Prije bilo Aprtos. Sad je Balkaja köyü.*” (28)

Boşnakçada “*prije*” (Tr. önce) sözcüğü hem zaman zarfı hem de edat olarak kullanılabilir. Bölgede yapılan çalışmada sözcüğün daha çok zarf olarak kullanıldığı görülmüştür.

3.6.1.3. Durum (veya Tarz) Zarfları

Boşnakçada durum veya tarz zarfları (Boş. načinski prilozi), “*Kako?*” (Tr. Nasıl?) sorusuyla bağlantılıdır.²²⁷¹ Eylemin, oluşun veya durumun nasıl gerçekleştiği bilgisini veren zarflardır. Bunlar; “*brzo*” (Tr. hızlı bir şekilde), “*sporo*” (Tr. yavaşça), “*tako*” (Tr. öyle, o biçimde), “*ovako*” (Tr. böyle, bu biçimde), “*slučajno*” (Tr.

²²⁷⁰ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 159.

²²⁷¹ Göş. yer.

gelişigüzel, rastgele), “*lijepo*” (Tr. güzel bir şekilde), “*teško*” (Tr. zor bir şekilde) vb. zarflardır.

Bölgede yapılan çalışmada özellikle “*tako*” zarfının yaygın bir biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir.

603. “(...) *mnogo naša čorba se od mesa. Ovde nije. Baš tako je.*” (04)

604. “*Tako sad đeca.*” (28)

Verilen cümlelerde “*tako*” (Tr. öyle, o biçimde) zarfının, cümlelerin bağlamı dikkate alındığında daha çok “böyle” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bölgede yapılan çalışmada “*ovoliko*” (Tr. bu kadar, bunca, bu denli) zarfının {*voko*}, {*ovoko*} farklı telaffuz biçimlerine ulaşılmıştır.

605. “(...) *ovde mnogo lijepo, jedan, voko za stare mnogo ovoko saygılı mnogo ovoko kako će da ti kažem, yani.*” (48)

Bölgeden elde edilen bu farklı biçimlerin, Hvar bölgesinin konuşma havzasında da kullanıldığı tespit edilmiştir.²²⁷²

3.6.1.4. Nedensellik Zarfları

Nedensellik zarfları (Boş. uzročni prilozi), “*Zašto?*” (Tr. Neden?) ve “*Zbog čega?*” (Tr. Neden dolayı?) sorularıyla bağlantılı olup bu sorulara cevap niteliğinde olan zarflardır. Bunlar; “*zato*” (Tr. bu nedenle), “*stoga*” (Tr. bu yüzden, bundan dolayı)²²⁷³ vb. zarflardır.

606. “(...) *zato ja razumim. Šta treba ovde? Ništa mi ne treba.*” (04)

Bölgeden elde edilen metinler, nadiren nedensellik ifade eden zarfları içermektedir. Bunlardan biri olan 606 numaralı cümlede “*zato*” (Tr. bunun için, bu yüzden, bundan dolayı) zarfı ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

²²⁷² Radoslav Benčić, “voko”, *a.g.e.*, s. 493.

²²⁷³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 296; Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 159.

3.6.1.5. Miktar (veya Azlık-Çokluk) Zarfları

Boşnakçada miktar zarfları (Boş. količinski prilozi); “*Koliko?*” (Tr. Ne kadar) ve “*Koliko puta?*” (Tr. Kaç kez/sefer?) sorularıyla ilgilidir. Bu sorulara cevap niteliğinde olan “*toliko*” (Tr. şu kadar), “*nekoliko*” (Tr. birkaç), “*malo*” (Tr. biraz), “*previše*” (Tr. çok fazla), “*dosta*” (Tr. yeterince), “*potpuno*” (Tr. tamamen), “*puno*” (Tr. çok, pek çok, bir sürü), “*jedanput*” (Tr. bir kez)²²⁷⁴ vb. zarflar miktar bildiren zarflardır.

Bölgede yapılan çalışmada özellikle “*malo*”, “*mnogo*”, “*više*”, “*nekoliko*”, “*dosta*” gibi zarfların yoğun kullanımları tespit edilmiştir.

607. “*Ovde malo bosanski malo turski, kao čorba.*” (04)

608. “*Mnogo smo kalabaluk.*”(49)

Yukarıdaki cümlelerde, en sık rastlanan “*malo*” ve “*mnogo*” miktar zarflarına yer verilmiştir. Bu metinlerde yer alan miktar zarfları, biçim ve anlam olarak ölçünlü dile uygun biçimde kullanılmıştır.

3.6.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Zarflar

Kırklareli’nde yaşayan Boşnaklar arasında yapılan mülakatlar neticesinde elde edilen metinlerde, çok sayıda zarf tespit edilmiştir. Çalışmamızın örneklemini oluşturan katılımcılardan elde edilen metinlerde yer alan bu zarflar alfabetik sıraya göre sözlük maddesi olarak verilecektir.

aksi: Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçmiş olan sözcük, “*aksine, tersine, baş aşağı*”²²⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sözlüklerde zarf olarak nitelendirilen sözcük²²⁷⁶ bölgede yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

609. “*On je aksi, on ne zna bošnjački, đeca ne znaju turski.*” (28)

²²⁷⁴ Stjepko Težak-Stjepan Babić, *a.g.e.*, s. 160.

²²⁷⁵ Abdulah Škaljić, “aksi”, *a.g.e.*, s. 79.

²²⁷⁶ Dževad Jahić, “aksi”, *Školski rječnik...*, s. 89.

Verilen cümlelerin bağlamı incelendiğinde “aksi” sözcüğünün sıfat olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak ölçünlü Boşnakçanın sözlüklerinde sözcüğün sıfat biçimine ulaşılammış, sadece zarf olarak kullanımı tespit edilmiştir. Cümlede “aksi” ifadesinin Türkiye Türkçesindeki; “inatçı, hırçın, huysuz”²²⁷⁷ anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

baš: Sözcük ölçünlü dilde hem zarf hem de parçacık olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde kullanıldığında; “gerçek zaman içindeki bir eylemi vurgular; yanında kullanıldığı sözcüğün etkisini artırır; bir olumsuzluğun etkisini azaltır veya dengeler”²²⁷⁸ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “tam, asıl, aslında, esasta; oldukça, olabildiğince”²²⁷⁹ olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “baš” biçimi ile (04) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

blizu: Sözcük Boşnakçada edat ve zarf olmak üzere iki farklı görevde kullanılmaktadır. Zarf anlamı ile; “yakında, yakın bir yerde; uzak olmayan, yakın”²²⁸⁰ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “yanında, yakınında, yakın”²²⁸¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük zarf olarak (46) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

bolje: Sözcük biçim olarak, “dobar” sıfatının karşılaştırma derecesinin yansız biçimiyle eş değerdir. Boşnakçada bazı zarflar, sıfatların yansız biçimiyle aynı biçime sahip olup birbirinden genellikle vurguyla ayırt edilebilir.²²⁸² Bu zaflardan olan “bolje” zarfı Türkiye Türkçesine; “daha iyi şekilde, daha iyi, daha güzel”²²⁸³ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “bolje” zarf biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²²⁷⁷ Şükrü Haluk Akalın vd., “Balkanlar”, a.g.e., s. 74.

²²⁷⁸ Ana Diklić vd., “baš”, a.g.e., s. 58.

²²⁷⁹ Şakir Bayhan, “baš”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 70.

²²⁸⁰ İbrahim Čedić vd., “blizu”, *Rječnik bosanskog...*, s. 40.

²²⁸¹ Ismet Smailović, “blizu”, *Bosansko-turski...*, s. 40.

²²⁸² Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 296.

²²⁸³ Şakir Bayhan, “bolje”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 106.

brzo: Sözcük biçim olarak, “*brz*” sıfatının yansız biçimiyle eş değer olan ve Boşnakçada; “*hızlı bir şekilde, aniden, birdenbire; hemen, derhal; çabucak*”²²⁸⁴ olarak tanımlanan zarftır. Yapılan mülakatlarda sözcük “*brzo*” zarf biçimi ile (51) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

danas: Boşnakçada; “*bugün; bu zaman, şu an; günümüz, günümüzde*”²²⁸⁵ olarak tanımlanmaktadır. Zarf Türkiye Türkçesine ise; “*bugün*”²²⁸⁶ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (21), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

dobro: Boşnakçada zarf; “*nasıl olması gerekiyorsa öyle, tam olarak*”²²⁸⁷ anlamında tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*iyi, güzel; istenilen, beğenilen biçimde; adamakılı, iyice*”²²⁸⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (04), (06), (08), (10), (11), (12), (13), (14), (21), (22), (23), (24), (25), (26), (32), (33), (39), (44), (50), (54) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

dokle: Ölçünlü dilde sözcük hem zarf hem de bağlaç olarak kullanılabilir. Zarf görevinde; “*nereye kadar, hangi noktaya kadar, hangi hedefe kadar; ne zamana kadar*”²²⁸⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*nereye kadar, ne zamana kadar; hangi yere kadar*”²²⁹⁰ anlamlarıyla aktarılmaktadır. Yapılan görüşmelerde sözcük sadece (44) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

610. “*Dokle oni idu, mi ćemo idemo.*” (44)

Verilen cümle incelendiğinde katılımcı tarafından “*dokle*” sözcüğünün zarf değil, bağlaç görevinde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

dolje: Boşnakçada sözcük hem zarf hem de ünlem olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde; “*alçak yerde, aşağıda, ayakların altında; yukarının karşısı*”²²⁹¹ olarak

²²⁸⁴ Ibrahim Čedić vd., “*brzo*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 53.

²²⁸⁵ Ibrahim Čedić vd., “*danas*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 83.

²²⁸⁶ Danijela Ahmetović vd., “*danas*”, *a.g.e.*, s. 826.

²²⁸⁷ Ibrahim Čedić vd., “*dobro*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 106.

²²⁸⁸ Şakir Bayhan, “*dobro*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 216.

²²⁸⁹ Ana Diklić vd., “*dokle*”, *a.g.e.*, s. 197.

²²⁹⁰ Şakir Bayhan, “*dokle*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 222.

²²⁹¹ Ibrahim Čedić vd., “*dolje*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 111.

tanımlamakta olup Türkiye Türkçesine; “*aşağı, aşağıya, aşağıda*”²²⁹² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük ekav {*dole*} biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

dosta: Sözcük Boşnakçada; “*yeterince, daha fazlasına gerek yok; isteğe bağlı olarak hemen bir eylemin veya konuşmanın sona ermesi için kullanılır*”²²⁹³ biçiminde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yeterince, yeter sayıda, yetecek ölçüde, yeteri kadar; çok, pek, bol bol*”²²⁹⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük (19) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

dugo: Boşnakçada; “*bir şeyin uzun bir zaman diliminde meydana geldiği zaman zarfı*”²²⁹⁵ olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*uzun zaman, çok vakit, uzun müddet*”²²⁹⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde “*dugo*” biçimi (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

gdje: Sözcük Boşnakçada, hem zarf hem de bağlaç görevlerinde kullanılmaktadır. Sözcük zarf görevinde kullanıldığında “*nerede, hangi yerde*” anlamına gelen doğrudan bir soruyu ifade eder.²²⁹⁷ Türkiye Türkçesine ise sözcük; “*nerede, neresi, hangi yerde; nereye, hangi yere*”²²⁹⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük ekav {*gde*} sesletim biçimi ile (04) ve (08) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca zarfın {*de*} biçimi ile bölgede sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu biçim, Karadağ,²²⁹⁹ Batı Bosna,²³⁰⁰ Doğu Hersek,²³⁰¹ Sancak bölgesi²³⁰² gibi konuşma alanlarında yaygın biçimde yer almaktadır. Zarfın {*de*} biçimi, daha önce de bahsetmiş olduğumuz yekav sesletimi iyotasyonu ile ilgili bir ses değişiminden kaynaklanmaktadır. Bu ses değişimi Ştokav

²²⁹² Şakir Bayhan, “*dolje, dole*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 225.

²²⁹³ Ibrahim Čedić vd., “*dosta*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 115.

²²⁹⁴ Şakir Bayhan, “*dosta*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 232.

²²⁹⁵ Ibrahim Čedić vd., “*dugo*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 124.

²²⁹⁶ Ismet Smailović, “*dugo*”, *Bosansko-turski...*, s. 101.

²²⁹⁷ Ana Diklić vd., “*gdje*”, *a.g.e.*, s. 281.

²²⁹⁸ Ibrahim Čedić vd., “*gdje*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 319.

²²⁹⁹ Josip Silić vd., “*de/gdje*”, *a.g.e.*, s. 154.

²³⁰⁰ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 35.

²³⁰¹ Miloš Okuka, *a.g.e.*, s. 114.

²³⁰² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*de*”, *a.g.e.*, s. 111.

lehçe kümesinin tümünü kapsamasa da ciddi bir konuşma alanında görülmektedir. Kırklareli’nde yaptığımız görüşmelerde zarf {*de*} biçimi ile (06), (08), (14) (21), (25), (26), (28), (29), (44), (48), (51), (53), numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Son olarak zarf olarak sözcük {*gdi*} biçimi ile (04) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

611. “*Gdi živiš, kako je to tamo?*” (04)

hitro: Boşnakçada zarf; “*hızlı bir şekilde, hızlı hareketlerle; çevikçe*”²³⁰³ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*çabucak, süratle, tez elden, fırtına gibi*”²³⁰⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda zarf (28) numaralı katılımcı tarafından {*hitrom*} biçiminde verilmiştir.

isto: Sözcük ölçünlü dille; “*aynı şekilde, ayrıca; aslında, kesinlikle; bununla birlikte, benzer olarak, yine de*”²³⁰⁵ biçiminde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*aynen, olduğu gibi, haliyle, hali üzere*”²³⁰⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlar sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

jako: Boşnakçada sözcük; “*güçlü bir şekilde; çok, fazlasıyla*”²³⁰⁷ biçiminde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*kuvvetle, güçlü olarak, kısıvrak, iyice, harlı; çok, pek*”²³⁰⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (28) ve (35) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

još: Sözcük Boşnakçada; “*daha, temel özelliklere ek olarak, daha fazlasına sahip olarak*”²³⁰⁹ gibi anlamlarla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*daha, henüz*”²³¹⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, “*još*” biçimi ile (04), (27), (28), (34), (35) numaralı katılımcılar tarafından, “*još jednom*”

²³⁰³ Ibrahim Čedić vd., “hitro”, *Rječnik bosanskog...*, s. 199.

²³⁰⁴ Şakir Bayhan, “hitro”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 378.

²³⁰⁵ Milica Vujanić vd., “исто (isto)”, *a.g.e.*, s. 476.

²³⁰⁶ Şakir Bayhan, “isto”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 431.

²³⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “jako”, *Rječnik bosanskog...*, s. 256.

²³⁰⁸ Şakir Bayhan, “jako”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 464.

²³⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “još”, *Rječnik bosanskog...*, s. 265.

²³¹⁰ Ismet Smailović, “još”, *Bosansko-turski...*, s. 188.

(Tr. bir daha, bir kez daha, tekrar) öbeği ile (34) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kako: Sözcük Boşnakçada hem zarf hem de bağlaç olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde; “*nasıl; bir nesnenin ‘nasıl’ olduğunu ifade etmek amacıyla*”²³¹¹ anlamlarında kullanılan sözcük Türkiye Türkçesine; “*nasıl, ne şekilde, ne tarzda, ne durumda*”²³¹² olarak aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde soru zarfı olarak (04), (06), (08), (10), (11), (12), (14), (19), (21), (22), (23), (24), (25), (26), (33), (35), (39), (42), (44), (48), (50), (54) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir.

koliko: Boşnakçada; “*bir şeyin miktarını sorarken veya büyük miktara vurgu yaparken*”²³¹³ kullanılan zarf Türkiye Türkçesine; “*ne kadar; nice; kadar, ölçüsünde, derecesinde; çok, pek çok, fazla*”²³¹⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, “*koliko*” biçimi ile (04), (10), (11), (16), (21), (28), (39), (49), (52) numaralı katılımcılar tarafından; {*kliko*} ve {*klik*} biçimi ile ise (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

krasno: Ölçünlü dilde zarf; “*harika bir şekilde; muhteşem*”²³¹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*çok güzel, olağanüstü, muhteşem*”²³¹⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf sadece (35) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kud(a): Boşnakçada eylemin; “*ne yönde olduğunu veya hangi yolu izlendiğini belirten*”²³¹⁷ zarf Türkiye Türkçesine; “*nereye, hangi yere, ne tarafa*”²³¹⁸ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (44) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²³¹¹ Ibrahim Čedić vd., “kako”, *Rječnik bosanskog...*, s. 269.

²³¹² Şakir Bayhan, “kako”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 488.

²³¹³ Ibrahim Čedić vd., “koliko”, *Rječnik bosanskog...*, s. 295.

²³¹⁴ Şakir Bayhan, “koliko”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 530.

²³¹⁵ Ana Diklić vd., “krasno”, *a.g.e.*, s. 499.

²³¹⁶ Şakir Bayhan, “krasno”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 561.

²³¹⁷ Ibrahim Čedić vd., “kud(a)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 328.

²³¹⁸ Şakir Bayhan, “kud, kuda”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 580.

lijepo: Sözcük biçim olarak, “*lijep*” sıfatının yansız biçimiyle eş değer olup Boşnakçadan Türkiye Türkçesine; “*güzelce, güzel bir şekilde, hoşça, adam gibi; yeterince, gerektiği kadar, doyasıya; fazla, çokça*”²³¹⁹ olarak tanımlanan zarftır. Yapılan mülakatlarda zarf “*lijepo*” biçimi ile (10), (48), (48) numaralı katılımcılar tarafından, ekav {*lepo*} biçimi ile (35) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ljeti: Boşnakçada sözcük; “*yazın, yaz mevsimi sırasında*”²³²⁰ olarak tanımlanmakta olup Türkiye Türkçesine; “*yazın, yaz mevsiminde, yaz aylarında*”²³²¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, ekav {*leti*} biçimi ile (49) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

malo: Ölçünlü dilde sözcük; “*az miktarda, az, az sayıda; değerinin, miktarının, ölçüsünün vb. altında; yetersiz*”²³²² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*az, biraz; azar azar*”²³²³ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda sözcük (04), (27), (28), (30), (46), (48), (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

mnogo: Boşnakçada sözcük; “*birçok, büyük sayıda; önemli ölçüde, oldukça*”²³²⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*çok, pek çok, ziyade, bir yığın, bir sürü; aşırı, çokça, gereğinden çok; oldukça, epeyce, bir hayli, nice*”²³²⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, (04), (28), (48), (50), (52), (51) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

najbolje: Boşnakçadaki “*dobar*” sıfatının üçüncü ya da en üstünlük derecesi (Boş. superlativ) “*najbolje*” yansız biçimdeki sıfat ile eş değer olan zarf Türkiye Türkçesine; “*en iyi şekilde, en iyi, mükemmel*”²³²⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede

²³¹⁹ Şakir Bayhan, “*lijepo*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 610.

²³²⁰ Ibrahim Čedić vd., “*ljeti*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 353.

²³²¹ Şakir Bayhan, “*ljeti*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 626.

²³²² Milica Vujanić vd., “*мало (malo)*”, *a.g.e.*, s. 659.

²³²³ Ismet Smailović, “*malo*”, *Bosansko-turski...*, s. 252.

²³²⁴ Ibrahim Čedić vd., “*mnogo*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 384.

²³²⁵ Şakir Bayhan, “*mnogo*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 681.

²³²⁶ Şakir Bayhan, “*najbolje*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 718.

yapılan mülakatlarda zarf, ekav {*najbole*} sesletim biçimi ile (04) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

najljepše: Ölçünlü dildeki; “*çekici özelliklere sahip, güzellik duygusunu tatmin eden, göze hoş gelen, bakarken zevk uyandıran*”²³²⁷ anlamı ile verilen “*lijep*” (Tr. güzel) sıfatından türetilen en üstünlük derecesinin yansız “*najljepše*” biçimi ile eş değer olan zarf, bölgede yapılan görüşmelerde; ekav “*najlepše*” sesletim biçimi ve “*en güzel şekilde*” anlamı ile (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

najprije: Ölçünlü dilde; “*diğerlerinden önce; her şeyden önce*”²³²⁸ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*ilkin, en önde, önceleri, ilk planda, başlangıçta*”²³²⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, {*najprva*} biçimi ile (27), {*najprvoje*} biçimi ile (16) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

612. “*Bosanci što su oni najprvoje bili, (...)*” (16)

613. “*Pošto moj babo, pošto je, kad su najprva došli u Amasiju (...)*” (27)

Verilen cümlelerin bağlamı dikkate alındığında altı çizili ifadelerin “ilkin, başlangıçta” anlamları ile “*najprije*” zarfını işaret ettiği anlaşılmaktadır.

najviše: Ölçünlü dilden Türkiye Türkçesine zarf; “*en çok, çok, en fazla, azami olarak*”²³³⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

najzad: Boşnakçada zarf; “*sonunda, nihayet, sonuç olarak, uzun bir beklemenin ardından*”²³³¹ biçiminde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*sonunda, en son, eninde sonunda, nihayet*”²³³² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük sadece (19) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²³²⁷ Ana Diklič vd., “*najljepše*”, *a.g.e.*, s. 639.

²³²⁸ Ana Diklič vd., “*najprije*”, *a.g.e.*, s. 639.

²³²⁹ Şakir Bayhan, “*najprije*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 720.

²³³⁰ Şakir Bayhan, “*najviše*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 720.

²³³¹ Ibrahim Čedić vd., “*najzad*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 409.

²³³² Ismet Smailović, “*najzad*”, *Bosansko-turski...*, s. 286.

natrag: Boşnakçada sözcük; “geriye; kendisinin arkasındaki yönde”²³³³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “geri, geriye doğru, gerisin geriye; gene, tekrar”²³³⁴ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sadece (52) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

negdje: Sözcük; “belirli olmayan bir yerde; yer yer, bir yerde”²³³⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “bir yerde, belirsiz bir yerde; yer yer, birçok yerde; nereye”²³³⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

nekad(a): Boşnakçada; “geçmiş zamanda, eskiden; bir zamanlar, bazen, ara sıra”²³³⁷ olarak verilen zarf Türkiye Türkçesine; “bir zamanlar, vaktiyle, eskiden, günün birinde, vaktizamanında; zaman zaman, ara sıra, kimi zaman”²³³⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük sadece (28) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

nekoliko: Sözcük; “belirsiz bir miktarda, birkaç”²³³⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “birkaç, az sayıda, bir az, bir iki, bir çift”²³⁴⁰ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde zarf, (30) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

nemalo: Ölçünlü dilden Türkiye Türkçesine; “yeterince, oldukça”²³⁴¹ anlamları ile aktarılan zarf, bölgede yapılan çalışmalarda sadece (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

nikako: Boşnakçada; “hiçbir şekilde, hiçbir durumda, hiçbir koşulda”²³⁴² olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “asla, katiyen, hiçbir türlü”²³⁴³

²³³³ Ibrahim Čedić vd., “natrag”, *Rječnik bosanskog...*, s. 428.

²³³⁴ Şakir Bayhan, “natrag”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 742.

²³³⁵ Ibrahim Čedić vd., “negdje”, *Rječnik bosanskog...*, s. 441.

²³³⁶ Şakir Bayhan, “negdje”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 754.

²³³⁷ Ibrahim Čedić vd., “nekad(a)”, *Rječnik bosanskog...*, s. 445.

²³³⁸ Şakir Bayhan, “nekad, nekada”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 758.

²³³⁹ Ibrahim Čedić vd., “nekoliko”, *Rječnik bosanskog...*, s. 445.

²³⁴⁰ Şakir Bayhan, “nekoliko”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 759.

²³⁴¹ Şakir Bayhan, “nemalo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 760.

²³⁴² Ibrahim Čedić vd., “nikako”, *Rječnik bosanskog...*, s. 487.

²³⁴³ Ismet Smailović, “nikako”, *Bosansko-turski...*, s. 318.

anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, (28) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

noseći: Boşnakçadaki *şimdiki zaman zarf-fiili* (Boş. glagolski prilog sadašnji) yapısı gereği “*nositi*” fiilinden türetilmiş olan zarf “taşıyarak” anlamı ile Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Şimdiki zaman zarf-fiiller; bitmemiş görünüşteki fiillerin şimdiki zaman 3. çok. kişi çekimine *-ći* eki ekinin eklenmesiyle oluşturulur.²³⁴⁴ Bu bağlamda ölçünlü dilde “*nositi*” fiili “*nose+ći = noseći*” biçiminde şimdiki zaman zarf-fiil biçimine dönüşür.

Bölgede yapılan görüşmelerde (27) numaralı katılımcı tarafından verilen {*nosući*} biçimi, Sancak lehçesinde [i] türü fiillerin şimdiki zaman 3. çok. kişi çekimlerinde *-e* ekinin yerine *-u* ekinin kullanılması sebebiyle {*nosu*} biçiminde ortaya çıkması ve daha sonra *-ći* eki alarak zarf-fiile dönüşmesi ile oluşan bir sapmadır.

odakle: Boşnakçada zarf; “*hangi yerden, nereden*”²³⁴⁵ sorusunu oluşturmak için kullanılmaktadır. Zarf Türkiye Türkçesine ise; “*nereden, hangi yerden; nasıl, ne şekilde; hangi sebeple, hangi amaçla*”²³⁴⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarfın “*odakle*” biçimine ulaşamamıştır. Ancak zarfın {*okle*} biçimi (28) numaralı katılımcı, {*oklen*} biçimi (12) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Zarfın {*okle*} biçimi daha çok Novi Pazar ve çevresinde,²³⁴⁷ {*oklen*} biçimi ise daha geniş konuşma alanıyla Sancak lehçesinde yaygın biçimde kullanılmaktadır.²³⁴⁸ Ayrıca Asim Peco tarafından, Batı Hersek konuşmalarında zarfın {*oklen*} biçiminin kullanımı tespit edilmiştir.²³⁴⁹ Bunun dışında zarfın bir diğer farklı biçimi {*otkalen*} ise (39) ve (46) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

614. “*Otkalen si dersen Boşnakça olur*” (39)

²³⁴⁴ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 216.

²³⁴⁵ Ibrahim Čedić vd., “*odakle*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 517.

²³⁴⁶ Şakir Bayhan, “*odakle*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 821.

²³⁴⁷ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*okle*”, *a.g.e.*, s. 277.

²³⁴⁸ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “*oklen*”, *a.g.e.*, s. 277.

²³⁴⁹ Asim Peco, *Govori Zapadne Hercegovine, knj. II...*, s. 335.

Zarfin {otkalen} biçimi, Adriyatik kıyı bölgesinde, özellikle *Bitelić* (Tr. t. Biteliç) ve civarında tespit edilmiştir.²³⁵⁰

Sözcük (04) numaralı katılımcı tarafından {otkule} biçiminde verilmiştir. Sözcüğün bu biçimine yapılan literatür taramasında ulaşılmamıştır. Ancak, ölçünlü “*odakle*” biçiminden bir başka sapma olan {otkle}²³⁵¹ farklı biçimini işaret ettiği düşünülebilir.

odatle: Ölçünlü dilde; “*o yerden, oradan*”²³⁵² anlamı ile verilen zarf Türkiye Türkçesine; “*oradan, o yerden, oralardan; bu nedenle, bundan*”²³⁵³ anlamları ile aktarılmış olup bölgede {otlen} biçimi ile (50) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

615. “*Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku.*” (52)

Sözcüğün bu biçimi muhtemelen ölçünlü dilde “*odatle*” olarak verilen zarfın Sancak lehçesindeki (daha çok Plav ve Gusinje’deki) {otljen}²³⁵⁴ biçimini işaret etmektedir.

Ayrıca zarf {otale} farklı biçimi ile (28) ve {otle} biçimi ise (16) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

616. “*A otišli pošle u Bosnu, ama dedo mi je otale nadošao, (...)*” (28)

Katılımcı tarafından verilen {otale} biçiminin, Batı Bosna konuşma havzasında yer aldığı yapılan literatür taramasında anlaşılmıştır.²³⁵⁵ Ölçünlü dilden sapma olarak değerlendirilen {otale} ve {otle} biçimleri ayrıca, Miklosich tarafından da kayda geçirilmiştir.²³⁵⁶

²³⁵⁰ Dijana Ćurković, *Govor Bitelića*, (Sveučilište u Rijeci, Filozofski Fakultet, Doktorski rad), Rijeka 2014, s. 82.

²³⁵¹ Eugenija Barić vd., “otkle”, *Hrvatski jezični...*, s. 1015.

²³⁵² Ibrahim Ćedić vd., “odatle”, *Rječnik bosanskog...*, s. 517.

²³⁵³ Şakir Bayhan, “odatle”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 822.

²³⁵⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “otljen”, *a.g.e.*, s. 286.

²³⁵⁵ Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne, Dio II...*, s. 270.

²³⁵⁶ Franz Miklosich, *Vergleichende Grammatik Der Slavischen Sprachen*, Wilhelm Braumüller, Wien 1875, s. 104-105.

odavno: Boşnakçada; “*uzun bir süredir, çok önce*”²³⁵⁷ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*çoktan, çoktan beri*”²³⁵⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf sadece (16) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

odjednom: Boşnakçada zarf; “*aniden, o anda*”²³⁵⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*birdenbire, ansızın, bir çırpıda, durup dururken; eş zamanlı olarak, aynı anda, aynı zamanda*”²³⁶⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf sadece (28) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

odmah: Ölçünlü dilde; “*şimdi, bu anda, aynı anda*”²³⁶¹ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*derhal, hemen, bugünden tezi yok*”²³⁶² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde zarf, (28) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

odvojeno: Ölçünlü dilde; “*ayrı bir şekilde, ayrı olarak*”²³⁶³ tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine de aynı anlamda aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sadece (04) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

odzad: Boşnakçada; “*arkadan, geriden*”²³⁶⁴ olarak tanımlan sözcük Türkiye Türkçesine; “*arkadan, geriden*”²³⁶⁵ anlamlarıyla çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcı tarafından {*odžad*} biçiminde verilmiştir.

onamo: Boşnakçada, “*oraya, başka bir yere doğru*”²³⁶⁶ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*oraya, o yana; orada, o yerde*”²³⁶⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, {*anamo*} biçimi ile (19) numaralı

²³⁵⁷ Ibrahim Čedić vd., “*odavna/odavno*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 517.

²³⁵⁸ Ismet Smailović, “*odavno*”, *Bosansko-turski...*, s. 334.

²³⁵⁹ Ibrahim Čedić vd., “*odjednom*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 520.

²³⁶⁰ Şakir Bayhan, “*odjedanput, odjedared, odjednom*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 825.

²³⁶¹ Ibrahim Čedić vd., “*odmah*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 521.

²³⁶² Şakir Bayhan, “*odmah*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 827.

²³⁶³ Ana Diklić vd., “*odvojeno*”, *a.g.e.*, s. 740.

²³⁶⁴ Ibrahim Čedić vd., “*odzad, odzada*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 527.

²³⁶⁵ Şakir Bayhan, “*odzad, odzada*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 835.

²³⁶⁶ Ibrahim Čedić vd., “*onamo*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 539.

²³⁶⁷ Şakir Bayhan, “*onamo*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 850.

katılımcı tarafından verilmiştir. D. Brozović, Doğu Bosna konuşma havzasında /o/ sesinin /a/ sesine dönüşmesi sonucu “*onamo*” zarfının {*anamo*} biçimine dönüştüğünü kayda geçirmiştir.²³⁶⁸

onda: Boşnakçada; “*o zaman, o an, geçmişte veya gelecekteki bir zaman diliminde*”²³⁶⁹ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*o zaman, o vakit*”²³⁷⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde zarf “*onda*” biçimi ile (27), (28), (46), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

ondje: Ölçünlü dilde; “*diğer yerde, sonunda, oraya, orada*”²³⁷¹ anlamları ile tanımlanan zarf, bölgede yapılan görüşmelerde sıklıkla ekav {*onde*} sesletimi ile verilmiştir. Bosna Hersek’te “*ondje*” ölçünlü biçiminin yanı sıra, {*onde*}, {*ondi*}, {*onde*} vb. farklı biçimleri de sıklıkla kullanılmaktadır.²³⁷² Türkiye Türkçesine; “*orada*”²³⁷³ olarak aktarılan zarf bölgede yapılan görüşmelerde ekav {*onde*} biçimi ile (08), (20), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

opet: Boşnakçada zarf; “*tekrar, bir kez daha aynı*”²³⁷⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yine, gene, yeniden, tekrar; gene de, öyle olduğu halde*”²³⁷⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde zarf (04) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde ifade edilmiştir. Bunun dışında zarf {*i jope*} biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Zarfın {*jope*} veya {*jopet*} biçimi Ştokav lehçe kümesinin çeşitli konuşma alanlarında yer almaktadır. Özellikle zarf, Batı Bosna²³⁷⁶ ile Doğu ve Merkez Hersek’te {*jopet*}²³⁷⁷

²³⁶⁸ Dalibor Brozović, “O problem ijekavskošćakavskog ...”, s. 134.

²³⁶⁹ Ibrahim Čedić vd., “onda”, *Rječnik bosanskog...*, s. 539.

²³⁷⁰ Danijela Ahmetović vd., “onda”, *a.g.e.*, s. 1028.

²³⁷¹ Milica Vujanović vd., “онде”, *a.g.e.*, s. 861.

²³⁷² Sözcüğün farklı kullanımının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 122-123.

²³⁷³ Ismet Smailović, “ondje”, *Bosansko-turski...*, s. 348.

²³⁷⁴ Ibrahim Čedić vd., “opet”, *Rječnik bosanskog...*, s. 543.

²³⁷⁵ Şakir Bayhan, “opet”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 854.

²³⁷⁶ Asim Peco, *Ikavskošćakavski govori zapadne Bosne, Dio II...*, s. 272.

²³⁷⁷ Asim Peco, *Govori istočne i centralne Hercegovine, knj. I...*, s. 128.

farklı biçimi ile tespit edilmiştir.²³⁷⁸ Ayrıca Sancak lehçesinde {jope} farklı biçimi, özellikle Rožaje ve civarında {jopet} biçimi sıklıkla kullanılmaktadır.²³⁷⁹

ovako: Ölçünlü dilde zarf; “*bu şekilde, böyle; nasıl ise öyle, nasıl görünüyorsa*”²³⁸⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*böyle; böylece*”²³⁸¹ biçiminde aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük “*ovako*” biçimi ile (30), (50) numaralı katılımcılar; {ovoko} ve {voko} biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

ovamo: Boşnakçada; “*konuşmacının bulunduğu yerde, burada*”²³⁸² olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “*buraya, bu tarafa*”²³⁸³ anlamında aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf “*ovamo*” biçimi ile (14), (36), (50) numaralı katılımcılar, {vamo} biçimi ile (13), (27) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

ovdje: Ölçünlü dilde sözcük; “*bu yerde, burada*”²³⁸⁴ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine de benzer biçimde; “*burada, bu yerde*”²³⁸⁵ anlamları ile aktarılmıştır. Sözcük bölgede yapılan görüşmelerde ölçünlü dile uygun yekav “*ovdje*” sesletimi biçimi ile (46) numaralı katılımcı; ekav {ovde} sesletimi biçimi ile ise (04), (25), (35), (45), (48), (49), (50), (51), (52), (54) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca zarf Sancak lehçesinde, özellikle Plav ve Gusinje bölgesinde yaygın kullanım alanına sahip {oğe} ²³⁸⁶ biçimi ile (31) numaralı katılımcı tarafından ve {voğe} biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Bunun dışında zarf, {voj} biçimi ile (27), (28), (30) katılımcılar; {voje} biçimi ile (25), (30) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

²³⁷⁸ Zarfın farklı biçimleri için bkz. Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački lingvistički atlas I ...*, s. 360-361.

²³⁷⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “jope” ve “jopet”, *a.g.e.*, s. 180.

²³⁸⁰ Milica Vujanić vd., “ovako”, *a.g.e.*, s. 836.

²³⁸¹ Danijela Ahmetović vd., “ovako”, *a.g.e.*, s. 1041.

²³⁸² Ibrahim Čedić vd., “ovamo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 568.

²³⁸³ Ismet Smailović, “ovamo”, *Bosansko-turski...*, s. 364.

²³⁸⁴ Milica Vujanić vd., “овде”, *a.g.e.*, s. 836.

²³⁸⁵ Şakir Bayhan, “ovdje”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 884.

²³⁸⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “ođe”, *a.g.e.*, s. 273.

617. “(...) voje (...), ovde olabilir voje olabilir” (25)

618. “Dedo nam došao voje, a je mlad bio (...)” (30)

619. “Ja sam bila, voj sam se rodila (...)” (28)

620. “Oženio se babo mi i mi smo se voj rodili” (30)

Verilen cümlelerin bağlamı incelendiğinde {voj(e)}, {voğe}, {oğe} biçimlerinin anlam olarak “ovdje” zarfını işaret ettikleri anlaşılmaktadır.

Pavle Ivić, Gelibolu’daki Sırpların konuşma biçimleri ile ilgili yaptığı çalışmada, buradaki göçmenlerin zarfı, {vot}, {vod(e)}, {vođe}, {vodeke} biçimlerinde telaffuz ettiğini aktarmıştır.²³⁸⁷ Bu bağlamda Kırklareli’nde elde edilen {vođe} biçimi de Gelibolu’daki göçmenlerin kullandıkları biçime benzer sesletilmiştir.

ovoliko: Boşnakçada sözcük; “*bu ölçüde, bu kadar çok*”²³⁸⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*bu kadar, bunca, bu denli*”²³⁸⁹ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf, “*ovoliko*” biçimi ile (33), (45), (48) numaralı katılımcılar, {*ovaliko*} farklı biçimi ile (49) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

pješice, pješke: Boşnakçada sözcük; “*yürüyerek; kendi ayaklarıyla*”²³⁹⁰ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yaya, yayan, yürüyerek*”²³⁹¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarflar ekav {*pešice*} ve {*peške*} biçimleri²³⁹² ile ifade edilmiştir. Zarfın ekav {*pešice*} biçimi (48), {*peške*} biçimi ise (50) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

pola: Sözcük Boşnakçada hem zarf hem de ad olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde; “*eşit olarak, aynı miktarda; bir şeyin yarısı olarak*”²³⁹³ anlamlarıyla

²³⁸⁷ Pavle Ivić, *a.g.e.*, s. 302-303.

²³⁸⁸ Ibrahim Čedić vd., “ovoliko”, *Rječnik bosanskog...*, s. 569.

²³⁸⁹ Şakir Bayhan, “ovoliko”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 886.

²³⁹⁰ Ibrahim Čedić vd., “pješice”, *Rječnik bosanskog...*, s. 628.

²³⁹¹ Şakir Bayhan, “pješice, pješke”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 931.

²³⁹² Milica Vujanić vd., “пешнице и пешке (pešice i peške)”, *a.g.e.*, s. 912.

²³⁹³ Ibrahim Čedić vd., “pola”, *Rječnik bosanskog...*, s. 690.

tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yarım, yarı, buçuk*”²³⁹⁴ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan çalışmalarda zarf sadece (16) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

polahko, polako: Boşnakçada zarf; “*acele etmeden, yavaşça, hafif hızda, ölçülü bir şekilde, adım adım*”²³⁹⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yavaş yavaş, yavaşça, usulcacık, ufak ufak*”²³⁹⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda zarf, “*polahko*” biçimi ile (51) numaralı katılımcı, {*polako*} biçimi ile (28) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

pomalo: Ölçünlü dilde sözcük; “*küçük bir miktarla, az; bir dereceye kadar; kısmen; yavaşça*”²³⁹⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*azar azar, yavaş yavaş, damla damla, biraz*”²³⁹⁸ anlamları ile aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük, (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

ponekad: Sözcük dilde; “*ara sıra, bazen*”²³⁹⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*ara sıra, arada bir, arada sırada, kimi zaman*”²⁴⁰⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde zarf “*ponekad*” biçimi ile (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Ayrıca sözcük, (28) numaralı katılımcı tarafından {*poðekad*} olarak kullanılmıştır.

621. “*Ja okrenem poðekad bošnjački odmah mi ‘šta to govoriš’ arkamızdan konuşuyorsun.*” (28)

Zarfin “*ponekad*” ölçünlü biçimi yerine, Sancak lehçesinde {*poðekad*} olarak sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.²⁴⁰¹

poslije: Ölçünlü dilde sözcük hem edat hem de zarf olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde kullanıldığında; “*sonra, bir süre sonra, daha sonra, belirli bir süre*

²³⁹⁴ Danijela Ahmetović vd., “pola”, *a.g.e.*, s. 1069.

²³⁹⁵ Ibrahim Čedić vd., “polahko, polako”, *Rječnik bosanskog...*, s. 691.

²³⁹⁶ Şakir Bayhan, “polahko, polako”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 970.

²³⁹⁷ Ana Diklić vd., “pomalo”, *a.g.e.*, s. 881.

²³⁹⁸ Ismet Smailović, “pomalo”, *Bosansko-turski...*, s. 396.

²³⁹⁹ Milica Vujić vd., “понекад(а) (ponekad)”, *a.g.e.*, s. 957.

²⁴⁰⁰ Şakir Bayhan, “ponekad, ponekada”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 982.

²⁴⁰¹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “poðekad”, *a.g.e.*, s. 306.

sonrasında”²⁴⁰² olarak tanımlanan sözcük Türkiye Türkçesine; “*sonra, arkadan, ardı sıra; sonradan, daha sonra*”²⁴⁰³ anlamlarıyla aktarılmaktadır. Sözcük yekav sesletimine göre “*poslije*” olarak biçimlenirken ekav sesletimine göre ise {*posle*} biçimiyle oluşmaktadır.²⁴⁰⁴ Zarf Bosna Hersek’te {*posle*}, {*pošle*}, {*potle*}, {*posli*} biçimlerinde de kullanılmaktadır.²⁴⁰⁵ Kırklareli’nde yapılan görüşmelerde zarf, ekav sesletim biçimi {*posle*} ile (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Bunun yanı sıra zarf, (52) numaralı katılımcı tarafından {*poslen*} olarak aktarılmıştır. Katılımcı tarafından verilen {*poslen*} biçimi muhtemelen, “sonra, daha sonra” anlamı ile Sancak lehçesinde yer alan {*posljen*}²⁴⁰⁶ biçimini işaret etmektedir. Bununla birlikte sözcük, {*posen*} biçimiyle (48), (51); {*poseno*} biçimiyle (50); {*posenu*} biçimiyle (50) ve {*pose*} biçimiyle (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

prije: Sözcük ölçünlü dilde hem zarf hem de edat olarak kullanılmaktadır. Zarf görevinde; “*geçmişte; daha önce; daha hızlı; daha fazla; tercihen*”²⁴⁰⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*daha önce, eskiden; şimdiye kadar*”²⁴⁰⁸ anlamlarıyla aktarılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük zarf olarak “*prije*” biçimi ile (25), (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir. Ayrıca zarf, (08) numaralı katılımcı tarafından {*prijenak*} biçiminde de ifade edilmiştir.

622. “*Kako ne bi, kako ne vide prijenak. Je li ovo lanac? mi delimo sindžir midžo, (...)*” (08)

rano: Boşnakça zarf; “*beklenenden önce, belirlenmiş zamandan önce*”²⁴⁰⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*sabahın ilk saatlerinde, erken saatte; genç yaşta; erken, erkenden, erken olarak*”²⁴¹⁰ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

²⁴⁰² Ibrahim Čedić vd., “poslije”, *Rječnik bosanskog...*, s. 723.

²⁴⁰³ Şakir Bayhan, “poslije”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 994.

²⁴⁰⁴ Milica Vujančić vd., “после (posle)”, *a.g.e.*, s. 965.

²⁴⁰⁵ Sözcüğün farklı kullanımının Bosna Hersek’te coğrafi dağılımı için bkz.: Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 131.

²⁴⁰⁶ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “posljen”, *a.g.e.*, s. 313.

²⁴⁰⁷ Ibrahim Čedić vd., “prije”, *Rječnik bosanskog...*, s. 853.

²⁴⁰⁸ Şakir Bayhan, “prije”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1061.

²⁴⁰⁹ Ibrahim Čedić vd., “rano”, *Rječnik bosanskog...*, s. 956.

²⁴¹⁰ Şakir Bayhan, “rano”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1129.

sad(a): Boşnakçada zarf; “*şu an, şu anda, şimdi*”²⁴¹¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*şimdi, şu anda, bugün; az önce, biraz önce; artık, bundan böyle*”²⁴¹² anlamlarıyla çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, “*sad*” biçimi ile (04), (14), (27), (28), (45), (48), (49), (50) numaralı katılımcılar, “*sada*” biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

samo: Ölçünlü dilde sözcük zarf olarak; “*(sınırlamak için) sadece, yalnızca; birazcık*”²⁴¹³ anlamları ile verilmiştir. Sözcük Türkiye Türkçesine; “*sadece; ancak; yalnız*”²⁴¹⁴ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (04), (17), (19), (27), (33), (49), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

skoro: Sözcük Boşnakçada; “*yakın zamanda, az önce; yakın gelecekte; neredeyse, hemen hemen*”²⁴¹⁵ anlamları ile tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*geçenlerde, yakınlarda, yakın zamanda, az bir zaman evvel; az kalsın*”²⁴¹⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

sutra: Sözcük ölçünlü dilde hem ad hem de zarf olarak kullanılmaktadır. Sözcük zarf görevinde; “*bugünden sonraki gün, yarın; ertesi gün; yakın veya uzak gelecekte*”²⁴¹⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yarın; gelecek; ilerideki zaman; gelecekte*”²⁴¹⁸ anlamlarıyla aktarılmaktadır. Sözcük zarf görevinde (34) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

tako: Ölçünlü dilde; “*bu şekilde, bu tarzda, böyle*”²⁴¹⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*öyle, öylelikle, o yolda, o biçimde; o kadar, o denli, öylesi; kolayca*”²⁴²⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda sözcük, (04),

²⁴¹¹ Ibrahim Čedić vd., “sad i sada”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1009.

²⁴¹² Şakir Bayhan, “sad, sada”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1192.

²⁴¹³ Milica Vujanić vd., “camo (samo)”, *a.g.e.*, s. 1164.

²⁴¹⁴ Danijela Ahmetović vd., “samo”, *a.g.e.*, s. 1142.

²⁴¹⁵ Ibrahim Čedić vd., “skoro”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1038.

²⁴¹⁶ Ismet Smailović, “skoro”, *Bosansko-turski...*, s. 485.

²⁴¹⁷ Milica Vujanić vd., “cytpa (sutra)”, *a.g.e.*, s. 1270.

²⁴¹⁸ Şakir Bayhan, “sutra (sjutra)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1305.

²⁴¹⁹ Milica Vujanić vd., “tako (tako)”, *a.g.e.*, s. 1275.

²⁴²⁰ Şakir Bayhan, “tako”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1350.

(16), (17), (28), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

tamo: Sözcük ölçünlü dilde; “*o yönde; o yöne, o tarafa; o yerde, orada; yaklaşık olarak zaman veya yer belirlemede kullanılan*”²⁴²¹ zarf olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*orada, oraya, ötede*”²⁴²² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde “*tamo*” biçimi ile (04), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilen sözcük, {*tama*} farklı biçimi ile de (49) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

toliko: Boşnakçada; “*o ölçüde, miktarda; çok, büyük bir miktar; uzun bir süre boyunca*”²⁴²³ olarak tanımlanana sözcük Türkiye Türkçesine; “*o denli, onca, o kadar, öylesine; çok, fazla, büyük miktarda; uzun zaman*”²⁴²⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük zarf görevinde sadece (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

tu: Sözcük ölçünlü dilde yer zarfı görevinde; “*bu yerde, bu mekanda, burada*”, zaman zarfı olarak ise; “*o anda, şu an, o zaman*” anlamlarıyla verilmektedir.²⁴²⁵ Yer zarfı görevi ile Türkiye Türkçesine; “*burada, bu yerde, şurada*”²⁴²⁶ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

ujedno: Boşnakçada sözcük; “*sanki birmiş gibi; birlikte*”²⁴²⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*aynı zamanda, eş zamanlı olarak; birlikte, beraber*”²⁴²⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük sadece (26) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

²⁴²¹ Milica Vujanić vd., “*tamo (tamo)*”, *a.g.e.*, s. 1277.

²⁴²² Ismet Smailović, “*tamo*”, *Bosansko-turski...*, s. 532.

²⁴²³ Ibrahim Čedić vd., “*toliko*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1138.

²⁴²⁴ Şakir Bayhan, “*toliko*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1376.

²⁴²⁵ Milica Vujanić vd., “*ty (tu)*”, *a.g.e.*, s. 1322.

²⁴²⁶ Ismet Smailović, “*tu*”, *Bosansko-turski...*, s. 544.

²⁴²⁷ Ibrahim Čedić vd., “*ujedno*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1168.

²⁴²⁸ Şakir Bayhan, “*ujedno*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1418.

unutra: Sözcük; “*içinde, iç kısmında, bir şeyin çerçevesi içinde*”²⁴²⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*içeri, içeride, içerisinde, içinde, dahilinde*”²⁴³⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (48) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

večeras: Sözcük Boşnakçada; “*bu akşam, bugünün akşamı*”²⁴³¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*bu akşam, akşama*”²⁴³² biçiminde aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

više: Sözcük ölçünlü dilde hem edat hem de zarf olarak aynı biçimde yer almaktadır. Zarf olarak kullanılan biçimi, “*visoko*” (Tr. yüksek biçimde, yüksekte) ve “*mnogo*” (Tr. çok, nice, fazla) zarflarının kıyaslama derecesi biçimi ile eş değer olup; “*miktarı ifade eden terimlerle veya adlarla, belirtilen miktarın üstüne çıkma anlamını ifade eder; uzun süredir; şimdi, artık; daha fazla; tekrar; artı ve ek olarak*”²⁴³³ anlamlarında tanımlanmıştır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*daha çok; artık, gayri; genellikle, çoğun; çok, pek çok, bir hayli; nice; artı, toplama işleminde (+) işaretin adı*”²⁴³⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük (27), (28), (49) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

zajedno: Sözcük ölçünlü dilde; “*bir birliğin içinde, birlikte, grup içinde, grup halinde, toplumda; aynı anda, aynı zamanda*”²⁴³⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*ile birlikte, ile beraber*”²⁴³⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük sadece (16) numaralı katılımcı tarafından ölçünlü dile uygun biçim ve anlamda verilmiştir.

²⁴²⁹ Ibrahim Čedić vd., “unutra”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1178.

²⁴³⁰ Ismet Smailović, “unutra, unutar”, *Bosansko-turski...*, s. 559.

²⁴³¹ Ibrahim Čedić vd., “večeras”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1209.

²⁴³² Şakir Bayhan, “večeras”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1475.

²⁴³³ Ibrahim Čedić vd., “više”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1218.

²⁴³⁴ Şakir Bayhan, “više”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1488.

²⁴³⁵ Milica Vujanović vd., “зajедно (zajedno)”, *a.g.e.*, s. 377.

²⁴³⁶ Ismet Smailović, “zajedno”, *Bosansko-turski...*, s. 593.

zašto: Ölçünlü dilde; “ilgi-soru zarfı”²⁴³⁷ olarak tanımlanan zarf Türkiye Türkçesine; “neden, niçin, niye, hangi amaçla, ne demeye”²⁴³⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde zarf {zašta} biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

zato: Boşnakçada sözcük; “bu nedenle, bu sebep yüzünden”²⁴³⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “bunun için, bu yüzden, bundan dolayı, bu sebepten”²⁴⁴⁰ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (04) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

zdravo: Boşnakçada zarf; “yakın arkadaşlar arasında selamlaşma”²⁴⁴¹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “sağlıklı olarak, sağlıklı bir şekilde”²⁴⁴² anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük “zdravo” biçimi ile (30), (42), (49) numaralı katılımcılar ve {zdravolu} biçimi ile yine (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

zimi: Sözcük ölçünlü dilde; “kış mevsiminde, kış boyunca”²⁴⁴³ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “kışın, kış günü”²⁴⁴⁴ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük zarf görevinde sadece (49) numaralı katılımcı tarafından {žimi} farklı biçimi ile verilmiştir.

žalosno: Boşnakçada sözcük; “üzgün bir şekilde, ne yazık ki”²⁴⁴⁵ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “acı bir şekilde, anıcanak bir biçimde, üzüntülü (bir şekilde); kötü, berbat”²⁴⁴⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük sadece (04) numaralı katılımcı tarafından {zalosno} biçiminde verilmiştir.

²⁴³⁷ Ana Diklić vd., “zašto”, *a.g.e.*, s. 1413.

²⁴³⁸ Şakir Bayhan, “zašto”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1551.

²⁴³⁹ Ibrahim Čedić vd., “zato”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1280.

²⁴⁴⁰ Şakir Bayhan, “zato”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1552.

²⁴⁴¹ Ibrahim Čedić vd., “zdravo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1290.

²⁴⁴² Şakir Bayhan, “zdravo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1562.

²⁴⁴³ Milica Vujanić vd., “зими (zimi)”, *a.g.e.*, s. 419.

²⁴⁴⁴ Danijela Ahmetović vd., “zimi”, *a.g.e.*, s. 1275.

²⁴⁴⁵ Ibrahim Čedić vd., “žalosno”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1306.

²⁴⁴⁶ Şakir Bayhan, “žalosno”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1584.

3.7. EDATLAR

Boşnakçada edatlar değişime uğramayan, kendi başlarına bağımsız bir anlamları olmayan sözcüklerdendir.²⁴⁴⁷ Bununla birlikte, ad durumlarında çekilen ad veya ad soylu sözcüklerle kurulan edat öbeklerinin farklı anlamları ve görevleri karşılamaında önemli görevler üstlenirler. Bu bağlamda edatların ad durumları ile yakından ilişkisi bulunmaktadır.

3.7.1. Edatların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Boşnakçada edatların büyük bölümü sadece bir ad durumunda kullanılırken az sayıda edat ise iki veya üç farklı ad durumunda, ilgili ad durumunun anlamsal gerekliliğini yerine getirerek kullanılabilir. Bu bağlamda edatları ilgi, yönelme, belirtme, araç ve bulunma durumlarındaki görevleriyle incelemenin daha açıklayıcı olacağı kanısındayız.

3.7.1.1. İlgi Durumunda Kullanılan Edatlar

İlgi durumu, çekim eki bulunan diğer ad durumlarına göre edat kullanımı açısından en zengin ad durumudur. Boşnakçada ilgi durumu ile; “*bez*” (Tr. olmaksızın, hariç, -sIz, -sUz), “*blizu*” (Tr. -e yakın, yanına, yanında, yakınında), “*do*” (Tr. -e kadar), “*duž*” (Tr. boyunca, yukarıdan aşağıya kadar), “*ispred*” (Tr. -in önünde, öncesinde, ilerisinde), “*ispod*” (Tr. -In/-Un altında, -dAn aşağı), “*iz*” (Tr. -dAn), “*iza*” (Tr. arkasında, ardında, -dAn sonra), “*izmeğu*” (Tr. arasında), “*iznad*” (Tr. üzerinde, yukarıda, üstünde), “*izvan*” (Tr. -In/-Un dışında, -dAn dışarı), “*kod*” (Tr. -dA), “*kraj*” (Tr. yanında), “*nakon*” (Tr. sonra), “*niže*” (Tr. daha düşük, alt, aşağı), “*od*” (Tr. -dAn, -dAn beri), “*oko*” (Tr. etrafında, dolayında, çevresinde), “*osim*” (Tr. haricinde, dışında), “*pokraj*” (Tr. yanında, yanı başında, yakınında), “*poput*” (Tr. gibi), “*pored*” (Tr. yanında), “*poslije*” (Tr. sonra), “*povrh*” (Tr. üstünde), “*preko*” (Tr. üzerinden, arasından, aşkın, yoluyla, karşısında), “*prije*” (Tr. önce), “*protiv*”

²⁴⁴⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 297.

(Tr.-A karşı, -A aykırı, aleyhinde), “*radi*” (Tr. için, yüzünden, uğruna), “*uoči*” (Tr. -dAn önce, hemen öncesinde, arifesinde), “*vrh*” (Tr. tepesinde), “*zbog*” (Tr. -dAn dolayı) vb. birçok edat kullanılmaktadır.²⁴⁴⁸

Ayrıca, “*mimo*” (Tr. önünden, yanından), “*sa*” (Tr. ile, birlikte; -dAn), “*u*” (Tr. -nIn, -nUn; içinde, -dA) ve “*za*” (Tr. için, boyunca, süresince) edatları ise hem ilgi durumunda hem de çekim eki bulunan diğer bazı ad durumları ile birlikte değerlendirilmektedir.

Bölgeden elde edilen metinlerde, ilgi durumunda çekime uğramış sözcüklerden önce kullanılan birçok edat tespit edilmiştir: “*iz*”, “*od*”, “*do*” “*kod*”, “*oko*”, “*prije*”, “*blizu*”, “*iza*”, “*zbog*” vb. Örnek niteliğinde olan cümlelerden birkaçı aşağıda verilmiştir.

623. “(...) *ima hani oko sela što se namešćinu.*” (50)

624. “(...) *hadi bakalim ti kod kuće ostane.*” (28)

625. “*Poslen iz Turske moj babo rahmetli u Üsküp (...)*” (52)

Yukarıdaki 623 numaralı cümlede altı çizili “*oko*” edatından sonra “*selo*” (Tr. köy) yan. adı ilgi durumunda değişime uğramış ve “*sela*” biçimi ile verilerek “*oko sela*” (Tr. köyün etrafında) edat öbeği oluşturulmuştur. 624 numaralı örnek cümlede “*kod*” edatının ardından gelen “*kuća*” (Tr. ev) dş. adı, il. d. teklikte “*kuće*” biçiminde çekilerek “*kod kuće*” (Tr. evde) öbeği meydana getirilmiştir. Son olarak, 625 numaralı cümlede verilen “*iz*” edatının ardından gelen “*Turska*” (Tr. Türkiye) dş. adı da il. d. teklikte çekime uğrayarak “*Turske*” biçiminde verilmiş ve “*iz Turske*” (Tr. Türkiye’den) öbeği oluşturulmuştur. Her üç cümlede, edat kullanımı ve ardından gelen adların ilgili ad durumunda çekimleri açısından ölçünlü dile uygun oldukları görülmektedir.

²⁴⁴⁸ İlgi durumunda kullanılan edatlar için bkz.: Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 298-300.

3.7.1.2. Yönelme Durumunda Kullanılan Edatlar

Yönelme durumunda az sayıda edat kullanımı söz konusudur. Bu edatlardan “*k(a)*” (Tr. -(y)A doğru, yanına), “*prema*” (Tr. göre, bakılırsa, bakarak, nazaran; -(y)A doğru, karşı yönünce), “*nasuprot*” (Tr. -(n)In karşı, karşısında) vb. edatlar yönelme durumunda görev almaktadır. Bununla birlikte, “*prema*” edatı yönelme durumunun yanı sıra bulunma durumunda da sıklıkla kullanılmaktadır.

Bölgede yapılan çalışmada yönelme durumunda edat kullanımı ile ilgili örnek niteliğinde veri elde edilememiştir. Metinlerde “*ka*” sözcüğü sıklıkla kullanılmasına rağmen bunun, yönelme durumunda kullanılan “*k(a)*” edatı olmadığı, “*kao*” bağlacının kısa biçimi olduğu metinlerin bağlamından anlaşılmıştır.

3.7.1.3. Belirtme Durumunda Kullanılan Edatlar

Belirtme durumunda en sık kullanılan edatlar; “*kroz*” (Tr. içinden, -dAn, bir yandan öbür yana; boyunca, süresince; bölü taksim), “*uz*” (Tr. yukarı; ile; yanına, yanında; boyunca), “*niz*” (Tr. aşağı doğru, aşağıya doğru) olarak sıralanabilir. Bunun yanı sıra, özellikle “*meğu*” (Tr. arasında, ortasında; arasına, ortasına), “*nad*” (Tr. üzerine, üstüne, aşkın), “*pod*” (Tr. altına, altında), “*pred*” (Tr. önüne; -dAn önce) edatları hem belirtme durumunda hem de araç durumunda yaygın biçimde kullanılmaktadır. “*Mimo*”, “*u*” ve “*za*” edatları ise hem belirtme hem de ilgi durumunda değerlendirilmektedir. Son olarak “*na*” (Tr. -(y)A, üzerine, üstüne; üstünde), “*o*” (Tr. üzerine, konusunda, ile ilgili, hakkında, dair; -A karşı), “*po*” (Tr. için, amacıyla; -(y)A; -dA; göre, ile, açısından), “*u*” (Tr. içinde, -dA; -nIn, -nUn) edatları ise hem belirtme hem de bulunma durumunda kullanılmaktadır.²⁴⁴⁹

Bölgede yapılan çalışmada, “*u*”, “*na*”, “*po*”, “*pod*”, “*za*” gibi belirtme durumunda sıklıkla kullanılan edatların yer aldığı metinler elde edilmiştir. Bunlardan birkaçı aşağıda örnek olarak verilmiştir.

626. “*Deyim ima deyimler var. Kruška pod krušku.*” (28)

²⁴⁴⁹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 298-300.

627. “*Da se uspenem na konj.*” (10)

628. “*Abe šta ću vikati za tebe?*” (28)

629. “*Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku.*” (52)

Yukarıdaki cümleler, belirtme durumunda edatlı yapılara örnek niteliğindedir. 626 numaralı cümlede yer alan “*pod*” edatından sonra “*kruška*” (Tr. armut) dş. adı, bel. d. tek. “*krušku*” biçiminde verilmiştir. 627 numaralı cümlede ise belirtme ve bulunma durumlarında sıklıkla yararlanılan “*na*” edatı ve edatın ardından “*konj*” (Tr. at, beygir) bel. d. tek. er. adı ifade edilere edat öbeği oluşturulmuştur. Cümlede yer alan “*konj*” adı canlı bir varlığı ifade ettiği için, ölçünlü dilin çekim sistemi gereği bel. d. teklikte “*konja*” olarak biçimlenmektedir. 628 numaralı cümlede ise “*za*” edatından sonra “*ti*” (Tr. sen) kişi zamirinin bel. d. “*tebe*” çekimi kullanılmıştır. Son olarak 629 numaralı cümlede ise bel. d., bul. d. ve nadiren il. d. çekimlerinde yararlanılan “*u*” edatına yer verilmiştir. Edatın ardından, “*Turska*” (Tr. Türkiye) adının bel. d. “*Tursku*” biçimi ifade edilmiştir. 627 numaralı cümle haricinde verilen cümlelerde yer alan edat öbeklerinde ölçünlü dile uygun yapılar oluşturulmuştur. 627 numaralı cümlede canlı eril varlığı ifade eden “*konj*” adının bel. d. tek. biçimin değil yal. d. tek. biçimin kullanıldığını ifade etmemiz yerinde olacaktır.

3.7.1.4. Araç Durumunda Kullanılan Edatlar

Araç durumunda en yaygın kullanılan edatlar “*sa*”, “*meğu*”, “*nad*”, “*pod*”, “*pred*” ve “*za*” edatlarıdır.²⁴⁵⁰ Bu edatlar araç durumunun yanı sıra ilgili anlamlar yüklenerek çekim eki alan diğer ad durumlarında da kullanılmaktadır.

Bölgede yapılan çalışmada elde edilen metinlerde “*sa*” (Tr. ile, birlikte; -dAn) edatının yaygın biçimde araç durumunda kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak, Orta Güney Slav değişke dizgesinde, sonu ünlü ile biten “*sa*”, “*ka*” vb. bazı edatların iki değişkeni, daha açık bir ifadeyle sabit olmayan /a/ (Boş. nepostojano /a/) ile birlikte kullanılan ve kullanılmayan biçimi bulunmaktadır: “*sa sestrom*” (Tr. kız kardeş ile),

²⁴⁵⁰ Araç durumunda sıklıkla kullanılan edatlar için bkz.: Ivan Klajn, *a.g.e.*, s. 160-161; Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 279.

“*s majkom*” (Tr. anne ile).²⁴⁵¹ Boşnakçada sabit olmayan /a/ sesinin, edatın sonundan düşmesi ile oluşan “*s*” ve edatta sabit kalmasıyla oluşan “*sa*” biçiminin kullanımı belirli koşullara bağlıdır. Bu koşullardan en yaygın olanı, araç durumunda edattan sonra gelen sözcüğün /s/, /z/, /š/ ve /ž/ seslerinden biriyle başlamasıdır. Bu durumda edatın “*sa*” biçimi tercih edilir: “*sa sestrom*” (Tr. kız kardeş ile)²⁴⁵² Bir diğeri ise edatın, 1. tek. kişi “*ja*” (Tr. ben) zamirinin araç durumunda çekilmiş “*mnom*” biçiminin önünde yer aldığı anda “*sa*” biçimiyle kullanılmasıdır: “*sa mnom*” (Tr. benimle).²⁴⁵³ Bunun yanı sıra, bazı durumlarda edat hem “*s*” biçimi hem de “*sa*” biçimiyle kullanılır: “*s tobom*” veya “*sa tobom*” (Tr. seninle), “*s bratom*” veya “*sa bratom*” (Tr. erkek kardeş ile) vb.²⁴⁵⁴ Bir başka durum ise edattan sonra gelen sözcüğün /ks/ veya /ps/ ses gruplarıyla başlaması ve bu durumda edatın “*sa*” biçiminin tercih edilmesidir: “*sa psom*” (Tr. köpek ile).²⁴⁵⁵

630. “*Kod kuće sa ženama samo pričamo (...)*” (17)

631. “*(...) iz rijeke studene vode uzmu s tom vodom su mi obrasli prskaju.*”
(48)

Yukarıda verilen 630 numaralı örnekte, “*sa*” edatı ile “*žena*” (Tr. kadın) adının ar. d. çok. “*ženama*” biçiminden oluşan “*sa ženama*” (Tr. kadınlarla) öbeğine yer verilmiştir. Bilindiği üzere /s/, /š/, /z/ ve /ž/ sesleri ile başlayan adlardan önce “*sa*” biçimi²⁴⁵⁶ tercih edilmektedir. Verilen örnekteki “*sa ženama*” (Tr. kadınlarla) öbeğinde, “*žena*” adının ilk sesinin /ž/ olmasından dolayı edatın “*sa*” biçimi kullanılarak ölçünlü dile uygun bir yapı oluşturulmuştur. 631 numaralı cümlede ise edatın ardından gelen sözcüğün /s/, /š/, /z/ ve /ž/ seslerinden biri ile başlamaması ve 1. tek. kişi zamiri olmamasından dolayı edatın “*s*” biçimine yer verilmiş ve “*s tom*

²⁴⁵¹ Živojin Stanojčić-Ljubomir Popović, *Gramatika srpskog jezika; udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, II. izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd-Novı Sad 1992, s. 219-220.

²⁴⁵² Emira Mešanović-Meša, *Jezik u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu*, Slavistički komitet, Sarajevo 2019, s. 42

²⁴⁵³ Refik Sadiković, “Unstable /a/ in preposition s/sa (with)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, Ocak 2018, s. 105-108.

²⁴⁵⁴ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 139.

²⁴⁵⁵ Eugenija Barić vd., *Hrvatski jezični...*, s. 192.

²⁴⁵⁶ Ibrahim Čedić, “Neke fonetske osobine Ljubušakovog-Istočnog blaga”, *Književni jezik* 16/3-4, 1987, s. 141.

vodom” (Tr. bu su ile) öbeği ifade edilmiştir. Her iki cümlede de ölçünlü dile uygun bir biçimde edat ve çekim eki kullanılmıştır.

Araç durumunda “*sa*” edatı ile ilgili olarak bölgeden elde edilen metinlerde ilginç bir durum gözlemlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen metinlerde yaygın biçimde “*sa*” edatının {*su*} biçiminde telaffuz edildiği görülmüştür.

632. “*Još se vidamo su onima.*” (27)

Verilen 632 numaralı örnekte; “*onaj*” [Tr. o (er.)], “*ona*” [Tr. o (dş.)], “*ono*” [Tr. o (yan.)] işaret zamirinin ar. d. çok. “*onima*” biçimi ile “*sa*” edatının araç durumunda kullanımına yer verilmiştir. Ancak örnek cümlede “*sa*” edatı, {*su*} biçiminde verilmiştir. Bölgede yapılan çalışmada benzer biçimde çok sayıda örneğe ulaşılmıştır.

3.7.1.5. Bulunma Durumunda Kullanılan Edatlar

Bulunma durumunu, çekim eki alan diğer ad durumlarından ayıran en belirgin özellik edat olmadan kullanımının bulunmamasıdır. Bulunma durumu “*pri*” (Tr. - In/Un yanında, yakınında), “*na*”, “*o*”, “*po*”, “*prema*” edatları bulunma durumunda yaygın bir şekilde kullanılır.²⁴⁵⁷

Bölgede yapılan çalışmada “*po*”, “*na*”, “*u*” edatlarının bulunma durumunda yaygın olarak kullanıldıkları tespit edilmiştir. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Zeta-Güney Sancak lehçesinde bul. d. ve bel. d. çekimlerindeki eşitlik sebebiyle, bulunma anlamı taşıyan bazı öbekler biçim olarak bel. d. ekleriyle biçimlenmektedir (Bkz. Tablo 21). Yine de, bölgeden elde edilen bul. d. ekleriyle biçimlenen örneklerden bazıları aşağıda verilmiştir.

633. “*Šta ima po Stanbulu, šta nema?*” (14)

634. “*Oni na putu mnogo s mukvom proši mesela.*” (50)

Yukarıdaki cümlelerde “*po*” ve “*na*” edatlarına yer verilmiştir. 633 numaralı cümlede “*po*” edatının ardından “*Stanbul*” (Tr. İstanbul) adı, -*u* ekiyle bulunma

²⁴⁵⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 298-300.

durumunda çekilerek “*Stanbulu*” biçiminde oluşturulmuştur. 634 numaralı örnek cümlede ise “*na*” edatından sonra gelen “*put*” (Tr. yol) adı, -u eki alarak bul. d. teklikte çekime uğramış ve “*putu*” biçiminde meydana getirilmiştir. Her iki cümle de, edat ve çekim eki bağlamında ölçünlü dile uygun bir biçim ortaya çıkmıştır.

3.7.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Edatlar

Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen metinlerde çok sayıda edat tespit edilmiştir. Bu sözcükler ilgili oldukları ad durumları ile anlamsal bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu sebeple edatlar bu kısımda, sözlük maddesi olarak alfabetik sıraya göre, ilgili oldukları ad durumları ise parantez içinde verilecektir.

blizu: (il. d.) Edat olarak ölçünlü dilde yer ifade ederken “*yanında, yakınında, -e yakın*”, zaman işaret ederken “*-e yakın zamanda, hemen önünde*”²⁴⁵⁸ anlamları ile tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*yakın, yakınında; hemen hemen*”²⁴⁵⁹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük edat olarak sadece (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

do: (il. d.) Boşnakçada; “*-e yakın, -e doğru; bir eylemin sona erdiği yeri veya zamanı*”²⁴⁶⁰ bildirirken kullanılır. Türkiye Türkçesine ise; “*kadar, dek, değin, ila; kala; yakınında, yanında; aşağı yukarı*”²⁴⁶¹ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (50) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

iz: (il. d.) Edat Boşnakçada; “*bir şeyin nereden çıktığını veya kaynaklandığını belirtirken*”²⁴⁶² olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*-den/-dan; yüzünden; -den/-dan dolayı*”²⁴⁶³ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük edat olarak (16), (28), (35), (48), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

²⁴⁵⁸ Milica Vujanić vd., “близу (blizu)”, a.g.e., s. 90.

²⁴⁵⁹ Şakir Bayhan, “blizu”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 100.

²⁴⁶⁰ Ibrahim Čedić vd., “do”, *Rječnik bosanskog...*, s. 105.

²⁴⁶¹ Şakir Bayhan, “do”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 214.

²⁴⁶² Ibrahim Čedić vd., “iz”, *Rječnik bosanskog...*, s. 237.

²⁴⁶³ Ismet Smailović, “iz”, *Bosansko-turski...*, s. 167.

iza: (il. d.) Boşnakçada; “bir şeyin veya olayın, başka bir şeyin, olayın veya zamanın ardından, arkasından gerçekleştiğini belirtirken”²⁴⁶⁴ kullanılan edat Türkiye Türkçesine; “arkasına, arkasında; peşi sıra; ardından, ardınca, peşine; -den sonra, -dan sonra”²⁴⁶⁵ olarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda sözcük sadece (27) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

kod: (il. d.) Ölçünlü dilde edat; “bir eylemin gerçekleştirildiği yer veya konumu; bir şeyin içinde veya etki alanında gerçekleşen eylemin yerini; bir terimle ilişkilendirilen bir eylemi; bir eylemin gerçekleştiği koşulları; bir şeyin kimin malı olduğunu, kime ait olduğu belirtir”²⁴⁶⁶ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “-de, -da, yanında”²⁴⁶⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda edat, (08), (17), (28), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

meğu: (bel. d., ar. d.) Boşnakçada edat belirtme durumunda; “hareketin hedefini veya varış noktasını belirler; ‘nereye’ sorusuna cevap verir” olarak; araç durumunda ise “yönü veya yönlendirmeyi belirtirken ‘nereye’ veya ‘nereye doğru’ sorularına cevap verir” anlamlarıyla tanımlanmaktadır.²⁴⁶⁸ Yapılan mülakatlarda edat, (16) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

na: (bel. d., bul. d.) Boşnakçada edat, belirtme ve bulunma durumunda kullanılmaktadır. Bulunma durumunda; “bir şeyin nerede bulunduğunu ‘na stolu’ (Tr. masada)”; belirtme durumunda ise; “bir şeyin nereye yerleştirildiğini ‘stavi na sto’ (Tr. masaya koy)” olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁶⁹ Bölgede yapılan görüşmelerde edat (04), (10), (14), (26), (28), (29), (31), (45), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

nad: (bel. d., ar. d.) Ölçünlü dilde edat belirtme durumunda; “bir hareketin sonlandığı veya bir eylemin yönlendiği yer işaret ederken; bir şeyin üstünde veya daha

²⁴⁶⁴ Ibrahim Čedić vd., “iza”, *Rječnik bosanskog...*, s. 237.

²⁴⁶⁵ Şakir Bayhan, “iza”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 436.

²⁴⁶⁶ Milica Vujanić vd., “код (kod)”, *a.g.e.*, s. 534.

²⁴⁶⁷ Şakir Bayhan, “kod”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 526.

²⁴⁶⁸ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 298-299.

²⁴⁶⁹ Ibrahim Čedić vd., “na”, *Rječnik bosanskog...*, s. 400.

yüksek bir şeyin üzerinde bulunduğu yeri belirtirken; belirli bir bölgenin veya alanın yerini gösterirken” kullanılmakta olup araç durumunda ise; “*bir hareketin, uçuşun vb. gerçekleştiği yerin üzerinde; bir şeyin veya birinin üstünde; daha yüksek bir seviyede; üzerinde*” anlamları ile verilmektedir.²⁴⁷⁰ Sözcük Türkiye Türkçesine; “*-in üstünde, -in üzerinde*”²⁴⁷¹ olarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda edat sadece (33) numaralı katılımcı tarafından, ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde verilmiştir.

o: (bel. d., bul. d.) Sözcük belirtme durumunda edat olarak; “*bir şeyin bağlandığı noktayı, bir şeyin/birinin dayandığı yeri; bir şeyin veya birinin temas ettiği şeyi; bir kişinin mücadele ettiği şeyi*” ifade etmek için kullanılırken bulunma durumunda ise; “*bir şeyin ne hakkında olduğunu; tartışmanın, yazının, düşüncenin dayandığı noktayı; eylemi mümkün kılan şeyin konusunu; yaklaşık bir süreyi*” işaret etmektedir.²⁴⁷² Edat Türkiye Türkçesine ise; “*dair, hakkında*”²⁴⁷³ olarak çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük edat görevinde (45), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

od: (il. d.) Boşnakçada ilgi durumunda kullanılan edat Türkiye Türkçesine; “*-den (beri); -dan, -den bu yana*”²⁴⁷⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (04), (08), (28), (30), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

oko: (il. d.) Boşnakçada edat; “*tüm yönleri kapsayan, çevreleyen; etrafında, çevresinde*”²⁴⁷⁵ olarak tanımlanmaktadır. Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “*sularında, yakınlarında, civarında*”²⁴⁷⁶ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük (28), (46), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından ölçünlü dile uygun anlam ve biçimde kullanılmıştır.

po: (bel. d., bul. d.) Ölçünlü dilde edat, belirtme ve bulunma durumlarında kullanılmaktadır. Edat belirtme durumunda; “*bir hareketin veya başka bir etkinliğin*

²⁴⁷⁰ Milica Vujanić vd., “над (nad)”, a.g.e., s. 744.

²⁴⁷¹ Şakir Bayhan, “nad”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 709.

²⁴⁷² Milica Vujanić vd., “o²”, a.g.e., s. 829.

²⁴⁷³ Ismet Smailović, “o”, *Bosansko-turski...*, s. 325.

²⁴⁷⁴ Şakir Bayhan, “od”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 821.

²⁴⁷⁵ Ibrahim Čedić vd., “oko”, *Rječnik bosanskog...*, s. 532.

²⁴⁷⁶ Şakir Bayhan, “oko, okolo (II)”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 842.

hedefini belirler ve 'nereye' sorusuna cevap verirken” bulunma durumunda ise; “*bir eylemin gerçekleştiği yeri veya bir yerdeki hareketi belirtir ve 'nerede' sorusuna cevap verir*” olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁷⁷ Edat Türkiye Türkçesine ise; “-da, -de; -a, -e, -ya, -ye; için, amacıyla”²⁴⁷⁸ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda edat (04), (14), (28), (45), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

pod: (bel. d., ar. d.) Ölçünlü dilde; “*bir eylemin veya hareketin yönünün, bir şeyin altına doğru olduğunu; bir şeyin altında olduğunu; bir alanın veya yerin yakını, alt tarafını ifade ederken kullanılan*”²⁴⁷⁹ edat, olarak tanımlanan sözcüğün hem belirtme hem de araç durumunda tercih edildiği görülmektedir. Türkiye Türkçesine; “*altına, altında*”²⁴⁸⁰ biçiminde aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde edat (08) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

prije: (il. d.) Boşnakçada; “*il. durumu ile birlikte kullanıldığında: -dan/-den önce; önünde, -nın/-nin öncesinde*”²⁴⁸¹ olarak tanımlan edat Türkiye Türkçesine; “*...den, ...dan evvel, önce*”²⁴⁸² anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, “*prije*” biçimi ile (48) ve (49) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca edat, {*prijan*} biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

s(a): (il. d., ar. d.) Boşnakçada edat hem il. hem de araç durumunda kullanılmaktadır. İlgi durumunda; “*...den, üzerinden, üstünden*” olarak, araç durumunda ise; “*ile, ile birlikte*” alamları ile Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.²⁴⁸³ Bölgede yapılan görüşmelerde edat “s” biçimi ile (46), (45), (48), (50) numaralı katılımcılar; “sa” biçimi ile (14), (17), (19), (21), (48), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Bunun yanı sıra edat, (27), (28), (30) numaralı katılımcılar tarafından {*su*} biçiminde verilmiştir.

²⁴⁷⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 299.

²⁴⁷⁸ Şakir Bayhan, “po”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 942-943.

²⁴⁷⁹ Milica Vujanić vd., “pod (pod)”, *a.g.e.*, s. 931.

²⁴⁸⁰ Şakir Bayhan, “pod, poda”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 947.

²⁴⁸¹ Ibrahim Čedić vd., “prije”, *Rječnik bosanskog...*, s. 853.

²⁴⁸² Ismet Smilović, “prije”, *Bosansko-turski...*, s. 426.

²⁴⁸³ Şakir Bayhan, “s, sa”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1191.

635. “Ha, kad hoću da govorim su kćerkom, ja (...)” (28)

Verilen cümlelerin bağlamı incelendiğinde {su} ifadesinin, araç durumunda “ile, ile birlikte” anlamlarında “sa” edatının yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır.

u: (il. d., bel. d., bul. d.) Boşnakçada “u” edatı ile il. d., bel. d. ve bul. d. çekimlerinde edat öbeği oluşturulur. Edat ilgi durumunda “*aidiyet işaret ederken*”; belirtme durumunda “*hareketin hedefini belirlediğinde, yani ‘nereye’ sorusuna cevap verirken*”; bulunma durumunda ise “*bir eylemin gerçekleştiği yerin konumu olarak kullanıldığında, yani ‘nerede’ sorusuna cevap verirken*” kullanılmaktadır.²⁴⁸⁴ Sözcük Türkiye Türkçesine ise; “-de, -da; -ye, -ya; içine, içinde”²⁴⁸⁵ anlamlarıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda edat (04), (08), (10), (17), (19), (21), (26), (27), (28), (30), (31), (35), (36), (45), (46), (48), (49), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

za: (il. d., bel. d., ar. d.) Boşnakçada “za” edatı ile il. d., bel. d. ve ar. d. çekimlerinde edat öbeği oluşturulmaktadır. Edat ilgi durumunda “*ne zaman sorusuna cevap verirken*”, belirtme durumunda “*nereye sorusuna cevap verirken*” ve araç durumunda “*nerede, nereye ve ne zaman soruları cevap verirken*” anlamları ile tanımlanmaktadır.²⁴⁸⁶ Edat Türkiye Türkçesine ise; “için, yerine; ...ya, ...ye; ...da, ...de; adına, namına; arkasından; lehine, uğruna, yoluna”²⁴⁸⁷ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde “za” edatı (28), (48), (49) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

zbog: (il. d.) Ölçünlü dilde; “*bir eylemin nedenini belirtmek için*”²⁴⁸⁸ kullanılan edat Türkiye Türkçesine; “*...den dolayı, ...dan dolayı, yüzünden*”²⁴⁸⁹ olarak aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda edat “zbog” biçimi ile (17) numaralı katılımcı, {sbeg} biçimi ile (52) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Edatın {sbeg} farklı

²⁴⁸⁴ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 299.

²⁴⁸⁵ Şakir Bayhan, “u”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1405.

²⁴⁸⁶ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 299.

²⁴⁸⁷ Şakir Bayhan, “za”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1513.

²⁴⁸⁸ Ana Diklić vd., “zbog”, a.g.e., s. 1421.

²⁴⁸⁹ Ismet Smailović, “zbog”, *Bosansko-turski...*, s. 604.

biçiminin hangi konuşma havzasına ait olduğuna dair yapılan literatür taramasında herhangi bir veri elde edilememiştir.

3.8. BAĞLAÇLAR

3.8.1. Bağlaçların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Boşnakçada olduğu gibi diğer Orta Güney Slav değişke dizgesinde yer alan dillerde de ayrı bir sözcük grubu olarak tanımlanan bağlaçlar,²⁴⁹⁰ cümledeki kelimeleri, kelime gruplarını ya da cümleleri birbirine bağlayan değişmeyen sözcüklerdir.²⁴⁹¹ Bağlaçlar, cümleler ile cümlelerin bölümleri arasındaki ilişkinin türünü ortaya koyarlar.²⁴⁹² Görevleri ve anlamları bağlamında bağlaçlar; *birleştirici* (Boş. sastavni), *ayrıştırıcı* (Tr. rastavni), *karşıtlık ile bağıntılı* (Boş. suprotni), *karşılaştırma ve durum/tarz ile bağıntılı* (Boş. poredbeni i načinski), *zaman ile bağıntılı* (Boş. vremenski), *niyet veya amaç ile bağıntılı* (Boş. namjerni), *nedensellik ile bağıntılı* (Boş. uzročni), *koşullu* (Boş. pogodbeni), *sonuç ile bağıntılı* (Boş. posljedični), *ödünlüyici* (Boş. dopusni), *açıklayıcı* (Boş. izrični)²⁴⁹³ olarak sıralanabilir.

Boşnakçada birleştirici bağlaçlar; “i” (Tr. ve, ile, hem; dahi, de, da, hatta,), “pa” (Tr. sonra; gene de, öyle olduğu halde; öyle ise öyle olunca, mademki öyle), “te” (Tr. ve, ile, hem), “ni” (Tr. ne; hiç), “niti” (Tr. ne, ne de)²⁴⁹⁴ olarak yer alırken ayrıştırıcı bağlaç ise “ili” (Tr. ya, ya da, veya, yahut) olarak ifade edilmektedir.

636. “Pošle i mi se naučili, (...)” (28)

637. “(...) majka i babo kopali su na nevu.” (31)

Yukarıdaki 636 ve 637 numaralı örnek cümlelerde “i” bağlacı farklı anlamlarda kullanılmıştır. 636 numaralı cümle “i mi” (Tr. biz de) ifadesinde “de/da; dahi” anlamı ile yer alırken 637 numaralı cümlede ise bu kez “majka” (Tr. anne),

²⁴⁹⁰ Halid Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2021, s. 11.

²⁴⁹¹ Ante Bičanić vd., *a.g.e.*, s. 224.

²⁴⁹² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 141.

²⁴⁹³ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 301.

²⁴⁹⁴ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 141.

“*babo*” (Tr. baba) adlarını bağlayan “ve” ya da “ile” anlamlarıyla verilmektedir. Bağlaç, cümlede birden fazla kullanıldığında “hem ... hem (de)...” anlamını karşılar.

638. “*Nema, i mi ayni i Turkovi živimo voje.*” (30)

Verilen 638 numaralı cümlede “*i*” bağlacı iki kez kullanılmıştır. “*i mi ... i Turkovi ...*” (Tr. hem biz ... hem Türkler ...) biçiminde oluşturulan kullanım sadece “*i*” bağlacına özgü değildir. Benzer biçimde, “*ili ... ili ...*” [Tr. ya ... ya (da)], “*ni ... ni ...*” [Tr. ne ... ne (de) ...] vb. kullanımlar da mevcuttur.

639. “*Baš tako, Ništa ne znaju, ni da jedu ni da piju ni da govori.*” (04)

Verilen cümlede “*ni*” bağlacı cümlede üç kez, “ne ... ne ... ne (de) ...” anlamında kullanılmıştır. Katılımcı bu cümlede, bahsettiği kişilerin “ne yemek yemeyi ne içmeyi ne de konuşmayı” bilmediğini ifade ederken bahsedilen kişiler tarafından bilinmeyen bu eylemleri sıralamak için “*ni*” bağlacını ifade etmiştir.

Karşıtlık ile bağlantılı olan bağlaçlar ise; “*a*” (Tr. ya; ise), “*ali*” (Tr. fakat, ama, lakin), “*nego*” (Tr. karşılaştırmalı cümlelerde; dA, -dAn ziyade, daha, -A göre), “*no*” (Tr. ama, ancak, fakat), “*već*” (Tr. -dAn ziyade, -dAn çok, aksine)²⁴⁹⁵ olarak sıralanabilir.

640. “*Jest, ali engleski mene šta bi treba, ništa.*” (04)

641. “*(...) pokupi se mladež džumbuse je, a sad je jok.*” (45)

Yukarıda verilen 640 numaralı cümle “*ali*” bağlacını, 641 numaralı cümle ise “*a*” bağlacını içermektedir. Bağlaç “*ali*”, kendisinden önce gelen olumlamanın karşıtı olarak ikinci cümlede başında “*ali engleski ...*” (Tr. ama İngilizce ...) anlamında verilmiştir. 641 numaralı cümledeki “*a*” bağlacı ise kendisinden önce gelen cümleye karşıtlık bildiren ikinci cümlede başında kullanılmış ve “*a sad ...*” (Tr. şimdi ise.../ ama şimdi ...) anlamlarında verilmiştir. Bağlaçlar, karşıtlık ifade etme görevleriyle dile uygun bir biçimde ifade edilmiştir.

642. “*Sad se veli 'lokanta', ama šta se veli bosanski, ne znam.*” (27)

²⁴⁹⁵ Halid Bulić, *Veznici...*, s. 332.

Yukarıda 642 numaralı cümlede kullanılan “*ama*” sözcüğü bölgeden elde edilen metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Sözcüğün Türkiye Türkçesindeki “*ama*” bağlacı olduğu, katılımcıların karşıtlık ifade etmek için bu bağlacı kullandıkları görülmektedir. Yine de, sözcüğün Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillere Türkçeden geçen bir sözcük olarak “*ama*”²⁴⁹⁶ (Tr. ama) biçimiyle kullanıldığını da ifade etmemiz yerinde olacaktır.

Zaman ile bağıntılı olan bağlaçlar; “*čim*” (Tr. -dİğI/-tİğI anda), “*dok*” (Tr. - iken, esnasında, -IncAyA kadar), “*kad(a)*” (Tr. ne zaman ki, -dİğIndA/tİğIndA, -dİğI/-tİğI zaman), “*kako, pošto*” (Tr. sonra), “*prije nego što*” (Tr. -mAdAn önce, -dAn önce), “*prije nego*” (Tr. -dAn önce), “*prije negoli*” (Tr.-dAn önce), “*nakon što*” (Tr. -mAdAn sonra, -dAn sonra), “*tek što*” (Tr. tam o zamanda/sırada, derken), “*otkad(a)*” (Tr. o zamandan beri), “*otkako*” (Tr. -dAn beri)²⁴⁹⁷ vb. olarak sıralanabilir.

643. “*Kad su najprva došli u Amasiju, (...)*” (27)

644. “*Đurđevdan kad bi došao, hujtalke, džumbus (...)*” (45)

Verilen cümlelerde “*kad(a)*” sözcüğünün, zaman ile bağıntılı bağlaç olarak kullanımına yer verilmiştir. Her iki cümlede de bağlaç, “-dİğIndA/tİğIndA” anlamında ifade edilmiştir.

645. “*E koliko su eziyet pravili dok su se naučili.*” (28)

Yukarıdaki cümlelerin bağlamı dikkate alındığında “*dok*” bağlacı “-IncAyA kadar” anlamında verilmiştir. “*dok su se naučili*” ifadesiyle “öğreninceye kadar” anlamı ifade edilmiştir.

646. “*Pošto Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli (...)*” (16)

Yukarıdaki cümlede zaman ile bağıntılı “*pošto*” bağlacına yer verilmiştir. “*pošto*” sözcüğü dilde iki farklı görevde kullanılabilir. Bunlardan ilki zarf diğeri ise bağlaç olarak kullanımındır. “*pošto*” zarf görevinde kullanıldığında “Kaç?, Kaça?” anlamına gelmektedir.²⁴⁹⁸ Sözcük bağlaç görevinde ise; “*ana cümleye bağlanan yan*

²⁴⁹⁶ Ana Diklić vd., “ama”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 19.

²⁴⁹⁷ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 301.

²⁴⁹⁸ Şakir Bayhan, “pošto”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1002.

cümlelerin eyleminin, ana cümlelerin eyleminden önce olduğunu bildiren, iki cümleyi birbirine bağlayan zaman bağlacı”²⁴⁹⁹ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. 646 numaralı cümlelerin bağlamından da anlaşılacağı üzere “*pošto*” sözcüğü zarf görevi ile değil cümlede zaman ifade eden bağlaç olarak kullanılmıştır.

Yan cümlelerin niyetini veya amacını bildiren ve bu yan cümleyi ana cümleye bağlamak için kullanılan diğer bağlaçlar ise “*da*” [Tr. (bağlaç olarak) -mAk için, -mAk amacıyla, diye], “*kako*” [Tr. (bağlaç olarak) olduğu için, -dİğI/-tİğI için]²⁵⁰⁰ vb. olarak sıralanabilir.

647. “(...) *imalo mnogo lova da se ide u lov*” (52)

648. “*Ima li nešto da se jede?*” (34)

Verilen cümlelerde “*da*” bağlacı ile yan cümleler ana cümleye bağlanmıştır. 647 numaralı cümlelerin bağlamı dikkate alındığında bağlacın, “-mAk için, -mAk amacıyla” anlamlarında kullanılarak yan cümleyi ana cümleye bağladığı anlaşılmaktadır. 648 numaralı cümlede de “*Ima li nešto?*” (Tr. Bir şey var mı?) ana cümlesine yan cümle “*da*” ile bağlanarak “*Ima li nešto da se jede?*” (Tr. Yemek için bir şey var mı?) ifadesi oluşturulmuştur.

Bazı bağlaçlar ana cümledeki eylemin, durumun veya oluşun gerçekleşmesine sebep olan durumu, eylemi veya oluşu içeren yan cümleyi bağlarken kullanılır. Bunlara Boşnakçada nedensellik ile bağıntılı bağlaçlar diyoruz. Bu bağlaçlar; “*jer*” (Tr. çünkü, zira, şu sebepten dolayı), “*budući da*” (Tr. -dİğI/-tİğI için), “*kako*” [Tr. (bağlaç olarak) -dAn/-tAn dolayı, -dİğI/-tİğI için], “*pošto*” [Tr. (bağlaç olarak) nedeniyle], “*što*” [Tr. (bağlaç olarak) -dİğI/-tİğI için, diye], “*zato što*” (Tr. çünkü, zira, -dİğI/-tİğI için), “*usljed toga što*” (Tr. bundan dolayı, bu yüzden), “*zbog toga što*” (Tr. -dİğI/-tİğI için, -dAn/-tAn dolayı)²⁵⁰¹ vb. bağlaçlardır.

649. “*U mejtep kad smo išli ceza nam davali, 5 lira ceza što smo Boşnakça pričali (...)*” (31)

²⁴⁹⁹ Ana Diklić vd., “pošto”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 903.

²⁵⁰⁰ Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 141.

²⁵⁰¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 301.

Yukarıda verilen cümlede Boşnakçada “*da*” bağlacı gibi sıkça kullanılan bir başka bağlaç olan “*što*” bağlacına yer verilmiştir. Bilindiği üzere “*što*” sözcüğü dilde birkaç farklı görev üstlenmektedir. Ancak bağlaç olarak kullanıldığında yan cümleyi ana cümleye bağlar ve cümleye “-dİĞI/-tİĞI için, diye” anlamları yükler. Yukarıdaki cümlede de “(*...*) *što smo Boşnakça pričali*” (Tr. Boşnakça konuştuk diye ... / Boşnakça konuştuğumuz için ...) anlamı yükleyerek yan cümleyi ana cümleye bağlamaktadır.

Şart kiplerinde sıklıkla kullanılan koşullu bağlaçlar ise; “*ako*” (Tr. eğer, şayet, ise), “*da*” [Tr. (koşullu bağlaç olarak) -sA, -sA bile, eğer], “*kad*” [Tr. (koşullu bağlaç olarak) -sA, -sA bile, eğer], “*ukoliko*” (Tr. eğer, şayet) olarak sıralanabilir.

650. “*Ako nešto ima, pitaj!*” (48)

Yukarıdaki 650 numaralı cümlede Boşnakçada en sık kullanılan koşullu bağlaçlardan biri olan “*ako*” bağlacına yer verilmiştir. Cümlede “*ako*” bağlacı “eğer, şayet, ise” anlamlarının hepsi ile karşılanabilir: “*Ako nešto ima, pitaj!*” (Tr. Eğer/şayet bir şey varsa, sor! / Bir şey var ise sor!).

Boşnakçada bağlaçlardan bazıları sonuç ile bağlantılıdır. Bunlar; “*da*” [Tr. (sonuç ile bağlantılı bağlaç olarak) -sIn diye, -dİĞI/-tİĞI için], “*te*” (Tr. ve, ile, hem de), “*tako da*” (Tr. ve böylece, ...için, bu yüzden)²⁵⁰² gibi bağlaçlardır. Ayrıca, ödünleyici bağlaçlar ise; “*iako*” (Tr. ise de, rağmen, karşın), “*mada*” (Tr. ise de, -mAkIA beraber, karşın, rağmen), “*makar*” (Tr. hiç olmazsa, en azından, yalnızca), “*premda*” (Tr. rağmen, -mAsInA rağmen), “*ako i*” (Tr. eğer ki), “*ma*” (Tr. hiç olmazsa, hiç yoksa, bari)²⁵⁰³ vb. olarak sıralanabilir. Bölgede bu bağlaçlara ilişkin veriler elde edilememiştir.

Ana cümledeki oluş, eylem veya durumu açıklayıcı ya da betimleyici özellikteki yan cümleyi, ana cümleye bağlamaya yarayan açıklayıcı bağlaçlar ise yaygın bir biçimde kullanılır. Bunlar; “*da*” [Tr. (açıklayıcı bağlaç olarak) diye, -dİĞI/-tİĞI, -dİĞInI/-tİĞInı, ki, ki o], “*kako*” [Tr. (açıklayıcı bağlaç olarak) -dİĞI/-tİĞI için,

²⁵⁰² Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 281.

²⁵⁰³ Halid Bulić, *Veznici...*, s. 332.

diye] ve “*gdje*” [Tr. (açıklayıcı bağlaç olarak) -dİğI/-tİğI yerde, ki o yer]²⁵⁰⁴ gibi bağlaçlardır.

651. “*Nete, nete da zboru bošnjački*” (48)

Verilen cümlede “*da*” bağlacı ile yan cümle ana cümleye bağlanmıştır. Cümlede {*zboru bošnjački*} (Tr. Boşnakça konuşuyorlar) yan cümlesi, {*Nete*} (Tr. istemiyorlar) ana cümlesine “*da*” ile bağlanarak “Boşnakça konuşmayı istemiyorlar” ifadesi oluşturulmuştur.

Karşılaştırma ve durum (veya tarz) bildiren bağlaçlar ise; “*kako*” [Tr. (tarz/durum bildiren bağlaç olarak) -dAn dolayı, olduğundan, olduğu için, -dİğI/-tİğI için, sırasında, -dİğI halde, -iken vb.], “*kao da*” (Tr. sözde, güya, -mİş gibi), “*kao što*” (Tr. -dİğI gibi), “*nego što*” (Tr. -dAn ziyade, daha, değilse)²⁵⁰⁵ vb. biçiminde sıralanabilir.

652. “(…) *yani kao voda, ka’ demir, kao voda, kao voğa* (...)” (48)

Bölgede yapılan çalışmada karşılaştırma bildiren “*kao/kano*” (Tr. gibi; olarak) bağlacının sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Ancak “*kao*” bağlacı elde edilen metinlerde bazen {*ka*} kısa biçimi ile de verilmektedir. Bu kısa biçimi ile her ne kadar yön. d. edatı “*k(a)*” (Tr. -A doğru) ile benzerlik gösterse de cümlelerin bağlamından ve ardından gelen sözcüğün çekim biçiminden ikisini birbirinden ayırmak kolaydır.

Bölgede yapılan saha araştırmasında “*i*”, “*ali*”, “*a*” “*da*”, “*što*”, “*kada*”, “*ako*”, “*pošto*”, “*dok*”, “*kao*”, “*ni*”, “*ama*”, “*ili*”, “*kako*” vb. birçok bağlacın yaygın biçimde günlük konuşmalarda kullanıldığı görülmüştür. Ancak bunların içinden özellikle “*i*”, “*ali*”, “*da*”, “*kada*”, “*ni*”, “*kako*” ve “*a*” bağlaçları diğerlerine nazaran dikkat çekici sıklıkla ifade edilmiştir.

²⁵⁰⁴ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 281.

²⁵⁰⁵ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 301.

3.8.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Bağlaçlar

Bölgede yapılan mülakatlarda elde edilen veriler arasında yer alan bir başka sözcük grubu da bağlaçlardır. Elde edilen bağlaçlar alfabetik sırayla sözlük maddesi olarak verilecektir.

a: Bağlaç ölçünlü dilde genellikle “karşıtlık” anlamı verirken; “*karşıt anlamlı cümleleri veya cümle öğelerini birbirine bağlamak için*” ve ayrıca; “*farklı içeriğe sahip cümleleri veya cümle öğelerini bağlamak için kullanılır.*”²⁵⁰⁶ Bağlaç Türkiye Türkçesine ise “*ya, ise; ama, lakin*”²⁵⁰⁷ anlamları ile aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç (27), (28), (30), (33), (45), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

ako: Bağlaç ölçünlü dilde; “*cümleleri ve cümle öğelerini birbirine bağlayan, bağlanan cümledeki içeriğin ana cümlelerin içeriğinin gerçekleşmesi için gereken koşulu ifade ettiği durumlarda kullanılan koşul bağlacı*”²⁵⁰⁸ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*eğer, ...ise*”²⁵⁰⁹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç, (28), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

ali: Boşnakçada; “*karşıt anlamlı birleşik cümleleri bağlar*”²⁵¹⁰ olarak tanımlanan bağlaç Türkiye Türkçesine; “*fakat, ama, lakin; yalnız; velakin*”²⁵¹¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç “*ali*” biçimiyle (04), (08), (16), (27), (50) numaralı katılımcılar tarafından, {*al*} biçimiyle (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ama: Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerden olan bağlaç; “*ama, fakat, lakin; yalnız*”²⁵¹² olarak tanımlanmaktadır. Boşnakçadan Türkiye Türkçesine aynı anlamda tekrar aktarılan bağlaç bölgede yapılan görüşmelerde (04), (26), (27), (28), (30), (31), (36), (48), (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

²⁵⁰⁶ Milica Vujanić vd., “a”, a.g.e., s. 15.

²⁵⁰⁷ Şakir Bayhan, “a”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 11.

²⁵⁰⁸ Ana Diklić vd., “ako”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 11.

²⁵⁰⁹ Ismet Smailović, “ako”, *Bosansko-turski...*, s. 16.

²⁵¹⁰ Ibrahim Čedić vd., “ali”, *Rječnik bosanskog...*, s. 4.

²⁵¹¹ Şakir Bayhan, “ali”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 26.

²⁵¹² Abdulah Škaljić, “ama, ema”, a.g.e., s. 91.

da: Ölçünlü dilde hem bağlaç hem de parçacık görevi yüklenen sözcük bağlaç olarak; *“bağlı cümlelerde, niyeti veya amacı ifade etmek için kullanılan bir bağlaç; özellikle ana cümledeki eylemin nedenini veya amacını dile getirmek için kullanılır; genellikle şimdiki zaman veya potansiyel durum (şart kipi) içeren cümlelerde kullanılır”*²⁵¹³ anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; *“için, -mek için, -mek amacıyla, diye; ki”*²⁵¹⁴ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda bağlaç görevindeki *“da”* sözcüğü (04), (10), (16), (21), (26), (27), (28), (30), (33), (34), (45), (48), (49), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

dokle: Ölçünlü dilde hem zarf hem de bağlaç görevinde kullanılabilen sözcük bağlaç olarak; *“ana cümlelerin mekanını belirtirken ‘nereye kadar’; ana ve bağlı cümlelerin zaman ilişkisini gösterirken ‘iken’, ‘zamana kadar’ anlamında kullanır”*²⁵¹⁵ anlamlarıyla tanımlanırken Türkiye Türkçesine; *“-A kadar, -yA kadar; ... zamana kadar, esnasında, ...dikçe; iken; ... yere kadar”* olarak aktarılan *“dok”* bağlacı ile anlam bakımından eş değerdir. Yapılan görüşmelerde sözcük sadece (44) numaralı katılımcı tarafından kullanılmıştır.

dok: Boşnakçada bağlaç, zaman ifade eden cümleleri bağlarken kullanılmaktadır.²⁵¹⁶ Sözcük Türkiye Türkçesine ise; *“...iken, ...enasında, ...inceye kadar”*²⁵¹⁷ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç (19) ve (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

gdje: Sözcük Boşnakçada bağlaç görevlerinde kullanıldığında, ana cümledeki yer ifadesini yan cümlede açıklamak için;²⁵¹⁸ *“orada, ki orada, ki o yere/yerde, -dlǵl yere/yerde”* anlamlarıyla Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç olarak *“gdje”* biçimi tespit edilememiştir. Ancak bağlaç görevindeki sözcüğün {*ǵe*} biçimi (28) ve (36) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

²⁵¹³ Milica Vujanić vd., “da”, a.g.e., s. 228.

²⁵¹⁴ Şakir Bayhan, “da”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 175.

²⁵¹⁵ Ana Diklić vd., “dokle²”, a.g.e., s. 197.

²⁵¹⁶ Ibrahim Čedić vd., “dok²”, *Rječnik bosanskog...*, s. 109.

²⁵¹⁷ Şakir Bayhan, “dok”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 222.

²⁵¹⁸ Ana Diklić vd., “gdje²”, a.g.e., s. 281.

i: Boşnakçada bağlaç; “*bir konuşma dizisindeki iki veya daha fazla sözcüğü, öbekleri veya öbek gruplarını bağlar*”²⁵¹⁹ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*ve, ile, hem; da, de; bile, hatta*”²⁵²⁰ anlamlarıyla çevrilmiştir. Bölgede yapılan görüşmelerde bağlaç (04), (06), (14), (16), (25), (27), (28), (30), (31), (33), (36), (45), (46), (48), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından “*i*” biçimi ile, (30) numaralı katılımcı tarafından ise “*i ... i ...*” (Tr. hem ... hem de ...) biçiminde kullanılmıştır.

kad(a): Boşnakçada hem zarf hem de bağlaç olarak kullanılan sözcük Türkiye Türkçesine; “*ne zaman ki, -diğinde, -diği zaman*”²⁵²¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bunun yanı sıra bağlaç, “*ne zaman ki, ki o zamanda; -diğIndA, -diğİ zaman, -diğİ zamanda*” anlamları ile de Türkçede karşılanabilir. Bölgede yapılan mülakatlarda, ana cümledeki zaman ifadesini açıklar nitelikte olan yan cümleyi bağlama görevinde (04), (16), (25), (27), (28), (30), (31), (45), (48), (50), (51) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

kako: Boşnakçada hem zarf hem de bağlaç görevinde kullanılan sözcük bağlaç olarak kullanıldığında; “*ana cümlelerin nasıl gerçekleştirildiğini ifade ederken; ana ve bağlı cümle arasında karşılaştırma yaparken, benzerlik ifade ederken; ana cümlelerin eyleminin niyetini veya nedenini ifade ederken (neden-sonuç ilişkisini ifade eder); ana ve bağlı cümle arasındaki zaman ilişkisini ifade ederken; ana cümlelerin içeriğini bağlı cümlede açıklarken kullanılır*”²⁵²² biçiminde tanımlanmaktadır. Bağlaç Türkiye Türkçesine ise; “*-diğİ/-tİğİ için; diye; -diğİ/-tİğİ gibi; nasıl; -diğIndA*” anlamları ile aktarılabilir. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük bağlaç olarak (27), (28), (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

kao: Sözcük Boşnakçada bağlaç görevinde kullanıldığında; “*benzerlik (kızı annesi gibi); biçim, şekil (kuzu gibi uyuyor); karşılaştırma ifade ederken kullanılır*”²⁵²³ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine ise; “*gibi, -e benzer; tıpkı*”²⁵²⁴ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “*kao*”

²⁵¹⁹ Ibrahim Čedić vd., “*i*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 206.

²⁵²⁰ Şakir Bayhan, “*i*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 393.

²⁵²¹ Şakir Bayhan, “*kad, kada*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 484.

²⁵²² Ana Diklić vd., “*kako*”, *a.g.e.*, s. 425.

²⁵²³ Ibrahim Čedić vd., “*kao*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 275.

²⁵²⁴ Şakir Bayhan, “*kao, kano*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 495.

biçimi ile (04), (48) numaralı katılımcılar tarafından, {ka} biçimi ile (04), (45), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından ve “kano” biçimi ile (30) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

ili: Boşnakçada bağlaç; “iki paralel içerikten birinin gerçekleşme olasılığını ifade ederken”²⁵²⁵ kullanılır. Sözcük Türkiye Türkçesine; “ya, veya, yahut; yoksa”²⁵²⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük, (46) ve (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

pošto: Sözcük Boşnakçada bağlaç olarak kullanıldığında; “sıklıkla cümlelerin nedenini ifade eder.”²⁵²⁷ Ayrıca; “bağlı cümlelerin eyleminin ana cümlelerin eyleminden daha sonra gerçekleştiğini belirtir.”²⁵²⁸ Bağlaç Türkiye Türkçesine ise; “madem ki, değil mi ki”²⁵²⁹ olarak aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerde sözcük (16), (27), (28) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

3.9. PARÇACIKLAR

3.9.1. Parçacıkların Sözlük ve Anlam Özellikleri

Konuşmacının bahsettiği şeye karşı olan tutumunu ifade eden özel bir sözcük grubu olan parçacıklar (Boş. riječce, čestice, partikule),²⁵³⁰ bir cümlelerin bölümlerine farklı anlamlar yüklemeye, belirli kelimeleri vurgulamaya, ifadeleri şekillendirmeye yarayan sözcüklerdir. Örneğin; “On i noću, sigurno, vozi.” (Tr. Kesinlikle, geceleri de araba kullanıyor.) cümlesinde altı çizili “sigurno” parçacık kullanımına örnek olup konuşmacının kişisel görüşünü ifade etmektedir. Ancak, “On i noću sigurno vozi.” (Tr. Geceleri de güvenli bir şekilde araba kullanıyor.) cümlesinde altı çizili “sigurno” ise zarf olarak kullanılmış ve “Kako?” (Tr. Nasıl?)²⁵³¹ sorusuna cevap vermektedir.

²⁵²⁵ Ibrahim Čedić vd., “ili”, *Rječnik bosanskog...*, s. 210.

²⁵²⁶ Ismet Smailović, “ili”, *Bosansko-turski...*, s. 151.

²⁵²⁷ Ibrahim Čedić vd., “pošto”, *Rječnik bosanskog...*, s. 731.

²⁵²⁸ Milica Vujanić vd., “пошто (pošto)”, *a.g.e.*, s. 978.

²⁵²⁹ Şakir Bayhan, “pošto”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1002.

²⁵³⁰ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 282.

²⁵³¹ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 302.

Bölgede yapmış olduğumuz saha araştırmasında, “*da*”, “*ne*”, “*li*”, “*evo*”, “*jok*”, “*samo*”, “*baš*” vb. parçacıkların yaygın biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Boşnakçada parçacıkları; bağımsız kullanımı olanlar ve bağımsız kullanımı olmayanlar olarak iki grup altında inceleyebiliriz.

Bağımsız kullanımı olan parçacıklar, olumlu “*da*” (Tr. ilgili anlamıyla: evet); olumsuz “*ne*” (Tr. ilgili anlamıyla: hayır) ve emir kipi ile bağlantılı olan “*hajde*” (Tr. ilgili anlamıyla: haydi) vb. olarak ele alınabilir.

653. “*Da, djevojka je problem.*” (52)

Yukarıda verilen cümlelerde “*da*” [Tr. (parçacık olarak) evet] parçacığına yer verilmiştir. Boşnakçada “*da*” sözcüğü birçok görevde kullanılmaktadır. 653 numaralı cümledeki, “Evet, kız problem.” anlamıyla parçacık olarak ölçünlü dile uygun biçimde ifade edilmiştir.

Ayrıca “*ne*” parçacığı fiil çekimlerini olumsuz yapmak için de kullanılır: “*Radiš li danas? – Ne! Ne radim.*” (Tr. Bugün çalışıyor musun? – Hayır! Çalışmıyorum.)²⁵³² verilen cümlede görüleceği gibi hem bağımsız kullanılan “*ne*” [Tr. (parçacık olarak) hayır] hem de fiil çekimini olumsuz yapmak için kullanılan “*ne*” parçacığı ifade edilmiştir.

654. “*(...) oni ne znaju da zboru (...)*” (51)

Verilen cümlede “*ne*” parçacığı kullanılmıştır. Boşnakçada “*ne*” sözcüğü cümledeki diğer unsurlara bağımlı veya bu unsurlardan bağımsız olarak çok sayıda görev üstlenmektedir. Bu cümlede, “*znati*” (Tr. bilmek) fiilinin, şimdiki zaman 3. çok. kişi “*znaju*” biçimini olumsuz yapmak için olumsuzluk bildiren parçacık görevinde kullanılmıştır: “*ne znaju*” (Tr. bilmiyorlar).

Bağımsız kullanımı olmayan parçacıklar, kiplik ifade eden “*dakako*” (Tr. elbette, kesinlikle), “*možda*” (Tr. belki, muhtemelen), “*sigurno*” (Tr. kesinlikle, kuşkusuz, elbette), “*svakako*” (Tr. kesinlikle, elbette), “*valjda*” (Tr. galiba, muhtemelen, kuvvetle muhtemel, sanırım), “*vjerovatno*” (Tr. muhtemelen), “*zaista*” (Tr. gerçekten, aslında) vb.; soru ifade eden “*Da li?*” (Tr. mI, mU; acaba?), “*Je li?*”

²⁵³² Ibrahim Čedić, *Osnovi gramatike...*, s. 142.

(Tr. mI, mU; acaba?), “*li*” (Tr. mI, mU), “*Zar ne?*” (Tr. Değil mi?); sonuç bildiren “*dakle*” (Tr. böylece, yani, dolayısıyla, sonuç olarak); özgünlük bildiren “*jedino*” (Tr. sadece, yalnızca, ancak), “*samo*” (Tr. sadece, yalnızca) ve işaret bildiren “*gle*” (Tr. bak, gör), “*eno*” (Tr. işte ...), “*eto*” (Tr. işte ...), “*evo*” (Tr. işte ...) vb.; karşıtlık bildiren “*meğutim*” (Tr. öte yandan, ancak, oysa, halbuki), “*pak*” (Tr. aksine, öyle olduğu halde, öte yandan, ancak); vurgulamak için “*čak*” (Tr. bile, hatta), “*bar/barem*” (Tr. bari, o halde, en azından, hiç olmazsa), “*baš*” (Tr. gerçekten, tam olarak; aslında; doğru, öyle; çok), “*tek*” (Tr. henüz, daha yeni; zar zor, zorla; sadece), “*jedva*” (Tr. güçlülükle, zar zor, ucu ucuna, ancak)²⁵³³ vb. olarak sıralanabilir.

655. “*Ima li devletujuši? Imate li para?*” (04)

Verilen cümlede altı çizili “*li*” soru parçacığı, her iki cümlede de “*imati*” (Tr. sahip olmak) fiili ile şimdiki zamanda soru oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Bölgeden elde edilen bilgiler ışığında “*li*” soru parçacığı ile yaygın biçimde soru cümleleri oluşturulduğu tespit edilmiş olsa da vurgu ile de dikkate değer ölçüde soru oluşturulduğu görülmüştür.

656. “*Samo snaha. (...) tako, samo snaha na konj (...)*” (48)

Altı çizili “*samo*” (Tr. sadece, yalnızca, tek) sözcüğü Boşnakçada zarf, bağlaç ve parçacık olarak kullanılmaktadır.

657. “*Evo mene na zeleno pole, (...)*” (45)

Verilen 657 numaralı cümlede “*evo*” parçacığı, Türkçedeki “İşte!” ünleminin görevini üstlenmektedir: “*Evo ključeva*” (Tr. İşte anahtarlar!), “*Evo ovdje*” (Tr. İşte burası/burada!) vb.

658. “*Baš tako.*” (49)

Yukarıdaki cümlede yer alan “*baš*” sözcüğü Boşnakçada zarf veya parçacık olarak kullanılabilir. Sözcük, “*tam, asıl, esas; oldukça, olabildiğince, tam olarak; tıpkı, aynı vb.*” anlamlarında ifade edilebilir. Verilen cümlede “*baš tako*” ifadesi

²⁵³³ Eugenija Barić vd., *Hrvatska...*, s. 282-283; Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 302-303; Adnan Čirgić, *a.g.e.*, s. 135.

Boşnakçada yaygın biçimde kullanılmakta olup “tam olarak öyle, aynen öyle, tıpkı öyle; doğru, çok doğru, kesinlikle vb.” anlamlarını karşılamaktadır.

659. “*Jok, kako iyi? Zorla yaşıyoruz.*” (35)

Altı çizili “*jok*” sözcüğü Türkiye Türkçesinde “hayır” anlamında kullanılan “yok” ünlemi ile aynıdır. Yukarıdaki 659 numaralı cümlemin bağlamına dikkat edildiğinde parçacığın bu anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

3.9.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Parçacıklar

Bölgede yapılan mülakatlardan elde edilen metinlerde, Boşnakçanın sözcük türlerinden olan parçacıklar da tespit edilmiştir. Elde edilen parçacıklar alfabetik sırayla sözlük maddesi olarak verilecektir.

da: Sözcük Boşnakçada bağlaç, parçacık vb. farklı görevlerde yaygın biçimde kullanılmaktadır. İfadenin, parçacık olarak birçok kullanımı mevcuttur: “*şaşkınlık, şüphe veya itirazı soru şeklinde ifade ederken. ‘zar’ (Tr. acaba, değil mi) kelimesi ile kullanıldığında olumsuz bir cevabın beklentisini kuvvetlendirirken; bir konuşmacının ifadesini onaylar veya bir sorunun olumlu bir cevabını verirken; tek başına kullanıldığında, konuşmacıların ifadelerini onaylar veya olumlu bir cevap verirken; istek, dilek veya emir ifade ederken.*”²⁵³⁴ Sözcük, çeşitli duygusal ve anlamsal içerikleri ifade etmek için kullanılır ve bağlama göre farklı anlamlar kazanabilir. Yapılan görüşmelerde parçacık olarak (45) ve (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

evo: Boşnakçada; “*dikkati çekme, işaret etme ve gösterme*”²⁵³⁵ için kullanılan parçacık Türkiye Türkçesine; “*işte, bak*”²⁵³⁶ olarak aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde, (45), (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

²⁵³⁴ Ana Diklić vd., “da²”, *a.g.e.*, s. 155.

²⁵³⁵ Ibrahim Čedić vd., “evo”, *Rječnik bosanskog...*, s. 142.

²⁵³⁶ Şakir Bayhan, “evo”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 289.

jok: Boşnakçaya Türkçe vasıtasıyla geçen sözcük dilde; “*hayır değil, yok*”²⁵³⁷ anlamları ile verilmiştir. Türkiye Türkçesinde de aynı anlam ile yer alan sözcük bölgede yapılan görüşmelerde (04), (13), (21), (35), (45), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

li: Parçacık ölçünlü dilde genellikle soru cümleleri ile ilişkilendirilir. Dilde, “*fiil biçimlerinden soru oluşturmak için ve sorunun cevabında kesinliğin belirgin bir rol oynamadığı durumlarda kullanılan*”²⁵³⁸ sözcük Türkiye Türkçesine; “*mi, mı, mu, mü; olup olmadığı*”²⁵³⁹ gibi soru ifadeleriyle aktarılmıştır. Bölgede yapılan mülakatlarda parçacık (04), (08), (18), (28), (29), (33), (34), (35), (36), (44), (46), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

ma: Dilde; “*bazı eksik dil yapılarının önünde yapıyı tamamlamak veya cümlelerin başında vurguyu arttırmak için kullanılır*”²⁵⁴⁰ olarak tanımlanan parçacık ayrıca cümlelerin başında yer aldığı doğrudan hitap etme amacıyla da kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesine; “*hiç olmazsa, hiç yoksa, bari*”²⁵⁴¹ olarak aktarılan parçacık bölgede yapılan görüşmelerde sadece (28) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir.

ne: Boşnakçada; “*olumsuz yapma sözü, olumsuzluk sözü, bir sözcüğün tam anlamını olumsuz yapan söz*”²⁵⁴² ve “*cümlelerin eylemini olumsuz yapan söz*”²⁵⁴³ olarak tanımlanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde olumsuz yapma görevi ile parçacık (04), (06), (08), (12), (13), (14), (16), (19), (27), (28), (29), (30), (31), (34), (36), (45), (48), (49), (50), (51), (52) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

ni: Ölçünlü dilde; “*sözcüklere olumsuzluk anlamı yükler; olumsuz zamirlerin önünde veya bir edatın ardından gelerek zamiri edattan ayırır*”²⁵⁴⁴ olarak tanımlanan

²⁵³⁷ Abdulah Škaljić, “jok”, *a.g.e.*, s. 371.

²⁵³⁸ Milica Vujanović vd., “ли (li)”, *a.g.e.*, s. 625.

²⁵³⁹ Şakir Bayhan, “li”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 607.

²⁵⁴⁰ Ana Diklić vd., “ma”, *a.g.e.*, s. 560.

²⁵⁴¹ Şakir Bayhan, “ma”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 631.

²⁵⁴² Ibrahim Čedić vd., “ne”, *Rječnik bosanskog...*, s. 435.

²⁵⁴³ Ana Diklić vd., “ne”, *a.g.e.*, s. 665.

²⁵⁴⁴ Ana Diklić vd., “ni”, *a.g.e.*, s. 698.

ifade bölgede yapılan görüşmelerde (04), (28), (35), (48), (50) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

pa: Sözcük; “bir kelimeyi veya cümleyi vurgulamak için kullanılan bir ifade”²⁵⁴⁵ olarak tanımlanmaktadır. Parçacık, bir kelimeyi veya bir cümleyi daha belirgin hale getirmek için ve özellikle vurgu yapmak veya dikkati, vurgulanan ifadeye çekmek için kullanılır. Bölgede yapılan görüşmelerde parçacık (04), (08), (16), (25), (27), (36), (48), (50), (52) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

3.10. ÜNLEMLER

3.10.1. Ünlemlerin Sözlük ve Anlam Özellikleri

Ünlemler, değişik duyguları, konuşmacının duygu durumunu anlatmaya yarayan ve değişime uğramayan sözcüklerdir. Boşnakçada ünlemler; *nida* (Boş. eksklamaciya), *taklit etme* veya *yansıma* (Boş. onomatopeja) ve *uyarıcı* veya *öne çıkarıcı* (Boş. interjekciya) olarak üçe ayrılır.

Nida ifadelerinde kullanılan ünlemler; sevinç, keder, korku, acı, şaşkınlık vb. çok farklı duyguları belirtmektedir. Boşnakçada bu duyguları ifade etmek için “*ah*”, “*uh*”, “*oj*”, “*jaoj*”, “*avaj*”, “*joj*” vb. ünlemler kullanılır. Ayrıca aynı ünlemlerin birden fazla ya da konuşmacının tercihinine göre farklı duyguları da işaret etmesi yaygın biçimde görülmektedir. Örneğin; “*ah*” ünlemi neşe, acı vb. farklı duyguları ifade etmek için kullanılabilir.²⁵⁴⁶ Bu durumlarda işaret edilen duygu, konuşmacının içinde bulunduğu durumdan veya metnin bağlamından anlaşılmaktadır.

660. “*Aj muj aga, muj aga. Ja ti sviram, ti me ne vidiš.*” (14)

Yukarıdaki cümlede yer alan “*aj*” ünlemi Türkiye Türkçesindeki “*ay*” ünlemine benzer niteliktedir. Verilen cümlemin bağlamından anlaşıldığı üzere altı çizili sözcük “yakınmayı” ifade etmektedir. Yine de aynı biçimin ölçünlü dilde “*hajde*” ünleminin kısa biçimi olarak da kullanıldığını belirtmek yerinde olacaktır.²⁵⁴⁷

²⁵⁴⁵ Ana Diklić vd., “pa”, *a.g.e.*, s. 794.

²⁵⁴⁶ Dževad Jahić vd., *a.g.e.*, s. 303

²⁵⁴⁷ Ana Diklić vd., “aj”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 9.

661. “*Eh, ne merem majka, ne merem.*” (29)

662. “*Pošle ni što meni niste naučile. Eh, naučite se!*” (28)

Yukarıda verilen 661 ve 662 numaralı cümlelerde “*eh*” ünlemi kullanılmıştır. Boşnakçadaki “*eh*” ünlemi farklı ruh hallerini ve tepkileri işaret etmektedir. Türkiye Türkçesinde ise ünlem bezginlik ifade edebilir veya “fena değil” anlamında kullanılabilir. 661 numaralı cümlede ünlemin arkasından gelen “yapamam anne, yapamam!” ifadesi, Boşnakçadaki kullanıma daha uygun olup 662 numaralı cümledeki “Eh, öğreniniz!” ifadesi ise Türkiye Türkçesindeki “bezginlik” bildiren ünlemin anlamına daha yakındır.

663. “*Ima sinko, ‘hajde’ diyor var oğlum haydi gel!*” (34)

Boşnakçada sık kullanılan ünlemlerden bir tanesi de “*hajde*” ünlemidir. Türkiye Türkçesinde de aynı görevi bulunan ünlem hemen hemen aynı anlamda Boşnakçada da yer almaktadır. Türkiye Türkçesinde; “isteklendirme”, “kabul etme”, “onaylama” veya “eylemi çabuklaştırma” için kullanılan ünlem, Boşnakçada da “isteklendirme”, “teşvik etme” veya “harekete başlamayı” vurgulamaktadır.

Bir başka ünlem çeşidi olan yansıma ünlemler ise doğadaki sesleri taklit etme yoluyla elde edilir. Toprağa, suya, çamura vb. düşen, çarpan nesnelerin çıkardığı seslerden üretilen “*buć*”, “*bum*”, “*bup*”, “*pljus*”, “*tres*” vb.; insan eylemlerinin, cihazlardan çıkan seslerin ve doğadaki seslerin taklit edilmesiyle üretilen “*fiju*”, “*klik*”, “*tu-tu*”, “*tika-tika*” vb.; hayvan seslerinin taklit edilmesiyle üretilen “*av-av*” (köpek), “*mu*” (sığır), , “*ia-ia*” (eşek), , “*mjau*” (kedi), “*me-e*” veya “*be-e*” (keçi ve koyun), “*kva-kva*” (ördek) vb.²⁵⁴⁸ yansıma ünlemler dilde sıkça kullanılır. Bu yansıma ünlemlerin “*tu-tu*” (otomobil), “*tik-tak*” (saatin tik takları) gibi bazıları (-) orta çizgi ile yazılır.²⁵⁴⁹ Örneğin; bir köpeğin havlamasını yazıya geçirme veya telaffuz etmek için “*av-av*” ünlemi kullanılmaktadır.

Uyarıcı veya öne çıkarıcı ünlemler ise canlılara (özellikle hayvanlara) hitap etmek, onları çağırmak veya kovmak için kullanılmaktadır. Bunlar; “*mac*”, “*šic*”, “*pis*”, “*iš*”, “*curik*”, “*điha-điha*”, “*hojs*”, “*marš*” vb. ünlemlerdir. Örneğin; bazı

²⁵⁴⁸ Adnan Čirgić, *a.g.e.*, s. 231.

²⁵⁴⁹ Lada Badurina vd., *Hrvatski pravopis*, II. izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 2008, s. 171.

bölgelerde kedileri kovmak, bir yerden uzaklaştırmak için “*pis!*” ünlemi kullanılmaktadır. Ayrıca “*marš*” ünlemi birini kovma, kabaca gitmesini isteme için ifade edilmektedir: “*marš van!*” (Tr. dışarı marş!).

Bölgede yapılan saha araştırmasında ulaşılan Boşnakça cümlelerde, Türkiye Türkçesine ait olan bazı ünlemler de tespit edilmiştir.

664. “*He kaže be majko!*” (34)

665. “*Abe šta ću vikati za tebe?*” (28)

Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde, “*koyun sesini taklit etme: be-e-e-e*”²⁵⁵⁰ biçiminde tanımlanan “*be*” (>*bê*) ünlemi ile Türkiye Türkçesindeki “*be* (II) ünl. ‘Ey, hey’ anlamında bir seslenme sözü”²⁵⁵¹ anlamlarıyla kullanılan ünlem biçim olarak aynı, kullanım ve anlam olarak birbirlerinden farklıdır. 665 numaralı cümlede altı çizili ünlemin Türkiye Türkçesindeki ünlem olduğu cümlelerin bağlamı incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. 665 numaralı cümlede verilen “*abe*” ünlemi ise Boşnakçada yer almamaktadır. Ünlem, Türkiye Türkçesinde halk ağzında; “*seslenmek ve dikkati çekmek için öncelikle Rumeli’de kullanılan bir söz*”²⁵⁵² olarak tanımlanır.

666. “*Vala sve, kako će da ti kažem (...)*” (48)

Boşnakçadaki “*vala/vallahi*”²⁵⁵³ ünlemi, söylenen şeyi pekiştirmek amacıyla “gerçekten, Tanrı şahit, vallahi” anlamıyla Türkiye Türkçesindeki; “*vallahi ünl. ‘Tanrı’yı tanık tutarım, Tanrı hakkı için’ anlamında kullanılan bir yemin sözü*”²⁵⁵⁴ ünlemi ile anlam bakımından aynı biçim olarak ise benzerdir.

667. “*Ya, tamo čete imali pa o te čete kad nešto mesela hote da namešću dođu kod tvoje kuće, (...)*” (50)

Yukarıdaki cümledeki “*ya*” ünlemi Türkiye Türkçesine ait olan bir ünlemdir. Türkiye Türkçesinde; “*ya* (I) ünl. ‘Ey, hey’ anlamında bir seslenme sözü; *Evet*”²⁵⁵⁵

²⁵⁵⁰ Ana Diklić vd., “*bê*”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 61.

²⁵⁵¹ Şükrü Haluk Akalın vd., “*be* (II)”, *a.g.e.*, s. 290

²⁵⁵² Şükrü Haluk Akalın vd., “*abe*”, *a.g.e.*, s. 4

²⁵⁵³ Ibrahim Čedić, “*vala/vallahi*”, *Rječnik bosanskog...*, s. 1206.

²⁵⁵⁴ Şükrü Haluk Akalın vd., “*vallahi*”, *a.g.e.*, s. 2467.

²⁵⁵⁵ Şükrü Haluk Akalın vd., “*ya* (I)”, *a.g.e.*, s. 2495.

veya “şaşkınlık bildirme”, “gereklilik, onay bildirme” vb. anlamlarıyla günlük konuşmalarda sıkça kullanılmaktadır. Boşnakçada ise “ja” (Tr. t. ya) biçiminde olan ancak farklı görevler üstlenen 3 farklı sözcük bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1. tek. kişi zamiri olan “ja” (Tr. ben) sözcüğüdür. Bir diğeri ise “ja” ünlemidir ve bu ünlem “*evet, lütfen*” olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü “ja” ise bağlaçtır ve “*veya, yahut, ya da*” anlamına gelmektedir.²⁵⁵⁶ Yukarıda verilen “ya” sözcüğünün telaffuz olarak Boşnakçada karşılığı olsa da hem biçim hem de cümlede geçen anlamı ile kullanımı bulunmamaktadır. Bu sebeple cümlede kullanılan “ya” ünleminin Türkiye Türkçesindeki ünlem olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bunlara ek olarak, günümüzdeki iletişim araçlarında birçok dilde benzer biçimde kullanılan bazı ünlemlerde ortaya çıkmaktadır: “*halo*” (Tr. alo, telefon sözü), “*hej/ej*” (Tr. hey), “*hm*”, “*pst*”, “*o*”, “*oj*”²⁵⁵⁷ vb. Bu ünlemler dilden dile ses açısından bir takım farklılıklar gösterse de ifade edilen anlam birbirine yakındır.

3.10.2. Kırklareli Boşnak Halk Ağzındaki Ünlemler

Bölgede yapılan mülakatlar sayesinde elde edilen metinlerde, Boşnakçanın sözcük türlerinden olan ünlemler de tespit edilmiştir. Elde edilen ünlemler alfabetik sırayla sözlük maddesi olarak verilecektir.

abe: Ünlem yapılan sözlük taramasında başta Boşnakça olmak üzere Orta Güney Slav değişke dizgesindeki dillerde tespit edilememiştir. Bölgede yapılan mülakatlarda (28) numaralı katılımcı tarafından verilen ünlem, Türkiye Türkçesinde; “*seslenmek ve dikkati çekmek için özellikle Rumeli’de kullanılan bir söz*”²⁵⁵⁸ olarak tanımlanan ünlemi işaret etmektedir. Ayrıca sözcüğün, Trakya ağızlarında da aynı anlamla kullanıldığı tespit edilmiştir.²⁵⁵⁹

²⁵⁵⁶ Ibrahim Čedić, “ja”, *Rječnik bosanskog...*, s. 461.

²⁵⁵⁷ Adnan Čirgić, *a.g.e.*, s. 133.

²⁵⁵⁸ Şükrü Haluk Akalın vd., “abe”, *a.g.e.*, s. 4.

²⁵⁵⁹ Muharrem Özden vd., “abe (3)”, *Trakya Ağızları Sözlüğü, I. Cilt...*, s. 27.

aj: Ölçünlü dilde ünlem; “*kaba konuşmalarda ‘haydi’ ünleminin kısaltılmış telaffuzu*”²⁵⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Ancak “*aj*” ünlemi Türkiye Türkçesine; “*birdenbire duyulan acı, ağrı, şaşırma, ürkme veya sevinç anlatan bir söz, ay*”²⁵⁶¹ anlamıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde ünlem sadece (14) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

be: Ölçünlü dilde biçim olarak eş değer olan iki ünlem bulunmaktadır. Bunlardan ilki; “*koyun sesini taklit etme: be-e-e-e*”²⁵⁶² anlamıyla tanımlanırken diğeri ise Türkçe vasıtasıyla dile geçen “*be, bre*” ünlemidir.²⁵⁶³ Ayrıca Sancak lehçesinde de “*bre*” ünlemi tespit edilmiştir.²⁵⁶⁴ Dilde, “*bre*” ünlemi; “*söylenen şeye dikkat çekme amacıyla; öfke, tehdit veya şaşkınlık ifade ederken kullanılmaktadır.*”²⁵⁶⁵ Bölgede yapılan görüşmelerde ünlem “*be*” biçimiyle (14), (28) ve (34) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte ünlem Türkiye Türkçesinde de, “*ünl. ‘ey, hey’ anlamlarında bir seslenme sözü*”²⁵⁶⁶ olarak tanımlanmaktadır.

bogami: Boşnakçada; “*konuşmanın doğruluğunu vurgulamak için kullanılan bir ifade; gerçekten, doğru, kesinlikle, vallahi*”²⁵⁶⁷ olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*vallahi*”²⁵⁶⁸ anlamıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda parçacık (08) ve (48) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

e(h): Ölçünlü dilde; “*ifadenin içeriğini ve etkisini kuvvetlendiren*”²⁵⁶⁹ ünlem olarak tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “*eh, fena değil*”²⁵⁷⁰ anlamıyla aktarılmıştır. Yapılan mülakatlarda ünlem (28) ve (29) numaralı katılımcılar tarafından kullanılmıştır.

²⁵⁶⁰ Ana Diklić vd., “aj”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 9.

²⁵⁶¹ Şakir Bayhan, “aj”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 19.

²⁵⁶² Ana Diklić vd., “bê”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 61.

²⁵⁶³ Abdulah Škaljić, “be!, bre!”, *a.g.e.*, s. 127.

²⁵⁶⁴ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “bê”, *a.g.e.*, s. 50.

²⁵⁶⁵ Milica Vujanić vd., “bpe (bre)”, *a.g.e.*, s. 104.

²⁵⁶⁶ Sükrü Haluk Akalın vd., “be (II)”, *a.g.e.*, s. 290.

²⁵⁶⁷ Ibrahim Čedić vd., “bogami”, *Rječnik bosanskog...*, s. 42.

²⁵⁶⁸ Şakir Bayhan, “bogami”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 103.

²⁵⁶⁹ Ana Diklić vd., “eh”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 234.

²⁵⁷⁰ Şakir Bayhan, “eh”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 271.

hajde: Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcük “hajde” biçimi dışında dilde, “hajdemo”, “ajde”, “ajdemo”,²⁵⁷¹ “hajmo”,²⁵⁷² “haj”²⁵⁷³ biçimleri ile de yer almaktadır. Ölçünlü dilde; “şaşkınlık, hayret, teşvik, cesaretlendirme ve karşı çıkma ifadelerini kuvvetlendiren ünlem”²⁵⁷⁴ olarak tanımlanmaktadır. Türkiye Türkçesine de “haydi” anlamıyla aktarılmış olan ünlem bölgede yapılan görüşmelerde “hajde” biçimi ile (34); “hajmo” biçimi ile (35); “hajdemo” biçimi ile (48) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Bununla birlikte; {hade}, {hadi} ve {ade} biçimleri ile (28) numaralı katılımcı tarafından ifade edilmiştir. {had} ve {hadi} biçimleri, Türkiye Türkçesinin Trakya ağızlarında “haydi” ünleminin yerine kullanılmaktadır.²⁵⁷⁵ Elde edilen {ade} biçimi de yine Trakya ağızlarında /h/ harfinin sözcükten düşmesi ile oluşmaktadır.²⁵⁷⁶

he: Ölçünlü dilde “he” ünlemi; “belli bir kişisel tutumu işaret ederken; ‘e’, ‘eh’ olarak veya genellikle tekrarlanan, başkalarının zararına sevinen bir gülümseme ifade ederken kullanır.”²⁵⁷⁷ Ayrıca Boşnakçada “he-he” ünlemi de; “genellikle memnuniyetin, bazen alayın, inançsızlığın veya şüphenin doğrudan ifadesi”²⁵⁷⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra Sancak lehçesinde ise “he” ünlemi; “efendim!, ne var, noldu!”²⁵⁷⁹ anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde ünlem, (28), (34), (35) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

vala, vallahi: Türkçe vasıtasıyla dile geçen sözcük Boşnakçada, “vala”, “valah”, “valaj”, “valahi” gibi biçimlerle de yer almaktadır. Sözcük dilde parçacık ve ünlem olarak kullanılabilir. Boşnakçada sözcük; “Tanrı adına! Tanrı’ya yemin ederim!”²⁵⁸⁰ biçiminde tanımlanırken Türkiye Türkçesine; “vallahi, Tanrı hakkı

²⁵⁷¹ Abdulah Škaljić, “hajde!, hajdemo!”, *a.g.e.*, s. 299.

²⁵⁷² Şakir Bayhan, “hajde, hajdemo, hajdete, hajmo!”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 364.

²⁵⁷³ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “haj!”, *a.g.e.*, s. 141.

²⁵⁷⁴ Ana Diklić vd., “hajde”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 234.

²⁵⁷⁵ Muharrem Özden vd., “hade” ve “hadi”, *Trakya Ağızları Sözlüğü, I. Cilt...*, s. 530.

²⁵⁷⁶ Muharrem Özden vd., “ade (1)”, *Trakya Ağızları Sözlüğü, I. Cilt...*, s. 33.

²⁵⁷⁷ Ana Diklić vd., “he”, *Rječnik hrvatskog ...*, s. 319.

²⁵⁷⁸ Ibrahim Čedić vd., “he-he”, *Rječnik bosanskog...*, s. 196.

²⁵⁷⁹ Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, “he”, *a.g.e.*, s. 150.

²⁵⁸⁰ Dževad Jahić, “vallahi”, *Školski rječnik...*, s. 535.

için”²⁵⁸¹ anlamlarıyla aktarılmıştır. Bölgede yapılan görüşmelerde sözcük “*valla*” biçimi ile (04), (16), (31), (36), (43), (48) numaralı katılımcılar tarafından; “*vallahi*” biçimi ile (10), (35), (36), (45) numaralı katılımcılar tarafından verilmiştir.

3.11. ANLATI TÜRLERİ

Kırklarelinde yapılan görüşmelerde, atasözü, deyim, ninni, çocuk şarkısı vb. anlatı türlerinden bazılarına ulaşılmıştır. Elde edilen bu metinler, katılımcı numarasının sırasına göre verilecektir.

668. “*Vodu vari, vodu hladi*” (20), (43), (51)

Bölgede yapılan görüşmelerde (20), (43), (51) numaralı katılımcılar tarafından verilen ifade Türkiye Türkçesine sözcüğü sözcüğüne, “Suyu kaynat, suyu soğut” olarak aktarılabilir. Yapılan literatür taramasında “*Ne yaparsan yap, her şey aynı kalacak, değişmeyecek*” anlamıyla “*vodu vari, vodu hladi, voda te voda*”²⁵⁸² biçimine ve “*suyu kaynatıp daha sonra tekrar soğutmanın anlamsız bir eylem olmasından dolayı boş yere bir iş yapmak*” olarak tanımlanan “*vodu vari-vodu hladi*”²⁵⁸³ ifadesine ulaşılmıştır. Elde edilen her iki biçim ve anlam ile bölgeden elde edilen ifade büyük oranda benzerlik göstermektedir.

669. “*Dig se Avdija, klanjaj dok si mlad, starost je veliki smrad*” (27)

Verilen ifade Türkiye Türkçesine; “Kalk Avdija (Abdullah), gençken namazını kıl! Yaşlılık büyük ufunet.” olarak aktarılabilir. Yapılan görüşmelerde (27) numaralı katılımcı tarafından verilen ifade Türkiye Türkçesindeki; “*Dünya gençten gence, dinçten dince.*”²⁵⁸⁴ “*Gençliğin kıymeti ihtiyarlıkta bilinir.*”²⁵⁸⁵ ve “*Yazın yanmayan kışın ısınmaz.*”²⁵⁸⁶ atasözlerinin anlamlarıyla ifade edilebilir.

²⁵⁸¹ Şakir Bayhan, “vallahı”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1469.

²⁵⁸² Džavid Begović - Šefka Begović-Ličina, *a.g.e.*, s. 556.

²⁵⁸³ Zlatko Lukić, *Bosanska sehara; poslovice, izreke, fraze u BiH*, Šahinpašić, Sarajevo 2006, s. 436.

²⁵⁸⁴ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 (Atasözleri Sözlüğü)*, İnkılâp Kitabevi, 1988, s. 251.

²⁵⁸⁵ Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 287.

²⁵⁸⁶ Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 472.

670. “*Kruška pod krušku*” (28)

Bölgede yapılan görüşmelerde (28) numaralı katılımcı tarafından verilen ifade, yapılan literatür taramasında; “*ku će (>kud će) kruška no pot krušku*” biçimi ile Karadağ’ın kuzey bölgelerindeki Uskokların konuşma biçimlerinde tespit edilmiştir.²⁵⁸⁷ Bunun yanı sıra, Karadağ’ın merkezinde, *Podgorica*’nın (Tr. t. Podgoritsa) kuzeybatısında Garač (Tr. t. Garaç) Dağı’nın civarında yerleşik bulunan “*Zagarač*” halkının konuşma biçiminde, anlatıya şu şekilde yer verilmiştir: “*i otac i ded su mu bili nesoј, a ku će kruška no pot krušku*” (Tr. hem babası hem dedesi kötü karakterliydi. Armut, armut ağacından başka nereye gidecek/düşecek).²⁵⁸⁸ Ayrıca Boşnakçada ifade; “*Kud će kruška neg pod krušku*” biçimi ile de tespit edilmiştir.²⁵⁸⁹ İfade, Ömer Asım Aksoy’un sözlüğündeki; “*armut dalının dibine düşer*” atasözünün 2. anlamı; “*Çocuk, soyuna çeker; çırak ustasının yolunu tutar*”²⁵⁹⁰ ile karşılanabilir.

671. “*Poskoči momče poskoči – eh, ne mogu majka ne mogu – momče mi, momče mi izgazio na nogu - poskoči momče, poskoči momče, poskoči – ne mogu majko ne mogu*” (28)

Bölgede yapılan mülakatlarda, “Boşnakça şarkı, ninni, tekerleme vb. biliyor musunuz?” sorusuna cevap olarak verilen metinlerden olan yukarıdaki ifade, Türkiye Türkçesine sözcüğü sözcüğüne; “*zıpla oğlum zıpla – yapamam anne yapamam – benim oğlum, benim oğlum ayakları üzerine bastı – zıpla oğlum, zıpla oğlum zıpla – yapamam anne yapamam*” biçiminde aktarılabilir. Yapılan literatür taramasında metnin, herhangi bir yazılı kaydına ulaşılamamıştır. Metnin bağlamı dikkate alındığında çocuk/bebek şarkısı olduğu düşünülmektedir.

672. “*Pismo pišem, ovce čuvom – peši srce šta te nema – evo mene na zeleno pole, krene ovce u ornice da berem o borovnice – mi ćemo se milovati ...*” (45)

²⁵⁸⁷ Milija Stanić, “Uskočki govor”, *Srpski dijalektološki zbornik knj. 20*, (ure.) Mihailo Stevanović, Beograd 1974, s. 113.

²⁵⁸⁸ Metindeki “nesoj” sözcüğü Zagarač konuşma biçimine özgü bir sözcük olup “*onaj koji se loše ponaša, koji je loše sorte, loš karakter*” (Tr. kötü davranan, kötü cins, kötü karakterli kimse) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca ifadenin anlamı için bkz.: Drago Ćupić - Željko Ćupić, “Rečnik govora Zagorača”, *Srpski dijalektološki zbornik knj. 44*, (ure.), Pavle Ivić, Beograd 1997, s. 268.

²⁵⁸⁹ Vehid Gunić, *Bosanske izreke*, (3. İzmijenjeno i dopunjeno izdanje), Bosnia Ars, Tuzla 2005, s. 82.

²⁵⁹⁰ Ömer Asım Aksoy, *a.g.e.*, s. 153.

Yapılan mülakatlarda elde edilen ifade, metnin bağlamı dikkate alındığında bir halk şarkısı olarak değerlendirilebilir. Metin Türkiye Türkçesine; “*Mektup yazıyorum, koyunları güdüyorum – Senin olmadığın kalp (...) – İşte ben, yeşil ovadayım, yaban mersini toplayabileyim diye koyunlar sürülmemiş tarlalara doğru hareket ediyor. – (...) birbirimizi sevip okşayacağız*” biçiminde Türkiye Türkçesine aktarılabilir. Metin (45) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir.

673. “*Šljivovica, ti si mene kriva. Ja udovac, a žena mi živa*” (48)

Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcı tarafından verilen metnin, bir şarkının kısa bir bölümü olduğu düşünülmektedir. Metin Türkiye Türkçesine; “Erik rakısı, suçlu sensin (beni yoldan çıkaran suçlu sensin). Ben dulum, eşim ise hayatta.” olarak aktarılabilir.

674. “*Koliko žetva para toliko u šumu*” (49)

Verilen cümledeki ifade Türkiye Türkçesine; “*ormanda ne kadar hasat, o kadar para*” olarak aktarılabilir. İfade de kullanılan “*žetva*” sözcüğü, “*ekin biçme ve toplama işi, hasat; hasat zamanı*”²⁵⁹¹ olarak daha yaygın biçimde kullanılmaktadır. Ölçünlü dilde benzer yapıda; “*koliko para - toliko muzike*” (Tr. ne kadar para, o kadar müzik) atasözü yer almaktadır. Ancak bu atasözü daha yaygın biçimde; “*bir şey için ne kadar ödersen, kaşılığında ödediğinin değeri kadar alırsın, daha fazlasını bekleyemezsin*”²⁵⁹² olarak tanımlanmaktadır. Oysa verilen cümle, “*ne kadar fazla çalışırsan, o kadar kazanırsın*” anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda, “iyice çaba harcamadan, gayret göstermeden başarıya ulaşılmaz” anlamı ile; “*ko se dima ne nadimi, taj se vatrom ne ogrije*”²⁵⁹³ ifadesi, (48) numaralı katılımcıdan elde edilen metne anlam olarak daha yakındır.

675. “*Udri krmka kani dlako*” (51)

Bölgede yapılan görüşmelerde (51) numaralı katılımcı tarafından ifade edilen atasözü, ölçünlü dildeki “*krmka treba niz dlaku*” atasözünü işaret etmektedir. Atasözü Boşnakçada; “*erkek domuz, tüylerinin doğal çıkış yönünde okşanmasından hoşlanır,*

²⁵⁹¹ Şakir Bayhan, “*žetva*”, *Boşnakça-Türkçe Sözlük...*, s. 1469.

²⁵⁹² Zlatko Lukić, *a.g.e.*, s. 174.

²⁵⁹³ Şakir Bayhan, *Boşnakça-Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2018, s. 111

*aynı şekilde domuz karakterli kişilere de bu şekilde davranmak gerekir ve onunla iyi geçinmek isteniyorsa, ona karşı çıkılmamalıdır”*²⁵⁹⁴ olarak açıklanmaktadır. İfade Türkçedeki “*huyuna suyuna gitmek*” ile karşılanabilir.

3.12. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Kırklareli’nde yapılan saha araştırma neticesinde elde edilen metinlerde bölgenin söz varlığı ile ilgili olarak birçok veri saptanmıştır. Bu metinlerde yer alan sözcüklerin büyük kısmı ölçünlü dilin biçim bilgisi yapısına uygun olsa da bazı kullanımlar farklı biçimleri, farklı sesletimleri ve anlamları içermektedir.

Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcükler olarak nitelendirilen Türkçe unsurlar veya Türkizmler (Boş. turcizmi), Kırklareli ilinde yaşayan Boşnakların dilinde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu sözcüklerin bir çoğunun ölçünlü dilde karşılıkları olsa da bölgede yaygın biçimde Türkizmler tercih edilmektedir. Örneğin “*araba*” sözü Boşnakçaya “yük taşımak için kullanılan at arabası” anlamı ile geçmiştir. Günümüzde ise teknolojik gelişmeler ile Türkçedeki anlamı genişlemiş motorlu taşıtları kapsar hale gelmiştir. Oysa Boşnakçada geçtiği dönemdeki dar anlamı ile varlığını sürdürmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen metinlerde sözcüğün genişlemiş, motorlu taşıtları kapsayan anlamıyla kullanıldığı, ancak sözcük çekime uğradığında Boşnakçanın biçim birimleriyle çekildiği tespit edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkması, Kırklareli’nde konuşulan Boşnakça ile dilin ana konuşma havzası arasındaki bağının göç sonrasında kesilmiş olmasıyla açıklanabilir.

Göç sonrasında Boşnak göçmenlerin dillerine Türkçe vasıtasıyla sözcüklerin geçişi devam etmiştir. Bu sözcüklerin, ölçünlü dilin sözlüklerinde yapılan taramalarda yer almadıkları, ancak bölgede Boşnakça eklerle biçimlendikleri tespit edilmiştir. Örneğin; Türkiye Türkçesindeki “torun” adı, Boşnakçanın söz varlığında bu biçim ile yer almazken bölgede yapılan mülakatlarda adın, Boşnakçanın biçim birimleri ile çekildiği saptanmıştır: {*torun-i* > *toruni*} (Tr. torunlar). Benzer biçimde; Türkiye Türkçesindeki “darbuka” sözcüğü Boşnakçada ar. d. çok. {*darbukama*} (Tr.

²⁵⁹⁴ Zlatko Lukić, *a.g.e.*, s. 177.

darbukalarla), “genç” sözcüğü ise Boşnakçada bel. d. çok. {*genceve*} (Tr. gençleri) biçimlerinde verilmiştir. Bu durum bölgede, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya sözcük geçişinin halen devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Bölgede yapılan mülakatlarda Boşnakça ifadelerde birçok yer adının eski biçimleri ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan en yaygını Kırklareli il adının eski biçimi olan Kırk Kilise adını işaret eden {*Kırklise*} kullanımıdır. Ayrıca sözcük, Boşnakçanın biçim birimleri ile çekilerek ifadelerde kullanılmıştır. Örneğin (52) numaralı katılımcıdan elde edilen 402 numaralı örnek cümlede “*mladež u Krklisu*” (Tr. gençler Kırklareli’nde) ifadesinde sözcüğün Boşnakça eklerle bulunma durumunda verildiği anlaşılmaktadır. Benzer biçimde Aksicim köyünün eski adı “*Aprtos*”, Balaban köyünün eski adı “*Velika*” ve Gökyaka köyünün eski adı “*Maglovit*” sıklıkla ifadelerde Boşnakçanın ekleriyle biçimlenerek yer almaktadır. Bu durum, günümüzde halen Boşnakça konuşmaya devam eden Boşnak kökenli kişilerin, bu sözcükleri, atalarından öğrendikleri biçimleriyle kullanılmaya devam ettiklerini göstermektedir.

Yer adları ile ilgili bir başka bulgu ise geldikleri coğrafyadaki yer adları ile ilgilidir. Bölgede yaygın biçimde eski Yugoslavya coğrafyasındaki yer adlarının, hem Türkiye Türkçesindeki hem de kaynak dildeki biçimleriyle kullanıldığı görülmüştür. Örneğin “*Novi Pazar*” yer adı Türkçedeki “Yeni Pazar” ve Boşnakçadaki “*Novi Pazar*” biçimleriyle kullanılmaktadır.

Yer adları dışında bir başka tespit ise küçültme biçimi olarak bilinen hipkoristiklerdir. Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinde adların küçültme biçimlerinin kullanımı oldukça yaygındır. Ismet Smailović tarafından “*Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*” (Tr. Bosna Hersek’te Orijental Kökenli Müslüman İsimleri) adlı eserde detaylı olarak verilen bu küçültme biçimleri bölgede birçok katılımcı tarafından verilmiştir: “*Ševko*” (>*Ševket*, *Ševkija*); “*Ramo*” (>*Ramadan*) vb. Bazı küçültme biçimleri ise hatalı ifade edilmiştir. Örneğin; “*Mušo*” küçültme biçimi “*Muhamed*”, “*Muharem*”, “*Mušir*” eril adları için kullanılmaktadır. Ancak (12) numaralı katılımcıdan elde edilen 415 numaralı örnek cümlede “*Benim beyimin adı Mahmut’tu, Mušo derdi kaynanam.*” ifadesi ile küçültme biçiminin

“Mahmut” adını işaret ettiği ileri sürülmüştür. Oysa Ismet Smailović, “Mahmut” adının küçültme biçimlerini “*Maha, Mahko, Maho, Mašo*” olarak ifade etmektedir.

Bölgede elde edilen metinlerde ortaya çıkan bir başka durum ise halk adları ile ilgilidir. Birçok etnonim ölçünlü dile uygun olarak verilse de bazı halk adlarının ölçünlü dil ile eş değer olmadığı görülmüştür. Bunlardan en dikkat çekici olanı kuşkusuz “Türk” adıdır. Ölçünlü dilde “*Turčin*” (Tr. Türk), “*Turci*” (Tr. Türkler) olarak yer alan adın bu biçimine bölgede yapılan mülakatlarda ulaşılamamıştır. Bu ölçünlü biçimin yerine {*Turko*}, {*Turkovi*} biçimleri tespit edilmiştir. Sözcüğün bu biçimini Asim Peco, Livno konuşma havzasındaki arkaik bir kullanıma dayandırmaktadır. Ayrıca sözcüğün bu biçiminin, Adriyatik kıyısındaki etkileşim sebebiyle İtalyancadan dile geçtiği düşünülmektedir.

Yapılan görüşmelerde “*jat*” refleksinin sesletimlerinden (i)yekav ve ekav sesletimlerinin yaygın olarak kullanıldığı, ikav sesletimin ise nadiren ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Katılımcılardan elde edilen metinlerde; {*pole*}, {*mesto*}, {*dete*}, {*mleko*}, {*čovek*}, {*deca*}, {*hleb*}, {*nevesta*}, {*pesma*} gibi adların; {*najbole*}, {*bole*}, {*lep*} gibi sıfatların; {*bežati*}, {*deliti*}, {*pobeći*}, {*presjeći*}, {*razumeti*}, {*seći*}, {*sediti*}, {*videti*} gibi fiillerin; {*gde*}, {*bole*}, {*dole*}, {*lepo*}, {*leti*}, {*najbole*}, {*najlepše*}, {*onde*}, {*ovde*}, {*peške*} gibi zarfların ekav sesletim biçimi ile verildiği tespit edilmiştir. Özellikle “*jat*” refleksi /je/ sesini verdiği durumlarda katılımcılardan elde edilen bazı metinlerde yekav iyotasyonunun ortaya çıktığı görülmüştür. Karadağlıca için ölçünlü olan bu durum, Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer diller için ise tutarsız bir yapı olarak kabul edilir. Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen {*deca*} (Tr. çocuklar); {*šekira*} veya {*šekira*} (Tr. balta); {*šeći*} veya {*šeći*} (Tr. kesmek); {*šediti*} veya {*šediti*} (Tr. oturmak); {*gde*} veya {*de*} (Tr. nerede, nereye); {*devica*} (Tr. kızoğlankız, bakire); {*dočerati*} (Tr. getirmek, teslim etmek, düzeltmek) vb. sözcüklerde yekav iyotasyonu tespit edilmiştir. Lehçelerde sıklıkla ortaya çıkan bu durum Karadağlıcada standartlaşmıştır. Ancak Orta Güney Slav değişke dizgesindeki diğer ölçünlü biçimlerde tutarsız bir yapı olarak değerlendirilir. Zira aynı cümle içinde kısa “*jat*” refleksinin yer aldığı sözcüklerin bazılarında ses değişimi ortaya çıkarken bazı sözcüklerde herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların farklı bölgelerden göç etmesi

sebebiyle dilde farklı lehçelerin izleri sıklıkla görülmektedir. Katılımcıların atalarının göç ettiği bölgedeki dilin farklı telaffuz biçimlerini beraberlerinde getirerek nesilden nesile aktarması, Kırklareli'ndeki Boşnak dilini önemli ölçüde etkilemiş ve bu konuşma biçiminin söz varlığının çeşitlenmesine sebep olmuştur.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Sancak bölgesinden göç edenlerin sayısı Kırklareli'nde yaşayan Boşnak nüfusunun önemli bölümünü oluşturmaktadır. Özellikle Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey köylerinde ikamet eden Boşnakların büyük bölümü Sancak bölgesinden göç etmiştir. Ayrıca bu köylerde elde edilen konuşma biçimlerinde Boşnakçanın Sancak lehçesinin izleri sıklıkla tespit edilmiştir. Bu izlerden bazılarına daha önceki değerlendirmelerde değinmiştik. Bu kısımda ise ölçünlü dil ile Sancak lehçesindeki söz varlığı bağlamında sözcüklerin yüklendiği anlam ve biçimlere ele alacağız. Türkçe vasıtasıyla dile geçmiş olan “araba” sözcüğü ölçünlü dilde arkaik kabul edilmekte olup dile geçtiği dönemdeki, “yük taşımak için kullanılan at arabası” dar anlamı ile kullanılmaya nadiren devam etmektedir. Sancak lehçesinde ise günümüzdeki motorlu taşıtları kapsayan anlamı ile kullanılmaktadır. Kırklareli'nde yaşayan Boşnakların dilinde sözcük, Sancak lehçesindeki güncel, geniş anlamı ile verilmektedir. Bir başka sözcük olan “karakol” sözcüğü, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen sözcüklerdendir. sözcük, ölçünlü dilde “gece bekçisi, devriye” anlamında nadiren kullanılırken Sancak lehçesinde hem “gece bekçisi, devriye” hem de “polis karakolu” anlamı ile yer almaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde de “kolluk kuvvetlerinin merkezi, polis karakolu” anlamı ile verilmiştir. Bununla birlikte, “*mantija*” adı da ölçünlü dilde sadece “papaz cübbesi” anlamı ile kullanılırken Sancak lehçesinde ise Türkiye Türkçesinde de bir yemek adını ifade eden “*mantı*” adının karşılığı olarak bulunmaktadır. Bölgede (39) numaralı katılımcıdan elde edilen 409 numaralı örnek cümlede de açıkça görüleceği üzere bir yemek çeşidini ifade etmek için “*mantija*” adı kullanılmıştır. Bir başka ad ise “*dudovi*” adıdır. Ölçünlü dilde “*dud*” (Tr. dut) adı Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçmiş bir ad olsa da Sancak lehçesinde sözcüğün çokluk “*dudovi*” biçimi, ayrıca “*hurmaşica*” olarak da bilinen bir tatlı adını işaret etmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde (48) numaralı katılımcıdan elde edilen “*dudove*” biçimi ve tatlı çeşidi anlamıyla 83 numaralı cümlede verilmiş olup Sancak lehçesi ve ölçünlü dil arasındaki farklı anlam

kullanımına örnek niteliğindedir. Bununla birlikte, “*džeza*” (Tr. ceza), “*hadžimakulje*” (Tr. hacdan dönene sunulan hurma tatlısı) gibi bölgeden elde edilen sözcükler ölçünlü dilin sözlüklerinde yer almazken Sancak lehçesi sözlüğünde bulunmaktadır. Ölçünlü dilde “*kukuruz*” (Tr. mısır) olarak yer alan ad, Sancak lehçesinde özellikle Novi Pazar ve çevresinde “*mumuruz*” olarak ifade edilmektedir. Bölgede yapılan görüşmelerde de “*mumuruz*” biçimine ulaşılmıştır. Ayrıca “*lješnik*” (Tr. fındık) adının Sancak lehçesine özgü “*ljeljak*” biçimi (21) numaralı katılımcı tarafından verilmiştir. Kırklareli’nde yapılan görüşmelerde elde edilen bu ve benzer sözcükler, bölgede ikamet eden Boşnakların konuşmalarında Sancak lehçesinin izlerini ortaya koymaktadır.

Söz varlığı ile ilgili bir diğer durum ise sayı adları konusunda ortaya çıkmaktadır. Bölgeden elde edilen Boşnakça ifadelerde bazı katılımcıların sayı adlarını, Türkiye Türkçesindeki biçimleriyle kullandıkları tespit edilmiştir. Katılımcıların Boşnakça konuşurken tarih ifade etmek istediklerinde Türkiye Türkçesindeki biçimi tercih ettikleri gözlemlenmiştir. (52) numaralı katılımcıdan elde edilen ve çalışmada 526 numaralı örnekte verilen “*Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku.*” cümlesi bu duruma örnek niteliğindedir. Katılımcıların bu tercihi iki biçimde açıklanabilir. Bunlardan ilki, dil edinimlerinin büyük çoğunlukla Boşnakça bilen atalarından olması sebebiyle, sayı adları ile tarih ifade etme bilgilerinin edinim süreci ile sınırlı olması, yeni sayı adı üretememeleriyle ilgili olduğudur. Bu sebeple katılımcılar, güncel tarihleri Boşnakça ifade etme sırasında eksik bilgi sebebiyle üretme sorunu yaşıyor olabilirler. Bir diğer çıkarım ise katılımcıların günlük hayatta bu tarz tarih içeren ifadeleri daha çok Türkiye Türkçesi ile oluşturması, bu sebeple Boşnakça konuşurken diyalogun akıcılığı ve ifade kolaylığı sebebiyle sayı adlarını Türkçe telaffuz etmeleri biçiminde yorumlanabilir.

Bölgede yapılan görüşmelerde ayrıca çok sayıda zarfın farklı kullanım biçimleri de tespit edilmiştir. Örneğin; ölçünlü biçimi “*odakle*” (Tr. nereden) olan yer zarfı; {*oklen*}, {*okle*}, {*otkalen*}, {*otkule*} vb. biçimlerde verilmiştir. Bu farklı biçimlerin hangi lehçede daha yaygın olarak kullanıldığı metin içerisinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ölçünlü dilde yaygın biçimde kullanılan “*ovdje*” (Tr. burada, buraya) yer zarfı da {*ovde*}, {*oğe*}, {*voj(e)*} vb. farklı biçimlerde

kullanılmıştır. Zarfların bu farklı biçimleri geniş bir konuşma havzası bulunan Ştokav lehçe kümesi için olağan bir durumdur. Kırklareli’nde yapılan saha araştırmasında elde edilen metinlerde ortaya çıkan bu durum, Boşnakların bu lehçe kümesinin kapsadığı farklı bölgelerden göç ettiğini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Son olarak bölgeden elde edilen metinlerde “sa” edatının, özellikle araç durumunda {su} biçimi ile yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ştokav lehçe kümesinin birçok bölgesinde bu kullanımın örnekleri görülmekte olduğundan Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinde de ortaya çıkması olağan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca bölgeden elde edilen metinlerde zaman zaman Türkiye Türkçesinin Trakya ağzının söz varlığını işaret eden “abe”, “be”, “hadi”, “ade”, “maza”, “pisiklet”, “kompir”, “aga” vb. sözcüklere ulaşılmıştır.

SONUÇ

1878 yılında gerçekleşen Berlin Antlaşması'nın ardından Bosna Vilayeti'nin Avusturya-Macaristan'ın egemenliği altına geçmesi, Boşnakların kitlesel göçünü tetiklemiştir. Birçok araştırmacı, 1878 ile 1918 yılları arasında Bosna Hersek'ten Osmanlı topraklarına yönelik gerçekleşen göç hareketini, dönemin resmi kayıtlarına dayanarak 140.000 ila 180.000 arasında kişinin göç ettiği şeklinde ifade etmektedir.

Ayrıca, 1912-1921 yılları arasında sadece Sancak bölgesinden 97.000 kişinin göç ettiği kaydedilmektedir. 1921-1939 yılları arasında ise Boşnakların kesin sayısı belirtilmeksizin, 195.000'den fazla kişinin Avrupa'nın dışında kalan ülkelere göç ettiği yine tutulan kayıtlarda yer almaktadır. Bu veriler, bölgedeki siyasi değişimlerin, özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının ve ardından gelen politik gelişmelerin, Boşnak nüfusunun kitlesel göçlere maruz kalmasında kritik bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, Boşnakların önce Osmanlı, daha sonra ise Anadolu ve Trakya olmak üzere Türkiye topraklarına özellikle 1878 yılından itibaren kitlesel olarak göç etmeye başladığını ve bu göç hareketinin 1970'li yıllara kadar devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemde göç eden kişilerin büyük bölümünün, günümüz Türkiye topraklarında iskan edildiği ve çok az bir oranının Bosna Hersek topraklarına geri döndüğü anlaşılmaktadır. Boşnakların Türkiye'ye yönelik göçü sadece tarihsel bir süreç değil, aynı zamanda kültürel, sosyal ve demografik dinamiklerin bir yansıması olarak da ele alınmalıdır. Bu göçler sebebiyle günümüzde Türkiye'de önemli sayıda Boşnak kökenli yurttaş yaşamaktadır.

Bununla birlikte, 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek'te yaşanan savaş sebebiyle, savaşacak durumda olmayan çok sayıda Boşnak, Türkiye'ye göç etmiştir. Bu dönemde yaşanan göç dalgasıyla gelen göçmenlerin büyük bir kısmının Bosna Hersek'e geri döndüğü belirlenmiştir. Bu sebeple, bu göç hareketi diğer göç hareketlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu durum, Boşnak göçmenlerin Türkiye'ye yönelik göç hareketlerinin tarihsel evrimini anlamamıza ve bu evrimin belirli dönemlerde nasıl değişikliklere uğradığını değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

1878 yılı ile başlayan Boşnak göçü neticesinde günümüz Türkiye topraklarına gelen kişilerin farklı bölgelere yerleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu bölgelerden birisi de Kırklareli ilidir. Bu çalışma kapsamında yapılan saha araştırması sonucunda Vize ilçesine bağlı Aksicim ve Balkaya; Demirköy ilçesine bağlı Balaban, Gökyaka ve Hamdibey; Kofçaz ilçesine bağlı Tastepe köylerinin “Boşnak köyleri” olarak anıldığı belirlenmiştir. Bu köylerde, 12’si kadın, 42’si erkek olmak üzere toplam 54 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bu görüşmelere katılan kişilerin atalarının büyük oranda Bosna Hersek ve Sancak bölgesinden göç ettiği tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre, Balaban, Balkaya, Gökyaka ve Hamdibey köylerindeki Boşnakların atalarının büyük çoğunluğunun 1920’li yıllarda Türkiye topraklarına geldiği anlaşılmıştır. Buna karşın, Aksicim ve Tastepe köyüne yerleşen Boşnakların ise Balkan Savaşları’ndan önce göç ettikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Kırklareli’ndeki Boşnak köylerinde yapılan görüşmelerde elde edilen metinler, ölçünlü dilin biçim bilgisi ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışma sonucunda biçim bilgisi açısından bazı sapmalar tespit edilmiş ve bu sapmalar, ilgili bölümün “Bulgular ve Değerlendirme” kısımlarında detaylı biçimde açıklanmıştır. Ölçünlü dilden sapmaların büyük oranda Boşnakçanın lehçeleri ile ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Örneğin, Sancak lehçesinin tipik özelliği olarak değerlendirilen [i] türü fiillerin, lehçe konuşma havzasında şimdiki zaman 3. çok. kişi çekiminde -u eki ile biçimlenmesi, Kırklareli’ndeki Boşnakların dilinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Lehçelerin tipik özellikleri dışında ortaya çıkan sapmaların, muhtemelen Türkiye Türkçenin üst katman etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira gerçekleştirilen dil bilimsel çalışmalarda elde edilen metinlerin detaylı bir analizi yapılmış ve Boşnakça konuşulan bölgelerde, Türkiye Türkçesinin söz varlığına ait bazı sözcüklerin, Boşnakçanın ekleriyle biçimlendiği görülmüştür. Bu durum, dilin evriminde etkileşimlerin ve ödünçlemelerin önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Kırklareli’nde Boşnakların dilinde ortaya çıkan bu durum, farklı dil bilimsel yaklaşımlarla daha geniş kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duymaktadır.

Bunun yanı sıra, bazı sözcüklerin sayı, cins, durum vb. dil bilgisi kümelerine göre değişimlerinde, ölçünlü dile uymayan yapılar da tespit edilmiştir. Ancak, bu tür sapmalar, metinlerin bütünlüğü içerisinde gözlemlendiğinde oldukça sınırlı sayıdadır.

Kırklareli’ndeki Boşnakların dili ile ölçünlü Boşnakçanın biçim bilgisel özellikler açısından büyük oranda eş değer olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, bu benzerlik içinde Boşnakçanın farklı lehçelerinin biçim bilgisel özelliklerinin etkisi de belirgin bir biçimde metinlerde ortaya çıkmaktadır.

Bölgeden elde edilen metinlerde yer alan söz varlığı üzerine yapılan incelemelerde, Sancak lehçesinin etkisi, Boşnakçanın diğer lehçelerine oranla daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Birçok sözcük, Sancak bölgesindeki biçim, sesletim ve anlamlarıyla verilmiştir. Bununla birlikte, katılımcılardan elde edilen metinlerde yer alan bazı sözcükler, ölçünlü dilin sözlüklerinde yer almazken yapılan taramalarda Sancak lehçesinin sözlüklerinde tespit edilmiştir. Bu durum, yerel dil kullanımında Sancak lehçesinin belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ve metinlerin söz varlığında çeşitliliğe yol açtığını göstermektedir.

Ayrıca Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinde eski dönemlerde Türkçe vasıtasıyla geçen sözcüklerin kullanımının devam ettiği ve yeni bazı sözcüklerin de ödünçleme yoluyla dile girdiği tespit edilmiştir. Bu yeni sözcükler Türkiye Türkçesindeki anlamları ile dile girerken sayı, cins, durum vb. dil bilgisel kümelere göre değişimleri ise Boşnakçanın biçim birimleri ile sağlanmaktadır. Bu durum, dilin sürekli olarak zenginleşen bir yapıya sahip olduğunu ve dil kullanıcılarının çevresel etkileşimlerden kaynaklanan değişimlere uyum sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın öncesinde, Kırklareli’ndeki Boşnakların dilinin söz varlığının, ölçünlü dilin göç öncesindeki söz varlığı ile sınırlı olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımı doğrular nitelikte, yapılan görüşmelerde gelişen teknoloji ve buluşlar neticesinde dillere giren birçok sözcüğe ulaşılamamıştır. Bu yeni sözcüklerin genellikle Türkiye Türkçesindeki biçimlerinin katılımcılar tarafından Boşnakça konuşmalarda verildiği gözlemlenmiştir.

Eski Yugoslavya’nın farklı bölgelerinden gerçekleşen göç neticesinde Türkiye’de zamanla Boşnakçanın konuşma alanları oluşmuştur. Kırklareli’nde Boşnakların konuştuğu dil ile ölçünlü dilin teması yüz yıldan daha fazla süren bir kesintiye uğramıştır. Buna rağmen, biçim bilgisi ve söz varlığı açısından önemli bir eş değerlik söz konusudur. Tespit edilen ölçünlü dilden sapmalar ise büyük oranda Boşnakçanın lehçe bilimsel özelliklerini işaret etmektedir. Lehçe bilimsel özelliklerle

açıklanabilecek bu sapmalar, Türkiye’de Boşnakçanın ölçünlü dilini yabancı dil olarak öğrenen kişiler ile Boşnakçayı ailesinden veya aynı toplum içinde bulunan diğer Boşnaklardan öğrenen kişiler arasında kurulan iletişimi kimi zaman sekteye uğratmaktadır. Bu durum, kişilerin atalarından edindikleri dilin, lehçe bilimsel özelliklerinden dolayı ölçünlü dilden farklılaşması ile açıklanabilir. Bu farklılık, iletişim süreçlerinde anlam kayıplarına ve karışıklıklara neden olabilmekte, dilin kullanıcıları arasında anlaşma zorluklarına yol açabilmektedir. Çalışmamızda yer alan katılımcılar da sözcüklerin sesletimi konusunda sıklıkla ortaya çıkan bu durumun bilincindedir. Bu sebeple, Kırklareli’nde yapılan görüşmelerde katılımcılar; “*bizim dilimiz eski*”, “*biz bunu farklı söyleriz*”, “*bizim Boşnakçamız biraz farklı*” gibi ifadelerle açıklamaya çalışmaktadır.

Boşnakçanın Kırklareli ağızında, belirgin bir biçimde Sancak lehçesinin izleri görülmektedir. Ancak, Sancak lehçesinin yanı sıra, Boşnakçanın diğer lehçelerinin izleri ve hatta Ştokav lehçe kümesinin Bosna Hersek dışında kalan konuşma havzalarına ait lehçelerin de izleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Kırklareli’ndeki Boşnakların dili, sadece tek bir lehçenin özellikleriyle değil, aynı zamanda Ştokav lehçe kümesinin farklı lehçe ve altlehçeleri ile biçimlenen, farklı bileşenlerden oluşan bir ağız veya topluluk dili olarak nitelendirilebilir. Bölgede yapılan görüşmelerde elde edilen metinlerin biçim bilgisi ve söz varlığı incelendiğinde ortaya çıkan bulgular, Kırklareli’nde yaşayan Boşnakların dilinin lehçe bilimsel özellikler açısından heterojen bir yapıya sahip olduğu varsayımını doğrular niteliktedir. Elde edilen veriler, Boşnakça konuşan topluluk içinde farklı lehçelerin etkilerinin mevcut olduğunu ve bunların dilin yapısal özelliklerinde çeşitliliğe yol açtığını göstermektedir. Bu heterojen yapı, dilin evrimindeki çeşitliliği ve kendi içindeki dinamikleri yansıtarak dil bilimsel bir inceleme konusu olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Bir Tasfiye ve Örtülü Sürgün Metodu Olarak Balkanlardan Türkiye'ye Göçler (1923-2004)*, Kızılay Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2023.
- Ağanoğlu, Hasan Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi; Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.
- Ahmetović, Danijela vd., *Tursko-bosanski, bosansko-turski rječnik*, B-Eli-M, Lukovac 2014.
- Akalın, Şükrü Haluk vb., *Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, TDK, Ankara 2011.
- Akın, Veysi, "Kırklareli Adının Tarihçesi", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, Yıl: 1997, ss. 9-12.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 5. Baskı, I-II-III. Ciltler (üç cilt bir arada), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 (Atasözleri Sözlüğü)*, İnkılâp Kitapevi, 1988.
- Aksoy, Ömer, *Boşnak Alhamiyado Edebiyatı*, Bengü Yayınları, Ankara 2018.
- Aksoy, Ömer, "Türkiye'de Balkanlara Artan Akademik İlginin Bir Sonucu Olarak Boşnak Dili ve Edebiyatı Programı", *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)*, C. III, S. 5, Nisan 2018, ss. 145-153.
- Alexander, Ronelle - Ellen Elias Bursać, *Bosnian, Croatian, Serbian; A Textbook with Exercises and Basic Grammar*, 2. Edition, The University of Winconsin Press, Madison 2010.
- Alexander, Ronelle, "Language and Identity: The Fate of Serbo-Croatian", *Entangled History of the Balkans; Volume One: National Ideologies and Language Policies*, (eds.) Roumen Daskalov-Tchavdar Marinov, Brill, Leiden-Boston 2013, ss. 341-418.

- Alexander, Ronelle, *Bosnian-Croatian-Serbian; A Grammar with Sociolinguistic Commentary*, The University of Wisconsin Press, Madison 2006.
- Alić, Elmedina, "Govor Travnika krajem XIX stoljeća: Fonetsko-fonološke osobenosti", *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova (knjiga 1)*, Slavistički komitet, Sarajevo 2012, ss.147-152.
- Alić, Elmedina, "Gramatičke i leksičke odlike govora Travnika s kraja XIX stoljeća", *Bosanskohercegovački slavistički kongres III, Zbornik radova knjiga 1*, Slavistički komitet, Sarajevo 2022, ss. 85-98.
- Alić, Elmedina, *Akcent u standardnom bosanskom jeziku*, Slavistički komitet, Sarajevo 2017.
- Alp, İlker, "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Ocak 2011, s. 1-50.
- Antonić, Ivana H., "Sintaksa i semantika dativa", *Južnoslovenski filolog*, br: LX, 2004, ss. 67-97.
- Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.
- Aruçi, Muhammed, "Saraybosna", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt: XXXVI, 2009, ss. 128-132.
- Aslantaş, Selim, "Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar 2009, ss. 109-136.
- Aydın, Melih, "Etnik Kültürlerin Ortak İnanç Paydası: Dünya Coğrafyasında Hıdırellez", *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 May 2013, Konya 2013, ss. 1141-1145.
- Babić, Stjepan vd., *Hrvatski pravopis*, 5. izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2000.

- Babić, Stjepan vd., *Povijesni pregled, glasovi, i oblici, hrvatskoga književnost jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1991.
- Badurina, Lada vd., *Hrvatski pravopis*, II. izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 2008.
- Bandžović, Safet, "Bošnjaci i balkanski muhadžirski pokreti", *Godišnjak "Preporod"*, Godina VI, Sarajevo 2006, ss. 322-343.
- Bandžović, Safet, "Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Kneževine Srbije u Bosanski vilajet (1862-1867)", *Znakovi vremena*, Vol. 4, broj 12, Naučnoistraživački institut "IBN SINA", Sarajevo 2001, ss. 149-171.
- Bandžović, Safet, "Muslimani u Smederevskom sandžaku: Progoni i Pribježišta (1804.-1862.)", *Novi Muallim*, god. XVI, br. 62, ljeto 2015, ss. 58-79.
- Bandžović, Safet, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2006.
- Bandžović, Safet, *Iseljavanje muslimana iz Sanzdžaka*, Biblioteka Kjučanin, Sarajevo 1991.
- Bandžović, Safet, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva Crne Gore u Tursku (1877-1940)*, Matica muslimanska Crne Gore, Podgorica 2011.
- Bandžović, Safet, *Iseljavanje muslimanskog stanovništva iz Srbije i Crne Gore tokom XIX stoljeća*, El-Kalem, Sarajevo 1998.
- Barić, Eugenija vd., *Hrvatska gramatika*, 2. Izdanje, školska knjiga, Zagreb 1997.
- Barić, Eugenija vd., *Hrvatski jezični savjetnik*, (eds.) Miro Kačić vd., Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena-Školske novine, Zagreb 1999.

- Barjaktarević, Danilo, "Novopazarsko-sjenički govor", *Srpski dijalektološki zbornik*, br. XVI, Beograd 1966, ss. 1-178.
- Bašagić-Redžepašić, Safvet Beg, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463.-1850.)*, Vlastita Naklada, Sarajevo 1900.
- Bayhan, Şakir, *Boşnakça-Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2018.
- Bayhan, Şakir, *Boşnakça-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2015.
- Begović, Džavid - Šefka Begović Ličina, *Sandžački rječnik: prilog leksikografiji bosanskog jezika*, Autori (Dž. Begović, Š. Begović-Ličina), Sarajevo 2012.
- Belić, Aleksandar, *Dijalekti istočne i južne Srbije*, Srpski dijalektološki zbornik I, Državna štamparija kraljevine Srbije, Beograd 1905.
- Belić, Aleksandar, *Istorija srpskog jezika; fonetika, reči sa deklinacijom, reči sa konjugacijom*, Budućnost, Novi Sad 1999.
- Benčić, Radoslav, *Rječnik govora grada Hvara; Förske rîci i štörijie*, Muzej hvarske baštine, Hvar 2013.
- Bičanić, Ante vd., *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*, Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica, Zagreb 2013.
- Biondich, Mark, *The Balkans; Revolution, War, and Political Violence since 1878*, Oxford University Press, Oxford-New York et al. 2011.
- Blagojević, Veljko - Igor Pejić, "Od ustanka do međunarodnog priznanja - vojska u stvaranju državnog identiteta kneževine Srbije", *Vojno Delo* 70(4), January 2018, ss. 546-559.
- Blake, Barry J., *Case*, II. Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Bogdanović, Nedeljko - Jordana Marković, *Praktikum iz dijalektologije*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, Niš 2000.

- Bogićević, Vojislav, *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša, Sarajevo 1975.
- Bojić, Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo 2001.
- Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Yayın No: 7, Ankara 1992.
- Bougarel, Xavier, “Od ‘Muslimana’ do ‘Bošnjaka’: Pitanje nacionalnog imena bosanskih muslimana”, *Rasprave o nacionalnom identitetu Bosnjaka*, (ed.) Husnija Kamberović, Institut za Istoriju, Sarajevo 2009, ss. 117-136.
- Bozkurt, Emine Serap, “Dilin Anlam İnşasında Adıllar”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, Haziran 2019, ss. 345-356.
- Bozkurt, Giray Saynur, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X/2, Kış, 2010, ss. 51-95.
- Brabec, Ivan vd., *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1968.
- Breton, Roland, *Dünya Dilleri Atlası*, (çev.) Orçun Türkay, NTV Yayınları, İstanbul 2007.
- Brkljača, Seka vd., “Bosna i Hercegovina u toku Drugog svjetskog rata”, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, ss. 339-384.
- Brown, Wayles - Theresa Alt, *A Handbook of Bosnian, Serbian and Croatian*, Slavic and East European Language Research Center (SEELRC), Duke University, 2004.
- Brozović, Dalibor - Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod “Miroslav Krleža”, Zagreb 1988.

- Brozović, Dalibor, "Govor u dolini rijeke Fojnice", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, (13), 2007, ss. 1-183
- Brozović, Dalibor, "O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta", *Hrvatski dijalektološki zbornik*, No. 2, 1966, ss. 119-208.
- Bujas, Željko, *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Globus, Zagreb 2005.
- Bulić, Halid, "Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku", *Lingvazin Magazin za jezik i književnost*, Broj I/3, Decembar 2013, ss. 28-29.
- Bulić, Halid, "Kahva, kafa, kava – frekvencija upotrebe različitih oblika i činiooci koji je određuju", *Lingvazin Magazin za jezik i književnost*, Broj III/1, Oktobar 2015, ss. 17-19.
- Bulić, Halid, "Klasificiranje pridjeva u bosanskom jeziku", *Pismo IX/1*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2011, ss. 11-38
- Bulić, Halid, *Iz morfologije i sintakse savremenog bosanskog jezika*, Slavistički komitet, Sarajevo 2011.
- Bulić, Halid, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2021.
- Bulić, Refik, *Bosanski jezik; jezičko-pravopisni priručnik za učenike osnovnih i srednjih škola*, Bosanska riječ, Tuzla, 2001.
- Carlton, Terence R., *Introduction to the Phonological History of the Slavic Languages*, Slavica, Columbus (Ohio) 1991.
- Comrie, Bernard - Greville G. Corbett, *The Slavonic Languages*, Routledge, London-New York 1993.
- Comrie, Bernard, "Slavonic Languages", *The World's Major Languages*, 2nd Edition, (ed.) Bernard Comrie, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2009, ss. 269-346.
- Comrie, Bernard, *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press, Cambridge 1998.

- Corbett, Greville G. - Wayles Browne, "Serbo-Croat; Bosnian, Croatian, Montenegrin, Serbian", *The World's Major Languages*, 2nd Edition, (ed.) Bernard Comrie, Routledge Taylor & Francis Group, London-New York 2009, ss.330-346.
- Corbett, Greville G., *Number*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.
- Cvikić, Lidija - Zirinka Jelaska, "Ovladavanje glagolskim vidom u inojezičnome hrvatskome", *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, Vol. 2 No. 4, 2007, ss. 190-216.
- Cvitanišić-Tvico, Jelena - Milvia Gulešić-Machata, "Opis brojevnih imenica u hrvatskome kao inom jeziku", *Lahor*, Vol. 2, No. 14, 2012, ss. 183-203.
- Čedić, Ibrahim, "Neke fonetske osobine Ljubušakovog - Istočnog blaga", *Književni jezik* 16/3-4, 1987, ss. 139-143.
- Čedić, Ibrahim, *Osnovi gramatike bosanskog jezika: priručnik za osnovne i srednje škole*, Bosna leksika, Sarajevo 2004.
- Čedić, Ibrahim, *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo 2007.
- Čekić, Smail, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu; planiranje, priprema, izvođenje, Knj. I-II*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava i KULT/B, Sarajevo 2004.
- Čerevicki, Tanja, "1835-1838 Yılları Arasında Sırp Knezliği'nde Anayasa Hareketleri", *OTAM*, 53 /Bahar 2023, ss. 1-25.
- Čirgić, Adnan vd., *Gramatika crnogorskoga jezika*, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica 2010.
- Čirgić, Adnan, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost - Matica crnogorska, Podgorica 2011.
- Čatović, Haris, "Refleksi kratkog jata u jugoistočnoj Bosni u anketi pitanja o govoru prostoga naroda (1897) i popunjenim upitnicima za ispitivanje

- bosanskohercegovačkih govora (1975–1986)”, *Lingua Montenegrina*, god. XIII/2, br. 26, Cetinje 2020, ss. 111-125.
- Ćirković, Sima M., *Rabotnici, vojnici, duhovnici: Društva srednjovekovnog Balkana*, Equilibrium, Beograd 1997.
- Ćupić, Drago - Željko Ćupić, “Rečnik govora Zagorača”, *Srpski dijalektološki zbornik knj. 44*, (ure.) Pavle Ivić, Beograd 1997, ss. 3-576.
- Ćurković, Dijana, *Govor Bitelića*, (Sveučilište u Rijeci, Filozofski Fakultet, Doktorski rad), Rijeka 2014.
- Çelik, Bilgin vd., “Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Diplomasinin Gelişmeler Hakkındaki Bazı Değerlendirmeleri”, *Balkan Tarihi; Birinci Cilt*, (eds.) Zafer Gölen-Abidin Temizer, UBTAS; Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016, ss. 311-335.
- Derksen, Rick, *Etymological Dictionary of The Slavic Inherited Lexicon*, Brill NV, Lieden-Boston 2008.
- Diklić, Ana vd., *Rječnik hrvatskoga jezika*, (ed.) Jure Šonje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb 2000.
- Doğruöz, V. Türkan vd., “1880 Tarihli Kırkkilise Sancağı’nın Tarihi ve Coğrafi Açidan Tasviri (Perigrafi İstoriogeografiki Tis Eparhias Ton Saranta Ekklesion) Adlı Eser Tercümesinin Kırklareli Tarihi Açısından Yorumlanması”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 2020, ss. 71-105.
- Domović, Želimir vd., *Rječnik stranih riječi; Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Sani-plus, Zagreb 2002.
- Dilas, Aleksa, *Osporavana zemlja; Jugoslovenstvo i revolucija*, (prevela) Vera Vukelić, Izdavačka kuća “Književne novine”, Beograd 1990.

- Dozić, Adib, "Genocid kao društvena i pravna činjenica bošnjačke historije", *Zbornik radova: Naučni skup Ustavno-pravni razvoj Bosne i Hercegovine (1910-2010.)*, Tuzla 2011, ss. 289-309.
- Edgren, August Hjalmar, *An Italian and English dictionary, with pronunciation and brief etymologies*, Henry Holt and Company, New York 1901
- Emgili, Fahriye, "Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21, Yıl: 2012, ss. 57-87.
- Emgili, Fahriye, *Osmanlı Yedigârı Bosna (Avusturya-Macaristan İşgalinde Bosna 1878-1918)*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 2. Baskı, Bayrak Yayınları, İstanbul 2013.
- Ferhatović, Jahja, "Bosanski jezik u Sandžaku", *Zbornik radova, Drugi simpozij o bosanskom jeziku; istraživanje, normiranje i učenje bosanskog jezika - dosadašnji rezultati, potrebe i perspektive*, (Posebna izdanja) Knjiga: 24, (ed.) Alen Kalajdžija, Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2016, ss. 521-545.
- Filipović, Nedim, "O problemima društvenog i etnickog razvitka u doba osmanske vlasti, diskusija: Problemi etnickog razvitka u Bosni i Hercegovini", *Prilozi*, br. 11-12, god. XI-XII, Sarajevo 1975/6, ss. 274-283.
- Folić, Zvezdan, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455-1918; Knjiga I*, (ed) Osman Grgurević, Matica muslimanska Crne Gore, Podgorica 2013.
- Fortson, Benjamin W., *Indo-European Language and Culture: An Introduction*, 2nd Edition, (Blackwell textbooks in linguistics; 19), Blackwell Publishing, Oxford 2005.
- Gaćanin, Sabaheta, "Kontrastivna analiza akcionsarta u bosanskome i perzijskome jeziku", *Post Scriptum: Časopis Pedagoškog fakulteta Univerzitet u Bihaću*, br. 6/7, 2018, ss. 29-41.

- Galović, Filip, "Govor Donjega Humca", *Jezikoslovlje*, 15.2-3, 2014, ss. 231-267.
- Glenny, Misha, *The Balkans; Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*, New and Updated Edition, House of Anansi Press, Toronto 2012.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb 1993.
- Glušica, Rajka, "Jotovani i nejotovani oblici u normi crnogorskog jezika", *Sarajevski filološki susreti III, Zbornik radova knjiga I*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2016.
- Graglia, Giuspanio, *Italian Pocket Dictionary: in two parts; 1: Italian and English, 2: English and Italian, with a compendious elementary Italian grammar*, Hilliard, Gray and Company, Boston 1841.
- Grubišić, Vinko, "Mijenjaju li se brojevi dva, tri i četiri kad su s prijedlozima", *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Vol. 42, No. 3, 1994, ss. 78-82.
- Gunić, Vehid, *Bosanske izreke*, (3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Bosnia Ars, Tuzla 2005.
- Gusić, Ivica - Filip Gusić, *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*, Vlastita naklada, Zagreb 2004.
- Güneş, Bahadır, *Borçalı (Gürcistan) Karapapak / Terekeme Ağzı (İnceleme - Metinler - Sözlük)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2013.
- Gürbüz, Musa - Ayşe Özkan, "Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 2, Yıl: 2006, ss. 151-188.
- Gürsoy Naskali, Emine, *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1997.
- Hadžibegović, Iljas - Mustafa Imamović, "Bosna i Hercegovina u vrijeme Austrougarske vladavine", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena*

do kraja Drugog svjetskog rata, 2. izdanje, (ed.) Ibrahim Tepić, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, ss. 223-299.

Hadžić, Senaid, "Prosvjetitelji Kneževine Srbije i njihova uloga u progonu muslimanskog stanovništva od Početka 19. stoljeća do Konferencije u Kanlidži 1862.", *Zbornik radova sa Naučnog simpozijuma: 150 godina od protjerivanja Muslimana iz Kneževine Srbije*, (ed.) Mirsad Amautalić, 07.08. 09. 2012. god., Orašje Medžlis islamske zajednice-Muftijstvo tuzlansko, Tuzla 2013, ss. 169-188.

Halilović, Senahid - Amra Halilović, *Bosansko-slovenski rječnik (Bosansko-slovenski slovar)*, Slavistički komitet & Kulturno-izobraževalni zavod Averroes, Sarajevo - Ljubljana 2014.

Halilović, Senahid vd., *Bosanskohercegovački lingvistički atlas I: Fonetika*, Slavistički komitet, Sarajevo 2020.

Halilović, Senahid vd., *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Slavistički komitet, Sarajevo 2009.

Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika za osnovne i srednje škole*, Dom štampe, Zenica 2004.

Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika*, Preporod; Kulturno društvo Bošnjaka, Sarajevo 1996.

Hall, Richard C., *The Balkan Wars 1912-1913; Prelude to the First World War*, Routledge, London-New York 2000.

Hall, Richard C., *War in the Balkans: An encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, ABC-CLIO, California-Colorado-Oxford 2014.

Hammond, Lila, *Serbian; An Essential Grammar*, Routledge, London-New York 2005.

Hawkesworth, Celia, *Colloquial Croatian and Serbian; The complete course for Beginners*, Routledge, London-New York 1998.

Hinrichs, Uwe, "Soziolekte (serbisch/kroatisch/bosnisch) / Sociolects (Serbian/Croatian/Bosnian)", *Die slavischen Sprachen; Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung/ The Slavic Languages; An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*, (Eds.) Tilman Berger et al., Volume 2, De Gruyter Mouton, Berlin/Munich/Boston 2014, ss. 2171-2185.

Holzer, Georg, *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2011.

Hrnjica, Jasmina, "Govor Gorana kod Konjica", *Bosanskohercegovački slavistički kongres II, Zbornik radova knjiga 1*, Slavistički komitet, Sarajevo 2019, ss. 441-455.

Hupchick, Dennis P., *The Balkans: from Constantinople to Communism*, Palgrave Macmillan, New York 2002.

Imamović, Enver, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, ART 7, Sarajevo 1998.

Imamović, Mustafa, *Boşnakların Tarihi*, (çev.) Hüseyin Gül-Cenita Özgüner, Bosna-Sancak Akademik Kül. ve Tar. Vakfı - Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2018.

Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod -Matični odbor, Sarajevo 1997.

Išek, Tomislav, "Bosna i Hercegovina od stvaranja do propasti prve zajedničke države (1918-1941)", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, ss. 299-338.

Ivančić-Dusper, Đurđica - Martina Bašić, "otet/tet", *Rječnik crikveničkog govora*, Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić, Crikvenica 2013.

Ivić, Milka, *Značenja srpskohrvatskog instrumentala i njihov razvoj*, Srpska Akademija nauka i umetnost (SANU), Beograd 2005.

- Ivić, Pavle, “O govoru galipoljskih Srba”, *Srpski Dijalektološki zbornik, knj. 12*, (ur.) Aleksandar Belić, Naučna knjiga, Beograd 1957, ss. 1–519.
- İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Jahić, Dževad vd., *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica 2000.
- Jahić, Dževad, *Bošnjacki narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo 1999.
- Jahić, Dževad, *Jezik bosanskih Muslimana*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo 1991.
- Jahić, Dževad, *Školski rječnik bosanskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo 1999.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 1; 18. ve 19. Yüzyıllar*, 3. Baskı, (çev.) İhsan Durdu vd., Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi 2; 20. Yüzyıl*, 2. Baskı, (çev.) Zehra Savan - Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- Jurić-Kappel, Jagoda, “Književni jezik u srednjovjekovnoj Bosni”, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije, Oslo-Sarajevo 2005, ss. 81-104.
- Kanal, Hümmet, “II. Abdülhamid Döneminde Kırkkilise (Kırklareli) Sancağında Eğitim ve Öğretim”, *OTAM*, 41, 2017, ss. 107-144.
- Karaağaç, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Karakulak, Mesut, “93 Harbi'nde Esir Olmak: Rusya'daki Osmanlı Savaş Esirleri ve Gündelik Hayatları”, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) -Vatan Neresi?*, Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1-2 Kasım 2018, İstanbul.
- Karčić, Fikret, “Protokol konferencije u Kanlidži 1862.: Pravno-historijska analiza odredaba o Muslimanskom stanovništvu”, *Zbornik radova sa Naučnog simpozijuma: 150 godina od protjerivanja Muslimana iz*

- Kneževine Srbije*, (ed.) Mirsad Amautalić, 07.08. 09. 2012. god., Orašje Medžlis islamske zajednice-Muftijstvo tuzlansko, Tuzla 2013, ss. 71-86.
- Kırklareli Valiliği, Kırklareli İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, *Kırklareli İstatistik Yıllığı; Nüfus, 2023*.
- Klajn, Ivan, *Gramatika srpskog jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2005.
- Klajn, Ivan ve Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Treće dopunjeno i ispravljeno izdanje, Prometej, Novi Sad 2008.
- Klaus Kreiser, *Die Ortsnamen der europäischen Türkei nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg 1975.
- Klimentić, Edna, “Nestandardna upotreba genitiva umjesto akuzativa u bosanskom jeziku”, *Drugi simpozij o bosanskom jeziku*, (ed.) Alen Kalajdžija, Institut za jezik, Sarajevo 2016, s. 333–345.
- Kolaković, Zrinka vd., *Clitics in the wild: Empirical studies on the microvariation of the pronominal, reflexive and verbal clitics in Bosnian, Croatian and Serbian (Open Slavic Linguistics 7)*, Language Science Press, Berlin 2022.
- Konjević, Veselin, “Iseljavanje Muslimana Crne Gore”, *Matica*, br. 74, ljeto 2018, ss. 385-423.
- Kordić, Snježana, “Policentrični standardni jezik”, *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti*, (ed.) Lada Badurina vd., Disput, Zagreb 2009, ss. 83-108.
- Kordić, Snježana, “Prilozi gd(j)e, kamo, kuda”, *Germano-Slavistische Beiträge: Festschrift für Peter Rehder zum 65*, (Eds.) Miloš Okuka - Ulrich Schweier, Geburtstag München - Otto Sagner 2004, ss. 113-120.
- Kordić, Snježana, “Zamjenice u izgradnji kohezije teksta”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 30-31, Zagreb 1996, ss. 55-100.

- Kordić, Snježana, *Serbo-Croatian*, Lincom Europa, München-Newcastle 1997.
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1992.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri; Şekil Bilgisi*, 3. Baskı, Türk Dil Kurumu, Ankara 2009.
- Köse, Mehmet, “Kırklareli ve İlçeleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *RumeliDE: Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Nisan 2018, ss. 273-294.
- Krajišnik, Vesna, *Naučimo padeže; priručnik za srpski jezik kao strani*, Foto futura, Beograd 1998.
- Kraljevina Jugoslavija opšta državna statistika, *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 Januara 1921 god.*, Država štamparija, Sarajevo 1932.
- Kujović, Mina, “O bosanskim muhadžirima, povratnicima iz Turske u vrijeme austrougarske uprave (Prilog historiji migracija u sjeveroistočnoj Bosni)”, *Gračanički glasnik br. 22*, 2006, ss. 71-79.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “1877-78 Osmanlı-Rus Harbi’nin Sebepleri”, *TTK Belleten*, XXVI/103, 1962, ss. 567-592.
- Lampe, John R., *Yugoslavia as History: Twice There Was a Country*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Ledić, Sanja, “Dijalektizmi u Andrićevoj Travničkoj hronici”, *Bosanskohercegovački slavistički kongres II: Zbornik radova (knjiga 1)*, Slavistički komitet, Sarajevo 2019, ss. 469-481.
- Lehmann, Volkmar, “Aspekt und Tempus im Slavischen”, *Slavische Sprachen/Slavic Languages, (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft)*, (eds.) Tilman Berger et al., Bd. 1., Berlin-New York 2008, ss. 526-556.

- Lenček, Rado, "A few remarks for the history of the term 'Serbocroatian' language", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 19 (1), 1976, ss. 45-53.
- Lewis, Geoffrey, *Turkish Grammar*, 2. Edition, Oxford University Press, New York 2000.
- Liotta, Peter H., *Dismembering the State; The Death of Yugoslavia and Why it Matters*, Lexington Books, New York 2001.
- Lisac, Josip, *Hrvatska dijalektologija 1; Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2003.
- Lukežić, Iva, "Mrkopaljski govor", *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14, 2008, ss. 293-324.
- Lukić, Zlatko, *Bosanska sehara; poslovice, izreke, fraze u BiH*, Šahinpašić, Sarajevo 2006.
- Malcolm, Noel, *Bosnia; A Short History*, New York University Press, New York 1994.
- Manova, Stela, *Understanding Morphological Rules; With Special Emphasis on Conversion and Subtraction in Bulgarian, Russian and Serbo-Croatian*, Vol. 1, Springer, Dordrecht 2011.
- Maretić, Tomislav, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, III. izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 1963.
- Marković, Ivan, *Hrvatska morfonologija*, Disput, Zagreb 2013.
- Marković, Ivan, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Disput, Zagreb 2012.
- Marti, Roland, "Wirkungsgeschichte des Kirchenslavischen / The Impact of Church Slavonic and its History", *Die slavischen Sprachen; Ein internationales Handbuch zu ihrer Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung/ The Slavic Languages; An International Handbook of their Structure, their History and their Investigation*, (Eds.) Tilman

- Berger et al., Volume 2, De Gruyter Mouton, Berlin-Munich-Boston 2014.
- Matasović, Ranko, *Kratka poredbenopovijesna gramatika latinskoga jezika*, Drugo dopunjeno izdanje, Matica Hrvatska, Zagreb 2010.
- Matasović, Ranko, *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica Hrvatska, Zagreb 2008.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün; Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, (çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2014.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (5 Mayıs 1327/1911)*; Yüzbirinci İnikad: Cilt: 6, Devre: 1, İçtima Senedi: 3, TBMM Kütüphanesi.
- Mešanović-Meša, Emira, *Jezik u bosanskohercegovačkom zakonodavstvu*, Slavistički komitet, Sarajevo 2019.
- Mešanović-Meša, Emira, *Kontrastivna analiza bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika u zakonima Federacije Bosne i Hercegovine*, Slavistički komitet, Sarajevo 2011.
- Mićanović, Andrijana - Irma Muhović, *Vodič kroz svijet gmizavaca Crne Gore*, Crnogorsko društvo ekologa, Danilovgrad 2023.
- Miklosich, Franz, *Vergleichende Grammatik Der Slavischen Sprachen*, Wiehelm Braumüller, Wien 1875.
- Mladinić, Norka Machiedo, "Prilog proučavanju djelovanja Ivana Meštrovića u Jugoslavenskom odboru", *Časopis za suvremenu povijest*, 39 (1), 2007, ss. 133-156.
- Mrduljaš, Saša, "Broj Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine u Turskoj", *Mostariensia*, 22 (2), 2018, ss. 149-162.
- Mujanić, Samra, *Fonologija i morfologija govora bihaćkog područja*, (Sveučilište u Zadru, Poslijediplomski sveučilišni studij humanističke znanosti, Doktorski rad), Zadar 2019.

- Muratagić-Tuna, Hasnija, *Bosanski, hrvatski, srpski aktuelni pravopisi; sličnosti i razlike*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2005.
- Muriel, Norde vd., *Language Contact: New perspectives*, John Benjamins Pub., Amsterdam - Philadelphia 2010.
- Mustabašić, Damir, *Fonetsko-fonološka i morfološka uporedba ekavsko-jekavskih govora tešanjско-maglajskog kraja i govora u slivu Lašve*, (Karl-Franzens-Universität Graz, Institut für Slawistik, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Graz 2015.
- Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, knj. I; podaci po naseljima i opštinama*, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1991.
- Nehring, Gerd-Dieter, "Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije", *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo 2005, ss. 303-320.
- Nişanyan, Sevan, *Adını Unutan Ülke; Türkiye’de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü*, Everest Yayınları, İstanbul 2010.
- Oczkova, Barbara, *Hrvati i njihov jezik; iz povijesti kodificiranja književnojezične norme*, (Prijevod) Neda Pintarić, Školska knjiga, Zagreb 2010.
- Okuka, Miloš, *Srpski dijalekti*, SKD Prosvjeta, Zagreb 2008.
- Orlandić, Sanja, "Jekavska jotacija u crnogorskim govorima", *Lingua Montenegrina*, god. IV/1, br. 7, Podgorica 2011, ss. 3-35.
- Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2013.
- Osmanlı Belgelerinde Bosna Hersek*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın no:101, İstanbul 2009.

- Özden, Muharrem vd., *Trakya Ağızları Sözlüğü; I. Cilt*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2018.
- Özden, Muharrem vd., *Trakya Ağızları Sözlüğü; II. Cilt*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne 2018.
- Özkan, Ayşe, “I. Dünya Savaşı’nda Sırbistan’ın Müslümanlara Karşı Tutumu”, *Akademik Bakış*, Cilt: 7, Sayı: 14, Yaz 2014, ss. 49-71.
- Özkan, Ayşe, “Sırbistan’ın Bağımsızlığı Kazanması (1830-1878)”, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2009.
- Pačariz, Sabina, *The Migrations of Bosniaks to Turkey from 1945 to 1974; The Case of Sandžak*, Centar za napredne studije, Sarajevo 2016.
- Paşaoğlu, Derya Derin, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskânı”, *History Studies, A Tribute to Prof. Dr. Halil Inalcık*, Volume 5/2, 2013, ss. 347-387.
- Pars, Melahat, “Bosna-Hersek’te Gelişen Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yahudi Edebiyatları”, *Balkanlar El Kitabı 2. Cilt; Çağdaş Balkanlar*, 2. Baskı, (eds.) Bilgehan A. Gökdağ - Osman Karatay, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, ss. 231-244.
- Peco, Asim, *Govori istočne i centralne Hercegovine, knj. I*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007.
- Peco, Asim, *Govori zapadne Hercegovine, knj. II*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007
- Peco, Asim, *Ikavskoćakavski govori zapadne Bosne, Dio I: Uvod i fonetika, knj. III*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007.
- Peco, Asim, *Ikavskoćakavski govori zapadne Bosne, Dio II: Akcenat, oblici, tekstovi*, Knj. IV, Bosansko filološko društvo, Sarajevo 2007.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988; Treća Knjiga; Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, Nolit, Beograd 1988.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1971. godini, knjiga II: Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije – podaci po naseljima i opštinama, Savezni zavod za statistiku Republike Jugoslavije, Beograd 1994.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2013.

Pranjković, Ivo - Lada Badurina, “Središnje i periferno u gramatici hrvatskoga jezika”, *Periferno u hrvatskom jeziku, kulturi i društvu: zbornik radova 2. svezak*, (Eds.) Robert Bońkowski vd., Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Sveučilište u Osijeku, Sveučilište u Rijeci, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice-Zagreb-Osijek-Rijeka 2021, ss. 19-30.

Ranđelović, Nebojša - Aleksandar Đorđević, “Protokol konferencije u Kanlidži”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LV, 2010, ss. 113-130.

Redžić, Enver, *Bosnia and Hercegovina in the Second Word War*, (čev.) Aida Vidan, Frank Cass, London-New York 2005.

Redžić, Enver, *Muslimansko autonomaštvo I 133. SS Divizija, Autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov Treći Rajh*, Svjetlost, Sarajevo 1987.

Rešetar, Milan, *Der Štokavische Dialekt, Wien 1907 (Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung; VIII)*, Alfred Hölder, Wien 1907.

Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 10. Oktobra 1910, Tafel 15 (Tablo 15), Statistički odsjek zemaljske vlade, Izdala zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1912.

Richardson, Kylie R., *Case and Aspect in Slavic*, Oxford University Press, New York 2007.

Rogatchevskaia, Ekaterina - Aleksandra B. Vraneš, "The History of the Book in the Balkans", *The Book: A Global History*, (eds.) Michael F. Suarez - H. R. Woudhuysen, Oxford University Press, Oxford 2013, ss. 502-512.

Sadiković, Refik - Taner Şen, "Bosna'da Yazı Dilinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlıların Bosna Hersek'e Gelişine Kadar Olan Dönemdeki Gelişimi", *Balkan Dilleri ve Edebiyatları Araştırmaları II*, (ed.) İbrahim Kelağa Ahmet, T.Ü. Balkan Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Edirne 2022, ss. 73-104.

Sadiković, Refik, "Unstable /a/ in preposition s/sa (with)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, Ocak 2018, ss. 103-109.

Sadiković, Refik, "Use and Meaning of Present Tense in Bosnian Language", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2014, ss. 85-95.

Schenker, Alexander M., Edward Stankiewicz, Micaela S. Iovine (ed.), *The Slavic Literary Languages: Formation and Development*, Yale Concilium on International and Area Studies ; Slavica Publishers, New Haven : Columbus, Ohio 1980.

Schenker, Alexander M., *The Dawn of Slavic; An Introduction to Slavic Philology*, Yale University Press, New Haven-London 1995.

Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

Silić, Josip - Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb 2005.

Silić, Josip vd., *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*, 2. izmijenjeno izdanje, Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore, Podgorica 2010.

- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika; Knjiga prva A-J*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1971.
- Smailović, Ismet, *Bosansko-turski rječnik (Boşnakça-Türkçe Sözlük)*, El-Kalem, Sarajevo 2003.
- Smailović, Ismet, *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Monografije I, Sarajevo 1977.
- Stanić, Milija, "Uskočki govor", *Srpski dijalektološki zbornik knj. 20*, (ure.) Mihailo Stevanović, Beograd 1974, ss. 1-259.
- Stankiewicz, Edward, *The Slavic Languages; Unity in Diversity*, De Gruyter Mouton, Berlin-New York-Amsterdam 1986.
- Stanojčić, Živojin - Ljubomir Popović, *Gramatika srpskog jezika; udžbenik za I, II, III i IV razred srednje škole*, II. izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva-Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd-Novı Sad 1992.
- Stavrianos, Leften Stavros, *The Balkans Since 1453*, Rinehart, New York 1958.
- Stefanov, Konstantin, *Complete Bulgarian-English Dictionary*, Iv. H. Nikolov International Library Pub., Sofia 1914.
- Stolac, Diana, "Genitive of negation in the Croatian language", *Jezikoslovlje*, 18.1, 2017, ss. 101-123.
- Subotić, Dragutin - Nevill Forbes, *Serbian Grammar*, Clarendon Press, Oxford 1918.
- Süleymanoğlu Yenisoy, Hayriye, *Tarih Boyunca Slav-Türk Dil İlişkileri; Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Sussex, Roland - Paul Cubberley, *The Slavic Languages*, Cambridge University Press, Cambridge-New York et al. 2006.

- Šabić, Indira, “Fonološki razvoj ličnih imena u srednjovjekovnoj Bosni”, *Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli*, br. 3, Tuzla 2017, ss. 29-46.
- Šator, Muhamed, “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”, *Jezik u Bosni i Hercegovini*, (ur.) Svein Mønnesland, Institut za jezik u Sarajevu - Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo, 2005, ss. 321-344.
- Šehić, Zijad - Ibrahim Tepić, *Povjesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama*, Esad Sejtarija, Sarajevo 2002.
- Šehović, Amela - Đenita Haverić, *Leksika orijentalnog porijekla u frazemama bosanskog jezika*, Elektronsko izdanje, Filozofski fakultet u Sarajevu, Sarajevo 2017.
- Şen, Taner, *Boşnakça ve Türkçedeki Ad Durumları; Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2017.
- Šipka, Milan, *Pravopisni rečnik srpskog jezika: sa pravopisno-gramatičkim savetnikom*, Prometej, Novi Sad 2010.
- Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u sprskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1966.
- Šuško, Dževada, “Bosniaks & Loyalty: Responses to the Conscription Law in Bosnia and Hercegovina 1881/82”, *Hungarian Historical Review* 3, No. 3, 2014, ss. 529–559.
- Tacoğlu, Tuğça Poyraz vd., “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012, ss. 1941-1965.
- Tahsin, Hasan, “Tayyâre ile 1915 Senesinde Cenûb-i Macaristan“dan Kırklise“ye [Kırklareli] Seyahat Hatıratı”, *Tayyâre Mecmûası*, 21 Mayıs 1341/1925.

- Tekin, Cemile, *Bosna-Hersek Kaynaklarına Göre Yugoslavya'nın Dağılmasından Sonra Bosna Hersek Federasyonu'nun Kurulması*, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011.
- Tepić, Ibrahim, "Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine", *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, (ed.) Ibrahim Tepić, 2. izdanje, Bosanski kulturni centar, Sarajevo 1998, ss. 175-222.
- Težak, Stjepko - Stjepan Babić, *Gramatika hrvatskoga jezika; priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 16. izdanje, Školska knjiga, Zagreb 2013.
- Tomasevich, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945; Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, California 2001.
- Toprak, Serap, *XIX Yüzyılda Balkanlarda Uluşçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih; Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2011.
- Tošović, Branko, "Standardološki red i kaos", *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova* (knjiga 1), Slavistički komitet, Sarajevo 2012, ss. 59-68.
- Tošović, Branko, *Korelaciona morfologija srpskog, hrvatskog i bošnjačkog jezika; imenice*, Institut für Slawistik der Karl-Franzens, Universität Graz, Graz 2016.
- Tošović, Branko, *Korrelative Grammatik des Bosni(aki)schen, Kroatischen und Serbischen, Teil 1: Phonetik - Phonologie - Prosodie*, Slawische Sprachkorrelationen, Bd. 4, LIT, Münster 2009.
- Tuncel, Metin, "Kırklareli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt: XXV, 2002, ss. 478-480.

- Turan, Şerafettin, “1829 Edirne Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9 (1-2), 1951, ss. 111-151.
- Turanović, Mirsad - Nadira Žunić, *Boşnakça Standart Sözlük*, Fono Yayınları, İstanbul 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Köylerimiz*, İstanbul 1933.
- Türkiye Cumhuriyeti Dahiliye Vekâleti, *Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları*, İstanbul 1928.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, *Köylerimiz* (1 Mart 1968 gününe kadar), Başbakanlık Basımevi D.S.İ, Ankara 1968.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, *Türkiye’de Meskûn Yerler Kılavuzu*, Cilt I, Ankara 1946.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2006.
- Udier, Sanda Lucija vd., “Gramatičko-semantički pristup obradi padeža”, *Lahor*, Vol. 1 No. 1, 2006, s. 36-48.
- Ustav Crne Gore, SU-SK broj 01-514/22, “Član 13: Jezik i pismo”, Podgorica, 22. Oktobra 2007.
- Vajzović, Hanka, “Sufiksi orijentalnog porijekla u bosanskome jeziku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, No.46, 1997, ss. 39-59.
- Valjevac, Naila, “Akcenatske sličnosti i razlike između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika s posebnim osvrtom na jezik u BiH”, *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, (ur.) Branko Tošović-Arno Wonisch, Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz - Institut za jezik Sarajevo, Graz-Sarajevo 2009, ss. 307-350.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2002.

von Hammer, Joseph, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt 17, (çev.) Mehmed Ata Bey, Üçdal Neşriyat, Ankara 1983.

Vrabec, Željko, *Bosnian, Croatian, Montenegrin and Serbian; An Essential Grammar*, Routledge, London-New York 2022.

Vranješ-Šoljan, Božena, “Tranzicija hrvatske upravne elite u Kraljevini SHS”, *Historijski zbornik*, Vol. 74 No. 1, 2021, ss. 89-104.

Vujanić, Milica vd., *Rečnik srpskoga jezika*, (ed.) Miroslav Nikolić, Matica srpska, Novi Sad 2011.

Werle, Adam, *Word, phrase, and clitic prosody in Bosnian, Serbian, and Croatian*, (South College University of Massachusetts, Department of Linguistics, Yayınlanmamış doktora tezi), Massachusetts 2009.

EKLER

EK 01: Katılımcıların Listesi

No	Görüşme Tarihi	Görüşme Yeri	Ad Soyad	Yaş	Göç Edilen Tarih	Göç Edilen Yer
01	20.11.2021	Tastepe	Hikmet BALLI	52	1950 öncesi	Bosna Hersek
02	24.11.2021	Demirköy	Ferruh KÜÇÜKDEMİR	55	1913	Bosna Hersek
03	25.11.2021	Merkez	Recep KILIÇ	37	1912-1921	Bosna Hersek; Sancak/Sırbistan
04	17.04.2022	Balaban	Fetanet YAŞAR	41	Bilinmiyor	Tutin, Sancak/Sırbistan
05	17.04.2022	Balaban	Cavit YALÇINDAĞ	--	1920 sonrası	Novi Pazar, Sancak/Sırbistan
06	17.04.2022	Balaban	İsa YAŞAR	68	1925	Novi Pazar, Sancak/Sırbistan
07	17.04.2022	Balaban	Ayhan YILDIZ	54	1925	Bilinmiyor
08	17.04.2022	Balaban	Şükrü VARIM	74	1925	Novi Pazar, Sancak/Sırbistan
09	19.04.2022	Aksicim	Suat AYDIN	--	1908-1912	Bosna Hersek
10	19.04.2022	Aksicim	Ferit GÜL	70		
11	19.04.2022	Aksicim	Nizamettin YÜREK	--	1923 sonrası	Novi Pazar, Sancak/Sırbistan; Bosna Hersek
12	19.04.2022	Aksicim	Nihal DURAN	75	Bilinmiyor	Yugoslavya
13	19.04.2022	Aksicim	Seren DURAN	28	Bilinmiyor	Yugoslavya
14	19.04.2022	Aksicim	Mustafa AKSOY	--	1912	Bosna Hersek
15	19.04.2022	Balkaya	Kenan ERDEM	--	1923-1930	Saraybosna, Bosna Hersek
16	19.04.2022	Balkaya	Halil ÖZDEMİR	67	1912	Saraybosna, Bosna Hersek
17	19.04.2022	Balkaya	Necip YILMAZ	--	1923-1930	Belgrad, Sırbistan
18	19.04.2022	Balkaya	Hüseyin ERDEM	--	1923-1930	Saraybosna, Bosna Hersek

19	19.04.2022	Balkaya	Halil ÇETİN	--	1920-1930	Novi Pazar, Sancak/Sırbistan
20	19.04.2022	Balkaya	Hamdi BAYRAKTAR	58	1923 öncesi	Bosna Hersek
21	19.04.2022	Balkaya	Hasan ÖZDEMİR	60	1923 öncesi	Bosna Hersek
22	19.04.2022	Balkaya	Münevver ÇETİN	--	1920 sonrası	Saraybosna, Bosna Hersek; Novi Pazar, Sırbistan
23	19.04.2022	Balkaya	Şaban YILMAZ	50	Bilinmiyor	Bilinmiyor
24	19.04.2022	Balkaya	Fatih URAL	42	Bilinmiyor	Bilinmiyor
25	19.04.2022	Balkaya	Mehmet ÖZDEMİR	75	1913-1914	Bosna Hersek
26	19.04.2022	Balkaya	Sebahattin BAYRAKTAR	--	Bilinmiyor	Bosna Hersek
27	01.08.2022	Balkaya	Emine BAYRAKTAR	58	1920 sonrası	Bosna Hersek
28	01.08.2022	Balkaya	Hafize URAL	52	1920 sonrası	Bosna Hersek
29	01.08.2022	Balkaya	Kadriye YILMAZ	--	1920 sonrası	Bosna Hersek
30	01.08.2022	Balkaya	İsmail ÖZDEMİR	57	1920 sonrası	Bosna Hersek
31	01.08.2022	Balkaya	Naze BAYRAKTAR	68	Bilinmiyor	Bosna Hersek
32	17.04.2022	Hamdibey	Turan ÜSTÜNDAĞ	68	1933	Sancak, Sırbistan
33	17.04.2022	Hamdibey	Saffet ÜRESİN	--	1923-1924	Kladnica, Sjenica, Sırbistan
34	17.04.2022	Hamdibey	Cihan ZİLAYAZ	50	1934-1936	Žitnica, Sjenica, Sırbistan
35	17.04.2022	Hamdibey	Şaziye ZİLAYAZ	88	1930 sonrası	Sjenica, Sırbistan
36	15.08.2022	Merkez	Mehmet KILIÇ	64	1912	Saraybosna, Bosna Hersek
37	15.08.2022	Merkez	Nagihan VARDAR	34	Bilinmiyor	Bosna Hersek
38	17.04.2022	Pınarhisar	Hüseyin GÜRSEL	31	1930-1940	Novi Pazar, Sırbistan

39	20.02.2022	Tastepe	Ahmet ÇETİN	76	1920 sonrası	Sancak, Sırbistan
40	20.02.2022	Tastepe	İbrahim TÜRKKAN	63	1930-1940	Bilinmiyor
41	20.02.2022	Tastepe	Sabri KAHRAMAN	71	1912 öncesi	Bosna Hersek
42	20.02.2022	Tastepe	Hakan DEMİRTAŞ	37	Bilinmiyor	Bilinmiyor
43	04.06.2023	Balaban	Muharrem YALÇINKAYA	63	1923	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
44	04.06.2023	Balaban	Cevat YAŞA	61	1925	Bosna Hersek
45	04.06.2023	Hamdibey	Nazım ORAK	84	1924	Novi Pazar, Sırbistan
46	04.06.2023	Hamdibey	Kemal ÜRİ	57	1922-1924	Kladnica, Sjenica, Sırbistan
47	04.06.2023	Hamdibey	Şaban ÜRKÜT	--	Bilinmiyor	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
48	04.06.2023	Gökyaka	Leyla ÖZKOL	--		Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
49	04.06.2023	Gökyaka	Rafet BÜYÜKBÜCE	--		Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
50	04.06.2023	Gökyaka	Galip KIRTALMA	75	1925	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
51	04.06.2023	Gökyaka	Sami KIRTALMA	43	1925	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
52	04.06.2023	Gökyaka	Latif KIRTALMA	77	1925	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan
53	04.06.2023	Gökyaka	Vezire KIRTALMA	--	1925	Mojstir, Karadağ
54	04.06.2023	Gökyaka	Burak Şerif KIRTALMA	--	1925	Novi Pazar, Sancak, Sırbistan

EK 02: Katılımcılardan elde edilen ve çalışmada kullanılan metinler

1. “(...) (Kırklareli’nde) 360-370 bin nüfus var. (...) yüzde on civarında da Boşnak var. Dernekler bana görev vermişti, ben de onu araştırıyordum. (...) veriler şeyde, İstanbul’da dernekte. Anadolu yakası Bosna Sancak, (...) (Kırklareli’nde) 37 bin civari, tabi net olmaksızın...” (33)
2. “(...) En çok göç veren Pomak köyleri, tabiki bu arada Balaban, Hamdibey, Gökyaka bunlar Boşnak köyü. (...) Malum Tastepe, o dönem yüzde 30 civarında Pomak da var. (...) Ama esas Boşnak Balaban’la burası bir de Gökyaka. (...) Sonradan bu dışardan gelmeler var ama Balkaya, Aksicim onlar sade (Boşnak). Yani Trakya’da 5 veya 6 köy var. Bir de Edirne’de Yeniköy, bizim buralarda Trakya’da başka Boşnak köyü yok.” (33)
3. “Yani yüzde yüze yakın olanlar tabi birkaç hane olan başka köyler de var ama çoğunluğu yüzde doksani Boşnak olan başta Balkaya, Aksicim ve Velika dediğimiz Balaban, Hamdibey onda da ciddi Boşnak nüfusu var bir de Maglovit var Gökyaka.” (15)
4. “(...) çevrede burada Boşnak köyü olarak Gökyaka köyü var bir de Hamdibey var. İki tane köy var, yani Boşnak köyü olarak, tam Boşnak köyü. (...) bazı yerlerde var birkaç aile ama bizim burada onlar yani bir de Balaban bizim Velika yani.” (08)
5. “Başladılar gençler gelmeye. aynen devlet katkılı projelerden kapan geliyor köye yani (...) yani turizm tarzında her şey” (09)
6. “Herkes biliyor bizde, anadilini hala devam ettiriyor (...) konuşuluyor.” (09)
7. “Ama şimdi bir Balaban köyüne gitsen, beş yaşındaki çocuk bile orada sürekli Boşnakça konuşuyor.” (02)
8. “Balaban köyü, Demirköy, Kırklareli. Valla biz eskiler hep Velika derdi. Nüfus kağıdında Velika yazıyor, yazmıyor Balaban.” (06)
9. “Yeni Pazar, Novi Pazar. Cumhuriyetin ilk yılları” (05)
10. “Yüzde yüzü Boşnak yerleşimi, daha sonra bizim nesiller işte komşu köylerden yaptığımız evliliklerle biraz daha farklılıklar olmaya başladı.” (15)
11. “(...) prije bilo Aprtos, sad je Balkaja köyü (...)” (28)
12. “(...) pa u Kasimpašu jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo yani Balkaja köyünde.” (36)
13. “De živiš?(...) U Aprtos.” (21)
14. “(...) Daha sonra bizimkiler daha rahat etmek için, orada (Vize’de) Bulgarlarla Yunanlarla çok takışıyorlar düşüncesiyle işte 15-20 hane, ne kadar varsa toplanıyorlar. Bir kısmı orada kalıyor, (...) bir kısmı da buraya geliyor. Buraya sade geliyorlar yani ve yakın tarihimize kadar hep sadeydi, şimdi karıştık. (...) ilk ismi Aprtos’tu (...) Boşnak köyü olarak bizim dedeler gelme burada hiçbir şey yokmuş. (...) Öyle. Hiç kimse yokmuş, yani birkaç ev varmış sanki şey gibi, mezra gibi, Bulgarların, Yunanların, Rumların... hayvancılık yaptığı yermiş gibi burası. Birkaç tane ev samandan, samanla örtülü falan kulübe şeklinde. Köye geliyor yerleşiyorlar (Boşnaklar) ondan sonra burada kalıyorlar. (...) tabi tabi onlarla köyleşiyor.” (16)
15. “İlk kurulduğunda Aprtos ismi verilmiş, daha sonra işte bu Türkçeleşme mevzusuna geçince Balkaya diye, Balkaya köyü de yaklaşık bir iki kilometre ileride güzel bir dere boyunda güzel bir kayalık var, yüksek yaklaşık bir 15-20 metre gibi herhalde

bir yükseklik var. İlkel şartlarda orada arılar bal yaptığı için (...) tabi, taşın içinde orada. İşte deriz ya, asma ağaçlar onlarla dedelerden biri giriyor tabi o zaman genç, dede derken, o balı alıyor. O süreçten sonra, işte köyler de isim değişeceği zaman ne koyalım köyün adını, ne koyalım 'Balkaya' olsun diye oradan kalıyor.” (15)

16. *“61 tane seçmen var. (...) geri kalan birkaç tane 100 küsur (nüfus), tabi on beş yirmi hane. İma dolazu sad yeni, ispole. (...) dolazu izpole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık (...) leti ovde žimi tabi gidiyo memleketine, tabi” (49)*
17. *“(...) evet Boşnak kökenli (...), Novi Pazar, Sancak'tan. Novi Pazar'dan bizimkiler. (...) Bu taraf değil, bizim köy Novi Pazar'dan öbür taraflar Bosna'dan.(...) ya dağıtılmışlar bizim rahmetli dede ilk Adana'ya oradan Kırklareli'ne oradan Üsküp'e, Üsküp'ten buraya.” (51)*
18. *“(...) 25'te bizimkiler buraya gelmiş. (...) tabi kesin biliyoruz. (...) yok parça parça gelip yerleşmişler.” (50)*
19. *“Var. Benim mesela bu çocuklar biliyor, iki tane oğlanda var onlar da biliyor. Bak bak, torun o da çat pat biliyor.” (50)*
20. *“Maglovita şimdi diyorlar Gökyaka, Velika şimdi diyorlar Balaban, tabi tabi” (34)*
21. *“(...) şu an 345, 350 civarı. 125 hane var. (...) büyük çoğunluğu Boşnak birkaç hane Bulgaristan göçmeni ve Romanya göçmeni var. (...) 23-25 arası gelenler.” (32)*
22. *“1925. Biz 25, onlar (diğer göçmeneler) sonra. Bizim buradakiler hepsi Sancak'tan (...)” (33)*
23. *“Buranın temeli aslında, eski bir Rum köyü burası. (...) tabi eski bir Rum köyü. Buranın eski adı Turulya. (...) Turulya demek güzel kız demek. Burası Rum döneminde bir ticarethaneymiş, bir merkezmiş. Rumların döneminde burası bin hane küsurmuş yani. Ondan sonra, en ünlü şeyi burada şarap falan yapılmış çok, buradan Fransa'ya, bağlar tabi, Fransa'ya, İngiltere'ye buradan hep şaraplar gidermiş. Çok büyümüş Rum döneminde, ondan sonra işte dediğim gibi, işte Rumlar burayı terk ettiğinde mübadele döneminde, bizimkilere yer gösteriyorlar, bizimkiler de burayı beğeniyorlar (...)” (34)*
24. *“(...) Tabi Cumhuriyetten önce, o Balkan Savaşlarında falan buralardaymışlar. tabi Balkan Savaşlarında hatta, onlar buradan köylerden göç etmişler öte, herkes çiftini sürememiş rahmetli dedem demiş nereye gidiyorsunuz demiş. Bu ülke kimin, bizim, hiçbir yere gitmeycez sürün tarlaları. (...)” (41)*
25. *“Bosna Savaşı'ndan sonra gelenlerden bir kişi kaldı, ailece kaldılar. Ben hatırlıyom hiç konuşamadan öldü kadın.” (41)*
26. *“(...) Bundan gelmişler. O zaman da ovalara gitmişler ovalarda odun yok, gelmişler Kocayazi'ye odun var. Başka yerlere gitmişler ama odun yok diye gelmişler buralara (...), bizim orada Edirne'de ev bile vermişler.” (41)*
27. *“(...) Fakat bataklık şeylik, kızanlar sıtma oluyor bilmem ne oluyor ölüyorlar ya, sonra bizimkiler ustaymış, bu işleri çok yaparlarmış inşaat işlerini (...) sonra buraya çıkıyorlar, herkes kendi iklimine uygun yakın yere gidiyor.” (40)*
28. *“İme je dedo Halil. Dedo nam došao voje, a je mlad bio.” (30)*
29. *“Zaplakala stara majka Džafer Begova.” (19)*
30. *“(...) jedno petnaest godina, drugo deteta (...) sedam godina (...)” (50)*
31. *“(...) 'amidža, nema onde lanac, nema onde' diyorum.” (08)*

32. “(...) *Dig se Avdija, klanjaj dok si mlad (...)*” (27)
33. “*Moj babo kad je voj došo (...)*” (27)
34. “*Moje babo u bešiki došao.*” (19)
35. “(...) *dedo mi kad je došao, ne znam*” (31)
36. “*Taksi yani, kola.*” (49)
37. “*Zaplakala stara majka Džafer Begova.*” (19)
38. “*A druga sestra još ne zna turski*” (28)
39. “*Hafize Ural. Ama mi čumi Hafa.*” (28)
40. “(...) *Sbeg toga mecbur mladež pobjegi.*” (52)
41. “(...) *starost je veliki smrad (...)*” (27)
42. “*Hoćeš li sol?*” (29)
43. “*Malo sol mi, gospina kukuruz*” (28)
44. “*Moj babo kad je voj došo našoju tetinu kćer.*” (27)
45. “*Jelo? Jelo isprijen sve sa kazanima (...)*” (48)
46. “(...) *meso (...)* *verenika, lijepo ajran (...)*” (10)
47. “*Došao je jedan öğretmen na naše selo.*” (28)
48. “*Najljepše selo, lijepo selo, havadar mesto, zdravo (...)*” (49)
49. “*Svi smo mi bili u pole*” (04)
50. “(...) *peši srce šta te nema. Evo mene na zeleno pole (...)*” (45)
51. “*Zengin čovjek prodava drva u selo*” (36)
52. “*Idem u maktu da šečem/šečem drva*” (10)
53. “*Tele (...), jagnje (...), jare (...)*” (39)
54. “*Mesela, moje ime je Ferit.*” (10)
55. “(...) *a jedan stari rekoš detetu (...)*” (48)
56. “*Toruni ne znaju.*” (06)
57. “(...) *Dobro od Allaha, sine! Ali boga mi ušli majstori, pokvariju (...)*” (06)
58. “(...) *Kurtuluş Savaşı'ndan sonra pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli.*” (16)
59. “*Konji su bili ka taksa.*” (45)
60. “(...) *došli Cigani pa uzeli joj to dijete (...)*” (27)
61. “*Ja razumem kad doğu Bugari (...)*” (04)
62. “*Nema. I mi aynı i Turkovi živimo voje*” (30)
63. “*Kad su nam braća se počeli da se žene onda i od drugih od Turkova se ženili (...)*” (28)
64. “*Svi su Bosanci.*” (04)
65. “*Makedonci kad doğu, (...)*” (04)

66. “(...)kad su vako došli babovi, nikako ne znaju turski.” (28)
67. “Ama sestre su mnogo zorluk çekti sade (...)” (28)
68. “Kad smo došli, kako smo prije živjeli? Svadbe kako su bivale?” (25)
69. “Ludi, koliko su, ne znam (...)” (04)
70. “(...) kad su nam braća se počeli (...)” (28)
71. “Mi kad smo deca bili (...)” (30)
72. “Sad deca neće da se nauču bošnjački” (28)
73. “Pada kiša.” (21)
74. “Majka nam priča.” (30)
75. “Kafić je ovde.” (04)
76. “Aksidžim je bio veliko selo.” (16)
77. “Ja razumem kad doğu Bugari (...)” (04)
78. “Mesela, moje ime je Ferit.” (10)
79. “On je bošnjački pjevač.” (25)
80. “Snijeg pada.” (21)
81. “(...) svadbe mnogo lijepo biva ovde.” (48)
82. “Ama sestre su mnogo zorluk çekti sade.” (28)
83. “(...) bošnjačke pite, bošnjačke mantije, bošnjačke slatke, dudove naše su slatke (...)” (48)
84. “Mustafa ide (...)” (14)
85. “Kokoş, büyük yani yumurtlayan tavuk kokoşka (...)” (26)
86. “(...) starost je veliki smrad.” (27)
87. “(...) mi živimo a mladež jok, mladež u Krklisu.” (52)
88. “Zaplakala stara majka Džafer Begova.” (19)
89. “(...) hadi bakalım druge godine. Oba dvojica odoše (...)” (28)
90. “Valla, mnogo godina.” (04)
91. “ (...) došli ovde, poseno ostali. Malo boš mesta, poseni iskan im dali.” (50)
92. “Isprije malo ovdje hajvana (...)” (46)
93. “Malo sol mi, gospina kukuruz.” (28)
94. “(...) evo mene na zeleno pole (...)” (45)
95. “Evo ja ću sad gradim torunu sunet (...)” (48)
96. “(...) bir asırlırdı Boşnakça ‘tri livade, tri livade’ diye” (06)
97. “(...) govodi blizu oko tri hiljade.” (46)
98. “Ima sto godina i više.” (28)
99. “(...) malo stoka, ovaca, oko sedam, osam hiljada” (46)

100. "(...) *nema dece.*" (28)
101. "*Kod nine, nina nema dijete.*" (29)
102. "(...) *mene nije bilo kao dečko (...)*" (04)
103. "*Midžo kako si? dobro od Allaha, sine (...)*" (08)
104. "(...) *od Turske, mnogo naša čorba se od mesa.*" (04)
105. "*Kod kuće sa ženama samo pričamo, sve*" (17)
106. "*Kad smo bili mladarija majka hoće da ide kod komšije na sijelu*" (28)
107. "(...) *a majko će okleste vi došli iz Bosne.*" (28)
108. "(...) *iz rijeke studene vode uzmu (...)*" (48)
109. "(...) *babo mi nisam ni šamar inšallah od baba (...)*" (28)
110. "*Malo sol mi, gospina kukuruz.*" (28)
111. "*Idem kući*" (21)
112. "(...) *u mejtef kad smo išli, ceza nam davali*" (31)
113. "*Babo mi je, majka mi je Bošnjak ama ne znaju da govoru.*" (28)
114. "*Kako ti je ime?*" (10)
115. "(...) *ali bogami ušli majstori pokvariju.*" (08)
116. "(...) *ovde a jedan stari rekoš detetu (...)*" (48)
117. "*Yok, 'idem kući' diyoruz, tekli*" (21)
118. "*Ona ostavila dijete, ostavila i devam (...)*" (27)
119. "*Nisu nas učili, babo i majka nisu nas naučili, ne znamo.*" (31)
120. "*Jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos (...)*" (36)
121. "*Pismo pišem, ovce čuvom (...)*" (45)
122. "(...) *isprije ja kad sam bila došla, heftu mene su džumbuš gradili, heftu.*" (48)
123. "*A otišli pošle u Bosnu ama (...)*" (28)
124. "*Bosna 'ya nisam išla.*" (31)
125. "(...) *kad su najprva došli u Amasiju (...)*" (27)
126. "*Idem u lov zec.*" (21)
127. "*Ja idem u put.*" (10)
128. "*Došao je jedan oğretmen na naše selo.*" (28)
129. "*Drvo sečimo.*" (45)
130. "*Idemo u šumu, sečemo hrastove.*" (46)
131. "*Ja sam sve slušala pjesme, televizore, (...)*" (04)
132. "*Idem u šumu, u šumu idem.*" (10)
133. "*Uzeli jednu turkušku snahu, došla ne zna.*" (28)

134. "Jedem krušku armut yiyorum." (21)
135. "(...) ovce čuvom (...) krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)" (45)
136. "U Velikog ja imam ćer udatu ama taşındı Çerkezköy'de." (35)
137. "(...) istemiyor çocukları götürsün; De ideş, majko?" (28)
138. "Kapıyı açıyorum 'majko' diyorum, sesleniyorum." (34)
139. "He kaže be, majko!" (34)
140. "Šta je, dijete? diyor 'noldu çocuk' diyor." (34)
141. "Vallahi svako jako sinko! İhtiyarlık var." (35)
142. "Değil mi, evet. Tako sine!" (48)
143. "Bitti se, majko!" (34)
144. "(...) 'majko' diyorlar anneye, 'majko' demeleri lazım (...)" (40)
145. "Midžo, je li ovo? Pa jest. (...)" (06)
146. "Otišli su đecom u šumu." (28)
147. "Pokrije araba sa čergom, mi čerga diyoruz haliya." (49)
148. "S motorom sečemo hrastove (...) idemo s volovima i išćeremo, şimdi idemo traktorima (...)" (46)
149. "Evet atla, arabaylan yani 'sa arabom,' (...)" (52)
150. "(...) ja će i ona pancu bebu su djetetom (...)" (27)
151. "Idem u maktu, siječem s motorom" (21)
152. "Düğünlerde, na svadbu bišli sve s konjima, beygir beyaz s arabom, (...)" (45)
153. "Kod kuće sa ženama samo pričamo." (17)
154. "Mi kad smo đeca bili, su halinom đecima babo mi ćemo (...)" (30)
155. "(...), pa deca spavaju ya, pa razbudim s koprivama (...)" (48)
156. "Ha kad hoću da govorim su kćerkom (...)" (28)
157. "Ya yolda, oni na putu mnogo s mukvom proši mesela (...)" (50)
158. "U Maglovitu živimo." (50)
159. "(...) 'U Veliku živimo', yani 'Velika'da yaşıyoruz' anlamında." (08)
160. "De živiš? (...) u Aprtos." (21)
161. "(...) Jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo yani Balkaya köyünde." (36)
162. "U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene." (26)
163. "Šta ima po Stanbolu, šta nema?" (14)
164. "Na selu." (14)
165. "U Bosni je de." (17)
166. "Moje babo u beşiki doşao (...)" (19)

167. "Ti si pravi yerli gacal." (33)
168. "(...) starost je veliki smrad" (27)
169. "Kayınpederim Novi Pazarlı, onlar tam Boşnak." (22)
170. "Babamin babası Novi Pazar, Prijepolje'den gelmiş (...)" (03)
171. "Vallahi, muški ovan, ovan" (10)
172. "(...) jedan turski bajrak bi uzeli (...)" (52)
173. "Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim." (51)
174. "He, majkin sülale je Efendić, tabi Kadriye." (28)
175. "Aksicim je bio veliko selo" (16)
176. "Ovde je bilo, ovde bugarsko selo bilo." (50)
177. "Najljepše selo, lijepo selo, havadar mesto, zdravo" (49)
178. "Dedo nam došao voje, a je mlad bio (...)" (30)
179. "(...) ovde smo živeli, onda dole mali starog kuću, (...)" (52)
180. "(...) klanjaj dok si mlad (...)" (28)
181. "Svi su mladi otišu (...)" (04)
182. "Stariji naši pjevaju ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo." (30)
183. "Ja imam i od mene viši jedan aga (...)" (30)
184. "Stare zamane se bole." (46)
185. "To je najbolje." (04)
186. "Najveći problem je to (...)" (52)
187. "Ovo je selo najbolje selo." (50)
188. "U Velikog ja imam ćer udatu ama taşındı Çerkezköy'de" (35)
189. "(...) iz rijeke studene vode uzmu (...)" (48)
190. "A on je aksi, on ne zna bošnjački đeca ne znaju turski." (28)
191. "Mi kad smo đeca bili, su halinom đecima (...)" (30)
192. "Kad ona mi donese zelenoga graha." (27)
193. "Dobro, ti kako si?" (54)
194. "Kako ti je familija?, Koliko ti je godine?" (11)
195. "Ako ću nešto za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći." (28)
196. "Bunlar şeyli, đe ste vi?" (53)
197. "Ako ću nešto vama kazati (...)" (28)
198. "(...) došli Cigani, pa uzeli joj to dijete, oni ga podnivali." (27)
199. "On ne zna bošnjački, đeca ne znaju turski." (28)
200. "Mi ih učimo bošnjački." (28)
201. "Ako nešto hoću da sakrijem od njih odmah sakrijem, (...)" (28)

202. "(...) moja hala rekla je: 'Ja ću im kazat'." (28)
203. "Kad smo među se, turski ne pričamo." (16)
204. "(...) mi smo od malen učili, znam šta je voda." (04)
205. "Mi je dobar, zbog čega" (17)
206. "Ovde kod nas karışık nema nikoga, sve je svoj millete." (50)
207. "(...) moj se babo voj rodio." (30)
208. "Ima jedan çiftlik mojem sinom (...)" (48)
209. "(...) okle ste našle kukuruz, je li iz vašeg niveje?" (28)
210. "Došao je jedan öğretmen na naše selo." (28)
211. "Još se viđamo su onima." (27)
212. "(...) ja moram dijete ostavit, ama zna da ima neku i (...)" (27)
213. "Svi ujedno da šedimo/šedimo yani ujedno (...)" (26)
214. "Svi se igraju topaji (...)" (36)
215. "Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset, jedanaest, dvanaest, trinaest yani böyle (...)" (21)
216. "Jedan, dva, tri, četiri, pet, šest, sedam, osam, devet, deset, yüze kadar sayarım." (39)
217. "dvadeset i pet, (...) ha sedamdeset i pet" (25)
218. "(...) oko dvadeset i pet tepsija pite (...)" (48)
219. "Pet i deset i dva" (28)
220. "Boşnakça tri livade, tri livade diye." (06)
221. "(...) blizu oko tri hiljade." (46)
222. "Ja sam otišo dvije godine (...)" (51)
223. "Ima sto godina i više." (28)
224. "Devetsto i pedeset kuća imalo ovde." (45)
225. "(...) oko dvadeset i pet tepsija pite (...)" (48)
226. "A druga sestra još ne zna turski." (28)
227. "Petero torunçadi imam beş tane torunum var. (...) çetero torunçadi imam." (50)
228. "Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna." (28)
229. "(...) Hadi bakalım druge godine. Oba dvojica odoše." (28)
230. "Tri puta, maşallah." (18)
231. "(...) dedo mi kad je došao (...)" (31)
232. "(...) sad dolazi iz pole (...)" (48)
233. "Jednu kahvu popije!" (35)
234. "Ja hoću da pijem." (34)

235. "*Jedem krušku, armut yiyorum.*" (21)
236. "*Ovde živim.*" (50)
237. "*(...) jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo (...)*" (36)
238. "*Valla, 'vodu vari vodu hladi!', yani su (...)*" (43)
239. "*Pişıriyoruz yani 'vari se', 'çorba se vari' yani pişiyor yani.*" (26)
240. "*Pitaj da zatvori vrata! (...)*" (04)
241. "*U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema, yani nema.*" (26)
242. "*Ostareli, artık gidiyoz. Yavaş yavaş.*" (35)
243. "*Mustafa ide, (...) Ja ti sviram, ti me ne vidiš. Yani ben sana çalışıyom sen beni görmüyorsun.*" (14)
244. "*Doşao je jedan öğretmen na naše selo, ne znaju деца tursku (...)*" (28)
245. "*Ako ću nešto za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći.*" (28)
246. "*Pismo pišem, (...)*" (45)
247. "*Šedi /sedi, dig se kalk!*" (13)
248. "*Ne bi uzeo zlato, nema.*" (45)
249. "*(...) dedo mi kad je doşao, ne znam.*" (31)
250. "*Ona došla iz mejtefa (...)*" (28)
251. "*(...) si ti doşao?*" (20)
252. "*(...) kad su došli u kasabu,*" (50)
253. "*(...) ovce čuvom (...)*" (45)
254. "*(...) stariji naši pjevaju, ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo.*" (30)
255. "*Ama ninni ne znam.*" (28)
256. "*Ja slušam ama ne mogu da okrenem. Sve znadem.*" (28)
257. "*Još šta ima Kadriye? Ti znadeš li?*" (28)
258. "*Jedem krušku armut yiyorum.*" (21)
259. "*Pismo pišem, (...)*" (45)
260. "*(...) ama ne mogu da okrenem.*" (28)
261. "*Ja hoću da pijem.*" (34)
262. "*(...) šta ću da psujem bošnački.*" (28)
263. "*Idem livadu da kosim.*" (10)
264. "*(...) ti me ne vidiš.*" (14)
265. "*(...) da mi drži yani (...)*" (48)
266. "*Otišla sam da šetam.*" (04)
267. "*Tako smo odvojili, yani. Yoksa zajedno smo došli.*" (16)
268. "*Je li ovo lanac?*" (08)

269. "Jesi li oženio?" (33)
270. "Bosna 'ya nisam išla." (31)
271. " (...), ali u mejtep nismo dali, zaten jasad je bilo." (50)
272. "Mi smo bili devlet." (04)
273. "Sad, kako ću reć, šta ću reć, ne znam. Ja samo reče - hoću 'fasulye' (...)" (27)
274. "Mesela hote da namešču dođu kod tvoje kuće (...)" (50)
275. "Neću deġil, neću istemem." (12)
276. "Sad đeca neće da se nauću bošnjački." (28)
277. "Nete, nete da zboru bošnjački." (48)
278. "Dokle oni idu, mi ćemo idemo." (44)
279. "Ja ako dođem ova dunja opet, ću u ovo selo udat, (...)" (48)
280. "Vallahi hikayemiz, išli smo na nevu, (...)" (31)
281. " (...) pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli, (...)" (16)
282. " (...) razbiram šta viču, opet ne mogu kao on da govorim, ama razbiram." (04)
283. "Ne more da se oženi, nema." (49)
284. "Ne merem majka, ne merem." (29)
285. " (...) o akšam nama ćeš ovoj, voda dadneš, ako ne dadneš çok kişi mnogo insanlar ubili." (50)
286. "Bizde yok kod nas nema." (49)
287. " (...) amidža, nema onde lanac, nema onde diyorum." (08)
288. " (...) krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)" (45)
289. "Ako ću nešto za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći." (28)
290. "Nemoj me kazati." (19)
291. " (...) ja moram dijete ostavit (...)" (27)
292. "Mi ćemo se milovati." (45)
293. "Mene kad pitaju jesi Bošnjak, 'jesam' reče, elhamdulillah muslimanska." (04)
294. "Ako nešto hoću da sakrijem od njih, (...)" (28)
295. "Nema, nema iz prije. Evo, sad dolazi iz pole, (...)" (48)
296. "Dolazu ispole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık." (49)
297. " (...) zborimo gene kod kuće, majka baba zboru, biz yani ne zaboravimo." (50)
298. "Ha 'pečem' mesela 'varim' kaynatıyorsun" (26)
299. "Piše kaldı babo, u karne piše kaldı. Ama jesam li prošao?" (36)
300. "Ništa ne znaju." (04)
301. "Turski ne pričamo." (16)
302. "Ima li nešto da se jede? - diyorum." (34)

303. "Je li ovo lanac?" (08)
304. "Ti znaš pesmu?" (49)
305. "(...) druge godine oba dvojica odoše (otići) ama ne znaju da govori, ni jedno." (28)
306. "On ne reče, ja rekoh." (34)
307. "Ja kad ono u mejtep učasmo, iz Bosne dođoše öğrencije (...)" (51)
308. "Ama znasmo polahko polahko i oni se učije posen sustali ovde su bila sve." (51)
309. "Ja kad sam otišla u negdje, (...)" (04)
310. "Pošle kad sam počela u mejtef, naučila se turski." (28)
311. "(...) i došli su ovde, sve ovde bili Bošnjaci." (52)
312. "Ja sio sam. Nije bio fini?" (29)
313. "Mi nismo bošnjački pjevali nikako." (28)
314. "Ordan poslanke ovdenake, tamo ne begenisali, ovde došli, (...)" (52)
315. "Jesi li oženio?" (33)
316. "(...) ama jesam li prošao?" (36)
317. "(...) isprije ja kad sam bila došla, heftu mene su džumbuš gradili (...)" (48)
318. "Birileri gelmiş. İbrović otkalen došli bijahu?" (46)
319. "Ja ću im kazat." (28)
320. "(...) mi ćemo se milovati." (45)
321. "Ako ću nešto za tebe vikati, tebi ću reći, turski ću reći." (28)
322. "Abe, šta ću vikati za tebe?" (28)
323. "Ako nešto ima, pitaj!" (48)
324. "Vodu vari, vodu hladi" (51)
325. "Eh naučite se! (...) Ee nauči se!" (28)
326. "Dosta pjašema sa bošnjački. Nemoj me kazati!" (19)
327. "Studena, studena. Ne soğuk, turski nemoj priča!" (11)
328. "(...) jedan turski bajrak bi uzeli, pa bi peške polako polako otišli." (52)
329. "Ne bi uzeo zlato, nema." (45)
330. "Oženio se babo mi i mi smo se voj rodili." (30)
331. "Tabi, mejtep ovde sam učio." (50)
332. "Odlo si ti došao?" (20)
333. "(...) isprije ja kad sam bila došla, (...)" (48)
334. "Geliyorlar. Te bugün geldiler onlar, danas su došli a u akşam se vrnü u Kasabu." (50)
335. "U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema, yani nema." (26)

336. "Ja imam ćer udatu ama tašındı Çerkezköy'de." (35)
337. "(...) babova mi je teta sustala dijete nosući, ne mere više." (27)
338. "Pişiriyoruz yani 'vari se', 'çorba se vari' yani pişiyor yani." (26)
339. "U nas selo svaki postila, kahve su zatvorene. Yani, kahve su otvorene, ama čaj maj nema yani nema." (26)
340. "Babama da otac derim. Sonra dedo (...)" (03)
341. "Krava, bik, ovca (...)" (10)
342. "Kiša, pada kiša, snijeg pada." (21)
343. "(...) su 'voda', aç kalmayız, susuz kalmayız." (01)
344. "Evet, sestra kız kardeş." (01)
344. "(...) klanjaj dok si mlad, starost je veliki smrad (...)" (27)
345. "Kad smo došli, kako smo prije živjeli? Svadbe kako su bivale?" (19)
346. "Bitti se li, Dihan?" (35)
347. "Ime je dedo Halil." (30)
348. "Hadi Hatidže! Ispečinem po jednu kahvu" (28)
349. "Benim beyimin adı Mahmut 'tu, 'Mušo' derdi kaynanam." (12)
350. "Tamam Ševko. Hadi poselami, hadi." (14)
351. "Majkin sülale je Efendić." (29)
352. "Ne znam. Ama sülale nam je Murgić." (28)
353. "Prezime Zlatić." (39)
354. "(...) mene kad pitaju jesi Bošnjak, 'jesam' reče." (04)
355. "Svi su Bosanci." (04)
356. "(...) Benim bir tarafım Sancaklı, bir tarafım ise Saraybosnalı." (3)
357. "Kayınpederim Novi Pazarlı onlar tam Bošnjak." (22)
358. "Biz o zaman mesela, opio sam natelji, nad Sarajlija" (33)
359. "He (...) iz Kırklise (...) hı hı, Kırklisu." (34)
360. "(...) iza Amasija pošto je došlo Kırklisu vamo, moj onu bebu donjeli voju Kırklisu je podnjivili." (27)
361. "Torunlar u Kırklisu, kasabu živu." (50)
362. "(...) yani şey Sarayova, Bosna." (15)
363. "Sarajevo'dan gelme, o bölgeden gelme yani." (16)
364. "(...) şu anda orada Saraybosna'da, Hacı Hüsrev Cami'nin arkasında oturuyorlarmış." (16)
365. "Bu Yeni Pazar taraflarından gelmişler." (38)
366. "Babamın babası Novi Pazar, Prijepolje'den gelmiş" (03)
367. "Ya Kırklareli'ne, Babaeski'ye Velika'ya en son İslambeyli'ye gelmişler." (38)

368. “(...) *dignu prijan sunce, otiknu rijeku (...)*” (48)
369. “*elma ‘jabuka’, ište armut ‘kruška’.*” (21)
370. “*ineže ‘krava’ (...) boğaya ‘bik’.*” (39)
371. “*stolica*” (10)
372. “*Ormana ‘granje’ diyoruz. Yani ‘maktu’ diyoruz. Da radim u maktu, u granje.*” (50)
373. “*Petero torunčadi imam. Beş tane torunum var.*” (50)
374. “*E (...) kad smo bili deca,*” (28)
375. “*(...) i kad su nam braća se počeli da se žene onda i od drugih od turkova se ženili*” (28)
376. “*(...) ište suyu göstererek voda diyoruz.*” (21)
377. “*(...) ‘mleko’ derler Pomaklar, Boşnaklar ‘varnika’ der.*” (39)
378. “*(...) zlato veliko da uzmeš böyle on lira, (...)*” (45)
379. “*(...) od mene viši, jedan aga imam. (...)*” (30)
380. “*(...) pokupilo se alaj, kalabaluk, jedan turski bajrak bi uzeli, (...)*” (52)
381. “*(...) kad su najprva došli u Amasiju, iza Amasija pošto je došlo Kırklisu vamo (...)*” (27)
382. “*Prije bilo Aprtos, Sad je Balkaja köyü.*” (28)
383. “*Mesela najstarijem arabu nemam, ja namesčim jednu arabu onde.*” (48)
384. “*Evet atla, arabaylan yani sa arabom, sa arabom volujskom, mandesom her neyse konjskom (...)*” (52)
385. “*Po svako kući mazi imala bakalija, dućan, kahva*” (45)
386. “*Idem u orman da hodam, (...) u balkan, orman değil de, u balkan*” (10)
387. “*Vallahi şuma, balkan... bizimkiler balkan der (...)*” (45)
388. “*u balkan, u şumu diyorlar. Idemo u şumu, seçemo hrastove.*” (46)
389. “*(...) ima jedan çiftlik mojem sinom, ima oko kırk küsure yakın hayvana, mnogo mu lijep çiftluk.*” (48)
390. “*‘biz ‘čovjek’ deriz ama mesela şimdi onların konuştuğu dilde ‘čovjek’, daha fazla /y/ gizli olarak kullanırlar yani*” (08)
391. “*(...) tamo su učili dece.*” (50)
392. “*Ja ako dođem ova dunja opet, ću u ovo selo udat (...)*” (45)
393. “*U mejte kad smo išli, džeza nam davali, 5 lira džeza što smo Boşnakça pričali, da se turski naučimo.*” (31)
394. “*Boşnakça anlatayım. Đurđevdan diyorlar Hıdırellez’e şimdi Đurđevdan.*” (52)
395. “*Đurđevdan kad bi došao, hujtalke, džumbus, i ona pokupi se mladež džubuse je, a sad je jok. Sad bilmiyolar ne zaman Hıdırellez, Kasım ne zaman ište bayram dediğin zaman bayram.*” (45)
396. “*Anladım tako, granje biz granje deriz ormana granje deriz.*” (49)

398. "*Hafize Ural, ama mi čumi Hafa.*" (28)
399. "*He, iz Kırklise (...) hı hı, Kırklisu*" (35)
400. "*Torunlar u Kırklisu, kasabu živu.*" (50)
401. "*(...) pošto je došlo Kırklisu vamo, moj onu bebu donjeli voju Kırklisu je podnjivili.*" (27)
402. "*(...) mi živimo, a mladež jok! Mladež u Kırklisu.*" (52)
403. "*Mesela bak mısıra 'mumuruz' derler, mesala buğdaya 'psenica', Boşnakça 'psenica' (...)*" (39)
404. "*Aksicim mesela, biz mesela findığa 'lejlak' deriz, onlar 'lješnik' der*" (21)
405. "*U Maglovitu živimo.*" (50)
406. "*Bik, boğa bik. Mesela koşulan öküze vo, manda yani bir de dişisine ne diyoruz manda, malak ufak yavrusu malak, mandač koşulan büyük, herhalde öbürü manda yani ama ikisini de kapsıyor manda*" (26)
407. "*Evet atla, arabaylan yani sa arabom, sa arabom volujskom, mandesom her neyse konjskom, na konja at üstünde (...)*" (52)
408. "*(...) gradahu, pilav, pita, (...), mandža*" (36)
409. "*(...) 'pita' derler işte böreğe, Boşnak böreğine, 'mantija' derler mantıya, 'birjan' derler mesela, etle pirinci döşeyip böyle, birjan*" (39)
410. "*Devetsto i pedeset kuća imalo ovde. Po svako kući mazi imala bakalija, dućan, kahva*" (45)
411. "*Jok! Ovde kod nas karışık nema nikoga, sve je svoj millete.*" (50)
412. "*Süte, 'varnika', mleko, mleko yoğurda derler Boşnaklar (...)*" (39)
413. "*Idem u maktu, sječem s motorom*" (21)
414. "*(...) mene kad pitaju 'jesi Bošnjak', 'jesam' reče, elhamdurillah muslimanska.*" (04)
415. "*Onların bir lafları var. Benim beyimin adı Mahmut'tu, Mušo derdi kaynanam.*" (12)
416. "*Kayınpederim Novi Pazarlı, onlar tam Boşnak.*" (22)
417. "*Crnočanin, Novi Pazarlıyız biz*" (51)
418. "*(...) evo mene na zeleno pole, krene ovce u ornice da berem o borovnice (...)*" (45)
419. "*Idem u orman da hodam.*" (10)
420. "*Gene ormana gidiyorum.*" (10)
421. "*Putem putem na patiku, patikom patikom na jazu, jazom jazom na vedencu (...)*" (28)
422. "*(...) birjan derler mesela etle pirinci döşeyip böyle birjan.*" (39)
423. "*(...) kad su oni došli, nema ništa. Ni da jede, ni da pivo. Ne znaju. Ni Zbor, ne znaju.*" (04)
424. "*Zakoli pjetlač zed ti dođe*" (33)

425. "*Šeyler bilmeyenler hemen, vay osovanac šta ću da psujem bošnački.*" (28)
426. "*(...) mesala buğdaya 'psenica' Bošnjakça 'psenica'(...)*" (39)
427. "*Onde pod ras, kaže pod ras kod žila onde (...)*" (08)
428. "*Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna.*" (48)
429. "*Hoćeš li sol?*" (29)
430. "*Malo sol mi, gospina kukuruz.*" (28)
431. "*Jeste, čünkü ostari. Svi su mladi otišu, oni govori.*" (04)
432. "*(...) malo ovdje hajvana oko malija, malo stoko ovaca, oko sedam, osam hiljada imalo*" (46)
433. "*Studena, studena, ne soğuk turski nemoj priča!*" (11)
434. "*Ima hayvancılık, ima. Ko poneko gradi, ko poneko ne gradi (...) govoda ima i ovce ima (...) sad ima, ima dvije surije, ima.*" (50)
435. "*(...) yılana 'zmija', 'şarga' o engerek yılani (...) 'şarga' (...)*" (26)
436. "*Konji su bili ka taksa, düğünlerde na svadbu bi išli sve s konjima, (...)*" (45)
437. "*Staro ime je Trulija.*" (46)
438. "*(...) dolazi kamion pa nove nove trup (...)*" (36)
439. "*Ja nisam Turko.*" (28)
440. "*(...) oko mene sve Turkovi ne zna niko.*" (28)
441. "*(...) i mi aynı i Turkovi živimo voje.*" (30)
442. "*Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim*" (51)
443. "*Süte 'vernika', 'mleko' yoğurda derler Boşnaklar (...)*" (39)
444. "*Ya 'odverenke' şimdi babaannem onu yapıyordu onu böyle pirinçle karıştırıyordu.*" (21)
445. "*Đe živite mesela u Veliku živimo.*" (08)
446. "*Aynı, ka Velika, tabi aynı aynı. Ovde selo sva tako, Bugarin otišo.*" (50)
447. "*Su 'voda', 'vada' olarak da geçiyor bazı yerlerde, bazı Slav dillerinde (...)*" (08)
448. "*(...) leba ekmek, vodem su (...)*" (13)
449. "*(...) od toga zamana poslem ovde smo živeli (...)*" (52)
450. "*Stare zamane se bole.*" (46)
451. "*(...) ovo je ko ženo, ovoliko damat je isteren đubre (...)*" (33)
452. "*Šaban Saulić 'lijepa Drina' falan o eski şeyleri dinliyorlar.*" (32)
453. "*Zaplakala stara majka Džafer Begova*" (19)
454. "*Kad sam bila mala, (...)*" (28)
455. "*Staro ime je Trulija.*" (46)
456. "*(...) zlato veliko da uzmeš böyle on lira, altın bir de beşi bir yerde (...)*" (45)
457. "*Turski ne znam, boşnjački znam*" (06)

458. “(...) *tabak se nikako ni polašen, bošnjačke pite, bošnjačke mantije, (...)*” (48)
459. “*Ja hoću graha ama mi velimo grahova čorba (...)*” (27)
460. “*Ya, ‘majčin jezik’ yani ana dili biz okulda öğrendik yani.*” (47)
461. “(...) *kad su vako došli babovi, nikako ne znaju turski*” (28)
462. “*Ovde malo bosanski malo turski, kao čorba.*” (04)
463. “*Bosanski znam i ja.*” (16)
464. “(...) *naše bosansko malo je staro.*” (27)
465. “(...) *došli ovde, poseno ostali. Malo boš mesta, poseni iskan im dali.*” (50)
466. “*Ama sad деца, niko ne zna bošnjački.*” (28)
467. “*Nete, nete da zboru bošnjački.*” (48)
468. “(...) *pa manije bošnačko, bošnačko (...) On je bošnački pjevač.*” (25)
469. “*Jedno osamnaest godina, jedno petnaest godina, drugo deteta jedno sedam godina, jedno pet godina*” (50)
470. “*Dijete li hoće, kuluješko namešćim, (...) ovo drveto bebećen namešćim (...)*” (48)
471. “*Eh majko, sve jugoslavenski govori*” (34)
472. “*Konji su bili ka taksa, düğünlerde na svadbu bi išli sve s konjima, beygir beyaz s arabom, bejgiriska, konjiskom arabom.*” (45)
473. “*Mesela ‘odраста шума’, mesela meşe ağacı, mesela dişbudak ‘jasen’ (...)*” (21)
474. “*Pod ova ona ružice, pod ružice otvoren zemlo malo pa napišem onde al kuću al bebu (...)*” (48)
475. “*Poslen iz Turske, moj babo rahmetli u Uskup (...)*” (52)
476. “(...) *tabak se nikako ni polašen, bošnjačke pite, bošnjačke mantije, bošnjačke slatke, dudove naše su slatke (...)*” (48)
477. “*Mesela najstarijem arabu nema, ja namešćim jednu arabu onde.*” (48)
478. “*Uzeli jednu turkušku snahu, došla ne zna.*” (28)
479. “(...) *velikija govodi blizu oko tri hiljade.*” (46)
480. “*Kad ona mi donese zelenoga graha, ja se onda, (...)*” (27)
481. “(...) *u Kasımpaşı jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos (...)*” (36)
482. “*Ja sio sam.*” (29)
483. “*Mi smo bili devlet.*” (04)
484. “*Zdravo, kako si ti?*” (42)
485. “(...) *on me pita ‘kako ćeš, al’ ćeš suho al’ ćeš novo’ (...)*” (27)
486. “*A ovo, šta je?*” (33)
487. “*Ko je ona?*” (12)
488. “*Ko je sio?*” (28)
489. “(...) *5 lira ceza što smo Boşnakça pričali (...)*” (51)

490. "Ništa ne znaju." (04)
491. "Ama sad đeca, niko ne zna bošnjački." (28)
492. "(...) ako nešto hoću da sakrijem od njih odmah (...)" (28)
493. "Moj babo se merkezden piše." (18)
494. "(...) moja hala rekla je: 'Ja ću im kazat' (...)" (28)
495. "Mesela, moje ime je Ferit." (10)
496. "Volim ja ovo selo." (48)
497. "Poneki nisu, poneki su ovde stali, tabi." (51)
498. "A moj hala hitrom progovori, misli turski." (28)
499. "Oni rekli sad šta ćemo, kako ćemo mu kazati, moja hala rekla je: 'Ja ću im kazat'." (28)
500. "Moje babo u bešiki došao." (19)
501. "Ona ima jedan čiflik mojem sinom, ima oko kırk küsure yakın hajvana, mnogo mu lijep." (48)
502. "Mustafa ide sviije. Aj muj aga, muj aga. Ja ti sviram, ti me ne vidiš." (14)
503. "(...) stariji naši pjevaju, ama mi sada ne znamo, mi turski pjevamo." (30)
504. "Sad se veli 'lokanta', ama šta se veli bosanski ne znam, naše bosansko malo je staro." (27)
505. "Moj babo kad je voj došo našoju tetinu kćer." (27)
506. "Imala sam sestri, sestre mi se prije naučili u mejtef, od nja se ja naučila turski." (28)
507. "(...) ovome neki da je gladan ova hajvan, a ne znaju šta je ona." (48)
508. "Ima hayvancılık ima, ko poneko gradi, ko poneko ne gradi." (50)
509. "Ne more da se oženi, nema." (49)
510. "Svi se nisu vratili, ovde su ostali oni." (51)
511. "Četero torunčadi imam." (50)
512. "Kad smo bili mlađarija, majka hoće da ide kod komšije na sijelu, a desetoro dece (...)" (28)
513. "Ja imam dvoje sine ni jedno ne zna." (28)
514. "Hafize Ural. Ama mi čumi Hafa. (...) pet i deset i dva, (...) prije bilo Aprtos, Sad je Balkaja köyü" (28)
515. "Petero torunčadi imam beş tane torunum var." (50)
516. "Idem u orman da hodam." (10)
517. "Boşnakçada 'donesi leba' getir bana ekmek." (41)
518. "Ostareli, artık gidiyoz. Yavaş yavaş." (35)
519. "Furuna gori, gori yanyor yani." (26)
520. "Dolazu izpole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık." (49)

521. "To je sve odvojeno sad, to je zalosno. Zaplaćete." (04)
522. "A moj hala hitrom progovori, misli turski." (28)
523. "(...) to se zamislili pa posle, (...)" (04)
524. "Pismo pišem, ovce čuvom (...)" (45)
525. "Dig se Avdija, klanjaj dok si mlad (...)" (27)
526. "Bin dokuz yüz yirmi beş godina oten ispali došu u Tursku." (52)
527. "Dolazu ispole, gradu kuću ovde. Yazlık mazlık." (49)
528. "(...) ovde ću donijesim oko dvadeset i pet tepsija pite, (...)" (48)
529. "(...) ovde se drugo govori, tamo se drugo govori." (04)
530. "(...) sve ayrı onda svadbe gradao. (...) Džumbuš se gradaš, tabi, isprije ja kad sam bila došla (...)" (48)
531. "Hodi vamo, buraya gel" (13)
532. "Sad đeca neće da se nauču bošnjački." (28)
533. "Neću değil neću istemem." (48)
534. "Mi smo iki bin on altı, ja sam išlo." (17)
535. "Hadi Hatidže, ispečinem po jednu kahvu." (28)
536. "Okosim. Travu da kosim" (26)
567. "(...) ja mislim nema to zeleno, ne mere bit." (27)
568. "Ne more da se oženi, nema (...)" (49)
569. "Studena studena ne soğuk, turski nemoj priča!" (11)
570. "A otišli pošle u Bosnu ama dedo mi je otale nadošao" (28)
571. "Yap bana bir kahve, namesi mi jednu kahvu" (39)
572. "Nete, nete da zboru bošnjački. Nima dolazika, ne znam nikako (...)" (48)
573. "Vallahi, svako jako sinko. İhtiyarlık var, ostarali. Artık gidiyoz yavaş yavaş" (35)
574. "Ja moram dijete ostavit ama zna da ima neku i Zaniha ide (...)" (27)
575. "Ja sam otišo dvije godine, nisam znao turči da zborim." (51)
576. "Ja odeh, kako ću da govorim, niko nema da govoriš." (04)
577. "Djevojka je problem. (...) Evet evet. Sbeg toga mecbur mladež pobjegi (...)" (52)
578. "Ya yolda, oni na putu mnogo s mukvom proši mesela, peşkeli öyle na mnogo mesela peške došli yani, pobegli peške, išli." (50)
579. "(...) jedan čovjek, zengin čovjek prodava drva u selo, u Aprtos, u selo yani Balkaja köyünde." (36)
580. "Makedonci kad dođu, to mogu da razumim, da razbiram šta viču, opet ne mogu kao on da govorim, ama razbiram." (04)
581. "(...) işte otvaromo ya, sa oklagijom razbuđijem što (...)" (48)
582. "(...) oni ne znaju da zboru i malumi mnogo smo da se razumu (...)" (51)

583. "Ja razumem kad dođu bugari, niko ništa da ište, zato ja razumim, šta treba ovde, ništa mi ne treba." (04)
584. "Ko je sio?" (28)
585. "Ja sio sam. Nije bio fini?" (29)
586. "Idem livadu da kosim. Idem u maktu da šečem/šečem drva." (10)
587. "Drvo sečimo." (45)
588. "Šedim/šedim, šedim/šedim (...) šedimo yani, oturuyoruz yani šedimo/šedimo (...) svi ujedno da šedimo/šedimo yani ujedno kalabalık böyle birkaç kişi (...)" (26)
589. "(...) idući babova mi je teta sustala, dijete nosući ne mere više, (...)" (27)
590. "(...) ama znasmo polahko polahko i oni se učiše posen sustali ovde, (...)" (51)
591. "Naše čovjeke tovari traktor onlar đe dolazi kamion pa nove nove trup (...)" (36)
592. "(...) oni se učiše posen sustali ovde su bila sve." (51)
593. "(...) da se uspenem na konj." (10)
594. "Sabahleyin çok erken eskiler yaşlılar gençleri kaldırırlarmış işli na podrijen, kızılıcak sağlam ağaç olduğu için podrijen da uzme da se okuple i işli vodeni su da uzumlu vode u đurđevdana, hıdırellezden önce yani oluyor bu. O gelenek varmış o zaman." (52)
595. "Ama ga mi ćuškali, ćuškali mi malo da se isperem, mi malo da se isperem, u selo smo ga većarali i jope nama nedjelje se isperemo." (30)
596. "Zakoli pjetlač! Zet, a ti dođe." (33)
597. "Kud ideš? Yani bunlar ište." (44)
598. "Šimdi bizde 'gde', bizde eski bizim öğrendiğim dilde 'đe' diyoruz. (...) Đe živite? mesela, u Veliku živimo." (08)
599. "Kafić je ovde, tako ište, malo je." (04)
600. "Kako je hava danas?" (21)
601. "(...) onlar danas su došli, a u akšam se vrnú u Kasabu." (50)
602. "Prije bilo Aprtos. Sad je Balkaja köyü." (28)
603. "(...) mnogo naša čorba se od mesa. Ovde nije. Baš tako je." (04)
604. "Tako sad đeca." (28)
605. "(...) ovde mnogo lijepo, jedan, voko za stare mnogo ovoko saygılı mnogo ovoko kako će da ti kažem, yani." (48)
606. "(...) zato ja razumim. Šta treba ovde? Ništa mi ne treba." (04)
607. "Ovde malo bosanski malo turski, kao čorba." (04)
608. "Mnogo smo kalabaluk." (49)
609. "On je aksi, on ne zna bošnjački, đeca ne znaju turski." (28)
610. "Dokle oni idu, mi ćemo idemo." (44)
611. "Gđi živiš, kako je to tamo?" (04)
612. "Bosanci što su oni najprvoje bili, (...)" (16)

613. "Pošto moj babo, pošto je, kad su najprva došli u Amasiju (...)" (27)
614. "Otkalen si dersen Boşnakça olur" (39)
615. "“Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku.” (52)
616. "A otišli pošle u Bosnu, ama dedo mi je otale nadošao, (...)" (28)
617. "(...) voje (...), ovde olabilir voje olabilir" (25)
618. "Dedo nam došao voje, a je mlad bio (...)" (30)
619. "Ja sam bila, voj sam se rodila (...)" (28)
620. "Oženio se babo mi i mi smo se voj rodili" (30)
621. "Ja okrenem pođekad bošnjjački odmah mi 'šta to govoriš' arkamızdan konuşuyorsun." (28)
622. "Kako ne bi, kako ne vide prijenak. Je li ovo lanac? mi delimo sindžir midžo, (...)" (08)
623. "(...) ima hani oko sela što se namešćinu." (50)
624. "(...) hadi bakalım ti kod kuće ostane." (28)
625. "Poslen iz Turske moj babo rahmetli u Üsküp (...)" (52)
626. "Deyim ima deyimler var. Kruška pod krušku." (28)
627. "Da se uspenem na konj." (10)
628. "Abe šta ću vikat za tebe?" (28)
629. "Bin dokuz yüz yirmi beş godina otlen ispali došu u Tursku." (52)
630. "Kod kuće sa ženama samo pričamo (...)" (17)
631. "(...) iz rijeke studene vode uzmu s tom vodom su mi obrasli prskaju." (48)
632. "Još se viđamo su onima." (27)
633. "Šta ima po Stanbulu, šta nema?" (14)
634. "Oni na putu mnogo s mukvom proši mesela." (50)
635. "Ha, kad hoću da govorim su kćerkom, ja (...)" (28)
636. "Pošle i mi se naučili, (...)" (28)
637. "(...) majka i babo kopali su na nevu." (31)
638. "Nema, i mi aynı i Turkovi živimo voje." (30)
639. "Baš tako, Ništa ne znaju, ni da jedu ni da piju ni da govori." (04)
640. "Jest, ali engleski mene šta bi treba, ništa." (04)
641. "(...) pokupi se mladež džumbuse je, a sad je jok." (45)
642. "Sad se veli 'lokanta', ama šta se veli bosanski, ne znam." (27)
643. "Kad su najprva došli u Amasiju, (...)" (27)
644. "Đurđevdan kad bi došao, hujtalke, džumbus (...)" (45)
645. "E koliko su eziyet pravili dok su se naučili." (28)
646. "Pošto Kurtuluş Savaşı 'ndan sonra, pošto vodile Rumovi i Bulgari izašli (...)" (16)

647. "(...) imalo mnogo lova da se ide u lov" (52)
648. "Ima li nešto da se jede?" (34)
649. "U mejtep kad smo išli ceza nam davali, 5 lira ceza što smo Bošnjakça pričali (...)" (31)
650. "Ako nešto ima, pitaj!" (48)
651. "Nete, nete da zboru bošnjački" (48)
652. "(...) yani kao voda, ka' demir, kao voda, kao voda (...)" (48)
653. "Da, djevojka je problem." (52)
654. "(...) oni ne znaju da zboru (...)" (51)
655. "Ima li devletujuši? Imate li para?" (04)
656. "Samo snaha. (...) tako, samo snaha na konj (...)" (48)
657. "Evo mene na zeleno pole, (...)" (45)
658. "Baš tako." (49)
659. "Jok, kako iyi? Zorla yaşıyoz." (35)
660. "Aj muj aga, muj aga. Ja ti sviram, ti me ne vidiš." (14)
661. "Eh, ne merem majka, ne merem." (29)
662. "Pošle ni što meni niste naučile. Eh, naučite se!" (28)
663. "Ima sinko, hajde" diyor var oğlum haydi gel!" (34)
664. "He kaže be majko!" (34)
665. "Abe šta ću vikati za tebe?" (28)
666. "Vala sve, kako će da ti kažem (...)" (48)
667. "Ya, tamo ćete imali pa o te ćete kad nešto mesela hote da namešću dođu kod tvoje kuće, (...)" (50)
668. "Vodu vari, vodu hladi" (20), (43), (51)
669. "Dig se Avdija, klanjaj dok si mlad, starost je veliki smrad" (27)
670. "Kruška pod krušku" (28)
671. "Poskoči momče poskoči – eh, ne mogu majka ne mogu – momče mi, momče mi izgazio na nogu - poskoči momče, poskoči momče, poskoči – ne mogu majko ne mogu" (28)
672. "Pismo pišem, ovce čuvom --- peši srce šta te nema --- evo mene na zeleno pole, krene ovce u ornice da berem o borovnice --- mi ćemo se milovati ..." (45)
673. "Šljivovica, ti si mene kriva. Ja udovac, a žena mi živa" (48)
674. "Koliko žetva para toliko u šumu" (49)
675. "Udri krmka kani dlako" (51)

EK 3: “Bosančica” (Tr. Bosna Kiril alfabesi)²⁵⁹⁵

“Ustavna bosančica” (Tr. Resmi Yazı Biçimiyle Bosna Kiril Alfabeti)

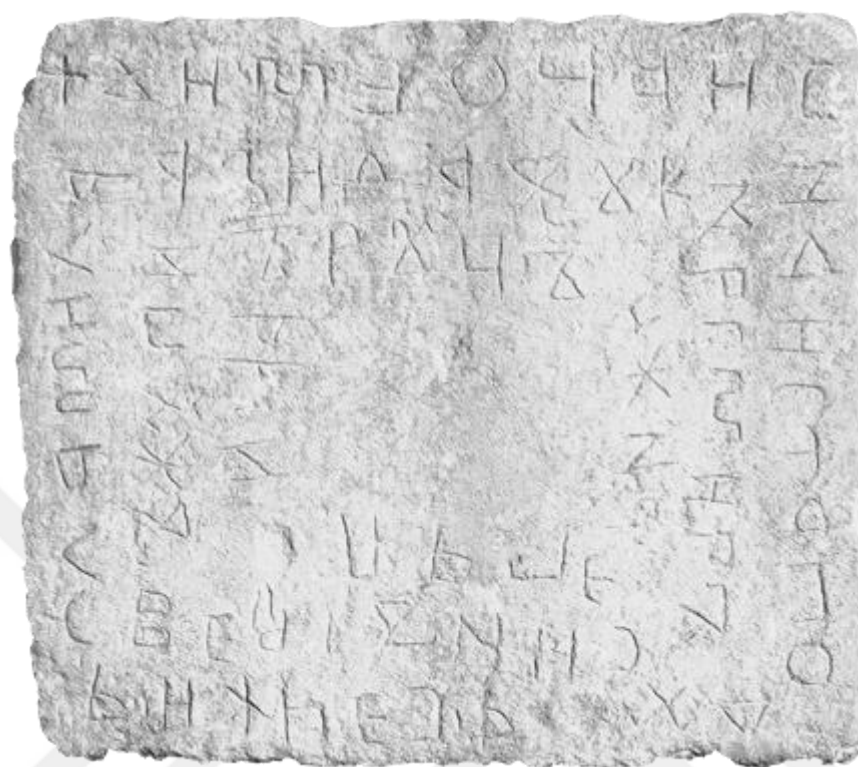
Latinska pismena	Tipski oblici	Latinska pismena	Tipski oblici	Latinska pismena	Tipski oblici	Latinska pismena	Tipski oblici
A	А	Z	З	O	О	U	У
B	Б	I	И	Ö	Ќ	F	Ф
V	В	J	Ј	P	П	H	Х
G	Г	K	К	R	Р	C	Ч
D	Д	L	Л			Č	Ч
		Lj	Љ			Dž	Ѓ
Gj	Ѓ	M	М	S	С	Š	Ш
E	Е	N	Н	T	Т	Ju	Ју
Ž	Ж	Nj	Њ	Č	Ч	Je, ja	Је, ја

“Rukopisna bosančica” (Tr. El Yazısıyla Bosna Kiril Alfabeti)

Latinica	Begovsko pismo		Latinica	Begovsko pismo	
	u Krajini	u Hercegovini		u Krajini	u Hercegovini
A	А	А	N	Н	Н
B	Б	Б	Nj	Њ	Њ
V	В	В	O	О	О
G	Г	Г	P	П	П
D	Д	Д	R	Р	Р
Gj	Ѓ	Ѓ	S	С	С
E	Е	Е	T	Т	Т
Ž	Ж	Ж	Č	Ч	Ч
Z	З	З	U	У	У
I	И	И	F	Ф	Ф
J	Ј	Ј	H	Х	Х
K	К	К	C	Ч	Ч
L	Л	Л	Č	Ч	Ч
Lj	Љ	Љ	Dž	Ѓ	Ѓ
M	М	М	Š	Ш	Ш

²⁵⁹⁵ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 51.

EK 4: “*Humačka ploča*” (Tr. Humak Yazıtı)²⁵⁹⁶

²⁵⁹⁶ Vojislav Bogićević, *a.g.e.*, s. 26.

EK 5: “Povelja Kulina bana” (Tr. Ban Kulin’in Berati)²⁵⁹⁷

²⁵⁹⁷ Vojislav Bogićević, *a.g.e.*, s. 41.

EK 6: “Simpozij o bosanskome jeziku” (Tr. Bosna Dili Sempozyumu) adlı, 1998 yılının Eylül ayında Bihać'ta düzenlenen toplantıda alınan kararlar.²⁵⁹⁸

ZAKLJUČCI “SIMPOZIJA O BOSANSKOM JEZIKU” održanog u Bihaću, 07. i 08. 09. 1998.

Učesnici “Simpozija o bosanskom jeziku” nepodijeljenog su mišljenja da je bosanski jezik standardni jezik koji u zajednici slavenskih jezika stoji naporedo sa srpskim i hrvatskim jezikom.

Da bi bosanski jezik mogao udovoljiti civilizacijskim potrebama, neophodno je uraditi sljedeće:

1. Kadrovski osnažiti Institut za jezik u Sarajevu, redefinirati njegove zadatke i preimenovati ga u *Institut za bosanski jezik*.
2. Odsjek za južnoslavenske jezike Filozofskog fakulteta u Sarajevu preimenovati u *Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik*.
3. Bosanskom jeziku osigurati meğunarodni status putem koda za jezik.
4. *Kratkoročni zadatak izrade:*
 - a) Gramatike bosanskog jezika za osnovnu i Gramatike za srednju školu.
 - b) Školskog pravopisnog priručnika.
 - c) Jednotomnog rječnika bosanskog standardnog jezika.
5. *Dugoročni zadatak izrade:*
 - a) Gramatike bosanskog jezika.
 - b) Velikog rječnika bosanskog jezika.
 - c) Pravopisa bosanskog jezika.
6. Izraditi priručnike bosanskog jezika za različite tematske i gramatičko-jezičke vidove nastave u osnovnoj i srednjoj školi, te priručnike za praktičnu upotrebu u javnim glasilima - štampi, radiju i televiziji.
7. U dogovoru sa ministarstvima pedagoški zavodi treba da iznađu novu formu rada, kako bi se prevladale teškoće koje se sada javljaju u nastavi maternjeg jezika (novi vidovi seminara, stalnih predavanja o bosanskom jeziku i sl.).

UČESNICI “SIMPOZIJA O BOSANSKOM JEZIKU”

²⁵⁹⁸ Dževad Jahić vd., a.g.e., s. 64.

EK 7: Aksicim köyüne ait fotoğraflar

EK 8: Balaban köyüne ait fotoğraflar

EK 9: Balkaya köyüne ait fotoğraflar

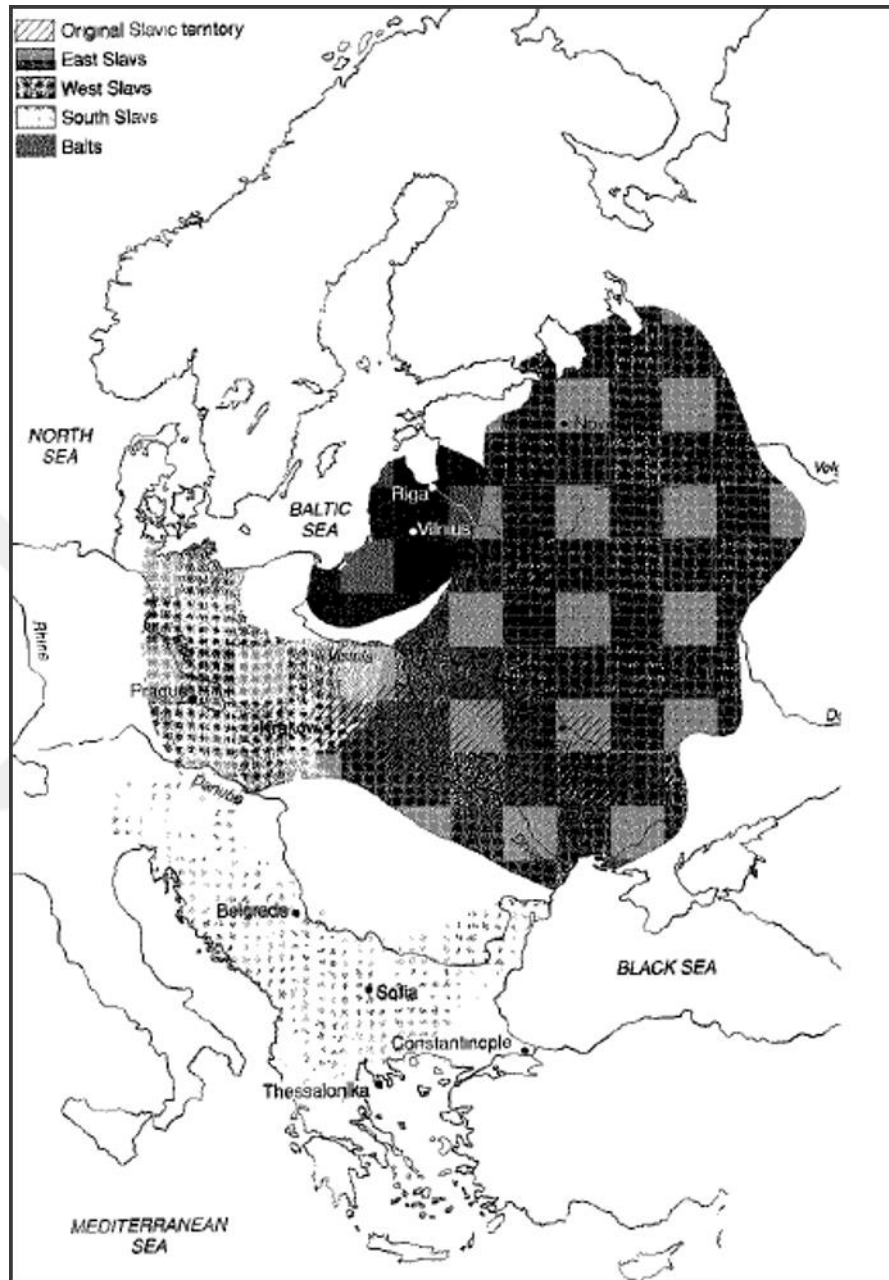
EK 10: Gökyaka köyüne ait fotoğraflar

EK 11: Hamdibey köyüne ait fotoğraflar

EK 12: Tastepe köyüne ait fotoğraflar

EK 13: MS 1000 civarında Slavlar ve Baltlar²⁵⁹⁹

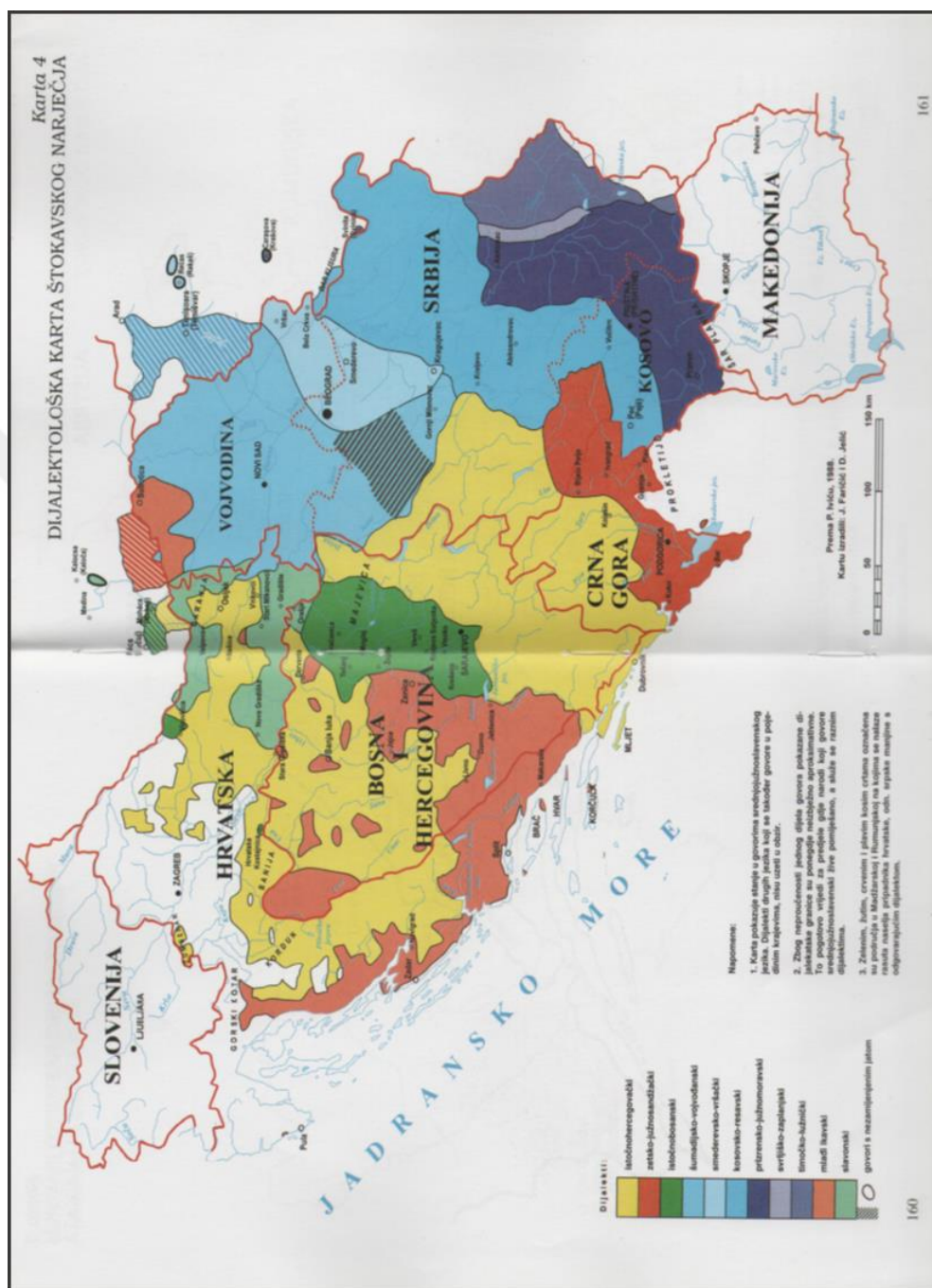
²⁵⁹⁹ Benjamin W. Fortson IV, *Indo-European Language and Culture: An Introduction* (Blackwell textbooks in linguistics; 19), 2nd Edition, Blackwell Publishing, Oxford 2005, s.369.

EK 14: Slav dillerinin coğrafi dağılımı²⁶⁰⁰

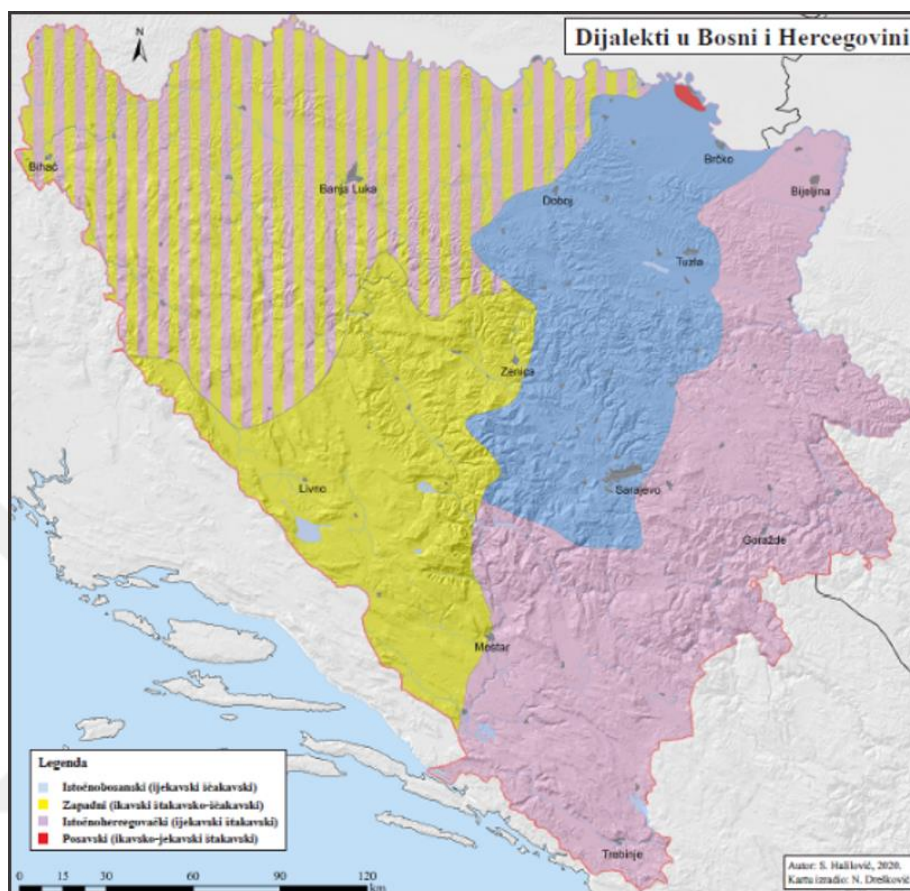
²⁶⁰⁰ Bernard Comrie, "Slavonic Languages...", s. 270.

EK 15: Štokav lehçe kümesinin konuşma havzası²⁶⁰¹

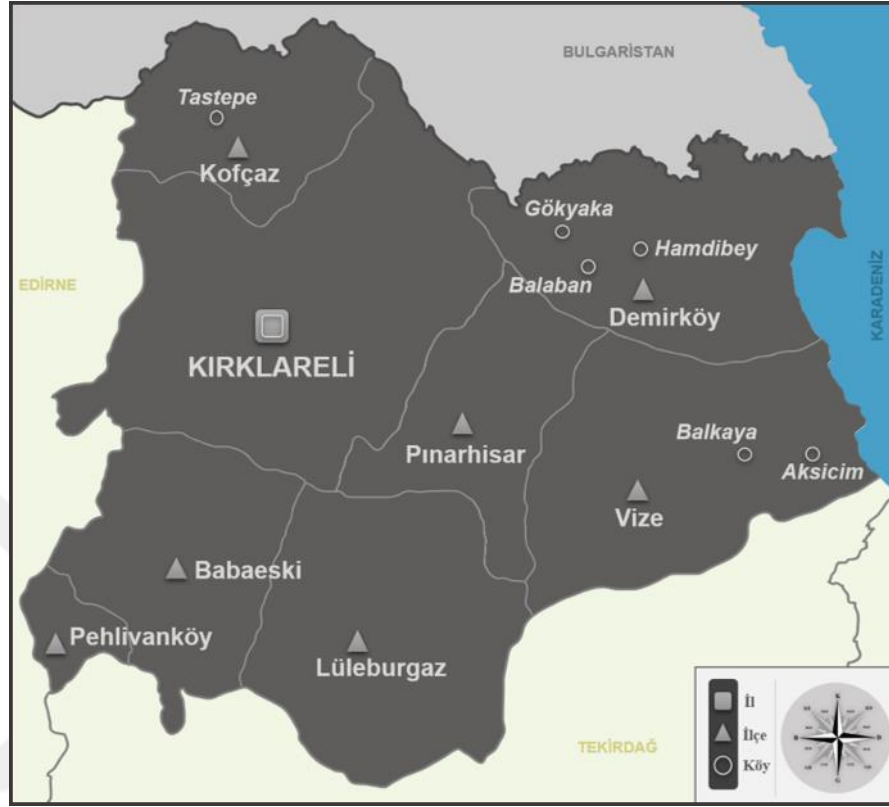
²⁶⁰¹ Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1; Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2003, s.160-161.

EK 16: Bosna Hersek topraklarında Boşnakçanın lehçeleri.²⁶⁰²

²⁶⁰² Senahid Halilović vd., *Bosanskohercegovački...*, s. 9.

EK 17: Kırklareli ili, ilçeleri ve Boşnak köyleri²⁶⁰³

²⁶⁰³ Verilen harita, Kırklareli’ndeki Boşnak köylerini göstermek amacıyla altlık kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

EK 18: Johann Samuel Heinrich Kiepert'in derlemiş olduğu 1877 yılına ait harita; “*Special-Karte vom Oestlichen Rumelien*” (Tr. Doğu Rumeli Özel Haritası)

EK 20: XVII. ve XVIII. yüzyıl Bosna Eyaleti'nin sınırları²⁶⁰⁴

²⁶⁰⁴Zijad Šehić-Ibrahim Tepić, *Povjesni atlas Bosne i Hercegovine; Bosna i Hercegovina na geografskim i historijskim kartama*, Esad Sejtarija, Sarajevo 2002, s. 80.

EK 21: 1877 yılında Osmanlı Devleti'nin sınırları²⁶⁰⁵

²⁶⁰⁵ Richard C. Hall, *War in the Balkans: An encyclopedic history from the fall of the Ottoman Empire to the breakup of Yugoslavia*, ABC-CLIO, California-Colorado-Oxford 2014, s. 217.

EK 22: 1878 yılında Bosna Hersek'in İlhaki²⁶⁰⁶

²⁶⁰⁶Zijad Šehić-Ibrahim Tepić, *a.g.e.*, s. 202.

EK 23: 1878-1913 yılları arasında Balkanlar²⁶⁰⁷

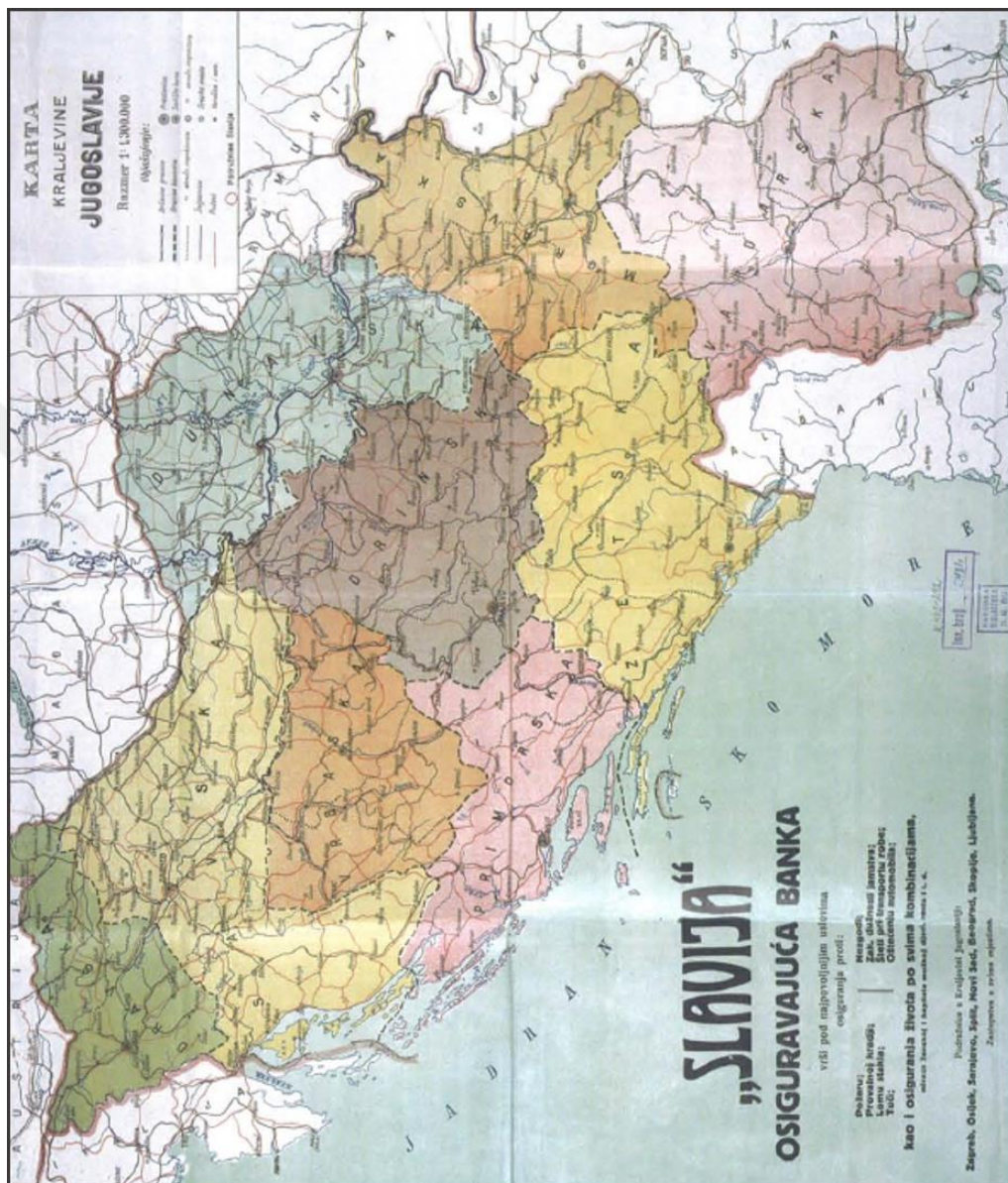
²⁶⁰⁷ Richard C. Hall, *War in the Balkans...*, s. 29.

EK 24: Çetniklere göre “Büyük Sırbistan” toprakları²⁶⁰⁸

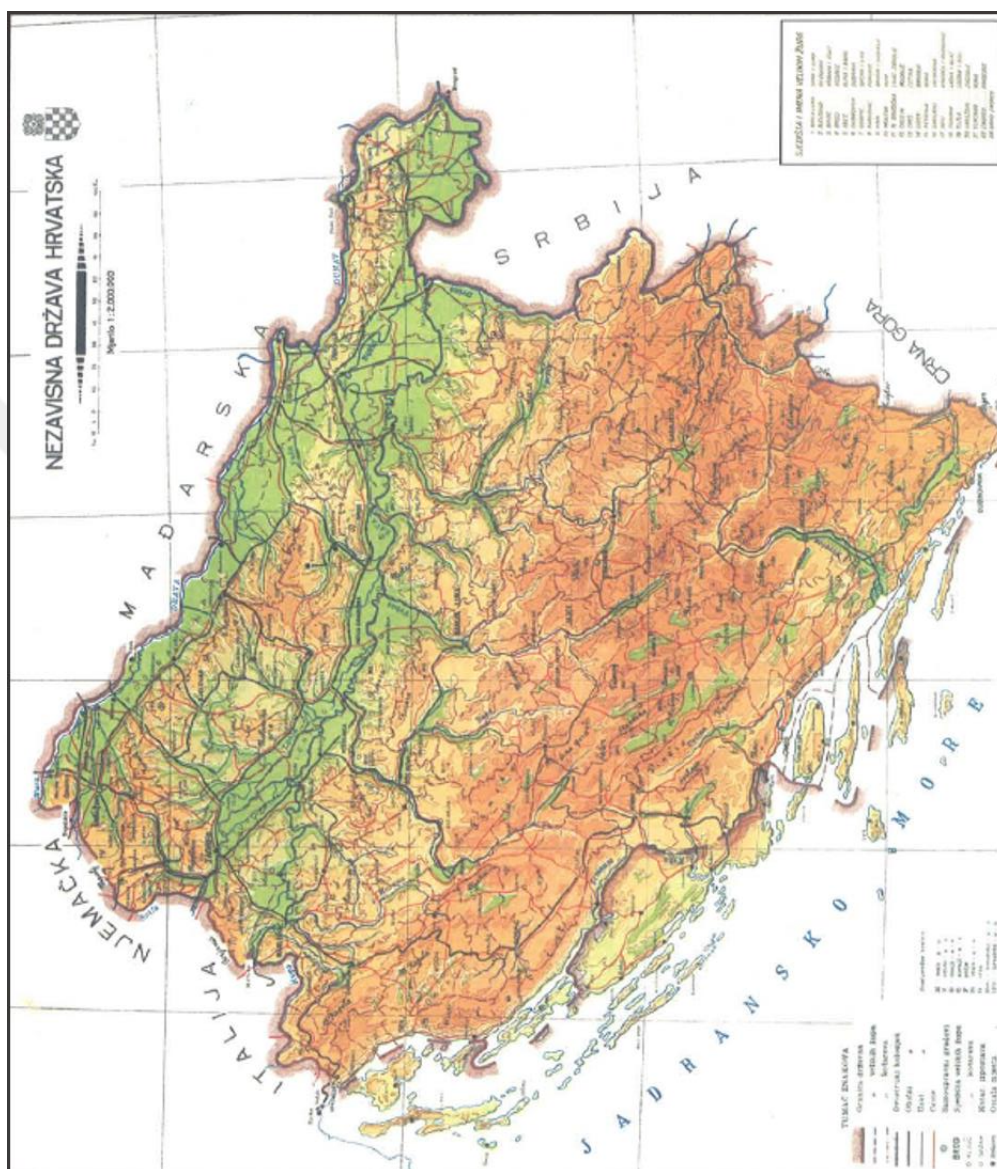
²⁶⁰⁸ Zijad Šehić-Ibrahim Tepić, *a.g.e.*, s. 316.

EK 26: Yugoslavya Krallığı'nın toprakları²⁶¹⁰

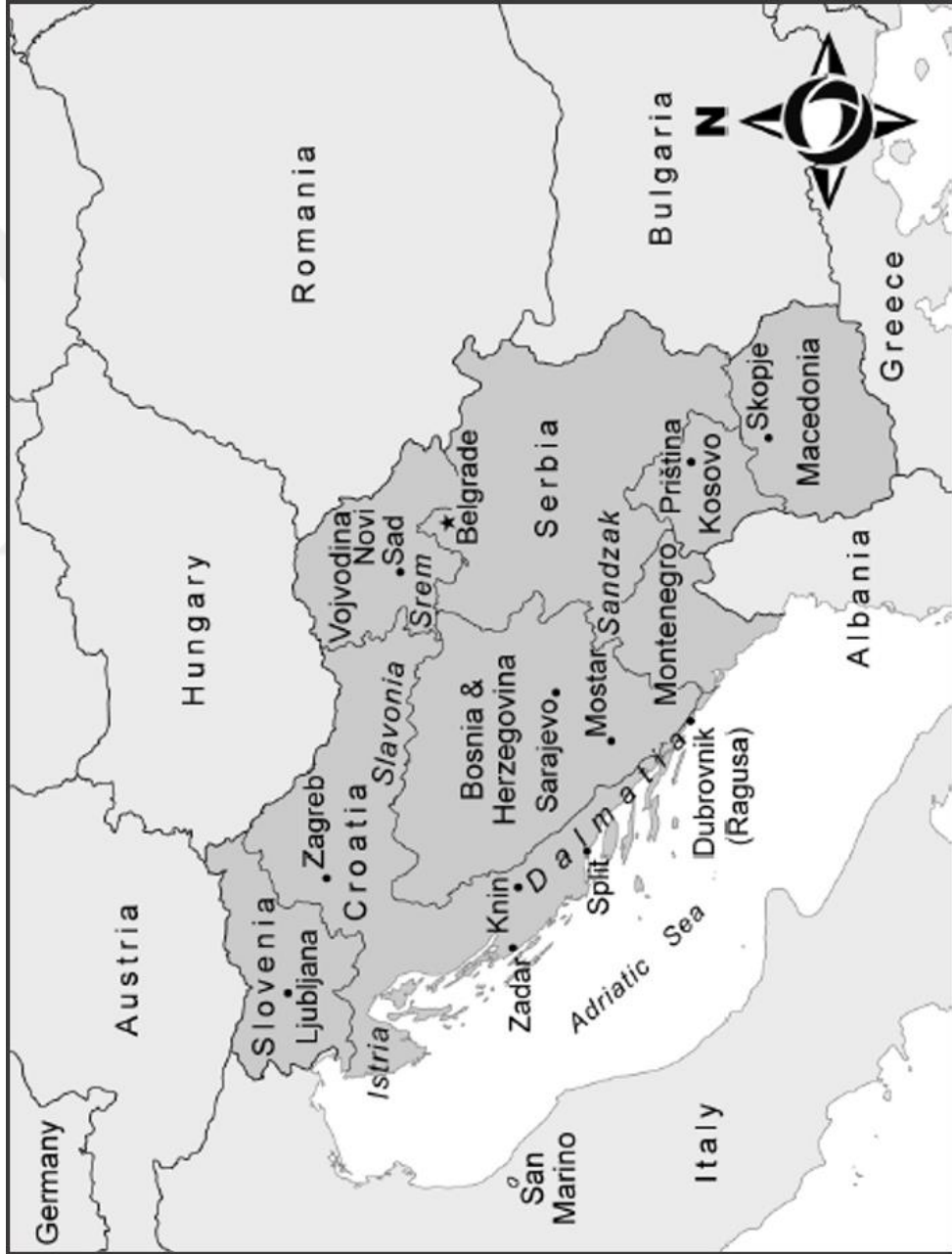
²⁶¹⁰ Zijad Šehić-Ibrahim Tepić, *a.g.e.*, s. 303.

EK 27: Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin toprakları²⁶¹¹

²⁶¹¹ Zijad Šchić-Ibrahim Tepić, *a.g.e.*, s. 315.

EK 28: 1945 yılında Yugoslavya'nın toprakları²⁶¹²

²⁶¹² Richard C. Hall, *War in the Balkans...*, s. 348.

EK 29: Günümüzde Bosna Hersek'in toprakları²⁶¹³

²⁶¹³ Richard C. Hall, *War in the Balkans...*, s. xxii.

EK 30: Günümüzde Balkanlar²⁶¹⁴

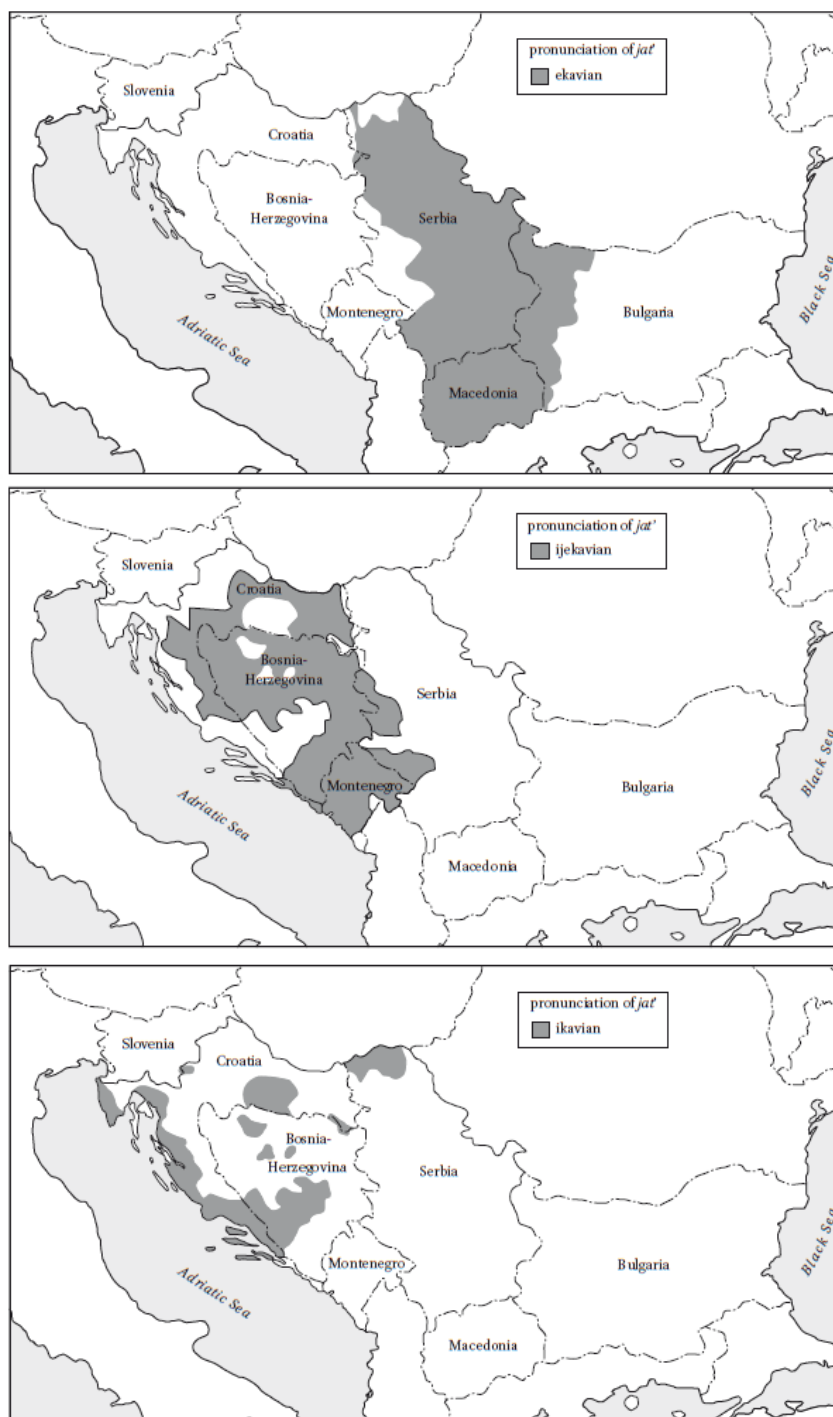
²⁶¹⁴ Richard C. Hall, *War in the Balkans...*, s. xxi.

EK 31: Bosna Hersek'te 1991-1995 yılları arasındaki soykırımın gerçekleştiği bölgeler²⁶¹⁵

²⁶¹⁵ Richard C. Hall, *War in the Balkans...*, s. 46.

EK 32: Ekav, iyekav ve ikav sesletimlerinin coğrafi dağılımı²⁶¹⁶

²⁶¹⁶ Ronelle Alexander, *a.g.m.*, s. 350-352.